SON ASIR

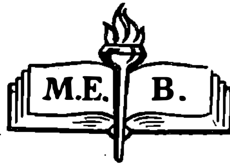
Türk Şairleri

İ - N

İbnülemin
Mahmud Kemal İNAL

Cüz : II

Bu cilt İ, ~~Ç, D, E~~ ve N harflerini ihtiva etmektedir.

DEVLET KİTAPLARI

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL 1969

Bu fasikül Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğünün 19/IX/1959 tarih ve 13166 sayılı emriyle birinci defa olarak 4.000 sayı basılmıştır.

İFFET

Hatice İffet [Hanım], Diyarıbekir hanedanından Ahmed Beyin kızı, Diyarıbekir ulema ve şuarasından Azmi Zâde Hâfız Mehmed Efendinin zevcesi ve şair Sırrı Hanımın kardeşidir.

Diyarıbekir'de doğdu ve 1860 [1277 H.] da orada vefat etti. Behram Paşa Camiinin yanındaki kabristana defn edildi.

Diyarıbekir ulemasından Şaban Kâmî Efendi ile müşaare ve mübahase eder ve irfanını takdir ettirirdi.

*
* *

Gazel

Çünki agehsin gönül sırrı nihan lâzım sana
Varlığı mahv eyleyib terki cihan lâzım sana
Sen adem sahralarında bir güzel şehbaz idin
Şimdi damı hestiye düştün figân lâzım sana
Damı cisme düşmeden Mevlâyı bulmaktır garez
Razı aşkı bâdezin etmek ıyan lâzım sana
Cümle benlikten geçib mahvı üvcude ermeğe
Hanikahı aşkta pirimuğan lâzım sana
Feyzi istidad sende zâhir oldu İffeta
Her cihet şimdengeru darülâman lâzım sana

İFFET

Hatice İffet [Hanım] Reisülulema ve Nakibüleşraf Hasan Tahsin Beyin oğlu, Cezayiri Bahrisefid Vilâyeti İstinaf Ceza Mahkemesi Reisi ricali ilmiyeden İbrahim Necib Beyin kızıdır. 1854 [1271 H.] te İstanbul'da doğdu.

Oğlu Doktor Ali Fuad Bey, gönderdiği tezkirede der ki:

"Şiire ve edebiyata olan meyli, fıtrî ve ailevî bir istidadın mahsulüdür. Zira babası ve büyük babası şair oldukları gibi ecdadından hayli şair yetişmiştir. Türkçeyi Arabî ve Farisî'yi babasından taallüm etmiş ve bilâhare kendi gayretile terakki ettirmiştir. Genc iken şiir söylemeğe başlamıştır. Eş'arı, üslûbî kadimdedir. Âsarı, evrakı perişan halinde nezdimde mahfuzdur, küçük bir mecmua teşkil edebilir, malûmatına ve kudreti edebiyesine nisbetle pek azdır. Çünki hayatının en mühim kısmını aile gailesile geçirmiştir."

1912 [Muharrem 1331] de İstanbul'da vefat etti. Vasiyyeti mucibince Erenköy'ünde Sahrayıcedid kabristanına defn olundu.

*
* *

Gazel

Tahayyül eylesem maziyi bali pür melâlimde
Tecessüm eyler ol dem fırkati, yârin hayâlimde
Ne hacet vasfına tâbir ararsın ey dili Mecnun
Hatâ etmem ana Leylâ desem de hasbıhalimde
Kişi düştüğü yerden kalkar elbette meseldir bu
Aman sâki getir o bâdeyi sermest halimde
Bana ölmek daha asandır âlâmı hicrinden
Neler çekmekteyim ey verdi ter ruzü leyâlimde
Durunca genci mahfide kıdem peyda eder gevher
Bilirler şi'rimin kadrini İffet irtihalimde

*
* *

Gamzei cellâde bak tığı kazayi ağlatır
Bir belâdır derdi aşk bin mübtelâyi ağlatır

Ağladıkca gözlerimden fışkıran huni sirişk
Yeis ile fevvarei âbı safâyı ağlatır
Giryeme nisbetle hiç hükmündedir nehri Fürat
Nâlei hicrü gamım, arzü semâyı ağlatır
Boş yere teşhise sarfı zihn edersin ey tabib
Yârei sad pâremi seyr et devayi ağlatır
Ey felek meşreb senin bu laubâli ülfetin
Güldürür ağyârı amma İffetayi ağlatır

İFFET

Ali İffet, Arab Zâde Mustafa Esad Beyin oğludur. 1869 [4 Muharrem 1286] da Resmo'da doğdu. Resmo İdadî Mektebinde okuyarak şehadetnâme aldı. Hususî muallimden fıkıh, feraiz ve Mesnevî okudu.

Memleketinde bazı kitabetlerde bulundu. Girid'in irtibatı kesilince İstanbul'a geldi. Vilâyetlerde Adliye memuriyetlerinde kullanıldı. Üsküb'de İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkâtibi iken Meşrutiyet ilân olunduğundan "Envarı Hürriyet" nâmile bir gazete neşr eyledi.

Memuriyetinden istifa ederek İstanbul'a geldi. "Hürriyet" ve "Siperi Saikai Hürriyet" gazetelerinin başmuharrirliğini ifa etti. Pangaltı ve diğer mevkiler merkez memurluğunda bulundu. Hukuk Mektebinde imtihan edilerek birinci sınıf Dâva Vekâleti ruhsatnâmesi aldı.

Beyoğlu Polis Müdiriyeti Kısmı İdarî Riyasetine ve Umumî Harbin bidayetinde İzmir Emniyet Müfettişliğine tâyin olundu. Vali Rahmi Beyle araları açıldığından kendi talebile takaüd edildi.

İffet Bey, nazük, terbiyeli ve liyakatli bir zattır. Pek çok manzumesi varsa da bir araya toplanıb basılmamıştır.

***

Fuzuli'yi Taklid

Küştei aşkın ki hâki makberinde yan yatur
Dağ dağ olmuş cesed şeklinde yekser kan yatur
Aşktır sermayei derdi derunı şairan
Cânü dilde tâ ezel ol derdi biderman yatur
Çok mudur olsa ziyaretgâhı huban merkadim
Çünki anda bir şehidi hanceri müjgân yatur

Bahş eder âbı hayatı câvidan busi lebi
Ziri lâ'linde o şuhun çeşmei hayvan yatur
Doldu nârı duzehi hicranı cânânımla âh
Kalbi pür derdimde pek dehşetli bir vulkan yatur
Rahm edib dün, sevdiğim gösterdi ruyi iltifat
Şimdi kalbimde hezaran ravdai rıdvan yatur
İffet'in hoş gör Fuzulî! cür'eti taklid'ni
Aşkı lâhutî gibi kalbinde bir arslan yatur

*
* *

Nalekârı matemin kalbü zebanımdır benim
Andelibi zar, tilmiz figânımdır benim
Umkı ruhumda yatan tığı cefayı aşkı yâr
Tâ bemahşer en muazzez mihmanımdır benim
Fikretim ki hem demü hem razı Cebraildir
Arşı rahmandan gelir peygam resanımdır benim
Kişveri aşkın benim sahib kıranı tâ ezel
Kaysü vamık, bendegânı natüvanımdır benim
Kalbi zarımdır tecelli hanei aşku cünun
Pertevi hüsni ezel, zibi cenânımdır benim
Eylemez mi feyzi tesirile ihyayi kulûb
Ruhı küdsî, hamei muciz beyanımdır benim
Nazıru manzurum ol şuhi cefa mu'taddır
Sevdiğim hem âyine, hem âyinedanımdır benim
Can fezadır cilvesi, cellâdı candır gamzesi
Dilberim, hem yâri can, hem hasmı canımdır benim
Eyliyen dilteşnegânı aşkı sirabı zülâl
İffet, ancak kevseri şi'ri revânımdır benim

İHSAN RAİF

İhsan Raif [Hanım] Âyan'dan muteveffa Köse Raif Paşanın büyük kızıdır. Babası, mutasarrıf iken Beyrud'da 1877 de doğdu.

Hususî muallimlerden taallüm etti. Fransız lisanını da öğrendi. İlk defa Ali Bey namında bir zatla, sonra muharrirlerden Şehabüddin Süleyman Bey ve bilâhare Mühtedi Husrev Bey ile izdivac etti.

"Rübab" namındaki mecmuada "E. R." imzasile şarkıları ve "Göz Yaşları" isimli bir şiir mecmuası intişar eyledi.

Paris'de 4 Nisan 1926 da vefat etti. Na'şı, İstanbul'a getirilip — vasiyyeti mucibince — Rumeli Hisarı kabristanına defn olundu.

Doktor Rıza Tevfik "Nevsâli Millî" ye yazdığı makalede diyor ki:

"İlk şiirlerini câmi olan defterde bir iki manzume ile beraber şarkılar vardır. Bu şarkıların kısmı küllisini bizzat bestelemişti. Âşık tarzında yazmış olduğu şiirler, lirizm ve hele eda itibarile şübhesiz emsâline faiktir. İhsan Hanımın her sözü bir şiirdir."

Nüzhet Hâşim "Millî Edebiyata Doğru" ünvanlı eserinde diyor ki:

"Hece veznile yazmış ilk şairemizdir denilebilir. "Göz Yaşları" nda cidden zarif manzumelere tesadüf olunuyor ve bunlar lezzetle okunuyor. Amma hepsine de ancak sadece "Güzel" denebilir, harikulâde denemez. Esasen Rıza Tevfik Beyi adım adım takib etmiştir. Şu fark ile ki Doktorun muvaffakiyetini temin eden vasıflar kendisinde pek zayıftır. Tıpkı Rıza Tevfik Bey gibi o da lisan cihetinden yenilik gösterememiş, Arabca, Acemce terkiblerden, eski klişelerden kurtulamamıştır."

Burhan Cahid "Milliyet" gazetesile[1] neşr ettiği "Hassas Bir Şairin Ölümü" serlevhalı makalede diyor ki:

"İhsan Raif Hanım, lisanımızın hüviyetsiz, gayesiz bir şekil aldığı Edebiyatı Cedide devrinde kalemini sadece kalbine bağlıyarak eser yazmış hemen hemen yegâne şairdir. Bu ince ruhlu kadın, san'at yapmak için zamanındaki üstadlar gibi kılı kırk yarmamış, üzenmemiş, kalemini sadece kalbinin ahengine bırakmış ve böyle yaptığı için yazıları bugün için taze ve renkli kalmıştır."

"Serveti Fünun[2]" de "***" imzalı fıkrada deniliyor ki:

"Hece vezninin daha henüz bugünkü tekâmülünden pek uzak bulunduğu bir zamanda seyyâl ve ateşli mısralarla aşkı terennüm eden şairenin son devir edebiyatında bir mevkii olduğu inkâr edilemez. Tanzimattan itibaren bugüne kadar gelen edebiyatımızda Nigâr Hanım, nasıl aruz vezninin son kadın

---

[1] 2 Mayıs 1926.

[2] 15 Nisan 1926.

san'atkârı oldise İhsan Raif Hanım da hece vezninin coşkun müterennimi oldu. Şiirleri içinde ihtimal bir kısmı lisan itibarile şimdiden eskimiş addedilebilir. Ancak gönülden kopan hıçkırık ve cuşişlerin aksi olan hararetli mısraları hiç şübhesiz uzun müddet hâtıralarda yaşıyacaktır."

Genc Günler

Ey genc kanı gibi kaynıyan pınar
Söyledikce hâlâ yüreğim yanar
Ey kumrulu bağçem, sünbüllü bağım
Sizinle geçti en güzel çağım
Mahabbet bağında kendimden geçtim
Yandı yüreciğim kanarak içtim

Ey altında yatıb kaldığım çınar
Gölgende okudum kitabı aşkı
Ey bülbüllü derem, mineli dağım
Orada dinledim rübabı aşkı
Ateşler içinde bir lâle seçtim
Kızıl dudağından şarabı aşkı

*
* *

Hicran

Ağaclar devrilmiş, çiçekler solmuş
Billûr peymâneler kanlarla dolmuş
Bülbül yuvasına baykuşlar konmuş
Kimler kan ağlamış, kim gülmüş, önmuş
Atılmış bir yana ney, keman, rübab
Kırılmış kanunlar, dökülmüş şarab
Çiğnenmiş duvaklar, elmaslı taclar
Sürünür yerlerde kanlı kırbaçlar
Bitmiş o evvelki saltanat, darat
Uğuldar her yanda bir seyli memat

Âşıklar meclisi selhâne olmuş
Ses sadâ kesilmiş meyhanelerde
Lâleler üstünde kızıl kan donmuş
Şu harab edilen boş lânelerde
Ezilmiş kalemler, yırtılmış kitab
Ecel şerbeti mey peymânelerde
Yolunmuş o güzel nâzenin saçlar
O bezmi zevk olan kâşanelerde
Parçalanmış heyhat mızrâbı hayat
Heyyulâ geziyor virânelerde

İHSAN MAHVÎ

İhsan Mahvî, Bedesten Hacekilerinden Hayâlî Rıza Efendinin oğludur. 1891 [16 Muharrem 1309] de İstanbul'da doğdu.

Amca Zâde Hüseyin Paşa İbtidaî, Fatih Rüşdî ve Vefa İdadî mekteblerinde okudu, şehadetnâme aldı. Hoca Hâlis Efendiden biraz Arabî ve Tahirülmevlevî'den Farisî taallüm etti. Şeyh Celâlüddin Dede ve Esad Dede merhumların Mesnevî takrirlerini zabt ederek Mesnevîhanlık icazesi aldı.

(10) kuruş maaş ve (50) kuruş aidat ile Evkaf Mahlûlât Kalemine girdi. Tensikatta kadro harici kaldı. Asker oldu. Balkan Harbinde bacağından yaralandı. Tedavi olunduktan sonra Taksim Kışlası'nda gönüllü çetelere muallim olarak Rumeli dağlarında dolaştı. Muahharen bilimtihan Tabur Kâtibi Muavini ve hisab memuru oldu. Harb cebhelerinde bulundu. Suriye, Irak, İran taraflarında seyahat ve Hemedan'da bir sene Farisî edebiyatı tahsiline gayret etti.

Avdetinde Ankara Ahzi Asker Şubesi ve mülga Meclisi Âyan Dairesi Muhafızlığı hisab memurluğunda istihdam olundu. Muahharen istifa etti. Darülfünun'da imtihan edilerek Türkce ve Edebiyat Muallimliği sertifikası aldı. Bir müddet Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Mümeyyizliğinde bulunduktan sonra muallimlik mesleğine intisab etti.

Muallim Naci hemdemlerinden Sultan Selim'li şair Hâmid Efendi tarafından "Mahvî" mahlâsı verildi. Manzumelerinde bu mahlâsı kullandı.

"Bâbilik" namındaki risalesi "Mahfil" mecmuasında tefrika edildi. Tercemei haline dair mukaddema verdiği varakada "Mesnevî" nin 18 beytini şerh ettiğini, tab edilmediğini ve "Esrar Dede Tezkiresi" ne zeyl yazmağa teşebbüs ettiğini bildirmiştir.

Tedarük edebildiği kitablar, büyük yangında Fatih'deki evile beraber yandı. Gergük'de iken İngilizlerle vuku bulan harbde eş'ar mecmuası zayi oldu.

1936 Kânunuevvelinin 30 uncu gecesi vefat etti. Karaca Ahmed kabristanına şair Nedim'in civarına defn olundu.

Üsküdar'da Selim Ağa Kütübhanesi Müdiri Bay Ahmed Remzi şu tarihi söyledi:

"Düştü bir bendesi tarih, Celâlüddin'in
Mahvi hesti ederek gitti cemâle Mahvî"

Müteveffa, verdiği varakada "muasırini arasında belki dördüncü, beşinci derecede şiir söyliyebilen İhsan Mahvî, iştihar edememiş, ancak erbâbı fazlü kemâlin teveccüh ve iltifatlarına mazhar olabilmiştir" diyor.

***

Gazel

Ben de oldum derdi aşka mübtelâlardan biri
Telhgâm etti dili şirin likalardan biri
Eyledi lemhı basarda sagari sevdamı hûn
Dün yine gülşende şehrî dilrübalardan biri
Kâşki görmez olaydım ârezi pürtabını
Eksik olmaz derdli başımdan belâlardan biri
Yâre tesir etmiyor feryadlar bilmem neden
Yok mu Yârab, müstecab olmuş dualardan biri
Merhamet âlemde vehmimden ibaretmiş meğer
Gitmedi imdadıma hiç âşinalardan biri
Mahvî'i şair beni sevmez demiş bir nevcivan
Pek fena isnad olunmuş iftiralardan biri

***

Düşüb teheyyüce faslülhitabı aşkından
Tenimde kalmadı tâb, incizabı aşkından
Garikı şulei ezvakı sermedi oldum
İçince çeşmei lâ'li müzabı aşkından
Safayı kalbi hayâlinde bulsa ger, bidar
Olur mu haşre kadar dide, hâbı aşkından
Lisânı ehli maarifte bir kinayettir
Nısabı feyzi ilâhî, nısabı aşkından
Sevilme, sevme, gönüllerde meyli gülçehre
Galat değil mi o da iktisabı aşkından
Meğer sahifei yekpâreden ibaret imiş

Cihanı hüsnü temâşa kitabı aşkından
Ziyayi mihrde bir zerredir cihan âra
Füruğı dergehi şevket meabı aşkından
Neyin nevası, dilin âhı, bülbülün zârı
Birer enini hazin ıztırabı aşkından
Vusul için bana ey kâ'bei emel yetişir
Fezayı dilde kalan iz, şıhabı aşkından
Bu nev nazireyi yazdım Cenâbı Bâkî'ye[1]
Düşüb teheyyüce faslülhitabı aşkından

---

1 Mülga Yenikapı Mevlevîhnaesi şeyhi merhum Abdülbâki Efendi.

İHSAN

Mehmed[1] İhsan, Trabzon eşrafından Hammamî oğlu Hâfız Ahmed Efendinin oğludur. 1884 te Trabzon'da doğdu.

Trabzon İdadî Mektebinde okuyarak şehadetnâme aldı. Yedi yaşında iken babası vefat etti. İntikal eden emlâk ve arazinin idaresile ve küçük yaşındanberi heves ettiği şiir, tarih, teracimi ahval, edebiyat ve kitabiyat ile meşgul oldu. Trabzon'daki mekteblerde edebiyat, kitabet ve tarih muallimliklerinde, Resmî Trabzon Gazetesi muharrirliğinde ve bazı cemiyet ve hey'etler reisliğinde ve âzalığında bulundu.

1913 te İstanbula' geldi. Umumî Harbin zuhûrile deniz yolunun kapanması üzerine memleketine gidemedi. Trabzon'un Ruslar tarafından istilâsından sonra emlâk ve akarından istifade edemedi. İstanbul Yüksek Ticaret Mektebinin, Serbest Amelî Dersler ve Ticarethane Memurları Şubelerinde Türkce ve Usulî Muhaberatı Ticariye Muallimliğine tâyin edildi. Bir aralık me'zunen Trabzon'da bulunduğu sırada Türkce ve Usulî Muhabere ve Neşriyat Muallimliği ilâvesile Trabzon Yüksek Ticaret Mektebi Müdirliğine nasb olundu. Şimdi yine İstanbul Yüksek Ticaret Mektebinde muallimdir.

Şiir ve makalelerinden bir kısmı, Trabzon ve İstanbul ceride ve mecmualarile intişar etti.

Basılan eserleri:

1 — Kâtib [Kitâbet tarifatını ve müsveddatını havidir]. 2 — Divanı İhsan. 3 — Yolculukta [Seyahatnâme]. 4 — Türk Edebiyatı Numüneleri [Müşterektir]. 5 — Tüccar Kâtibi [Ticaret Mektebindeki takrirlerden müteşekkildir]. 6 — Hamsinâme [Hamsi balığının ahvaline dairdir. Ciddî ve mizahîdir]. 7 — Bilmeceler. 8 — Baba Salim [Halk şairi].

[1] İhsan'dan ismini sordum. Bir müddet düşündükten sonra "Galiba Mehmed idi" dedi. Kendi ismini derhal bilemiyen bu şair, hemşehrilerinden niçe şairlerin isimlerini bildirmiştir.

Basılmayan eserleri:

1 — Hammamî Zâde Ailesinin Tarihçesi. 2 — Trabzon Matbuatı Matbaa ve Kitabları. 3 — Trabzon Şairleri [Fetihtenberi yetişen şairlerin tercemei hallerile şiirleri]. 4 — Trabzon Şehrinde Kitabeler. 5 — Trabzon Mânileri. 6 — Trabzon'da Halk Masalları. 7 — Trabzon Lehcesi. — Trabzon [Umumî ahvali]. 9 — Mahfuzat [Trabzon'a dair kayıdlar ve hâtıralar]. 10 — Rize Lehcesi. 11 — Fatih Camii Haziresinde Medfunlar [Kitabeler ve tercemei haller]. 12 — Manzumat [Nev heveslik zamanına aid manzumeler]. 13 — Hususî Mektublarım. 14 — Resmî Mektublarım. 15 — Gölgeler [Muhtelif makaleler]. 16 — Edebiyat Mecmuası. 17 — Vatan ve Cumhuriyet Kasidelerinin Tahmisi. 18 — Şair Figanî [Tercemei hali ve şiirleri]. 19 — Türk Rubaîleri [Türkce rubaîlerle sahiblerinin tercemei halleri]. 20 — Hayyam'dan Rubaî Veznile Tercemeler [Üç yüz kadar rubaînin tercemesi]. 21 — Sevgi ve Gençlik [Gülüstan'ın beşinci babının nazmen ve nesren tercemesi]. 22 — Lâf Olsun Diye [Kendine aid zarifeler, nükteler]. 23 — Divançei Yâran [Şair arkadaşlarile müşaareler]. 24 — Türkce Gramer, Tahrir ve Ticarî Kıraat. 25 — Müntehabat [Eslâfın âsar ve eş'arile tercemei halleri].

***

Hammamî oğlu, en değerli şairlerden ve en hassas nükteşinaslardandır. Duyduğunu anlar, anladığını duyurur. Bir müddet görünür. Uzun müddet gaiblere karışır. Zuhûr ettiği zamanlarda kendini sevenlere değil, kendinin sevdiklerine görünür. Güzel sözlere, güzel yüzlere incizabı, her halü kali — her mânasile — şair olduğunu gösterir.

Âbı hayat içenler gibi Hammamî oğlu da, galiba âbı şebab içmiş ki otuz sene evvel ne şeklü renkte görüldise hâlâ o şeklü renkte görünmektedir.

Malûmdur ki şairiyet şebabe nâzırdır. Fıtraten şair olan bu zat de daima manzuru olan şebabtan istifaza ediyor. Ne kendi şebabtan ayrılıyor, ne de şebab kendinden.

***

Gazel

Yedi bidadi kaza yıktı bizim lânemizi
Dinleyen kalmadı feryadı garibânemizi
Oldu efsus hava hâsılı sermayei kâr
Atmışız şurei hüsrâna meğer dânemizi
Ukalâmız ki eder Kaysi umurunda vekil
Var kıyas et bu şifahanede divanemizi

Yanub ağlardı bu ahvali perişanımıza
Âşina eyleseler düşmeni bigânemizi
Durmayıb şem'i cemâl üzre heman can atarız
Yakarız kendimiz ateşlere pervanemizi
Bize yâr olmadı sakii devakâr İhsan
İçelim derd ile zehrabei peymânemizi

*
* *

Şebi vuslatte ki gözler süzülür duş açılır
Çeker ol meh veşi can halvete ağuş açılır
Yedi sakîden alırsan iki sahbayi revan
Gönül eyler gamı devranı feramuş açılır
Natıkam bülbüli ağlar güler ol gülbüni naz
Jâle görmüş lebi gülgoncei hamuş açılır
Rindi peymânı ezel mest gelir mest gider
Sanma ferdayi kıyamette o bihuş açılır
Açılır bahtım o demlerde ki yârın İhsan
Dağıtıb zülfi siyehgârını serpuş açılır

*
* *

Kıt'a

Vayedarı istirahat olmasın bir sayeden
Sayei eltafı ref'eylerse kim bivayeden
Gayei hilkat, tarikı rahm iken bulmaz necat
Ayrılan bir ömri süfliçün bu akdes gayeden

*
* *

Rübaî

Mirati mahabbette budur nakşü tıraz
Nevbetle olur cilvenüma nâzü niyaz
Bir devrine erdik ki bu hayretgâhın
Dilberler eder niyaz, âşıklar naz

*
* *

İhsan yine düştü fitnei keysuye
Sayd oldu bu dâm için de bir ahuye
Biçâre rübaî söyleyib gezmededir
Naçar duçar oldu o çar ebruye

İHYA

Ömer İhyaüddin [Efendi] Sıvas'lı Mütevelli Zâde[1] Musa Efendinin oğludur. 1874 [1291 H.] de Tokad'da doğdu.

Rüşdî Mektebinden şehadetnâme aldıktan sonra medreseye girdi. Müfti Osman Efendiden icazetnâme aldı. Kur'anı Kerimi hıfza muvaffak oldu. Bilâhare Sıvas'a gitti. Yazdığı gazelleri, ehibba meclislerinde terennüm ederek ve camilerde hutbe okuyarak kendini tanıttı.

1889 da Sıvas Askerî Rüşdî'sine Kavaidi Osmaniye muallimi tâyin olundu. Reşid Âkif Paşa, Sıvas valiliğinde bulunduğu esnada diğer şairler gibi İhya'yı da meclisine kabul ve teşvik etti. Maişet derdinden kurtarmak için Bidayet, sonra İstinaf Hukuk Mahkemesi âzalığına tâyin ettirdi.

1907 de muallimliği ve memuriyeti bıraktı. Memleketinde babasından kalan araziyi satıb İstanbul'a geldi. Hukuk Mektebine girdi. Sarığı ve cübbeyi çıkardı. Reşid Âkif Paşanın tavsiyesile bir İdadî Mektebine muallim tâyin edildi. Meşrutiyetin ilânında dahiliye nazırlığile İstanbul'a gelen ve müteakiben istifa eden paşanın delâletile mektebdeki maaşı artırıldı.

Buhrani dimağî neticesinde 20 Haziran 1909 da kendini astı. Edirne Kapısı kabristanına defn olundu. İhya'nın resmi ile tercemei halini veren Bay Samih Fethi'nin ifadesine göre intiharından bir hafta evvel söylediği:

"Zararet hiç kalır, bin dürlü kahriyat ile bittim
Ne hakkı lâkin aldattım, ne bir ziruhu incitdim"

matla'lı manzume, mezar taşına yazılmıştır.

[1] Bir gazelinde:

"Olalı şühreti zatim Mütevelli Zâde — Bir güzel aşkına vakf eylemişim ben özümü"

Ve "Hasbihal" ünvanlı manzumede:

"Asil zâdeyimki ceddimiz Cenabı Rahatî — Fakat demem ki fahr edib de ben asilzâdeyim"

diyor.

"Darabatı Aşk" namındaki divançesi ile Sadi'nin Bostan'ından terceme edecek vücude getirdiği "Bakûre" isimli küçük risalesi matbudur.

Samih Fethi diyor ki:

"İhya'nın şairliği, eserlerinden ziyade yaşayışında görülür. Bir çiçek, bir nağme, bir mevce ve bir nazar, onu günlerce meshur ederdi. Güzelliğe karşı bu kadar meclûbiyet ve hassasiyet değme şairde görülmemiştir. Bir güzel bakış için aylarca ağladığı vâkidir. Güzellerin gece yarılarında evlerinin önüne gider, kapının eşiğini öperdi. Güzeller, onu istiskal ederler, bazan incidirlerdi. Fakat o yine, her gördüğü güzelin esiri olmakta devam ederdi. Kendini çıldırtan, ölüme götüren işte bu hassasiyettir. Yüksek mikyasta izzeti nefs sahibi idi. Güzellerin cevri müstesna olmak üzere en küçük bir telmiha, bir ta'riza tahammül edemezdi."

Pek aziz ehibbamızdan — dini bütün — nâmile mâruf Ferik Mustafa Hilmi Paşa merhumun evinde İhya'ya bir iki defa tesadüf e..miştim, kendi sözü olan:

"Beni rahat komiyor ah dili divane
Sanki mecnunı belâ dide ile yan yanayım"

beytinin medlûlü, halü kalinde tecessüm ediyordu.

Nefsine fazla itina ettiği:

"Hakka hamd olsun kemâlim şühretimden fazladır"

ve

"Neşr eylesem âsarı perakendemi ihya
Ahlâfü muasırlarıma şanımı söyler

gibi sözlerinden anlaşılıyor.

Divançesinde:

"Nigâhı itibar ettim kitabı âleme ihya
Değil esrarı لا موجود الا الله dan halî"

§

"Eğerçi âleme herkes gelir gider ihya
Kemal sahibi ibkayi nam eder de gider"

§

"Adüvler ağladı ey yâr, hali İhya'ye
Cefaların ana, dillerde destan olalı[2]

beyitleri gibi — başka kelimelerle pek çok söylenmiş mazmunları ihtiva etmekle

[2] Ali Ruhî'nin gazeline naziredir, amma ruh nerede cesed nerede!

beraber — binnisbe güzel sözlere bazan tesadüf olunabilirse de şiir denilecek sözler, göze ilişmez.

"Yemek mümkin iken şeftaluyi bağı mahabbetten
Pür etme midei ümmidi zerdalu gelir gelmez"

gibi mide bulandırıcı sözler ve:

"Tuhaf bu sevdiceğim reftegânı hüsnü bahade
Kalır bakıyyei vechülhasen, sen öyle değilsin"

§

"Hali seyranım bu yolda gündüzün lâkin gece
Bir şehirdir menzilim, ya sâde bir handır yerim"

kabilinden lâflar az değildir.

"Kadeh âsa mı gezer ismim ağızdan ağıza
Dilleri düşsün aceb kadhim ederler mi yine"

beytindeki cinas o kadar âdidir ki âdeta kadhe lâyıktır.

Bazan "Fuzulî" ile hemzeban olmak sevdasına düşer,

"Dameninden üzme gel biçâregânın ellerin
Göklere açmağa mu'tad etme lûtf et, gitme gel"

der de koca Fuzulî'ye ellerini açıb izharı hayret ettirdiği zan olunur.

Bazan "Nedim" e yaklaşıb onunla bir ağızdan terennüm etmek ister,

"Bir meleksin sana isnadı zükûret edemem
Güneşin duhterisin, mahı münirin püseri"

beytini söyler de Nedim'i ter zebanı — bezmi hayâlindeki melekler, duhterler ve püserlerle beraber — güldürdüğü his edilir.

"Nisbeti âdile yok cürmü ceza beyninde"

mısraı, Eşref merhumun,

"Nisbeti âdile yok filü ceza beyninde"

mısraının — bir kelime farkile — aynıdır.

Bu sözlerden sonra şunu da söylemelidir ki zavallı İhya gibi aziz vatanın bir köşesinde yaşamış, kendini kendi yetiştirmiş olan bir genc ve fakir medreselinin — emsalinin ekserine faik surette — manzumeler yazabilmesi, her halde bir şeydir ve "âferin" e lâyıktır.

⁂

Gazel

Seyr edib bir deste gülden bağı da bostanı da
Günci vahdetle değiştim zevki de seyranı da
Geçmeli serden diye nutk eylemiş darayı[1] aşk
Hazretin baş üzre olsun emri de fermanı da
Destime nakdı nedemden başka bir şey geçmedi
Çâki çâk ettim kiraren ceybi de damanı da
Öyle fehm ettim ki cânan, derdnâk ister seni
Gel feramuş eyle gönlüm, reyi de dermanı da
Çare ne, sen talib olmuşsun ezelden haline
Ah tecdid eyle İhya âhı da efgânı da

*
* *

Bakışları lâtif olan gülüşleri hafif[2] olan
Hem içli hem nahif olan likalar ağlatır beni
Hüseyniyâne bir enin eder beni keder güzin
Kemandaki hazin hazin nevalar ağlatır beni
Kederden anlıyor gibi derunı dağlıyor gibi
Benimle ağlıyor gibi sadalar ağlatır beni

*
* *

Meclisi yâran de bu cezbeyi
Naye olmak için şeriki şiven
Hacesiz öğrendim nevayı aşkı
Zannım, serimdeki sevdayı aşkı
Aşk ile can etmiş âşinalığı
Cânan yolunda ben can fidalığı
Cemâli ezeli yerleşmiş câne
İhya bu aşkı ben yâne yâne

Neydeki suzişli efgandan aldım
Desturı hâkimi vicdandan aldım
Dûdı âhım tuttu semâyi aşkı
Dağlar başındaki dumandan aldım
Terk etmek imkânsız bu şeydalığı
İsmail'e inen kurbandan aldım
Cemâli zahiri ana behane
Ezeldeki ahdü peymandan aldım

---

1 "Dara" yerine "serdar".
2 Hafif yerine "zarif" dense daha lâtif olurdu.

İLHAMÎ

Ali İlhamî [Efendi] Eskişehir dahilinde Seyyid Gazi kasabasında medfun mülga Seyyid Battal Gazi Dergâhı Şeyhi ve türbedarıdır.

Dergâhın tesisindenberi post'a oturanların altmış dördüncüsüdür. Bir gazelinde "bana ta'nen deme zahid, bu bir cahil kızılbaştır", diğer bir gazelinde "Hacı Bektaşî Veli s;r defteri piranımız" ve bir muhammesinde:

"Merkezi sırrı hakikatte durur bir Nakşîyiz
Mevlevîyiz pâk diliz ikrarda Bektaşîyiz"

diyor.

Dergâhın zaviyedarı olan torunu Şükrî Efendi tarafından "Divanı Şeyh İlhamî ve Seyyid Battal Gazi" ünvanile 1915 [1334] te İstanbul'da bastırılan eserde Şeyh İlhamî hakkında kâfi derecede malûmat verilmemiştir. Yalnız mukaddimede "Nüktedan ve lâtifegûyan ve mütehayyizanı şuaradan nazmü inşada sahibi yedi tulâ olmakla beraber birçok secaya ve hasaili güzide ve pesendidesi miyanında bilhassa sehayi Hatemaneye mâlik halim ve selim ve gerçekten saliki mesleki hakkı kavim idi. Hurufı heca üzerine müretteb mükemmel ve muntazam divanı eş'arı mevcud idise de tevalii hâdisat ile ziyaa uğramış ve elde vesilei rahmet ve dua olacak şu birkaç manzume ve eş'ardan müteşekkil mecmuacık kalmıştır" deniliyor. Mecmua "38" sahifedir.

***

Gazel

Kalbi zârım, ey güzel, feryadgâh etmek nedir
Derdime agâh iken halim tebah etmek nedir
Âşıka cevr eylemekten zevkyab olmaktasın
Zevk edib sen, âşıkı pür ahü vah etmek nedir
Şahrahı lûtfi ağyâre küşade eyleyib
Can fida üftadegâne seddi rah etmek nedir
Hanümanı kalbi âteşzâr kılmak, sonra da
Pişgâhında durub nasbı nigâh etmek nedir
Evvel İlhamî'yi şadı bezmi lûtf etmiş iken
Şimdi bu biçârenin bahtın siyah etmek nedir

***

Bir görüşte gönlümü hüsnünle hayran eyledin
Âkibet ey meh, beni meşhurı devran eyledin
Kavsi ebru, tiri müjgânından artık elâman
Sînemi pür şerha kıldın, didemi kan eyledin
Çâk çâki hasret oldu camei sabrü sükûn
Fartı sûzişten beni bir düşmeni can eyledin
Neydi evvelki inayetler, nevazişler, diriğ
Gördüğüm ol demlere şimdi peşiman eyledin
Hâsılı biçâre İlhamî'yi yaktın ateşe
Âbı nâbı lûtf ile ağyârı şadan eyledin

*
**

Bulmadım âlemde İlhamî, hayatın zevkini
Anladım teslimdir cânane canın rahati

*
**

Ne âlemler ne demlermiş geçen eyyam, İlhamî
Safalar zevklerle geldi amma pek yaman geçti

*
**

Gördüm bir bülbül feryâde düşmüş
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın
Yoksa gülüne harlar mı üşmüş
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın

Bir dahi bağçene gelib girmeyim
El uzatıb güllerini dermeyim
Söyle, sırrın yâd ellere vermeyim
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın

Bülbül seni gördüm feryâde düştüm
Ben de senin ateşine tutuştum
Unuttum bildiklerim kendimden geçtim
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın

Söyle söyle derdin ben de bileyim
Ağladıkca göz yaşını sileyim
Mümkin ise imdadına geleyim
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın

Ağyâre faş etme tenhace ağla
Gönül yâresini sabr ile bağla
İlhamî'yi bari nârinle dağla
Bülbül ne ağlarsın nedir feryadın

İLMÎ

Şeyh Seyyid Abdülrezzak İlmî [Efendi], Erzurum Nakibüleşrafı Şeyh Gıdayî Zâde Mehmed Efendinin oğludur[1]: 1842 [1258 H.] de Erzurum'da doğdu.

Medresede okunan ulûmu, babasından tederrüs ederek icazet aldı. Babasının vefatından sonra Erzurum'da İbrahim Paşa Medresesi Müderrisi Solak Zâde Ahmed Tevfik Efendiden de taallüm etti, ikinci defa icazet aldı. Erzurum'da Ahmediye Medresesinde tedrise başladı.

Nakşbendî Tarikati Meşayihinden Trabzon'lu Şeyh Hakkı Efendiye intisab ederek yirmi üç sene terbiye gördü. Şeyhi "İlmî" nâmile yâd ettiğinden o nâmı, mahlâs olarak kullandı. Üç dört senede bir kerre İstanbul'a gelirdi. Bir defasında Sünbül Efendi hanikahında bir höcrede altı sene inziva ve mücahede ve riyazet ile hayatını ihya etti. Ramazanda Bayezid Camiinde vaaz suretinde mesnevî takrir ederdi. İstanbul'a son gelişinde yazıdan icazet aldı. Yazdığı levhaları, Sünbül Efendi civarındaki evinde teşhir ederdi. Ehibbasına Erzurum'un Gaziler helvasından yedirerek dualarını taleb eylerdi.

1907 [22 Muharrem 1325] de Erzurum'da vefat etti. Büyük Camiin haziresine defn olundu.

"Sefinei Evliya" müellifi Hüseyin Vassaf merhumdan işitilmiştir ki:

"Vefat ettiği gün Erzurum'da halk, meşgalesini tatil etmiş ve cenazenin naklinde pek ziyade ihtiram gösterilmiştir. Erzurum'daki evi zairler ve seyyahlardan hali kalmazdı. Gelenleri it'am ederdi. Ulema ve urefa ile ilmî mübahaselerde bulunurdu. Faidesiz şeylerle meşgul olmazdı."

Orta boylu, kır sakallı, vücudu nahif idi. Yeşil sarık sarardı.

Erzurumlu şair Hazık merhumun divanını 1900 [1318 H.] de İstanbul'da bastırdı.

Tab olunmıyan eserleri:

1 — Risalei Helâl ve Haram. 2 — Manzumei Nüfusı Seb'a. 3 — Müsavatı Adedi Hurufat. 4 — Divanı Eş'ar.

*
**

---

[1] Ceddi Seyyid Mehmed 1645 [1055 H.] de Şam'dan Erzurum'a hicret etti. Erzurum'da Nakibüleşraf oldu.

Gazel

Cemalullahe ol âşık, hava ile sivaden geç
Karışma fili Hakka ey gönül çunü çiradan geç
Arama hokkai gerdunda bu aşk için derman
Bu aşkın derdi dermandır bilib dârü devaden geç
Bekadan neş'edar ol bâdei tevhid ile ey dil
Gönülden hazır ol Hakka heman mülki fenadan geç
Tevekkül eyle Mevlâye ümidin cümleden kat'et
Vezirü şahü sultane tekâpuden, recaden geç
Gına ile inayi fark eden bir noktadır ancak
İnayi görmemek ister isen gel bu gınaden geç
Gönül, bu âşina gördüklerin bigânedir şimdi
Selâm verme, kim almazsa selâmü merhabadan geç
Libasi fahrı neyler, camei aşk âşıka kâfi
Kâbâyı aşkı gey İlmî tamamen masivaden geç

***

Ey gönül, erbâbı cahe etme arzı ihtiyac
Bâbı hak meftuh iken gayre ne lâzım iltica

***

Tevfiki Huda bir kuluna olsa eğer yâr
Ağyârını yâr eyler anın harını gülzar

İLMÎ

Alî İlmî, üdeba ve fuzalâdan Süleymaniyeli Muallim Abdülbâkî Fânî Efendinin oğludur. 1878 [Zilkide 1295] de Kozan dahilinde Kadirli [Kars Zülkadriye] kasabasında doğdu.

Babasının, Tahrirat Müdürliği ile Maraş'da bulunduğu esnada Rüşdî Mektebinde okudu. Muahharen Haleb İdadî'sine bir sene devam ettikten sonra Adana İdadî Mektebine girdi, şehadetnâme aldı. Babasından Farisî ve Adana ulemasından Kayseriyeli Mustafa Efendiden Meanî ve Hoca Hayret'in kardeşi Halil Âsım Efendiden İlmî Kelâm okudu.

Adana'da resmi gazete muharrirliği ile matbaa müdürliğinde, Cebeli Bereket Tahrirat Müdürlığinde, Adana Mektûbî Kalemi Mümeyyizliğinde ve Adana Sultanîsi Edebiyat ve Farisî Muallimliğinde bulundu. Bir aralık Kozan meb'usu, daha sonra Bolu Tahrirat Müdiri oldu. Muahharen azl edildi. Adana'da intişar eden "Anadolu" ve "Teceddüd" gazetelerinin Başmuharrirliğini ifa etti. "Rehber" ve "Ferda" namlarile iki gazete neşr eyledi.

İnkılâbtan sonra emsalile beraber memleket haricine çıkarıldı. Antakya Lisesinde Türk Edebiyatı Müderrisi olduğu gazetelerde görülmüştür.

Maraş'da Nâdir'in, Kenan Beyin[1] ve Adana'da Ziya Paşa ile onun valiliği hengâmında ve daha sonra yetişen Adana şairlerinin şiirlerini okuyarak şiir söylemeğe heveslendi. Yazdığı manzumeler, arkadaşları tarafından takdir edilmeğe başlandı. Zaman geçtikce güzel manzumeler yazmağa kudret hâsıl etti.

*
* *

Damla

Saba, serin nefehatile bir sabahı lâtif
Baharı andırıyordu esib hafif hafif
Bu subhı neş'e feza, bir hazan sabahidi
Ki hâtıratı gönülde yaşar, durur idi
Gülümsiyordu tabiat, yine taravetle
Az önce düşmüş olan bir zülâli rahmetle
O selsebili semâyı yudum yudum içerek
Ne tatlı vecd ile açmıştı renk renk çiçek

---

1 Âmedci Mer'aşlı Ken'an Beydir.

Semadan arza döküldükçe şulei mahmur
Yeşillenen ovalarda uçardı lem'ai nur
Saçılmış incilere benziyor idi katarat
Bütün nebata hulül eylemişti taze hayat

§

Sudur anasırı uzviyeyi eden ihya
Vücudümün de esası değil mi bir damla
Geçince mayei aslım tefekküratımdan
Süzüldü düştü birer damla yaş hayatımdan
O damlalar ki olunsa birer birer tahlil
Şüunı ömrümi eylerdi serteser tafsil
O damlalarda nihandır meali hicranın
O damlalarda ıyandır cemâli cânânın
O damlalar ki akar gizli gizli didemden
Sürurı hüznümü en çok odur ifade eden
Saadetin açılıb gelmiyen nevalinden
Felâketin uzayıb bitmiyen melâlinden
O damlalarda uzun macerayi gam vardır
Boğan ümidimi bir mevcei adem vardır
Ne benliğimde beka var, ne varlığımda kıdem
Serab içinde tenim, sanki katrei matem

***

Bir Temennî

Nolurdu nesimi olsam baharın
Nolurdu ziyası olsam neharın
Füsunler toplayıb ince nazından
Nolurdu bir nağme olub sazından
Hasret ateşinden bir dem kurtulsam
Nolurdu bir damla göz yaşı olsam
Taliim soldurmuş şen gülşenimi
Nolurdu pervâne olub tenimi
Seni seyr eylesem bir top çiçekte
Nolurdu bir yıldız olsam felekte

Sünbül saçlarına dağılıb koksam
Cilvei hüsnüne berk urub çaksam
Evtarı aşkıma ihtizazından
Gönlüne bir gizli sevda bıraksam
Ruhunda kaynayıb sonra durulsam
Süzülüb de o gül yüzüne aksam
Ararım koynunda son medfenimi
Şem'i ruhsarına atıb da yaksam
Serpilmiş yatarken sırma döşekte
Doya doya sana her gece baksam

İRFAN

Mehmed Hayrüddin İrfan [Paşa], Medinei Münevvere ahalisinden ve Tevkiî Küçük Mustafa Paşa mensublarından Seyyid Ahmed Efendi Zâde Şıkkı Evvel Defterdarı Mektubcusu Hâfız Halil Efendinin oğludur. 1815 [Safer 1230] te İstanbul'da doğdu.

Dokuz yaşında iken babası vefat ettiğinden validesile izdivac eden esbak Mirahorı Evvel Hasan Bey Zâde Silâhşoranı Hassadan Ali Rifat Bey tarafından talim ve terbiyesine himmet edildi. Üvey babasının ihtisabı memuriyetile Manastır'a gidib 1828 [1244 H.] de orada vefatına kadar üvey kardeşi şair Daniş Beyle[1] birlikte bulunarak ondan Arabî ve Farisî okudu.

1826 [1242 H.] da Defterdar Mektubcusu Odasına girdi. Mısır Kapı Kethüdası Necib Efendinin [Paşa], Edirne ve Vidin valisi Ağa Hüseyin Paşanın kitabetinde bulundu.

1835 [1251 H.] de Darbhane Defterdarı Ali Rıza Efendiye Mühürdar ve 1836 [1252 H.] da Mansure Defterdarlığı Mektubî Odası'na memur oldu.

Maliye Nezaretinin teşkilinde Mektubî Odası Mümeyyizliğine ve Serhalifeliğine ve iki defa mektubculuğa, Evamiri Maliye Müdürlüğüne ve Maliye Hazinesi Anadolu Defterdarlığına tâyin kılındı.

1858 [1275 H.] de Rumeli ve Anadolu Defterdarlıkları birleştirilerek ihdas olunan Maliye Müsteşarlığına nasb olundu. Kendine müteveccih olan Maliye Nâzırı Safvetî Paşanın azlile yerine, onun muhaliflerinden Hasib Paşanın tâyininde azl edildi.

Rivayete nazaran Hasib Paşa, Nezaret erkânını toplıyarak "Ben bu makamın ehli değilsem de kader sevk eyledi" mealinde bir nutuk iradına başladıkta Müsteşar İrfan Bey — zahirde kaderin sevk eylediğine ve hakikatte o makamın ehli ol-

---

[1] Tercemei hali 256 ncı sahifededir.

madığına işaret etmek için — iki defa "ona şübhe mi var efendim" demesi üzerine infisal eyledi.

1859 [1276 H.] de kendi arzusile tekaüd edilmiş iken tekrar memuriyet hayatına avdet ederek muhtelif tarihlerde Meclisi Valâ ve Divanı Ahkâmı Adliye âzalıklarına, Muhakematı Cezaiye Dairesi Riyaset Vekâletine, Mahmud Nedim Paşanın sadaretinde rütbei vezaretle Edirne valiliğine, muhakematı cezaiye riyasetine, Şûrayı Devlet Riyaseti Vekâletine, Memurun Muhakemat Dairesi ve Mahkemei Temyiz Riyasetlerine, Hey'eti Âyan ve Sicilli Ahvali Memurin Komisyonu âzalıklarına ve Komisyonun Riyasetine tâyin ve kendi istidası üzerine 1885 [26 Şevval 1303] te tekaüd edildi.

1888 [20 Rebiülevvel 1306] de vefat etti. Haydarpaşa'da Ayrılık Çeşmesi kabristanına defn olundu.

Bazı eş'ar ve mektubatı "Mecmuai İrfan Paşa" namile tab edildi. Dibacede "Bir müddettenberi terki camei hayat eden erbabı suhanden ekserinin eserleri, kadrini bilmiyen ve yahud mesaliki eslâfa muarız olan nevresidegân ellerine geçib de izaa edilmekten mi her ne vech ile ise zuhûr etmemekte olmağla..." denilmesini, Namık Kemal Bey "Tarzı cedidi edeb tarafdarlarını kadir bilmemek ve meleki eslâfa fuzulî muarız olmak gibi iki seyyie ile itham" edildiğine haml ile intikad ve itabı havi 1874 [1291 H.] te Magosa'dan İrfan Paşaya mufassal bir mektub yazmıştır ki "İrfan Paşaya Mektub" nâmile Ebuzziya tarafından basılmıştır.

Paşanın, hezl ve istihzaya mail olduğu rivayet olunuyor. Maliye Nezareti erkânından bulunduğu esnada bir akşam Yusuf Kâmil Paşa merhumun konağına gider. Kahve, çabuk getirilir. "Kör Mustafa Paşa" nâmile yâd olunan Mustafa Fâzıl Paşa ve sair zevad hazır oldukları halde Kâmil Paşa "Beyefendi, maliyenizde ne var, ne yok" der. İrfan Bey [Paşa] gafilâne, daha doğrusu mütegafilâne "Bir kör döğüşüdür gidiyor efendim" cevabını verir. Huzzar arasında tek gözlü, müfahham bir zatın vücudünden göz yumarak körü körüne ortaya atılan bu lâf, o yek çeşim zate dokunacağından Kâmil Paşa — o vaktin usulünce — el urub içeri giren ağalardan birine "Beyin çubuğunu al" emrini vererek meclisten çıkarır. İrfan Bey [Paşa] bir iki gün sonra konağa gelir, hefvesinden dolayı afvını reca eder. Paşa, Mustafa Fâzıl Paşanın hatırına hürmeten meclisten çıkarmağa mecbur olduğu bu zatı, taltif ve tatyib eyler.

*
**

Gazel

Ol dem ki bezme sakii mehveş zuhûr eder
Rindanı hem teranei ahengi sûr eder
Didarı, çeşme bezli atayayı nur eder
Güftarı, tab'a bahşişi kandi sürur eder

İlhama mazhar olsa gerektir zamanede
Her kim ki hallü akdi mihamı umur eder
Faslı baharü gül gibidir ömri nâzenin
İfayi hazza sây olunurken mürur eder
İrfan gönülde hahişi vuslat füzun olur
Hat kim izarı yâri çeragâhi mûr eder

*
* *

Goncedir fem o nihâlin güli ruhsarından
Noktadır hali ruhı hattı siyehgârından
Kâh olur guli beyaban edemez ettiğini
Kârı hemvardır insana hazer, carından
Güli ebnayi zamanda ne gezer buyi vefa
İhtiyat etmeği hikmet biliriz hârından
Aynı idbar görenler feleğin ikbâlin
Hiç fark edemez ikbâlini idbarından
Almadı gûhkeni zar, cevabı Şirin
Ah der ah işidirdi yine kühsarından
Vakti ikbâlde İrfan olamaz emri asir
Farku temyiz gibi yârini ağyârından

*
* *

Müstakimin yeri olsaydı eğer dünyada
Servler böyle mekabirde hiram etmez idi

İRŞADÎ

Şeyh Talib İrşadî [Efendi], 1820 [1235 H.] de Bayındır'da doğdu. Derebeyi Zâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi nâmile yâd olunurdu.

Medresede tahsili ilm etmekte iken Meşayihi Uşşakıyyeden Ömer Hulûsî ve Hüseyin Hakkı Efendilere mülâki ve muhib oldu. Ömer Hulûsî Efendi "Talib benim, irşad senin" diye Hüseyin Hakkı Efendiye teslim eyledi. On beş sene mücahede ile meşgul ve "Talib İrşadî" nâmile meşhur oldu.

1854 [1270 H.] te zuhûr eden bir hal üzerine yedi sene dağlarda, sahralarda inziva etti. Saçını, sakalını uzattı. Bilâhare o hal zail oldu. Mal ve mülkünü veresesine terk eyledi.

1860 [1277 H.] de Hüseyin Hakkı Efendiden müstahlef oldu. Uşşakî tarikının "İrşadiye" şubesini tesis etti. Şubesine mensub olanlar da saç ve sakallarını uzatırlardı. Yirmi bir sene Balıkesir, Karabiga, Çardak, Lâpseki, Çanakkale, Bayramiç, Kumkale, Edremid ve Gelibolu cihetlerinde dolaştı. 1881 [1298 H.] de Kilidülbahir'de vefat eyledi. Orada medfundur.

Uzunca boylu, zayıf, kara gözlü, uzun saçlı ve sakallı idi. Divanı tab olunmamıştır.

***

Gazel

Nakdi canı harcedib bazarı aşkta ey gönül
Al Enelhak sırrını ber dârı aşkta ey gönül
Bülbüli şeyda gibi kıl zârı efzun her seher
Zevki bâkî ile ol gülzârı aşkta ey gönül
Çok nasihat ettim amma koymadın serkeşliği
Geçmedin hiç bildiğinden kârı aşkta ey gönül
Vuslatı yâre erişmezsen eğer napuhtesin
Yâr Hicrile kebab ol nârı aşkta ey gönül
Ben sena oldum enis, gel sen de ol hemdem bana
Mahremimsin sen benim esrarı aşkta ey gönül
Badezin irşadının nushunu eyle sen kabul
Sadık isen sadık ol didârı aşkta ey gönül

***

Canını ver sevdiğin cânâne sen
Can olur cisminde cânânın senin
İster isen vuslatı Mevlâyi sen
Aşkı hakta mahvola canın senin

İSMET

İsmail İsmet [Efendi] Kemal paşa Mahallesi İmamı Konyalı Ali Efendinin oğludur. 1842 [1258 H.] de Maliye Hazinesinde Esham Muhasebesi dahilinde Ma'den Kalemine girdi. 1851 [1267 H.] de Trabzon Tahrirat Kitabetine tayin olundu.

Bilâhare postahanede ve Nafia Nezaretinde kâtib ve kazalarda kaymakam oldu. Son memuriyeti İşkodra Vilâyeti Mektubculuğudur. İnfisal ettikten sonra "Ceridei Havadis"in edebî kısmını idare etti.

1884 [Safer 1302 H.] de vefat eyledi.

"Mahzenülhikem" unvanlı terkibi bendi 1884 [1302 H.] de "Ceridei Havadis" matbaasında tab olundu.

Vefatında "Tercemanı Hakikat" aşağıdaki fıkrayı neşr eyledi:

"Ceridei Havadis'in kısmı edebîsile iştigal etmekte olan İsmet Efendinin bu kerre vukuı irtihalile Edebî Osmanî âlemini bir hüzni azîm istilâ etmiştir. Merhum, ruzgârın öteden beri pek çok kerrnü serdini görmüş geçirmiş ve evahiri ömründe dahi,

"Belâya karşı sebatım tebeyyün etmedi　　Edibî hikmet usanmaz mı imtihanımdan"

diyecek kadar şairane ibtilâlar içinde bulunduğu halde cerideye âsarı edebiye yazmakta devam ve bu suretle bir kat daha teşhiri nam eylemiştir. Gaybubetinden her muhibbi edebin vicdanı kadar bizim vicdanımız da müteessir olduğuna ve kendisi, cihanı matbuatta daima ibrazı hizmet eylemeleri arzu olunur. Zevatı marifet simattan bulunduğuna mebni namına olarak şu birkaç satırın kısmı edebîmize dercile ifayı vazifei kadrâşinayi eyleriz."

Ahmed Rasim, bir makalede —bilâhare "Malûmat" Gazetesini neşreden— Baba Tahir vesatetile "Ceridei Havadis" idarehanesine intisabından bahs ederken diyor ki:

"... merdiven, bir kapısının biraz önünde bitiyordu. Bizim hini vürudumuzda fessiz kalan saçları karmakarışık, ihtiyar, bıyığı, sakalı bellisiz, gözleri az kanlı, fakat nazarları âdeta dönük, ceketsiz, hattâ pantalonsuz, çorabsız biri orada duruyordu. Tahir, doğruca, gitti, elini öptü. Bana "Cümlemizin hocası şair İsmet Beyefendi" diyerek elini öpmemi işaret etti. Öptüm. Oldukca pis bir koku duydum. "Pek âlâ, pek âlâ" diyerek çekildi. Oda kapısını kapadı. Ömer Efendi [Gazetenin sahibi Nuri Efendinin kardeşi] "Sen gel, çalış. Bak burada şair İsmet Efendi gibi büyük bir hoca var, andan da istifade edersin" diye teşvikatta bulunuyordu. İsmet Efendi, yine o kapıdan zuhûr etti. Biraz evvelki kıyafetini muhafaza etmişti. Elindeki şişeyi Mehmed Efendiye uzatarak "Konyak alsınlar" emrini verdi. Zihnimde yer etmiş olan büyük bir hakikate ermiş idim: Büyük şairlerin cümlesi de şaribülleylivennehar olurmuş!.."

"Ali Ulvî" imzasile "Tercemanı Hakikat" Gazetesine yazılan kıt'a:

"(ارجعى) emrine münkad olarak vahayfa　　Dâri dünyaye veda etti Cenabı İsmet
Hoş edâ kâtib idi, nadiregû şair idi　　Eylesin Hazreti Allah mekâmın cennet"

*
**

Tarihe dair bir eser yazdığı —"Ceridei Havadis[1]" te görülen— manzumeden anlaşılıyor.

"Fenni tarihe dair telifimizin mukaddimesinde mastur olan manzume":

Ettiler gerçi ruvati kudemayi akvam
Fenni tarihte her vech ile tahriri meram
Eseri her birinin bir güheri nadide
Maksadı cümlesinin sıhhati hali ilâm
Oldu lâkin revişi maksadı tame mani
İhtilâfatı ekavil ile tatvili kelâm
Kudema bir cihete hasrederek efkârın
Etmedi halli vukuatı umume ikdam
Müteehhirler olup ol yola salik malik
Ederek haylice mechul vekayı ifham
Kıldılar gerçi niçe vakıa temyiz amma
Etmedi maksada anlar da tamamile kıyam
Kimi tevilini merhunı kinayat etti
Kimi temsilini makrunı hayalü evham
Kimi tahkikte rabtetti makalin esere
Dedi âsarı atika bunu eyler iham
Kimi ser menzili zu'munde hakikat gözetib
Etmedi isri sahihülesre atfı licam
Hasılı muhtelif imlâ ile kavli kudema
Köhne takvim gibi kaldı adimülahkâm
Ehli fazlın birisi şimdiyedek lâzım idi
Eyleye bunların akvalini temyizü temam
Kimseler eylemedi lâkin o vadiye sülûk
Hamd ola lûtfı hudavendi am'mülinam
İsmeti acizi ol fazla muvaffak kıldı
Gayri bed' eyliyelim maksada ber vefkı meram

***

Arab ve Fürs lisanlarında da namza muktedir olduğunu "Ceridei Havadis"te intişar eden eserleri gösteriyor. Bu zatın elbette divanı, yahud mecmuai eş'arı vardı. Ne oldu, ve tarihe müteallik eseri, kimlerin elinde kaldı, anlamak bugün muhal hükmündedir.

Ahmed Rasim merhumun naklettiği gibi perişan kıyafet ve emsali gibi sermest olmakla beraber her halde zamanın değerli âdemlerinden olduğuna şüphe yoktur.

***

[1] Numara: 5272.

Terkibi bendinden bir parça:

Bir dilde kim cevahiri irfan nihan olur
Daim ana künuzı maani iyan olur
Nef'i hayatını bilemez arif olmıyan
Âlemde hâsıl ettiği ancak ziyan olur
Tasviri levhi hatır et imkânı gayreti
Miratı dilde vechi emel müsteban olur
Dil verme dakki baba ki erbabı marifet
Müstağnii vesilei her inü an olur
Arayiş et zebanına evradı hikmeti
Esrarı feyzü mevhibete terceman olur
Encamın eyle her işin evvel mülâhaza
Zira isabetince nedamat nişan olur
Fikr et ki sonradan olunur kesbi ıttılâ
Her vak'anın hitamı ne hikmet resan olur
Her suret emri Hak iledir hasılülkelâm
İnsanlar ande valih olur natüvan olur

سبحان من تحير في فعله سواه
سبحان من هو الملك العدل والا له

*
**

Gazel

Ey şuh sanma nazü gamın her zaman geçer
Bir gün olur ki sendeki ol hüsnü àn geçer
Geçmem cihande hahişi vaslı nigârdan
Müşkil odur ki müddeti ömri cihan geçer
Geçmez niyazı camı vefadan müzakere
Bezmi hayali gamzede ebhası can geçer
Yoktur demi humarı firakın nihayeti
Gerçi neşatı mevsimi vuslat hemen geçer
İsmet cihanda her suhanın aşikârdır
Hussade bakma kim it ürür kârban geçer

İSMET

Mustafa İsmet [Efendi] Kuzattan Mustafa Enis Efendinin oğludur. 1832 [1248 H.] de İstanbulda doğdu.

Süleymaniyede Edebiye Mektebinde, daha sonra hususî muallimden taallüm etti. 1850 [Muharrem 1267] de Hariciye Nezareti Mektubî Kalemine maaşsız olarak devama başladı. Sekiz sene sonra (30) kuruş maaş tahsis olundu. Hariciye Kitabeti maiyetinde, Kapı Kethudaları Kitabetinde, Muhacirin Komisyonunda, 1867 [Rebiülevvel 1284] de İstanbul Mutasarrıflığı Başkitabetinde, Mutasarrıflığın 1870 [1287 H.] de ilgası üzerine Üsküdar Bidayet Hukuk Mahkemesi Zabıt Kitabetinde, Telgraf ve Posta Nezareti Muhasebe Kalemi Müsevvidliğinde ve muahharen mukabeleciliğinde istihdam ve bir müddet sonra o kalemin mümeyyizliğine terfi edildi.

1892 [11 Muharrem 1310] de vefat etti.

"Pepe İsmet" namile maruftur. Letaif perdaz ve suhansaz olduğundan hoş sözleri ve fıkraları vardır, fakat zabt olunmamıştır.

İstitrad olarak söyliyeyim: Güzel sözleri zabt etmek bizim âdetimiz değildir. Bir suhbet meclisinde güzel bir fıkra, ince bir nükte dinleriz, kahkahalarla güleriz. O fıkranın, o nüktenin devamı, kahkahalarımızın devamı müddetincedir. Kahkaha bitince fıkraların, nüktelerin hayatı da biter, unutulur, gider. Şayed dinleyenlerden biri — garaibten olarak — o fıkrayı, o sözü zihninde tutup da bir mecliste nakledecek olsa mutlaka başını gözünü yarar, ruhunu kaybeder. Bir nükteyi, bir fıkrayı, tecessüm ettirircesine nakletmek, onları icad etmek derecesinde müşkil bir iştir. Her ferd, işittiğini —tamamile hıfz etmiş olsa bile— ruhlandırarak nakledemez, bu da başka bir meseledir. Güzel söz söylemek, güzel fıkra nakl etmek fıtratın, herkese bahş ettiği hasisalardan değildir. O hasisadan pek az kimsenin nasibi vardır. Nasibi olanlar, bildikleri ve işittikleri güzel şeyleri —nasiblerinin feyzini gösterecek surette, biraz da tezyin ederek— yazsalar, muasırîn ve ahlâfa pek büyük hizmet etmiş olurlar.

Hersekli Arif Hikmet merhum, naklederdi: "Bir gün Sarachane civarından geçerken "Gel gidelim Çinili Hammamına" mısraı zuhûr etti, bunu kendi kendime mırıldanırken karşıma İsmet çıktı. Mısraı işidince derhal "...... " mısraını[1] söyledi".

---

[1] Mısra güzel ise de yazılmaması daha güzeldir.

İsmetin, bünyesi kavi, cüssesi büyük imiş. İkamet mahalli olan Emirgânda sahilde duran çeki taşını "Ayak altında bırakıyorlar" diye kızarak —hammalların zor kalkırdığı— o taşı yakalayıp koruya yakın olan evine götürdüğü mervidir.

Birçok eserini görmedim. Gördüklerim birkaç manzumeden ibarettir. En güzel eseri —parmak hesabile— söylediği manzumedir.

***

Gazel

Hilâli bedr eden Hâlik, yine bedri hilâl eyler
Bu kudret var iken anda dilerse mahı sâl eyler
Cihanın varına mağrur olup yoklukta gam çekme
Gedayi şah eder şahı bir anda payimal eyler
Kanaat eyle aldanma sakın emvali dünyaya
Ki Karun olsa da âdem yine terki menal eyler
Mehabbet ehli ol, âlem mahabbetle kurulmuştur
Bu bahsi bilmeyen cahil, ne der de kilü kal eyler
Değil namerde hattâ merde muhtaç eyleme Rabbim
Kapında daima İsmet bu yolda arzıhal eyler

***

Tekellüf bertaraf bağı emel bihar olsaydı
Güli ümid açılsaydı gönül gülzar olsaydı
Hele bir kerre yar olsun bana bu talii gec rev
Hazer etmez idim gayri cihan ağyar olsaydı

Saçın bükümleri gönül bağıdır
O ceylân bakışın akıl dağıdır
Hep ovalar yeşillere büründü
Servi gibi salınmanın çağıdır
Halim yaman oldu seni göreli
Yürek yanık ciğerciğim bereli
Sevgin can yurduna girdi gireli
Gözden akıttığım kan ırmağıdır
Bağrıma öd düştü aşk ocağından
Bir yerlere gitmem yar bucağından
Bülbül yad olmasın gül kucağından
Ayrılık acısı keskin ağıdır
Eşin görülmemiş insan oğlunda
Koçlar kurban olsun kuzum yolunda
And içsem yalan mı a güzel bunda
Sana melek demek sözün sağıdır

İSMET

Mahmud Raif İsmet [Bey] Divanı Humayun Kalemi Başkâtibi Vazıh Efendinin[1] oğludur. 1847 [11 Rebiülevvel 1263] de İstanbulda doğdu.

Rüşdî mektebine devam eyledise de şahadetname almadı. 1860 [14 Şevval 1277] de Divan Kalemine girdi. Bir sene sonra —alelusul— "İsmet" mahlâsını aldı. Asıl ismi ve mahlâsı unutularak kalem mahlâsıyle yâd olundu.

Muhtelif tarihlerde terakki ederek Baş Defterci, Başkâtib Muavini, mümeyyiz, 1895 [6 Rebiülâhır 1315] te Başkâtib, 1909 [23 Ağustos 1325] de icra kılınan tensikatta —"Divanı Humayun Beğlikciliği" unvanı kadîmi "Divan Dairesi Müdiriyetine" tahvil edilerek[2] —Müdir Nasır Beyin sevkile— Müdir Muavinliğine tayin ve (3000) kuruş maaş tahsis olundu. Sırasile tereffü ederek ulâ sınıfı evveli rütbesini ve ikinci rütbe Mecidî ve üçüncü rütbe Osmanî nişanlarını ibraz eyledi. Bilâhare kanun mucibince tekaüd edildi.

1916 [29 Zilhicce 1334] te vefat etti. Mensub olduğu Yenikapı Mevlevihanesi kabristanına defn olundu.

Mevlevihanede döner, tarih söyler, dem çeker, mahbub sever, deryadil, rind meşreb, halim, terbiyeli, nazik, iyi bir âdem idi.

Kaside, gazel tarzında nazımlarını görmedim. Gördüğüm eserleri, manzum tarihlerden ibarettir.

Merhume Adile Sultan, manzumelerini kendine tashih ettirerek atiyye ile tatyib eylemek itiyadında bulunduğunu İsmet söylerdi.

*
**

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celâlüddin Dede Efendinin intikaline:

Cenabı Şeyh Osmanı Velinin necli mes'udı
Yirmi iki yıl hüsni idare etti dergâhı
Dedi Derviş İsmet, hini fevtinde bu tarihi
Celâli Mevlevi aşk ile buldu vuslatullahı

1326

*
**

---

1 Maliye Nâzırı Muhtar Paşanın Vekilharcı Haffaf İbrahim Edhem Efendinin oğludur. Asıl ismi ve mahlâsı "Mehmed Sa'düddin" dir. "Vazıh" Kalem mahlâsıdır.

2 Muahharan eski unvan iade edildi.

Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Fahrüddin Dede Efendinin irtihaline:

Dergehin sahib makamu mesnevî hanı iken
Kıldı terki masiva nageh bu merdi manevî
Ruhunu takdis edib İsmet dedi tarihini
Aşkı Mevlâna ile gitti Hüseynülmevlevî
1329

*
**

Musiki üstadı Bol Ahenk Nuri Beyin vefatına:

Şemsi evci marifet, bedri kemal
Mevlevî Nuri Beye erdi zeval
Ehli tevhidü muhibbi hanedan
Hoş suhan, şirin neva, nigû hisal
Musikide ekmeli erbabı fen
Olduğuna enfesi âsarı dal
İki âyini şerif bahusus
Ruhı piri eyledi pür vecdü hal
Kıldı uşşakın makamatında seyr
Akıbet buldu karargâhı visâl
Ruhunu şadü ferahnâk eylesin
İltifatı Hazreti Molla Celâl
İsmeta tarihi hüzn engizdir
Vay kıldı Miri Nuri irtihal
1327

*
**

Yenikapı Mevlevihanesinin yandığında dedegândan bazıları muvakkithanede ikamet ettiklerinden İsmet [Bey] şu beyti söylemiştir:

Tarih taz'if eyledi nari dili viranemiz
Oldu muvakkıthanemiz hayfa muvakkat hanemiz

İSMET

İbrahim İsmet [Bey] Karesi dahilinde Balya kazasının Müstecab köyü zürraından —Balıkesirde mütevattın— Mehmed Ağa Zade İcra Memuru Mehmed Ali Efendinin oğludur. Annesi Hafıza Hanımın büyük babası Vidinlidir. 1868 [1285 H.] de Balıkesirde doğdu.

"Müstecabî Zade" namile yad olunur. On yaşına kadar tahsilden kaçtı. Vaktini oyunla geçirdi. 1885 de tesis edilen Karesi İdadî Mektebine ilk şakird olarak girdi. Altı sene sonra ilk mezun olarak çıktı. Arabî, farisî ve fransızca öğrenmeğe çalıştı. İstanbula geldi. Hukuk Mektebine devam etti. 1897 de aliyyüâlâ rüus aldı.

Bir aralık Sultan Abdülhamidin Tüfenkcilerinden ve yaverlerinden —ser hafiye namile maruf olan— Çerkez Ahmed Celâlüddin Paşanın hususî kâtibi oldu.

Gazete ve mecmualara yazı yazdı. Erbabı kalemin ekseri gibi şüphe altında bulunduğu halde —Konyaya nefyedilen— Ebuzziya Tevfik Beyle ve diğer zatlarla muhabere ederdi. Balıkesir Meb'usu Bay İsmail Hakkının "Karesi Meşahiri" namındaki eserinde beyan edildiğine göre 1901 [Ramazan 1319] de bir akşam saraya davetle bilvasıta padişahın iltifatına mazhar oldu. İttihadcılarla ittihad etmemesi ve memleketin menafiine çalışması tenbih olundu. Bundan sonra tarassud edilmeğe başlandı. O zamanın hükmünce muzır addedilen evrakı ortadan kaldırdı. Müteakıben vaki olan iftira üzerine[1] evi basıldı ve kendi tevkif olundu. İcra kılınan muhakeme neticesinde beş sene müddetle kal'a bendliğe mahkûm olarak[2] Bodrum Kal'isına gönderilmek üzere arkadaşlarile İzmir'e

---

1 Midilli'de Abidin Paşaya verdiği manzumede:

"Ne ettise etti gidip ehli tezvir — Zuhûr etti andan bu suzişli takdir"

diyor.

2 Hersekli Ârif Hikmet Divanının mukaddimesinde [Sahife 49] nakl ettiğim fıkra, bu muhakemeye aittir.

çıkarıldıklarında Vali Kâmil Paşaya müracaat ettiler. Onun arzı üzerine menfaları Midilli'ye tahvil edildi, Cezayiri Bahrisefid Valisi Abidin Paşanın müsaadesile menfa hayatı hafif geçti.

Mahkûmiyet müddetini bitirdikten sonra Ayvalığa ve İzmire gitti. Kâmil Paşanın tavsiyesile Tütün Reji İdaresi Umurı Hukukiye Müdirliğine tayin kılındı.

Foça eşrafından Yunus Beyin kızile evlendi. Bir müddet Foça'da oturdu. Meşrutiyetin ilânında İstanbul'a geldi.

"Karesi Meşahiri" nde deniliyor ki:

"İsmet, müstekilülefkâr idi. Bazı meseleler dolayısile mensub olduğu İttihad ve Tarakki Fırkasından çekildi. Meşrutiyetten sonra ilmen ve iktidaren kendinin pek dununda olan bazı zevatın mekamatı mühimmeyi işgal ettiğini görerek müteessir oluyordu. Kimseye serfüru eder takımdan olmadığı için memuriyet hayatında durmak istemedi. Fırka dedikodusundan müteneffir idi. Teklif edilen Kütahya mutasarrıflığını ve Anadolu Vilâyatı Hey'eti Teftişiye Kitabetini kabul etmiyerek İzmir'e avdet eyledi."

İstanbulda bulunduğu esnada bir gece Şair Eşref merhumla birlikte davet olunduğumuz bir eve gitmek üzere Yeni Gazete İdarehanesinde buluştuk. Eşref, orada bulunan İsmeti de birlikte getirdi. Saatlerce ayşü nüş ve kafalar bihuş edildikten sonra İsmet, memleketin irfanına ettiği hizmetlerden ve o sebeble uğradığı mihnetlerden bahisler açarak o hizmetler ve mihnetler mukabilinde büyük mükâfat beklerken —kendi tabirile— "Devri dilârayı meşrutiyet" dalavere devri imiş gibi hizmetleri unudulub hiçbir lûtuf görmediğini —yana yakıla— huzzara anlatmış ve kendi haline yine kendi teessüf etmiş idi.

Galiba "Varakı mihrü vefayı kim okur kim dinler" hakikatini bilmiyordu, yahud unutmuş idi.

İzmirde ikamete karar verdikten sonra —Hukuk Mektebinde arkadaşı olan— Bay Necmüddin [Molla]ya müracaati üzerine İzmir İstinaf Hukuk Mahkemesi azalığına tayin kılındı. Dört sene sonra istifa ve dava vekâletile iştigal etti.

Muhiblerinden Ebussüud Zada Bey Süude İzmirden gönderdiği mektubta:

"Hayatı memuriyet, bahusus şu zamanı füyuzat nişanda tab'ı âzadii hakiranemle itilâf kabul etmediğinden o suretle çekilmeyi hoş buldum. Evvel mahkûm, sonra hâkim, daha sonra muhami oldum." diyor.

İzmirde "Hıyaban" namile edebî bir mecmua neşretmeğe başladise de rağbet görmedi. Umumî Harbin zuhûru da mâni olduğundan beşinci nüshadan sonra mecmuayı neşredemedi. Bir mektubunda söylediği üzere "Akşamlara kadar yazıhanede sinek avlamakla vakit geçirdiğinden" dava vekâletini terkederek memuriyete dönmeğe mecbur oldu. Isparta İstinaf Hukuk Riyasetine tayin olundu.

İstibdat devrinde kalemine itimadı fazla olanlar "Matbuat serbest olsa neler yazarız, ne mühim eserler ortaya koyarız, kalemimiz sayesinde ne paralar kazanırız. En büyük memuriyetleri bile kabule tenezzül etmeyiz" kabilinden sözler söylerlerdi.

Matbuat serbest oldu. Ehil ve naehil, kaleme sarıldı. Çıkarılmıyan gazete ve mecmua, yazılmıyan kitab ve risale kalmadı. "Neler yazarız" diyenler, hakikaten neler yazdılar... Fakat para kazanmak şöyle dursun —evvelce azçok ve haklı haksız— kazandıkları şöhretle beraber eldeki sermayeyi de kaybettiler. Kabule tenezzül etmiyeceklerini rağırurane iddia eyledikleri en büyük memuriyetleri değil, en küçük hizmetleri de cane minnet bilerek ele geçirmek için başvurmadıkları yer kalmadı.

Merhum İsmet, kalem erbabının liyakatlilerinden ve kalemile geçinebileceğine kanaat edenlerden olduğu halde ne kalemile geçinebildi, ne de ilmiyle.

Kalemine güvendi. "Hıyaban"ı neşr etti, satamadı. İlmine itimad ederek dava vekâletine başladı. Kendi tabirile "Yazıhanede sinek avlamakla vakit geçirdi". Ondan da bilmecburiye vaz geçerek "Tab'ı âzadi" si ile "İtilâf kabul etmediğinden" dolayı çekildiği memuriyet hayatına avdet eyledi.

1917 [Receb 1335] de İspartada vefat etti. Süud, şu tarihi söyledi:

"Bir ilâhî edibi kâmil idi — Vasıl oldu Hudaya İsmet Bey
Oku bir fatihayle tarihin — Rıhlet etti bekaya İsmet Bey"

***

İsmet merhumun tercemei haline dair verdiği varakada Süud diyor ki:

"Lisanı Arab ve Acemceye esaslı surette vukufu var idi. Fransızcayı pek iyi anlar ve terceme ederdi. Şiir ve nesri letâfetce biribirinin aynıdır. Kemâli derece istiğnayi şairane ashabından vekur ve halûk bir zat idi. Evaili halinde ayşü nuş âlemlerinde imatei zaman etmiş ise de bilâhare kesbi salâh eylemiştir. Tariki sofîyeye muhib ve Nurüddini Cerrahî قدس سره ye müntesib idi. İman ve itikadı pâk bir şairi zi idrâk idi. Şiirde Naci Mektebine mensub olmakla beraber nev'i şahsına münhasır ve tarzı kadimin esatizesinden ma'duttur."

Arkadaşları, hodbinliğinden, hodpesendliğinden bahsederlerdi. Ben, o cihete dikkat etmedim amma halü kalinden nefsine pek ziyade itinası ve hüsni zannı olduğu istidlâl olunurdu.

İzmirden Süude gönnderdiği mektub ta "Hıyaban" a derc olunmak üzere Hersekli Arif Hikmetin —vasıyeti mucibince benimle kardeşime tevdi edilen— eserlerini benden istemiş ve "Ben, İstanbulda bulunsa idim, Arif Hikmet, bütün âsarının bana tevdiini vasıyet ederdi" demiş idi. Kendi hakkında yine kendinin taşıdığı bu hüsni zannın hangi senede müstenid olduğunu hâlâ keşfedemedim, galiba bundan sonra da edemiyeceğim. Hikmetin, İsmet Beyden ve bizden daha eski ve itimada lâyık ehibbası bulunduğu halde eserlerinin bize tevdiini vasıyet etmesinin elbette bir hikmeti olduğunu İsmet Bey, bir az düşünseydi, yahud Hikmetin Mahremlerinden sorsaydı o sözü söylemezdi.

***

ESERLERİ

Terane — Bir kısmı şiir bir kısmı nesirdir. "31" küçük sahifedir.

Dastanı Zafer — Şehzade Süleyman Paşanın Rumeliye geçmesini musavvirdir.

Nailî'i Kadîm — Nailî'nin muhtasar tercemei halini ve eş'arına dair mutaleatı havidir.

Füruki Elfaz — Lisanımızda mâna ve istimal cihetlerinden aralarında fark olan kelimelere dairdir.

Refail Tercemesi — İskender ile müşterektir.

Şukûfe Çin — Edebî ve tarihî ricale ait hikâyatı ve rumuzu şamildir. İzmirde "Ahenk" gazetesine tefrika edildikten sonra kitab şeklinde basılmıştır.

Tetümmei Lûgati Naci — "F" harfinden sonrasını yazarak Nacinin lûgatini ikmal etmiştir [1].

Midillide iken "Ömer Hayyam" ın rubaîlerinden "177" sini terceme etmiştir. Basılmamıştır.

***

Gazel

Can henüz endişei sevdayı ruhsarındadır.
Dide, hâlâ seyri talâtgâhı envarındadır
Avdet etmez aşiyanı sinei mecruhuma
Mürgi dil, hâlâ kemendi kâküli tarındadır
Ben dilimle aşkımı inkâre cehd etmekteyim
Gözlerim biihtiyar amma ki ikrarındadır
Mazharı aşkım ki esrarı garamı kâinat
Cismimin ümmülkitabı ruhi bidarındadır.
Zindeyim aşkile kim keyfiyeti abı hayat
Yârimin gönlümce şirinii güftarındadır
Duzehi ilka eder hakisteri şerm altına
Şu'leler kim hasreti didarının narındadır
Fikreti asudegiden fariğ ol kim ey gönül

---

[1] Zamanımızın kıymetli şairlerinden Bay Muhyiddin Raif söyledi: "Eşref ve İsmet merhumlarla bir birahanede konuşurken İsmet'e "Hazretin, sana dair bir kıt'ası var, gördün mü dedim" Görmediğini söyledi. Şu kıt'ayı okudum:

Yanda kalmış idi bir lûgati, ikmâli Hazreti İsmet için kısmet imiş Naci'nin
Çıktı meydana vefatında bunu bilmez idik Kısmı süflisi dahi İsmet imiş Naci'nin

İsmet, kıt'ayı tekrar ettirdi. Yerinden fırlayıp Eşref'i tokatlamağa davrandı. Mâni oldum."

Âşıkın ârâmı ziri hâki idbarındadır
Geçmedim hâlâ bu sevdadan eminim İsmetin
Aşkı didarın harimi hatırı zarındadır
Hırzı aşkındır siper tiri nigâhe yoksa ah
Çok keman ebru beni sayd etmek efkârındadır

***

Hâsılı Hayat

Gönlümce bu yeldayi felâkette bulunmaz
Bir necmi hidayet ki benim rehberim olsun
Simayi gam âkini hidayette bulunmaz
Bir hande ki revnak dihi çeşmi terim olsun

§

Bir zulmeti bigaye içinde mütemadi
Mazmunu bütün gerçi figandır bu vücudun
Ancak ne imiş kim biliyor varlığa badi
Girdab ötesi akle göre bunda hududun

§

Her dil bu sitemgâhda mahkûmı figandır
Duşında sabanın gezer âvare enini
Deryayi muhiti ebediyülcereyandır
Âfaka düşen nalelerin tufı hazini

§

Âmalimizin gayeti yok bizse cihanda
Husran ile her lâhzada feryad künanız
Manzurı şebabı ebedi ruyi zamanda
Bir hiçliğe bivakfei âram revanız

§

Bir nalei mevkuf yedi mahfii fıtret
İmlâ ile efvahe birer kabza türabı
Vermekte bu nalişgehi şivende nihayet
Hayfa ki o memdud figane bu cevabı

İZZET

Keçeci Zade Mehmed İzzet [Molla Efendi] Sudurdan Mehmed Salih Efendinin[1] oğludur. 1875 [1200 H.] de İstanbulda doğdu.

On dört yaşında[2] iken babası vefat etti. Kardeşlerile kendine Avret Pazarındaki harab konaktan başka bir şey kalmadı. Zaruret ve mihnet içinde tahsili ilme çalıştı. 1797 [1212 H.] de müderris rüusu verildi.

Ailesinin iaşesinde müşkilâta uğradığından hayata karşı nefret hissetmeğe başladı. Zamanının hecvühezl ile maruf olan şair ve nedimlerinden ve Mollanın pek sevdiği ehibbasından Nihad Beyin, Molladan naklen Hersekli Ârif Hikmet'e, onun da bize hikâye eylediği vak'ayı işittiğim gibi yazıyorum:

Molla, babasının vefatında eniştesi Müderrisînden Şair Meş'aleci Zade Es'ad Beyle[3] yaşadı. Bu sebeble tabiati şairanesi in-

[1] İzzet Molla « دوحة المحامد في ترجمة الوالد » de babasının babası Konya'da bir Keçecinin sulbünden 1688 [1100 H.] de doğduğunu ve tahsili ilme gayret ve babasına haber vermeksizin İstanbul'a azimet ederek Piri Zâde Mehmed Sahib Efendiye intisab ile oğlu Osman Molla'yı okuttuğunu ve bilâhare Kudüs ve Bursa Kadılıklarında bulunduğunu ve kırk yaşında iken Davud Paşa imamının kızını alıp 1150 de Salih Efendinin doğduğunu söylüyor.

İzzet Molla'nın tercemei hali — « دوحة المحامد » e zeyl olmak üzere — ahfadından Hikmet Fuad Bey tarafından yazılmış ve bir nüshası Reşad Fuad Beyde görülmüş idi. Orada silsile şöyledir: İzzet Molla — Mehmed Salih Efendi [Vefatı: 1799 - 1214 H.] — Konyalı Mustafa Efendi [Vefatı: 1767 - 1181 H.] Süleyman Efendi [Konya'da Toprak Sokak Camii İmamı].

İzzet Molla'nın — Reşad Beyin imzasile — "Tarihi Osmani Mecmuası" na derc edilen tercemei hali, kardeşi Hikmet Beyin yazdığı tercemei hal midir, yoksa ayrıca mı yazılmıştır bilmiyorum.

[2] Oğlu Fuad Paşa da on beş yaşında iken yetim olmuştur.

[3] Molla "Mihnet Keşan" da:

"Diğer bir efendim ki Hâmiddir ol	Ne zati kesirülmehamiddir ol
Sabiydim olub haherim hemseri	Büyüdüm elinde küçükten beri"

beytlerile — 1824 [1240 H.] de vefat eden ve şair Leylâ Hanımın babası olan — Kadıasker Moralı Zâde Hâmid Efendi, eniştesi olduğunu söylediği halde başka bir enişteden bahs etmemiştir. Esad Bey, diğer hemşiresinin zevci ise ondan da bahs etmeli idi.

bisat kesbetti. Ayşü nuşa da mübtelâ oldu. Babası gibi hasis değil, pek cömerd olduğundan eline ne geçti ise bitirdi. Husaması, sefahetini ileri sürerek tarikı ilmîden ismini hâk ettirdiler. Molla, büsbütün sefil ve mey'us oldu. Hayatına nihayet vermeği kararlaştırdı. Bir binlik şişe rakı alarak Göksu'da intihar etmek üzere bir kayığa bindi. Vani Köyünden geçerken oradaki yalısında pencerenin önünde oturan Bükreş beylerinden biri, okumakta olduğu Vassaf Tarihinin bazı cümlelerini anlamadığından ulemadan bir zatın oradan geçişini nimet bilerek yanına gelmesini reca etti. Molla Göksuya gideceğini söyliyerek itizar ettise de bey, ısrar eylediğinden yalıya girmeğe mecbur oldu.

Bey, soracağını sorup cevabını aldı. Molladan pek ziyade hazzetti. Molla ikide bir "Artık müsaade ediniz, Göksudan sonra gideceğim yol pek uzundur. Geç kaldım" dediğinden bey, birkaç saat sonra kayığını hazırlatarak mollayı Göksuya gönderdi. Sahile yanaşınca hoş manzar delikanlı hâdimler, koltuğuna girip kayıktan çıkardılar. Gayet mükellef bir işret sofrasına götürdüler. Biraz sonra bey de geldi. Sazlar çalındı, şarkılar okundu. Nefis yemekler yendi molla, rüya gördüğüne kani oldu.

Bey, o gece Mollayı yalıda müsafir etti. Molla zaruret ve mihnet ile hayatından bizar olarak intihar maksadile buralara geldiğini anlattı[1].

Meşhur Halet Efendi, o sıralarda beyden bir hediye istermiş. Ertesi gün bey, Mollayı Halet Efendiye götürdü. "İşte efendimize kıymetli bir hediye takdim ediyorum" dedi. Efendi, mollanın ismini işitince —sefahatinden dolayı tarikden tard edilmiş bir âdemin kendine takdiminden — hoşlanmadı. Fakat molla ile konuştukça kıymetini takdire başladı. Bir ev verdi. Maişetini temin etti. Efendi sayesinde Sultan Mahmudun huzuruna girmeğe, hattâ birlikte işret etmeğe imkân buldu.

Reşad Fuad Beyin makalesinde bu vak'a şu suretle naklolunuyor:

"Molla, pek ziyade zarurete dûçar olmasından dolayı intihara karar vererek bir gün alesseher Bahçekapışından bir kayığa râkiben ve telefi nefse vesilei cür'et olacak bir binlik rakı müstashiben Göksu'ya azimet etmek üzere Kuruçeşme sahilinden geçerken yalısının penceresinin önünde Saib Divanını mutalea eden meşhur lûgat sahibi "Hançerli Bey" bu genç molla da müşahede eylediği etvarı zarifaneden istidlâlen "Efendi, şu beyitten böyle anlıyorum, istihracım muvafık mıdır? demesi üzerine muvafık bulunduğunu beyan etmesile Hançerli Bey, Molla'nın ilmü irfanını takdir eyledi. "Buyurun biraz istirahat edersiniz" diye vâki olan davetine icabeti, o gün intihara mâni olduğu gibi tevalii mülâkat ile beyinlerinde hâsıl olan muhabbet, bilâhare Halet Efendiye intisabına da delâlet etmiştir."

Molla "Mihnet Keşan" da:

"Dedim ben bilir mi idim Haleti Nasib oldu bunca bana ni'meti
Olunca gelip devlete kethüda Adın bilmezidim bilir kim Huda".

---

[1] Halet Efendiye yazdığı kasidede taliinden gördüğü cefalardan ve kendinden gördüğü lütuflardan bahs ederken diyor ki:

"Vermedi zehr alacak para felek yoksa bana
Kendimi şimdiye dek çoktan ederdim teemim"

demesine ve Halet Efendinin Rikâbı Hümayun Kethüdalığına 1810 [1225 H.] da tayin olunmasına göre o tarihten sonra nisbet hâsıl eylediği anlaşılıyor.

Bu nisbetin semeresi olarak padişah tarafından aralıkta celb olunduğu ve bazan zülfiyâre dokunacak surette sarfettiği nükteler, lâtifeye haml ile hakkında gadab gösterilmediği menkuldur.

Makamı Meşihatca 1809 [1224 H.] da Bursa'ya müfettiş tâyin olunduğu, divanındaki "Tarihi müfettiş şüdeni fakir be Bursa" serlevhalı kıt'adan anlaşılıyor.

1820 [1236 H.] de Galata Kadısı oldu. Halet Efendinin 1822 [1238 H.] de nefi ve katlinde mensubları bir gûne belâya uğramış ve nedimi hası İzzet Molla, her nasılsa yakayı kurtarmış iken — Cevdet Paşanın beyanına nazaran — "Suhan perdazlık vadisinde Halet Efendinin medhine ve âdasının kadhine dair söz söylemekten hali değildi. § Halet Efendi sayesinde pek çok mütemetti olduğundan onun gayretini güderdi. § Hattâ ol esnada:

Halet'in canını Hak, malını aldı miri
Kaldı ehli hasede[1] hayelerile kiri

beytini tanzim eylediği ve Sadrazam[2] aleyhine söz söylediği mesmu olmağla[3]" 1822 [15 Cümadelâhire 1238] de Keşan'a nefiy olundu.

"Mihnet Keşan" da diyor ki:

"Galata kazasında hâkim idim — Ne sahibi adalet, ne zalim idim
Edip dudmanı kaza iltihab — Tutuştu bizim dameni intisab
Ne halet! ise oldu ol bertaraf — Yine kavli âlem oldu muhtelef
§ Meca'liste nefyim havadis idi — Benim kılü kalim mebahis idi
Beş ay böyle etti zamanım murur — O pençe bana haylica verdi zor
§ Kaçıp gittim İstavroza bir zaman — Yine kalmadı bildiğinden cihan
Sükût eyledim kahrı var dediler — Biraz söyledim zahrı var dediler
Şaşırdım hülâsa pesü pişimi — Bıraktım Hudaya bütün işimi
§ Yedim Haletin nanı ihsanını — Çalıştım halâs etmeğe canını"

Molla, Düzoğlunun mezadında sarrafın para çaldığını Halet Efendiye haber verdiğinden bahs ederken:

"Edip Ahmed Ağa[4] ile ittifak — Yahudi[5] bizi etti gamzü nifak
§ Yahudiye Ahmed Ağa vasıta — Verirlerdi tezvire hoş rabıta"

diyor ve o mezaddaki hırsızlığı söylerken bunun Halet'e vesilei intisab olduğunu anlatıyor:

"Sebebi intisabım olub Halete — Düşürdü felek böyle bir mihnete
§ O dergâhı cudi gelib Kâbe var — Tavaf eylemişti ricalü kibar
Fakat bana azv ettiler tühmeti — Keşan berkeşan çektiler İzzeti"

[1] "Kaldı düşmenlerine" şeklinde de görüldü.
[2] Abdullah Hamdullah Paşa.
[3] Cevdet Tarihi, Cild 12, sahife 87.
[4] Aşağıda bahsi gelecek olan Tekirdağlı Ahmed Ağa olduğu şüphesizdir.
[5] Sarraf.

Cümadelâhire'nin 15 inci Salı günü İstavroz'daki evinden İstanbul'a geldi. Eniştesi Kadıasker Moralı Zâde Hâmid Efendinin evinde bulunan ailesini görmek ve gece orada kalmak üzere — yanında şair Nihad Bey bulunduğu halde — hamama gitti. Oraya bir çavuş gelerek Keşan'da ikamete memur olduğunu tebliğ etti.

Tedarük olunan iki beygirden birine kendi, diğerine de çavuş bindi. Topkapı'dan çıktıklarında çavuş, nefiy emrini eline verdi. Menfilerin uhdelerindeki mensıb, nez' edilirken kendi mansıbı olan Galata Hâkimliğinin ibka edildiğini görünce hâsıl olan meserreti "yeniden dirildim gelib cisme can" mısraile tarif ediyor.

Molla'nın bacenahı[1] Vak'a nivis Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad Efendi gayri matbu' tarihinde diyor ki:

"Sühan şinas ve talâkat istinas olmak takribile Halet Efendinin hayli müddet meclisi hâsına dahil ve izzetü riayetine nail olmuştu. Halet Efendi hâdisesinden sonra lâan aslin takazayi mezamini şiriye ile mumaileyhe mersiyehani sena ve sadri vakre harf endazı itirazı naseza olmuş olduğu sem'i sadre vesaiti siat ile reside olup gûşmalini zamimei işareti şeyhülislâmile hakipayı saltanattan istirca etmekle bakıyyei müddetini naibi zabt etmek üzere berayi terbiye ve ıslah mahı mezburun 15 inci günü Keşan'a iclâ olundu."

Ârif Hikmet Bey şu tarihi söyledi:

"İzzette bile kalmadı eski halet"

"Vekayii Letaifi Enderun" de deniliyor ki:

"Teferrüd etmiş şuarayi sihr azmâden sultanı şuara faziletlû İzzet Molla'ya bazı a'dası, aklü fikre gelmedik şeyleri azv ederek gece ve gündüz işi ve gücü hecvdir deyu teveccühi şahaneyi tağyir ve Kasabai Keşana nefiy ettirdikleri zu'mi batıllarınca tekdir oldu."

Keşan'da bulunduğu müddetce Reisületibba Behcet Efendinin, mektublar ve ihsanlar ile dilşad eylediğini Molla "Mihnet Keşan" da söylüyor.

Menfada hayatını mihnetle geçirirken Galib Paşa Makamı Sadarete geldi.

"Senin müntesib olduğun hanedan — Anın hasmı canı idi bir zeman
Huda şimdi yazdı ana fırsatı — Bozar görse divarda İzzeti
Ümidi şifa eyleme zehrden — Sürerdi o bulsa seni şehrden"

beyitlerinde söylediği vechile Molla'nın hâmisi olan Halet Efendi, vaktile Paşanın hasını canı olduğundan namını ihtar ve affını istirham etmeğe bir müddet cesaret edemedi. Nihayet bir kaside takdim etti. Sadrı keremkâr, hâmisinden gördüğü adavetten dolayı — Keşan menfasında mihnetkeş olan — bir biçareyi ezmeğe tenezzül etmiyerek affını padişaha arz etti ve iradesini aldı. Molla, 1833 [15 Cümadelâhire 1239] te İstanbul'a geldi.

[1] Es'ad Efendinin Vak'a nivisliğe tâyinine söylediği manzumede:
"Bacenah olmak ile nazm ile nesr etti kerem — Bacenahım kuluna şimdi şehi sahib cud"
diyor.

Vak'a nivis Es'ad Efendi diyor ki:

"Itlakı zimamı kelâmı malâyani hefvesile bundan akdem ber tariki terbiye Keşan'a iclâ olunan sabıka Galata Kadısı Keçeci Zâde İzzet Molla, bir salden beru hem hali mihnet keşanı gurbet olduğunu beyan ma'rızında arzı kasaidi istirham ve izharı suzu güdazı malâ kelâm etmekle ıtlakına emri hümayun sadır ve ba'delhusul tarafı şeyhülislâmiden minba'd haddü vazifesinden haric kelimat neşr etmemek üzere memnuı devri ebvabi ekâbir ve esağir oldu."

İstanbul'a avdetinden bahs ederken Molla, "Mihnet Keşan" da diyor ki:

"Stanbula oldum yalıdan revan
Ziyaret kılındı kibarı zeman
Görüp her biri iltifata seza
Kimisi sevincinden etti bükâ
Stanbulu keşt ettim akşama dek
Girib her kapıya öpüp el etek
Olundukta bu farzı zimmet edâ
Ne kapılar açmuştı lûtfi Huda
Ümidim kesip düşmenü dostdan
Dilerdim meramım همه اوست dan
Çekip hanede hırkaya başımı
Maaşım ile uydurup aşımı
Bu kıt'ayla Mevlâya ettim niyaz
Nola eylesem bahtı varune naz"

Kıt'a

"Nakl edip gördüğümüz zilleti İzzet Beyden[1]
Bazı ihvan dediler ni'mete etti küfran
Eyledim Halet Efendiye dua nefyinde
Gayret ni'meti terk et dedi ebnayi zeman
Medhü zem eylemeden kurtulayım kullarını
Bana bivasıta kıl rızkımı Yârab ihsan"

Halbuki "hanede hırkaya başını" çekmedi. Başını her tarafa uzattı. Hattâ evvelki gibi padişahın iltifatına nail olmağa başladı.

1825 [1241 H.] de Mekke ve 1826 [1242 H.] da İstanbul pâyesi tevcih olundu. Haremeyn müfettişi oldu.

İvalâtın tevzi defterleri teftişine[2] Babıâli'den Gümrükci Nafiz Efendi [Paşa] ile Matbah Emini Tahir Bey [Paşa] intihab ve bunlardan birinin memuriyeti arz olundukta Sultan Mahmud, bu işe ulemadan memur tâyinini tensib ve Ârif Hikmet Beyle İzzet Molladan birinin ihtiyarını irade etti. Makamı Sadaretce İzzet Molla tercih ve 1827 [4 Şaban 1243] de tâyin olundu.

Senelerden beri devam eden Yunan meselesile Eflak, Buğdan ve Sırb imtiyazından ve saireden dolayı Rusya devletinin ilânı harb etmesi üzerine Babı Meşihatte toplanan Umumî Mecliste bilmukabele muharebeye hazırlanılmasına karar verildi.

---

[1] Vüzeradan Yenişehirli Osman Paşanın oğlu Rumeli Kadıaskerlerinden Mustafa İzzet Beydir. Her istediğini söyliyenlerden olduğu için mükerreren nefiy olundu. 1826 [1242 H.] da vefat etti. Parası bol ve taamı nefîs, bir piri sadedil idi.

[2] Bu memuriyetin vazifesine dair [Lûtfi Tarihi, cild 1, sahife 266] da malûmat vardır.

Mecliste bulunanlardan esbak Şeyhülislâm Sıdkı Zâde Ahmed Reşid Efendi "beher hal cenk etmeliyiz ve memuruz" demesile Sadrazam Selim Paşa "Ah efendiler, bizim hep maksudumuz düşmen ile muharebe etmektir. Lâkin vakitsiz oldu. Askerimizi biraz daha teksir etmeli idik" dedi. Haremeyn Müfettişi İzzet Molla da "Vallahi efendim, çok fenadan az iyi, iyidir" dedi.

Lûtfi Efendi, Molla'nın bu sözünden bahs ederek "Şair için mezheb yok ya, bu mecliste İzzet Molla böyle der. Sonra müstakil lâyiha ile bunun hilâfına gider de Sıvas'a kadar gider" diyor.

Mecliste muharebe ekseriyetle kabul olunmuş ise de bazı zevat, bahusus İzzet Molla, kalben muhalefette bulundukları halde işin doğrusunu söylemeğe cesaret edemediklerinden Molla'yı ön ayak ederek muharebenin aleyhinde lâviha tanzim ettirdiklerini Lûtfi Efendi söylüyor.

Ahmed Ata Beyin, Hekimbaşı Behcet Efendiden naklen "Enderun Tarihi" nde beyan ettiğine göre "Muharebenin mukaddimesi olan ilk meşverette Molla bir def'acık harb taraftarı iken talim ve taallümde henüz meharet kesb edemiyen on beş yirmi tabur asakiri nizamiye ile" Rusya devletine mukabele edilemiyeceğini düşünerek ve "Bazı ukâlâ ile de müzakere ederek harbin sulha tahvilindeki hayır ve menfaati mutezammın Defterdar Kesedarı Elhac Ömer Râsim Efendi ile birlikte gururı ikbâl ile biraz dürüşt ve dürüstce kaleme aldıkları lâyihayı Silâhdar Ağa vasıtasile takdim ettikte" Sultan Mahmud, Kaymakam Ahmed Hulûsi ve Serasker Husrev Paşalarla Reisülküttab Pertev Efendiyi celb ile "Şu lâyihayı beyninizde mütalâa ediniz. Eğer mealine imtisal lâzım ise şûrayı umumîyeden sonra tarafıma arz edin, iktizası vechile hareket edelim. Eğer müfadı safsata ve hurafattan ibaret ise kailine kalemen cevabı red ve müskit ita olunsun" diyerek lâyihayı verdi.

Beylikci Âkif Efendinin yazıb Pertev Efendinin tashih ettiği reddiye arz edildiğinden 1828 [25 Rebiülâhir 1244] de İzzet Molla Sıvas'a ve Râsim Efendi Rados'a nefiy olundu.

Molla, lâyihada "... bazı hayrhahanı devlet, gayreti İslâmiyyeye muharebe tarafı şayan olduğundan ol semti ihtiyar eylediler. Mukatele fisebilillâh vacib olduğundan biz de ittiba eyledik" diyor.

Madameki evvelce muharebe taraftarlarına ittiba etmiştir, muahharan muharebe aleyhine lâyiha vermemesi lâzım gelirdi. Sonra gösterdiği cesareti, evvelce müzakere esnasında gösterib de fikrini alenen söylese idi belki ceza görmezdi. Evvelâ muvafık, sonra muhalif görünmesi, bahusus padişaha yazdığı lâyihayı, padişaha takdim etmeden şuna buna okuması, ceza görmesine badi oldu.

Padişah, Reisületibba Behcet Efendiye, İzzet Molla'nın bir lâyiha hazırladığı mesmuu olduğunu söylemesi üzerine Behcet Efendi "Evet, öyle bir lâyihası var, kulunuz da gördüm" dediğinden padişahın gadabı istidad etti.

Molla ile arkadaşının cezalandırılmasına dair Sultan Mahmud'un, Serasker Husrev Paşaya gönderdiği hat[1] :

"Serasker Paşa,

Dünkü gün sen ve Kaymakam Paşa ve Reis, üçünüz hazır olduğunuz halde ma'hud İzzet ve refiki Râsim için ne vechile müzakere olunduğu ve Kaymakam Paşaya Efendi daimize[2] emir ve iradei şahanemizin ne gune ifade olunacağı tarafı hümayunumuzdan sipariş ve tenbih kılınmış olduğu malûmundur. Hususı mezkûreye dair efendi'i müşarünileyh daimizin Silâdar Ağa tarafına şimdi bir tezkiresi vürud etmiş, merkumun tarikten hâk olunduğundan bahsile evlâdlarına merhameten idamı hususunda af ve merhamet kılınmasını niyaz eder. Ancak merkumun mütecasir olmuş olduğu kabahat, aher şey'e makıs olmayıp şu günkü günde bundan büyük hiyanet ve ıdlâli âlemi mucib olacak fezahat olmamakla nizâmı âlemin vikayesi için izalesi farz menzilesinde olduğu zahirdir. Müşarünileyh daimizin evvelî emirde tehevvür gösterip de sonra af olunması suretini göstermeleri aceb Kaymakam Paşanın ifadesinde katî irademiz olmamasından mı iktiza ediyor. Yoksa tarik beyninde bu husus için levm ve mezemmetinde olurlar hulyasına sapmış olmalarından mı lâzım geliyor. Velhâsıl merkumanın ileriki mutaleaya göre böylece durmalarından ise gerek sırren ve gerek alenen tertibi cezaları iktizayi halden görünür. Maazallahütealâ bunların tutmuş oldukları usul tefrikayı mucib olacağından başka dahi niçe niçe hasarâtı müstelzim olacağı edna mülâhaza ile malûmdur. Sen bu hususu Reis ile mahremâne söyleşüp tarafı hümayunuma rey ve kararınızı arz edesin...".

Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad Efendinin "Mihnet Keşan" a — Molla'nın vefatından sonra tercemei halini havi — yazdığı manzum takrizde, padişahın iltifatından ve rütbe ve mansıbca terakkıyatından bahs ettiği sırada diyor ki[3] :

"Zamime edib emri teftişi hem	Maaşında kem oldu teşvişi hem
Edib nâzırı defter anı	Nüfuzinde mükemmel kıldı anı
İsabet edib aynı kemal	O aynı kemale yetişti zeval
§ Hilâli seferde düzer hod behod	Bir efsaneni şurü kavga nümud
Eder silmi tercih cenk üstüne	Veli gitmedi pek direnk üstüne
Eder yarü ağyâre bu sırrı faş	Nola aklı feale gelse telâş
Makalâtının hüsni zahir iken	Sitizin ise kubhı bâhir iken
Eracife bais olur suhbeti	Denip dûre tard ettiler İzzeti
§ Tarikın edip tay kazayı Huda	Sürer suyi Sıvas'a esbi celâ
Dokuz maha vardıkta hengâmı hicr	Bakın ne doğurdu acuzı sipihr
Edib tenknayı fenadan sefer	Seferde bekayı edindi makar
Olub şemsi Sıvasiye hem civar	Makamı münevver denilse ne var
Muhibbi mükibbi dilagâh idi	Dilinde şebü ruz Allah idi"

---

[1] Bu hat, Husrev Paşanın evrakı içinde zuhûr etmiştir. Terekesini yazmağa memur ve bilâhare Kadıasker ve lâfzan Reisülulema olan Necib Efendi, alub saklamıştır. Oğlu Vahid Beyin müsaadesile Reşad Fuad Bey, fotoğrafisini aldırarak o vakit bana göstermiş ve istinsahını ihtar etmiş idi, suretini yazmıştım. Reşad Bey, bilâhare bu hattı, Tarih Encümeni Mecmuasına derc ettirmiş idi. Hattın aslı, Aksaray yangınında Vahid Beyin evile beraber yanmıştır.

[2] Şeyhülislâm Yasinci Zâde Abdülvehhab Efendi.

[3] Kendi yazısile musahhah olarak kütübhanemde bulunan divanından nakl edildi.

"Vekayii Letaifi Enderun" da deniliyor ki:

"Tarikı İlmiye'de rütbei resmiyesi pâyei refiası İstanbul'a mevsul ve lezzeti güftarı nükte âsarı, cemi diyar ve emsarda mergub ve makbul olan nadirei ruzgârdan İzzet Molla Efendinin zamiri müniri ruşen ve kendusı bir şairi şuhü şen olmaktan nâşi bitehaşi bulunduğu mecalis ve mahafilde, açılan seferi pür hataıı takbih ve sulhu salâhı cenge tercih ettiğinden padişahı zafer peyker "Leşkeri hahişker, mansur ve muzaffer olmaksızın sulh niçe olur? Hasım, ne teklif ederse kabul etmeli mi?" deyu Molla'yı müşarünileyhe muğber olub bunca seneden beru envai iltifatlarına mazhar olmuş bendei kerem didelerin kahrı sipihri dehre siper ederek tarikını tekih ve arpalığını ref ile nefyini Sıvas'a tasrih buyurub heman çavuşanı biaman ile gitmelerini ferman ve işbu rebiülâhırın 25 inci salı günü mevkibi hümayundan gönderdikleri neticei meali iradei daveri zeman oldu."

Muharebe münasebetile Sultan Mahmud'un, Râmi Kışlası'nda ikâmeti esnasında cereyan eden vukuata dair yevmi jurnal tarzında Abdülhak Molla, "Tarihi Liva[1]" nâmile yazdığı eserde diyor ki:

"21 Rebiülâhır 1244: Husrev Paşa gelib hayli oturdu. İzzet Molla'nın lâyihası matlûb olub Baş Ağa tarafından âdem gibi taleb eylemiş.

"23 Rebiülâhır 1244: Akşam İzzet Molla ve Hüsni Bey ve Tahir Bey Ahmed Ağa ve birâder efendi[2] mevcud idi.

25 Rebiülâhır 1244: Bugün hava ziyade fırtına idi. Ârif Efendi bizde, İzzet Molla, İmam Efendide müsafir idi. Seherî merkum, İmam Efendiden bizim odaya gelip Ârif Efendi ve birâder efendi ile suhbet ederken fakir, bir maslahat için oda kapısından çıkmış idi. Bir dane al kaputlu, karabıyıklı âdem görüp "Neye gelmiş" deyu sual eyledim. İzzet Efendiyi göreceğim" demiş idi. Birâder efendi çıkıp bazı şey sual eyledim. Ol esnada mezkûr uşak, İzzet Efendinin yanına varıp kaldırmış. Yanımızdan mürur ederken "Niçin kalktınız?" deyu sual eyledik. "Memur olmuşuz, gidiyorum" dedi. Haberimiz olmadığından "Niçin, daha erkendir" derken "Nefye gidiyorum" deyip yanımıza geldi ve birâder efendinin damenine sarılıp "Aman efendim, emri padişahiye itaatim vardır. Ancak bir habbeye mâlik değilim" deyip bükâ etmeğe başladı. "Ne tarafa memuriyet" deyu süal olundukda "Süal etmedim" deyüp uşak dahi verasında olmakla uşaktan süal olundukda "Kıbrıs Ceziresine" dedi. Mesmuu oldukta bir kat daha melûl olup "Ne malen, ne bedenen kudretim vardır" deyip bükâ ederken fakir bir tarafa gizlendim[3]. Andan veda edib gitmiş. Memur olan uşak, doğru gümrüğe isal edip hemzebanı olan Râsim Efendiyi bulmuş. Ol dahi Rados Ceziresine menfi olmağla ikisi bir kayığa binip Üsküdar'a gitmişler. Mezkûr

[1] Kendi yazısile olan nüsha, kütübhanemdedir.

[2] Behcet Efendi.

[3] Gizlenmenin sırası mı? İmkân varsa iki kardeş, el ele verip biçâre âdemin tahlisine, yahud cezasının tahfifine, hiç olmazsa beş on kuruş bulmağa çare aramak icab ederken "Neme lâzım, ne yaparlarsa yapsınlar" kabîlinden gizlenmek, mürüvvete muhaliftir. Molla'nın musibet ortağı olan Râsim Efendiyi — ehibbasından bir zatın evinde bulunduğu esnada — menfaya götürmek üzere memur geldi. Râsim Efendinin kesesinde yirmi, öteki zatta seksen kuruş vardı. O zat, musibeti haber vermek için vükelâdan dört zata koştu. Râsim Efendi gümrüğe gittikte — yol masrafı olmak üzere — selâm ve tesliyet âmiz kelâm ile Darbhane Nâzırı Hüsni Bey ve kardeşi Defterdar Ali Necib Bey [Paşa] yirmi beşer bin, Çavuşbaşı Ataullah Efendi yirmi bin ve Baruthaneler Nâzırı Necib Efendi [Paşa] otuz bin kuruş gönderdiler. Bundan başka Hüsni Beyin yazdığı mektub üzerine Rados mutasarrıfı Şükri Paşa, Râsim Efendiyi bir konağa yerleştirdi. Günde iki tabla yemek gönderdi. Her ay beş bin kuruş verdi. Râsim Efendinin gadaba uğradığını bildikleri halde bu mürüvvetli, merhametli zatlar — Abdulhak Molla gibi — gizlenmeğe tenezzül etmiyerek alenen lûtfü insaniyet gösterdiler. Allah ruhlarını şâd eylesin.

ziyade zebandraz, hoş suhbet, şair mizac olmağla kâh menkabe arasında vazifesi olmıyan şeyleri tefevvüh edip faslu mezemmet eylediğinden maada bazı sahif reylerini kaleme alıp bir takrib isma' ve matlûb ettirmiş idi. Bu dahi kuvveden gadabı şahaneyi fiile getirib tariki hâk ve nefyi ebedle menfi olmasına sebebi müstakil oldu. Zira lâyihası olan kâğıdı havsalası alır almaz ve Devleti Âliyenin umuri dahiliye ve hariciyesini bilir bilmez eşhası kesireye gösterib tamamında ricali Devleti Âliyeye ta'n eylediğinden maada seb ve lâ'n eder idi. Bir kimse hilâfına cevab vereyim derse seb eylediği şahsı bırakıp derece bederece tehevvür ederek ol kimseye itab ve seb etmeğe[1] başlar idi."

Mükerreren Meclisi Valâ Riyasetinde ve Hariciye Nezaretinde bulunmuş olan Mehmed Sadık Rifat Paşa hususî mecmuasında diyor ki:

"İstanbul payesini ihraz etmiş Eazımı mevalii fihamdan ve zübdei şuarayi asırdan Keçeci Zâde İzzet Molla Efendi, seferi hümayuna teşebbüs olunduğunu takbih ve behemehal musaleha tarikına bakılmasını hasbelhal muharebeye tercih ederek olbabta bir kıt'a lâyiha kaleme alub icab eden mahalle takdim etmeksizin şuna buna irae etmiş olduğu vâsılı sem'i âli olarak lâyiha celb ile ledelkırae mumaileyhin bu vechile aefevvüh ve harekete ibtidarı hilâfı riza ad ile Kıbrıs'a ve kendisine tahriri lâyihada muavin olan Defterdar Kesedarı Râsim Efendi, Rados'a nefiy ve tağrib ve birkaç gün sonra bunların bu suretle hareketleri tehyici gadabı şahaneyi mucib olarak haklarında uygunsuz iradei celâdet âde sudur etmiş iken bazı şefaat ile İzzet Molla'nın tarikı hâk ile kal'e bend olmak üzere menfasının Sıvas'a tahvili ve Râsim Efendinin dahi hacelığının ref'i ile iktifa olunup menfalarına tesrib kılındı. Biçâre İzzet Molla, çok geçmeden menfada derdi cangâhı maraz ile mübtelâyi eninü ah ve âkıbet o tarafta mütevarii hâki siyah oldu. Fatin ve âkil ve avakıbı ahvali tefekkür eder[2] bir merdi kâmil olduğundan maada şiir ve güftarda sanii Sami ve inşaü kitabette âdili Veysiü Nâbi bir zâtı âli idi".

Süleyman Faik Efendi, mecmuasında diyor ki:

"İzzet Molla Yasinci Zâde Abdülvehhab Efendinin bir güna zararını görmemiş ve belki bazı cihetle lûtfunu görmüş iken ve Halet Efendinin envai kerem ve iltifat ve esnafı mekârimü taltifatı ile müstağrakı ihsanı iken Yasinci Zâde'nin def'ai ulâi azlinde Halet Efendinin dahi nefiy ve iclâsı vâki olmağla Molla Hazretleri, şairliği ele alıp:

"İbni Yasincinin âhir hizmeti | Haleti nez'e getirdi devleti"

beytini inşad eylediğine kâni olmayıb,

"İbni Yasin ile Haleti ne aceb | Âkıbet devleti bu hale kodu
Birisi haleti nez'e getirip | Birisi[3] üstüne Yâsin okudu"

kıt'asını dahi inşad ile etrafa neşr ve işaa ve bazı rivayete göre celi kalem ile bir kâğıda yazdırıb mektub şekline koyub Yasinci Zâdenin menfası olan İzmit'e irsal eylemiş olmağla sui sun'i mücazatı olmak üzere Molla'yı merkumun aher cünha ve taksirat ile Yasinci Zâdenin def'ai saniyei meşihatinde hâki tarikile Sıvas'a nefiy ve iclâsı vâki olmuştur. § Bu İzzet Molla, eslâfta Haşmet ve asrımız ricalinden Seyyida[4] gibi dokunaklı sözler söyler bir âdem idi."

---

1 Molla'nın bu naseza haline karşı "Sezayi tiğ olur haddin tecavüz eyliyen mular" demek zaruridir.

2 Böyle ise niçin öyle oldu?

3 "Öbürü" suretinde de görülmüştür.

4 Reisülküttab şair Hayri Efendinin kardeşidir. Müderrisindendir. "Gayet lâübâli ve haliul'izar" olduğu menkuldür.

Kütübhanemdeki mecmualardan bazılarında İzzet Molla namına mukayyed olan o kıt'ayı, hakikaten Molla söylemiş ise hukuka riayetsizlik etmiştir. Çünkü lûtufu inayetini gördüğü Halet Efendiyi ikbâl deminde medh ve idbar hengâmında kadh etmek, insaniyetin nefret ettiği çirkin hallerdendir. Yasinci Zâdeyi:

"Müsteşarüddevle olmuştu kemâli akl ile
Hüsni tedbirile bulmuştu memalik intizam"

tarzında sena edib de sonra ona — Haletin, haleti nez'e getirdiği — devletin üstüne Yasin okutmak, mahasini ahlâkın kabul edeceği şeylerden değildir.

Nasılsa herkes hakkında bedbin olan Süleyman Faik Efendinin söylediği gibi kıt'ayı, menfada bulunan Yasinci Zâdeye gönderdiği muhakkak ise buna zebunküşlük derler ki en kötü bir haslettir. Diğer taraftan da ihtiyatsızlıktır ki bu da eseri belâhattir.

Tahkirine yeltendiği âdemin, günün birinde mevkii iktidara avdetinde hoşa gidecek bir muamelede bulunmıyacağını düşünmek lâzım gelir.

Yasinci Zâde, menfadan geldi, tekrar mevkii iktidara geçti. Molla'dan intikam alabilirdi, almadı. Bilâkis — Sultan Mahmud'un hattında görüldüğü üzere — Molla'yı idamdan kurtardı.

§

Bir mecmuada kaili işaret edilmemiş olan,

"İbni Yasinin ikinci nevbeti[1] Haleti nez'e getirdi devleti"

beyti de görüldü. Belki bu da Molla'nın sözlerindendir.

§

"Menakıbı Kethüda Zâde" de:

"İzzet Molla, Sıvas'a nefiy edilirken "Pederim, nefiy olunmağa Kadıaskerlikten sonra[2] başladı, üç def'a nefiy olundu. Biz Galata Mollalığında başladık. Bakalım kaç def'a nefiy olunuruz" der. Lâkin dayanamayıp menfada iken vefat eder. Lâyihadaki şeyler bilâhare çıkar. Sultan Mahmud "Merhum İzzet Molla'nın hakkı var imiş" derse de iş işten geçer" deniliyor.

Ahmed Ata Beyin, nakl ettiğine göre:

Âkif Paşaya münasebeti olan Hızır Ağa Zâde şair Said Bey vesatetile — Molla'nın nefyinden yedi sene sonra — lâyiha ve reddiye meselesi sorulduk da Âkif Paşa, tafsilâta girişmeyib "İzzet Molla, halka haklı gibi görünmüştür" demekle iktifa etmiştir.

§

---

[1] Yasinci Zâdenin ikinci meşihati: 1827 - 1832 [1243 H. - 1248 H.].

[2] Molla'nın babası Kadıaskerlikten sonra değil, İstanbul pâyesile Ordu Kadısı iken ilk defa Konya'ya nefiy edildi.

Molla, Sıvas valisi İsmail Paşaya yazdığı:

"Sürerken mihrveş yüz, hakipayi zıllı Yezdane
Sürüldü nasıyem Sıvas ilinde hâki hızlâne"

Matla'lı kasidede de:

"Cenabı âdeme bir de bana oldu bu âlemde
Naimi cenneti terk eyleyib düşmek beyabane"

diyor.

Bu beyte mukabil, Sünbül Zâde Vehbi'nin oğlu Hayri:

"Veliyi nimetinden dûr olub düşmek beyabane
Sana oldu müyesser[1] İzzeta bir dahi şeytane"

beytini söylemiştir.

Molla, kat'a nisbeti yok iken İsmail Paşadan muavenet ve insaniyet gördüğünü kasidede şu beyitlerle anlatıyor:

O düstun kerem mevfure kat'a nisbetim yokken
Süal etti perişan hatın zarı vezirane
Şehinşahı cihanın bendei matrudı hakkında
Bu rütbe merhamet, hünnettir ol sultanı zişane
§ Hususa zatımı ol âsafı ekrem, kerem kıldı
Yine müstağrak oldum ni'meti sultanı devrane
§ Unutma bendei nâçizini vaktile yâd eyle
Müsaittir o şehinşah, dilhahi müşirane".

Nefyinden dokuz ay sonra 1829 [Safer 1245] da Sıvas'da vefat etti. Şemsii Sıvasî merhumun civarına defn olundu.

Muharebenin neticesi, Molla'nın sözlerini isbat ve mağduriyeti tahakkuk eylediğinden affı ve ıtlakı hakkında ferman yazılarak Sıvas'a gönderilmiş ise de vürudundan bir iki saat evvel vefat etmiş olduğundan ferman "teberrüken[2] göğsü üstüne" konularak birlikte defn edildiğini Reşad Fuad Bey söylüyor. Ben bu ifadeyi müeyyid bir kayde tesadüf edemedim.

Fakat — Mısır Kapı kethüdası Necib Efendinin [Paşa] tevassutile Sadaret kaymakamlığından Sır kâtibi Mustafa Efendiye [Paşa] vâki olan reca üzerine — Râsim Efendi itlak edilmiş olmasına kıyasen Molla hakkında da böyle bir tevassut vukuu ile afvine ferman sadır olduğu tahmin olunabilirse de kat'î hüküm verilemez.

Lûtfi Efendi, tarihinde "Füceten" ve Süreyya Bey "Sicilli Osmanî" de "Kazaen" vefat eylediğini söylüyorlar.

---

1 "Müyesser" yerine "mukadder" deseydi daha muvafık olurdu.

2 Bunda teberrük edilecek ne var, mahşerde beratı necat mı olacak?

Ziya Paşa "Veraset Mektubları" nda:

"... Gûya Fuad Paşanın, bu tedbirden (Veraseti saltanatın tebdili) maksadı, yalnız istiklâl ile sadareti kapmak değildir. Belki pederi İzzet Molla'nın, hâkanı cennet mekânın emrile tesmim ve idam olunduğu itikadında bulunarak ahzi intikam daiyesi ötedenberi menvii zamiri olmakla..." diyor.

Ziya Paşa, bu sözü, halkın kilü kali kabilinden olarak söylediğiçin bittabi vesika ittihaz edilemez.

Padişah, Molla'yı "tesmim ve idam" etmek isteseydi Sıvas'a gönderdikten dokuz ay sonra değil, gadab ettiği dakikada yapacağını yapardı.

Süreyya Beyin "Kazaen" kaydını koyması ve mezar taşındaki kavuğun kırık bulunmasının bazılarınca idamına işaret ad edilmesi de bir senede müstenid değildir.

Molla'da — oğlu Fuad Paşa ve torunları gibi — kalb illetine mübtelâ olduğundan "Fücaeten" vefat etmesi, rivayetlerin en doğrusu olsa gerekdir.

Bir zeman kardeşimle Harput'a gitmiştik. Dönüşte Sıvas'ta bir gün, bir gece kaldık. İzzet Molla'nın kabrini aradık, bulduk. Mermer sütunun başındaki kavuk kırılmış, bir kenarda duruyordu. Kavuğu sütunun başına koyduk. Sütunda kitabe yoktu. Kurşun kalem ve kalın ta'lik ile:

"Şairi mahiri sahib şühret   Keçeci Zâde Muhammed İzzet"

beytini yazdım. Bu beyit, oğlu Fuad Paşa tarafından yaptırılan ve "Mihnet Keşan" a rabt edilen resminin altında yazılıdır.

Kabristanın yerine park yapılmasını Sıvas valilerinden Muammer Bey, tensib ettiğinden Molla merhumun kemiklerini, torunu Reşad Bey İstanbul'a getirtti. Avret Pazarı'nda Canbaziye mahallesinde Mustafa Bey mescidinin havlısındaki kabristanda babasının yanına defn ettirdi.

Ârif Hikmet Beyin tarihi:

"Keçeci Zâde Muhammed İzzet   Nuhbei nâdire sencani zaman
Yine bir dahiyei dehyanın   Nârına yandı dili nükte veran
Böyledir âdeti bezmi âlem   Kim bulur devri neşatı payan
Yekdeme handesi peymânelerin   Niçe mestaneyi eyler giryan
Kaydi tarihi olub hüzn âlûd   İzzeti şairede kıydı cihan"

Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad Efendinin tarihi:

Meded bir yılda üç şairden olduk   Sühanda her biri olmuştu yekta
Ezan cümle kiramii Buharî   O Şeyhülfen civan tab idi hakka
Gazel hanlıkta şevket idi nutku   Olurdu bülbül âsâ nağme pira
Biri İzzet Efendi kim sözünden   Neşat âlûd olurdu pirü berna
Dahi Daniş Muhammed[1] Bey ki hakka   Zekâsı olmuş idi hayret efza

[1] Tercemei hali 256 ncı sahifededir.

O genci marifet genc iken etti   Maarif bezmini eyvah tenha
Koyub bunlar şu bezmi bisebatı   Meded şikeste oldu camı mâna
Teessüfle dedim tarih Es'ad   Kiramî, Daniş, İzzet göçtü hayfa"

Üç şairin bir senede vefatları tarihinin bir mısrada ifade edilmesi — bunların vefatlarından beş sene sonra — Es'ad Efendinin meclisinde mevzuı bahs oldukta Lûtfi Efendi — mücevher olarak — şu tarihi söylemiştir:

"İzzetü Daniş, Kiramî hep ede cennatı ca"

Üniversite kütübhanesinde bir mecmuada görüldü:

"Şuaradan İzzet Molla'nın yüzüğü taşına muharrer olan mısraı, bade vefatihi şeddeli harfler okunduğu gibi ikişer def'a hisab olunarak vefatına tarih çıkmıştır:

«Fevtine nakşi nigini tarih   «یافت نامم ز محمد عزت».

Kütübhanemdeki mecmualardan birinde şu suretle muharrerdir:

"Âbruyi ulemayi devlet   Keçeci Zâde Muhammed İzzet
Geldi bir gün deri Mevlâneye   Dedi Yahu bize geldi nevbet
Fevtine nakşi nigini tarih   «یافت نامم ز محمد عزت».

§

Merhumun, miriye olan (193948" kuruş borcuna mukabil, terekesi "36048" kuruş tutmuştur.

Molla, umurı maliyeye müteallik lâyihasında bilmünasebe "bu abdi kesirüddüyunı adimülirad" diyor ki borcu ile terekesi, bu sözünü isbat ediyor.

*
* *

Merzifonî Kara Mustafa Paşa ahfadından — olduğu Reşad Fuad Beyin makalesinde söylenen — İsmail[1] Mekki Beyin kızı Hibetullah Hanımla izdivac ederek,

"Budur İzzete çar bağ ola şâd   Fuadü, Reşadü, Muradü, Sedad"

beytinde gösterdiği vechile dört oğlu doğdu. Fuad, Sadrı esbak Mehmed Fuad Paşadır.

Sultan Mahmud, kaç evlâdı olduğunu ve isimlerini sormasile — sonları dallı olan — isimlerini arz eder. Padişah "bir daha olursa, ne tesmiye edersin" demesile "Allahdan imdad" cevabını vermiştir.

---

1 Süreyya Bey, bu zatın ismini "Mehmed" gösteriyor ve Mekke pâyelilerinden olduğunu, 1805 [1220 H.] de vefat eylediğini söylüyor.

"Keşan" da iken oğlu Murad'ın doğduğu ihbar olunduğundan bahs ettiği sırada "Mihnet Keşanda" diyor ki:

"Üç erkek veled[1] verdi Rabbi ahed
Eder mi ana dahi ihvan, hased
Değil ya bu da "Halet" in ni'meti
Bana ol mı verdi reculiyeti
Anın gelmedi dehre ferzendi hiç
Ederdi tebenni eğer bulsa piç"

Keşan'a giderken arabanın ayinesine bakarak kendini şu beyitlerle tarif etmiştir:

"Aceb şairi pâki azbülbeyan
Suhandanı sihr aferini zeman
Edibü natuku vezaif şinas
Lebibü haluku letaif şinas
Bu âlemde ancak hünerver odur
Nazirim benim var ise ger odur"

Molla, gayet uzun boylu, büyük vücudlu, sakalı azca idi. İnce bir hissin, keskin bir zekânın böyle dağ parçası gibi bir vücudda nasıl barındığını tâyinde zekâlar, mütehayyir kalır.

Kendi hakkında diyor ki:

"Uzun boylu, kösec, cesimülvücud
Cihanda adilî adimülvücud"

"Ey Süleymanı zeman biz iki[2] ehli suhanız
Cismimiz fil gibi kısmetimiz mur kadar
Bu cesamet var iken bizde sen insaf eyle
Yok cihanda yerimiz hanei zünbur kadar"

"Af eyle ki ey Şeyh Süleyman zatî
Dergâhına verdikce vücudüm siklet
Bu cüsse ile hangi kapuya varayım
Divanı Süleymana gelir fil elbet"

Halet Efendiye yazdığı bir kasidede diyor ki:

"O kadar müflis iken gör ki belânın büyüğün
Hey'eti cismimi de eylemiş Allah, cesim"

---

[1] Dördüncüsü sonra doğmuştur.

[2] İkinin biri Enderunî şair Vâsıf Beydir. Molla'nın divanında bu kıt'anın serlevhası şöyledir: "Arzıhal ez zebanı fakir ve Mir Vâsıfı şi'rin makal."

Süleyman Faik Efendi, nakl ediyor:

Rum vak'asından ve muharebeden bahs olunurken Halet Efendi "Bir muharebe olsa İstanbul'da kimse mukabele edemez, cümlesi firar eder" demesile İzzet Molla ve — bilâhare Kadıasker olan — Ömer Ağa Zâde Tevfik Bey ve Evkaf Nâzırı Said Efendi Zâde Reşid Bey "mübalâğa ile mülâhham ve cesim" olduklarından İzzet Molla "muharebe olub da herkes kaçsa bile biz üç kimseyiz ki İstanbul'da padişahın evinden gayri kalesiz bir mahalle firar edebilmek ihtimalimiz yoktur" demiştir.

§

Şehsüvar Zâde Hamdullah Paşanın oğlu Mirahuri evvel Derviş Bey ile Molla Divanyolu'ndan geçerken — tebdilen gezen — Sadrazam "Molla Efendi böyle nereye bakalım" demesile — esasen kısa boylu, çocuk gibi küçük vücudlu olan — Derviş Bey, kendi yanında büsbütün küçüldüğünden Molla "Lala değil miyiz, beğimizi gezdiriyorum" demiştir.

⁂

Molla'nın 1818 [1234 H.] de Beylerbeyi'nde aldığı ev için bacanağı Es'ad Efendi, şu tarihi söylemiştir:

"Hanedanı suhanveranı zeman — Şah beyti kasidei üdeba
Yani İzzet Efendi kim yeridir — Olsa ser mesnedi fuhul seza
Aldı Beylerbeyinde bir menzil — Kadri gibi bülendü bi hemta
Ola darüssürur o mahduma — Dura tâ kim bu menzili dünya
Yazdı Es'ad bu babda tarih — İzzeti buldu hanei vâlâ"

"Mihnet Keşan" da menfadan avdetini söylerken,

"Göründü Fıstıklı'da hanemiz — Dedim cemi' dağılan danemiz"

diyor.

⁂

Molla divanınında "Tarihi vefatı Sururî şair üstazı fakir" serlevhalı kıt'ada "Teessüf eyleyib üstazına İzzet dedi tarih" diyor. "Üstaz" kelimesini sırf ihtiram için mi, yoksa Sürurî'den istifade ettiğinden dolayı mı kullandığını anlamak kabil olmadı.

⁂

ÂSARI

Baharı Efkâr — Divanı eş'ardır. Ârif Hikmet Beyin teşvikile 1825 [1241 H.] te tertib eylemiştir. 1839 [1255 H.] da Bulak'ta basılmıştır.

Hazanı Âsar — Son zamanlarda söylediği eş'arı havidir. 1841 [1257 H.] de Matbaai Âmire'de basılmıştır.

Mihnet Keşan — "Keşan" a nefyini ve çektiği mihnetleri hâki manzumedir. Perakende evrak içinde kalmış iken — bilâhare şeyhülislâm olan — Âtıf Zâde Hüsamüddin Efendi 1824 [1240 H.] te cem ve tertib ve — muahharen Kadıasker olan — Âtıf Zâde Vahid Efendi tebyiz eylemiştir. 1852 [1269 H.] de Ceridei Havadis matbaasında basılmıştır.

Kitaba ilsak edilen resmin[1], oğlu Fuad Paşa tarafından tarif ile yaptırıldığı mervidir. Bunun büyük kıt'ada yağlı boya ile yapılmış olan aynı ve "Mihnet Keşan" ın, Molla'nın yazısile olan nüshası, Reşad Fuad Beyde idi.

Gülşeni Aşk — Aşka dair manzumedir. "22' sahifedir. Molla, bunu 1812 [1227 H.] de yazmıştır. 1848 [1265 H.] de talik yazı ile basılmıştır.

Lâyiha — Sultan Mahmud, 1827 [1243 H.] de Memaliki Osmaniye'nin "dahl ve harcı" nı tahkik ve tahrir eylemesini "sadakat ve dirayetinden" dolayı emretmesi üzerine tahkikat ve tetkikatta bulunarak lâyihayi tanzim ve takdim etmiştir.

Sadrı esbak merhum Said Paşa dedi ki: "Bir gün sarayda esbak Mısır Hıdivi İsmail Paşaya tesadüf etmiştim. Bilmünasebe "İzzet Molla'nın muharebeye aid lâyihasından başka bir lâyihası daha vardır ki vaktile hayli[2] para vererek elde etmiştim. Fuad Paşa pek ziyade reca ettiğinden vermişdim, onda kaldı demişdi. "Reşad Beye sorunuz, varsa aman görelim". Sordum, Reşad Bey görmediğini söyledi. Kitabcılarda aramağa başladım. Bir zaman sonra Sahhaflar Çarşısı'nda alayla satılan âdi kitablar arasında lâyihayı görerek — İsmail Paşa merhum gibi — ben de "hayli para" vererek aldım. Kütübhanemde mahfuzdur. Güzel nesih yazı ile yazılmıştır. Her sahifesi "15" satır olarak "157" sahifeden ibarettir.

Cümleler açık ve kesiktir, kim okusa anlar. Merhum Ebuzziya, bu lâyihayı görmüş olsaydı — bazı zevata tercihan — Molla'yı "Nümunei Edebiyat" a kayd ederdi.

Lâyihada:

"Bu yazdığım mevad, tıpkı tahririm üzeredir deyu cezm ve itikadım olmayıb erbabı vukufla yegân yegân istişareye muhtacıır. Zira bir âdemin aklile verilmiş nizam, makbuli âmme olmaz".

§

"Kazanclarımız ciheti ma'kule ve meşruadan olmamakla ettiğimiz irtikâbattan faide görmek şöyle dursun iradı kadimimize dahi halel gelip كل يوم mücazatı ilâhiye zuhûrile ne malimizde bereket ve ne kulûbumuzda emnü rahat kaldı".

§

---

[1] Bu eserdeki resim de ondan alınmıştır.

[2] Bu hususta "hayli" kelimesini kullanmak, bizim gibi — esasen maişetine kifayet etmiyen varidatı cüz'iyesinin bir kısmını da, kitab almağa tahsis eden — âdemlerin hakkıdır. Halbuki bizim keseler, bazılarının kafasına benzerken ilim uğrunda sarf ettiğimiz para ne kadar çok olursa olsun — verdiğimize acınır gibi — "hayli" kelimesini kullanmıyoruz.

"Tersane ve Tophane ve mühimmatı hıyamiye nizamlarına vukufumuz olmadığından kütübi efrenciye terceme olunup şer'an caiz olanları icra olunmak lâzımdır. Zira nizamatı biz, anler kadar düşünemeyiz. Çünki İslâmın nısıf akılları me'ade masruftur. Hazır tamam anlar akıllarını maaşa sarf etmişlerdir, biz de anların şer'a dokunmaz nizamlarına maslahatımızı uydurmakla iki kat kâr etmiş oluruz."

kabilinden makûl sözler söylemekle beraber bazan öyle garib mütalealar serd ediyor ki — müsellem olan — fetaneti ile asla telif olunamaz. İşte o garib mütalealardan biri:

"Reaya menazilinden külliyen hamamlar ref olunmak. Reaya berberi, ehli islâmı ve ehli islâm berberi, reayayı tıraş etmemek, hamamlarda reaya bilinmek için arkalarına havlu yerine peştemal verilmek[1]. Na'lınsız gezmeleri ehli İslâma muzırdır. Zira عاداً بالله أعمال çirkâbı ile çıkub peykelerde ehli islâm havlularını telvis ederler. Reaya bilinsün derken ehli İslâma mazarrat dergârdır."

***

Molla, tab'an şair ve hezlü mizaha mail idi. Uğradığı musibetler, hep dilindendir. Hattâ kendi de "düştük lisan belâsı ile ahü zare biz" diyor ki söylediği sözlerin en doğrusu budur. "Geldi kafiye, gitti safiye" meseline muvafık olarak — sırası gelince — güzel, fakat nefsi için muzır sözler ve tehlükeli şiirler söylemekten sakınmazdı. İşte nümunesi:

Eyledi kahtı rical, ehli mesanidden bizi
Oldu insan zümresinden bir sürü hayvan diriğ
Ehveni mevcud, İzzettir varın fehm eyleyin
Kaldı nadanlar elinde meclisi irfan diriğ"

Hangi mecliste, hangi şahsa karşı olursa olsun dilini tutamaz, taşı gediğine koymaktan çekinmezdi. Bakınız ne diyor:

"Benim gibi âlemde var mı cesur — Taarruzda hiç etmemiştim kusur
Yaraşmaz değil şaire kilü kal — Bu oldu heman baisi hasbıhal"

"Kilü kal" de ileri gitmesidir ki evvelâ Keşan'a, sonra da Sıvas'a kadar gitmesine bais olmuştur. Abdülhak Molla'nın söylediği vechile "Zebandrazlıktan", "Faslü mezemmet" ten, "Ricale ta'nü lâ'n" den ve sözlerine muhalefet edenlere "tehevvür ve itabü seb" ten sakınmaması, idbare uğradığı sırada bir taraftan bir suretle yardım görmemesini intac etmiştir.

Musibet arkadaşına edilen nakdî muavenetten Molla'nın mahrumiyeti, kendini sevenlerin mefkud, yahud ma'dud olduğuna şahiddir. İkbâl zamanında Süleyman Faik Efendinin tâbirile — "dokunaklı sözler" söylemesinden müteessir ve

[1] İzzet Molla, galiba Sadrazam Kalaylı Koz Ahmed Paşanın ruhunu şadetmek için bu yolda tavsiyede bulunmuşdur. Zira Kalaylı, hamamda müslimlerden tefrik için Hıristiyanların ayağına çıngırak takmıştı.

muğber oldukları halde — daha ağır söz işitmemek için ca'li surette hürmet ve mahabbet gösterenlerin, nekbet evanında muavenette bulunmıyacakları şübhesizdir.

Molla — Rifat Paşanın dediği gibi — "Avakıbı ahvali tefekkür eder, fatin ve âkıl bir merdi kâmil" ise dilile, kalemile cerh ettiği âdemlerin, fursat bulunca intikam almağa kalkışacaklarını, kötülük etmeseler bile her halde iyilik de etmiyeceklerini "Tefekkür" etmesi lâzım gelirdi.

Bir âdem, ne kadar faziletkâr olursa olsun kendini lisanen, kalemen rencide edenleri — hini fursatta — affetmek için nefsile uzun mücadeleye düşer. Affetmek faziletini gösterenler, pek nâdirdir.

Fıtraten şair olanların, fıtraten hür olmaları tabiîdir. Fakat hürriyeti şairane, diğer insanların hürriyetini ve izzeti nefsini ihlâl etmek için şairlere bir hak, yahud bir kuvvet bahş etmez ve edemez.

İzzet Molla gibi, pek kıymetli bir zatın, dilinin ve kaleminin belâsına uğrıyarak kırk beş yaşında mihnet ve nekbet içinde dünyadan elini çekmesine teessüf olunur.

Merhumun matbu iki divanile iki manzum eseri, tedkik edilse değerli bir şair olduğu anlaşılır. Her vadide istediği ve istenildiği gibi güzel şiirler söylemiştir. Muhib ve mensub olduğu Nakşıbendî ve Mevlevî tarikatlerinin feyzile mutasavvıfane şiirler yazmakta da kudret göstermiştir.

"Rengi vahdet, zatına bizzat mahsus olmasa
Ruyi dünyada olurdu herkesin siması bir"

beyti ârifanesi, Molla merhumun yalnız "ruyi dünya" da değil, ruyi ukbada da yüzünü ağartır.

***

Her ferdin hasaisına terceman olan fıkraları zabt etmek bizde âdet olmamıştır. Bir suhbet bezminde nakl olunan fıkaratı dinleriz, güleriz, bir gün sonra unuturuz. Şayet sa'milerden biri, o fıkaralardan birini hâfızasına tevdi edib de bilâhare nakl edecek olsa mutlaka Ali'nin fıkrasını Veli'ye, Velininkini de Ali'ye isnad eder ve fıkranın mahiyetini değiştirecek surette başını, gözünü yarar. Pek güzel olan o fıkra, pek çirkin bir şekle girer, dinliyenlerin sözden anlıyanlarını mütelezziz etmez, müteezzi eder.

Fıkra ne kadar güzel olursa olsun lâyikile zabt olunmadıkca, bahusus tecessüm ettirecek surette nakl edilmedikce dinliyenler üstünde istenilen tesiri gösteremez.

Vatanımızda asırlardan beri binlerce söz ehli geldi, geçti. Zabt olunan fıkraları, binde bir nisbetinde bile değildir. Bu cümleden biri de İzzet Molla'dır. Öyle fatin, natuk, zarif, nüktedan, serbest ve zamanımıza binnisbe yakın bir söz erinin acaba kaç fıkrasını nakl edebiliriz?

Ben vaktile işidib, yahud bir kitabda, bir mecmuada görüb de zabt eylediğim[1] fıkralardan birkaçını buraya kayd ettim.

Arabın dediği gibi:

» خذما صفا دع ما كدر «...

§

Gümrükcü Tekirdağlı Ahmed Ağa'nın Beylerbeyi'nde Saray civarında yaptırdığı büyük yalı, Molla'nın sinirine dokunduğundan "herif saray kadar yalı yaptırdı" diye her yerde söylenmeğe başlar. Ahmed Ağa "bu âdem, beni diline doladı, başıma bir belâ getirecek" diye ürkerek Molla'nın dilini tutmağa çalışır. Kendinin Mühürdarı ve Molla'nın eniştesi olan Nafiz Efendi [Paşa] vesatetile Molla'yı yalıya davet eder. Fevkalâde ihtiram ile istikbal olunur. Molla derhal maksadı anlar. Avdette de o suretle izaz edilir. Kayığa binince önüne bir boğça konur. Molla, kethüdaya hitaben "Boğça yolunda. Fakat yalı, Ağa'ya yine büyük, yine büyük" der.

§

Halet Efendi, konağının bahçesinde Molla ile gezerken bir incir ağacının çıkarılmasını bahçıvana emreder. Mola "çıkarttırmayınız, yerinde dursun, belki bir hanedanın ocağına dikersiniz" der.

§

Sıvas'a nefy olunduktan sonra derebeyleri bakayasından ve şair geçinenlerden biri Molla'nın şairlikteki şühretini işiterek tanzim ettiği eş'arı nefiseden (!) birkaç parçasını, zahiren tashih etmek recasile ve hakikatte ibrazı hüner maksadile — hizmetinde bulunanlardan birine tevdian — Molla'ya gönderir.

Molla, o lâtif (!) şiirleri görünce "Beye selâm söyle, perhiz etsin" der. O âdem, geldiği beldeye avdetle Molla'nın sözünü tebliğ eder. Bey, bir müddet yeyip içmekte, perhiz ettikten sonra yeniden yazdığı eş'arı dilpeziri (!) gönderir, aynı cevabı alır.

Bu hal, tekerrür edince gelen âdem "Aman Efendim, Beyin perhizden kımıldayacak hali kalmadı. Bundan sonra perhiz edemez" demesile, Molla "Perhiz ediyor da bu ...... ları kim .... çıyor" cevabını verir.

§

---

[1] Muhtelif vesilelerle mükerreren söylediğim vechile mütareke hengâmında Fransız ve İngiliz askerleri tarafından — müzeye benziyen — evim cebren işgal ve kitablarımın bir kısmile birçok eşya yağma edildiği sırada defterlerim de zayi olduğundan meşahire aid fıkraların pek çoğunu şimdi tahattur edemiyorum.

Bir mecliste Halet Efendiden bahs olunurken "Efendiye ib..... diyorlar, ne buyurursunuz" derler. Molla "Bunca zaman onunla ihtilât ettim, pek çok şeye vâkıf oldum, söylediğiniz hale dair bir şey hissetmedim. Fakat "......ne" lik de hasbaya pek yakışır" der.

§

Molla, Yesarî Zâde Mustafa İzzet Efendi ile huzurda bulundukları sırada Sultan Mahmud, Yesarî Zâdeye yaşını sorar. Yesarî Zâde, Mollayı da kendi gibi yaşlı göstermek için "Molla dainizle bir medresede birlikte okuduk. Kulunuz seksen yaşımdayım" demesile, Molla "Efendi dainizin kizbine ikimizin de malûm olan cehlimizden a'del şahid mi olur?" der.

§

Ehibbasından biri, evine davet etse Molla çocuğu yanına getirmemek, yemekte teklif ve ısrar etmemek, odada yer göstermemek şartlarile davete icabet edermiş. Sebebini sormuşlar, demiş ki "Herif, çocuğunu yanıma getirir. "Öp amcenin elini" der. Çocuk burnundan sümükler, ağzından salyalar akarak elimi öpmeğe davranır, ruhum mütezzi olur. Yemekte and vererek teklife başlar, hazmedemiyeceğim şeyleri yedirir, midemi bozar. Odada münasebetsiz bir yere oturmamı musırrane reca eder, vücudum rahatsız olur".

§

Molla, bir mecliste bulunur huzzardan biri "Fransa'da bir memeleket vardır ki geceleri bir kandil ile tenvir olunur. Kandil o kadar büyüktür ki, memuru içinde sandal ile gezer" der. Dinliyenlerden biri "o kandile yağ nereden gider" diye sorar. Molla "Efendi, yalan söyler. Herkes naçar dinler. Dinledikce yüreklerin yağı eriyib o kandile akar" der.

§

Hekimbaşı Behcet Efendi, bir gün Göksu'ya gider. Derenin kenarına dizilmiş olan destilerin İzzet Molla tarafından ısmarlandığını öğrendikten sonra desticiye beş on kuruş verib destilerin birine şu kıt'ayı yazdırır:

"Sana nisbetle gevherî şair — Şenfera[1]'ü Ferezdak[1] olmuştur
İzzeta eski bildiğin çamlar — Kırılıb şimdi bardak olmuştur"

Molla, destileri aldığı sırada kıt'ayı görüb kimin yazdırdığını sorar. Destici, "bir hoca efendi yazdırdı" der. Behcet Efendi ile görüştüklerinde kıt'ayı, kendinin yazdırdığını söyleyince Behcet Efendi "benim yazdırdığımı neden bildin" der. Molla "neden bilmeyim, Şenfera ve Ferezdak'ı İstanbul'da bilen, senden, benden başka kim kaldı" cevabını verir.

§

---

[1] Eski Arab şairlerinden.

Yukarıda ismi geçen Hançerli Beyin yalısında bir mübahasei ilmiye esnasında — âlim kıyafetinde — bir cahil, Beyin ilmine hayret ederek İzzet Molla'ya hitaben "bu zatın bu kadar ilmi varken niçin ihtida etmiyor" demesine mukabil, Molla "senin de bu kadar cehlin varken niçin tanassur etmiyorsun" der.

*
* *

Gazel

Meşhurdur fısk ile olmaz cihan harab
Eyler anı müdahenei âliman harab
Bilmez ki iki kat yıkılır kendi, halktan
İster cihan yıkıldığını hanman harab
A'mali hayr, süllemidir kasrı cennetin
Mümkin mi çıkma, olsa eğer nerdüban harab
Bir mevsimi baharına geldik ki âlemin
Bülbül hamuş, havz tehi, gülistan harab
Çıkmaz bahara değmede biçâre andelib
Pejmürde bâl, vakt şita, âşiyan harab
Elbette bir sütunı olurdu bu kubbenin
İzzet nihayet olmasa kevnü mekân harab

*
* *

Sel ve ateşten emin olmaz yapılmış haneler
Rahat isterlerse ma'mur olmasın viraneler
Bir gelen bir dahi gelmez bak sana ey dehri dûn
Böyle tekdir eylemez mihmanı sahib haneler
Sahni tenki akle sığsa tevseni halâtı aşk
Eylemezdi azmi sahrayı cünun divaneler
Hüsnü aşkın şulesi birdir nigâhı vahdete
Yandı bilmezlikle kendi nârına pervaneler
Buyi damanı şarab alûdum eyler halkı mest
Ben o serhoşum ki gezdim bunca yıl meyhaneler
Pâre pâre olmayınca ermedi maksuduna
Tesliyettir sinei sad çake İzzet şâneler

*
* *

Mühtedi bir tabibin intiharına söylediği mizah âmiz tarih:

Müslüman olmuştu gûya bir tabib — Olmadan İslâm ana bir ay nasib
Habli iğvayi şeyatine çekib — Kendini asmak kurarmış çün salib

Riştei fikri olunca târü mar
Bulmamış aklınca bir uyguncu ip
Fenni cerrahide çok üstad imiş
Misli meşhud olmadı vakti karib
Kıydı kendi neşterile kendine
Çâk edib habli veridin bi şekib
Şükr kim kendinde etti tecribe
Hastegânı sakladı Rabbi mücib
Küfrü İslâma yarar âdem değil
Bana kalsa oldu reyinde musib
Azm edib darüşşifayi berzaha
Bir hikâye oldu bu emri acib
Hamei tarihim oldu garkı hun
Neşterile kendiye kıydı tabib
1241

*
**

"Durubı Emsal" den addolunabilecek mısralar:

"Sipihre çıkma kolaydır Mesih olmak güç"

§

"Şükri ni'met dahi bir ni'mettir"

§

"Hased bir manevî ta'rizdir eltafı Mevlâye"

§

"Kimseden havf eylemez Allahtan havf eyliyen'

§

"Kimse aç kalmaz cihanda bilse ni'met kadrini"

§

"Felekten intikamı ma'nevîdir etmemek şekva"

§

"Kendi aybın bilmedir ancak hüner"

§

"Terki rahat eyle rahat andadır"

§

"İnsafı bırakmamaktır insaf"

§

"Âkıl oldur ki ede düşmeni rıfk ile dost"

§

"Talii yâr olanın yârı bakar yâresine"

§

"Bellidir ziveri efser olacak gevheri sâf"

§

"Bir gün aranır elde heman bir hüner olsun"

İZZET

Seyyid Mustafa İzzet [Efendi] Tosya'da Destban Ağa[1] Zâde Mustafa Ağa'nın oğludur. 1801 [1216 H.] de Tosya'da doğdu. Ana tarafından nesebi —Tophane'de bina ettiği Kadirî Dergâhında medfun— sadattan Şeyh İsmaili Rumîye müntehidir.

Babasının vefatından sonra anası, İstanbul'a gönderdi. Müteallikatından olan dersiâm hocalarından bir zate tevdi eyledi. Fatih'de Baş Kurşunlu Medresesinde tahsili ilme çalıştı.

Sultan Mahmud, Bahçekapısında inşa ettiği Hidayet Camiüne bir cuma günü geldiği esnada Mustafa Efendi —en dilrüba eserlerden olan "Aldım hayali berçemin ey mah dideme" matla'lı hüzzam bestenin sahibi ve padişahın müsahibi— Kömürcü Zâde Hâfız Efendiden meşk ettiği bir Na'ti şerifi, müezzin mahfilinde pek lâtif bir sadâ ve edâ ile okudu. Musikîde kudreti müsellem olan padişah, mahzuz oldu. Terbiyesine itina olunmasını ve bilâhare Enderune alınmasını Silâhdar Gazi Ahmed Paşa Zâde Ali Beye [Paşa] emreyledi. Üç sene onun dairesinde tahsili ilm ile meşgul oldu ve yazı meşk etti. Sonra Galatasarayına çirağ edilerek orada da üç sene tahsile devam eyledi.

1820 [1236 H.] de İlyas Ağa'nın Silâhdarlığında sabık Silâhdar Ali Paşanın iltimasile Enderune alındı. Uzun müddet nayzenlik ve hanendeliğe çalışarak o san'atlerde terâkki etti.

"Vakayii Letaifi Enderun" da, 1819 [1235 H.] vakayii sırasında deniliyor ki:

"... Ali Beyin dairesine bilmünasebe vurud ve hüner ve maarife bezli vücud eden hattat Mustafa Efendinin sadâyı Davudî edâsı âliyülâlâ ve nayi nalânı cümleden balâ olduğundan maada hüsni hattâ emsâli nâyab iken miri müşarünileyh, tezayüdi feyzine sebeb olmak mutaleasile evvel beevvel Galata Sarayına tesyir edilib orada istidadı teşhir olunca Enderunı Hümayuna alınması mukarrer oldu. Ali Bey, Silâhdar İlyas Ağa'ya haberler irsal ve "Böyle ehli kemal, Galata Sarayında kalmak revayı hak mıdır?" diye sual edince Silâhdar, filhal celbine şu kadarını isbal ve oradan geldiği ande Mabeyni Hümayuna isal ettikte ibtida Nayi'nin istimaına ikbal ve ol dahi Acem Aşiran makamında bir taksim edib her nağmede meharetini ikrar ettirdikde huzurı Hümayunda bulunan bazı ehli dil "Bu kulunuzun çaldığı nay gibi kutbı Nayî değil, Çalılı dahi çalamadığı şübhesizdir" dediği her tarafdan tasdik ve Çavuş tarikına girmesi teşvik olunub birçok ihsan verilerek kilara çirağ buyurulduğu Silâhdar Ağa'ya ifade ve çavuşlara mülâzim olması, neticei meali irade oldu."

Hamidiye Evkafı Kaymakamı Hattat Çömez Mustafa Vâsıf Efendiden sülüs ve nesih ve Yesarî Zâde Mustafa İzzet Efendiden ta'lik temeşşuk ederek icazet aldı. Kendinin ve hocalarının isimlerinin "Mustafa" olması garib tesadüflerdendir.

[1] Süreyya Bey "Büstan Zâde" yazmıştır.

Padişah Rami Kışlası'nda iken asker zabitliğile çirağ edilenler sırasında bir hizmete memur olmak emelinde bulundu ise de — hakkındaki teveccühten dolayı padişahın yanından ayrılmasını — mukarribler, münasib görmediklerinden emelini arza cesaret edemediler. Bu sebeble hac için ruhsat istedi.

"Vakayii Letaifi Enderun" da 1829 [1245 H.] vakayiinde deniliyor ki:

"Ağayanı hünermendandan Kilarda nayzen Mustafa Efendinin nayı nalânda naziri nâdir ve sadasının dahi emsalsizliği zâhir olduğundan fazla yazısı Yakutı Müsta'same mümasil ve sülüste şeyhin hattına mukabil gibi iken seferi pür hâtar zuhûrundanberi çok şeyler tab'a fütur verdiği herkesi, gümkeşte rahı şuur ettiğinden mukarribanı hazret, mümaileyhin haysiyetinden bahse istihsali ruhsat edemediklerini iz'an ve bir zeminü zeman ile Haccı Şerife gitmeyi istizan ettikte tarafı şahaneden yüz kuruş mahiye ihsan buyurularak çıraklığı istihsan buyuruldu."

Bilâhare Bağdad valisi olan Gürcü Necib Paşanın Surre Emanetinde 1830 [1246 H.] da — evvelce intisab eylediği — Nakşbendî tarikati meşayihinden Kayseriyeli Ali Efendi ile birlikte Hicaz'a gitti. Abdullahı Dehlevî قدس سره hulefasından Mekke'de mukim Şeyh Mehmed Can Efendiye hizmetle tekmili sülûk etti. Avdette yedi ay Mısır'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Mahmud Paşa hamamı civarında ev aldı.

Başında Nakşî tacı ve arkasında Dehlevî hırkası olduğu halde bir Remazan günü Bayezid Camiinde müezzin mahfilinde kendi hatmini okurken birkaç zat, namazda kamet almasını reca ettiler. "Ekseren bu camie padişahımız geliyor, benim sesimi işitecek olursa iyi olmaz" dedi ise de padişahın bugün İstanbul'a gelmediğini ve gelmiyeceğini temin ettiler.

İkindi namazında bülend âvazla ve kemâli letafetle kamet alırken padişah, camie girdi ve namaza iktida etti. Namaz ve tesbih bittikden sonra Yaver Işkır Ali Paşa mahfile çıkıb "şevketli efendimiz sual buyuruyorlar, kamet alan kimdir" demesile müezzinbaşı, efendiyi gösterdi. Ali Paşa — kapı yoldaşlarından olduğu halde oruç halile tanımayıb — bir Özbek derviş oldugunu arz eyledikte — bir kerre gördüğü âdemi, bir kerre işittiği sesi bir daha unutmıyan — padişah "Mustafa Efendinin sadâsını ben bilmez miyim, Özbekdir diye beni mi aldatıyorsunuz" dedi. Müezzin mahfilinde bulunanların birer birer aşağı inmelerini emretti. İnenler arasında Efendi görünmediğinden diğer bir âdem daha göndererek onu da indirtti. "Mustafa Efendiyi ben bilmez miyim" dedi.

Hizmetini terk ederek bu kıyafete girdiğine pek ziyade kızdı. Derhal imhasını[1] parmağile ve şiddetle işaret eyledikte Husrev Paşa "ferman efendimizin" dedi. Padişahı daima hayra sevk eden Musahib Said Efendi "Paşa sen çocuk musun, ne yapıyorsun" diye eteğinden çekti.

Padişah, kemâli hiddetinden camide durmayıb Dolmabağçe Sarayına gitti. O gece teravih namazından sonra musahiblerden Kömürcü Zâde Hâfız Efendiye

[1] Keyfî olarak bir faninin bir faniyi ifna etmek istemesi, ne garib şey.

"Senin hac refikine ne dersin? Özbek kıyafetile Bayezid Camii mahfiline çıkıb "Ey cemaati müslimin, işte beni gördünüz mü? Padişahı zemane sinini vafire hizmet eyledim. Emeğim şu kıyafette karar verdi" diyerek halka teşhir ediyor. Bunun için ifnası hakkındaki fermanım, Said Efendinin ilhahile Husrev Paşanın istid'a ettiği affe müsaade edişim, nefyine netice verdi" dedi.

Kömürcü Zâde, ertesi gün Bayezid Muvakkithanesinin önünde Mustafa Efendiye tesadüf ederek "Şevketmeab efendimiz, Özbek kıyafetile göründüğüne infial buyurdular. Cameni tebdil et, başına fes giy" demesile "sikkeyi başka kisveye tebdil edemem" cevabını aldı. Kömürcü Zâde "Öyle ise bir daha nazarı şahaneye taallûk edecek yerlerde bulunma, zira hakkında mazarrat memuldür" dedi. Mustafa Efendi, nasihati kabul ederek evine gitti.

O gece yine teravihten sonra padişah, Kömürcü Zâdeyi ihzar ederek "Kerçi nefiyden de afvettim. Amma şu kıyafetle beni ilân edişine pek canım sıkıldı" dedi. Kömürcü Zâde "Bugün Bayezid Muvakkithanesinin önünde gördüm. Tekdir âmiz pek çok söz söyledim. "Bir bende, veliyyi ni'metine halini arz eder mi, etmez mi" dedi. "Evet, eder" dedim. "Bu hey'eti ihtiyarım, veliyyi ni'met efendimize arzı ahvale vesile olur mütaleasına münhasır idi. Hali acz iştimalimi anlamadığımı anladığımdan pek meyus oldum" dedi. Ağlıyarak evine gitti demesile padişah, önüne baktı. Bir şey söylemeksizin odasına gitti.

Ertesi gece yine teravihden sonra "Hâfız Efendi, ne dedi idi" diye sormasile Kömürcü Zâde evvelki arzını tekrar etti. Padişah "Benim, ana dargınlığım yoktur. Ancak hüner ve kadrini zayi etmek sevdalarında gördüğümden canım sıkılıyor" dedi. Huzurdaki bendegânı, arzı şükran ve müttefikan Mustafa Efendiyi sena ettiler[1].

Efendi, ekseren Necib Paşanın konağında bulunurdu. Bayramdan sonra oraya bir âdem geldi. "Bugün mabeyinde saz faslı olacağından Mustafa Efendinin bulunması emir buyuruldu" dedi. Efendi, o sırada Kuruçeşme'de Esma Sultanın Başağası — zurefa ve urefadan — Hâfız Dilâver Ağa'nın nezdinde misafir bulunduğundan oraya — Necib Paşanın oğlu Ahmed Bey tarafından — yeni elbise ile nay gönderildi. Efendi saraya götürüldü. Huzurda nay taksim etti. Âtiyeye nail oldu. Muahharen iki defa daha celb olundu.

Bir gün ahenk arasında padişah, kendi şarkılarının okunmasını ve Mustafa Efendinin dinlemesini emretti. Birkaç şarkı okunduktan sonra "nasıl olmuş ise beyan eylesin" dedi. "Efendimizin şarkıları da şarkıyatın padişahıdır. Tahsinden ve tesirinden başka bir şey denilebilir mi" tarzında ma'ruzatta bulundu.

---

1 Onlar, hünerin kadrini bilir, hayrı sever, mürüvvetli insanlar imişler ki bu yolda hareket etmişler. Marifet düşmeni, bedhah, bedmaye, hasud, hakud şahıslar olsaydılar, fitnekârlık ederler, padişahı yeniden kızdırırlar, şerre sevk ederlerdi. Cenabı Hâk — başta müsahibi Said olduğu halde — hepsinin ruhunu şâd eylesin.

Padişahın, faslın nihayetinde "Üç def'adır Mustafa Efendiyi dervişane davet ve hakkında olan hüsni teveccühümüzü ifham eyledik. Bundan sonra bir işi olmadığı halde bazan saz növbetlerine gelsin" dediği tebliğ olunması üzerine efendi, hayret ve tereddüd gösterdi. "Efendimiz, haremi teşrif buyurmak üzeredir. Ne durursun, cevab ver" denildiğinden "Şunu teemmüldeyim ki ber muktezayi memlûkiyet, şevketli efendimizin duayi şevketi şahanelerinden başka acaba ne işim var ki böyle buyuruluyor" cevabını verdi. Bu sözü padişah işitti, mahzuz oldu, tekrar âtiye ile taltif etti.

Efendi, Sultan Mahmud'un âhiri ömrüne kadar saz növbetlerine devam ederek niçe lûtfü iltifatına nail oldu.

Sultan Abdülmecid'in cülûsunu müteakiben — tebdili meslek maksadile — Eyüb Camii hitabetini niyaz etti. Müsaade olundu. Maişetine medar olmak üzere Lâleli Camii Evkaf Kaymakamlığı da ilâve edildi.

1845 [Muharrem 1261] te Sultan Abdülmecid, bir cuma günü Eyüb Camiine gitti. Hutbeyi Efendiye okuttu. Pek ziyade takdir ederek kendine ikinci imam yaptı.

Muhtelif tarihlerde Selânik, Mekke, İstanbul ve 1849 [Receb 1265] da Anadolu Kadıaskerliği pâyeleri tevcih kılındı. O senenin zilhiccesinde baş imam oldu. Rumeli Kadıaskerliği pâyesini verdiler. Bir sene sonra Şehzadelerin Yazı Muallimliğine ve Veliahd Abdülâziz Efendinin müzakerecilik hizmetine tâyin olundu. 1852 [1269 H.] de imametten infisal etti. İki defa Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliyeye âza, biddefat fi'len Rumeli Kadıaskeri, hasbelusul Reisülulema, Nakibüleşraf ve Meclisi Vükelâya memur oldu.

1876 [27 Şevval 1293] de vefat etti. Tophane'de Kaderîhane haziresine defn olundu. Mezar taşındaki kitabe, şakirdlerinden Muhsin Zâde Abdullah Bey tarafından yazılmıştır. Yazı güzel ve ibare müşevveştir.

*
**

Mustafa İzzet Efendi, orta boylu, mülehhamca, mavi gözlü, güzel ve güler yüzlü, sarıdan mübeddel biraz sakallı, yanakları penbe idi. Pek nazik ve edib bir merdi kâmil olduğunu, teşerrüf edenler söylediler.

Hattatlar ve musikişinaslar arasında "Kadıasker Efendi" nâmile yâd olunurdu. Havas ve avam nezdinde pek muhterem idi.

Oğlu Ata Bey, resmini yaptırmak için pek çok uğraştı. Efendi, muhalefet etti. Ve العظمة لله، الرزقة لله، البقاء لله ben zail olduktan sonra suretimin kalmasına razı değilim. Resmimi yaparsanız übüvvet hakkını helâl etmem" dediğini kızının oğlu Tahsin Bey söyledi.

Tayyar Zâde Ahmed Ata Bey, tarihinde der ki:

"Ulûmı Arabî'ye ve edebiye ve Farisî'ye ve mütesavvifede üstadı kül[1] ve hutun müteneyviada hâdissübül[2] ve şiir ve ilmî musikîde bülbül[3] olduklarından başka mâneviyatcaya gelince melcei âşikan olub ezcümle ilmî tevhidin mehazi[4] denilse seza ve ulûmı mütasavvifede müşkil küşa ve imamı mukteda oldukları teslim gerdei ashabı nüha ve vefadır. § Hüsni hattı sülüste Şeyhi Sâni[5] ve ta'likte İmadı İrani[6] oldukları emri celidir."

Efendi merhumla senelerce Bebek'de komşuluk ederek suhbetinden müstefid olan babam Mehmed Emin Paşa merhum, mülâki olduğu o kabil erbabı kemal arasında Efendiye mümtaz bir mevki verir ve emsali mefkud olduğunu söylerdi.

"11" Mushafı şerif, o kadar delâilül hayrat, "30" dan ziyade En'am, "200" den fazla hılyei saadet ve pek çok kıt'a ve murakkaa yazmıştır. Ayasofya Camiinde müze haline konmazdan evel — asılı bulunan büyük levhalar[7] Efendinin hüsni hattaki kudretine şahittir. Camilerde, sair mahallerde ve evlerde pek nefis levha ve kitabeleri vardır.

Yusüf Kâmil Paşa merhum için yazdığı Mushafı şerifi görenlerin hayran kaldıkları meşhurdur. Pek çok, pek kıymetli, şakirdler yetiştirmiştir. Şefik ve Muhsin Zâde Abdullah Beyler, Vahdetî ve Abdullah Zühdî Efendiler, Hacı Ârif Bey ve Mehmed Hilmi Efendi, şakirdlerinin en güzidelerindendir.

*
* *

Musikide ihraz ettiği bülend mertebe, musikî üstadlarınca müsellemdir. Dellâl Zâde, Hâşim Bey ve Rifat Bey gibi o devrin pek değerli üstadları, Efendi hakkında "Hacei zemandır" derlermiş.

Nay üflemekte emsâli nâdir gelenlerden olduğunu dinliyenlerden dinledik. Nayını Sultan Mahmud, pek ziyade takdir edermiş.

Pek lâtif, pek üstadane şarkı ve semaileri vardır[8]. Üniversite kütübhanesinin müze kısmınde kendi yazısile nefis bir şarkı mecmuası mevcuddur ki kendinin ve diğer esatizenin eserlerini havidir.

---

1 "Kül" fazladır.

2 Pek yolunda bir tavsiftir.

3 Musikîde — bülbüllerin bülbülü addolunacak derecede — hoş sada bırakanlardandır.

4 Ehli tevhid olduğum halde "Esli tevhidin mehazi" tâbirinden maksad ne olduğunu anlıyamadım.

5 Evvel ve sonra gelen hattatlar, bu hakikati teslim ederler.

6 Ta'likte üstadı olan Yesarî Zâdenin tarzı, İmade muhaliftir. "İmadı İranî" den maksad, Efendinin ta'lik yazıda da son mertebeye vardığını anlatmak ise ta'likteki mehareti, sülüs, nesih ve celi yazılardaki mehareti fevkalâdesi nisbetinde değildir.

7 Bu levhalar, yazılıb yerlerine asıldıktan sonra uzaktan tedkik ederek — kendince bir kusur bulmuş olacak ki — müteessirane "Ah kabil olsa da şu levhaları tekrar yazsam" dediği mervidir.

8 Efendi merhumun musikîdeki kemâline ve âsarına dair "Hoş Sada" nâmile yazmakta olduğum eserde ve "Kemalülhattatin" de tafsilât vardır.

Abdurrahman Şeref Efendi "Tarih Musahabeleri" namındaki eserinde söylüyor:

"Meşhur hanende Ali Bey, naklederdi ki: Âli Paşanın huzurunda bazan akşamları saz tertib olunur ve ekseriya Hoca Efendi (Mustafa İzzet Efendi) de bulunur idi. Bize genc hanendeler, tize çıktığımız zaman paşa "Beyefendiler, Hoca Efendi hazretlerini dinliyeceğiz" emrile bizleri pes perdeye davet ederdi."

Efendi, Bebek'de Yusüf Kâmil Paşanın komşusu olduğu için yazın yalıya, kışın da İstanbul'daki kâşaneye gelir, gece kalırdı. Vükelâ ve küberadan bazı zevat da gelirler, Efendinin canfeza nağmelerini dinlemek emelinde bulunurlardı. Efendinin resmî mertebesinden ziyade şâhsının ulviyetine hürmet edildiğinden sair musikî erbabına söylendiği gibi "bir şey okuyunuz da dinliyelim" denilemezdi. İrfanı kâmil erbabından olan meclisin sahibi, sözü bir münasebetle musikîye intikal ettirdikten sonra el urup içeriye gelen hademeden birine "Ağaları çağır, gelsinler, Efendi Hazretlerini eğlendirsinler" der ve — konakta daima hazır ve emre muntazır olan — hanende ve sazendeleri, pek kibarane ve zarifane tarzda celb ederdi.

O vaktin tâbirile "Ağalar" dediği hanende ve sazendeler — ki mesleklerinde mahir, efendiler idi — odanın münasib bir yerinde oturarak Efendinin intihab ettiği makamdan mühim bir peşrevi — kemali letafetle — çalarlardı. Müteakiben yine Efendinin istediği bir besteyi okumağa başlayınca Efendi oturduğu minderden kayarak yavaş yavaş hanende ve sazendelerin yanlarına gider, onlarla birlikte okumağa başlardı. O dakikadan itibaren nağmeler, başka halet ve halâvet peyda eder, huzzar, cennet nağmeleri dinliyor muşcasına mesti safa olurlardı.

*
* *

Yazı ve musikî derecesinde şiir ile meşgul olmadığı anlaşılıyor. Çünkü meydanda pek çok yazısı ve musikî eserleri olduğu halde elde pek az şiiri vardır. Benim gördüğüm beş altı parçadan ibarettir. Belki bunlardan başka eş'arı vardır da ben görmedim. Yahud zayi olmuştur. İki hafidinden kırk yıl evvel şiirlerini sormuştum, bir şey istifade edememiştim.

*
* *

Gazel

Bezmi vahdetten cüda bir nay, bir ben, bir gönül
Fanii baki nüma bir nay, bir ben, bir gönül
Hayretinden geh güler, geh ağlar, inler dembedem
Bül'aceb divane ha bir nay, bir ben, bir gönül
Cismi zarı hemçü nâlü hasta halü bi mecal
Hasbihali her belâ bir nay, bir ben, bir gönül

Kendi söyler, kendi dinler kimse bilmez halini
Ehli aşka kimya bir nay, bir ben, bir gönül
Kârı natık, abdi âbık, zaıkı iksiri Hak
Sana benzer İzzeta bir nay, bir ben, bir gönül

***

Hıdır Ağa Zâde Said Beyin gazelini tahmis:

Âşık oldum olalı doğrusu ey mah sana
Bir tarik ile gönül olmadı hemrah sana
Nice takrir edeyim derdi dilim ah sana
Etmedi gitti eser nalei cangâh sana
Merhamet vermedi mi Hazreti Allah sana

Eyeldin gönlümü avizei mehdi ülfet
Garaz eğlenmek imiş sonradan ettim dikkat
Böyle tıflâne edaya kim eder emniyet
Nâlem etmiş seni hâbîdei habı nahvet
Galiba ninni gelir âhı sehergâh sana

Nalei aşkı ciğer suzimi sandın kuru lâf
Sana takriri gumumı dil olub cümle hilâf
Halime eylemedin atfı nigâhı insaf
Âkıbet ömrümü hüsnün gibi kıldın itlâf
Kaldı sermaye heman ah bana vah sana

Nedir ey çerh, sitemdideye kahrın öyle
Ettiğin lûtfü bana sen de bilirsin söyle
Ahü feryadımı sen sanma tehice böyle
Beni şad eylemedin bir kere insaf eyle
Aceba neyledim ey talii bedhah sana

Her ne rütbe görünürse sana surette baid
İzzeta kesme sakın şahedi ma'niden ümid
Zâhir oldukca gönülde hele sırrı tevhid
Tükenir bîhaberane reviş elbette Said
Zannıma rehber olur bu dili agâh sana

***

Kıt'a

Var olan halk varlığıdır benden eylersen suaî
Yokluğun irfanı kâfidir sülûk erbabına
من عرف le قد عرف sırrını bildinse eğer
Hırzı can et söyleme zannü şükûk erbabına

*
* *

Ruzü şeb gönlümün evradı olub Tanrı adı
Nakşi didarına bend eyle vukufı adedi
Cezbei aşk ile fark edemeyüb nikü bedi
Gözlerinden silip eşki terini böyle dedi
Varamam yârime âma sıfat oldum ebedî
Vâsıl et yâre beni يا رجلا حد يدى

*
* *

Çeşmi ibretle nigâh et zahida eşyaye sen
Ma'nii sun'i İlâhide ne sen varsın, ne ben

*
* *

O felek meşrebin aldanma va'dine zira
Nisbeti padişehi İzzeti derviş etti

*
* *

İzzeta dem de geçer, gam da geçer âlemde
Vaktini hoş geçirip şöylece eğlenmelidir[1]

*
* *

Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Nazif Dede Efendi merhum, Mustafa İzzet Efendiye şu beyti göndermiş:

"Gönül seninle sıkıldık ne şeyle eğlenelim
Ne ile eğlenelim meyle neyle eğlenelim"

Efendi de bu beyit ile mukabele etmiş:

"O dem ki geldi amadan cihan gözümde değil
Gönül arar o demi neyle meyle değil"

---

[1] Kütübhanemdeki mecmualardan birinde "Serhenk Mustafa Efendi" serlevhasile münderic olan yedi beyitli bir gazelin maktaıdır. Bu gazel, Mustafa İzzet Efendinin henüz Enderun'da ve genc iken yazdığı nazımlardandır. Kafiye ve terkibler biraz sakattır. Epiy düzgün olan âtideki beyit, o gazeldendir:

"Atılan ok geri dönmez düşüneydin evvel   Şimdicik sana nasihat eden âdem delidir"

İZZET

Hacı Ahmed İzzet [Paşa], Kapı Çukadarı Halil Efendi Zâde Vüzeradan Girid valisi Erzincanlı Hacı Osman Hâşim Paşanın oğludur. 1813 [Şevval 1228[1]] de Resmo'da doğdu.

Babasının 1824 [1240 H.] te vefatı üzerine İstanbul'a geldi[2]. Bir müddet ikâmet ettikten sonra Erzincan'a gitti.

1826 [1242 H.] da Erzincan Voyvodalığına tâyin ve muahharan azl edildi. 1835 [1251 H.] te Erzurum eyaleti dahilindeki asakiri redife binbaşılığı ile asker silkine girdi. Bir sene sonra miralay oldu. 1840 [1256 H.] da Çıldır kazası kaymakamlığına ve 1841 [1257 H.] Mirilivalıkla Anadolu Ordusu Erkân Meclisi âzalığına tâyin edildi.

1848 [1264 H.] de İstanbul'a geldi. Ferik ve muahharen Irak ordusuna memur oldu, Bağdad'a gitti.

1849 [15 Cümadelâhire 1265] da rütbei vezaretle Hâkkâri iyaleti valiliğine nasb ve bir sene sonra azl edildi.

Muhtelif tarihlerde Şam, Cidde, Diyarıbekir, Tarblusı Garb vilâyetleri valiliklerine, Muhacirin Komisyonu Riyasetine, iki def'a Sıvas valiliğine, Rus Muharebesi esnasında Erzurum vali vekâletine, tekrar Hicaz, Hudavendigâr ve 1884 [1301 H.] te — Kadri Paşanın vefatında — Edirne valiliklerine tâyin olundu.

---

[1] "Sicilli Osmanî" de Erzincan'da [1213 H.] de "Fatin Tezkiresi" nde [1229 H.] da Resmo'da doğduğu muharrerdir. Resmo'da doğduğuna, Hanya eşrafından ve şuarasından Osman Nuri Beyin tarih söylemesi de şahadet ediyor. Tarih manzumesinin makta'ı:

"Duayi hayr edib tarihi Milâdın yazub böyle
Muammer ola ya Rab İzzet Ahmed Bey bedid oldu"
1228

[2] "Sicilli Osmanî" de "Asakirin bidayeti teşekkülünde Enderun'dan oraya intikal" ettiği söyleniyorsa da Enderun'da bulunduğuna dair Enderun tarihinde bir kayd yoktur.

Birinci rütbe Mecidî, murassa Osmanî, murassa imtiyaz nişanlarile altın ve gümüş imtiyaz madalyalarını ihraz eyledi. "Şeyhülvüzera" ünvanı Namık Paşadan kendine intikal etti.

Bir hafta kadar hasta olarak 1892 [14 Şevval 1310] de vefat etti. Edirne'de Üç Şerefeli Camiin karşısında ve İbtidaî Mektebinin havlısında inşa olunan küçük kârgir türbeye defn olundu[1].

***

Nev'i şahsına munhasır olanlardan biri de İzzet Paşadır. Aklı başında bir zat iken ahvalindeki garabet, aklı başında olanlara hayret verecek mertebededir.

Yakından tanıyanların nakl ettiklerine göre yiyeceği et kebabını piştikten sonra yıkamak, eski hocalar gibi giydiği mesti ayağında iken tamir ettirmek, çorapsız mest giymek, mestin içine su döküb abdest almak, her şeyden, herkesten iğrenmek gibi hallerile sakalını boyaması[2] setresinin baştanbaşa yağlı olması, elbisesinin fena kokması ve tırnaklarının uzun müddet kesilmiyerek içine müzahrafat dolması, telif kabul edecek şeylerden değildir.

Paşa, Sıvas valisi iken Karahisarı Şarkili Abdi Efendi[3] tanzim eylediği hecviyede der ki:

Olur nahünleri ser pençei sübbae bir örnek
Meram eylerse yırtar sinei çerhı hıramanı
Mukayyidir tabiba ziri ezfarındaki kirler
Anı göster de kustur hastegânı nev'i insanı
Eyadii cünudı kamleü bürguse geçmiştir
Rehayab olamaz isterse de mülki giribanı
§ Belâ bu ki şu halile eder herkesten istibra
Eder tathir yani her kime dokunsa damanı
Oruz desti su ile ancak alur bir vüzu, miskin
Bununla güldürür kendusına ebnayi şeytanı
§ Tamamile olur bir hali diğer halinin zıddı
Ne kavlinde sebatı var, ne de fiilinde idmanı
§ Hele u'cubei hayret fezadır şeklü endamın
Olur tasvirden âciz musavvir olsa da mâni
§ Hele senden mülevves görmedim âlemde bir âdem
Değil çok, eylesem Pinti Hamidi zâtına sâni[4]"

---

1 1912 [1331 H.] de Edirne'ye gittiğimde türbeyi görmüştüm. Üstünde Edirneli Bâdi Efendinin — iki gözünden yaş düşerek — söylediği uzun manzumei tarihiye mahkûktur. Makta'ı şudur:

"Yaş düşüb iki gözünden dedi Bâdi tarih
Göçtü Firdevsî ulâya Hacı İzzet Paşa"

2 Siyah mürekkeble boyadığını sadrı esbak Said Paşa söylemişti. Ciddî midir, lâtife midir? bilmiyorum.

3 Tercemei hali 28 inci sahifededir.

4 Abdi Efendi, Paşanın maiyetinde bulunarak bir suretle gücenmiş olacak ki hecviyede pek ağır sözler söylemiştir.

Bununla beraber rüzgârın germü serdini görmüş, tecrübekâr, maslahat şinas, nabz âşina bir zat olduğundan resmî mesalihi ve zirü balâyı hüsni idare ederdi.

Sultan Abdülhâmid'in — birkaç sebeble ürktüğü, şahsınca ve devletce mühim gördüğü — Edirne vilâyetinden — hakkındaki emniyet ve teveccühü sebebile — Paşayı vefatına kadar ayırmamıştır.

Vefatında "Sabah" gazetesine yazılan makalede deniliyor ki:

"Kendini bilenlerin umumen müsellemi olduğu üzere merhum, kuvvetli zekâ erbabından ve hususa fevkalâde kuvvei hafıza ashabından ve tesviyei mesalihi hükûmetce tecaribi kâmileye mâlik ve afif ve müstakim olduğundan memuriyetlerde mazharı muvaffakiyet olmakta idi".

Hâfızasının metanetine şehadet eden vakayidendir ki:

Sıvas valiliğinde bulunduğu esnada bir iş için idare meclisine giren bir köylü, Paşayı evvelce de gördüğünü söylemesile Paşa, dikkatle yüzüne baktıktan sonra o tarihten yirmi bu kadar sene evvel miralay iken Sıvas civarında bir köyün kenarından geçtiği sırada bir ağaç altında istirahat ederek bu âdemin getirdiği yemeği yediğini ve aralarında geçen sözleri anlatarak köylü ile beraber huzzarı mütehayyir etmiştir.

İnşada meleke sahibi olduğundan ehemmiyetli işleri, tekellüfsüz ve zahmetsiz dikte edib yazdırdığı menkuldür. Resmî binalar için söylediği tarih manzumelerinden ve bir iki Na't ve gazelinden başka âsarı nazmiyesini görmedim. Bütün âsarı, elbette benim gördüklerimden ibaret değildir. Fakat nerelerde, kimlerde kaldığını keşfetmek muhaldir.

Abdi Efendi hecviyesinde der ki:

"O rütbe iddiayi bâtılı var şirü inşada
Bilir şakirdi dersi mektebi Veysîü Hassani
Hele icadı kizbü mattavalü fıkra hanide
Kalır ol rütbe şühretle Yesarî Zâde sol yani"

Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad Efendi, kütübhanesinde mahfuz "3852" numaralı mecmuada şu satırları yazmıştır:

"Erzurum eyaleti Redifi Miralayı ve Osman Paşanın necli elmasparei i'caz âyini Erzincanî Mehmed[1] İzzet Bey nam suhanveri civan tab'ın bu fakir nekabetine tarihidir ki nihâli hattı destile bir mus'ai tarihi "Şahidülmüverrihin[2]" de balâyı babına tahrir olundu.

"Müjdeler, oldu nakib âli Resûlullaha
Hazreti Es'adi bülfazlı celilülâtaf
Söyledi bendei diyrinesi İzzet tarih
Es'adi âli Resûl, oldu nakibüleşraf"

Bu kıt'a İzzet Paşanın ta'lik yazısile mecmuanın bir sahifesine merbuttur.

[1] Es'ad Efendi sehven "Ahmed" i "Mehmed" olarak yazmıştır.
[2] Müntehab tarih mısralarını havi, Es'ad Efendinin bir eseridir.

Ârif Bey "Başımıza gelenler" de der ki:

"Erzurum'un Topdağı istihkâmına Moskof'ların hücumile vukubulan muharebede Muhtar Paşa gülle atmakla uğraşırken Erzurum vali vekili olan Sıvas valisi şairi meşhur Erzincanlı Hacı İzzet Paşa hazretleri, bu muzafferiyeti mutazammın bir kıt'ai tarihiye inşa ederek debdebei veziranesile Muhtar Paşanın olduğu yere getirdi. Cebinden çıkarıb hulûs âmiz, bildiğimiz bazı beylik sözler ile muzafferiyetimizi tebrik ettikten sonra kıt'asını okumak istediğinde Muhtar Paşa "şimdi tarihin ve şiirin sırası değil, işe bakalım" diyerek birden arkasını dönüverdi ve topun başına çıkarak işile meşgul oldu. Tabiîdir ki İzzet Paşaya bu halden bir bozgunluk müstevli olup oradaki halka karşı mahcub oldu. Herkes muharebenin verdiği dağdağa ile meşgul iken zahir Paşamız da "şayed düşmen mağlûb olursa mağlûbiyetine bir tarih bulmuş olayım. Zira metaı şairiyetimi pazara çıkaracak böyle bir fırsatı mühimme, müddeti ömürde pek az tesadüf eder. Bu fırsatı fevt etmek caiz olamaz" diye bir hevesi nevcivani ile zamanı piride uzun uzadıya şiir tertib ediyor ve üç aşağı beş yukarı kelimatın hesabatile uğraşıyor imiş. Öyle mühim bir zamanda vali bulunan zatın meşguliyeti böyle şeylere mi münhasır olacaktı? Lâkin ne çare terbiyemizin hükmü bunlarla iştigali bir marifet sırasına koyuyor".

*
* *

Sultan Abdülhamid zamanında saray erkânından birine yazdığı mektubda:

"İhsan buyrulan nişanı zişanı âliler, mülkiye üniforması sırmaları arasında lâyikile görülemediğinden kıyafeti kadimei çakeranem olan askerî üniforması iktisasına müsaade buyurulsa da nişanı âliler tamamile görünse deyu arzu etmiş idim. Eyyamı mubareke ve resmiyeler hulûl ettikce ol arzu dahi kalbimde teceddüd etmektedir. Eğerçi askerliğim biraz eskimiş ise de hamdolsun edayı hizmette vücudüm dinc ve gönlüm genc olduğu misillu:

Mazhar etmiş hak, veliyyi nimeti şol feyze kim
Bir nigâhı lûtf ile piranı eyler nevcivan
Balü per açsun firazı çerha pervaz eylesün
Âstanından geçen mürgi nizarü natuvan

Medlûlünce nazarı füyuzat eseri Zıllullahi bir eski kulunu genc ve naili genc eyler" diyor.

Ben, bu mektubun — kendi yazısile — müsveddesini gördüm. Tebyiz olunub gönderildi mi, arzusuna müsaade edildi mi, bilmiyorum. Hayatının son demlerinde — her ne maksada mübteni olursa olsun — böyle bir istidada bulunması, her halde hırsı piriden ileri gelmektedir.

İstikametle mâruf olan vüzeradandır. Erbabı servettendir. Kendinden kırk sene evvel vefat eden oğlu Hurrem Paşanın namına Erzincan'da bir cami inşa ve evkaf tahsis eyledi.

Bu camiin inşasına başlandığı sırada bir müneccim "cami ne vakit biterse ömrün de biter" demiş imiş. Paşa bu sözden ürkmüş, camii senelerce ikmâl ettirmemiş. Hattâ bir şair "Bitmedi ömrü gibi camii İzzet Paşa" mısraını söylemiştir.

Vehminin galib olduğu şundan da anlaşılıyor ki meclisinde cenazeye müteallik söz açılırsa rahatsız olur, derhal kapattırır imiş.

Evlâdı, ahfadı ve zevcesi yoktu. Hayatının kısmı âzâmını tecerrüd âleminde geçirdi. Güzel yüzlere dildade olduğu mervidir.

Sadrı esbak Said Paşa merhum söyledi:

"Pederim vaktile Es'ad Muhlis Paşanın divan kâtibliğinde bulunmuştu. Ordunun mesarif nazırı da olmuştu. O sıralarda Erzincanlı İzzet Paşa, genc ve müstaid olduğundan peder, kendini himaye ve mirlivalığa kadar terâkkisine delâlet etmişti. Bu cihetle pedere pek ziyade hürmeti vardı. Bana âdeta veliyyi nimet zâdesi nazarile bakar ve o suretle muamele ederdi. Halkın bildiği gibi değil, âkıl ve hukukperver bir zat idi. Devletin hayatından ümidi kesmişti. Zevcesi de tuhaf bir kadındı, Erzincan'daki konağının üç dört odası altın ve gümüş ile dolu olduğu halde bağçesinde yetişen meyvaları damda kuruturdu. Mükerreren gördüm. Kuruttuğu meyvaları sattırırdı. Konağında ise birçok müsafir bulunur, ikram olunurdu.

Edirne'ye pek ziyade ehemmiyet verildiğinden oraya vali tâyin edilmiş idi. Sarayda bulunduğu esnada heman Edirne'ye gitmesi emr olundukda "Sadrıazama ubudiyeti kadimem vardır, onu görmeden gidemem. Kendini Sadrıazam olduğu için değil[1], hukukı kadimeden dolayı görmek isterim" demiş ise de Edirne'ye hareketi için ısrar olunmuş. O da "müsaade edilmezse valilikden af ediniz" demiş. Yatsım saatte gidip gelmesini söylemişler. Bizim eve gelmiş, meşguliyetin vefretinden dolayı geceleri uyuyamazdım. Uşak da haber vermemiş. Paşa iki saat bekledikten sonra uşak geldi, söyledi. Mahcub oldum. Herifi tekdir ettim. Paşanın yanına gidip itizar ettim. Bize nasıl geldiğini hikâye edince büsbütün sıkıldım.

Edirne'ye gittikten sonra daima bana mektub yazardı. Ben de yazardım. Bilâhare bu mektubları bizim dolabdan aşırmışlar. Muhabereden sarfınazar etmeğe mecbur oldum. Paşaya da muhabere etmemesini bilvasıta tebliğ eyledim.

Paşa, birkaç defa Edirne Rüsumat Nâzırı Kâmil Efendiyi[2] Edirne'den gönderip bana nefyi mülk etmek istediğini[3] ihbar etti. Teşekkürle beraber "Allah, kendilerine ömür versin. Böyle şeylere hacet yoktur. Teveccühleri bana kâfidir" dedim, kat'iyyen kabul etmedim. Sonra zâtı şahaneye nefyi mülk etmiş."

*
* *

İzzet Paşaya aid bazı fıkralar:

Paşa, vilâyetlerde bulunduğu esnada İstanbul'a gitmek üzere oradan geçen muteberanı davet eder, hürmet gösterirmiş. Başka yerlere gitmek üzere İstanbul'dan gelenler, kendini ziyaret etmek istedikce "meşgulüm" diye savarmış.

§

Paşa, Edirne'ye giderken, Sultan Abdülhamid, huzuruna kabul ve ibrazı iltifat ederek bir münasebetle "siz, herkese "teres" demişsiniz, aslı var mıdır" der.

1 Orasını ancak Cenabı Hâk bilir.

2 On ikilerden meşhur Arab Abdullah'ın büyük kardeşidir. Liyakatli zat idi.

3 Kardeşim Ahmed Tevfik merhum "İzzet Paşanın, nefyi mülke kalkışması, kendi tâbirile "inandı" deyüb gönül eğlendirmek için olsa gerektir." demişti.

Paşa "aslı yoktur Efendimiz, "teresler" kulunuza iftira etmişler" cevabını verir, mahzuziyeti mucib olur.

§

Mabeyin kâtiblerinden Reji Komiseri Nuri Bey merhum, bir gün bir iş için sarayda Başkâtib Ali Riza Paşanın odasına girer. Orada kirli paslı bir âdem görür. Zarif fıkralar söylediğini işiterek oturur. Bu zatın, Edirne valiliğine tâyin olunan Hacı İzzet Paşa olduğunu anlar. Paşa o sırada şu fıkrayı da nakl eder:

Vaktile vezirlerden biri bir vilâyete tâyin olunur. Huzurunda Kadı ile Vekayi kâtibi bulunarak bir dâvanın rü'yeti esnasında Kadı "Zeyd, Amri darbetse..." yolunda dâvayı tasvir ederken vali, silâhşorunu çağırarak kulağına bir şey söyler. Silâhşor, mütereddidane ve müfekkirane oradan çıkar. Kadı, valinin münasebetsiz bir emir verdiğini, silâhşorun tavrından anlıyarak "efendim, bir şey mi emir buyurdunuz" der. Vali "canım, hangi vilâyete gittimse şu "Zeyd" ve "Amr" denilen habisler, arkamdan ayrılmadılar. Artık ellerinden kurtulmak için şimdi kendilerini gebertmesini silâhşora emrettim" der. Kadı "Bu defa da benim hatırım için af buyurunuz. Bir daha edebsizlik ederlerse öldürtürsünüz" demesile vali, affeder.

İzzet Paşa fıkrayı bitirdikten sonra "İşte efendim, bizde o kabil vali paşalara halef olduk da Edirne'ye gidiyoruz..." der.

§

Bir vilâyette vali iken memurlardan birini azl ettirir. Memur, İstanbul'a giderken gayet mültezimane bir tavsiyename verir. Âdemceğiz, bu hale taaccüble "Efendim, hem şikâyet ettiniz, azl ettirdiniz, hem tavsiyename yazıyorsunuz, bu nasıl şey" der. Paşa, kemâli vekar ile "o muktezayı maslahat idi, bu da icabı şanı vezarettir" cevabını verir.

§

Edirne valisi iken asker muayyinatı için İstanbul'dan iki defa para isterler, bulub gönderir. Üçüncü defa yine isterler. Defterdar, sandıkta para bulunmadığını ve bulmak ihtimali de olmadığını söyler. Paşa, İstanbul'a yazar. İstenilen parayı bir iki gün içinde tahsil edib getirmek üzere dairei askeriyeden bir yaver gönderildiğini cevaben bildirirler.

Yaver gelir, görüşürler. Paşa "Vaktile pederim, âdemlerinden birini bir memlekete gönderir. Müteakiben "Malûm olan renklerin hiç birinde olmamak üzere bir at bul. Nihayet bir haftaya kadar göndermezsen seni asarım" mealinde bir mektub yazar. Âdemceğiz, hayret içinde kalarak düşünür taşınır şu yolda cevab verir: "Emrettiğiniz gibi bir at buldum. Haftanın malûm olan günlerinin hiç birinde olmamak üzere bir âdem gönderib aldırınız". Bu söz üzerine yaver dışarıya çıkar. Paşa, ona işittirecek surette yanında bulunanlara "anladı teres, anladı teres" der.

§

Esbak Şûrayı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa merhum, nakl eylemişti:

İzzet Paşa, Sıvas valiliğinde bulunduğu esnada vilâyetlerde pamuk yetiştirilmesi hakkında Babıâli'den tamimen yazılan tahrirat — memleketin ahvali tabiîyesi düşünülmeksizin — Sıvas'a da tebliğ edilir ve bir miktar pamuk tohumu da gönderilir.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra bir gün Paşa, çarşıda gezerken gözüne bir hallac dükkânı ilişir. Yanında bulunan âdemlere birkaç okka pamuk aldırır, süslü kâğıdlara sararak evvelce gönderilen tohum ekilib şu kadar kıyye pamuk istihsal ve manzuri âli olmak üzere irsal olunduğuna dair cevab yazar.

Her işi pamuk ipliğile bağlamak itiyadında bulunan Babıâli sâkinleri, Paşanın himmetini fevkalâde takdir ederek teşekkürnâme ile beraber bir de nişanı zişan gönderirler. Paşa, teşekkürnâmeyi okuduktan, nişanı da göğsüne taktıktan sonra "teresleri aldattık" diyerek kahkaha ile güler.

§

Edirne şehrinde bir aralık arsız, hırsız ve sarhoş çoğalır. Jandarma ve polis kâfi miktarda olmadığından Paşa, başka çare düşünür. Jandarma Alayına memur olan becerikli bir zabiti celb eder. "Sana bir ağız öğreteyim de şehirde türeyen çapkınları terbiye et. Akşamdan sonra atına bin. Yanına birkaç süvari al. Meyhanelerin ve kahvehanelerin yanından telâş ile geç. Tesadüf edeceğin eşhasa bağırarak "ulan, şimdi buradan bir bölük jandarma geçti mi" diye sor. Ben yirmi jandarma bulsam edebsizleri terbiye ederim amma ne çare.. Sorduğun âdem bittabi görmedim der. Herife bir kamçı vur, haydi kerata sen de. Şimdi buradan bir bölük jandarma geçer de görmemek kabil olur mu" diyerek azarla. Biraz öteye git, kahveciye "Buradan bir bölük süvari asker geçti, acaba hangi tarafa gittiler" diye sor. O da görmediğini söyliyeceğinden herifi şiddetle tekdir et. Elhasıl oturan ve gelib geçen âdemleri ürkütecek surette yaygarayı bas. Bakalım, neticesi ne olur" der.

Zabit, aldığı talimatı lâyikile tatbik eder. Birkaç gün sonra hırsızlığın, arsızlığın hayli arkası alınır.

§

Bir vilâyette vali iken arzıhal yazdırmak için para bulamıyan iş sahiblerinden birinin alnına tebeşirle "Mektubcu Beye" yazarak müstedinin ifadei şifahiyesini havale eder[1].

*
**

[1] Ahmed Vefik Paşa da Bursa'da vali iken — şifahî arzıhâl veren — ma'zul bir nahiye müdürünün setresinin arkasına tebeşirle "Tarafı Defterdarîye" yazmıştır.

Bu tarzı havalenin mucidi ve mukallidi paşalardan hangisidir, yahud ikisi de mucid midir, bilmiyorum. Paşaların garabetçe biribirlerine az çok şebahetleri vardır.

Gazel

Etmedi halime vâkıf eseri ah seni
Hak ede derdi dilimden meğer agâh seni
Eylemiş zümrei uşşaka beni serdefter
Hüsn ile leşkeri hubane eden şah seni
Nârı hicranına bir lâhza tahammül edemez
Görmek ister dili sevdazede her gâh seni
Halimi arzı beyan eyle var ol dildâre
Ey saba eyliyelim âhıma hemrah seni
İzzeta etmedi azadei gam bir dem çerh
Edeli müştagili dağdağai cah seni

İZZET

Mehmed İzzet [Paşa], Kayseriye dahilinde Tavulsun köyünde Ateşzâde İsmail Efendinin oğludur. 1843 [1 Zilhicce 1258] te o köyde doğdu.

Büyük babası Hâfız Mehmed Efendiden taallüm ve Kur'anı Kerim'i hıfz etti. Babasile İstanbul'a gelerek Bayezid Rüşdî ve Askerî İdadî Mekteblerinde okuduktan sonra Harbiye Mektebine girdi. 1867 [1 Şaban 1284] de Erkânı Harbiye Yüzbaşılığile çıktı.

Erzurum İstihkâmatı İnşaat Komisyonuna memur oldu. Yedi sene Erzurum, Erzincan, Diyarıbekir, Dersim, Mazkird, Harpud, Kars, Ardıhan, Batum yollarının keşfinde ve haritalarının tanziminde, Akkâ Kalesinin tamir ve tashihi ile cebhanelikler, istihkâmlar, varoşlar yapılmasında, Kavala civarının müstahkem kılınmasında, Zamando suyunun Kayseriye ovasına akıtılması için güzergâh haritasının alınmasında, Hicaz emakini emiriyesinin teftişinde, Alasonya'da Ahmed Eyub Paşanın kumandasında toplanan orduda Receb Paşa fırkasının ve Selânikte teşekkül eden kolorduların Erkânı Harbiye Riyasetinde ve muharebelerde ve Darülâcezenin inşaatında pek çok gayret ve hüsni hizmet etti.

Bilâhare Harbiye Nezaretinde inşaat dairesine memur oldu. Rütbesi 1893 te Mirilivalığa terfi olundu. Meziyet ve iffet sahiblerinin mümtazlarından olduğu halde rütbe ve memuriyetce emsâlinden geri kaldı. Mahrumiyet, galiba o mümtazlıktan ileri geldi. 1909 da tekaüd edildi.

1914 [4 Şaban 1332] te Erenköy'ündeki köşkünde vefat etti. Karacaahmed kabristanına defn olundu.

Afif, muktedir, hoş sohbet, lâtifekâr, gayur, mukdim ve daima ilim ile müteveggil bir merdi fâzıl idi. Bizi pek seven ve bizim de pek sevdiğimiz fazilet erbabından olduğu için buluşur, görüşürdük. Meclisinde âdi söz söylenmezdi, ilimden bahs olunurdu. Herkes, idrakine göre müstefid olurdu. Aramızda nice lâtife geçerdi. O lâtifeler de edebî faideler tevlid ederdi.

***

Eserleri:

Kamusı Farisî — Senelerce uğraşarak büyük bir kamus yazdı. Bu eser için bazan benden kitab alırdı. Vefatından hayli zaman sonra, Millet Kütübhanesine kondu. Bunun vücude getirilmesi için sarfedilen gayret ve himmete her kelime şehadet eder.

Yusuf ve Zeliha — Molla camiinin eserinin nazmen tercemesidir.

Guncai Bustan — Şeyh Sa'dinin "Bustan" ın nazmen tercemesidir.

Nanü Helva — Behaüddini Amili'nin eserinin tercemesidir.

Nan ve Peynir — Behaüddini Amili'nin eserinin tercemesidir.

Hikâyatı Hace Nasrüddin — Cümadellulâ 1278 de Mısır'da basılan Hoca Nasrüddin fıkralarının Arabcadan tercemesidir. Bu eserin nihayetine Paşa, şu beyitleri yazmıştır:

"Rahmet etsin Hace Nasrüddine Hak
Oldu bizden bu duaya müstahak
Her sözü şayestei takdirdir
Her rumuzi kabili tefsirdir
Sanmaki ebleh idi o hurdedan
Her sözü bir nükte eylerdi beyan
Hem gülüb hem yazma düştü İzzete
Erdi 318 de gayete"

Rus - Japon muharebesine dair felsefî ve hikemî mutalealarıı havi olarak uzun bir manzume yazmıştı.

Daha başka manzumeleri ve risaleleri vardır. Kendi tâbirile "kendine mahsus bir edayi türkî ile" şiirler de yazmıştır. Merhumu ehibba arasında "Mütercim İzzet Paşa" nâmile yâd ederdik.

***

Gazel

Gör çeşmi ibret ile a gafil akar suyi
Ömrün de işte böyle geçer sanki kar suyi
Allah yolunda sarf ede gör âbı rûyuni
Her haksare sarf olunmaz vekar suyi
Havfı Hudade gözden akan iki katra su
Makbuldür, sen aynına alına kokar suyi
Âlim yanında bahse girişme sükût et
Sahilde eşme kuyu ki acı çıkar suyi
Bir cism kim gadab küpüdür hercü merc olur
Nârı gadab alâvlana İzzet yakar suyi

"Yusuf ve Zeliha" tercemesinden:

Küşad et guncai ümidi ya Rab	الهی غنچهٔ امید بگشای
Bağından ver güli cavid ya Rab	گلی از روضهٔ جاوید بنمای
O gonca lebden it ma'mur bağım	بخندان از لب آن غنچه باغم
Hem o gülden muattar kıl dimağım	وزان گل عطر پرور کن دماغم
Şu bi eltaf olan mihnet serade	درین محنت سرای بی مواسا
Beni ni'met bilenden eyle sade	بنعمتهای خویشم کن شناسا
Zamirim hep sipas endişe eyle	ضمیر مرا سپاس اندیشه گردان
Dilim daim sitayiş pişe eyle	زبانم را ستایش پیشه گردان
Kıvamı akılden ver kalbe ziver	ز تقویم خرد بهروزیم بخش
Kıl iklimi suhan üzre muzaffer	بر اقلیم سخن فیروزیم بخش

Bana ihda eylediği — yukardaki — resmin arkasına yazmıştır:

Her kim ki kıyam eyleye dâ'vayi vücude	Düşmüş çehi cehle
İzzet sakın olma bu gibi fikre rübude	Girme rehi cehle
Elvahına, eşkâline aldanma bu dehrin	Yoktur buna pâyan
Sabit nesi var dikkat ile bak ki sipihrin	Baki yine Mennan

2 Eylûl 1321

İZZET

Mehmed İzzet [Efendi] Antakyalı Attar Zâde Abdülkadir Efendının oğludur. 1864 [1281 H.] te Antakya'nın Cemaliye Mahallesinde doğdu.

Kendini tarif için:

"Muktezayı fıtratımdır bendeki bûyi vefa
Kim beratın var elimde şühretim Attardır"

diyor.

Antakya ulemasından Kömür Çukurlu Hoca Ali Efendiden okuyarak icazetnâme aldı. Umumî ve hususî surette Türkce, Arabca ve Fürsce okutur ve emlâkinin idaresile meşgul olurdu. Bir müddet Antakya İdadî Mektebinde de o lisanları tedris eyledi.

1914 [15 Şaban 1333] te Antakya'da vefat etti.

Ehibbasından biri şu tarihi söylemiştir:

"Böyledir Attarı dehri pür füsunun âdeti
Nagehan bir gün sunar ma'cunı derdü mihneti
İşte Attar Zâde kim bir şairi şirin nefes
Miskü anberden dahi hoşter gelirdi suhbeti
Bağdeten dükkânçei şiirü ulumı sed edib
Micmeri kabre kodu udi teni pür nükheti
Mazharı feyzi feridüddin ede Mevlâ âni
Sen oku bir Fatiha terk eyle zair gafleti
Fevtinin tarihin işmam eyledim ba ta'miye
Buldu Attar Zâde İzzet bûyi pâki cenneti"

Divançesi, oğlu Bay Ahmed Remzi'dedir. Nazımlarında bazan "Azmi" mahlâsını da kullanırdı.

*
* *

Gazel

Gönlüme feyzi tecelli nurı sahbadan gelir
Gûşûme avaz suhbet Turı Sinadan gelir
Nügehti zülfi meşamı hasrete geldikte ben

Anlarım badı saba küyi dilâradan gelir
Kimlerin bilmem aceb dilhanesin etmiş harab
Çeşmi fettanın ey âfet böyle yağmadan gelir
Görmemiştim böyle hunrizane tavr ile seni
Naveki dilduzı gamzen sanki kavgadan gelir
Görmesin ağyâr hattâ kameti servim deyu
Nâzeninim bezmi ayşe gelse tenhadan gelir
Çok mu İzzet yazsa nazik şi'ir, tab'ı ruşenim
Gönlüme feyzi tecelli nurı sahbadan gelir

*
**

Ben şikâyet etmez oldum bu dili naşaddan
Her kimi gördümse hali bulmadım feryaddan
Feyzyab olmak dilersen akla yar it tali'i
Yoksa bir şey hâsıl olmaz sade isti'daddan
Âkibet me'yus olub pejmürdei mihnet kalır
Masrafı efzun edenler daima iraddan
Her nigâhın gösterir bir şivei hayret feza
Korku gelmez hatıra hiç gamzei cellâddan
Mektebi devr içre adabı mahabbet öğrenir
Dersi aşkı okuyan İzzet gibi üstaddan

KUDSİ

Ahmed Kudsî, Düyunı Umumiye Müdürlüğünden Mütekaid Eğinli Hacı Hasan Zâde Abdürrahman Beyin oğludur. 1901 de Kudüs'te doğdu.

İlk, orta ve yüksek tahsilini Türkiye'de yaptı. İki sene Paris Darülfününuna devam etti.

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesinden me'zun oldu. Şimdi Yüksek Tedrisat Şube Müdürü ve Lise Edebiyat Muallimidir.

Hece veznile söylediği manzumeleri — 28 küçük sahifeden mürekkeb olarak — "Şiirler" nâmile 1932 de Sivas'ta bastırdı. Aşağıdaki manzume onlardandır.

*
* *

NİYLÜFER

Ovaya ilkbahar çiçek serperken
Her yıl tazelenen, taşan bir keder
Üzgün Niylüferin derinlerinden
Bir titrek hüzünlü, sesle inilder

Ne için bu güzel mevsimde Keşiş
Dalgındır ve sular neden ürpermiş
O zaman ırmaktan gelen inleyiş
"Koynumda sarışın bir yâr gizli" der

Mazinin yâdıyla artıp hüzünü
Ne zaman kaplasa suyun yüzünü
Niylüfer bir insan üzüntüsünü
Bir çiçek halinde suya mezceder.

KUDDUSÎ

Şeyh Ahmed Kuddusî [Efendi] — Niğde dahilinde Bor kasabasında tavattun eden — Maraş'lı Şeyh İbrahim Efendinin oğludur. 1760 [12 Rebiülevvel 1183] te Bor'da doğdu.

İbtida babası tarafından Nakşibendî tarikına sülûk ettirildi. Bilâhare Kadirî tarikına girdi. Uzun müddet Anadolu ve Rumeli'de seyahat etti. Daha sonra Hicaz'a giderek on yedi sene mücavir oldu. Bor'a avdetinde zaviyesinde inziva etti.

Manzum bir icazetnâmenin başına şu satırları yazmıştır:

"... fakir Arabistanı ve Rumi gezip Valide rızası için teehhül eyledim. İsmimi "Şeyh Ahmed" deyu söylerler idi. Lâkin Şeyhi Kâmil olamayup peder efendimiz icazet vermeğin nasa meşayihi kiram üslûbu üzere vâizlik ve nasıhlık eyler idim ve nakşbend tarikı üzere zikre icazet verir idim."

Bir manzumede diyor ki:

"Vefat etti peder ben on sekiz yaşımda iken
Kararım kalmadı hiç başladım âhü efgane
Mecazi aşka oldum mübtelâ kalmadı hiç sabrım
Havalandı düşüp divane gönlüm hubbi nisvane
Beni risvayi âlem eyledi aşkı mecazi pes
Atardım kendimi pervane âsa şem'i hubane
Tezevvüc eyledim çok doğurdular niçe evlâd
Kimisi oldu yâr bana, kimisi oldu bigâne
Kimisi gitti ukbaye, kimisi kaldı anların
Kalanlar oldu fitne, giden düşürdü ahzane."

1849 [Cümadelâhire 1265] de Bor'da vefat etti.

Hicrî 1269 senesinde yazılmış olan "340" sahifelik divanının[1] nihayetinde Kuddusî Efendi, "Bu fakir Arabî ve Türkî bazı risale dahi terkim ve çok kasaid tanzim eyledim ve bu esnade medayihi şehinşahi adl âyini [Sultan Abdülmecid] mutazammın kasidei dervişanenin tanzimini bir gûne feyz ve menfaat addeyledim. Her

---

[1] Maliye Mektubî Kalemi Ser Halifesi Ali Rıza Beyin oğlu Mehmed Cemil Bey tarafından güzel rık'a ile yazılmıştır. Kütübhanemdedir. Divan, Hicrî 1308 senesinde adi nesih ile harekeli olarak pek adi kâğıda basılmıştır.

nekadar ilmim yoksa da kütübi lûgate bilmüracaa kasidei mezkûreyi pirliğim ve hastalığım halinde yirmi bir günde itmam kıldım" diyor.

Gazel ve kaside tarzında yazılan manzumeler, mutasavvifâne ve dervişânedir. "İlmim yok" diyen bu merdi dâna, "İlmim var" diyen niçe nâdandan daha iyi manzumeler yazmıştır:

Şiir hakkında şu yolda beyanı mutalea ediyor:

"Ehli halin kalbine ilham eder şi'ri Hûda
Ehli zahir sözleri irşadı ihvan eylemez
Var niçe şi'ri fasih, mevzun, belâgatli, dakik
Okuyanlar dinleyenler kesbi irfan eylemez
Kuvveti ilm ile söyler şi'ri çok ehli kemal
Âşıkın bağrın yakıp aşk ile büryan eylemez
Bitekellüf söylenen söz, âşıka halet verir
Külfet ile söylenen iskai atşan eylemez
Hâl ile söylenmiyen söz, şi'ri Kuddusî gibi
Masiva hubbile abad gönlü viran eylemez."

***

GAZEL

Sabr eyle gönül derdine derman gelir elbet
Sen hastaya bil şöyle ki Lokman gelir elbet
Zühd ile kişi sanma ki hakkı bulur ancak
Aşk olmasa yoldaş ana hüsran gelir elbet
Nalân olur âşık olan üftade bu yolda
Bülbül, gül için gülşene giryan gelir elbet
Aşkı ede gör başına tac deme mecazî
Âşık olanın gönlüne irfan gelir elbet
Her gece temellûk ederek yârine yalvar
Nalân ola gör ki sana ihsan gelir elbet
Kuddusî'i biçâre koma gayriyi dilde
Şol hane ki âbad, ana sultan gelir elbet

***

Aradım bulmadım Rum'da Hicaz'da
Eğlenüben kaldın aşkı mecazda

Kandedir ey gönül turağın
Hakikat rahına gitmez ayağın

Kalıbın bünyadı buldu vehanet
Ben seni eyledim Hakka emanet
Etmedin sen anı aslâ sıyanet
Söyünmesin her gez nurü çırağın

Yikilemeyüp bir dem feryad edersin
Daima Leylâ'nın izin güdersin
Mecnun olup sahralara gidersin
Yerin oldu başı pes yüce dağın

Aceb niçin gelmez uyku gözüne
İnanmazım şimdiden geru sözüne
Bir kimse de mahrem olmaz razine
Bellısizdir zira sol ile sağın

Coşkun sular gibi akıp çağlarsın
Gece gündüz efgan edüp ağlarsın
Kendini odlara yakıp dağlarsın
Eridi kalmadı yürekte yağın

Meyl verme derdim nakşi cihane
Aşk derdini ettin özürü behane
Tutmadın sözümü attın yabane
Duymadı pendimi aslâ kulağın

Gel gec mecaziden divane gönlüm
Dost elinden nûş et peymâne gönlüm
Talib ol ilm ile irfâne gönlüm
Dersen yakın olsun eğer irağın

Kuddusî'ye cefa etme ey gönül
Gel meyli masiva etme ey gönül
Hem ömrünü heba etme ey gönül
Bâki kalır sanma geçer bu çağın

KÂMÎ

Mehmed Şaban Kâmi [Efendi], Hoca Ahmed Efendinin oğludur. 1805 [15 Şaban 1220] te Diyarbekir'de doğdu.

Kur'ânı Kerimi hıfz ve memleketin ulemasından tahsili ilm etti. Camii Kebir'de Abdürrahman Paşa Kütübhanesinde tedrisde bulundu. Talebesinden bazılarının askere alınması üzerine İstanbul'a geldi. Arzusuna muvafık emır istihsal ederek Diyarbekir'e döndü. Fakat Ordu Kumandanı Hafız Paşa, talebeyi asker yapmak için ısrar eylediğinden dolayı gücendi.

1838 [1254 H.] de Mısır'a gitti. Mehmed Ali ve İbrahim Paşaların iltifatlarına nail oldu, maaş tahsis olundu.

Mısır'da Rufaî tariki meşayihinden İbrahimülbacuriye intisab ve farizai hacci ifa ettikten sonra İstanbul'a geldi. Diyarbekir'e avdetinde yaptırdığı evin bir tarafını tekke haline koydu. Âyini tariki icra etti.

1850 [1266 H.] de Gergük'te Şeyh Abdürrahmanı Talebanî'den[1] Kadiri tarikini ahzeyledi. Irak havalisine gitti. Asfiya'nın merkadlerini ziyaret etti.

1854 [1270 H.] te vukubulan Rus Harbinde Erzurum ve Kars cihetlerinde harbe iştirak etti. Memleketine döndükten sonra tekrar İstanbul'a gelib beş sene oturdu.

1884 [1301 H.] te Diyarbekir'de vefat etti.

Bir münacat, bir mi'raciye, birkaç naat ve medhiye ile birkaç kasideyi ihtiva ettiği halde "Divan" nâmı verilen mecmuası "27" sahifeden ibarettir. 1863 [1280 H.] te taş basmasile İstanbul'da tab olunmuştur.

Bu mecmuanın tab'ından sonra söylediği nazımlardan mürekkeb diğer mecmuasına, vaktile kibar hakkında tanzim eylediği kasideleri "şimdi o kapılardan yüz çevirdik diyerek" derc ettirmeyip yalnız gazellerini yazdırdığı ve gencliğinde "Refik" mahlâsile söylediği gazellerin bazı mecmualarda mukayyed bulunduğu, Hazreti İsa'nın nüzulüne ve deccale dair risalesi, kasidei Bür'e şerhi, Protestanlığın reddi hakkında Türkce risalesi, münşeatı mevcud ve kasidei Büre'ye nazire olarak yaz-

---

[1] Tercemei hali (522) nci sahifededir.

ığı "201" beyitli kasidei Kamisıyenin matbu olduğu, merhumun müteali̇katından ve talebesinden müteveffa Ali Emirî'den menkuldur.

Kâmi Efendinin gördüğüm mevzun sözleri — emsâlinin sözleri gibi — şiir değil, hattâ nazmı muntazam addolunabilecek mertebeden de hayli uzaktır. İşte bir misâl:

"Tüfek endazii seyfü kalem fenninde yektadır
Savuştu kaç kadem yekser selâtini delirani"

Sevdiğini göğe çıkarmak, sevmediğini yerin dibine indirmek itiyadında bulunan Emirî Efendi — pek ziyade hürmet ettiği — Şaban Kâmi Efendi için söylediği vefat tarihinde — kendine mahsus edâ ile — şu beyitleri irad ediyor:

"Hafızı kur'ân mücevvid, âlimü şeyhü fakih
Musikîdan, şairü münşiyü hattatı cihan
Kadirîü Nakşibendîü tasavvuf âşina
Hikmetü hey'et, nücumun vâkıfı ferdi zaman
Vafıku sabih, muabbir, mantıkî, sahib nefes
Hem müfessir, hem muhaddis, hem sahi, hem nüktedan
Etti ol pirî mübarekten fazail iktibas
Oldu altmış yıl bu kişverden çıkan hep fazılan"

***

MÜNACATI'NDAN :

Hudaya sensin ol rahmanı deyyan
Nesak sazii âlemsin kemakân
§ Hudaya sensin ancak kenzi mahfi
Ne mümkin zâtı pâkin ola vasfı
İlâhi sensin ol ma'budı bilhak
Vücudı vacibin mevcudı mutlak
§ Münezzeh şeş cihetten pâk zatın
Sığışmaz akla ef'alü sıfatın
§ Benim ol mücrimü âsi günahkâr
Benim ancak menahiye giriftar
§ Diriga sinü sâlim oldu altınış
Gönül gaflet bisatında yan atmış
§ Hemişe razı ol benden keremkâr
Beni lûtfunla razı eyle her bar
§ Ne lâyıksa ulûvvi şane elhak
Bu Şaban Kâmi'ye sen eyle elyak

Sultan Mahmud hakkında söylediği kasidedeki gazel:

Dil nesimi peyki vaslın oldu câna mazharı
Turrei zülfünden aldıkca şemimî anberi
Menba'ı âbı hayatı cavidani leblerin
Ehli aşka bahş eder zevki şerabı kevseri

Seyr eden siminberi mir'atı hüsni şahedin
Neylesün âlem nüma âyinei İskenderi
Nokta dökmüş sahfei ruyünde hikmet hamesi
Seb'ai seyyare veş ahkâma girmiş her biri
Daima cevrü cefa etmek dilersin âşıka
Mezhebi lûtfi kerem verde aceb var mı yeri
Dil süveyda kâmiya her dilbere meyl eylemez
İllâ istisna eder sevdası şuhi esmeri

KÂMÎ

Hüseyin Kâmî [Bey] bir manzumesinde:

"Hamiyetsiz olaydım yan gelirdim şimdi Kafkas'ta
Bizim çoktan Rus olmuştur Dağıstan ...."[1]

ve

"Dehrî, bu nazmı dilkeş Kafkasya şairinden"

ve

Bir makalede "Hemşehrim Dağıstanlı..." demesine göre Dağıstanlıdır.

Âşinalarından bir zatın[1] verdiği malûmata nazaran vaktile İstanbul'da Valide Hanı'nda oturan Rus tebeasından Revan'lı matbaacı Hacı Abbas'ın oğludur. Annesi Kafkasya'lı Çerkestir. Takriben 1878 [1295 H.] de doğdu.

"Nazımülhikem" nâmile yâd olunan Dağıstanlı Hamdi Beyin[2] Aksaray'da tesis ettiği "Medresei Edebiye" de okudu, şehadetnâme aldı, tahsile devam eyledi.

Babıâli'de Matbuat Kalemine memur edildi. Bilâhare Keraci Şehbenderliğine tâyin olundu. Beş altı sene orada kaldı. Yunan Harbinde evlâdı şüheda ianesinde sui istimâlde bulundu denilerek azledildi. İstanbul'a geldi.

Bir müddet sonra Mısır'a savuştu. Meşrutiyetin ilânında avdet etti. 31 Mart vak'asında on sekiz gün tevkif edildikten sonra Divanı Harbce beraetine karar verildi. Bebek'te Gaffarof'a damad oldu.

Hecvü hezeli ihtiva eden manzumelerile bazı nesirlerini "Divançei Dehrî" nâmile iki defa tab ettirdi. Bundan dolayı da tevkif olundu. Divançe'yi tab'ü neşre

[1] Kitabcı Iranî müteveffa Nasrullah Efendi.
[2] Tercemei hali 552 nci sahifededir.

vesatat eden Kürdî Zâde Ahmed Râmiz [Efendi], Divançe'nin Hüseyin Kâmi'ye değil, kendine aid olduğunu söyliyerek onu kurtardı. Fakat kendi Kastamonu'ya nefyedildi.

Hüseyin Kâmi, İttihadcılarla kalemen uğraşdığından[1] Karaman'a gönderildi. Tahminen 1912 [1331 H.] de vefat etti.

Gördüğüm manzumeleri, hep hecvü hezele müteallik olanlardan ibarettir. Tab'ındaki zarafet ve kalemindeki kudret, manzumelerin her beyitinde görülüyor.

Meşrutiyetin evailinde "Sabahı Hürriyet" nâmındaki piyesi, tiyatrolarda oynanarak halkın rağbetine mazhar olmuştu.

***

SU

Dökme hortumdan sakın etraftaki damlara su
Kim bu ahşab evlere yangında vermez çare su
Ey diyen vardır vatanda âfeti kahturrical
Şurezar olmaz mı? Elbet vermesen gülzara su
Ümmeti atşanı sirab eylemektir marifet
Yoksa herkes bahş eder âyan ile nuzzare su
Teşneleb kalsın demem ağyarı kat'iyen fakat
Yâri reyyan et mukaddem sonra ver ağyâre su
Kurt elinden çok şükür kurtuldu amma Kûsfend
Verme kendin hırs ile ol tığı ateşbâre su
Aldanıp pek dalma altından miyahı rakidin
Bir muhalif bâd ile derya atar kühsare su
Ehl olan naehla asla eylemez atfı umur
Kim verir âlemde rahmen beççei şeh mâre su
Söyleyin yavrum nasıl versin temettü vergisi
Köprü başında satanlar bardağı beş pare su
Geçti üç yıl hep kapıp aldık elinden varını
Vermeden bir katre olsun ümmeti gamhare su
Cebr ile mümkin değildir celbi hoşnudii âm
Meyve devşirmek olur mu vermeden eşcare su
Bir kanal, bir cedvel olsun açmadık üç yılda biz
Mülki Osmani'de varken lâyuad âvâre su
Cehl ise, ısrar ise artık yeter Allah için
Vermeyin israf ile cühhali bed girdâre su

---

[1] Divançenin nesir kısmında uğraşmalara dair bahisler vardır.

Bir gün olsun fikredip zürraı insaf eyleyin
Tabekey cehlen götürmek kulzümi zuhhare su
Sanmayın tasmayle bağlansın dehanı marifet
Muntafi olmaz dökülse şemsi feyz âsare su
Yol açarken makdemi Musa için deryayi Nil
Öptürür destin bizmi Musa'ya şimdi kare su
§ Tabekey meşguli hezl etmek bu âli milleti
Versin erbabı fazilet badema eş'are su
Fecri âti ufka karşı sembolik ebyat ile
Daima mezc ede dursun sageri serşare su
Vakti ciddiyatı katl etmek reva mı hezl ile
Siz dahi zam etmeyin peymânei eşrare su
Kafiyem tenk oldu artık korkarım tazyikten
İnficar eyler gelirse çünkü pek te dâre su

KÂMİ

Ali Kâmi Akyüz, Hicaz Vilâyeti Mektubcusu Trabzon'lu Behcet Efendinin[1] oğludur. 1873 te Mekke'de doğdu.

Fatih Askerî Rüşdî Mektebinde ve Darüşşefeka'da okuyarak birincilikle şehadetnâme aldı. Hazinei Hassa'ya memur oldu. Tedricen terakki ederek Sicil ve Memurin Müdüriyetine ve 1914 te — birinci sınıftan olan — Köprülü Şehbenderliğine tâyin olundu. Umumî Harb esnasında Hariciye Nezareti emrinde kaldı.

1918 de Posta ve Telgraf Kalemi Mahsus Müdürlüğüne nasb edildi. 1920 de yerine başkası getirildi.

Darüşşefaka'da, Galatasaray Lisesinde, Mühendis ve Telgraf Mekteblerinde İktisat, Edebiyat, Fransızca ve İçtimaiyat muallimliklerinde bulundu. 17 Temmuz 1920 de Darüşşefaka Müdürlüğüne tâyin kılındı.

"Pol e Virjini" ve "Adolf" romanlarını, "Verter" i ve "Kör - Kalb" isimli eseri "Mekteb Âlemi" nâmile Fransızcadan Türkceye terceme etti.

"Yurd Bilgisi" ve "İçtimaiyat" unvanlı mekteb kitabları vardır.

Bay Ali Kâmi, hüsni siyret ve meziyet, bahusus nezaket sahibi ediblerdendir. Şiir ile meşgul olmadığı halde istediği zaman güzel yazılar yazabilenlerdendir.

***

YAKIN GEL

Yakın gel, öyle yakın gel ki refrefi ruhun
Teması harü seminile, buyi ıtrile

Şu hasta ruhuma bir feyzi taze bahş etsin

---

[1] Tercemei hali 175 nci sahifededir.

Yakın gel, ah yakın gel, bu kalbi mecruhun
Tehassüsatını ruhunla massü tahlile

Muvaffak olsan acırsın da böyle üzmezsin

Yazık yazık sen bana gel dedikce hep kaçtın
Şu yorgun aşkıma bir ufkı bikenar açtın

Kaçındı şi'ri terimden meali mübtesimin

Uzak git istemem artık, uzak ufuklardan
Uzak, uzak şu semadan, uzak ve her yerden

Görünmesin bana artık hayâli mübtesimin
1904

*
* *

DARÜŞŞAFAKA MARŞI

Yüzler güldü, göz yaşları hep dindi
Nurlu yolun yolcusuyuz biz şimdi
Ana baba bize şimdi bu mekteb
Bu mektebde yer, içer, oynarız hep
Bu mektebde okur yazar anlarız
Hayat nedir, azar azar anlarız
Vatan nedir, millet nedir, din nedir
Dünya nedir, düşmen kimdir, kin nedir
Bu bilgiler bize nerden gelirdi
Olmasaydı şu ulu yurd ebedî
Vatan için borcumuzu öderiz
Türk oğluyuz, itaattir türemiz
Gani değil müstağniyiz ezelden
Demir pençe, çelik kollar ve beden
Mâbed gibi yüksek, ulu bir yürek
Azim dolu, iman dolu bir yürek.
1926

KÂMİL

Yusüf Kâmil [Paşa] Gökbeği hanedanı kadiminden İsmail Bey Zâde Mehmed Beyin oğludur.[1] 1808 [1223 H.] de Arabgir'de doğdu.

Pek küçük iken babası vefat ettiğinden amcası meşhur vezirlerden Gümrükcü Osman Paşa, yanına alarak tahsil ve terbiyesine itina eyledi. Tahsili ilm eyledikten sonra Divanı Hümayun Kalemine memur ettirdi.

Kâmil Bey, bir gece rüyada Mısır valisi Mehmed Ali Paşaya mülâki olur. Bir çemenzarda otururlar. Paşa, oradan ayrılırken murassa enfiye kutusunu bırakır. Bey, kutuyu alır, saraya gittiklerinde hareme gönderir. Paşa, gösterdiği sadakatten pek memnun olur, kutuyu kendine bağışlar.

Rüyayı bir muabbire nakl ettikte — irfan sahibi olan — o muabbir,

"Yusüf gibi envaı mihen çekmeğe muhtac
Âsan değil, ihvane veliyünniam olmak"

mealini tizkâr ederek Mısır'a gitmesini söyler. Malûm olan mesailden dolayı o sırada Mısır'a gitmek mümkin olamadığından bir müddet hâdisatın neticelenmesini bekler. Nihayet 1833 [1249 H.] te bir gece amcasının Üsküdar'da Ayazma'daki yalısından Kızkulesine geçerek — evvelce kaptanla kararlaştırdıkları vechile — bir yelken gemisine biner, gemi heman hareket eder.[2]

Mısır'a vürudunda bir memuriyete tâyini için Mehmed Ali Paşaya arzıhal verdi. Paşa arzıhali pek ziyade beğendi. Kâmil Beyi huzuruna celb etti. Uzun uzadı

---

[1] Ecdadı arasında üç vezir bulunduğu için eyyamı mahsusada konaklarının kapısına dokuz tuğ dikilirdi. Nesebinin Akkoyunlular sülâlesine müntehi olduğu menkuldür.

[2] Sadrı esbak Said Paşa "Gazeteci Lisanı" namındaki eserinde "... İstanbul'a gelip de Babıâli aklâmına dahil oldukta hal ve müstakbelden her nasılsa nevmid olarak Mısır'a gitmiştir." diyor.

konuştu. Zekâsını, liyakatini anladı. Derhal Hazinei Mısriye Kitabetine, yedi sekiz ay sonra Sami Paşa merhumun birinci muavin bulunduğu Divanı Vilâyete İkinci Muavin nasb eyledi.

Kâmil Bey, bir tarafdan vazifesini kemâli reviyetle ifaye, diğer tarafdan — herkesce müsellem olan — ilmü fazlını ikmâle çalıştı. Fransız lisanını da — zamanın icabatını en büyük hâkimler derecesinde takdir eden — Mehmed Ali'nin emr ve teşviki ile tahsil etti.

Günler geçtikce Mehmed Ali'nin teveccüh ve iltifatı arttı. Kaymakamlık rütbesinden başlıyarak mirliva oldu. Vaktile gördüğü rüya, aynile zuhûr etti. Mehmed Ali Paşa — evlâdı arasında aklü fatanet ve keremü mürüvvet ile kendine benziyen — üçüncü kızı Zeyneb Hanımı, evlâd ve ekaribinin muhalefetine rağmen Kâmil Paşaya tenkih eyledi.

1845 [1261 H.] de Adile Sultanın izdivacında icra olunan merasimde bilvekâle bulunmak üzere Mehmed Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderildi. Sultan Abdülmecid, mükerreren huzuruna kabul etti. Hakkında fevkalâde iltifat gösterdi. Rütbei miri miranı tevcih eyledi.

Paşanın Mısır'a avdetinde izdivac resmi icra kılındı. Padişah, kıymetdar hediyelerle ifayi tebrike kurenasının havassından Mehmed Beyi memur ederek hattı hümayun ile Mısır'a gönderdi.

Sıhriyete en ziyade muarız olanlardan Abbas Paşa, mevkii iktidara gelince Kâmil Paşayı Asvana nefi etti ve hanımı cebren tatlik ettirdi.

Paşa, menfada üç ay çillesini doldurduktan sonra Sadrazam Mustafa Reşid Paşaya mahremâne müracaat etti. Bizzat menfaya giderek Kâmil Paşayı sâlimen ve muazzezen İstanbul'a göndermesi için Abbas Paşaya fermanı hümayun sadır oldu.

Paşanın yarı kadimi Sami Paşa merhum tarafından tanzim edilerek türbeye asılan manzumede Mehmed Ali'nin vefatından ve Abbas Paşanın gadrinden bahsolunduğu sırada deniliyor ki:

"Bahusus bendei bikes dahi ol esnade — Habsii menfada idim menvii katlü idam
Aks edib bu haberim padişehi devrane — Etti ihzarıma ferman o hudavendi enâm
O şehinşahı melek siret o sultan Mecid — Celb edip bendesini dergehine etti gulâm
Haremim kalmış idi pençei gurbette hazin — Anı da desti keramet ile çekti o hümam".

Paşa, 1849 [1266 H.] da İstanbul'a gönderildi. Bir müddet sonra Hanım da irade ile celb edildi, Reşid Paşa, Paşanın ve Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Hanımın vekili olarak nikâh tecdid olundu.

1850 [Muharrem 1267] de Rumeli Beylerbeğliği pâyesile Meclisi Vâlâyi Ahkâmı Adliye, Maarifi Umumiye ve Encümeni Daniş âzalıklarına tâyin ve müteakiben rütbei vezaret tevcih kılındı. Muhtelif tarihlerde iki defa Ticaret Nezaretinde, bir defa Meclisi Âlii Tanzimat, beş defa Meclisi Vâlâyi Ahkâmı Adliye, üç defa

Şûrayi Devlet riyasetlerinde, bir defa Ahkâmı Adliye Nezaretinde, altı defa Mecalisi Âliye memuriyetinde, birer defa Sadaret Kaymakamlığında, Sadaret Vekâletinde, Makamı Sadarette ve Sultan Abdülâziz'in Mısır'a azimetinde Payitaht Kaymakamlığında bulundu.

Murassa Osmanî, Mecidî ve İftihar nişanlarını ve ecnebi devletlerden bazılarının en muteber nişanlarını ihraz eyledi.

1876 [1293 Ramazanının 22 inci gecesi] Bebek'teki yalısında yetmiş yaşında vefat etti. Üsküdar'da Nuh Kuyusunda zevcesile[1] inşa ettirdikleri hastahanenin bahçesindeki türbeye defnolundu.

*
**

Yusüf Kâmil Paşa, irsî ve fıtrî necabet ve asaletini, fezaili gûnagûn ile tezyin eden büyük âdemlerdendir. Müddeti hayatında bir ferdi ızrar etmedi, bil'âkis her ferd, onun yüzünden müstefid oldu. İlmile, hilmile, keremile, hamiyetile, istikametile ve haysiyeti şahsiyesile âmmenin hürmetini kazandı. Şahsen ve liyakaten gerçekten veziri âzam idi.

Gayet vâkur ve o nisbette mütevazı idi. Vekarına bakanlar, azametine kani olurlardı. Fakat hakikat öyle değildi. Kimse hakkında kin ve garez beslemezdi. Kimsenin de kendine kin ve adaveti yoktu. Halile, malile, kalile, irfanile, zarafetile, kadirdanlığile kalbleri teshir ederdi. Bir fazilet sahibi hasta olsa hatırını sordurur, derdine derman olur, bir meziyyet ehli zarurete düşse para verir, zaruretini izale ederdi.

Letaife mail, mütebessim ve mültefit, halim ve selim bir merdi deryadil olduğu halde karşısında bulunanlar, mehabetinden müteessir olurlardı. Şahsını tanımayanlar bile, ilk nazarda büyük âdem olduğuna hükmederlerdi.

Şark'tan, Garb'ten gelen her sınıf meziyyet ve marifet sahibleri mutlaka kendini ziyaret ederler, ilmü faziletine yakın hâsıl ederek sitayişhan olurlardı.

Pek değerli bir şair olan İran Şahı Nasırüddin Şah, İstanbul'a geldiği esnade görüşerek Paşanın avdetinde yanında bulunanlara takdir ve tebcil makamında "Yahşi kişi, yaman kişi" dediği meşhurdır.

Leskofça'lı Galib, Namık Kemal, Hersek'li Ârif Hikmet, Recaî Zâde Ekrem ve sair zevat gibi — hulûskârlığa tenezzül etmiyen — büyük şairler, pek kıymetli kasidelerle senakârlık ettiler.

Paşayı pek yakından tanıyan kudemayi vükâlâ ve âyandan ve zamanının ileri gelen kâtiblerinden Bursa'lı Riza Efendi merhum "Kâmil Paşa öyle bir kerim idi ki naziri pek nâdir görülür. Herkes, kendinden memnun idi. Herkesi bir suretle tatyib ederdi. Görseydiniz alâka ederdiniz" demişti.

---

[1] Zeyneb Hanımın vefatı: 1884 [12 cümadelâhire 1301].

Hakikaten kerem ve mürüvvet sahibi idi. Vücudu, birtakım muhtacine hakkın lûtfı idi. Hattâ Nevres merhum bir kasidesinde:

"Lûtfi haksın sana esmaı ataü lûtfi
Etti talim eden, âdeme esma talim"

demiştir.

Fıkara her zaman, bahusus ramazanlarda kapısına yığılırdı. Nefîs yemekler yer, âtiye alırlardı. Amcasının torunu Süreyya Paşa Zâde esbak Vaşington Sefiri Şekib Bey merhum, Paşanın ve Hanım Efendinin vefatlarından sonra bir ramazan akşamı konağın önünden geçerken kapının iki tarafına kaldırım taşı yığıldığını görüp "Sübhanallah, bir vakit şuraya fıkara yığılırdı. Şimdi taş yığılmış" diyerek teessüf ettiğini bana söylemişti.

Paşanın keremine müteallik letaiftendir ki bir ramazan günü Ayasofya Camiinde ihtiyar bir hocanın va'zını ayakta dinlerken hoca "Musa Ağa hoş geldin. Canım nerede kaldın? Kaç senedir yüzünü görmedim" der. Paşa, yanında bulunanlardan birine, beş altın verilmesini emreder. Hoca altınları görünce kendinden geçerek teşekkür makamında: "Benim tanıdığım Musa Ağa, beş altın verecek âdem değildir. Galiba sen, başka Musa Ağasın" der.

Hâfızası fevkalâde metin ve zekâsı gayet keskin olduğundan gördüğünü, işittiğini unutmazdı. Sabavet zamanındanberi tahsili ilme itina etmiş, ömrünün sonuna kadar ilm ile meşgul olmuştu. Merhum Ebuzziya "Şark encümeni daniş ve irfanı riyaseti vâlâsını haiz bir sahib kemal" diye tavsif etmekte haklı idi. Huzuru, hakikaten daniş ve irfan encümeni idi. Şark ve garb uleması, üdebası ve şuarası o encümende toplanır, ilmî ve edebî musahabeler ve mübahaseler cereyan ederdi. Her türlü mebahiste mübahaseye, ilzamı hasma ve isbatı müddeayа kadirdi.

Türk, Arab ve Fürs lisanlarının dekayikına vâkıftı. Fransız lisanını da pek iyi bilirdi. "Telemak" tercemesi[1] buna şahittir. Yanılmıyorsam Fransızcadan ilk edebî

---

[1] Mükerreren basılmıştır. Bir defasında babam Mehmed Emin Paşa tarafından Şinasi merhumun nezaretile "Tasviri Efkâr" matbaasında bastırılmıştır. Şinasi "Tasviri Efkâr" gazetesine şu fıkrayı yazmıştır:

"Fenelon nam Fransız münşii meşhurunun "Sergüzeşti Telemak" unvanile mevsuf olan telifi hakîmanesi, suretde efsanei aşkı gibi ise de mânada adlü dad ile efradı nası bermürad etmekten ibaret bulunan tedbiri mülk kavaidi külliyesini şâmil bir kanunı hikmettir. Böyle şahane bir fenne dair eseri bihinin Türkçe tercemesi ise tab'ı şairane ve uslûbı veziraneye muhtaç idi. Binaenaleyh maarifi edebiyei İslâmiyede cümlenin müsellemi ve vaktin sadrazamı olan Fehametlû Devletlû Yusüf Kâmil Paşa Hazretleri bunun lisanı Osmaniye nakline muvaffak olmuştu. Bihakkın neşre şayan olan bu kitabı güzin mukadema Tab'hanei Âmirede tab olunmuş ise de nüshası nedret bulduğundan def'ai saniyesi sıhhatı ibare ve letafeti tab ve tefriki fusûl ve muhassenatı saireyi câmi olmak üzere Tasviri Efkâr matbaasında bir müddettenberi basılmakta olduğu halde şimdi hitam bulmuştur. Matbaai mezkûre böyle bir telifi celilin neşri hizmetinden hissedar olmakla iftihar eder." No. 68 2 Ramazan 1270.

eser terceme eden odur. Bu terceme pek çok zaman erbabı kaleme muallimlik etmiş, edebiyat kitablarında ondan misâller nakledilmiş iken üslûbu hakkında muahharen itirazda bulunanlar, zamanın hükmünden igmaz ediyorlar demektir. Her devrin bir üslûbu vardır. O devirde makbul olan üslûb öyle imiş, öyle yazılmış. Bugün terceme edilseydi elbette bugünkü üslûba riayet edilirdi. Dün yazdığımızı, bugün ağır buluyoruz. Bugün yazdığımızı da yarın ağır bulacağımıza şübhe etmemelidir.

*
**

Paşa, liyakat ve istidad erbabını lisanen ve nakden himaye ederdi ve mesleklerinde terakkileri için her türlü teşvik ve tergıbde bulunurdu.

Âli ve Fuad Paşalar tarafından "Rütbesinin ref'i memuriyetinden def'i, maaşının kat'ı" ibaresile tahkir ve ta'zib edilmek istenilen Şinâsi'yi Reşid Paşadan sonra Yusüf Kâmil, himaye ve daha ağır muamelelerden sıyanet etmiştir ki Ebuzziya "Nümunei Edebiyat" ta bundan bahs eylemiştir.

Meclisi irfanına devam edenlerden ve daima iltifatını görenlerden Namık Kemal'in reftar ve güftarından Âli ve Fuad Paşalar ve diğer bazı zevat şikâyetle "Onu asmalı" dediklerinde Kâmil Paşa, "Siz asınız, ben altında oturur ağlarım" demiştir.[2]

Kemal, Kâmil'e takdim eylediği bir kasidede diyor ki:

"Oldu Namık yine nazma baisi tezyidi şevk
Sadrı dehrin iltifatı feyz meşhunı bana
Kâmkârı lûtfun oldum yere geçsin asüman
Verdi gûya iltifatın mali Karunı bana
Belki nâmım, bezmi ikbalinde mezkûr olmasa
Cevr için gerdun değiştirmezdi kanunı bana
Himmet ârayi kemal eylerse tab'ı kâmilin
Sözlerim hayran eder ruhı Felâtunı bana
Sen, muini ehli irfansın sana Hakdır muin
Söyleten ilhamı kudsîdir bu mazmunı bana"[1]

Kemal, "Barikai Zafer" in — bilhassa tebyiz ettiği — bir nüshasını, görünebilecek surette cebine koyup Paşaya gider. Paşa "Cebindeki nedir?" diye sorar. Ke-

---

[2] Kâmilin bu zarifâne ve kadirşinasâne sözünü kemalden naklen Reji Komiseri Nuri Beyle diğer zatlerden ve Paşanın ağzından işittiğini babamdan mükerreren dinlemiştim. Recaî Zâde Ekrem Bey merhum, "Talimi Edebiyat" ta o sözü, Fuad Paşaya isnad etmiştir. Bilâhare hakikati, üstadı Ekrem'e anlatmıştım. Bu maddeye dair Ebüzziya'nın sözleri, kemalin tercemei halindedir.

[1] Bu hürmetkârane sözleri söyliyen Kemal Beyin, bilâhare Magosa'dan Abdülhak Hâmid'e yazdığı mektubda "Zor Nikâh sahibinin ve edibi sami ve münşiyyi kâmil veya kendi itikadlarınca şeyhülreisi efadıl hazarat veya haşaratının (!!) reylerine ittiba değil, sözlerini bile okumak senin için tenezzüldür" diyor. Bu kadirnaşinasâne sözlere karşı ne demek lâzım geleceğini aklı başında olanlar takdir eder.

mal, "Geçen gün Sahhaflardan aldığım eski bir mecmuada güzel bir esere tesadüf ettim. Efendimizin böyle şeyleri sevdiğinizi bildiğim için istinsah ettim. Müsaade buyurursanız okuyayım" der. Birkaç satır okuduktan sonra Paşa "Kemal Bey, dur. Eskiler böyle... yiyemezler. Bu eser, senindir" der.[2]

*
* *

Paşa, devlet ve millet umurunda pek müstakim ve adaletkâr idi. İcrayi adalette kimseden ihtiraz etmezdi. Reji Komiseri Nuri Bey, gencliğinde Meclisi Vâlâ Evrak Odasına devam eylediği esnada kardeşini, damad Nuri Paşanın kardeşi, sebebsiz tatlik ve mihir ve nafaka vermekten imtina etmesile Nuri, Deavî Nâzırına şikâyet eder. Nâzır: "Damadı Şehriyarinin birâderini celbetmeğe cesaret edemem, başımdan korkarım" der. Nuri, hayrette kalır. Mecliste, Başkâtib Muavini Ali Şefik Beye müracaatla yavaşca tazallüm eder. Paşa, tazallümü uzaktan hissederek sorar, işi anladıktan sonra kemâli hiddetle "Ne demek, bir âdem, Damadı Şehriyarinin kardeşi olmakla mahkemeye celb olunmaz mı imiş? Her ferd, hukukı şahsiyede müsavìdir, kimsenin imtiyazı yoktur. Şimdi o âdemi getirsinler, ihkakı hak etsinler" emrini verir. Birâder Bey derhal celb ile muhakeme edilir, mazlumun hakkı ihkak olunur.

Adalet âşıklarından olan Nuri merhum, bu meseleyi nakl ettikce teessüründen gözleri yaşarır, Kâmil'e rahmet okurdu.

Paşa, nefsi için tehlike de görse doğruyu söylemekten çekinmezdi. Pek sevdiği ve takdir ettiği genc ve tecrübesiz bir zatın — vaktinden pek çok zaman evvel — Sadaret makamına nasb olunması üzerine galebelik içinde alenen, "Efendimiz, bu gidişle kapıcıları da Sadrâzam yapıp kapıya gönderecek" der. Birtakım fitnekârlar, bu sözü Sultan Abdülâziz'e yetiştirirler. Birkaç gün sonra huzura girdiğinde Padişah "Bu sözü sizden beklemezdim" demesile Paşa, "Fakat hakikat bundan ibarettir efendimiz" cevabını verir.

*
* *

Paşanın, birçok âsarı hayriyesi vardır. Harput'ta — varidatını temin ederek — gayet mükemmel bir medrese ve bir kütübhane yaptırmıştır ki oradan senelerce niçe fâzıl yetişmiştir. Türklerin hakikaten medarı iftiharı olan en büyük âlimlerden Harput'lu Abdülhamid Hamdi Efendiyi müderris ve mütevelli tâyin ederek medrese ve kütübhaneyi en mühim bir ilim ocağı haline koymuştur.

---

2 Kemal, bir şiirinin en güzel mısraını okurken — o vakit kâtibi olan — Sadrı esbak Hüseyin Hilmi Paşa, takdir ve tebcil makamında "Viktor Hügo'da böyle... yiyemez" der. Kemal, "Demek ki ben yerim" dedikten sonra "Barikai Zafer" fıkrasını söyler. Bana, Kemal'in damadı esbak Âyak Reisi merhum Rifat Bey nakleyledi.

Binlerce cild nefîs ve nâdir kitabı ihtiva eden hususî kütübhanesi, refikasının hayatında Beyazid'deki konakta mahfuz idi. Babam, bu kitabları Harput'taki kütübhaneye göndermek için —son zamanlarında— Paşanın ve vefatından sonra Hanımefendinin müsaadesini istihsal ettiği halde Kethuda, ipe un serdiğinden kitablar gönderilemedi. Hanımın vefatından sonra kardeşi merhum Halim Paşanın kitabları ne yaptığını bilmiyorum.

Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda refikasile beraber yaptırdıkları hastahane, niçe merzanın hayatına hizmet etmiştir.[1]

Birbirinden hayırperver olan o iki keremkâr, camiler, mescidler, tekkeler, mektebler, çeşmeler, yollar ve fükara evleri inşa, yahud tamir ettirmişler ve niçe biçarenin derdine derman olmağı kendilerine borc bilmişlerdir.

Darüşşafaka'nın tesis ve inşasında pek çok kerem ve himmet göstermiş ve talebeye mahsus olarak bir de hamam yaptırmıştır.

Üdebadan Veys Paşa Zâde Zeynülâbidin Reşid Bey "Taktuka" namındaki edebî eserinde[1] Darüşşafaka müessislerinin ileri gelenlerinden Yusüf Paşa merhumu pek çok sena ettikten sonra der ki:

"Müşarünileyh, "Darüşşafaka, Kâmil Paşanın himmeti hafiyei müşkil berendazanesile yapıldı" der idi ve vükelâyı maziye içinde müşarünileyhi ve Midhat ve Safvet Paşaları tazim ile yâd ve ruhlarını tuhfei Fâtiha ile şâd ederdi[2]".

Bebek'te Zincirlikuyu'ya ve Kartal'dan Yakacığa kadar şose yaptırmıştır. Yakacık yolunda "Hayratkuyu" nâmile yâd olunan bir kuyu, namazgâh ve istirahat mahalli yaptırarak namazgâha dikilen sütuna şu tarih yazılmıştır:

"Hem yolu hem dahi tarihini kıldı inşa
Şu yolu açtı güzel, himmeti Kâmil Paşa[3]"

---

[1] İsmi "Nisa Hastahanesi" iken banilerinin vefatından sonra "Zeyneb Kâmil" nâmı verilmiştir. Bu nâmı verenler, limaksadın iki isim arasına (ve) koymıyarak yalnız Zeyneb Hanıma mal etmişlerdir. Hastahaneyi o iki hayır sahibi, müştereken yaptırmışlardır. Bu hususa dair Paşanın, Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği istizan tezkiresi "Eseri Kâmil" isimli matbu kitabda mündericdir. Hastahanenin hakikî ismi "Zeyneb ve Kâmil Hastahanesi" dir.

[1] Sahife 90.

[2] Darüşşafakayı yedi sekiz sene evvel ziyaretimde bir salonun divarlarında —mektebin tesis ve idaresinde az çok hizmeti görülen— müteveffa ve berhayat, eski ve yeni birçok zatın resimleri arasında Yusüf Kâmil Paşanın resmini göremediğime pek ziyade taaccüb ederek sebebini sormuştum. Merhumun resmi bulunamadığını söylediklerinde: "aransa bulunurdu" dedikten sonra güzel bir fotografisini ihda etmiştim ve arkasına Yusüf Paşanın kadirşinasâne sözünü ve şu kıt'ayı yazmıştım:

"Merdi kâmil dense lâyıktır bu Yusüf siyrerte — Çünkü eltafile kıymet verdi insaniyete
Çeşmi âlem, bir daha görmez o türlü Kâmili — Ruhunu gark eylesin Allah, nurı rahmete"

[3] Namazgâhın etrafındaki demir parmaklıklar, Malta taşları ve kuyunun tulumbası evvelce aşırıldı. Birkaç sene evvel yol tamir edilirken tarih sütunu da ortadan kaldırıp civarda bir çukura atıldığı görüldü. Yerine koyduruncaya kadar akla karayı seçtim.

Hakkın her türlü nimetine nail olan o kâmil âdem, evlâttan mahrum olduğu için mahzundu. Meşhur olan servetü sâmanını, refikasına terketmiş olduğundan o muhterem kadın — zevcinin gaybubetinden mütevellid âlâmı unutturacak surette — akrabasını ve bendegânını iaşe etmiştir. O büyük kadının — vaktile zevci kâmilinin teşvikile — yaptığı evkaftan bugün hayli aile mütena'im olmaktadır.

Paşanın vefatına kadar mühürdarlığında bulunan akrabasından babam Mehmed Emin Paşa — bütün âşinalarının müsellemi olduğu üzere — resmî ve hususî mesalihde son derece afifane, namuskârane ve reviyet mendane hareketlerle ve daima hayre sevk etmekle Paşanın — esasen âlî olan — şânü şerefini bir kat daha ilâya çalışmıştır.[4]

***

Paşanın mufassal tercemei halini "Kemalülkâmil" nâmile yazdım, tab olunmadı. Sadrazamların tercemei hallerini ihtiva eden "Hadikatülvüzera" nın son zeyli olan "Verdülhadaik" a zeylen yazdığım "Kemalüssudur'da" da hayli mufassal tercemei hali vardır, bu da gayri matbudur.

Meşrutiyetin ilk senelerinde merhum Abdurrahman Şeref Efendinin "Fuad Paşa konağı nasıl Maliye Dairesi oldu" unvanile "Tarihi Osmanî Encümeni" mecmuasına yazdığı uzun makalenin[1] bazı fıkralarına reddiye olarak, "Kâmil Paşanın Sadareti ve konak meselesi" nâmile yazdığım risale matbudur.

***

Paşanın siyasî ve hususî muharreratı ile şiirleri — pek kıymetli kütüb, evarak ve eşyamızla beraber — 1864 [1281 H.] de Mercan'daki evimizde yanmıştır. O tarihten sonra yazılan hususî mektublarla tarihler ve kasidelerden babamın toplıyabildiklerini — çocuk denilecek bir yaşta bulunduğum esnada — kitabcı Kirkor'a tevdi etmiştim, o bastırmıştı. Ben "Eseri Kâmil" ismini vermiştim. Kirkor, yahud kütübhanesine gelip giden muharrirlerden biri — esere kıymet verir ve satılmasına yardım eder hulyasından ileri gelmiş olacak ki — "Paşa" kelimesini de ilâve etmiştir.

---

[4] Paşa merhumun — hasbelkader diyelim — en az lûtfunu gören yine o emin âdemdir. O daireye mensub olanlar, ailelerine epey servet bıraktıkları halde Mehmed Emin Paşa merhum, servet değil borç bıraktı. Vefatında Eşref merhum, yazdığı tarih manzumesinde :

"Hücceti namusudur evlâdının yoksulluğu — Hepsinin de çehrei zerdi züğürtlükten hazin"

demiştir.

[1] Makalenin hatalarını — reddiyeyi tab etmezden evvel — Abdurrahman Efendiye ihtar ettiğimde "Yazdığım şeyleri, Said Paşadan [Sadrı esbak] dinledim" demişti. Bu sözü, Said Paşaya söylediğimde "Ben, peder Paşa merhumdan ne işittimse Abdurrahman Efendiye aynen nakleyledim. O naklimin haricinde fıkralar ve mütalealar yazmış, ne diyeyim" demişti.

Bu kitabın ihtiva ettiği mektublar ve manzumeler — yanan ve diğer suretle zâyi olan âsara nisbetle — ehemmiyetsiz şeylerdir. Paşanın, yazdığını saklamak ve saklatmak itiyadında bulunmaması da âsarının ziyaına sebeb olmuştur.

Burada nümune olmak üzere gösterilecek şiirler mahduttur. Çünkü uzun kasidelerle — Sürurî'nin ruhunu şâd edecek derecede Ebced hisabile söylediği — vefat ve bina tarihlerini tazammun eden manzumeleri, nümune ittihaz etmeği muvafık görmedim. Onları görmek istiyenler — yukarıda bahsettiğim — "Eseri Kâmil" e müracaat edebilirler.

*
* *

Güzel bir Mısır prensesine ihda edilmek üzere imâl ettirilen el âyinesinin altın çerçevesinin dört tarafına yazdırılmak için söylediği kıt'a:

"Ayineye bakdıkca olur ol güli handan
Ayine gibi kendi dahi hüsnüne hayran
Ayineyi vermem eline ben o perinin
Ayinede tâ olmıya bir misli nümayan"

*
* *

Refikası Zeyneb Hanımın — birçok para sarf ve babamı memur ederek — Yakacık dağlarından toplattırılıb Kartal'a akıttığı su için yaptırdığı çeşmeye Paşanın, yazdığı mensur kitabeye ilâve ettiği kıt'a:

"Oldu Kâmil bekayı name sebeb	Dârı dünyada hayre dair şey
Bunda icrayı ab, aynı savab	Ki « من الماء كل شىء حى »

*
* *

Üdebadan biri "Gülistan" a nazire olmak üzere "Sünbülistan" namında bir eser yazarak takriz reca edince Paşa derhal,

"Beharistanü Bostanü Gülistan
Yetişmez mi ne lâzım Sünbülistan"

demiştir.

*
* *

Biri Bosna, diğeri İzmir valiliğine tâyin olunan iki Osman Paşa, teşekkür için yanına girdikleri esnada Paşa, şu kıt'ayı söylemiştir:

"Yaşları yetmişe yetmiş iki Osman Paşa
Dişleri, işleri bitmiş iki Osman Paşa
Biri İzmir'e, biri Bosna'ya olmuş vali
Valilikte neler etmiş iki Osman Paşa".

***

Prens Mustafa Fâzıl Paşa, gencliğinde Paşanın konağında gördüğü eski şallardan ister. Paşa da şallarla beraber şu kıt'ayı gönderir:

"A beğim, eski gördüğün şallar
Eskimiş te paçavra olmuştur
Şal satan Maviçon ile Daviçon
Saili bâbı havra olmuştur".

***

Gelgel Oğlu namındaki sarraf, bir para meselesi için senelerce Ticaret Nezaretine gider gelir, komisyonlar toplanır, destelerle dosyalar vücude gelir, bir netice hâsıl olmaz. Paşa da Nâzır olunca Gelgel Oğlu, gelerek senelerdenberi çektiği mihnetten şikâyet ve istimdad etmesile Paşa, şu beyti söyler ve herifin işini neticelendirir:

"Gelgel Oğlu giderek müflis olur
Çok komisyon daha çok meclis olur".

***

Daima vükelâ ve kübera meclislerinde bulunan ve niçe lâtifeye vesile olan Kadıasker İmamzâde Vehbi Efendinin Hacdan avdetinde Paşanın lâtifeten söylediği manzume:

"Kâbe'den gelmedi Hacı gibi Vehbi Molla
Arafat'tan sürülüp hemdemi husran geliyor
Hanı ihsanı şerifi yemiş içmiş amma
Gözü açtır herifin ni'mete küfran geliyor
Kâbe'ye gittiğine oldu peşiman, zemzem
İçmedi neş'ei konyak ile sekran geliyor
Atmayıp barı günahı orada artırdı
Vizrü isyanını, azadei gufran geliyor
Burnuna[1] sivrisinekler sataşıp çöllerde

[1] Mollanın burnu — birkaç burundan teşekkül etmiş zannolunacak derecede — büyük imiş. Bu da büyüklerin gönül eğlendirmelerine vesile olurmuş.

Baş açık, yalın ayak, elde mekesran geliyor
Geçdi germabei Firavnı meşakkatle hele
Bahre gark olmadı müstağrakı buhran geliyor
Cidde'den şehri Süveyş'e oradan Kahire'ye
Uğradı kahrolası sersemü hayran geliyor
Kendi gelsin gelecek çare nedir müşkili bu
Ta'nü teşhir verasınca hezaran geliyor
Çıkdı muhlisleri karşuda görünce dediler
O değildir bu gelen, Kadii Havran geliyor".

***

"Hükûmet hikmet ile müşterektir   Vezir olan hâkim olmak gerektir"

***

"Emelin kalbi elem olduğunu bilmelidir"

***

"Katreden bahre eder ehli kulûb istidlâl"

KÂMİL

Hoca Zâde Şeyh Ahmed Kâmil [Efendi], Silivri Müftisi Gürcü Osman Efendinin[1] oğludur. Babasından okudu. Onun vefatından sonra Silivri'deki malü mülkünü sattı. İstanbul'a geldi. Nakşibendî tariki meşayihinden « مفتاح التفاسير » müellifi Kütahya'lı Evliya Zâde İsmail Hakkı Efendinin[2] namına Edirnekapısı dahilinde Keçeci Piri mahallesinde Tekke sokağında bir tekke yaptırdı. Orada âyini tarikati icra eyledi.

1894 [12 Safer 1312] te vefat etti. Tekkesine defnolundu. "68" sahifeden ibaret olan divanını 1872 [1289 H.] de taş basmasile bastırmıştır.

Gazel tarzında söylediği mutasavvıfane sözler, aruz veznine tatbik olunmuştur. Fakat kelimeleri yerli yerinde kullanamamak, sözü muntazam surette tertib ve maksadı lâyikile ifade edememek gibi kusurlara pek çok tesadüf edilmekte ise de,

"Macerayı aşkımı bilmez benim erbabı kal
Her ne derlerse desinler mutriba kanunu çal"

demesine göre bizim gibi kal erbabı, şeyh merhum gibi hâl eshabının, kalü haline karışmamak icab ediyor.

***

MÜSTEZAD

Uşşakı cihan aşkını eylerse hikâyet	Sen sanma şikâyet
Âşık kişi ma'şukunu görmekliğe talib	Elbet ola ragıb
Derdine deva etmeğe muhtac mı tabibim	Ah öyle Habibim
Lokman dahi bulmazdı bunun şimdi devasın	Hâşa ki gedâsın
Ârif olayım dersen eğer kal ile olmaz	Kimsede bulunmaz
Bir mürşidi hak emrine gir bakma gerüden	Ayrılma sürüden
Bildire senin aslını insan ne demektir	Bahr içre semektir
Ric'at ede gör aslına ahlâkı hamidle	Sen çalış edeble
Gel tevhide gir cânü gönül muhkem olasın	Allahı bulasın
Kâmil bu imiş lezzet heman gayriye bakma	Billâhi bırakma

---

1 Silivri'de Piri Mehmed Paşa Camii haziresinde medfundur.

2 Kayseriye'de medfundur.

KÂMİL

Hüseyin Kâmil [Bey], Tepedelen'li Ali Paşanın torunu Vüzeradan İsmail Rahmi Paşanın oğludur. 1865 [1281 H.] te İstanbul'da doğdu.

Aksaray'da Mahmudiye Rüşdî ve Mülkî İdadî Mekteblerinde okuduktan sonra Şûrayı Devlet Reisi Âkif Paşanın tensibile Tanzimat Dairesi Kalemine maaşsız olarak devam etti. Sâniye rütbesi tevcih olundu. Maaş tahsis edilmediği halde devam için icbar olunduğundan münfeil olarak kalemi terk ve birkaç sene inziva etti.

İki defa Tesalya'ya gidip oradaki arazisini sattı. Vefatına kadar bir işle meşgul olmadı. 1921 [18 Rebiülâhır 1340] de Haydarpaşa'da Koşuyolu'ndaki evinde vefat etti. Merkez Efendi kabristanında annesinin yanına defnolundu.

MEZARINDAKİ KİTÂBE :

"Yanya'lı Tepedelen'li Mehmed Ali Paşa ahfadından İsmail Paşa Zâde Hüseyin Kâmil Beyin sengi mezarıdır. Ruhuna الله تعالى fâtiha — 15 Kânunievvel 1337".

BASILMIŞ OLAN ESERLERİ :

1 — Muhaberelerimiz. 2 — Validem [Manzumdur]. 3 — Barbaros Hayrüddin Paşa [Manzumdur. Preveze Muharebesini musavvirdir.]. 4 — Yazdıklarım [Eş'ar mecmuasıdır.]. 5 — Ma'şuka Yahud Muhafazai Aşk [Manzumdur]. 6 — Bir Müteverrime'nin Hissiyatı [Manzumdur]. 7 — Nümunei Şecaat [Manzumdur].

Aşağıdaki eserlerinin basılmak üzere olduğu, matbu eserlerinin kabına işaret edilmiş ise de basılıp basılmadığı tahkik olunamadı :

1 — Perişan [Eş'ar mecmuasıdır]. 2 — Tahassür [Manzum ve mensurdur]. 3 — Ezharı Tefekkür [Manzumdur]. 4 — Lâtife [Manzumdur]. 5 — Hezeyanlarım [Manzumdur]. 6 — Mesruk Çocuk [Romandır]. 7 — Bir Deste Kâ-

ğıt [Mensurdur]. 8 — Edirne'ye Seyahat [Manzumdur]. 9 — Müsveddelerim. 10 — Bursa Seyahati [Manzumdur]. 11 — Serab [Eş'ar mecmuasıdır]. 12 — Nalân [Manzumdur]. 13 — İkinci Valide [Manzumdur]. 14 — Sirişki Hicran [Manzumdur]. 15 — Bir Deste Kâğıt [Küçük hikâyelerdir]. 16 — Perakende [Evrakı perişandır].

***

GAZEL

Felek mahzun, ziyayı mah muzlim, ahteran muğber
Değişmiş renki şevk engizi âlem inü an muğber
Hafi bir lâhni hüznâmiz şâyi cümle eşyadan
Mükedder çehrei nasut, sertaser cihan muğber
Çiçekler nevhager nalân, bulutlar nalezen giryan
Hava mağmum, devran mihnet efza, asüman muğber
Müessir bir sadâ olmakta peyda semti deryadan
Sevahil inliyor bimar, bahri bigeran muğber
Likayı dehr bir dudi siyah içre zalâm âver
Teakub eyliyen eyyam gam perver, zaman muğber

***

Altı yaşındaki kızının mezarında bir annenin tahassürü :

Ah mazlûmei hayat kızım
Etme mahrumı iltifat kızım
Sen azabı memat ile muztar
Yine geldim senin ziyaretine
İştirâk eyleyim felâketine
Ben belâyı hayat ile muğber

§

O güzel rengü talâtın birden
Seni mahzun görünce ağlar iken
Pek çabuk terki inü an ettin
Ne çabuk soldu ah evlâdım
Şimdi bitmek bilir mi feryadım
Daha dünyayı görmeden gittin

§

Nevehatı hafiyei kabrin
Mütebessim hayâleti hicrin
Dağılan âleme mealindir
Karışır nalei mükedderime
Görünür nerde olsa gözlerime
Gördüğüm daima hayâlindir

§

Sen de ey kuşcağız figân etme
Beni elverdi imtihan etme
Kızımın zevk alıp hayâlinden
Dinlemem kıssai mehabbetini
Yetişir kes nevayı hikmetini
Dinlemek isterim sükûtunı ben

KÂMİL

Mustafa Kâmil [Efendi], Şirevî Zâde Dabbağ Halil Ağa'nın oğludur. 1857 [1274 H.] de Maraş'da doğdu.

Maraş'da ve Kilis'de ilmin mebadisini tahsil ettikten sonra İstanbul, Balıkesir ve Kırkağaç'ı ziyaret etti. Manisa'ya gidip Hacı Evliya Zâde Ali Riza Efendinin dersine devam eyledi. Muahharen İzmir'e giderek Yozgad'lı Hoca Mustafa Keşfî Efendiden istifaza etti ve 1886 da icazetnâme aldı.

Evvelâ Mora'lı, sonra Sultan Selim'in Kurşunlu Medresesi Müderrisliğine tâyin olundu. Hayli talebe yetiştirdi. Sanayi Mektebinde de senelerce muallimlik etti. Edebiyata vâkıf olduğundan İzmir ve İstanbul gazetelerine yazı yazdı. Şair Eşref ve diğer zevat ile münakaşada bulundu.

1924 [15 Temmuz 1340] te İzmir'de vefat etti. Uluyol Kabristanına defnolundu.

Merhumu tanıyanlar, mantıktaki vukufu, erbabınca müsellem, kalender meşreb ve deryadil bir zat olduğunu söyliyorlar. İki üç parçadan başka nazmını göremedim. Görebildiklerimin ikisini buraya nakl ettim. Bunlar, "hoş şeyler değildir. Kıt'anın son mısraındaki "Ne rıfk ve ne" deki vav ise büsbütün nahoştur. Belki görmediğim güzel sözleri vardır.

BASILAN ESERLERİ :

1 — İbni Sina. 2 — Usuli Ekyise. 3 — Sarfı Osmanî. 4 — Güftei Kâmil. 5 — Maraşî [Âdabdan Abdülvehhab hâşiyesidir. Arabcadır.]. 6 — Dinî ve Tarihî Menakıbı İmâmı Âzam [Muhaddisinden Şeyh Muhammed bini Ahmedüddımışkî'nin « عقودالجهاز » namındaki eserinin tevsian tercemesidir.]. 7 — Kavaidi Arabiye. 8 — Manzumei Harb. 9 — İbni Sinâ'nın kasidei ruhiyesinin tercemesi [İzmir'de Hizmet gazetesine derc olunmuştur.]

BASILMIYAN ESERLERİ :

1 — Zübdei Baharistan. 2 — Hey'eti İslâmiye. 3 — Tağliti Galatat. 4 — Risalei Yaiye.

*
* *

Harb manzumesinden :

Âferin ey kahraman, ey şanlı evlâdı vatan
Hasma karşı ettiğiniz merdane imdadı vatan
Behremend olsun vatan kadrin bilip takdir eden
Yerlere batsın bütün nâmile bed zadı vatan
Ey vatan, ihlâs ile özler öz evlâdın seni
Baksalar her sînede bir türlü var yâdı vatan
Kim çeker işkencei dehri vatansız, namsız
Ölmek evlâdır bize gördükce bidadı vatan
Merd değil muhlis değil, hakkile evlâdın değil
Vermiyen canın berayi fikri âbadı vatan
Gurbet ilde hoş geçer ömri garibanın bile
Esse semti külbei ahzanına bâdı vatan
Gün gelir elden giderler bâdı izmihlâl ile
Olmıyanlar hadimi teşyidi bünyadı vatan

*
* *

KIT'A

Bir kusur işliyeni kalkma heman tedibe
Uslanır belki biraz sabrü sükûnet göster
Etmeden bir işi evvelce güzelce tahkik
Hakkı maznunda ne rıfku ne huşunet göster

KÂMİL

Mustafa Kâmil [Bey], Tophane Ketebesinden Salih Efendinin oğludur. 1867 [1283 H.] de doğdu.

1882 de maaşsız olarak Düyunı Umumiye Muhasebe Şubesine girdi. Tedricen terakki ederek Tatbik Kalemi Müdür Muavini, Emtiai Ecnebiye Gümrüğü Resmi Munzam memuru, Resmi Munzam Hey'eti Müfettişi, Âşar Şubesi Müdür Muavini oldu.

Fransızca bilmiyenler, Düyunı Umumiye İdaresi Şube Müdürüyetlerine tâyin edilmedikleri halde onun liyakat ve istikametine munzam olan devamı ve ikdamı 1920 de — birinci sınıf olan — Âşar Şubesi Müdürlüğine tâyinine sebeb oldu.

Kadronun küçültülmesi sebebile Müdürlük ilgi edildiğinden 1925 te idareyi terk ve muahharen tekaüdünü taleb eyledi.

Hayli zaman hasta olarak 19 Kânunievvel 1927 [24 Cümadelâhıre 1346] de vefat etti. Eyub'de Bahariye Kabristanında babasının yanına defnolundu.

Vefat ettiği gece irticalen şu tarih sünuh etti :

"Miri kâmil Cenneti âlâye etti intikal 1927"

Mütedeyyin, afif, müstakim, mütevazı, vakur, nazik, kerim, rakikulkalb, sabihulvech, kabili hitab ve ismine lâyık bir merdı kâmil idi. Tarikati Halidiyeye müntesib idi.

Şiirle müteveggil değildi. Fakat istediği vakit güzel söylerdi. İlk nüshası 1891 [14 Mart 1307] de neşrolunan "Mırsad" ta gazelleri mündericdir. Neşrolunmamış manzumeleri de vardır. "Mırsad" ta intişar eden gazellerinin birinden dolayı diğer muharrerlerle beraber Zabtiye Nezaretine götürülerek bazı sualler vâki olmasından pek ziyade ürkerek o vakittenberi gazete ve mecmualara yazı yazmamıştır.

*
**

Hükûmet şeklinin tebeddülü üzerine — otuz senede nail olduğum — Divanı Hümayun Beylikciliğinin de umum sırasında ilgasından hayli müddet sonra kimseye müracaat etmediğim halde kadirşinas ehibbamızdan Şair Halil Nihad'ın delâleti ve bazı eviddanın hayırhahane israrı ile Düyunı Umumiye İdaresine devamım takarrür etti. Herkesten senasını işittiğim Kâmil Beyin refakatine memur edilmemi taleb eyledim. Şahsı naçizime hürmeten bir oda hazırlattı. Halen ve kalen beni tatyib ve tekrime çalıştı. Şahıs ve mazi ne olursa olsun, hali hazırda maiyetinde ücretli bir memur olduğumu bana hissettirmedi. Sekiz aya yakın olan müddeti memuriyetimde beni bir gün nezdine çağırmadı. Bilâkis kendi yanıma gelerek beni âmir, kendini memur suretinde gösterdi. Beni bir fâzılı kâmil, kendini bir tilmizi cahil hükmünde tuttu. Her sözümü, itina ile dinledi. Benden pek çok müstefid olduğundan bahs ile daima teşekkür etti. Bu faziletkârane muamelelerile insanı kâmil unvanına elyak olduğunu bihakkın isbat eyledi. Allah rahmet eylesin.

***

Bu nâçiz esere derc edilmek üzere tercemei halini yazmasını mükerreren reca ettim. Yazmakta olduğunu söylediği halde bana tevdi etmeden hayata veda eyledi.

***

Gözlerimde ateşi dilsuzı firkat berk urur
Dilde lâkin pertevi ümmidi vuslat berk urur
Bir tecelligâhı aşk olmuş dili sevda penah
Serteser envarı feyza feyzi kudret berk urur
Kâinata atfı enzar eyledikce subesu
Pişigâhımda hezaran nurı vahdet berk urur
Bak ne ruh efza temaşa arz eder nüzzarına
Şevk ile mir'atı hüsnünde letâfet berk urur
Âfitabım, pertevinden müstenir oldu cihan
Nurı vechi safvetinde sermediyet berk urur

***

Mülga Yenikapı Mevlevîhanesi Sertabbahı Behaüddin Dedenin mezarına kitâbe:

Sezadır eylemek yârane matem, yâri cân gitti
Esiri aşkı Mevlâna, muhibbi hanedan gitti
Görünce eller üstünde giderken mahmili nâ'şın
Dedim âli Beha gevher değil, genci nihan gitti

Bu darülmevlevîde hayli dem olmuştu Sertabbah
Beka zevkin tadıp fânilere biimtinan gitti
Eminim zikrü tevhidi Hudaden olmadı hali
Sonunda lâfzatullahı edip virdi zeban gitti
Hayâli, sohbeti yâd âveri hatır olub kaldı
Hayâli, sohbeti yâd âveri hatır olan gitti
Bu bir ma'ber ki elbette geçer ergeç zevilervah
Hudusünden beri bilmem niçe pirü civan gitti
Lisani efsahi âli abadan geldi bu tarih
Behaüddin Dede davet olundukta heman gitti
1342

*
**

Abdülhak Hâmid'e yapılan ihtifale tarih:

Yaptı millet bir muazzam ihtifal — Gösterip ibcale isticalini
Dört taraftan geldiler tevkir için — Hâmid'in yetmiş beşinci salini
1343

———

KÂMİLE

Fatma Kâmile [Hanım] Keşkek Zâde ailesinden ve Hayriye Tüccarından Hacı Mehmet Efendinin kızıdır. 1839 [1255 H.] da Balıkesir'de doğdu.

Babasının gayretile hususî surette tahsili marifet etti. Fuzalâdan Tırpancı Zâde Fahrüddin Efendiden Arabî ve Farisî okudu.

Evine gelen kadınlara va'zü nasihat ederdi. Hoş suhbet ve natuk idi. Nakşibendî tarikine mensub idi. Zevci Hacı Mehmed Efendiden evlâd ve ahfadı vardır.

1921 [Cümadelulâ 1339] de Balıkesir'de vefat eyledi. Mi'raca dair gayri matbu, manzum eseri vardır. Velâdeti Nebeviyeyi hâvi « هادی الجنان » isimli eseri 1888 de tab olundu.[1]

***

Mutasavvifane bir manzumeden :

Dinle imdi aşk ile mecruh olan
Gûş edip mi'racını ol şadıman
Var ise aşkın derununda eğer
Gün begün aşkın tarakkisi hüner

Mürşidim, göster yolum, cânâne yol ver, varayım
Ölmeden cemiyeti yârâne yol ver, varayım
Ben usandım masivanın fitnesinden elâman
Bizi yoktan var eden Sübhane yol ver, varayım

Bu benim divâne gönlüm cümleden geçmek diler
Desti sâkiden şarabı aşkı nûş etmek diler
Bu vücudi ariyetten soyunup göçmek diler
Vahdet içre göc eden kervana yol ver, varayım

---

1 Mehaz, "Karesi Meşahiri" ile 4 Cümadelâhire 1339 tarihli "İleri" gazetesidir.

KÂZIM

Musa[1] Kâzım [Paşa], Koniçe'li Hüseyin Hüsnî Beyin[2] oğludur. 1821 [1237 H.] de Koniçe'de doğdu.

Küçük yaşta babasile beraber İstanbul'a geldi. Yaşı ve tahsili biraz ilerledikten sonra Babıâli'de Divânı Hümayun ve Mühimme kalemlerine ve bir müddet de Maliye Nezareti Mektubî Kalemine devam etti. Muahharen kitabet hizmetile Asakiri Hassa silkine girdi. Birkaç senede Liva Kitabetine ve Alay Eminliğine terfi olundu.

Ashabı menasıbı hecv ve tezyif etmekten sakınmadığı için mütercim Rüşdî Paşanın Seraskerliğinde uhdesindeki Binbaşılık rütbesi nezi' ve Kıbrıs'a nefy olundu.

Evvelce birbirini hecv ettikleri halde tard ve nefy hâdisesinden Yakub Âsım Efendi,[3] müteessir olarak şu kıt'ayı söyledi:

"Âferin Seraskeri haknaşinasın reyine
Âkibet namerdliğile rüşdin isbat eyledi
Askerîden tard ile nefy eyleyip Kâzım Beyi
Şairane körlük ol zate mücazat eyledi"

1863 [Receb 1279] de ıtlak ve rütbesi iade edildi. O esnada Sadrâzam bulunan Yusüf Kâmil Paşa merhum, yirmi bin kuruş göndererek borcunu ve yol masrafını tesviye etti. İstanbul'a vürudunda şükür ve minnetini arz ettiği sırada Paşa, "Erbabı kemalin bu türlü sadmelere uğraması tabiîdir. Fakat ihtiyata riayet etmek te muktezayi kemaldir" tarzında nasihatte bulundu.

Tedricen terakki ederek ferik oldu. 1877 Rus Harbinde Dördüncü Ordunun Erkân Reisliğinde bulundu. Bâbı Seraskerî Muhasebat Dairesinde uzun müddet hizmet etti. O daireye Reisi sâni oldu. Bir aralık Masarifat Nezareti vekâletinde bulundu.

O esnada para istiyenlerin kâğıtlarına "Verile" işaret eder. Ser veznedar, veznede herkese verecek kadar para bulunmadığını söylerse de Paşa, kulak vermez, "Verile" de devam eyler. Ser veznadarın şikâyeti üzerine Serasker, Paşayı celb ile

---

1 İsmi "Musa" olduğu halde "Osmanlı Müellifleri" nde "İbrahim" olarak kayd edilmiştir.

2 Haremeyn Muhasebeciliği ve Ruznamei sanî gibi bazı mansıblarda bulunduktan sonra 3 Muharrem 1259 da vefat etti. Haydarpaşa kabristanında medfundur.

3 "Sicilli Osmanî" de "sinni sekseni mütecaviz idi" deniliyorsa da "Tezkirei Fatin" de mukayyed olan tevellüd tarihine göre yetmiş yaşında vefat eylediği anlaşılıyor.

tenbihatta bulununca, "Ben varidat nâzırı değilim, masarifat nâzırıyım. Varidatı düşünmem, sarfiyata bakarım. İstiyene para verilmesini işaret ederim" der ve birkaç gün sonra tebdil olunur.

Divânı Harbi Daimî Âzasından iken 1889 [17 Ramazan 1307] da Üsküdar'da Açık Türbe Mahallesindeki evinde vefat etti. Hazreti Hüdaî Türbesinin haziresine defnolundu.

Muallim Naci, mücevher olarak,

"Göçtü ya hay diye hassan gibi Kâzım Paşa"

tarihini söylemiştir.

Aşağıdaki tarih de Aleybeyi Zâde Naci Efendi merhumundur :

"İrtihal eyledi şeyhuşşuara
Ruhu firdevste rahat bulsun
Cem olup bir yere erbabı sühan
Dediler kim bu tegafül nolsun
Yazalım her birimiz bir tarih
Tâ ki vasfile kitablar dolsun
Şuaradan birisi çıktı dedi
"Göçtü Kâzım Paşa" tarih olsun".

***

Namık Kemal Bey "Takib" de der ki :

"Kâzım Paşanın kendi lisanından işittim: "Nevhevesliğimde söylediğim şiirleri kimseye dinletemez idim. Evde bir ayvaz var idi, ona okurdum. Herif, anlamadığı şeyleri dinliye dinliye ruh sıkıntısından verem oldu. Ben de o sırada şiir söylemeyi öğrendim" demişti.

Kemal, yine o eserde der ki :

"Hakikati hal aranırsa Kâzım Paşa, gerçekten şairdir".

Kâzım Paşa, mersiyegûlukta ve lisanen ve kalemen hecivde en ileri giden şairlerdendir.

"Şehir Mektubu" nâmile ve "Şiir - Heciv" unvanile — imzasız olarak — 12 Safer 1294 tarihli "Basiret" gazetesine yazılan makalede deniliyor ki:

"... Maksadım, Saadetlu Kâzım Paşa Hazretlerinin ötedenberi heciv ile sui şühretini muhakemedir. Paşa Hazretleri, ötedenberi hecivde şühret almış ve bedzebanlıkla şührete firifte olarak en bayağı sınıfın pek güç kale alacağı sözleri, nazmen pek büyük âdemler hakkında söylediğinden dolayı birkaç varta atlatmış idi. Hattâ kendileri, mesleki kitabetten yetiştikleri ve bu rütbeye dahi medhiye ve kasidelerle nail olduğu cihetle fenni askeride behresizliği semeresi olarak Karadağ'da verdiği bozgunluk[1] üze-

[1] Bozgunluktan dolayı Kâzım Paşayı değil, onu askere baş yapan nadanları muhakeme etmek ve cezalandırmak icab eder. Çünkü askerlikle asla münasebeti olmayan bir şairi — mahza asker kıyafetinde bulunduğu için — kumandan nasb etmek, bir askere "mademki sende kılıç vardır, elbette kalem de vardır" diyerek şiir söyletmeğe kalkışmak kabilindendir.

KÂZIM

Musa[1] Kâzım [Paşa], Koniçe'li Hüseyin Hüsnî Beyin[2] oğludur. 1821 [1237 H.] de Koniçe'de doğdu.

Küçük yaşta babasile beraber İstanbul'a geldi. Yaşı ve tahsili biraz ilerledikten sonra Babıâli'de Divânı Hümayun ve Mühimme kalemlerine ve bir müddet de Maliye Nezareti Mektubî Kalemine devam etti. Muahharen kitabet hizmetile Asakiri Hassa silkine girdi. Birkaç senede Liva Kitabetine ve Alay Eminliğine terfi olundu.

Ashabı menasıbı hecv ve tezyif etmekten sakınmadığı için mütercim Rüşdî Paşanın Seraskerliğinde uhdesindeki Binbaşılık rütbesi nezi' ve Kıbrıs'a nefy olundu.

Evvelce birbirini hecv ettikleri halde tard ve nefy hâdisesinden Yakub Âsım Efendi,[3] müteessir olarak şu kıt'ayı söyledi:

"Âferin Seraskeri haknaşinasın reyine
Âkibet namerdliğile rüşdin isbat eyledi
Askerîden tard ile nefy eyleyip Kâzım Beyi
Şairane körlük ol zate mücazat eyledi"

1863 [Receb 1279] de ıtlak ve rütbesi iade edildi. O esnada Sadrâzam bulunan Yusüf Kâmil Paşa merhum, yirmi bin kuruş göndererek borcunu ve yol masrafını tesviye etti. İstanbul'a vürudunda şükür ve minnetini arz ettiği sırada Paşa, "Erbabı kemalin bu türlü sadmelere uğraması tabiîdir. Fakat ihtiyata riayet etmek te muktezayi kemaldir" tarzında nasihatte bulundu.

Tedricen terakki ederek ferik oldu. 1877 Rus Harbinde Dördüncü Ordunun Erkân Reisliğinde bulundu. Bâbı Seraskerî Muhasebat Dairesinde uzun müddet hizmet etti. O daireye Reisi sâni oldu. Bir aralık Masarifat Nezareti vekâletinde bulundu.

O esnada para istiyenlerin kâğıtlarına "Verile" işaret eder. Ser veznedar, veznede herkese verecek kadar para bulunmadığını söylerse de Paşa, kulak vermez, "Verile" de devam eyler. Ser veznadarın şikâyeti üzerine Serasker, Paşayı celb ile

---

1 İsmi "Musa" olduğu halde "Osmanlı Müellifleri" nde "İbrahim" olarak kayd edilmiştir.

2 Haremeyn Muhasebeciliği ve Ruznamei sanî gibi bazı mansıblarda bulunduktan sonra 3 Muharrem 1259 da vefat etti. Haydarpaşa kabristanında medfundur.

3 "Sicilli Osmanî" de "sinni sekseni mütecaviz idi" deniliyorsa da "Tezkirei Fatin" de mukayyed olan tevellüd tarihine göre yetmiş yaşında vefat eylediği anlaşılıyor.

tenbihatta bulununca, "Ben varidat nâzırı değilim, masarifat nâzırıyım. Varidatı düşünmem, sarfiyata bakarım. İstiyene para verilmesini işaret ederim" der ve birkaç gün sonra tebdil olunur.

Divânı Harbi Daimî Âzasından iken 1889 [17 Ramazan 1307] da Üsküdar'da Açık Türbe Mahallesindeki evinde vefat etti. Hazreti Hüdaî Türbesinin haziresine defnolundu.

Muallim Naci, mücevher olarak,

"Göçtü ya hay diye hassan gibi Kâzım Paşa"

tarihini söylemiştir.

Aşağıdaki tarih de Aleybeyi Zâde Naci Efendi merhumundur :

"İrtihal eyledi şeyhuşşuara — Ruhu firdevste rahat bulsun
Cem olup bir yere erbabı sühan — Dediler kim bu tegafül nolsun
Yazalım her birimiz bir tarih — Tâ ki vasfile kitablar dolsun
Şuaradan birisi çıktı dedi — "Göçtü Kâzım Paşa" tarih olsun".

***

Namık Kemal Bey "Takib" de der ki :

"Kâzım Paşanın kendi lisanından işittim: "Nevhevesliğimde söylediğim şiirleri kimseye dinletemez idim. Evde bir ayvaz var idi, ona okurdum. Herif, anlamadığı şeyleri dinliye dinliye ruh sıkıntısından verem oldu. Ben de o sırada şiir söylemeyi öğrendim" demişti.

Kemal, yine o eserde der ki :

"Hakikati hal aranırsa Kâzım Paşa, gerçekten şairdir".

Kâzım Paşa, mersiyegûlukta ve lisanen ve kalemen hecivde en ileri giden şairlerdendir.

"Şehir Mektubu" nâmile ve "Şiir - Heciv" unvanile — imzasız olarak — 12 Safer 1294 tarihli "Basiret" gazetesine yazılan makalede deniliyor ki:

"... Maksadım, Saadetlu Kâzım Paşa Hazretlerinin ötedenberi heciv ile sui şühretini muhakemedir. Paşa Hazretleri, ötedenberi hecivde şühret almış ve bedzebanlıkla şührete firifte olarak en bayağı sınıfın pek güç kale alacağı sözleri, nazmen pek büyük âdemler hakkında söylediğinden dolayı birkaç varta atlatmış idi. Hattâ kendileri, mesleki kitabetten yetiştikleri ve bu rütbeye dahi medhiye ve kasidelerle nail olduğu cihetle fenni askeride behresizliği semeresi olarak Karadağ'da verdiği bozgunluk[1] üze-

[1] Bozgunluktan dolayı Kâzım Paşayı değil, onu askere baş yapan nadanları muhakeme etmek ve cezalandırmak icab eder. Çünkü askerlikle asla münasebeti olmayan bir şairi — mahza asker kıyafetinde bulunduğu için — kumandan nasb etmek, bir askere "mademki sende kılıç vardır, elbette kalem de vardır" diyerek şiir söyletmeğe kalkışmak kabilindendir.

rine edilen muhakemesinde pek büyük ceza görecek iken terahhumen hayatına hizmet eden en büyük kumandanı hecvetmiş idi. Fesübhanallah. Bunun üzerine uğradığı felâketten halâs için Fuad Paşa merhuma takdim ettiği kasidenin birkaç beyti vardır ki medhiye olduğu halde Huda bilir, insan öyle şeyleri nefsine isnad değil, tekellümünden çekinir..."

Bu sözlere karşı Kâzım Paşanın ne dediğini bilmiyorum. Erbâbı tarikatten olmakla beraber her halde dervişâne "Eyvallah" dememiştir.

Ekseren Fuzulî vadisinde söylediği şiirler, bilhassa mersiyeler, kudreti edebiyesine şehadet ediyor. Hersek'li Ârif Hikmet'in — tercemei halinde söylediğim vechile — Çukurçeşme'deki hanesinde haftada bir gün içtima eden Encümen Edebî'de Osman Şems ve Lebib Efendiler, Ziya Paşa, Kemal, Halet[2], Recaî Zâde Celâl[2] Beyler ve Manastır'lı Nailî gibi o zamanın en kıymetli şair ve edibleri arasında Kâzım Paşa da isbatı vücud ederdi.

Ehlibeyt hakkındaki mersiyeleri "Makalidi Aşk" ve ilânı Meşrutiyetten sonra bazı eş'arı "Divanı Kâzım Paşa" nâmile ve 93 küçük sahifeden ibaret olarak tab olunmuştur. Paşanın oğlu Şehremaneti Âzasından Hasan Paşa tarafından merhum şair Bürhanüddini Belhî'ye[2] verilen ve Paşanın yazısile muharrer olan divanı eş'arı vaktile görmüştüm.

Üsküdar'lı Hakkı Bey[2], Kâzım Paşadan bahsettikce "Bereket versin ki Arnavud cahildir. Biraz ilmi olsa onunla başa mı çıkılabilirdi" demiş. Halbuki Paşanın şiirlerinde cehline hükmettirecek bir şey yoktur. Belki onun sözleri, Hakkı Beyin sözlerinden daha âlimanedir.

Veys Paşa Zâde Zeynülâbidin Reşid Bey merhum "Edebiyat Kumkuması" nda:

"Amcam Salih Rifat Beyin[3] kayınbiraderi şairi meşhur Kâzım Paşa da şiiri güzel okuyamazdı. Bu kusurdan madud değildir" diyor. Elbette öyledir. Çünki güzel şiir söylemek başka, şiiri güzel okumak yine başkadır.

***

Paşa, Bedevî tarikinden müstahlef idi. Celvetî tarikinden de tac giymişti. Âşinalarının husni zannını kazanmış olduğundan hastalara nefes ettirdikleri menkuldür.

Bir gün Üsküdar vapurunda kamarada oturduğu esnada orada bulunan birkaç âdem, bir münasebetle nefesin hiçbir tesiri olmadığından bahsederler. Paşa, pencereden bakarak yavaşca "Eşek" der. Berikiler, bu hitabın kime aid olduğunu anlamıyarak bahse devam ederler. Paşa evvel söylediği kelimeyi tekrar eder. İçlerinden biri kime "eşek" dediğini sorar ve tavrı teessür gösterir. Paşa, "Madameki nefesin tesiri yoktur, niçin benim nefesimden müteessir oluyorsunuz" cevabını verir.

---

[2] Tercemei halleri 512, 200, 182, 481 inci sahifelerdedir.

[3] Tercemei hali "Tezkirei Fatin" de 255 inci sahifededir.

Bir gece, bir suhbet meclisinde Âli Beyte mahabbetten bahsolunurken Paşa, "Âli Beyte candan mahabbet edenleri Allah, yakmaz" dedikten sonra parmağını, önünde duran mumun alevine sokar, bir müddet durduktan sonra çeker, huzzare, gösterir, parmağın alevden müteessir olmadığı görülür. Bu hali, orada bulunanlardan bir zat, hikâye etmişti.

***

Kâzım Paşanın — pek iyi âdem olmakla beraber — tab'an hecve meylini ve sırası gelince önünü ardını düşünmiyerek ağır sözler söylediğini teyid eden bazı fıkraların naklini münasib gördüm.

Bir gün Bâbı Seraskerî'de Masarifat Nâzırının yanında otururken bir kadın gelip aylığını ister. Nâzır "veremem" der. Muhavere uzar. Kâzım Paşa, "Hanım, beyhude ısrar etme. Bu ayı veremez. Fakat öbür ayı verebilir mi, veremez mi, bilemem" der.

Kendine telmihan söylediği bu sözü, Serasker Gazi Osman Paşa merhum işiterek bittâbî canı sıkılır.

Kâzım Paşa — pek ziyade arzu ettiği — Şeyhulharemi nebevî hizmetine tâyin olunması üzerine Osman Paşa, padişaha "Bu âdem Şiîyülmezhebdir, Şeyhulharemliğe tâyini, Haremeyn ahalisine sui tesir eder" diyerek memuriyetine mâni olduğu mervidir.

Kâzım Paşa, "Ayı" mazmununu "Maaş" redifli manzumesinde :

"Bu ayı verse de vermez öbür ayı malûm
Etmesin âdem olan gayri temennayı maaş"

şeklinde irad etmiştir.

Tab'an hecve mail olanlar, mutlaka ligarazin hecv etmiyorlar. Bazan "Geldi kafiye gitti Safiye" meseline ittiba ederek bir mazmun, bir nükte için şunu bunu hecve kalkışıyorlar da tanıdıkları, hattâ tanımadıkları birtakım insanların hatırını incitiyorlar, adavetlerini celbediyorlar. Bazan da kendi başlarını belâya sokuyorlar, yahud nefislerini niçe saadetten mahrum bırakıyorlar.

İşte Kâzım Paşanın da aksayı emel addettiği memuriyeti mukaddeseden mahrumiyetine bir "Ayı" mazmunu sebeb olmuştur.

Bir âdemi, istihkakı olmadığı halde — göklere çıkarırcasına — medih etmekle — yerin dibine sokarcasına — bigayri hakkın hecvetmenin farkı olmasa gerektir.

Meddahlar vardır ki — cüz'î bir menfaat uğrunda — niçe namerdi, merd olarak ortaya koyarlar. Hatır ve hayâle gelmiyen mübalâğalar ve yalanlarla başkalarını da o namerdin merdliğine inandırmak isterler.

Kaddahlar vardır ki — ehemmiyetsiz bir şeye münfail olarak — niçe merdi namerd olarak teşhir ederler. Okuyanları ve işitenleri ikna için kalemlerinin, yahud dillerinin en son kuvvetini istimal ederler. Yalancılıkta bu iki fırkanın ne farkı vardır?

Her suretle medhe lâyık olan bir zatı sena etmek gibi her yüzden kadhe istihkakı olan bir şahsı hecvetmek te hakikate hizmettir ki fazilet iddiasında bulunan bir âdem, bunun aksine hareket edemez.

Kâzım Paşa, zamanındaki hükûmeti ve erbabı hükûmeti hecv ve tezyif etmekten geri durmadığı halde bir kerre Kıbrıs'ı boylamaktan başka cezaya uğramaması — o devrin hükmünce — garaibten madudtur. Hecv ve tezyiflerinin ağırlığını anlatmak için şu birkaç misâl kifayet eder :

"Padişahım, nazar it haline askerlerinin
Sevbi sad pâre ile sekmede keklik gibidir
Ne itaatte tekâsül, ne maaşü tâyin
Serteser cümlesi efradı melâik gibidir."

§

"Kurulsun konferanslar mecmai bidad lâzımsa
Siyaset ehli dolsun âleme cellâd lâzımsa
Etibbayı umurun elverir daruyi tedbiri
Mizaci sıhhatü asayişi ifsad lâzımsa
Hıredmendanı asrın cümlesi sahib kifayettir
Fünunuı cinneti talim için üstad lâzımsa
Yine bir meclisi millet teşekkül etsin İslâme
Eğer âzadelik namında istibdad lâzımsa
Haleb andayse arşın bundadır azmeyleme Şam'a
Hülâgû'larla tahrib etmeğe Bağdad lâzımsa
Ricali devletin erbabı zühdü iffetin göster
Cihanda bağı cennet yapmağa Şeddad lâzımsa
Tevazün hâsıl etmez masrafa kat'ı, maaşatın
Aransın varidatın sirkati, irad lâzımsa
Temâşâ eyle matbuatımızda imtiyaz ehlin
Delili kavm olan efrada istidad lâzımsa
Fidayı canı Şirin etmeğe ben hazırım Kâzım
Bu kasrı bisütun bünyade bir Ferhad lâzımsa"

§

"Rubu humsu südüsü cümle maaşın kesilip
Şimdi de geldi üçün birini kat'a növbet

İkide birde bu hamyazeyi çekmekten ise
Bâri vaktile olunsaydı dibinden sünnet".

*
* *

Mustafa Reşid Paşa hakkında söylediği :

"Zamanenin şu tabibi Reşidini gör kim
Revac vermek için kendi kârü san'atine
Mizacı nazüki devlet karini sıhhat iken
Düşürdü reyi sakimi frengi illetine".

kıt'asını Kâzım Paşa, ehibbasından birine, o da Paşaya okuduğundan Paşa Kâzım'ı celb ve iltifat ettikten sonra "Beyefendi, insan kusursuz olmaz. Benim birçok kusurum vardır. Kıt'anızla kusurumu ihtar etmişsiniz, pek memnun oldum. Fakat doğrudan doğruya bana ihtar etmiş olsaydınız daha ziyade memnun olurdum" demiş ve bir kordonlu altın saat vermiştir.

Kâzım Paşa, yine dilini tutmıyarak Paşayı ve Maliye Nâzırı Nafiz Paşayı evvelkinden daha ağır bir lisanla hecveylemiştir. İşte onlardan biri :

"Yekvücud idi Mıgırdıç'la Reşidü Nafiz
Habs olup şimdi Mıgırdıç teresi kesti sesi
Gûyya gir idi ol . . . . ni zebellâya girip
. . . . asa baka kaldı geri yandan ikisi".

*
* *

Merhum Midhat Paşanın İstanbul'dan çıkarıldığında şu naseza kıt'ayı söylemiştir :

"Midhat'ı tard etti mülkinden Emirülmümininin
Nitekim iblisi cennetten Cenabı gerdigâr
Eyledi o, Âdemi iğfale bezli makdiret
Eyledi bu, âlemi idlâle sa'yi bişümar"

İktidar mevkiinde iken âcze düşenlere tariz ve taarruz etmek, pek çirkin bir harekettir. Nefsini müdafaa edemiyecek bir halde bulunanlar hakkında istenilen her söz söylenebilir. Fakat söyliyenleri mürüvvet, takbih eder.

Yukarıdaki kıt'a, bir tarafı tevkir ve diğer tarafı tahkir için söylenmiştir. Halbuki bir taraf, istediğini yapmağa kaadir bir sahib taht ve diğer taraf, eli ayağı bağlı bir âcizi bedbahttır. Mürüvvet ve fazilet, bu kabil tevkir ve tahkirleri aslâ tecviz etmez.

Zebunküşlük, pek kötü bir haslettir. Bu hasletle melûf olanlar, nefislerini izzetten mahrum ve zillete mahkûm ederler. Merd olanlar, söyliyecekleri sözü muktedir olanlar hakkında söylerler, âciz olanlar hakkında değil.

İnsanlığın şerafetini bilenler için,

"Âcze düşmüş görünce düşmenimi — Düşmeni intikam olur gönlüm"

mesleğine sülûk etmek elzemdir.

***

Fındık Zâde İbrahim Efendi, Rumeli Kadıaskeri iken Üsküdarlı Bektaşi Tahsin Efendiyi bazı tefevvühatından dolayı nefy ettirdiğinden Kâzım Paşa, şu kıt'ayı söyler :

"Senki ta'n urduğuçün âli Yezide tahsin
Kırılıp gayreti âba ile Fındık Zâde
Cevz açtırdı o mazlûma rehi nefye kadar
Teresin kırdığı koz gelmez iken tadada".

Fındık Zâde, ikamei dâva ederek Kâzım Paşayı Meclisi Valâya celbettirir. Kıt'a, alenen okunur. Paşa, isticvab olundukta "Efendi Hazretleri gibi efadılı ulemadan bir zate teres demek, edebü terbiyeye sığar mı? Efendi Hazretleri hakkında "Teres" kelimesini tefevvüh etmeği asla kabul edemem" tarzında müdafaada bulunarak hem kendini kurtarır, hem "Teres" i mecliste tekrar eder.

***

Kâzım Paşa vapurda kamarada otururken orada bulunan ve Avrupa'yı gördüklerini imâ eden birkaç genc, Avrupa'yı görmiyenlerin eşek olduklarını söylemeleri üzerine Paşa, "Sizin babalarınız, Avrupa'yı gördüler mi?" diye sorar. Berikiler "görmediler" cevabını vermelerile Paşa "Öyle ise siz, eşşek oğlusunuz" der.

***

Âli Paşa, bir gün ziyaretine gelen Kâzım Paşaya bilmünasebe hecvi terketmesi için nasihat eder. O sırada gelen ecnebi mutebranından birinin Âli Paşa hatırını sorar. O âdem kiraladığı eve girdiğinin ertesi günü karısının, biraz sonra oğlunun öldüğünü, diğer evlâdının hastalandığını söylemesile Kâzım Paşa, Âli Paşaya hitaben "Babıâli o eve nakil buyrulsa" der.

Paşa, verdiği nesayiha ve aldığı teminata karşı işittiği o söze hem güler, hem teessüf eder.

***

Gazi Ahmed Muhtar Paşa merhum "Sergüzeşti Hayatının Cildi Sânisi" unvanlı eserinde[1] Dördüncü Ordu Müşiri iken İstanbul'a davet edildiğinden bahsettiği sırada der ki:

[1] Sahife 311.

"Garibe: İsmail Paşayı [Kurt] Vekâlete tâyin ettiğim ande müşarünileyh, maiyetinde kalacak olan reisi erkân şairi meşhur Ferik Kâzım Paşaya kendisini incitmemekliğini tenbih etmemi reca etmez mi? Meğer müşarünileyh, İsmail Paşayı incidirmiş. Recasını kabul edip Kâzım Paşayı davetle müşarünileyhin recasını yerine getirdim. "Acayip, bu âdem incinmeyi de bilirmiş" diyerek badema ilişmiyeceğini vadeyledi idi".

*
* *

Kâzım Paşa, vefatından birkaç gün evvel, eviddayı kadimesinden Osman Şems Efendi merhumu ziyaret ederek ötedenberi pek çok kimseyi dilile, kalemile incittiğinden ve ömrü nihayete erdiğinden bahisle ağladığını ve tövbe ve istiğfar eylediğini Efendi merhum, nakl eylemiştir.

*
* *

Paşa evlâdının musırrane recalarına rağmen resmini yaptırmamıştır. Orta boylu, seyrek sakallı, vücudu zayıf olduğunu, tanıyanlar söylediler.

*
* *

GAZEL

هات كاسا من مدام العشق يا نور الهدى
Âşıkı sadık, rahiki aşktan olmaz cüda
Aşktır ol vechi bâki kim yüzündendir anın
Gülde envarı letâfet, mülde âsarı rida
Feyzi akdes, âlemi mânide feyzi aşktır
Kim olur feyzi mukaddes zatına sagar geda
Ey kılan her dilharabe aşk derdinden sual
Sen de öz canından uşşaka haber ver ibtida
Aşk mekrinden selâmet sanma hem zühd ehlini
Kim bu mekre vermiyen can, eyler imanın fida
Âşıku maşuk farkın sorma ehli aşka kim
Fer'i aslından ayırmaz mesti camı ihtida
Rahi aşka girmiyen çıkmaz huzurı İzzete
Aşktır her salikî nehci hüdaye pişva
Aşk zevki aldı ey Kâzım bugün benden beni
Öyle kim etfali zarı mesti hâb eyler sada

*
* *

Nurı sinen, sine suzi şulei idrâk olur
Seyreden çâki giribanın giriban çâk olur
Pâk bir mihri münevversin ki aşkın narına
Yandıran canın, cihan alayışından pâk olur
Mihr saldıkca dilü câne hilâl ebruların
Nalişın hancer güdazi sinei eflâk olur
Görse rıdvan, ravdai darusselâmı vaslını
Bağı cennetten geçip gûyünde edna hâk olur
Açsa yek şehper, ukabı zülfün ey sayyadı can
Nüh felek gerden betavkı halkai fitrâk olur
Bendei mukbil odur Kâzım bugün âlemde kim
Seyyidü Mevlâsı şahı hıttai levlâk olur

***

İntizar, âşıkı nagâmına fırkat gibidir
Merdi me'yuse teselli de şematet gibidir
Mütekebbirlere kibretme tasadduk sayılır
Zalime cevrü eza kılma ibadet gibidir
Çeşmi im'an ile baksan işine dünyanın
İstikamet şu asırlarda ihanet gibidir
Oldu mutadı duruğ ol kadar ebnayı zaman
Doğru söz söylemek izharı kabahet gibidir
Keremi nabemahal, cuddan olmaz ma'dud
Zemmü medh olmada tebzir, denaet gibidir
Görünür haddi tecavüz eden emrin zıddı
Fartı tevkirü tekâpu da hakaret gibidir
Halkı tevile alıştırdı usuli tahlif
Şimdi her vavı kasem sirkate âlet gibidir
Geçtik ihsanlarından küberayı asrın
Bir mazaratları değmezse inayet gibidir
Kâzım, âlemde Fransızcayı talim etmek
Nazarı kadri ekâbirde diyanet gibidir

KEMAL

Ahmed Kemal [Paşa], Sultan kethüdalarından Hacı İbrahim Ağa'nın[1] oğludur. 1808 [1223 H.] de İstanbul'da doğdu. Tahsili ilme çalıştı.

1825 [1241 H.] te Defterdar Mektubî Kalemine girdi. 1829 [1245 H.] da tahriri nüfus için vilâyata tâyin olunan memurların gönderdikleri defterleri tetkik ve icabını icra etmek üzere tesis edilen Ceride Nezaretine Bâbı Defterî Mektubcusu Said Efendi ve Başkitabetine de damadı Kemal Efendi nasbolundu.

Sefaretle İran'a gönderilen Sahhaflar Şeyhi Zâde Esad Efendinin[2] namına tertib eylediği "Müntehabatı Şehnâme" ile tanzim ettiği Farisî kasideleri Esad Efendi takdir ederek Sefaret Başkitabetile Baş Tercümanlığına tâyin ettirdi, birlikte Tahran'a götürdü.

Avdetinde Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa, Sadaret Mektubî Kalemine memur etti. İstanbul'a gelen İran şehzade ve sefirlerile mükâlemede istihdam olundu. Tekrar Tahran ve Isfahan'a gitti, iki sene ikamet etti.

Said Bey "Hediyei Sâl" ve "Medayin Harabeleri" isimli risaleye dair Hüseyin Daniş'e yazdığı tezkirede diyor ki :

"... Tahran Sefaretinde Başkâtib bulunan pederim Kemal Paşa, o zaman Sefir bulunan meşhur vak'a nivis Esad Efendi ile — Şah için Esad Efendi tarafından gösterilen bir hürmetsizliğe mebni — fena halde bozuşmuş ve Sefarethaneyi terk ile ayrı bir haneye çıkıp Es'ad Efendinin inhası üzerine azledilmiştir. Zurafadan olan Sultan Mahmud, pederimi, İstanbul'a gelince nezdine celb ile sebebi münazaayı sormuş ve pederim dahi bervechi âti cevab vermiştir:

"İlim ve fazlına diyecek olmıyan Es'ad Efendi, İranî'lerin nüktedanlıklarını ve zekâlarını bilmemek gibi bir eseri humk ve cehil gösterdi. Gayetle büyük bir lûtuf olmak üzere tarafı hümayununuzdan Es'ad Efendiye tasviri hümayun ihsan buyuruldu. Fevkalâde olan bu ihsanı şahanelerine mukabil Şah

---

[1] İbrahim Ağa 1847 [1264 H.] de vefat etti. Oğlu Kemal Paşa, şu mücevher tarihi söyledi:

"Kıldı Seyyid Hacı İbrahim Ağa azmi beka"

[2] Tercemei hali 321 inci sahifededir.

dahi tasvirini verdi. Kulunuz, Sefarethanede yok iken tasviri hümayunu kabul salonunun divarına astırmış. Kezalik tasviri şahiyi dahi mukabilindeki divara ta'lik ettirmiş. Gerçi bu suret pek münasib ise de tasviri hümayunun altına "Şahı devran bana tasviri hümayun verdi" ve tasviri şâhînin altına "Şahı İran dahi bir sureti meymun verdi" mısralarını ta'lik yazı ile tahrir ve ta'lik ettirdiğinden Sefarete avdetimde bunları görünce şaşırdım. Sefaretten dışarı fırladım. Bir daha ayak basmadım. Kendisi "meymun" un mânayı lûgavîsi meymenetli demek olduğu tevili amiyanesile İranîler gibi nüktedan âdemleri iğfal ederim zannetmiş. Bendeniz de işte vatanıma geldim."

Lâkırdıyı peder kesince Sultan Mahmud, derhal Es'ad Efendinin azlini ve pederin sefirliğe tâyinini irade eylemekle peder, müteşekkiren çıkıp Tahran'a gitmiş ve senelerce münasebatı tarafeyni hüsnî idare etmiştir..."[1].

1840 [1256 H.] da Sadaret Mektubî Kalemi Mümeyyizliğine ve Farisî Mütercimliğine tâyin kılındı. Devletlerle cereyan eden müzakere ve ittihaz olunan karar üzerine tanzim edilen fermanı Mehmed Ali Paşaya tebliğ için Mısır'a gönderildi.

Cizre mütesellimi Bedirhan Bey ile Van Sancağında bir Nesturî kabilesi arasındaki mukatelenin tahkiki ve husumetin izalesi için 1843 [1259 H.] de Cizre'ye gönderildi. Musul, Diyarıbekir ve Bağdad cihetlerini devr ederek on altı ay sonra döndü.

Lûtfi tarihinde[2] deniliyor ki :

"Kemal Paşa, bu mesele için [Bedirhan meselesi] birkaç defa Musul'a gönderilerek o tarihe kadar memurini devletten kimsenin gitmemiş olduğu Cizre'ye varub memur olduğu evamir ve tenbihatı Bedirhan Beye bizzat ifade etmiştir. Bedirhan Bey, Türkçe bilmediğinden Kemal Paşa, Farisî lisanile ifadei meram eylemiştir. Nihayet sözün ademi tesiri, kat'ı niza için lisanı sinanı istimale badi olmuştur."

İhdas olunan Mekâtibi Umumiye Nezaretine 1846 [Muharrem 1263] da Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad Efendinin tâyininde Nâzır Muavini oldu.[3] Meclisi Maarifi Umumiye Reisi Emin Paşanın Rumeli Ordusu Müşirliğine tâyininde riyaset, Es'ad Efendiye tefviz ve Mekâtibi Umumiye Nezareti, Mekâtibi Umumiye Müdirliğine tebdil ile 1847 [22 Muharrem 1264] de Kemal Efendiye tevcih kılındı.

O sene mekâtibi Rüşdiye şakirdanı Sultan Abdülmecid'in huzurunda imtihan edilerek pek ziyade takdir olunduğundan bu hususta ibraz ettiği sa'yü gayretten dolayı uhdesine terfian ulâ sınıfı sânisi rütbesi tevcih ve müdiriyet unvanı, nezarete tahvil olundu.

---

[1] Evkaf Nâzırı merhum Hayri Efendinin gösterdiği arzu üzerine — bir menfaat mukabilinde olmıyarak — yazdığım eserde Evkaf Nâzırları sırasında Kemal Paşanın tercemei haline müteallik bazı maddeler için malûmatına müracaat ettiğim Said Bey merhum, bu fıkranın tercemei hale ilâve edilmesini ihtar etmişti.

[2] Cild 8, sahife 143.

[3] Es'ad Efendi, Sefaret Başkitabetinden azlettirdiği halde kendi yerine sefir tâyin olunan ve aralarında az çok husumet tehaddüs etmiş olan Kemal Efendinin, Mekâtib Nezaretinde Es'ad Efendiye muavin nasb olunması pek garibtir. Fakat bizde garib şeyleri tabiî addetmek, umum tabiîyedendir.

Cevdet Paşa "Manzar" ta der ki:

"... Tanzimatı Hayriye'nin icrasile beraber Maarifi Umumiye'nin neşrine dahi ikdam olunmak lâzimei halden görülmüştü. İbtida Meclisi Maarifi muvakkat teşkil olundu. Bu Meclisi Muvakkatte terbiyei umumiye üç derece üzerine tertib olunmuştu ki Mekâtibi Sıbyaniye ve Mekâtibi Rüşdiye ve Darülfünun dereceleridir. Meclisi Muvakkat buna dair üç kıt'a lâyiha kaleme alarak vazifesini ikmal etti. Ve bu lâyihaların ahkâmını icra için bir Meclisi Maarifi Daimî teşkil olundu. Meclisin âzasından Kemal Efendiye Mekâtibi Umumiye Nezareti dahi ilâvei memuriyet kılınmıştır. § Bir Darülmuallimin inşa olundu. Çünki Kemal Efendi, nümune olarak bir Mektebi Rüşdiye küşad eylemiş olduğundan teksir olunacak Mekâtibi Rüşdiye'ye hoca yetiştirmek üzere bir Darülmuallimine ihtiyaç vardı. Fakat işin ortasından başlanmış idi. Zira Meclisi Muvakkatın kararına göre ibtida Mekâtibi Sıbyan ıslah olunub da sonra Rüşdiyelere çıkılmak lâzımdı. Lâkin o zaman Mekâtibi Sıbyan, Evkaf Nezaretine merbut olmakla Nezaret, Kemal Efendinin Mekâtibi Sıbyan'a müdahalesine mâni olmuştu. Garibdir ki bir taraftan dahi Darülfünun inşasına çalışılıyordu. 1262 de Serasker Rıza Paşa ikbalden düşüp Reşid Paşa Sadrazam oldukta neşri maarife daha ziyade gayret ve ikdam gösterildi. Lâkin vükelâ beyninde runüma olan şıkak ve nifaktan nâşi matlûb derecede terakkiyat görülemiyordu. Mamafih Mekâtibi Rüşdiye haylice teksir olundu."

Avrupa mekteblerinin nizamat ve tedrisatını tetkik etmek üzere iradei seniye ile Avrupa'ya gönderildi. Fransa, İngiltere ve Almanya'daki mektebleri tetkik ile İstanbul mekteblerinin nizamatına nafi' maddeler ilâve etti.

"Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı" namındaki risalede[1] deniliyor ki:

"Valide Sultan Hazretleri, Sultan Mahmud Hanı Saninin Türbesi civarında "Darülmaarif" nâmile güzel bir mekteb yaptırmıştı. Kemal Efendi, Darülfününa mukaddime olmak üzere Mekâtibi Rüşdiye şakirdanının müntehilerini oraya koymak üzere onu Mekâtibi Rüşdiye'nin fevkinde bir mektebi mahsus ittihaz eyledi. Valide Sultan, Mekâtibi Sıbyan, çocuklarla dolu olduğu halde kendi mektebindeki çocuklar neden az olduğunu Valide kethüdası Hüseyin Beyden sormuş. O da mekteb görmüş bir âdem olmayıp mekteblerden ve mekteblerin derecatından bihaber bulunduğundan bunu Vehbi Molladan [Mekâtibi Umumiye Nâzır Muavini] sormuş. Bu Molla, artık kendisine bir sermaye bulmuş gibi sevinerek "Kemal Efendi, kendi icad eylediği Mekâtibi Rüşdiye'nin şânü şerefine halel gelmemek için Valide Sultan Efendimizin mektebine ziyadece çocuk koymak istemiyor. Yoksa emrolunduğu halde ben bir günde mektebi şakirdanla doldururum" diye birtakım tezvirata girişmiş. Hüseyin Bey de meseleyi Valide Sultana arzeyleyince pek ziyade mucibi hiddet olmuş. Keyfiyet, Vehbi Mollaya havale olunmuş. Molla, derhal etraftaki Mekâtibi Sıbyanın çocuklarını toplayıp mektebi tıka basa doldurmuş ve öyle güzel bir mektebi, sıbyan raddesine indirmiş. Zavallı Kemal Efendi, ne kadar çalışmış ise meramını anlatmağa muvaffak olamadığından Avrupa'ya kapağı atmağa mecbur olmuş."

Bu sözlere dair Said Bey, bana gönderdiği tezkirede diyor ki:

"... Mekteb hakkındaki fıkra ve Avrupa'ya kapağı atmış olmak gibi saçma lâkırdılar, biaslü esastır. Hezeyanlar, adi memurlar arasında cereyan etmiş kılü kallerden ibarettir."

Said Beyin tezkiresindeki sair malûmatı da aynen nakl ettim:

"Valide Mektebini, Valide Sultana yaptıran pederdir. Tarihî inşası dahi onundur:

"Yazdı tarihin Mekâtib Nâzırı abdı kemin   Mehdi Ulya bak pek âlâ mekteb inşa eyledi"

"Birinci imtihanı umumîde Sultan Abdülmecid, bizzat bulunmak arzu buyurduklarından ve pederin Avrupa usulü üzere mekâtib küşadına sâyeylemesi, cehelei mutaassıbini dilgir eylemişse de Sultan

[1] Sahife 52.

Abdülmecid, bu sureti pek tasvib eyledikleri cihetle imtihanın huzurda icrası herkesçe nazarı makbuliyetle görüldüğünden o imtihan, bir büyük mukaddimei terâkki olmuştu. Pederin duçar olduğu müşkülâttan biri de terbiyei nisvan maddesinde zuhur etti. Birtakım vaveylâlar kopardılar. Lâkin Kemal Efendi, metaneti hamiyetmendanesine fütur getirmediği gibi Sultan Abdülmecid dahi himayette sabit kadem kaldılar. Vakta ki imtihan günü geldi, o padişahı maarifperver, Sultan Murad ve Fatma Sultanı Müstashiben mektebi teşrif buyurunca herkes, hayrette kaldı. Badelimtihan padişah, pedere hitaben "Âferin Kemal Efendi, sermayei saadeti dareyn olan maarifin tebaamızın zükûr ve nisvanı hakkında tamımine gayretinizden dolayı size teşekkür ederim. Halkın evlâdını terbiyeye nasıl sâyediyorsanız kendi çocuklarımı dahi terbiyeye himmetinizi beklerim" buyurub Sultan Murad ile Fatma Sultana pederin ellerini öptürmüşler. Peder, isbati ehliyet eden şakirdana mükâfat hediyesi tertib ettiği gibi aliyülâlâ çıkanlar için "Nişanı âferini imtihandır" ibaresini muhtevi birer nişan yaptırmıştı. Şehzade ve Sultana birer nişan takdim ettikte padişah "Bu nişanları şimdi bir hediyei teşvik olarak alınız. Lâkin takmağa hakkınız yoktur. İnşallah siz de gelecek imtihanda ibrazı iktidar edersiniz, o vakit Nâzır Efendi, kendi elile nişanınızı size takar" buyurmuşlardır. Peder, saraya muallimler izamile infazı iradei seniyeye başlar. Bu tantanai maarif perveri, Avrupa usulü üzere mektebler tanzimi ve nisvanın dahi tamimi maariften zükûr gibi behredar olmaları aleyhinde bulunanları mecburı sükût eyler. Lâkin Kemal Efendinin maarif hakkında bir hali marazî derecesine varan gayreti bu kadarla iktifa etmez. Bu iltifatı görünce medreselerin ıslahına kalkar. İşte kıyametin en büyüğü o vakit kopar. Meşhur İmamzâde[1] ref'i âlemi itiraz ve birtakım kendisine hempa olan âdemleri ikna ile Kemal Efendinin aleyhinde âlem küşayı fesad olduğundan ve Kemal Efendi dahi şiddetli cevablar gönderdiğinden ikisi birden Meclisi vâlâya celbolunmuş ve orada şiddetle kavga ettiklerinden Kemal Efendi, Avrupa mekâtibini teftiş ve avdette buradaki mekâtibi o yolda tanzim etmek üzere Avrupa'ya ve İmamzâdenin Hicaz'a izam olunmalarına karar verilmiştir. Her ne hal ise işin Kemal Efendiye aid ciheti, şerden hayır çıkmak nev'inden bir şey olmuşsa da medreseler ıslahsız kalmış ve merhumun ömrü oldukça takib ettiği bir emel, akim bırakılmıştır. § Badehu Sultan Abdülmecid, merhumu şehzadegânın ders nezaretine tâyin eylemiş ve her şehzadenin meyli fikrisine göre tedrisatta bulunulması, muvaffakıyetin en büyük vasıtalarından olmakla tedrisatın o cihetine dahi itina kılınmıştır."

Avrupa'dan avdetinden üç sene sonra Darülmaarif şakirdanından oğlu Mehmed Ziyaüddin'in[2] vefatından müteessir olarak Mekâtibi Umumiye Nezaretinden afvini istida etti. Orta elçi unvanile 1853 [26 Ramazan 1270] te Berlin Sefaretine tâyin olundu.

1856 [15 Zilkıde 1273] da azledildi.

Komiserlikle Karadağ'a gitti, bir buçuk sene sonra döndü. 1858 [Şevval 1275] de Meclisi Âlii Tanzimat Âzalığına ve şehzadelerin ders nâzırlığına, 1859 [Rebiülâhır 1276] da Haremi Hümayun Mesarifat Nezaretine, 1861 [22 Cümadelûlâ 1278] de rütbei bâlâ ile Maarif Nezaretine tâyin ve 1861 [1 Şaban 1278] de Takvimhane ve Tabhane Nezareti ilâveten tevcih kılındı. Muhtelif tarihlerde Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Âzalığına, ikinci defa Maarif Nezaretine ve Evkaf Nezareti Vekâletine nasbedildi.

---

[1] Es'ad Efendi.

[2] Arabî, Farisî ve Fransızca'da, riyaziyat ve şiirde terakki ederek on dört yaşında 1853 [Şaban 1270] te vefat eylediği "Tezkirei Fatin" de muharrerdir.

1865 [Şevval 1282] te Belçika Kralı İkinci Leopold'un cülûsunu tebrike ve nâmei hümayun isaline memuren Brüksel'e gönderildi. Kral tarafından Leopold nişanının büyük kordonu verildi. Brüksel'den avdetinde Paris Sefiri Safvet Paşa ile birlikte Fransa İmparatorile mülâkat etti ve İstanbul'a döndü.

Atebatı âliyeyi ziyaret etmek üzere Bağdad'a gelen İran Şahı Nâsırüddin'in 1870 [11 Cümadelûlâ 1287] de mihmandarlığına tâyin ve Rütbei Vezaret tevcih olunarak Bağdad'a gönderildi. Şah tarafından birinci rütbe Şirü hurşid nişanı ihda edildi.

Bağdad'ta iken Evkaf Nâzırı oldu. İki defa bu nezarette, iki defa Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye, üç defa Şûrayı Devlet Âzalığında, altı defa Maarif Nezaretinde bulundu.

Mukaddema Enderun ağalarının avaidini kaime yerine metelik vermelerinden dolayı tebeyyün eden ziyanın tahsili için o zaman Evkaf Nâzırı bulunan Kemal Paşa ile Müsteşar Halim ve Muhasebeci Kâmil Efendilerin muhakemelerine — 1887 [1298 H.] de Subhi Paşa merhumun Evkaf Nezaretinde bulunduğu esnade — karar verildi. Şûrayı Devlet Muhakemat Dairesinde cereyan eden muhakemede Paşanın — müdafaa vekili tâyin ettiği — oğlu Said Bey, müdafaatta bulundu. Bahsolunan paranın o suretle verilmesi, Babüssaade Kethudasının, doğrudan doğruya istihsal eylediği iradei seniyeye mübteni olduğu anlaşılarak — muhakeme iki saat bile sürmeden — Paşa ile diğerleri hakkında ademi mes'uliyet kararı verildi.

Said Bey, bu mesele hakkında da bana gönderdiği tezkirede "Dairei Evkafın vekili tarafından vukubulan münasebetsiz tarizata mukabil verdiğim cevablar, zülfi yâre dokunacak fıkaratı adideyi müştemil olmasile müdafaa nâmei âcizînin gazetelerle neşri Mabeyni Hümayundan men edilmiştir." diyor.

1878 [7 Muharrem 1295] de Hey'eti Âyan Âzalığına, Haremi Hümayun Masarifat ve şehzadegânın ders ve Sultan Abdülâziz hanedanı umuru nezaretlerine tâyin olundu. 1882 [Zilhicce 1300] de Murassa Osmanî Nişanı verildi.

1886 [15 Rebiülâhır 1304] da vefat etti. Süleymaniye Camii haziresine defnolundu.

Âlim, edib, şair, afif, lâtif, ehli irfan, mütevazı ve münevver, muhterem bir zat idi. Ehibbasından olan babam Mehmed Emin Paşa merhum, fazilet ve zarafetini daima sena ederdi.

Memlekette maarifin intişarına ve Evkaf Nezaretinde bulunduğu zamanlarda Mebanîi Dinî'ye ve Hayriye'nin tamirine çalışmıştır.

Arab, Fürs ve Fransız lisanlarında mahir ve Almancaya âşina idi. "Müntehabatı Şehnâme" ile Farisî tekellümüne ve Kavaidi Farisîye'ye dair risaleleri vardır. Türkce ve Fürsce eş'arı bir araya toplanmamıştır. İlmî ve edebî iktidarına göre eserleri, bahse değer şeyler değildir.

Kemal Paşa, memleketimizde nefîs kitablara mâlik olmakla iştihar edenlerdendir[1]. Kütübhanesinin divarına şu beyti asmıştır:

"Her kime verdimse zâyi ettiler Ariyet ben kimseye vermem kitab"

Kitablar gibi bu beyti ihtiva eden levha da elden ele dolaşıp nihayet benim elime geçmiştir.

Paşanın kitablarından bir kısmı da, üvey oğlu —mülga Hariciye Nezareti Terceme Odası Farisî mütercimi— Nâzım Bey tarafından 1901 [1319 H.] de Hâkkâklar'da en eski kitabcılardan İranî Abdullah Eka'nın dükkânında —müzayede suretile— satılmıştır ki bunların yazma olanlarından bittesadüf beş on adedini de ben almıştım.

Sadedin haricinde sayılsa da sırası gelmişken söyliyeyim:

Vaktile Kemal Paşa mertebesinde değil, ondan birkaç derece aşağı bulunan zevat da zengin kütübhanelere mâlik idiler. Marifete müntesib, yahud mukil olanlarda kitab mahabbeti pek tabiî bir şeydi.

Büyük Çarşı'da Bedesten dışında "Sahhaflar Çarşısı" namile yâdolunan —ve bugün *halı* satılan— dükkânlar baştan başa kitabcılara muhassas ve kitabla dolu idi. Bilhassa yazma kitablar, o çarşıda satılırdı. Kitab meraklıları, salı günleri orada bulunur, müzayede ile satılan kitablardan —hiç olmazsa— üç dört tane alırlardı.

Dellâlın "Alayıma on kuruş var" diye bağıra bağıra dükkândan dükkâna gezdirdiği perişan kitab ve evrak alayında öyle nâdir ve mühim eserlere tesadüf edilirdi ki on kuruşa değil, on liraya tedarüki mümkin olamazdı. O nâdir kitab ve evrak, birlikte bulunduğu âdi eserler arasında —çakıl taşlarına katılan— pırlantaya benzerdi.

Evime yakın ve yolumun üstü olduğu için ben, her gün o çarşıdan geçerdim. Sahhaflar beni davet ederler, kitab gösterirlerdi. Tahdisi ni'met makamında söylüyorum: Benim elime geçen paraları, şebabe mahsus zevkler, safalar yutmadı, bu çarşı yuttu. Kaşki munkarız olmasaydı da yine yutsaydı..

Oradan geçtikce fevkalâde müteessir oluyorum.

"Geçtim diyarı yârden ol dâre baktım ağladım
Solmuş, sararmış gülleri gülzâre baktım ağladım".

beytini lâhni hazin ile okuyorum.

---

[1] Paşanın vefatından sonra müzayede ile satılmak üzere tanzim ve tabolunan defterde yazma ve basma "630" adet kitab ismi mukayyettir. Kütübhanede bundan başka birçok Fransızca eser, üç lisanda birçok risale, küreler, haritalar, resimler ve yazı levhaları bulunduğu defterde muharrerdir.

Beni mükedder eden hallerden biri de, Kemal Paşanın ve sair zevatın niçe zahmet ve fidakârlıkla uzun senelerde toplanan kitablarının — vefatlarından sonra satılıb — şunun bunun elinde kalarak, bahusus yabancı ellere düşerek irfanı memleketin mutazarrır olmasıdır.

Vaktile lâyık olduğu derecede ehemmiyet verilip te aziz vatanımızın her köşesinde mebzul olan nefîs ve nâdir kitabların, terekelerde yok bahasına satılmaktan, yangınlarda yanmaktan, birtakım kıymet bilmez evlâdü ahfad elinde mahv olmaktan, bahusus yabancı illere düşmekten muhafazasına itina olunsaydı bugün kütübhanelerimiz, her suretle marifet hazinesi olurdu.

GAZEL

Sen hirasan olma tenkii rehi tedbirden
Bak ne vüs'atler olur peyda sana takdirden
Olmayınca gerdişi peyderpeyi camı safa
Öyle bezmin farkı yoktur meclisi tasvirden
Gördü âhır merhamet gelmez dili senkinine
Kaldı gönlüm ahden, âhım dahi tesirden
Tişei cevrinle sen bir kat daha etme harab
Yoksa ben geçtim dili viranemi tamirden
Fikri müjgânın koyub düştü gamı ebrusuna
Dil rehayab olmadı geh tirii geh şemşirden
Cürmü isyanım nedir bildir bana Allah için
Yıkma böyle kalbimi vaz geç beni tekdirden
Aşktır bir mebhası müşkil ki âcizdir Kemal
Hame tahrirü lisanı natıka ta'birden

ŞARKI

Gördüğüm gündenberi ey şivekâr
Eylerim aşkınla daim âhü zâr
Korkarım ki olamazsın bana yâr
Aslını bildirmeğe hacet mi var

Sen civansın sevdiğim ben ihtiyar

Çare yok çünki seninle ülfete
Sabrolunmaz dilbera bu fırkate
Razı ol artık efendim kısmete
Sen gül oyna ben alıştım mihnete

Sen civansın sevdiğim ben ihtiyar

Böyle söyler birtakım ehli nifak — Pir ile taze eder mi ittifak
[1] — Sen heman sağ ol efendim zevke bak

Sen civansın sevdiğim ben ihtiyar

GAZEL

تا بر عذار تو آن طرهٔ مشکین باشد — از غمت شام و صباح من مسکین باشد
با خیال سر زلفت همه شب بیدارم — سر عقرب زده‌ئی بر سر بالین باشد
ساغر راه مرا درهمه ایام خوشست — خاصه آن روزکه در باغ ریاحین باشد
بت من گر بصنم خانهٔ ترسا آید — بانك ناقوس بر آید که خدا این باشد
میکند دست زخون همهٔ خلق نگار — می ندانم که نگارم بچه آیین باشد
دل من درخم آن طرهٔ طرار کمال — همچو کنجشك که در چنگل شاهین باشد

---

[1] Bu mısra, bulunamadı.

KEMAL

Mehmed Namık Kemal [Bey] Meclisi Maliye Âzasından Ser Müneccim Mustafa Âsım Beyin[1] oğludur. Annesi Zehra Hanımın babası Koniçe eşrafından Abdüllâtif Paşa, Tekirdağı muhassılı iken 21 Kânunıevvel 1840 [26 Şevval 1256] da orada doğdu. Şuaradan Ârif Efendi, şu tarihi söyledi:

"Erdi şeref bu dehre Muhammed Kemal ile"

İki yaşında iken annesi vefat ettiğinden Abdüllâtif Paşa, kızının ziyaından mütevellid alâmı tâdil etmek üzere Kemal'i, babasından aldı. Sabavet zamanı onun yanında ve muhtelif sancaklarda geçti.[2]

İstanbul'da bulunduğu esnada üç ay Bayezid ve yedi sekiz ay da Valide Rüşdî Mekteblerine devam etti. On iki yaşında iken büyük babasile birlikte Kars'a gitti. Bir daha mektebe girmedi.

Üstünde mekteb hakkı olmadığı halde mekteb hocalarını okutacak derecede kendi kendini yetiştirerek edebiyat âleminin medârı iftiharı oldu.

Ebuzziya "Nümunei Edebiyat" ta "On dört

---

[1] Silsilei nesebi şöyledir: Mustafa Âsım Bey - Şemsüddin Bey [Sultan Selimi Salisin ser karini] - Şair Ahmed Ratıb Paşa [Kapudanı Derya] - Topal Osman Paşa [Sadrazam] - Konyalı Ebubekir Ağa.

Ebuzziya, Kemal'in vefatında yazdığı risalede der ki:

"... Kemal Bey neseben dahi fezâil ve celâil ile ârasta bir hanedanın ferzendi necibi idi. Mamafih Kemal, mâruf bir hanedana mensub olmamış olsa dahi kendisi bir hanedanı şeref vücude getiren ealii fıtrattan idi. Çünki Kemal, ecdadile iftihar edenlerden olmadığı halde zaman onun vücudile iftihar eylerdi. Binaenaleyh silsilesi, kendisinden başlaması tabiîdir."

[2] Ali Ekrem, bana gönderdiği bir mektubda babasının, doğru söz söylemekten sakınmadığını bilmünasebe nakl ederken diyor ki:

yaşında iken Sofya'da şiir söylemeğe başlamıştır." diyor. Kütübhanemde — Kemal'in sabavet hengâmında Sofya'da yazdığı — bir mecmua vardır ki muhteviyatından hecv âmiz bir tarih manzumesinin altında hicrî 1273 senesi muharrerdir.

Şiirde "Namık" mahlâsını, Eşref Paşa[1] vermiş, bir "Mahlâs nâme" de yazmıştır ki,

"Hafidi ekremi Abdüllâtif Paşanın
Kemal Bey ki mücessem kemaldir tahkik"

beytile başlar. Şu beyit de o "Mahlasnâme" dendir:

"Kabul kıldı tevazule nutkı nâçizim
Edince zâtına Namık tehallûsun teşvik"[2]

Eşref Paşa, Abdüllâtif Paşanın Sofya'da yaptırdığı hükûmet sarayı için söylediği altı beyitli kıt'ada :

"... Onun için huzurı hakikatte babanın da hükmü yoktu. Valide tarafından büyük babası olan Abdüllâtif Paşanın irtikâbından bahsedip durması buna delili kâfidir. Hattâ validem, Paşayı tebrieye kalkıştıkça "Senin aklın ermez, ben Lâtif Paşanın hırsızlığını gözümle görmüş kadar bilirim. Kendisi öldüğü zaman borçlu çıkarak emval ve eşyasının satılmış ve bana bir habbe bile kalmamış olmasından dolayı Cenabı Hakka müteşekkirim. Malî mesruk nasibim olmadı" derdi.

[1] Tercemei hali 330 uncu sahifededir.

[2] Eşref Paşanın — henüz çocuk denilecek bir yaşta bulunan — Kemal hakkında "Mücessem Kemal" demesine mukabil, Kemal — kardeş mertebesindeki arkadaşlarından ve onu en iyi bilen ve en ziyade sevenlerden — Zeynülâbidin Reşid Beye yazdığı 29 Şaban 1294 tarihli mektubda : "... Serdar ve Redif ve Eşref dedikleri müteşair(!) hari (!) zarif ve daha birkaç herif, Limni'ye teşrif buyurmuşlar. § Belâ bu ki ben Sakız'daki kedi [Mahmud Nedim Paşa] ile Limni'ye gelen köpeklerin (!) arasında kaldım" diyor.

Kemal'in, birinci safdaki hürmetkârlarından olduğum için bu lâyıksız sözleri ena yakıştıramadım. Kemal'in, Yusüf Kâmil, Sami ve Ahmed Vefik Paşalar gibi efazıl hakkında "haşarat" demesini de kendine lâyık görmediğimi Yusüf Kâmil Paşanın tercemei halinde söylemiştim. Zeynülâbidin Reşid'in, Haleb'den bana gönderdiği 16 Teşrinisâni 1321 tarihli mektubda Kemal'e aid fıkraları kemâli teessürle nakl ediyorum: "Mârızı tefahurda söylemiyorum, sırası geldi de söylüyorum. Mağusa'da iken muaveneti uhuvvetmendâne olmak üzere kendisine gönderdiğim paraları hisab etmiş olsam beş yüz lirayı tecavüz eder*. Eşyayi saire ise buna dahil değil, pederim merhumdan belki daha ziyade muavenet gördü. Maruzatım, cevabnamelerile, mektublarile sabittir. Mevkii ikbale kadem basar basmaz ikimizi birden unuttu. Haftada iki üç mektub gönderirken aylar, seneler geçerdi iki satırlık bir mektubuna nail olamazdık. Son derecede vefasız idi. Dostluğuna itimat olunmazdı. Çünki çalıkuşu gibi bir dalda durmazdı, sebatsız idi...".

Ben Kemal'e yetişip ahlâkını tecrübe edenlerden olmadığım için bu hususta bir şey söylemek hakkını haiz değilim.

---

* Süleyman Nazif "İki dost" sahife 82, diyor ki: "Ziya Paşanın masarif defterinde ve 1293 Haziranında Kemal Bey'e "2500" kuruş göndermiş olduğu mukayyeddir. Bu tarihte Kemal mahbus idi". Aferin Ziya!

"Yolum tesadüf edip Eşrefa bu memlekete
Görünce tarhını bir kıt'a eyledim inşad"

diyor. Mahlâsı da o sırada Sofya'da verdiği tebeyyün ediyor.

Bu mecmuada Hafız Müşfik ile başkalarının nesirleri ve Eşref Paşa ile diğer zevatın nazımları vardır. Kemal, "Murabba Dasıtanı Sofya" unvanlı manzumede Sofya müftisinden başlıyarak muteberanı hecv etmiştir.

"İfadei hal tarzında bir gecede söylenip Edirne Valisi Devletlû İsmail Paşa[1] Hazretlerine takdim olunan kaside yollu nazımdır" serlevhalı bir kaside münderictir ki,

"Telhkâm etti bizi tâ okadar kim dünya
Dembedem sunmada sahbayı gamı lâyuhsa"

beytile başlar. Sofya'dan Edirne'ye geldikleri sırada yazmış olduğunu,

"Çekerek derdü gamı rahı gelip Edrene'ye
Bizi şâd eyledi şevkiyle o şehri ra'na"

beytinden anlaşılıyor.

On altı yaşında iken Sofya'da teehhül etti. 1857 - 1858 [1274 H.] de İstanbul'a geldi. O zamanın değerli şairlerile birleşti. Daha sonra Hersek'li Ârif Hikmet'in evinde teşekkül eden encümeni şuaraya devam etti. Encümen âzasının muhtarı olan Fehim ve Naili'i Kadim mesleğinde ve kendinin takdir ettiği Nef'î vadisinde pek nefîs şiirler söyledi. Bihakkın iştihar etti.

Babıâli Terceme Odasına girdi. Bir taraftan tahsilini ikmâle çalıştı. 1862 [1279 H.] de "Tasviri Efkâr" a muharrir oldu. Gazetenin müessisi ve muharriri olan Şinasî 1864 [1281 H.] de Paris'e giderken gazeteyi Kemal'e tevdi eyledi. Ebuzziya'nın tâbirile "Tab'an şair yaratılmış olan bu nâdirei fıtrat, mahbubı kalbi olan şi'ri terketmeğe ve ona bedel siyasiyatı maşukai vicdan edinmeğe mecbur oldu'.'

Zamanın ekâbirile görüşmeğe başladı. En ziyade Yusüf Kâmil Paşaya devam ederdi. Daima iltifat ve riayet görürdü. Paşa, Kemal'den hoşnut olmıyan eazıma karşı onu müdafaa ve himaye ederdi.

Ebuzziya "Yeni Osmanlılar" tarihinde diyor ki:

"... Yusüf Kâmil Paşa, Şark Encümeni daniş ve irfanı riyaseti valâsını haiz bir sahibi kemal olduğundan Kemal'in öyle genc yaşında Arab ve Acem'in en benam şuara ve üdebası âsar ve edebiyatı hakkında serdettiği efkâr ve muhakematı dinledikçe bu ihatasından dolayı irfan ve itkanına meftunane senahan olmuş idi. Kâmil Paşa — bir nevi muazziblik ile — neşat âveri nadii urefa olacak ifşaatta bulunmakla mütelezziz zevattan idi. Bir gece Kemal ile edebiyat ve üdeba üzerine mubahase ederlerken

[1] Tepedelen'li Ali Paşanın torunu İsmail Rahmi Paşa.

"Haberin var mı Kemal Bey, Nâzır Paşa Hazretleri senin için ne diyorlar? Kemali yola getiremediğim için mümkin olsa asarım. Astıktan sonra da altına geçip ağlarım" diyorlar, der. Kemal de bilâteemmül "Kalb kalbin âyinesidir derler, meğer sahih imiş. Ben de Nâzır Paşa Hazretleri için aynı fikirdeyim" cevabını vermiş ve Kâmil Paşa, bu bedihegûyane mukabeleden fevkalgaye zevkıyab olmakla kat'a münfail olmıyacağından emin olduğu Fuad Paşa merhume dahi ertesi günü Kemal'in cevabını yetiştirmiştir. Kemal Bey, bu iki büyük âdemin o günlerde heman her gece aşırı meclislerine devam ediyordu. Bu lezzetten yalnız Âli Paşa mahrum idi. Çünki ne Fuad Paşa, ne de Kâmil Paşa, Kemal'i Âli Paşa ile görüştürmeğe ikna edebilmişlerdi. Kemal'in bu iki zatın konağına müdavemeti ve şatafat ile onların teveccühünü kazanmağa gayreti zarurî idi. Çünki vakit kazanmağa ihtiyaç vardı. Halbuki bir taraftan Babıâli bir an evvel Erzurum'a azimetini tâcil ediyordu...".

Yangınlara dair neşrettiği bir makaleden dolayı Âli Paşa, Kemal'e defaten rütbei sâniye tevcih ettirdi. Kemal, "Mukaddimei Celâl" de bu tevcihi şöyle naklediyor:

"Tercemei hali fakiranemin cami olduğu garaibdendir ki İstanbul'un harikten muhafazası hakkında bazı mutaleatı havi "Tasviri Efkâr" da neşrettiğim bir makale, bir dereceye kadar bedia mütabık yazıldığı için o zaman Babıâli'nin en büyük mesanidinde bulunan ve kalemlerini müttekâyi âlem kıyas eden bazı zevad tarafından fevkalâde bir şey addolunarak — arada olan fikrü meşreb muhalefetile beraber — def'aten rütbei saniye ile taltif olunmuştum...".

Ebuzziya'nın "Yeni Osmanlılar" tarihinde ve diğer eserlerde mufassalan söylendiği vechile Mahmud Nedim Paşanın kardeşi Ahmed Beyin oğlu Mehmed Subhi Paşanın oğlu Ayetullah, Yusüf Paşanın oğlu Nuri, İskender Beyin oğlu Reşad Beyler ve diğer zatların teşkil ettikleri Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin ihzar eylediği hareketten hükûmet, haberdar edilmesi üzerine 1867 [Muharrem 1284] de Ziya Bey, ikinci defa Kıbrıs Mutasarrıflığına, Kemal — rütbei mutemayizi ile — Erzurum Vali Muavinliğine tâyin edildi.

Meclisi Hazain Riyasetinden azledilerek Avrupa'da bulunan Mustafa Fazıl Paşa, bunları evvelce davet eylediğinden ikisi de 17 Mayıs 1867 [13 Muharrem 1284] de hareket ettiler.[1] Diğerleri de biribirini müteakiben savuştular.

Kemal'in "Tahribi Harabat" ına Ziya Paşanın 74 beyitten mürekkeb cevabı vardır. Fakat — o sırada menfiyen Mağusa'da bulunan — Kemal'e göndermemiştir. O cevabda :

"Çün mudara ve hulûs etmiştik
Ya niçin Avrupa'ya gitmiştik
Gitmeği ben sana evvelce dedim
Hem düşün sen kim idin, ben kim idim"

---

[1] Kemal, hareket ettiği gün köprü üstünde babam Mehmed Emin Paşaya tesadüf ederek telâşla, "Aman kardeşim, biraz seni göreceğim" demesile babam, "Nereye istersen gidelim, görüşelim" cevabını vermiştir. Kemal, muhterizane bir tavır ile etrafına bakınarak "Uymıyacak, sonra görüşelim" demiş ve süratle ayrılmıştır.

diyor. Bundan anlaşılıyor ki Avrupa'ya gitmeği, Kemal'e tavsiye eden Ziya Paşadır.

Kemal, Zeynülâbidin Reşid Beye yazdığı bir mektubda Ziya Paşayı ne vakit tanıdığını şöyle anlatıyor:

"Kendilerini [Ziya'yı] en evvel bir ramazan günü ki 1276 senesi idi, Manastır'lı Naili ve Faik[1] ile Bayezid camiinde gördüm. Ben de o zaman on sekiz, on dokuz yaşımda idim. Naili, kendilerine bir gazelimi arzetti.

"Cemali dilbere hattı siyehtir gazei pertev   Füruği maha bâis tiregii rengi şebdir heb"

beytini fevkalâde beğendiler ve bana pek mükemmel bir şair olacağımı tebşir ettiler."

Avrupa'ya gittikten bir zaman sonra "Hürriyet" gazetesini neşrettiler. Sultan Abdülâziz'in Avrupa seyahatinde Mustafa Fazıl Paşa, İstanbul'a avdete mezun oldu. Davet ettiği zatları, hâmisiz ve parasız bıraktı. Veliahd Murad Efendi de vadeylediği muaveneti ifa etmedi.

Kemal, Paris'ten Recaî Zâde Ekrem Beye gönderdiği mektubda:

"Bugün Paris'e geldim. Bizim Mustafa Paşanın Viyana'ya gittiğini haber aldım. Galiba hünkârla beraber İstanbul'a kadar gidecek. Merak etmeyiniz. Zannederim ki biz de yakında geliriz. § Gerek bizimki [Sultan Murad] ve gerek Mustafa Paşa tarafından ve gerek sair taraflardan size ne teklif vukubulursa bulsun kat'iyen kabul buyurmayınız. Zira herkes, kendi maksadı uğruna fida edecek âdem arıyor. Boş yere belâya girmekte ne mâna var" diyor.

Mustafa Fazıl Paşa, İstanbul'a döndükten sonra Ziya Paşa, Cenevre'ye çekilerek "Hürriyet" i münferiden idare etmeğe başladı. "Hürriyet" ile bir alâka ve münasebetleri olmadığına ve arkadaşlarının da bunun ilânı arzusunda bulunduklarına dair Kemal'in yazdığı varaka "Hürriyet" e konmadığından bu varakayı bir kâğıda bastırıp İstanbul'a gönderdi. Zabtiye Müşiri Hüsnî Paşa[2] "Terakki" gazetesine[3] dercettirdi.

Hüsnî Paşa, altı ay sonra — babası vasıtasile — Kemal'e gönderdiği iki mektubda avdet etmesini ve yol masrafı için üç bin frank verilmesinin Paris Sefiri Mehmed Cemil Paşaya yazıldığını ve rüfekadan gelmek istiyenleri de beraber getirmesini iş'ar etti.

Kemal, 1870 [1 Ramazan 1287] de İstanbul'a döndü. Âli Paşa, siyasiyattaki vukufunu anlamak için Fransa - Prusya Harbinin esbabı hakkında bir lâyiha istedi. Kemal. birkaç günde yazdı. Paşa, vefatına kadar Kemal'e riayette bulundu.

Mahmud Nedim Paşa, Sadaret makamına gelibde acib ve garib işler görmeğe başlayınca Kemal, mücadeleye lüzum gördü. Âli Paşa hakkında :

"Âli, bu devleti sana muhtac gösterip
İkbâlü mesnedinde bekadan ümidi kes
Bilmem nedir lüzumu vücudı habisinin
Dünyayı boynuzun mu tutar hey öküz teres"

---

[1] Tercemei hali 356 ncı sahifededir.

[2] Tercemei hali 664 üncü sahifededir.

[3] 8 Zilhicce 1286.

demişti. Âli Paşa gibi Avrupa'da bile en değerli diplomatlardan addolunan kıymetli bir âdem hakkında "öküz" ve "teres" dedikten sonra — evvelce Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından Makamı Sadarete getirilmek istenilen — Mahmud Nedim'in — öküzleri ve teresleri de hayrette bırakan — mecnunane hareketlerine baktıkça hakkı Âlide söylediği sözlerden elbette peşiman olmuştur.

Kemal, Mahmud Nedim Paşanın azlinden iki ay evvel "İbret" gazetesini neşretti. Avrupa'daki arkadaşlarile beraber yazdıkları makaleler, herkesin nazarı dikkatini celbeyledi. Mahmud Nedim, o yazılardan ürkerek Kemal'i, Gelibolu Mutasarrıflığına tâyin ettirdi.

Kemal, "B. M." [Baş muharrir] imzasile yine "İbret" e ve "N. K." [Namık Kemal] imzasile de "Hadika" gazetesine yazı yazdı.

Gelibolu'da kuduz illetinin zuhûrundan dolayı köpekleri memleketten sürdürdüğü için mutasarrıflıktan azledildi.[1] Mahmud Nedim, daha evvel infisal etmişti. Kemal, İstanbul'a gelince "İbret" e yazı yazmakta devam etti.

Bir gece Güllü Agob'un Gedikpaşa'daki tiyatrosunda "Vatan - Silistre" namındaki oyun temaşa edilirken huzzar "Kemal, çok yaşa" diye bağırdılar ve Kemal'i mükerreren sahneye davetle alkışladılar. Avdetinde ellerinde fenerler olduğu halde büyük bir kalabalık ardına düşerek "Yaşasın millet, yaşasın Kemal" tarzında nümayiş yaptılar ve "Allah, muradımızı versin" gibi sözler de söylediler. Bunun ne demek olduğu izaha muhtac değildir.

Ertesi gece "Vatan" ikinci defa oynandığı sırada Kemal ve arkadaşları tevkif olundular. "İbret" ilga edildi. Kemal Beyin Mağusa'ya, Ebuzziya Tevfik Beyle Ahmed Midhat Efendinin Rados'a, Nurî Beyle talebeden İsmail Hakkı Efendinin[2] Akkâ'ya nefiyleri takarrür etti. Gülerek, eğlenerek "kolkola verip azîm alayla"[3] Sirkeci iskelesine götürüldüler. Vapura bindirildiler.

Kemal'in, Mağusa'da kalebend edilmek üzere Kıbrıs'a nefyi hakkındaki ferman 11 Safer 1290 [10 Nisan 1873] tarihlidir. Bu fermanda "İbret gazetesinin muharriri Kemal Beyin bazı neşriyatı muzırreye ibtidarı cihetile tedib ve terbiyesi lâzımgelmiş olduğundan kendisinin lieclittedib Mağusa kalesinde kalebend olmak üzere Kıbrıs'a tard ve nefyi hususuna emrü iradei âliyem müteallik olmuş olmağın..." deniliyor.

---

[1] Ali Ekrem, "Namık Kemal" adlı eserinde "Gelibolu mutasarrıflığımda ancak iki ay kaldı. Sonra istifa ederek İstanbul'a döndü" diyor.

[2] Bilâhare Mahkemei Temyiz Baş Müddeiumumîsi olan erbabı kemalden Bereketzâde İsmail Hakkı Efendi merhumdur.

[3] Nuri Beyin "Akkâ" ve Ahmed Midhat Efendinin "Menfa" nâmile bir kısmı neşrolunan eserlerinde ve İsmail Hakkı Efendinin "Yâdı Mazi" isimli eserinde nefiy meselesine dair malûmat vardır.

Nurî merhum, söylerdi: "Kemal — hapishaneden Sirkeci iskelesine kadar yollara dizilen — halkın ayaklanıp bizi hükûmetin elinden alacağını ümid eder, buna her adımda intizar eylerdi. Hattâ — yolda bazı izansızların saçma sapan lâflarını işittiği halde de — vapurun hareketine kadar yine bu ümid ve intizarda bulunurdu. Kimse de öyle bir niyet ve hareket göremeyince bittabi müteessir oldu."

Süleyman Nazif merhum "İki Dost" isimli risalede diyor ki:

"... Ziya Paşanın Avrupa'dan avdetini müteakib ittihaz ettiği meslek, muhterizane ve hattâ ikbalcuyane idi. § Namık Kemal ise her gün biraz daha tezyidi tecellüdle belâculuk (!) ediyordu. "Vatan yahud Silistre" oyunu Abdülaziz'in zaten müheyyayı infilâk olan hışmü gadabını feverane getirdi ve Kemal'in "Mazinnei tühmet!.." olan birkaç refikile birlikte nefiy ve hapsedilmelerini emretti. O vakit Sadrıâzam, Sakız'lı Es'ad Paşa idi. Derler ki Sadrıâzam, muhakemesiz hapis ve nefyin Tanzimat Kanunile memnu olduğunu arz ile, sadır olan iradenin hükmünü infaz etmemek istediği için padişahtan birkaç tokat yemiştir[1]".

Sultan Murad'ın cülûsunda ilân olunan umumî af üzerine Kemal, Mağusa zindanından İstanbul'a geldi. Padişahı mecnun buldu.

Sultan Abdülhamid'in cülûsunda Midhat Paşa, Şûrayı Devlet âzalığına tâyin ettirdi. "Kanunıesasî" lâyıhasını tanzim için teşkil olunan komisyona da Ziya Paşa ile birlikte memur edildi.[2]

Padişah, Kemal'i haftada iki üç defa huzuruna kabul ederek millete tam bir hürriyet vermek için nasıl bir Kanunıesasî yapmak lâzımgeleceğine dair müşaverelerde bulunurdu.

Midhat Paşa teb'id ve Ziya Paşa Suriye valiliğine tâyin edildikten bir müddet sonra Kemal tevkif olundu. Bir mahalde Sultan Abdülâziz ve Murad'ın hal'larından bahsederek «اشىء لا يثنى الا وقد يثلث» mısraını okumuş. Bu mısrala, Sultan Abdülhamid'in de hal' olunabileceğini iham ettiğine dair jurnal vermişler.

Kemal'in sözü, cinayet addolunarak — o esnada Mahkemei İstinaf Reisi evveli bulunan Subhi Paşanın riyasetindeki — mahkemede muhakeme edildi.

"Yeni Osmanlılar" Cemiyetinin teşebbüsatını, babası vasıtasile Âli Paşaya haber vermesinden dolayı Ayetullah Bey[3] ve babası, hattâ onun da babası hakkında gösterdiği buğza mukabil, intikamcuyane muamele göreceğine Kemal, muntazır iken Subhi Paşa — tâbiri mâruf ile — levmi lâimden ve şerri zalimden asla tahaşi etmiyerek beraetine karar verdi.

Fazilet, adaletten başka metbu tanımaz. Subhi Paşa da sevki faziletle o metbua hizmet etti. Kemal, şer beklediği bir hâkimden hayır görünce bittâbi minnetdar oldu.

Subhi Paşanın vefatından dolayı birâderi Halim Beye yazdığı 4 Şubat 1301 tarihli mektubda diyor ki:

"... Hanedanı âlileri âzasının kâffesi, bendenizi sevmiş ve hattâ mehabbetlerini, birçok münasebetsizliğimi çekmek derecesine kadar tevsi etmiş olduklarından ayrı ayrı hepsinin minnetdarı telâttufatıyım. Fakat Subhi Paşa merhum, Mahmud Celâlüddin Paşanın pençei zulmünden hürriyetimi tahlis ederek bana bir nevi velinimetlik etmiş ve bu lûtfü de sair eltafına munzam olmuştu."

---

[1] *Rivayet olunduğuna göre Es'ad Paşanın da onlarla müttehid olduğu ligarazin arzedilmesi üzerine padişah. paşayı celbederek böyle uygunsuz bir hale mâni olmadığından ve vazifede gaflet gösterdiğinden bahs ile tekdir etmiş ve hiddetini yenemiyerek dehşetli bir tokat indirmiş.*

[2] Kemal'in tashih ettiği Kanunıesasi müsveddesini gördüm.

[3] Tercemei hali 145 inci sahifededir.

Kemal, beraet ettiği halde bir müddet sonra Midilli'de ikamete memur ve bilâhare oraya mutasarrıf oldu.[1]

Kemal, Midilli'den Manastır'lı Rifat Beye gönderdiği 10 Şaban 1294 tarihli mektubda:

"Habishanede iken nezdine gelen müstantikin "Erkânı Harb Rifat Beyin de sizin aleyhinizde şehadetnâmesi var § « شىء لا بنى الا وقد يثلث » mısraını okumuşsunuz. § Rifat Bey, Kemal budaladır, diyor" dediğini söyledikten sonra, "Ulan musibet, sana dört gözlü bir herif yanında herzevekillik et de sonra vicdanına karşı Kemal budaladır fülân gibi hezeyanlar söylemeğe mecbur ol diye kim öğretti? § İstanbul'da şehadetin şâyi olmuştu. Sana göre ehemmiyeti olmadığını biliriz. Fakat bize göre senin bilemediğin kadar ehemmiyetin olduğundan yalan olduğunu haber aldığımız zaman bir muharebe kazanmış kadar memnun olduk" diyor.

Midilli'den Rados'a ve — Rados'un vilâyet merkezi olması üzerine — Sakız'a tahvil kılındı. Son resmî rütbesi "Bâlâ" dır.[2]

Nezlei sadriye ile ihtilâf eden zatürrieden 2 Kânunıevvel 1888 [28 Rebiülevvel 1306] de vefat etti. Nâşı, Sakız'dan Bolayır'a nakil ve — arzusu vechile — Şehzade Süleyman Paşanın kurbünde ihzar olunan kabre defnedildi.

"Her kemalin zevali var mutlak « كل شىء يزول الا الحق »[3]

Süleyman Nazif, Kemal'in vefatını haber verince babası Said Paşa, ağlıyarak "Millet dedi, millet dedi, millet dedi, gitti" demiştir.

*
**

1 Ehibbamızdan Cezayiri Bahrisefid valisi Âbidin Paşa merhumun davetile Midilliye gittiğim esnada hükûmet dairesinde Kemal'in resmî müsveddelerini tedkik etmiştim.

2 "Halen ve daima rütbei ubudiyeti mülûkânelerini meratibi beşeriyenin kâffesinden bâlâ bulmak inadında ısrar eden abdi ahkarları..." imzasile Sultan Abdülhâmid'e yazdığı 8 Zilkade 1298 tarihli arizada diyor ki:

"... Abdi kemterlerine rütbe hevesleri geldiği zaman intisabı mefharet meabı hazreti cihandarilerini a'lâyı meratib addeylemiştim. Bir nebzei nâçize ziyanın taallûku kabilinden olarak istihdamıma tenezzül buyurulduğu zaman, mübarek lisanı cevher feşanı hümayunlarından "Sen, devletini, milletini seversin. Ben de seni onun için severim" hitabını işittim. Bir iki gün sonra hazinetülgaybı ihsanı cihan olan inayatı celilei mülûkânelerinden defaten ulâ evveli ile taltif oluduğumu mübeşşir bir ferman aldım. Mertebei ubudiyette derecat olduğunu o zaman anlamağa başladım. Şimdi ise takdimine cesaret ettiğim bir eseri nâçız için o rütbenin bir derece daha terfii hakkında iradei keramet ifadei hazreti cihandarîleri sadır olduğu haber veriliyor. § Rütbei hakiranem, a'lâyi meratib olan ilim olsa vicdanı kemteraneme göre ne yapayım ki yine rütbei ubudiyeti padişahilerine tefevvuk edemiyor. § Her halde emrü ferman ve lûtfü ihsan ahlâkı hamidesile bihakkın padişahı âlemyan olmağa lâyık olan şevketlû kudretlû merhametlû veliyyi nimeti biminnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinindir."

3 Muallim Feyzi Efendinin, Kemal için söylediği mersiyenin sonu.

ESERLERİ

Teracimi ahval ve tarih: "Salâhüddini Eyyubî", "Yavuz Sultan Selim", "Fatih" [Bu üçüne "Evrakı Perişan" ismini vermiştir.] "Emir Nevruz".

"Osmanlı Tarihi", "Devri İstilâ", "Kanije", "Barıkai Zafer".

Tiyatro ve hikâyeler: "Vatan - Silistre", "Gül Nihâl", "Âkif Bey", "Zavallı Çocuk", "İntibah", "Cezmî", "Celâlüddini Harzemî", "Kara Belâ".

"Divanı Eş'ar[1]".

Muahazeler: "İrfan Paşaya Mektub", "Meprizon Muahazesi", "Tahribi Harabat", "Takib".

Risaleler: "Baharı Daniş", "Rüya", "Mukaddimei Celâl", "Hikmetülhukuk" [Basılmadı], "Rönan Müdafaası".

Tasviri Efkâr, Muhbir, Hürriyet, İbret, Basiret, Hadika, İttihad, Sadakat, Vakit gazetelerinde neşrolunan mütenevvi makaleler.

Ehibbasına ve edebiyat müntesiblerine yazdığı birçok mektub.[2]

*
**

"Osmanlı Tarihi" nin birinci cüz'ünün neşrinden birkaç gün sonra Kurena'dan Besim Bey tarafından Kemal'e yazılan telgrafta:

"Bazı tâbirat ve elfazı birtakımları tarafından sui tefsirat ve talilâta uğratılarak hakkı samilerinde berkemal olan teveccühatı seniyenin zevaline sebebiyet verebileceği mutalea kılınmakta olmasına mebni men'i neşri ile beraber mevcud nüshalarının ortadan kaldırılması için lâzımgelenlere tarafı âlilerinden heman ifayı tebligatta olunulması" denilmiştir.

Kemal, Besim Beye yazdığı cevabda:

Tarihin tab'ından sarfınazar olunduğundan, ailenin ihtiyacatı arttığından, hastalıklar ise birtakım masraflara lüzum gösterdiğinden, borçlarının yekûnu "1500" liraya vardığından, tarih basıldığı halde hâsıl edeceği faide, borcun belki on mislini ifa edeceği anlaşıldığından, kitabın münderecatında devletce memnuiyeti müstelzim olacak bir şey bulunmadığından, mahkemeden bu hafta içinde nısfından ziyadesi faiz olmak üzere "750" bu kadar liralık bir mahhûmiyet ilâmı geldiğinden ve şimdiye kadar tarihin zuhûruna talikan oyalanmakta olan sair dainlerin de takazaya kıyam etmeleri mukarrer göründüğünden bahs ile "Hali âcizanem bütün bütün merhameti seniyei hazreti padişahîye kalmıştır." demiştir.

---

[1] Eski tarzda söylediği şairâne, mütesavvifâne ve hâkimâne şiirlerini havidir. Tab olunmamıştır. Kendi güzel rık'a yazısile muharrer olan nüshayı oğlu Ali Ekrem, bana getirmiş, göstermişti. Midilli'de divanın bir nüshasını bir zatte görmüş, İstanbul'a avdetten sonra o zat vesatatile istinsah ettirmiş idim. Yazan cahil, eldeki nüsha müşevveş olduğundan bana gelen nüsha da bittâbi bozuktur.

[2] Bunlar toplanub basılmalı idi.

Bu cevab üzerine ne yapıldığını bilmiyorum.

Tarihi, Matbai Âmire Müdürlüğünde ve Posta ve Telgraf Reis Vekilliğinde bulunmuş olan Salâhî Beyin jurnal ettiği zannedilmiş ise de Meşrutiyetin ilânından sonra onun "Kemal Beyin Tarihi Meselesi" unvanile neşreylediği risalede, "Tarihi jurnal eden —Dahiliye Nâzırı Memduh Paşanın Mühürdarı ve Nafia Nezareti Mektubî Muavini— Şahin Bey Zâde Said Beydir. Kadri Beyin [Hafiye] odasında yazılmıştır. Sansar Hacı Mahmud [Gidiş Müdiri] jurnalı içeriye arzedip tarihi men ettirmiştir." diyor.

Namık Kemal merhum hakkında, —biribirinden muktebes, yahud biribirine müşabih— birçok yazı yazılmıştır. Hattâ benim yazdığım şu satırların bir kısmı da o kabildendir. Kemal gibi vatanın en meşhur, en mühim bir edibi hakkında ne yazılsa malûmu ilâmdan, yahud mükerreri tekrardan ibaret oluyor. Bu sebeble daha fazla yazmağa lüzum görmedim.

Kemal'in eserlerini neşre vesatat ve her suretle hizmet eden Ebuzziya Tevfik merhum, "Nümunei Edebiyat" ta ve "Kemal" namındaki risalede der ki:

"...Anın zuhuruna kadar lisanı edebimiz ebkem hükmünde idi. Natıkamıza inbisat veren onun nağmatı irfanıdır. Tasviri Efkâr'da hergün bir başka zeminde serdi mutaleat ettikce o zamana göre suhanver geçinen gühenperverler bile hayran olurlar idi. Kemal, lisanımızda arzu ettiği inkılâbı icraya muvaffakiyetle bugün bize bir natıkai irfan yadigâr eylemiştir. § Bu harikai fıtratın yazı yazmakta gösterdiği iktidarı tenevvü bir ferdde görülmüş hasisalardan değildir. § Kemal'in en büyük hassası, mesleki edebte iltizam ettiği fikri hakikati muasırlarının kalbine ilka edecek tarzda yazı yazması idi. Bu sebeple ciddü hezilden hangi yola girdi ise tâbir mazur ola, moda oldu. Herkes, o yolu iltizam ve taklide başladı. § Tekellüfatı lâfziyeden beri olmak şartile bir de nesri şairane meydana çıkardı. Nazımda ise Arab ve garb yolunda en evvel şiir söyliyen o idi. § Arabide, Farisî'de edebiyattan meşhur olup ta görmediği kitab yoktu dense mübalegaya hamledilmemelidir.[1] Bahusus kuvveti hafızası, fıtratın kendisine raygân kıldığı havası âliyenin birincilerinden madud olacak derecelerde fevkalâde bulunduğundan bir kerre manzur veya mesmuu olup ta hıfzettiği şeyleri unutmak şanından değildi. Ciddü hezilden olmak üzere hıfzında Türk, Arab, Acem ve Fransız lisanlarında söylenmiş beş binden ziyade ebyatı müntehabe vardı. § Bizce isimleri işitilmemiş Osmanlı şairlerinden yüzden ziyadesinin gazel ve beyitleri onun hıfzında idi. Akvanı fazıladan herhangisini olursa olsun, siyasiyat ve edebiyattan olup ta Fransız lsanına terceme ve nakl olunmuş âsarı meşhuresini heman kâmilen okumuştur.[2] Bunlardan başka Fıkıh gibi, Kelâm gibi iki fenni celilede mensub ve anlara müteallik mesaili gamızanın ekserisini mütefehhim idi. Hele tarihte zamanımızda bir ikincisini görmediğimizi hiçbir vakit iddiadan geri durmayız.[3] Avrupa'dan avdetinden sonra "Şerhi mevakıf" ı tercemeye başlamış ve üç beş faslını yazmıştır. Paris'te bulunduğu zaman "Emil Akula" dan fenni hukuk ve idareyi tahsil ettiği gibi bilhassa ekonomi politikle de iştigal eylemiştir."

---

1 Bu söz, galiba mübalegaya misâl olarak irad edilmiştir.

2 Bunu da mübalegaya nümune addedenler bulunur.

3 Bu da öyle. İnsan, yalnız görebildiklerini değil, göremediklerini de nazarı dikkate almalı, ondan sonra böyle sözler söylemeli.

Said Paşa "Gazeteci Lisanı" namındaki eserinde diyor ki:

"... Kemal'in şanını mücmelen tarif edersek, her ehli kalemi hayrette bırakan bir dahii edeb idi deriz. Şanında teşbihi iltizam edersek o bir şemsi kemal idi ki afakı vatanı tenvir edince,

"Görüp nekaizi oldu şemsten mahcub Nikabı haleyi giydi kamer Kemal'den"

Bütün ekmarı marifet birer sehabı ihticabe bürünüp iğtiyab etmek istiyorlardı, demeliyiz. Fakat anın bedayi kalemini ferdine has olan nev'ine mi hamletmeli, yoksa Viktor Hügo'nun bir kavliki Cevdet Paşa, belagat derslerinde istişhad etmiştir ve barikai hakikat tesadümi efkârdan çıkar mânasınadır. Bu mânanın da o bedayie testiri var mı? Mahalli sualdir. Şübhesiz ikinci maddenin pek büyük dahli vardı. Kemal, ibtida Şinasi medresei edebinde bulunmasaydı, sonra da semivişti, kendisini şarktan garbe sevkedip te başka cemiyetlere değil — istifaza garazile — ancak mahafili üdebaya mukarin olmasaydı, tiyatrolar ki ma'rızı edebîr, anlarda da — eğlence niyyetile değil, istifade azmile — hazır olup ta nefsi natıkanın müteessir yahud başkalarında müessir olacağı gamızaları samiai itibara almasaydı, vakıa fıtratı fevkalâdesi sebebile Feridun'ları, Okçuzâde'leri, Veysi'leri, Nergisî'leri yine geçerdi. Amma Viktor Hügo gibi sihr âferin bir eda ile tasviri efkâr edemezdi. Viktor Hügo namını tahsis bizzikir olarak irad ediyoruz. Çünki Kemal, şarkın Viktor Hügosu'dur, başka misâli gelmedi. Üstazı olmakla beraber Şinasi ikinci, Ziya ve Sadullah Paşalar üçüncü derecede kalırlar. Elhasıl Kemal'in her beyanı bir bedia olmakta esbabı maneviye, kendisi harikai tabiat olmakla beraber elsinei garbiyeden birindeki i'timakı eseridir."

Zeynülâbidin Reşid Bey "Edebiyat Kumkuması" nda der ki:

"... Hazreti Kemal'in okuduğu şiir başkalaşırdı. Âdeta elfazı tecessüm ederdi. § Kemal Bey merhum ya şiirden, ya tarihten bahsederdi. Fıkralar, güzel hikâyeler arasında münasebet getirerek eş'ar okurdu. Bu sebeple muhatabını sıkmazdı. Afakî suhbetten asla hazzetmezdi. Farisî, Arabî, Türkî birçok ebyat ezberinde olduğu gibi Nef'î Divanı da minelbab ilelmihrab Farisisile beraber hıfzında idi. Altı yedi beyitli bir gazeli iki defa okusa ezberinde kalırdı."

Reşid Bey, bana yazdığı 24 Ağustos 1319 tarihli mektubda da der ki:

"... Kemal Bey namusile doğmuş, namusile ölmüştür. Fazayihten külliyen beriyüssaha idi. § Aşku alâka nedir bilmezdi. § Okuduğu şeyleri hatırında tutmak için dinletecek ahmak arardı. Bunlar ise her biri, bir maksada mebni bu sıkıntıya tahammül ederlerdi. Kemal, hergün defaatle, hıfzetmek istediği eş'arı okuyacak, tarihteki vakayii söyliyecek. Evde, sokakta, sahrada, gabrada, denizde, karada hep bu, başka lâkırdı yok. Usandığını, can kulağile istima etmediğini hissettiği dakikada talâk vâki olur."

İbrahim Necmi "Tarihi Edebiyat Dersleri" isimli eserinde der ki:

"... Kemal Bey, pek kuvvetli, pek ilzamkâr, fakat garazdan büsbütün gayri salim, biraz tarafgir bir müahizdir. Lâkin muahizliği birinci defa olarak tatbik eden kendisi olduğu cihetle bu gibi nevakısını mazur görmek lâzımdır. Mübahaselerinde dahi Kemal Beyi aynı vaz'ı ilzamda görürüz. Şahsiyat, edebiyat, siyasiyat, efkârı ilmiye hep biribirine karışır. Fakat neticede biaman bir kudreti iskât tecelli eyler."

Kemal'in oğlu Ali Ekrem "Namık Kemal" namındaki eserinde[1] der ki:

"... Yeni şiirleri, ancak dört beş formalık küçük bir mecmua teşkil eder. Kendisi istemiş olsaydı meşguliyetini şiire hasreder ve fıtratında olan o şedid hassasiyet, o mümtaz ulviyet ile pek büyük bir şair olurdu. Lâkin o şiiri de bir "gaye" değil bir "vasıta" telâkki etmiş ve bütün vicdan ve irfanı ile siyasiyat sahasında vatan hizmetine atılmıştır. Binaenaleyh büyük bir şair değildir. § Vatanperverane şiirde Namık Kemal'in en yüksek, en heyecanlı şairimiz olduğu bilittifak kabul olunmuştur."

Ebuzziya, "Bugün eli kalem tutan, ne kadar genc var ise Kemal'in evlâdı maneviyei irfanıdır[2]" ve Süleyman Nazif, "Âsarı Kemal'i yalnız kitablarda, gazete ve mecmualar koleksiyonlarında aramayınız. Recaî Zâde Ekrem'den Faruk Nafiz'e kadar hepimiz, edibî âzamın kendi istidad ve kabiliyetimize göre büyük küçük birer eseriyiz[3]" diyor.

Ben de "Yenişehir'li Avni Beyin "Şakirdiyiz ol mürşidi agâhı Kemal'in[4]" mısraını kemali teşekkürle tekrar ederim.

Küfranı nimet fezahatini irtikâb etmiyelim, maddeten ve manen istifade ettiğimiz insanların namını hürmetle yâd ve ruhlarını şâd edelim. Küfranı nimet, eldeki nimetin zevalinden başka netice vermez.

---

1 Ali Ekrem, Maarif Vekâleti'nin talebile bu eseri yazarken bana gönderdiği mektubda:

"... Sahib Molla Zâde İbrahim Bey de sorduğum şeyleri bilemedi. Fakat zâtı âlinize müracaat tavsiyesinde bulundu. Bunun isabetini derhal takdir eylediğimden müsellemi enam olan vukuf ve irfanınızdan istifade etmek ümidile bazı sualler arzediyorum." demişti. Suallerine derhal cevab verişimden pek ziyade memnun olarak şu satırları yazmıştı: "... Lûtfi saminize nasıl arzı şükran edeceğimi bilemem. Minelmevcud* inayetiniz, bendeniz için öyle azîm bir cudtur ki emsâline heman müddeti ömrümde hiç nail olmadım. Bizde « تعاونوا على البر والتقوى » hiç takdir edilmemiş bir sözdür** bilirsiniz. Fakat siz, aramızda kemalâtile nâdirülvücudsunuz, işte böyle bir hakir birâderin niyazını da derhal is'af buyurursunuz. Bu ulûvvi cenabınızdan pek müftehir ve mesrur olduğum sırada kalbim de sızladı: Yeni nesilde şu insanlık hasaili kalmamıştır, nekadar şayanı teessüf!.."

Bu sözleri, kendime pâye vermek için değil, Ekrem'in muavenetimi inkâr etmediğini göstermek maksadile nakl eyledim. Aczimin kemalile beraber bana müracaat edip te az çok müstefid olanlardan pek çoğunun, ertesi gün sokakta tesadüf edince benden bir selâmı bile esirgemek derecesinde gösterdikleri mürüvvetsizliği, bahusus benden istifade ettikleri halde — "Bana yaptırıp şi'ri rengin eda benimdir deyu gösterdi bana" mealline muvafık olarak — benim kendilerinden iktibas eylediğimi! ve mehaz göstermek külfetini ihtiyar etmediğimi utanmadan gazetelere yazan nankörleri düşündüm ve bu itibarla Ekrem'in teşekkürünü nâdirattan buldum da buraya kaydettim.

Ne elim tesadüftür ki bu satırları yazmadan birkaç gün evvel Ali Ekrem'i ziyaret ederek mahzun olduğum gibi birkaç gün sonra da vefatını haber alarak mükedder oldum. Allah rahmet eylesin (Vefatı: 27 Ağustos 1937). Tercemei hali 285 inci sahifededir.

* Cevabnâmede « الجود من الموجود » demiştim, Ekrem buna işaret etmiştir.

** "Sözdür amma Haktaalânın sözü".

2 Nümunei Edebiyat.

3 Darülmuallimin konferans salonundaki musahabeden.

4 İsmail Paşa Zâde Hakkı Beyin divanına yazdığı manzum takrizden.

Gözümüzü açtığımız zaman, Kemal'in eserlerini gördük. Okuduk, meşk ittihaz ettik. Hatalarımızı o meşke bakarak tashih ettik. Eserlerinin bize hocalık ettiğini nasıl inkâr ederiz?

Babam Mehmed Emin Paşa merhum, Namık Kemal'in her yazısını zevk ile okur, başkalarına da okutur, neşveler içinde dinlerdi. Yedi sekiz yaşımda olduğum halde bana da dinletirdi. Dinlediğim sözlerin onda birini bile pek zor anladığım halde okuyanların ve dinliyenlerin inbisatı bana da sirayet ederdi.

Yaşım gibi anlayışım da biraz ilerledikten sonra ben de okumağa başladım. En ziyade hoşlandığım "Cezmi" idi, kimbilir kaç defa okudum. Onaltı yaşıma gelip te « الجاهل جسور » fehvasınca gazetelere, mecmualara yazı yazmağa başladığım zaman "Cezmi" hakkında başka heves uyandı. Bir müddet o hevesi izhar edemedim. Ondokuz yirmi yaşıma gelince ve yazılarım biraz beğenildikce tam zamanıdır diyerek "Cezmi" yi takliden bir hikâye yazmağa cüret ettim. İşte o hikâye "Sabih" tir. Selânik'de intişar eden "Asır" gazetesinde tefrika edildikten sonra yine Selânik'de kitab şeklinde basıldı. Vatanın her tarafına dağıldı. Selânik'de ve İstanbul'da sansürün tahribatına uğradığı halde bir casusun, "Bu hikâye tarzında yazılmış ihtilâlnâmedir" diye Sultan Abdülhamid'e verdiği jurnal üzerine matbaada kalan nüshalar yakıldı. Kitabcılarda bulunanlar toplandı. Şunda bunda kalan nüshalar, pek gizli olarak yüksek fiatla alınıp satılmağa başladı. Haddinin fevkinde rağbet görmesi, eserin kıymetinden değil, zamanın vehamet ve ehemmiyetine rağmen ağır sözleri ihtiva etmesinden dolayı idi. Men edildikten sonra daha ziyade rağbete mazhar oldu.

O devirde, o yaşta bir gencin, tehlükeye kulak vermiyerek böyle bir eser yazabilmesi, milletin kadirşinasları tarafından takdir olundu. O vakit herkesin bebendiği bu eseri, şimdi ben beğenmiyorum, tahattur etmek bile istemiyorum. Fakat pek genc iken ismi hakiranemi her tarafta yâdettiren o nâçiz eserdir. Ben "Cezmi" yi görmeseydim, izinde yürümeseydim kendi kendime ne yazabilirdim? İnsafı elden bırakmaz da hakikati söylersem ismimin yâdına sebeb olan, benim eserim değil, eserinden istifaza ettiğim Kemal'in feyzidir. "Hak tealâ, ruhunu şâd eylesin".

*
* *

Hatır ve hayâle gelmezken vaktü halin ilcaatile babamın, Kozan Mutasarrıflığını kabule mecbur olması üzerine Kozan'a gitmiştik. İki sene sonra kardeşimle beraber İstanbul'a gelmek üzere Mersin'e vürudumuzda — o esnada Adana Defterdarlığında bulunan — eski ehibbamızdan Menemen'li Zâde Rifat Bey merhum ile refikasını ve Ali Ekrem'i orada bulduk. Babalarını ziyaret etmek üzere Rados'a gidiyorlardı. Vapurda bir aile efradı gibi birlikte oturduk, birlikte kalktık.

Rifat Bey, kayın babasının, babamızla olan hukuk ve meveddetinden bahsettikce kendini görmek arzusu gönlümde galeyan etti. Vapur üç dört saat Rados'ta

kalacaktı. Kemal'i görmek kabildi. O vakit ben, on iki on üç yaşında idim. Kardeşim daha küçüktü. Çocukluk saikasile merhumu görmek fursatını kaçırdığımıza hâlâ teessüf ederim.

*
* *

GAZEL

Girmemişken kimsenin nurı nigâhı koynuna
Gizli girmiş dün gece zülfi siyahı koynuna
Vâkıa görmez melekler de firaşı nazını
Gönlüm amma kim girer rüyada gâhi koynuna
Sayelikle fahredib düşmüş ziyalar pâyine
Rengi ismet saklanıp olmuş mübahi, koynuna
Ayrı düşmüş birbirinden şems ile hurşidü mah
Mâderi ol günde kim almış o mahı koynuna
Sinesinde sanma pistandır o mihri ismetin
Şakkedip koymuş yedi i'caz mahı koynuna
Gerdeninden cuş eder subhı teceili mevc mevc
İzdiham eyler dolar nurı İlâhî koynuna
Bir görüşte göğsünü buldu şebi vuslet hitam
Saklamış gûya sabahı intibahı koynuna

*
* *

Zuhûri rengi kesret, pertevi mihri Hudadandır
Televvün heyeti eşyada tesiri ziyadandır
Olurlar vâsılı cayı kemal erbabı mahviyet
Suudu dudun evci rifate feyzi fenadandır
Tutan murganı hırsı danedir hep hâki zillette
Sükûn bu âlemi süflide kaydi masivadandır
Tahammül eylemez zuri havaya perdei ısmet
Giriban çakii gül, desti bidadı sabadandır
Dahi bitabü bi derman eder bimarı feryadı
Tezayüd süstii ta'lide fartı iştikâdandır
Felek sermayei baranı cezb etmektedir yerden
Kibarın bahşişü ihsanı emvali gedadandır
Olur pabeste damı ibtilâye murgı vahşet saz
Belâyi nagehanî mahzı fıkdanı rızadandır
Kalır dillerde bâki nâmı Anka haşredek Namık
Beka bu âlemi fanîde âsarı fenadandır

*
* *

Değişmez fen mi vardır müstakar eşya mı kalmıştır
Delili sabit olmuş binde bir dâva mı kalmıştır
Dime insana malûm olmadık mâna mı kalmıştır
Eğer mechul ararsan her işin encamı kalmıştır

Sipihrin bahtini ikbâlini hep paymal ettim
Hamiyet mesleğinde terki evlâdü iyal ettim
Hayatımdan muazzezken vatandan infisal ettim
Sebatü azmime hail deni dünya mı kalmıştır

Mematı görmedim ömrümde bir inkâr eder mezheb
Fenadır bir fena dünyadayız intacı her matleb
Firakı hapsü nefyi kadrü namusumla gördüm hep
Cihanın bir belâsından bana perva mı kalmıştır

Musırrım sabitim tâ can verince halka hizmette
Fidakârın kalır ezkârı daim kalbi millette
Denır bir gün gelir de sayei feyzi hamiyette
Kemal'in senki kabri kalmadise nâmı kalmıştır

KEMAL

İsmail Sadık Kemal [Paşa] Vüzeradan Yozgat'lı Vecihî Paşanın oğludur. 1828 [1244 H.] de doğdu. Tahsili ilim ederek icazetnâme aldı.

Kalemlerde ve bazı memuriyetlerde bulundu. Miri miran rütbesi ve 1856 [Ramazan 1273] da Rumeli Beyler Beyliği pâyesi tevcih olundu. Bir aralık Meclisi Maliye Âzalığına tâyin kılındı. Hayatının kısmı âzamı ma'zulen geçti. İlk defa teşkil olunan Meclisi Âyan Âzalığına nasbedildi.

1892 [10 Safer 1310] de vefat etti. Hürmetkârlarından bulunduğu Düğümlü Baba'nın Sultan Ahmed'deki türbesine defnolundu.

Sulâhadan muhterem bir zattı. Türk, Arab ve Fürs lisanlarında nazma muktedirdi. Ayıntab'lı Hasırcızâde Hafız Mehmed Ağa[1] 1842 [1258 H.] de Vecihî Paşaya yazdığı kaside de Kemal Paşa hakkında der ki:

"Şehi mülki maarif olduğu şundan nümayan kim
İki çaker edinmiş dergehinde şirü inşayi
Kemal ehlini mâ'nada sorardım İbni Hacib'ten
O miri zülkemale kıldı ebrusile imayi
Ahmedi Sadık sıdkile ihlâsı tefsir eylemiş vermiş
Hadisüssin iken nazmı kadîme taze mânayı
تبارك الله olursa böyle olsun kuvvei idrak
Huda hıfzında kılsın ol Kemali hikmet ârayi".

ESERLERİ

"Tefsiri Surei İhlâs", "Ruhı Kemal", "Müflihini Hazine", "Kitabı Tefeyyüz", "Şerhi Delâili Şerif - Manzum", "Şerhi Fezaili Salâvat", "Hayrülkısas - Manzum".

"Kemal Nâmei Düğümlü Baba" - 1866 [1283 H.] da vefat eden mecazibi ilâhiyeden Amasya'lı Hacı Hafız Mustafa Efendinin tercemei halile menakıbi ve keramatını hâvidir, manzumdur. İki büyük cildden mürekkebdir. Müellif 1881 [1298 H.] de yazdığı nüshayi, Pertev Paşanın kütübhanesine konmak üzere torunu Aziz Beye vermiş. Senelerce onun nezdinde kaldığından tedkik etmiştim.

---

[1] Tercemei hali 469 uncu sahifededir.

Düğümlü Baba'nın defnolunduğu tekye, Evkafta Arabacı gediği nâmile mukayyed ve bu sebeble satılması muhtemil olduğundan Kemal Paşa, gedik namını lâğvettirmiş ve bir kütübhane tesisile beraber hafızı kütübe, şeyhe ve imama maaş tahsis ve sair levazım istihzar edilmek için kendi malından bir mikdar vakfeylemiştir. Basılmıyan eserleri bu kütübhanededir.

"Âsarı Kemal" — Esmai hüsnanın, esmai Nebeviyenin ve binbir hâdisin nazmen şerhini, bazı evliya ve asfiya hakkında manzumeleri hâvidir. Eserin münderecatını şöyle ifade etmiştir:

"Şerhı esma, enbiyanın, evliyanın kıssası
Bin ahadisü akayid şerhi, âsarı Kemal".

1867 [1284 H.] de basılmıştır.

***

Arabî Natin'den birkaç beyit:

انت الا حب الى من روحى اقد — احباه فى الدارن فيضك يرشد
فاق العيون ضياء حمك انما — كان الاله بها لذاك يشاهد
سمي لنعتك لى كمال صادق — اشفع لاسماعيل امك سيد

***

KIT'A

Geçip baharı sabavetle hükmi sayfü şita
Hazanı şeyb irişti gelir şitayi memat
Kemal gayret edip kış tedarükâtını gör
Havaya bakma fusulün birinde var mı sebat

***

Düşmesin nefsü havan içre sakın gevheri dil
Pâreler kendi elin sonra eder mi pâre
Âbı tevbe ede bed buyı uyubı tathir
Fikri tedkik ile bul derdi zünube çare

***

Refiki sadıkı ızrar olur mu kim lâyık
Kılıc gılıfını hiç kesmediğidir dergâr
Görünce nef'ini hayvan dahi bilir kişiyi
Ki kendi bekçisini şir, etmiyor ızrar

KEMAL

Ali Kemal [Bey], Balmumcu Esnafı Kethudası Çangırı'lı Hacı Ahmed Efendinin oğludur. 1867 [1284 H.] de İstanbul'da doğdu.

Ehibbasından Süleyman Nazif merhum, bilhassa yazıp bana gönderdiği varakada der ki:

"Asıl ismi, "Ali Riza" dır. Mektebi Mülkiye'nin ilk sınıflarında iken bazı rüfekasile birlikte tesis ettiği "Gülşen" adlı mecmuai mevkuteye "Ali Kemal" imzayi müstearile yazdığı için bu nam ile iştihar etti. "Ali Riza" ismi zaman ile büsbütün unutuldu. Pederi keddi yeminile kazanılmış, oldukca cesim bir servetin sahibi idi. Ali Kemal'in husaması, babasına kadar teşmili taarruz ettiler. Fakat Hacı Ahmed Efendi, hâlis müslim ve pek namuslu ve vefalı bir Türk idi. Ali Kemal Bey Hacı Ahmed Efendinin — Çerkes olan — ikinci hareminden mütevellittir. Bu kadın, Maliye Nâzırı meşhur Nafiz Paşanın büyük mahdumu Refi Mollanın hanesinden Hacı Ahmed Efendiye satılmıştır. Ali Kemal, tercemei halini mufassalan tahrir ve birçok aksamını "Peyam" gazetesinin nüshai mahsusasına tefrika ederek neşretmişti. Mülkiye'nin dördüncü sınıfında iken Paris'e gitti. Ve biraz sonra Cenevre'ye nakl etti (1886). Paris'ten ve Cenevre'den öteye beriye bazı şeyler yazardı. 1888 de İstanbul'a geldi. Maksadı, pederinin metrukâtını diğer hissedarlarla birlikte taksim ve istifa ederek Paris'e çekilmekti. Bir taraftan da Mektebi Mülkiye'deki imtihanları vererek şehadetnâme almaktı. Vaktile mensub bulunduğu sınıfın terfiinde hazır bulunmadığı cihetle bir sene sonrakinin imtihanlarını vermek üzere iken siyasî bir meseleden dolayı Abdülhalim Memduh, Mektebi Mülkiye müntehi sınıf talebesinden Midilli'li Hüsamüddin, Düyunı Umumiye Ketebesinden şair Kastamoni'li Fahri[1], Uşşakî Zâde Süleyman ve İzmir'li Tahir Kenan Beylerle birlikte tevkif edildi (1888). Birkaç ay Zabtiye Nezareti binasında ve Hapishanei Umumî'de mevkuf kaldıktan sonra Fahri ile birlikte "Vilâyet maiyetine memur" nâmile ve bin kuruş maaşla Haleb'e nefy olundu (1889 - Temmuz 1305). Haleb'te Meclisi İdarei Vilâyet Müstantikliğile işgal olunduğu gibi Mektebi İdadî Lisan ve Edebiyat Muallimliği de uhdesine ilâveten tevdi edilmişti. O mektebden yetişen ezkiya, bu vazifedeki himmet ve liyakatini sena ederler. Haleb'de beş sene kaldıktan sonra bilâ ruhsatin İstanbul'a geldi. Tekrar diğer mahalle nefyi için Sadaretten Zabtiye Nezaretine mahremane tezkire yazılmakta olduğunu arkadaşlarından biri habr vermesi üzerine Paris'e firar etti (1894). Paris'ten "İkdam" a ve diğer bazı evrakı mev-

---

[1] Tercemei hali 345 inci sahifededir.

kuteye uzun uzadıya yazılar yazmıştır.[1] 1897 de Brüksel Sefareti İkinci Kitabetine tâyin olundu ise de Sefir Münir (Paşa) ile araları açık olduğundan memuriyetinin unvanını muhafaza ve galiba maaşını da bir müddet istifa ettikten sonra ibtida Ferik Ahmed Celâlüddin Paşanın haremi ve Prenses Fatma Hanımın kerimesi hanımın, bilâhare Mahmud Muhtar Paşanın haremi Nimet Hanım Efendinin Mısır'daki çiftliklerine nâzır olmuştur. Mısır'da galiba "Türk" adlı bir gazetede çıkarıyordu. 1908 inkılâbından birkaç gün evvel İstanbul'a geldi. Ondan sonrası malûm."

Meşrutiyetin ilânından pek az sonra İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı şiddetli neşriyatta bulundu. İtilâf ve Hürriyet Fırkası mevkii iktidara gelince, Damad Ferid [Paşa] nın kabinesinde 1919 [1 Cümadelâhire 1337 - 18 Şaban 1337] de Maarif ve [18 Şaban 1337 - 30 Ramazan 1337] de Dahiliye nezaretlerine tâyin olundu.

Nezaretten ayrıldıktan sonra — mukaddema neşrettiği "Peyam" gazetesini, Mihran'ın "Sabah" gazetesile birleştirerek — "Peyamı Sabah" ismini verdi ve gazetenin başına geçti. "Artin Kemal" namile yâd olunmasının esbabından biri de bu birleşmedir.

Gazetede ilişmediği iş ve şahıs kalmadı. Umumî Harbin meş'um neticesi olarak vatanın her tarafı, düşmenlerin ayakları altında kaldığını, mülkün her köşesi yangın yerine döndüğünü ve ırzımızın, canımızın, malımızın imha edilmekte olduğunu[2] gördüğü halde millî harekât aleyhinde yazdığı yazıların, bir gün kendini mes'ul edeceğini düşünmedi, yahud düşünemedi. Âkibet kendini mahvetti.

---

[1] O esnada Ali Kemal ile diğer erbabı kalem arasında vâki olan münakaşalar vesilesile Ebuzziya, mecmuasının Receb 1315 tarihli ve 74 numaralı cüz'ünde der ki: "... Üç senedenberi Paris'de bikesane ve fakat dosta düşmene nefsi için ilkayi hürmet ve mehabbet ettirecek bir tavrı mukdimane ile geçirdiği maişeti haysiyetkâranesi ve bahusus meftur olduğu sevdayi maarifin sevkile iki mektebi âlide kemalâtı beşeriyeden zevkine giden ulûmu istikmale gösterdiği verzişi, kendisini pek çok erbabı fazlü irfana tanıtmış ve pek çok fuzalâ ile muarefesine sebep olmuştur. § Siyeh bahtane dûçarı iğtirab olduğu bir zamanda mevrusi peder olan medarı zindekisini — ki kendisi gibi birkaç genci Paris gibi bir beldede müreffehen yaşatmağa kâfi idi — iddiayi vesayet eden birtakım süfehanın eydii tahribkâranesine terke mecbur olmuş ve altı sene sonra Paris'e vusulünde ise sıfırülyed kalmıştı. İşte elde bir akça medarı maişet bulunmadığı ve fakat dilde sevdayi gûna gûnı marifet bulunduğu bir zamanda Ali Kemal, bir taraftan derslerine devam etmekle beraber bir taraftan da İkdam'a yazı yazarak o membaı yegâneden eline geçen beş on frangı akrabasının israfı muhribanesinden kurtulabilmiş bir hıssai iraddan gelen birkaç altına ilâve ile muhafazai haysiyet eyliyecek kadar temini maişet etmekte idi. § Paris'e düştüğü gündenberi devlet kesesinden harceden süfeha gibi değil, her şahsı âkile nümunei kemalât olan efazıl gibi kendisine hiçbir vakit hiçbir suretle baisi muahaze olamıyacak bir mesleki savab intihab etmiş ve anın mükâfatını ise padişahı maali agâh efendimizin sayei lûtfunda idrake muvaffak olmuştur."

[2] Vaktile mamur bir kâşane iken pek kıymetli eşya ile beraber yanan ve bilâhare bin mihnetle yapılan evimiz — mükerreren söylediğim vechile — mütareke esnasında Fransız ve İngiliz kuvvei askeriyesi tarafından cebren işgal edilerek — şiddetli yağmurlar yağıp seller aktığı bir gün — ailemiz, ihtiyarlarile, hastalarile sokağa atıldı. Niçe mühim ve nâdir kitab ve evrakımız, niçe nefis eşyamız yağma edildi. İşgal müddeti olan iki senede ev, dört divardan ibaret kaldı. Her türlü tâbirile ocağımıza incir dikildi. Hâlâ iki yakamı bir araya getiremiyorum. Hâlâ o büyük musibetin acılarile muztarib oluyorum. Evim, harb mahallinde bulunsaydı ancak bu kadar perişan olurdum.

O vakit gazetelerin verdiği malûmata ve bilâhare "Vakit" gazetesinin Evlûl 1931 tarihli nüshalarına "M. A." imzasile dercolunan makalelerde beyan olunduğuna göre:

1922 Teşrinisâni'sinin 18 inci Pazar günü akşamı Beyoğlu'nda bir berberde tıraş olurken iki memur gelip tevkif olunacağını söylemelerile Ali Kemal, tıraştan sonra yıkanmak için müsaade istiyerek savuşmağa teşebbüs ettise de kollarından tutulup otomobile kondu. Samatya'da bir eve götürülüp orada akşam yemeği yedirildi. Gece Samatya sahilinden motöre bindirildi. Fırtınadan ve makinenin sakatlanmasından dolayı Değirmendere'ye, sonra İzmit'e götürüldü. Hükûmet dairesinde isticvab edildi. O sırada Birinci Ordu Kumandanı Nurüddin Paşa çağırttı. Fakat odasına kabul etmeyip birkaç dakika sonra kendi çıktı. Şöyle bir muhavere geçti:

— Artin Kemal denilen herif sen misin?

— Hayır, ben Artin Kemal değilim.

— Bütün âlemi İslâm, seni Artin Kemal olarak tanıyor.

— Paşa, beni tahkir etmeyiniz. Öldürebilirsiniz, fakat tahkir etmeyiniz.

Nurüddin Paşa, Divanı Harbe götürülmesini söyledi. Hükûmet dairesinin bağçesine çıkarıldı. Çocuklar, gazete satar gibi "Peyamı Sabah" diye bağrışıyorlardı. Halk, oraya toplanmıştı. Bir çocuk taş attı, gözlüğüne tesadüf ettiğinden Ali Kemal "Ayab ayıb" dedi. Her taraftan taş yağdırılmağa başladı. Ali Kemal yere düştü. Birkaç dakika sonra hayattan eser kalmadı. Cesedi, köprünün başındaki ağaca asıldı. Linç edildiği sırada Ankara'dan gelen telgrafta sür'atle merkeze gönderilmesi iş'ar olunuyordu.

***

Müteveffa, çocukluğundanberi neler yaptığını "Ömrüm" serlevhasile yazdığı makalelerde hikâye eder. Fırtınalı bir hava gibi gelip geçen hayatının hangi safhasına bakılsa "Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur" mısraını okumak lâzımgelir.

"Muktazayı fıtrata etmekte cümle ittiba
İsmi zahir, herkese bir neş'e izhar eyledi".

Matbu eserleri vardır.

***

"Fırat Vadisinde" isimli manzumeden:

Ne hoş bu âlemi nüzhet, şu nehri hoş cereyan
Şu haymeler, şu koyunlar, şu fevc fevc develer
Sehabeler bu semayı safayı devr eyler
Kenarı âbda birkaç çiçek temevvüc eder

O vechi sade bu iklime ziynet olmuştur
Güzellik işte bu arza tabiat olmuştur

§

Cemaliniz bu zemini münevver eyler iken
Neşatu şevkı dilim haddi müntehayi bulur
Sizin o vechi safanız, o hüsni rânanız
Bu sathı safta bir lüccei letâfet olur
Gülerseniz feminizden emellerim saçılır
Cemâlinizde ne güller, ne goncalar açılır

§

Semâ, o rengi sabahatle membaı sevda
Zemin, o hâki sükûnetle haclegâhı visal
Çemen, çadır, emeli hüsnü aşka me'vadır
Bu yerdedir ki hakikat olur baidi hayâl
Bu yerde bir iki buseyle mesti şevk oluruz
Necatı aşkı, felâhı mihneti buluruz.

***

"Bir Bedevî Kızına" unvanlı ve "88" beyitli manzumeden:

O ne vahşî nazarı cezbe nümud
Vaz'ıma heyetime aldanma
Niami hüsnünü takdir ederim
Pertevi barikai behcetini

Beni bigânei sevda sanma
Zâhiri hale inanma, kanma
Severim rengi ruhi ısmetini
Tavrını, tabişini, rikkatini

§

Şehrin en hoş güzelinde yoktur
Sendeki sıdkı mehabbet pira
Seni gönlüm nekadar saf bulur
Hüsnü ânı bedeviyet sensin

Sendeki kalbi sadakat peyma
Sendeki buyi emelzarı vefa
Nahli nazendei vahşet sensin
Kenzi mesturı taravet sensin

§

Bu semânın, bu zeminin senden
Daha ranâ gülü yok, duhteri yok

Daha hoş bir mehi yok, ahteri yok
Hâsılı bir eseri bihteri yok

Bu çölün mâlikei behcetisin
Surei hüsnünü tertil eyler
Bu kevakib seni tebcil eyler
Şu çemen payini takbil eyler

§

Sanırım busei vaslında senin
O dudaklarda halavet vardır
Başka bir şevki hararet vardır
O güzel sinede safvet vardır
Koklasam zülfünü ısmet duyarım
Bence hurşidi melâhatsin sen
Gerçi bir neclei vahşetsin sen
Gıbta bahşı medeniyetsin sen

§

Ne için öyle müheyya oldun
Yoksa üftadeni terketmek mi
Maksadın bir tarafa gitmek mi
Dili avaremi incitmek mi
Gitme ey yâr, dahilek! lûtfet
Yine mihnetkeşi hicran olurum
Sen gidersen yine nalân olurum
Bahti zarım gibi giryan olurum

*
**

Pek genc iken söylediği bir kıt'a:

Ah bir dem âfitabı bahtım etseydi tulû
Böyle gam alûd görmezdin sehabı ömrümi
Dad elinden ey gönül Allah kurtarsın beni
Dürlü sevdalarla telh ettin şerabı ömrümi

*
**

Hakikat bildiğin bir gayeye vakfı meram eyle
Hayatın varsa ancak lezzeti bir böyle gavgada
Yaşarken lânetü tahkir ile dilhun idilsen de
Ölünce hakkını teslim ederler aynı dâvada

KEMAL

Ahmed Kemal Akünal, Ocakağası oğullarından Kaymakam Râsim Beyin oğludur. 1873 [Şevval 1290] de İstanbul'da doğdu.

Darüşşefaka'ya girdi. Okumağa orada başladı. Her sınıfta birinci olarak 1894 te şehadetnâme aldı. O sene Darüşşefaka Edebiyat ve gayri uzvî Kimya Muallimliğine ve Galata İttihad Postahanesi Müdiriyeti Kâtibliğine tâyin olundu.

İsmail Safa merhumla "Maarif" risalesini neşretmekte iken Tevfik Fikret "Serveti Fünun" un edebî kısmını idareye başlaması üzerine oraya toplanan ediblere iltihak etti. Bilâhare emsali gibi siyasiyata karışarak üç defa tevkif edildi. Üçüncü tevkif esnasında 1900 [15 Ağustos 1316] da Zabtiye Nâzırı Şefik Paşanın odasından bir kolayını bulup sıvıştı. Müteakiben Avrupa'ya savuştu.

1907 de Kafkasya'ya davetle Mekâtibi İslâmiye Müdürlüğüne tâyin kılındı ve "Güneş" ceridesinin başmuharrirliğini de ifa etti. Türklerin ittihadı için propaganda yapmak tühmetile 1910 da tevkif ve idama mahkûm edildi. Amasya meb'usu İsmail Hakkı Paşa, Meclisi Meb'usanda Hariciye Nâzırı Rifat Paşadan bazı siyasî meseleleri istizah ettiği sırada Ahmed Kemal'in mevkufiyeti, Rusya ile aradaki dostluğa münafi olduğundan da bahsetmesile vâki olan teşebbüs üzerine Rusya sefiri, hükümetine telgrafla müracaat ederek idam hükmü, hudut haricine çıkarılmak şekline kalbedildi.

İstanbul'a geldi. Bir sene Ankara Sultanî Mektebi Müdirliğinde bulunduktan sonra memuriyetten çekildi. Sonra Tahriri Müsakkafat Komisyonlarında ve Belediye Cemiyeti Umumiyesinde müntahab âza oldu. Şimdi Beykoz Belediyesinde Başkâtibdir.

İlânı Meşrutiyetten evvel ve sonra neşrolunan mevkut risalelerde birçok manzumesi vardır. Bunları bir araya toplayıp bastırmadı. İntişar etmiyen manzum eserleri de vardır.

Güzel sözlerin toplanıp basılması çok defa kabil olamıyor. Fakat basma kalıp lâfların cild cild basılıp ortaya konması her vakit mümkin oluyor.

HİÇİİ AŞK

Bugün de zılli sükûnunda bir yeşil çınarın
Hayatı aşkını yâdeylemekle meşgulüm
Bugün de bir müteverrim hayâli muhtazarın
Nigâhı serzenişile harabü malûlüm

§

Şebabı, aşk ile ancak gıdalanır gibidir
Şebab için çekilir hep bu mihneti sevda
Onun hakikate karşı nigâhı perdelenir
Hayat onun nazarında medid bir rüya

§

Bugün önümde yalan bir meali davetle
Durur saadeti sevda serabe halinde
Bugün alâkası yok kalbimin mehabbetle
Uyur adem gibi boş bir harabe halinde

GÜZELSİN

Güzelsin hicr ile lerzende bir hüsnün hayâlinden
Güzelsin aşk ile perverde bir kalbin melâlinden
Güzelsin dildeki sen hissi mahmurı mehabbetten
Güzelsin göz yaşında aşkının tabı celâlinden
Güzelsin rengi hüsnün müstear olmuş seherlerden
Güzelsin sen onun her nüktei şiir iştimalinden
Güzelsin tab'ı mevca mevci şevka aksi sevdadan
Güzelsin kuşların nazende samti infialinden
Güzelsin asmane renkler uçmak ümidinden
Güzelsin gökten arza nur yağmak ihtimalinden
Güzelsin cuybarı giryemin gayet hazinane
Erince subhgâhı vasle nagâh inşilâlinden
Güzelsin şairi şeb zindedarı hicre duradur
O muzlim serv zarı makberin samti melâlinden
O demler ki havayi aşk kalbinden güzar eyler

Çıkar bir nağmei ah ihtizazi yalü balinden
Heman gûş eylerim ol nağmeyi bir şir olur peyda
Güzelsin aşka dair sen o şirin de mealinden

*
**

DEVECİ

Hastalanmıştı ihtiyar Cemmal
Develerden çağırdı baş deveyi
Ölürüm belki hakkınız vardır
Develerden gidip reca eyle
Eylesinler helâl haklarını
Deve anlattı hepsi bir sesle
Geçeriz söyle her ne ettise
Yalnız affi, safhı müşkil bir
Bir hanın arkasında kırkımızı

Etmek isterdi bir gün istihlâl
Dedi: "Hâlim değil benim pek iyi
Hakkınız korkarım ki bende kalır
Iztırabı derunumı söyle
Öperim hepsinin ayaklarını"
Dediler: "Sen de şöyle git söyle
Geldi mademki şimdi son nefese
Pek büyük bir kabahat etmiştir
Sürdü, affetmeyiz bu hakkımızı"

KEMAL

Yahya Kemal Beyatlı, Nişli Yunüs Bey Zâde İbrahim Naci [Bey] in oğludur. 2 Kânunıevvel 1884 [14 Safer 1302] de Üsküp'te "Karaağaçlar" denilen semtte doğdu.

Babası 1877 hicretinde Niş'ten ve annesi — Leskofça'lı İsmail Paşanın oğlu Dilâver Beyin kızı — Nakiye Hanım, yine o tarihte Vranya'dan hicret ettiler ve 1883 te evlendiler. Yahya Kemal, ilk oğullarıdır. Leskofça'lı Galib Bey[1] büyük babası Dilâver Beyin kardeşidir.

İlk ve orta tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a geldi. 1903 te Paris'e kaçtı. Ve "Meaux" Kollejinde Fransızcayı kuvvetlendirdi. 1904 de "Paris Siyasî İlimler Mektebi" ne girdi. Haricî siyaset mesleğine hazırlanmak için Müverrih Alber Surel ve Alber Vandal'ın derslerini takib etti ve 1908 de mektebden çıktı.

23 Temmuz 1908 inkılâbından sonra dört sene daha Paris'te kaldı. Bilhassa edebiyatla meşgul oldu. 1912 de İstanbul'a döndü. Darüşşefaka'da tedrisatta bulundu. "Medresetülvaizin" de tarih okuttu. Bayezid'de Türk Ocağı'nda millî cereyanlara, Türkceye, tarihe ve edebiyata dair konferanslar verdi. 1915 de mülga Darülfünun Müderrisiyni Hey'etince "Medeniyet Tarihi" Müderrisliğine intihab olundu. Bu müderrislikte 14 Teşrinievvel 1915 ten 24 Mart 1919 a kadar kaldı. "Garb Edebiyatı Tarihi" ve 11 Teşrinievvel 1922 de "Türk Edebiyatı Tarihi" Müderrisliğine geçti.

1922 de Lozan'a giden Musaleha Mürahas Hey'etine müşavir olarak alındı. Sulhun akdinden sonra Teşrinievvel 1923 de Urfa meb'usu oldu. 12 Mayıs 1924 de Darülfünun Müderrisliğinden istifa etti.

1925 de Ankara İtilâfnâmesi'nin Suriye'de hudut tahdidine taallûk eden ahkâmının tesviyesi için murahhas intihab olundu. Vazifesini hüsni ifa etti.

---

[1] Tercemei hali 441 inci sahifededir.

1926 da Varşova sefirliğine tâyin kılındı. 1929 da Madrid sefaretine tahvil ve 1931 de ilâveten Lizbon sefareti de tevcih edildi.

1934 de Yozgat ve 1935 intihabında da Tekirdağ meb'usu oldu.

*
* *

Yahya Kemal'in şiirlerini, ötedenberi takib ve tedkik eden bir şair, bana tevdi eylediği makalede diyor ki:

"Yahya Kemal'in asıl kendi çığrında olan başlıca manzumeleri "Açık Deniz", "Deniz", "Ses", "Rindlerin Ölümü", "Geçmiş Yaz" dır. "Mehlika Sultan", "Leylâ yahud Nazar" manzumeleri, şarkıları, gençlik eserleridir. Bu eserler, 1912 den sonraki neslin bir zümresi tarafından sevildi ve Türk şiirinin yeni bir ifadesi olarak telâkki edildi. Maamafih evvelki nesilden bazı şairlerle şiir âşinalarda, bu tarz şiiri iyi anladılar ve neşrettiler. Ezcümle Tevfik Fikret, Rumeli Hisarı'nın tepesinden Yahya Kemal'in mısralarını hararetle yaydı.

Şiirde şahsî inkişafı, Paris'de 1905 ten sonra başlamıştır. İlk mısraları, 1912 den sonra yayılırken şiirden anlıyanlar, bu mısralarda, Türkcenin kudret ve selâsetini görmüşlerdi. "Şiir, sözün musikisidir.. Zemini ister his olsun, ister fikir olsun, ister tasvir olsun, hâsılı zemin ne olursa olsun, mısra, tıpkı bir tayyare yerden kalkar gibi uçmadıkca yani kulağımıza bir güfte gibi değil, bir beste gibi gelmedikce şiiri ifade etmiş sayılmaz. Kuru selâset, edebî bir meziyet sayılsa bile şiir değildir."

Bu tariften sonra, esaslı bir müşahede gelir: Mısrada lâfız ayrı, mâna ayrı oldukca yani lisan, şairin kafasında doğmuş bir fikre tercemanlık vazifesini gördükce yine şiir mevcud değildir. Müsbet olarak şiirin vâki olabilmesi için hissin yahud fikrin mutlaka lisan halinde tecelli etmesi lâzımgelir. Meselâ bir manzume, şairin dimağında doğar. "İrtical" hâdisesi, yalnız bundan ibarettir. Şairin başında doğmuş olan ve henüz vücudu olmıyan bu manzume, ibtidasından sonuna kadar, bir bir, bütün mısraların, asılları âdeta "levhı mahfuz" da yazılmış gibi mevcuddur. Şair, o mısraların "mukadder" olan "en mükemmel" şekillerini yavaş yavaş bulur ve manzumeyi, tıpkı ipek kozası gibi, örer. Manzume, tam biteceği yerde biter, istenilse bile temdid edilemez... Üçüncü bir noktayı da izah etmek lâzımdır. Asıl şiirde şair yayılmaz, bilâkis daima kuvvetle toplanır. Elli mısralık kuvveti, mümkünse, bir mısrada ifade etmeğe oğraşır. Bu ifade etmek vasıtası ise "nazım" yahud "ahenk" tir. Ahengin dimağımızda uyandırabileceği âlemi, bazılarının zannettikleri gibi en nadir teşbihler, en süslü istiareler ve san'at marifetleri uyandıramaz. Bâki kalacak mısralar, ancak içinde mânanın teksif edilmiş olanlarıdır.

Yahya Kemal'in şiirini tarif için bu hulâsa ile iktifa ediyoruz. Bugün elli üç yaşına varan bu şair hakkında taayyün etmiş birkaç hakikati tesbit etmek icab eder: Evvelâ, ömrünü yirmi otuz manzumeye vakfetmek fidakârlığını göstermiş, boş cildlerle göz doldurmaktan ve kolay olan bu usulle külliyat sahibi görünmekten feragat etmiştir. Şiiri az olduğu için muarızlarının "şiirsiz şair" gibi ithamlarına karşı gülümsemekle iktifa eylemiştir. Buna mukabil "Az lâkin öz söyler" tarifi de, hakkında sarfedilmiştir. Her manzumesi, kulaktan kulağa geçerek birçok şiir âşinalar tarafından ezberlenmiştir. Şiir mecmuaları olanlar arasında bu mazhariyete erenler pek nâdirdir. Diğer bir hakikat budur: "Açık Deniz" ve "Deniz" manzumelerinde görüldüğü gibi en engin ve en esrarengiz hisleri, en basit Türkce kelimelerle ifade etti. Bundan başka manzumeyi yani başlıyan, devam eden ve biteceği yerde biten bütün bir eserin nümunesini gösterdi. Muarızlarından biri, "İyi, lâkin birkaç yüz mısra, bir eser sayılmaz." demiş, fakat Yahya Kemal'in şiirini seven biri, cevab olarak: "Gördüğünüz kocaman divanlarda, şiir mecmualarında onun mısraları adedince mısra yoktur. O, o divanlardaki fazla mısraları söylememekle isabet etmiştir." demişti.

Asıl kendi çığrından başka yirmi kadar gazeli intişar etmiştir. Bu gazeller, eski millî manzaralarımızdan, neşelerimizden, hâtıralarımızdan bazılarını tasvir etmektedir. Bunlar da, Yahya Kemal,

Türkçenin eski şarkkârî lehcesini ve eski şiirin usullerini itina ile tatbik etmekle beraber tazelik vücuda getirmiştir. Gazeli, birbirine bigâne ve şaşı bakan mısralar silsilesi addetmiyerek mısraları müteselsil bir levha halinde tanzim etmiştir. Bu suretle eski şiirin bariz bir nakisası olan terkibsizlik kaldırıldığı takdirde ancak gazel, bir güfte değil, bir beste olmak şartile ne kadar güzel bir netice elde edileceğini göstermiştir."

Benim mülâhazam da şudur: Yahya Kemal'in şiirlerini tarif ve medheylemek, o şiirlerin kıymetini tenkis etmek demektir. « حاجت مشاطه نيست روى دلارام را » ve "Âfitabın nurunı tarife yokdır ihtiyac" mısralarının tazammun ettiği hakikat, izahtan müstağnidir.

Medhe muhtac olan şiirler, esasen şiir addolunmamalıdır. Çünki hakikaten şiir olsa medhe ihtiyacı olmaz. Medhe muhtac olduğu içindir ki şiir olamaz.

Her kelimesi, şiir olduğunu âdeta terennüm eden sözler — güneşin ziyası, ruhnevaz bir dilberin hüsni gibi — ne tarife muhtactır, ne de medhe..

Yahya Kemal'in, pek çok zamanda pek az şiir söylemiş olmasını, kusur olarak ileri sürenler,

"Sözü az söyle güzel söyle nedimaki suhen
Zer gibi sayılı, cevher gibi sencide gerek"

tavsiyesine kulak vermeli ve Yahya Kemal'in "pek az" denilen sözlerini dinledikten sonra da,

"Söylemez söylemez amma düri meknun söyler"

itirafında bulunmalıdırlar.

Çok söz söyleyip te bir şey söylememek hüner değildir. Hüner, az sözle pek çok şey söyliyebilmektir.

Yahya Kemal'in büyük amcası ve zamanının büyük şairi olan Leskofça'lı Galib Bey merhum, genc denilecek bir yaşta, 39, 40 yaşında ebediyen sükût ettiği için — bir kısmını söyleyip bir kısmını söylemeğe vakit bulamadığı — özlü sözleri galiba veğeninin ruhuna nefhetmiş ki aradan yıllar geçtikten sonra o sözler, Yahya Kemal'den zuhûr etmiştir.

RİNDLERİN ÖLÜMÜ

Hâfızın kabri olan bağçede bir gül varmış
Yeniden her gün açarmış kanıyan rengile
Gece, bülbül, ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şiraz'ı hayâl ettiren ahengile

Ölüm asûde bahar ülkesidir bir rinde
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter

*
* *

AÇIK DENİZ

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum
Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum
Kalbimde vardı Bayron'u bedbaht eden melâl
Gezdim o yaşta dağları, hulyam içinde lâl
Aldım Rakofça kırlarının hür havasını
Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını
Her yaz şimâle doğru asırlarca bir koşu
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...
Mağlubken ordu, yaslı dururken bütün vatan
Rüyama girdi her gece bir fatihâne zan
Hicretlerin bakıyesi hicranlı duygular
Mahzun hududların ötesinden akan sular
Gönlümde hep o zanla beraber çağıldadı
Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı!
Bir gün dedim ki istemem artık ne yer, ne yâr!
Çıktım sürekli gurbete gezdim diyar diyar
Gittim o son diyara ki serhaddidir yerin
Hâlâ dilimdedir tuzu engen denizlerin!

Garbin ucunda, son kıyıdan, en gürültülü
Bir med zamanı, gökyüzü kurşunla örtülü
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi
Gördüm güzel vücudünü zümrüdliyen deri
Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean
Baktım ve anladım ki o ejderdi canlanan
Sonsuz ufukta ah o ne coşkun gelişti o
Birden nasıl toparlanarak kükremişti o
Yelken, vapur ne varsa kaçışmış limanlara
Yalnız onundu koskoca meydan ve manzara
Yalnız o kalmış ortada âsi ve bağrı hun
Bin mağara ağzı açmış ulurken uzun uzun

Sezdim, bir âşina gibi heybetli hüznünü
Ruhunla karşı karşıya kaldım o med günü
Şekvanı dinledim, ezeli muztarib deniz!
Duydum ki ruhumuzla bu gurbette sendeniz!
Durdurmaz, anladım bunu, hiçbir güzel kıyı
Bir bitmiyen susuzluğa benzer bu ağrıyı

***

NAİLÎ KADÎM'İN RUHUNA GAZEL

Dil uyur mest olarak yârı dilâra söyler
Gül susar şerm ederek bülbüli şeyda söyler
Şebi yeldada uzar fecre kadar kıssai aşk
Tâ ki Mecnun bitirir, nutkunu Leylâ söyler
Görmüş âyinei sâfında o serv endâmı
Cuy, gülşende bu hicranını her an söyler
Ehli akl anlamaz efsus lisanı dilden
Zanneder âşıkı divane muamma söyler
Böyle beş beyiti bu gûyende redif üzre Kemal
Nailî söylese bir âlemi mâna söyler

***

Bir hiyabandır ki hasret gûyi cânândan geçer
Her geçen cânânâ peyvest olmadan candan geçer
Cümle lezzetten leziz iksirsin ey zehri aşk
Camı derdinden içen her ruh, dermandan geçer
Meyvei memnudan Âdem tat aldıkdanberi
Kârbanı aşk bitmez bir beyabandan geçer
Pir olur Yakub uzaktan bir ceres gûş eylese
Tuhfei Yusuf sanır vadii Kenan'dan geçer
Dinlemekçün macerayı hicri nayinden Kemal
Mevkibi yâran, civarı beytülahzandan geçer

KEMALÜDDİN

Mahmud Kemalüddin[1] [Efendi], Golos eşrafından Ömer Ağa'nın oğludur. 1863 [1280 H.] de Golos'ta doğdu.

Golos İbtidaî Mektebine devam etti. Babası vefat ettiğinden — annesinin memleketi olan — Yenişehir Fener'e gittiler.

"Ne yaman mihnete dûçar oldum Ki çocuklukta ihtiyar oldum".
beytile başlıyan "Nevhai Masumâne — Bir tıflı bikes lisanından" unvanlı manzumede[2] şüphe yok ki kendi halini tasvir ediyor.

Yenişehir Rüşdî Mektebinde okudu. O sırada Yenişehir'de bulunan Muallim Naci Efendiden taallüm eyledi. "Teranei Tıflane" nin mukaddimesinde diyor ki:

"Âdeta tıflı mektebidim ben — Hevesim çoktu şiire her fenden
§ Şiire hep hasrı iştigal ettim — Öyle teskini iştial ettim
§ Sonra oldum musahhihe muhtac — Güç bulundu fakat bu derde ilâc
Bir zaman eyledi bu yolda mürur — Lûtfı hallâk sonra etti zuhûr
Eyledi Hace Nacii ekrem — Yenişehir'i Fenar'e vaz'ı kadem
Hızr idi sanki geldi imdade — Dahil oldum huzurı üstade
§ Öğrenip tarzı serdi eş'arı — Anladım hep nikâtı güftarı
Yaşasın Nacii suhanperver — Herkesi böyle müstefid eyler".

1882 [1299 H.] de Bursa'ya hicret etti. Yeşil Cami Medresesine girdi. Ulu Cami dersiâm hocalarından Köse Mehmed Efendinin dersine devam eyledi. Bir taraftan da — hemşehrilerinden Emrî Efendinin neşrettiği — "Nilüfer" ve "Fevaid" risalelerinin, bir müddet de Hudavendigâr vilâyeti resmî gazetesinin başmuharrirliğini ifa etti. "Ceridei Havadis", "Tercemanı Hakikat", "Saadet", "Trabzon" gazetelerine ve "Berk" risalesine de yazı yazdı.

Camide tahsil etmekte olduğu ulûmdan icazet alacağı sırada 1888 [15 Rebiülevvel 1306] de vefat etti. Hazreti Emir Türbesine giden cadde üzerindeki kabristana defnolundu.

---

1 Mahlâsı "Hilmi" iken Kemalüddin'e tahvil eyledi.

2 "Teranei tıflâne" sahife 29.

MEZAR TAŞINDAKİ KİTÂBE:

"Ağlamasın mı gönül, etti veda — Âleme bir şairi şirin makal
Mihri dirahşan idi, etti gurub — Kapladı vicdanı zelâmı melâl
Eyledi mihnetgedei sînede — Narı revan sûzi firak iştial
Cismimi ihrak ediyor dembedem — Ateşimin sönmesi emri muhal
Geldi bana bir haberi ateşîn — Ağla gönül, buldu zeval ah Kemal

Şu merhum, hayatının faslı evvelinde irtihal eden ve nevresidegânı üdebayı Osmaniye miyanında bir mevkii mümtaz ihraz eyliyen Yenişehiri Fenarî Mahmud Kemalüddin Efendidir. Ruhu için elfâtiha - Sene 1306"[1].

Orta boylu, uzunca geniş çehreli, rengi sarıya mail, saçı ve sakalı kumral ve kısa, sarıklı ve cübbeli idi. Resmi yoktur. Sükûn ve inzivaye mail, mahcub, mahzun, müstaid bir şair olduğunu âşinaları söylediler. Zavallı annesi, arkasında kimsesiz kaldı.

Muallim Naci, Kemalüddin'e yazıp bilâhare "Sünbüle" ye derceylediği mektubun serlevhasında "Edebiyatımızın medarı emni istikbali olan genclerimizden..." diyor.

Manzum ve mensur "Teranei Tıflâne" ve "Nevayı Şebab" ile "Mektubatı Manzume" adlı eserleri "Âsarım" unvanile 1304 de Bursa'da tab olundu. "Ruhulkemal" namındaki eseri ve diğer perakende yazıları, vefatından sonra yandı.

*
* *

GAZEL

Sergiran olmaz mey âşamanı aşkı cavidan
Gülşeni lâhutta yoktur gamı bîmi hazan
Feyz alır her nazrada çeşmi hakikat bîni aşk
Bir tecelligâhı hüsn alûddur kevnü mekân
Lâmekanı feyizden cevlân hah oldukta aşk
Çıktı tâ kudsi fezayı dilde tuttu âşiyan
Söylesem mafizzamiri aşkımı almaz mütûn
Çok mu teşkil etse her şerhim, hezaran dastan
Öyle mecnuni zamanım saha peyma olmama
Tenktir füshat sarayı hâkdanü asüman
Seyr idelden tab'ı feyza feyzi hassananemi

---

[1] Bu kitabeyi otuz beş sene evvel Bursa'da mukim Yenişehir'li Selim Ecrî [Bey] vesatatile görmüştüm.

Atıfet cuşanı istihsandır nazm averan
Sanma bir savtı zarurîdir sariri hamemi
Âlemi sihrülbeyane essalâ! der her zaman

Her nevayi ney gelir bir nefhai matem bana
Fartı hüznümden cihan olmuş cihanı gam bana
Her safa, ducret fezayı kalbi hicran ibtilâ
Serteser matem nümayi aşktır âlem bana
Dinliyen yok âhı hayret bahşı nevmidanemi
Bir garibi derdmendim yok mu bir hemdem bana
Ses veren feryadıma aksi figânımdır yine
Bak ne hüzn âbadı feryad oldu viranem bana
Seyr edeydi neşvei biimtinanı tab'ımı
Âferin bahşayı istiğna olurdu cem bana
Fartı istidadım oldu kâşifi sırrülbutun
Kalmadı bir nüktei razi suhan mübhem bana

KEMALÜDDİN

Mehmed Kemalüddin [Efendi], Harput'ta Yusüf Kâmil Paşa Medresesi Müderrisi Abdülhamid Hamdi[1] Efendinin oğludur. 1866 [1283 H.] da Harput'ta doğdu.

Harput'ta Cevheriye medresesi mektebinde okuduktan sonra 1877 [1294 H.] de babasının dersine devam etmeğe başladı. Hem okur, hem — madunununda bulunan — talebeyi okuturdu. 1894 [1312 H.] de icazet aldı. 1307 Ramazanının birinci gününden nihayetine kadar Kur'ânı Kerim'i hıfza muvaffak oldu. Şam ulemasından muhaddis Şeyh Bedrüddin Efendi de ilmî hâdisden icaze verdi.

Türk âlimlerinin en büyüklerinden olan babası, yaşı ilerledikten sonra tedrisatını yalnız âli ilimlere hasrettiğinden Kemalüddin Efendi, Kâmil Paşa medresesinin tedrisatını on seneden ziyade bilvekâle idare etti.

Babasının 1902 [1320 H.] de vefatı üzerine müderrisliğe tâyin olundu. Medrese derslerini muntazaman okutmakla beraber — babasının başlayıp ta vefatı cihetile bitiremediği — ilmi fıkıhtan "Hidaye" yi, mukaddema birlikte icazet aldıkları ulemaya tedris ve kırk üç ayda ikmâl etti. Büyük ceddi Müfti Ahmed Efendinin inşa ettirdiği Sare Hatun Camii vaizliği ve dersiam hocalığı da tevcih olunduğundan muayyen günlerde "Camii Sagir" okuttu.

Muhtelif komisyonlar ve meclisler âzalığında ve reisliğinde, merkezi vilâyet kadılığı vekâletinde, mektebler ve medreseler muallimliğinde bulundu. 1916 [1334 H.] da Mamuretül'aziz Vilâyeti Merkez Müftiliğine tâyin olundu. Rütbesi, tedricen Haremeyn pâyesine irtika eyledi.

Oğullarından birinin, bir mektubda bedi san'atını hâvi olarak lâtifeten yazdığı bir cümle, nasılsa sansör tarafından sui te'vil edilerek Samsun'da ikâmete memur oldu. Bir müddet sonra beraeti tebeyyün ederek Harput'a döndü. O sıralarda

[1] Tercemei hali 531 inci sahifededir.

müftiliğe başkası tâyin olundu. Uhdesinde bulunan dersiamlık, müderrislik ve sair vezaifi vakfiye maaşat ve muhassasatı kesildi. Kâmil Paşa Medresesi aidatı da evvelce nezedildiği gibi medrese de muhasebei hususiyece satılarak hedm olundu.

Vâki olan istidası üzerine — memuriyet müddeti otuz seneden üç gün eksik olduğundan — "990" kuruş maaşla tekaüd edildi.

Mübtelâ olduğu mesane illetini tedavi ettirmek üzere son senelerde iki defa İstanbul'a geldi. Şifayab olamadı, avdet eyledi. 2 Şubat 1936 [9 Zilkâde 1354] da vefat etti.

Mensub olduğu hanedanı ilmin vârisi kâmili idi. Vücudü nekadar zaif ise ilmi okadar kavi idi.

Merhum da emsâli gibi şair değildi, nâzım idi. Pek çok manzumesi vardı. Naklimekân ettirildiği hengâmda çoğu zâyi oldu.

NEŞREDİLEN ESERLERİ

"Kasidei münferice tahmisinin şerhi" matbudur.[1]

Aşağıdaki eserler, ilmî, edebî ve tasavvufî mecmualara tefrika edilmiştir: "Kasidei tantaraniye şerhi", "Hamriyei İbni Farız şerhi olan Levamii Cami şerhi", "Kasidei Feride tercemesi", "Makamatı Sofiye tercemesi", "Mertebei Hakanî tercemesi", "Ulviyeti İslâmiye", "Makalei Edebiye", "Hayrı Ümmet", "Mülâhazai Edebiye".

NEŞREDİLMİYEN ESERLERİ

"Kasidetülbürde Tahmisinin Şerhi", "Muallekatı Se'ba Şerhi", "Lâmiyetül Arab Tercemesi", "Lâmiyetül Acem Tercemesi", «عدة من الوقوف فى معانى الحروف والظروف» "Miftahı Harabat", «الايضاح التام فى ترجمة الاشعار الموجوده فى قاموس الاعلام», "Kavaidi Edebiyat", «حل الوظائف», "Talimi İnşa", "Risalei Vahdetülvücud", "Risalei Murakabe Tercemesi", "Mukatteatı Müntehabe Tercemesi", «العرفان النقول المعتبره» «المخصوص» «المقتبس من الفتوحات والفصوص», "İlâvei Mecmuai Fetva", "Hâdisi Erbain", «عوائد المفهوم» «كفاية الراضى فى اجوبة اسئلة القاضى»[3] «تثبيت المفهوم فى تحقيق تتمة العلم المعلوم»[2] yüzlerce fetvayi hâvi sicilli ifta. Naat, Kaside, Tahmis, Gazel kabilinden manzumeler.

*
* *

---

[1] Şarihin arzusu üzerine Evaili Şebabta — Girid'li Sırrı Paşa merhumun nesri tarzında — mensur ve manzum bir takriz yazmıştım. Eserin başında mündericdir.

[2] Arabkir müftisinin istifsarı üzerine yazılmış ve vilâyetlerden mükerreren istinsah edilmiştir

[3] Erzincan Kadısı Ahmed Efendinin mühim suallerine cevaben yazılmıştır.

GAZEL

Hâke pertevbahş olunca aşkı hak, insan olur
Masdarı esrarı Mevlâ, mazharı irfan olur
Âdeme talimi esma eyliyen hem aşk idi
Aşkdan mahrum olan bi şübhe kim nadân olur
Nuhi naci garkden rehyab oluptur aşk ile
Keştü aşka giren âzadei Tufan olur
Aşk idi tur üzre Musa'yı Kelimullah eden
Şehperi aşk ile Îsa göklere puyan olur
Enfüsü afaka aksettikte nuri şemsi aşk
Kûhu mürgan Hazreti Davud'a hem elhan olur
Aşkdır dağlarda da feryad eden kalbî sada
Âşıkın efganı da bak sahibi efgan olur
Bil Kemalüddin kim dinin kemali aşktır
Aşktan haz almıyan üftadei niran olur

***

Utan ey nefsi gafil! Hakka dön şirkü riyadan geç
Dil agâh ol, tecerrüd eyle, meyli masıvadan geç
Yetişmez mi bu gafletle tekâpu ehli dünyaye
Yazık beyhude ömrün geçmesün çunü çerâdan geç
Husuli maksadın maksud ise gel bâbı Mevlâye
Rezalettir deri mahlûkı dûne ilticadan geç
Tekâmül eylemek bişübhe varlıkla münakızdır
Yok ol, yoklukla var maksuda ilmü iddiadan geç
Karar ister isen evvelce tashihi karar eyle
Mürid oldunsa takibi murada itinadan geç
Âsaya virmesün gönlün rıza şehrahi irfanda
Münafii edebdir masıvaye ittikâdan geç
Eğerçi ehli isyandır Kemalüddin kulun Yârab!
Bırakma narı hicre ittiği cürmü hatadan geç

KEMALÜDDİN

Ahmed Kemalüddin Perrî Dede [Bey], Kerbelâ Mutaşarrıfı Ali Rıza Paşanın oğludur. Annesi Münire Hanım, sadrı esbak Derviş Paşanın kızıdır. 1864 [1281 H.] de Manastır'da doğdu.

Altı aylık iken İstanbul'a getirildi. İbtidaî tahsili bitirdikten sonra Şair İranî Remzi Baba'dan Farisî ve diğer zevattan Arabî okudu. İngiliz ve Fransız lisanlarını Amerikan mektebinde tahsil eyledi.

Babıâli'ye çırağ edildi. Muahharen Şûrayı Devlet Muavinliğine tâyin olundu. Kendi ifadesine göre: "Derununu müstevli olan aşkı ilâhî, dünyayı deniden feragate badî olarak memuriyetten istifa etti. Yenikapı Mevlevihanesine ikrar verdi. Postnişini irşad olan Osman Salâhüddin Efendiden sikke puşi inabet oldu. Mesaili siyasîyeden dolayı maznun olan o dergâha dehaletinden nâ'şı hükûmetce idareten teb'id edileceği bir zâtı sütude simat tarafından hasbeluhuvve ihbar edilmesile Avrupa'ya firar etti. Bir aralık Mısır'a giderek mevlevihanede ikmâli çille ile hücrenişin oldu". 1907 de Paris'te bulunduğu esnada söylediği müseddeste diyor ki:

"Diyârı gurbete bivaye düşdük yarımız yoktur
Gamı hicran ile yanmakta dil, gamharımız yoktur
Medârı istinadı hatırı bimarımız yoktur
Eğerçi yarı sadık, müstakim etvarımız yoktur
Cenabı haydarı kerrar âsa şahımız vardır
Perişan rüzgâr olsak dahi Allahımız vardır".

İlânı Meşrutiyetten sonra İstanbul'a geldi. Şûrayı Devletteki eski arkadaşlarından Vagleri Efendi Sisam Beyliğine nasbolunduğu esnada Sisam Tahrirat Müdürlüğüne tâyin ettirdi.

Son memuriyeti, İzmir vilâyetinde Seferihisar kaymakamlığıdır. Bilâhare tekaüd edildi. Son zamanlarında teehhül eyledi, zevcesinin Samatya'daki evinde 29 Nisan 1937 de vefat etti. Cenazesi — müdavimlerinden bulunduğu — Prens Halim Said'-in ve Abbas Celâl'in muavenetlerile kaldırıldı. Yenikapı Mevlevihanesi civarında Dedeler Kabristanına defnolundu.

Sarıdan mübeddel beyaz sakallı, küçük gözlü, orta boylu, terbiyeli, nazük, halim, sükûte mail idi. Halü kalinden, liyakatli bir zat olduğu anlaşılamazdı. Halbuki liyakat sahibi idi. Mukaddema hatırı sayılır demkeşlerden olduğu halde son demlerinde, şeyhuhate munzam olan illet, terki işret ettirmişti.

Mülga Babıâli'de on dört sene iyalâtı mümtaze ve muhtare müdiriyetinde bulunduğum esnada — diğer mümtaze memurları gibi — merhum da gelir giderdi. O suretle ülfet hâsıl olmuştu. Vefatından az zaman evvel evine gittim. Yüksek ot minderin üstüne mangal koymuş, diz üstü oturuyordu. Gidişimden pek ziyade memnun oldu. Bir sepet getirdi. İçinden defterler, kâğıdlar çıkardı. Bazı manzumelerini okudu. Hocası Remzi Baba'nın ve kendinin manzumelerini ve resmini istemiştim. Vücudü rahatsız, hava da soğuk olduğundan — soğuk yerde bulunan — sandığı karıştıramıyacağını, hava ısınınca istediğim şeyleri ve resmini getireceğini vadetmişti. Getirmeden ahrete gitti.

Buraya dercettiğim manzumeler, sekiz on sene evvel verdiği âsardandır. Emsaline nisbetle güzel söylediği bunlardan anlaşılır.

*
* *

GAZEL[1]

Sahbaye aksedince ruhı, tabı mah ile
Demler döküldü ortaya kasdı şenah ile
Çok dilleri harab eder encamkâr o şuh
Mestane bir nigâh ile, çeşmi siyah ile
Pirane ser çekip gideriz gûyi dilbere
Pejmürde bir aba ile serde külâh ile
Ruzi hisab solda kalan sıfrı andırır
Binlerce secde itsek eğer iştibah ile
Mesturdur kitabı hakikatte hüsnü aşk
Seyreyle kâinatı biraz intibah ile
Hüsni cihan şümulü fakat göz kamaştırır
Yok beynimizde perdei hail İlâh ile

---

[1] Mülga Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi merhum Abdülbâki Efendiye naziredir. Tercemei hali 158 inci sahifededir.

Kalmaz bu hâki siflede elbet suud eder
Arşı berini aşka gönül dudi ah ile
Zira huzuri izzete ben çıkmak istemem
Nasıyei siyah ile, cürümü günah ile
Alûdedir mahabbet ile tınetim Kemal
Geldim cihane aşkı fazilet penah ile

***

Cihanı ehli aşka bir mahalli imtihan gördük
Safa tahsiline sây eyledikce hep ziyan gördük
Lisanın eylemiş dembeste telhîi gami hicran
Gülüstanı cihande biz niçe şirin zeban gördük
Felekle pençeleşmek isteyüp meydanı gayrette
Serilmiş haki mağlûbiyete çok pehlevan gördük
Cihanı serteser keştügüzar ettik, bütün halkı
Cefa iklimine konmuş büyük bir kârban gördük
Olup serder havayı kâküli bir servi dilcunun
Beharı âlemi seyreyledik amma hazan gördük
O mahın bilmedik mahiyetin mânada surette
Büyüttük olkadar kim âdeta şemsi cihan gördük
Yakıp mahvetmeğe gelmiş iken hestîi mevhumi
Bu ateşhanede canlar yakar biz niçe can[1] gördük
Sarıldık dameni ihsanına bir kâmili asrın
Ebülvakti cihan zanneyledik ibni zaman gördük
Yetiştirdik gönülde bir müridi müttaki meşreb
Anı şayestei terbiyeti pirimugan gördük
Ne gördük bunca yıllar tekyede hizmet idüp şeyhe
Yine meyhanede bir cam ile bir nevcivan gördük
Gönül medhuş olur Perrî[2] semaından, safasından
Deri hünkârı biz ehli dile darülaman gördük

---

[1] Tariki Mevlevî ıstılahında "can", çillede bulunan nevniyazlara tesmiye olunduğunu, Kemalüddin Perrî, manzumesinin altına işaret etmiştir.

[2] Bazı manzumede "Perrî" mahlâsını kullanmıştır.

KENAN

Yusüf Kenan [Bey], Bayezid oğullarından Meraş Valisi Vezir Meraş'lı Kalender Paşa Zâde Diyarbekir Valisi Vezir Süleyman Paşanın oğludur. Annesi Şerife Hanım, Zülkadr evlâdındandır. 1830 [1246 H.] da Meraş'ta doğdu.

Çocukluğunda Mirülümeralık rütbesi tevcih olunarak Paşa oldu. Meraş'ta tahsili marifet etti. İstanbul'a geldi. İstidası üzerine rütbesi 1845 [Şevval 1262] de rütbei saliseye tahvil ve Sadaret Mektubî Odasına memur edildi. Daha sonra Hariciye Mektubî Odasına girdi.

1860 [Rebiülâhır 1277] da ulâ sınıfı sânisi rütbesile hariciye, yine o sene içinde Sadaret Mektubculuğuna tâyin olundu. 1862 [Safer 1279] de ulâ sınıfı evveli ve ikinci rütbe Mecidî nişanı verildi. 1867 [Cümadelûla 1284] de Tunus Kapı Kethudalığı da Mektubculuğa ilâve edildi.

1868 [9 Zilhicce 1285] de rütbei balâ ile Dahiliye Müsteşarlığına ve 1869 [5 Cümadelâhire 1286] da Mahkemei Nizamiye Âzalığına tâyin kılındı.

Mahmud Nedim Paşanın Sadaretinde 1871 [5 Receb 1288] de ikinci defa Sadaret Mektubculuğuna, müteakiben [Şaban 1288] de Divanı Hümayun Amedciliğine ve Hüseyin Avni Paşanın Sadaretinde 1874 [25 Rebiülâhır 1291] de Şûrayı Devlet Âzalığına, dört ay sonra [2 Remezan 1291] de tekrar Amedciliğe ve Mahmud Nedim Paşanın ikinci sadaretinde 1875 [Zilkade 1292] de Divanı Ahkâmı Adliye Muhakemat Dairesi Âzalığına tâyin olundu.

1876 [9 Receb 1293] da vefat eyledi. Merkez Efendi Kabristanına defnedildi.

Manzum ve mensur âsarından bazıları "Âsarı Kenan Bey" ve "Gülşeni Suhan" namlarile tabolundu. Basılmıyan resmî ve hususî bazı müsveddeleri damadı merhum Cevad Beyin nezdinde mahfuz idi.

Merhum şairlikten ziyade nasirlikle mâruf idi. Babıâli'nin en muktedir kâtibi addolunurdu. İşretle meluf ve meşhur idi. Meclisi Vükelâ'nın mühim mazbatalarını ve arz tezkirelerini içerek yazdığı mervidir.

Vefatında "Vakit" gazetesinde şu fıkra derc olunmuştur :

"... Merhum, meherei erbâbı şirü inşâdan olarak zahirde vefatına sebeb olan şey, işrete ifratı inhimaki olmağla bu cihetle gaybubeti her halde mucibi teessüf ve sair işret mecburları için şayânı ibret ve intibahtır".

Uzun boylu, esmer, seyrek sakallı idi. Resmi yokdur.

***

Vaka nüvis Lûtfi Efendinin söylediği tarih manzumesi:

"Meraş'ın rükni iken ben sığari sinnimde
Validemle gelüp İstanbul'a mirane edâ
Paşalık namını terk ile yazıldım kaleme
Hamei sayi alup destime manendi asa
Şirü inşada kariham giderek oldu küşad
Yazdığım maddeleri hep beğenirdi vükelâ
Bu sebeble mütehayyiz olarak beynelenam
Kalemimle niçe hizmetleri ittim ifa
Zulmümün dairesi nefsime mahsur idi hep
Etmedim ben bilerek devletime cürmü hata
Görmedim bir düzüye ömrüm içinde rahat
Doymadım gencliğime hayf bana vah bana
Yazı yazmak gibi buz üstüne geçti ömrüm
Geçiyordu çabucak ahdü zemanım hayfa
Günahım her nekadar çoksa da andan çoktur
Afvü ihsanı İlâhiye ümidim Hakka
« ارجعى » emrine oldukta muhatab nefsim
Can atup oldum o dem rahrevi semti beka
İsmimi senki mezarımda gören ehli kerem
Bana lûtfen ideler, yalvarırım hayr dua
Haberi fevtime bu noktalar olmuş tarih
Mir Kenane Huda Cenneti kıla me'va"

***

Devletce gizli tutulması lâzımgelen bazı mühim meseleleri, Mısır Hıdivi İsmail Paşaya ihbar ettiğine Sadrıâzam Âli Paşa nasılsa zahib olarak Kenan Beyin bir şarkısındaki "Âşıklığımı nalelerim halka duyurdu" mısraını "Casusluğumu namelerim halka duyurdu" şekline ve memuriyetini de Dahiliye Müsteşarlığına tahvil eyledi, — o zamana yetişen — bazı zevattan işitilmişti. Resmî kitabetteki mehareti gibi iffet ve namusu da herkesce müsellem olan bir zata casusluk isnadı, hased ve rekabet saikasile Âli Paşaya ilkaatı müfsidanede bulunulmuş olmasından başka bir şeye haml olunamıyacağından bu husustaki malûmatını damadı Cevad Bey merhumdan sormuştum, aşağıdaki varakayı göndermişti:

"Babıâli'ye aid ahvali, Hıdiv İsmail Paşaya yazmak bahsi şayânı tedkiktir. İsmail Paşa, bir ecnebi memuru, yahud düşmeni devlet değil idi ki anınla muhabere edilmek casusluğu istilzam etsin[1]. Âli Paşanın meşhuru âlem olan kin ve garazı, kendinden gayri erbabı ikbale intisab eden, yahud zevatı sairenin teveccühünü kazanmış

[1] Devlete taallûk etmiyen hususî işlere dair muhabere etmek başka, gizli tutulması lâzımgelen devlet umurunu haber vermek yine başkadır. İhbar, maddî bir menfaate müstenid olmasa ve bir zarar tevlid etmese bile yine tecviz olunamaz. Herhalde kâtib, kâtim olmalıdır.

olan âdemler hakkında biaman bir surette tecelli ettiği nakabili inkârdır. Kenan Bey, Fuad Paşa tarafından iltizam ve o asrın ekâbiri canibinden takdir olunduğundan ve bilhassa Yusüf Kâmil Paşa gibi fazilet ve irfanı ile mümtazülemasil olan bir zatın mazharı teveccühü bulunduğundan[1] Âli Paşa, âdeta kıskanma derecelerinde evza gösterirmiş. Ubudiyetleri şahsına hasretmek istiyenlerden olduğu için Kenan Bey ne yaptise bir türlü yaranamamıştır.

"Âşıklığımı nalelerim halka duyurdu" mısraını hâvi olan şarkıdaki "Feryadımın aksi geliyor semti semâdan" mısraını takdiren Yusüf Kâmil Paşanın ibzal eylediği taltifat da Âli Paşanın infialini teşdid eylemiştir.

Kenan Beyin mizacını bilenler tasdik ederler ki esrarı devleti ifşa etmek şöyle dursun, kendi ailesinin mâlen harabını intac eden konsolid hakkındaki kararı Meclisi Vükelâda kendi yazdığı halde evlâdına bile söylememiş ve ellerindeki binlerce liralık konsolidin bir gün evvel satılmasını temin etmemiştir. Sattıkları evlerinin bedelile tedarük edilen eshamın mahvine seyirci olmak derecesinde ketumiyyeti muhafaza eylemiştir.

Onu herkes sevdiği gibi Hıdiv de severdi. Hattâ padişaha takdim eylediği bazı arızaları — inşadaki şühretinden dolayı — ona yazdırırdı.

"Vakit" gazetesinin yazdığı işret fıkrası üzerine aile namına ikâmei dâva edilmesile fıkranın muharriri istifayi kusur etmiştir. Kenan Bey, zevku safaya maildi ve fazla işret ederdi. Fakat âlemi âbde hali tabiîden daha halûk ve nazük idi. Hanesinde daima musikî ve şiir erbabından hayli zevat bulundurur ve onları geçindirirdi.[2] Seha ve keremi mebzul idi.[3] Mücessem hüsni hulk olup ağzından fena bir kelime,

[1] Tanıdığı âdemleri, bilhassa kemal erbabını aramak, hastalıklarında halü hatırlarını sormak Yusüf Kâmil Paşanın şiarı olduğundan Kenan Beyin rahatsızlığında — muhiblerinden olan — babam Mehmet Emin Paşa merhumu, hatırını sormak için göndermiş ve muhterem hasta, bu iltifattan müteşekkir ve minnetdar olarak yatakta aşağıdaki mısraları yazıp takdimini reca etmiştir:

"Asafa efzun ter olsun devletin — Mürdeyi ihya buyurdu şefkatin
Bihazan olsun baharı sıhhatin — Mürdeyi ihya buyurdu şefkatin."

[2] Dıyarbekirli şair Talib, bir manzumesinde Kenan Beyden gördüğü misafirperverlikten minnetdarane bahsediyor.

[3] Babası Veys Paşa ve kendi, Kenan Beyin pek eski dostlarından olan Zeynülâbidin Reşid Bey, bana gönderdiği mektublardan birinde "Kenan Bey merhume vekilharclık kolay değildi" unvanile şu satırları yazmıştı:

"Miri müşarünileyhin akrabasından Said Efendi, berayi hatır vekilharclığı deruhde ile nakdi mevcudu olan altı yedi yüz lirayı iki üç ay zarfında sarfeder. Masarifi vakıanın defterini Beye verir. O da tedkik için Pepe İsmet'le* Bursa'lı İsmail namındaki dalkavuklara tevdi eder. Bunlar, ictima ederler. Her kalemde "Vay insafsız, Beyefendiyi batırmış. Vay hain, hanedanını kül etmiş. Vay mel'un biri beş yazmış" gibi hakaretamiz sözlerden maada bir de temiz dayak atarlar. Mumaileyh "Ben Beyi batırmadım. O beni batırdı. Ettiğim masrafa mukabil beş para alamadım" diye feryad ederek ve inliyerek soluğu, ehibbasından Aziz Paşanın Sultantepe'sindeki hanesinde alır. Bir hafta kadar esiri firaş olur. Yol masrafını Paşa, tesviye edip Meraş'a avdet eder. Bu vak'ayı Trabzon'da vali iken Aziz Paşadan işitmiştim."

* Tercemei hali 713 üncü sahifededir.

şiddetli bir söz bile işitilmemiştir. Hakikati hal, böyle olmakla beraber her insan gibi onun da kusurları olabilir."

*
* *

Kenan Beyin eş'arı, Medhiye ve Yeni sene tarihleri kabilinden manzumelerle şarkılardan ibarettir. Kaside gazel, kıt'a, rubaî söylememiştir. Söylemiş ise ben, görmedim ve işitmedim.

ŞARKI

Sislendi hava tarfı çemenzarı nem aldı
Bülbül yuvadan uçtu gülüstanı gam aldı
Bağlar bozulup bezmi vefa şekline girdi
Gülzârı mahabbette yine şenlik azaldı

§

Bir gün seni elbette eder vâsılı cânan
Bu âhı sehergâh ile bu hâli perişan
Bak bülbüle sabreyle gönül eyleme efgan
Hengâmı güle, nuşi müle şunda ne kaldı

§

Hayrette benim suzişime ateşi suzan
Tufanı kaza cuşişi çeşmanıma hayran
Canımdan usandırdı beni nazı tabiban
Biçare gönül bisteri mihnette bunaldı

*
* *

Ol kaşı keman, cevrü cefa yayını kurdu
Tiri nigehi murgı dili zârımı urdu
Peykânı gamı geçdi ciğergâhıma durdu
Âşıklığımı nalelerim halka duyurdu

Sultanı kader neyleyim böyle buyurdu

Mehcur olalı ol gülü nâdide edâdan
Kurtulmadı biçare gönül harı cefadan

Feryadımın aksi geliyor semti semâdan
Âşıklığımı nalelerim halka duyurdu

Sultanı kader neyleyim böyle buyurdu

Müjgân oku sinemde edip kârını icra
Hunı ciğere çeşmi teri eyledi mecra
Yârin işidip güldüğüne ağlamam amma
Âşıklığımı nalelerim halka duyurdu

Sultanı kader neyleyim böyle buyurdu

***

Gönül tesiri gamla nalezendir
Belâyi fırkatten mi ne denir
Cihan şimdi bana beytülhazendir
Cihan şimdi bana beytülhazendir

§

Saba var yâre bahtimdan figan it
Sorarsa halimi böyle beyan it
Götür hunabı çeşmim armağan it
Cihan şimdi bana beytülhazendir

§

Beni men etti hicranın emelden
Ben artık ihtiraz etmem ecelden
Yıkıldı hanei hatır temelden
Cihan şimdi bana beytülhazendir

KEŞFİ

Ömer Keşfi [Efendi], Şekilî Ali Efendinin oğludur. 1835 de doğdu. Kırım muharebesinde —Seyyid Hamza Nigâri Efendi merhumun kumandasında Kafkasya Zadegânından teşekkül eden— süvari alaylarının kitabetinde kullanıldı.

Anadolu orduları maiyetinde iken ibraz eylediği hizmetlerden dolayı kaydı hayat ile maaş tahsis ve diğer suretle de taltif olundu.

Harbden sonra Erzurum İskânı Mahacirin memuriyetinde ve Muhasebe Kitabetinde bulundu. 1867 de otuz iki yaşında vefat etti. Erzurum'da Derviş Ağa Camii Haziresine defn olundu.

Hayli manzum söz söylediği menkuldür. Her şeyin güzeli gibi sözün güzeli de azdır. Herkes, nefsinde söz söylemek salâhiyetini tehayyül etmese, yahud söylediği sözlerin güzelliğine kani olmasa, güzel söz söyleyene ve güzel söze tesadüf olunur.

Keşfi'nin oğlu —Düyunıumumiye merkez idaresi yazı işleri müdir muavinliğinden müteakid— Hafız Mehmed Kâşif Efendinin de [1863 - 1921] manzumeleri vardır.

*
**

Tepti sevda, yine dil, menzili cânâne gider
Baş açık, yalın ayak derkei sultane gider
Cuşeşi şevku niyaz ile o meydane gider
Galiba şahi şehid aşkına kurbane gider

Sinei âşıka ey dil, çekilür dağı hezar
Vadii gamde niçe yıllar ider naleü zar
Can verir etmek içün gûyi dilâraya güzar
Tepti sevda, yine dil, menzili cânâne gider

Aşka pabeste olanlar, hiyelü âle düşer
Kâh çahı game, keh vesvesei bâle düşer
Yolda bin türlü meşakkatle yaman hale düşer
Tepti sevda, yine dil, menzili cânâne gider

Zerrece yok ki tehammül, ide aramu sükûn
Ol kadar camı heves sunmuş ana bahtı nigûn

Aşktan gayri gerekmez ana hiç rah nümun
Tepti sevda, yine dil, menzili cânâne gider

Kimde aşkın eseri eylese bir zerre zuhûr
Olur elbette o dem merhalei rahate dur
Zevkı vuslatla fakat bir gün ider kesbi huzur
Tepti sevda, yine dil, menzili cânâne gider

*
* *

Müşki Çiniden gelir sanma meşame feyzi aşk
Bir Peri'nin kâkülü anber feşanından gelir
Şimdi bildim gûşume âvazı hayyi lâyemut
Piri aşkın nüktei cennet nişanından gelir

KEŞFİ

Keşfi Baba, 1835 [1251 H.] de Erzurum vilâyeti dahilinde Zur köyünde doğdu. İstanbul'a gelip bir müddet eniştesinin yanında kaldı. Bir işle meşgul olmadı. Âşık Paşada mülga Tahir Ağa dergâhına devam ederdi. Sarık ve cübbe ile gezerdi.

Ümmî dinecek derecede okuyup yazması az olduğu halde — âşinalarının rivayetlerine göre — fıkıha, tefsire, hadis'e ve tasavvufa dair bahis açılsa vakıfâne söz söyler ve dinleyenleri hayrette bırakırmış.

Âşık Yunus tarzında büyük bir divanı olduğu mesmudur. Nakşibendî ve Kadirî tarikatlerine müntesib idi. Erzurum'a avdetinden bir sene sonra 1907 [1325 H.] de vefat etti.

*
**

Muhammed nurunu ihsan iden sen
Anınla âlemi taban eden sen
Melekler علم الاسما dan âciz
O sırrı Âdeme ihsan eden sen
Bütün ruhlar gelüp andan zuhûra
الست بربكم ferman eden sen
Alanlar ol sadadan zevku şevki
قالوا بلى cevabın söyleden sen
Kimisi kaldı İblis meşrebinde
Oları talibi niran eden sen
Cihan halkın kimin kâfir, munafık
Kimin âşık, kimin irfan iden sen
Halil'i odlara Nemrud atınca
Yakup odları gülistan eden sen
Eridüp Turisinayı cemalin
Musay'ı valihü hayran eden sen
Yusüften ayırup Yakubı zarı
Niçe yıl âh ile giryan eden sen
Muhammed'dir nebiler serveri hem
Anı derdlilere derman eden sen
Ne güçlük var bizi af eylemekten
Benim Gaffar deyu ilân eden sen
Virüp aşkı Yakup odlar içinde
O şûleye beni pervan iden sen
Düşürüp dağa taşa ehli aşkı
Derununda özün pünhan eden sen
Kamu varlıklarından geç beni bul
Buyurup Keşfi'yi irfan eden sen

*
**

Nedendir böyle ağlarsın
Ninni oğul ninni
Ümidin Hakka bağlarsın
Ninni oğul ninni
Bu dünya mülkine geldin
Meleklerden öğüt aldın
Bu hayret bahrine daldın
Ninni oğul ninni

Nedir bu ağlamak çok çok
Cehennem havfı sende yok
Huda gönderdi dünyaye
Gönül arz eyle Mevlâ'ye
Sana iğva verir şeytan
Bu dünya mümine zindan
Bu dünya işi mihendir
Serapa bize ibrettir
Bunun safasına bakma
Tariki aşktan çıkma
Halâlinden olur her kâr
Çalış ez cânü dil her bar
Ciğerden ağlayup durma
Beni ateşlere urma
Bu Keşfi'den nasihat al
Taatte eyleme ihmal

Sanırlar saplanır bir ok
Ninni oğul ninni
Sakın boş düşme hayhaye
Ninni oğul ninni
Sözünü dinleme bir an
Ninni oğul ninni
Bunun her kârı firkattır
Ninni oğul ninni
Ahiret mülkünü yıkma
Ninni oğul ninni
Kesel ehli olur nâçar
Ninni oğul ninni
Melûl melûl boyun yorma
Ninni oğul ninni
Maarif bahrine gir kal
Ninni oğul ninni

LEBİB

Mehmed Lebib [Efendi], Tophane Ruznamçecisi Mustafa Efendinin oğludur. 1785 [1199 H.] de[1] İstanbul'da doğdu.

Tahsili ilmetti. Ruznamçe kalemine devam ederek babasının 1813 [1 Rebiülevvel 1228] de vefatında yerine tâyin olundu. On üç sene bu hizmette bulundu.

1826 [1241 H.] da Yeniçeriliğin ilgasında — Koca Mustafa Paşa civarında bir tekkenin postnişini olan Feyzullah Efendinin oğlu küçük şeyhin dervişlerinden ve erbabı fesaddan — Yeniçerilerin Mumcusu Arnavud İsmail'in oğlu Süleyman'ın ihfa edilmesini küçük şeyh, müntesiblerinden Tophane Nâzırı Sadık Efendiye söylemesi üzerine Efendi, — maiyetinde Ruznamçeci olan — Lebib Efendinin evinde saklattırdı. Süleyman'ın, Serasker tarafından arattırıldığını Lebib Efendi işitince kendi evinde bulunduğunu hafiyyen kalyoncu zabitine haber vermeğe mecbur oldu.[2] Zabit de Sadrıâzam Selim Paşaya ihbar etmekle Süleyman oradan alınıp idam olundu.

Sultan Mahmud, Sadık ve Lebib Efendilerin de ifnasını emreyledi. Pertev Paşa vesair vükelâ, ölümden kurtarmak için Sadrıâzamı ikna ettikten sonra Padişahtan istirham ettiler, Sadık Efendi idama bedel 1826 [28 Zilkide 1241] da Amasya'ya nefyolundu.

Lebib Efendi, keyfiyeti haber vererek sadakat göstermiş ise de birkaç gün tehiri, kabahat sayılarak Kütahya'ya iclâ edildi. Bir müddet sonra affolunarak İstanbul'a geldi.

Müteakiben vâki olan Rusya muharebesinin mukaddimatında Tuna kalalerinin muayenesine ve harbin ilânında Şumnu Ordusu Mühimmatı Harbiye nezaretine memur oldu. Musalehadan sonra avdet etti.

Muhtelif tarihlerde Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna cihetlerine muvakkat memuriyetlerle gönderildi. Mevkufatiliğe, zecriye muhassıllığına, Tersane Müdiriyetine ve Harir Nezaretine tâyin edildi.

Bir müddet mazul kaldıktan sonra Şûrayı Babıâli, Ziraat Meclisi âzalıklarına memur oldu. 1838 [1254 H.] de teşkil ve Ticaret Nezaretine rabtolunan karantine işleri, ertesi sene müstakil bir nezaret şekline konularak Lebib Efendi tâyin olundu.

---

1 Kızının oğlu fudalayi ricalden İzzüddin Bey merhum, velâdet tarihinin böyle olduğunu söylemiştir. "Fatin" tezkiresinde [1203 H.] olarak mukayyeddir.

2 Cevdet Paşa Tarihinde bu suretle muharrerdir. İzzüddin Bey, "Bazı casusların keyfiyeti Sadrıâzama, onun da Padişaha bildirdiğini" bana söylemiştir. Lûtfî Efendi, tarihinde "Hanesinde misafir eylediği mün'akisi samiai padişahî" olduğunu Lebib Efendiden naklen söylüyor.

1840 [1256 H.] da ulâ sınıfı sânisi rütbesile Haleb Defterdarlığına nasbedildi. Havasile imtizac edemediğinden iki sene sonra istifa etti.

1843 [1259 H.] de Rumeli iyaleti [Manastır] defterdarı oldu.

1845 [1261 H.] de istifa etti. 1846 [1262 H.] da Meclisi Valâyi Ahkâmı Adliye âzalığına tâyin ve şehzadelerin sünnet düğünü esnasında ulâ sınıfı evveli rütbesi tevcih kılındı.

1849 [1265 H.] da Meclisi Muhasebei Maliye Riyasetine ve Encümeni Dâniş âzalığına, 1854 [Rebiülâhır 1270] de tekrar Meclisi Vâlâ âzalığına, 1857 [Zilkade 1273] de Takvimi Vekayi ve Matbaai Âmire Nezaretine nasbolundu. Rütbei Bâlâyı ve ikinci rütbe Mecidî nişanını ihraz eyledi. 1862 [1278 H.] de Takvim ve Matbaa Nezaretinin, Maarif Nezaretine ilhâkı üzerine açıkta kaldı. "15000" kuruş mazuliyet maaşı tahsis kılındı.

1867 [20 Şaban 1284] de vefat etti. Eyub'de Bostan iskelesinde imaretin karşısındaki kabristane defnolundu.

MEZAR TAŞINDAKİ KİTÂBE :
HÜVELBÂKİ

"Kudemayi Ricali Devleti Aliyyeden esbak Takvimhane Nâzırı merhum ve mağfurünleh Mehmed Lebib Efendinin ruhı şerifi içün elfatiha 20 şaban 1284."

Başı büyük, beyaz sakallı, kısa boylu, vücudü enli idi. Resmi yoktur.

*
**

Lebib Efendi, zamanının ilmü irfan ile mâruf olan ricalindendir. Mahmud Paşa Camii civarında Menge mahallesindeki konağına üdeba, şuara vesair erbâbı marifet devam eder, ilmî ve edebî suhbetler edilir idi. Daniş sahiblerini himaye eder, bilhassa müstaid genclerin terakkisine çalışırdı. Şair Safvet'i, yorgancı kalfalığından ve meyhane köşelerinden çıkarıp üdeba kafilesine katan odur.

Efendiyi pek sık ziyaret edenler arasında Ziya Paşa ve "Ceridei Havadis" muharriri meşhur Âlî gibi pek kıymetli edibler ve şairler vardır.

Ricali devletin ve erbâbı kemalin kudemasından yaşlı başlı bir zat olduğu halde 1861 [Hicrî 1277 senesi evahirinde] Hersekli Ârif Hikmet'in evinde toplanan Encümeni Şuaraya devam ederdi.

Meclisine mülâzimet edenlerden Lûtfî Efendi, tarihinin basılmıyan kısmında Efendinin vefatından bahsederken der ki:

"... Şuh meşreb, piri cevan nüma, hüsni tabiat ve ülfet ve musahabette yekta, meclisile iğtinam olunur bir şairi bîhemta idi. Hanedanı ehli beyte olan şiddeti irtibat ve mahabbeti âsarı olarak her sene muharremülharam dühulünde müstakillen beşer onar sahifelik matemnameler tanzimini itiyad edinmişti."

Bu sözlerin, hakikate muvafık olduğunu, — zamanının bütün fuzalasile tanışmış olan — babamdan ve Ârif Hikmet'le diğer zevattan işittiğim medayih, müeyyiddir. Ancak Lûtfî Efendinin "Şair Bîhemta" tâbirini — üst taraftaki — "musahabette yekta" ya seci' olmak için kullandığını söylemek de hakikate tevafuk eder.

Fazilet sahibleri, munsif olur. Bihakkın fazilet ve insaf sahibi olan Efendi merhum da bakınız ne diyor:

"Eski mazmunları tazmin ile çaldın çarptın[1]
Sana şair mi desem vah Lebib vah sana"

§

"Bana mecmuasın okuttu geçenlerde Lebib
Sâde sözler de bu âlemde esermiş bildim".

Âsarı nazmiyesi "2832" sahifeli — büyük küçük — on iki mecmuadan mürekkebdir. Mecmualardan birkaçı, Ziya Paşanın yazısiledir. Ahfadı fazılasından Mehmed Şerif Paşa, kütübhanesinde mahfuz olan bu mecmuaları, umumî kütübhanelerden birine koymak istedi. Efendinin pek eski ehibbasından Pertev Paşa merhumun — Üsküdar'da Selimiye dergâhından — Fatih'de Millet Kütübhanesine nakl olunan kütübhanesine koymağı münasib gördüm ve bizzat teslim ettim[2].

On iki mecmuanın muhteveyatı, tensik ve en güzelleri intihab olunmak suretile tertib edilen Divanı Kebir, bastırılmak üzere — Efendinin meclisine devam edenlerden — Manastır'lı Şair Nailî tarafından Mısır'a götürüldüğünü ve neticenin mechul olduğunu Şerif Paşa söylemiştir.

Divanın basılmadığı, bir nüshasının Mısır'da ve burada görülmemesile sabittir.

BASILAN ESERLERİ :

1 — "Cevahiri Mültekate". 2 — "Tuhfei Vehbi Şerhi". 3 — Tuğrai'nin "Lâmiyetülacem" namındaki kasidesinin Türkce şerhi. 4 — Fuzûlî'nin "Sıhhat ve Maraz" adlı Farisî risalesinin tercemesi.

Bu terceme, tabolunmak üzere iken Abdülhak Molla, okuyub iade etmek üzere alır. İade etmeden vefat eder. Müsveddesi de yanar. Bu sebeblerle yeniden tercemeye mecbur olduğunu, Lebib Efendi — 1856 [1273 H.] da basılan nüshanın mukaddimesinde — söylüyor. 5 — «برهان الهدی فی رد النصاری» . «تحفة الاریب فی رد اهل الصلیب» isimli eserin tercemesidir. Beş bab zeyledilmiştir. Basılmamıştır. 6 — Sokakların

1 "Aldın sattın" dese idi, "çalmak, çarpmak" hücnetine mahal kalmazdı.

2 Bazı kitab ve mecmuaların arkalarında ve kenarlarında görülen imzasız ve işaretsiz yazıların kimlere aid olduğunu anlayamıyoruz, merak ediyoruz. Bizden sonra gelecekler içinde de bizim gibi merak edenler bulunur zannile söylüyorum ki: Lebib Efendinin mecmualarının ilk sahifelerinin arkalarındaki yazılar benimdir.

tathir ve tanzimi hakkında risale. Bu da tabolunmamıştır. 7 — On iki mecmuadan mürekkeb divanı eş'ar.

***

GAZEL

Tirinin peykânın alma sinei uryandan
Bir o kaldı ittiğin inamdan, ihsandan
Baştan ayağa kadar endamına âyineyim
Sensin ey mehru görünen çeşmime her yandan
Neylesün dilhastegânı aşka baksun da tabib
Fark müşkildir ogûne derdleri dermandan
Çok temaşa eyledim seyrangehi uşşakda
Görmedim asla mürüvvet görmişi hubandan
Hiç değil çâki kiriban etmeğe hazırlanur
Bazı kerre âşıkın el çekse de damandan
Yâr pünhan olsa gönlünde aceb olmaz Lebib
Bilmiyor musun periler gizlenür insandan

***

Âşıkım dilde âhu zarım var
Derdi hasretle kâru barım var
Aşka dirdim ne ise nakdi heves
Ey gönül, işte bunda kârım var
Beni gösterdi bülbüle, didi yâr
Böyle feryad ider hezarım var
Hoşça tut kim gönül dinür adına
Sende ey şuh yadigârım var
Bir şeyim var dimem Lebib, ancak
Nazmü nesr ile iftiharım var

***

Bir kimse değil sırrı kaderden agâh
Mâni de ve mu'ti de Cenabı Allah
Lâzımsa da esbaba gönül rabtitmem
لا حول ولا قوة الا بالله

***

Âşıklığı terk itmek içün vaiz Efendi
Ezberlemiş idim ne didise bana amma

Bir harfi dahi kalmadı zihnimde unuttum
Nagâh görünce seni ey şuhı dilâra

*
**

Aranur ehli deyu olmaz idi
Devletin cahına herkes tâlib
Şimdi nâehl olanlar buluyor
Ehlinin himmeti ile mansıb

*
**

BİR MANZUMENİN BAZI EBYATI

Yer bulmaz idim yağmağa barân oluvirsem
Gökler yıkılurdu mehitaban oluvirsem
Derd olsam eğer kimse devâmı bulamazdı
Bir derdli bulunmaz idi derman oluvirsem
Mahileri mar olur idi ben deniz olsam
Toprak kesilürdü suyu umman oluvirsem
Mısr olur isem Nili mübarek akamazdı
Göz sürmeyi görmezdi sıfahan oluvirsem
Bağ olsam eğer meyveye hasret olur âlem
Bir sebze yetişmez idi bostan oluvirsem
Her koklayanın burnu düşer nefret iderdi
Gülzârı cihanda gülü reyhan oluvirsem
Her taze firar eyler idi Kartala doğru
Mahbub sevüb maili huban oluvirsem
Derhal kıyamet kopar âlem yıkılurdu
Şeddadın eğer yaptığı bünyan oluvirsem
Viran olurdu Yemen iklimi Lebiba
Hâkinde biten kahveye fincan oluvirsem

*
**

Ateş, pamuktan korktu savuştu kömürlüğe
Bad, eyler oldu sivri sineklerden ihtiraz

*
**

Kediye pis dime zinhar Lebiba zira
Peşeler filleniyor, murlar arslan oluyor

LEYLÂ

Leylâ [Hanım], Sudur'dan Moralı Zâde Hâmid Efendinin kızıdır. Hangi senede doğduğu malûm değildir. Babasının 1824 [Receb 1240] de vefatı üzerine tanzim eylediği mersiyede:

"Çenk veş kaddin büküb Leylâ fakir
Derdü gam itdi anı genclikte pir"

demesine göre o tarihte genç olduğu anlaşılıyorsa da kaç yaşında bulunduğu tâyin edilemiyeceğinden velâdet tarihinin de tesbiti mümkin olamaz.

Dayısı[1] Keçeci Zâde İzzet Molla'dan teallüm etti. Piri Zâde Yahya Beyin ikinci defa Rumeli Kadıaskerliğine tâyininde yazdığı tarih manzumesinde Molla, dayısı olduğunu söylüyor:

"Sekiz mah oldu kim bu bendegânın deşti gurbette
İderken çerhi gaddarın elinden naleü feryad
Firakı daderile! maderim âh eyleyüp her dem
Felekten çektiğim cevrü sitem olmaz iken tadad".

Atiye Sultanın velâdetine söylediği tarih manzumesinde — menfiyen Keşan'da bulunan — Molla'nın afvını istirham ettiği sırada:

"İzzet kulun ki daim tashih ederdi şi'rim
Şimdi burada yok kim olsun bana nigehban"

ve Yahya Bey hakkındaki manzumede:

"Hidiva zatını medh etmede af eyle noksanım
Suhan kande bulur şakird! Menfada ola üstad"

demesinden de Molla, üstadı olduğu anlaşılıyor.

Leylâ, gencliğinde evlendi. Zevcinin kim olduğunu öğrenmek kabil olamadı. İzdivacının haftasında ayrıldı.

Cevdet Paşanın kızı Fatma Aliye [Hanım] "Namdaranı Zenanı İslâmiyan" namındaki eserinde diyor ki:

---

1 Leylâ'dan pek az bahseden eserlerde İzzet Molla, onun dayısı olduğu gösterilmeyip "akribasından Keçeci Zâde İzzet Molla..." denmiştir.

"... Düğün gecesi Leylâ, gelin elbisesile telli duvağı ile bulunurken zevc efendi, ilk gecesinden zevcesini hizmetine alışdırmak ve kendini saydırmak fikrine itikaden mi olacak ne olacak, "Hanım, gel şunu değişdir" diye nohud yakısı bulunan kolunu geline uzatmış. Leylâ, dışarı fırlamış ve artık içeriye girmiyeceğini etrafındakilere söylemiş. Akriba ve taallûkatı telâşa düşüp kendisini kandırmağa uğraşmışlarsa da mümkin değil kızcağızı hücrei zifafa gönderememişler. Leylâ, "Ömrüm oldukca beni nohudlu yahni yemekten iğrendiren bir herifin yüzünü görmeğe mümkin değil tahammül edemem" demiş.[1] Leylâ gibi bir kızı öyle bir erkeğe vermek, Leylânın asla kadrini nazarı itibar ve itinaye almamak demek olmaz mı? En sonunda biçare Leylâ'yı,

"İç bâdeyi gülşende ne derlerse desinler — Âlemde sen eğlen de ne derlerse desinler
Âlemde nedir farkı bana medhile zemmin — Sağ olsun ehibba da ne derlerse desinler."

demeğe kadar vardırmışlardır. O kadar zemler, hücumlar Leylâ'yı susturmak için de değil. Anı söyletmek te istiyorlardı. Bir yandan kadınların okuyup yazdıklarını dahi istemedikleri halde bir yandan da Leylâ'yı söyletmek için olanca zekâlarını, irfanlarını sarfediyorlardı."

Nohud yakısı maddesi, hakikaten vâki ise Leylâ'nın kocasından ayrılmakta yerden göğe kadar hakkı vardır. Yüzünü henüz gördüğü bir Kadıasker kızına — kopası — kolundaki yarayı gösteren, temizlenmesini emreden bir herifin, zaman geçip de iki tarafın yüzü açıldığında neler göstermeğe, neler temizletmeğe kalkışacağını keşfetmek pek kolaydır. Öyle tabiatsiz, terbiyesiz, hissiz bir herifin firaşı izdivacına girmek, birlikte yaşamak için Leylâ gibi hassas, ince bir kız, bahusus bir şair değil, o herif gibi kaba bir nadan, bir hayvan olmak lâzımgelir.

Leylâ'yı ilk hamlede erkekten tevahhuş ve teneffür ettiren, bilâhara düşname uğratan, hayatını, şerefini ve istikbalini rahnedar eden o kalın kafalı herif, biçare kadına isnad olunan fiilî gayrıtabiînin de hakikî mes'ulüdür.

Zihni Efendi merhum gibi — nezahet ve fazileti herkesce müsellem olan — bir zâtı muhterem "Meşahirünnisa" da bakınız ne diyor:

"... Bazı ebyatı, kadınlarca matlûb olan sıfatı memduhai muhadderiyete kılleti mübalâtını mulindir. Şu beyitleri, lisanı hali menzilesinedir:

"Kıl meclisi âmada ne derlerse desinler — İç dilber ile bâde ne derlerse desinler
Âlemde nedir........ — Sağ olsun ....

kendisi alüftei zenan ve serdestei güruhi tabak zenan imiş. Asrı zurafasından Sahhaf Hatif Efendi, mumaileyha hakkında söylemiş olduğu:

"Leylii pişin idi haymezeni rüzgâr — Şimdiki Leylâ Hanım mihrezeni rüzgâr."

beytini Leylâ'ya bir mahalde hâtifi gaybi gibi isma ederek tuhaflığı mucip olmuşdır.

Hakkında ileri geri söylenilen sözlerden haberdar ve isnadatı vâkıadan müberra olduğunu şu beyitlerde müteessirane imâ ediyor.

[1] Bu, Leylâ'nın tercemei halinde pek mühim bir meseledir. Fakat mehaz, hangi eser, hangi zat? Fatma Âliye Hanım, bu vak'ayı babasından, yahud sözüne itimad olunur diğer bir zattan işidüp de nakl etmiş ise söylemeliydi. Menkulâtta mehaz göstermemek, insanı tereddüde düşürüyor. Bir eserin şayanı itimad ve haizi kıymet olması arzu olunuyorsa mutlaka mehaz göstermeli, vesika ibraz etmelidir. Mehazsız, vesikasız eserleri kıymeti ilmiyeden mahrumdur.

"Gam mı bugün eylerse ehibba beni tayib
Birbir çıkar ukbada ne derlerse desinler
Bu kare yüzüm, ağ ola da ruzi cezada
Şimdi bana dünyada ne derlerse desinler".

Bir taraftan da:

"İç bâdeyi gülşende ne derlerse desinler
Âlemde sen eğlen de ne derlerse desinler"

demekten geri durmuyor.

Esbabı maişetinin yolunda olmadığı bazı beyitlerinden istidlâl olunuyor. Meselâ, Sultan Mahmud'a takdim eylediği kasidede:

"Yani daiî kadimin Morevî zâde fakir
Sağ ol padişehim eyledi azmi ukba
Kalmadı külbei ahzanda metai kühne
Gurema eylediler her ne ki varsa yağma"

diyor. Muahharen padişahın hemşiresi Esma Sultana takdim ettiği manzumede:

"Meskenim olmuş iken yani harapü viran
Himmeti bu dili viranımı etti tecdid"

ve

"Bezli ihsanını saysam o kerimüttab'ın
Şükrünü eyliyemem tabekıyamet ifa
Hanei kalbimi mamur edip ihsanı ile
Eyledi beyti Hudayı yedi lûtfile bina"

diyerek gördüğü lûtuflara şükrettikten sonra padişaha halini arzedip hanesinin masrafını gümrükten tâyin ettirmesini niyaz ediyor. Mevlevî tarikatine müntesib idi.

1848 [1264 H.] de vefat etti. Galata Mevlevîhanesi haziresine defnolundu. Kütübhanemdeki mecmualardan birinde şu kıt'a yazılıdır:

"Cihandan gitti Leylâ kaldı dillerde yazık nâmı
Olup hem akıle, hem şaire, dervişe vü agâh
Dedi mecnunı aşk tarihi fevtin hakkıya şöyle
Demadem ruhuna velleyl okunsun gitti Leylâ ah"[1]

[1] Birinci ve dördüncü mısralar, ebced hisabile tarihtir. Birinci mısradaki "yazık" kelimesi "gitti" ye râci olduğu halde zayfı telif, yahud sui tertib neticesi olarak "namının dillerde kalmasına" taallûk ediyor. Bu kıt'ayı ihtiva eden mecmuada Kıbrısî Zâde İsmail Hakkı Efendi* ile İşkodralı Zâde Hasan Hakkı Paşanın* manzumeleri ve tarihleri vardır. Kıt'a Hakkı'lardan hangisine aid olduğu anlaşılmıyor.

* Tercemei halleri 476 ve 487 nci sahifelerdedir.

"Osmanlı Müellifler"inde şu üç mısra irad olunmuştur[1]:

"Evvelin zaidi sanisine oldu merhun[2]
Tutiî şekkeri eş'ar idi göçdi Leylâ
Kıldı erbâbı dili rıhleti Leylâ mecnun"

Şeref Hanım da şu tarihi söylemiştir:

"Hazreti Leylâ Hanım göçtü verir[3] elbet şeref

Hüzni tab'ı şairane, nazmı mevzune halel
Sağ olaydı derdi Mecnun fevtinin tarihini
Adne aldı gitdi Leylâ Hanımı Kaysi ecel".

Kıbrısî Zâde İsmail Hakkı Efendinin "Tezkirei Fatin" deki tarihi:

"Aldı Leylâ'yı telef etdi ecel Mecnuni".

"Osmanlı Müellifleri" ndeki iki üç satırdan ibaret olan tercemei halinde "Bilbedahe şiir söylemekte mehareti olup gayet hazır cevab ve seriatülintikal idi" deniliyor. Tahir merhum, bu söylediği şeyleri nasıl keşfetti bilmiyorum. "Bilbedahe şiir söylemekteki meharet, hazır cevab ve seriatülintikal" tevcihi, galiba bir Balmumucu güzelile geçtiği mervi olan müşafehe ve mücameleden ileri gelmiş olsa gerek.

Leylâ, pek genc, pek güzel bir Balmumucu görür, hoşlanır, dükkânına sıkca gider, alış veriş edermiş. Hâle vâkıf olan zürefadan biri, gence:

"Şem'î ruhıma dikkat ile bakma yanarsın"

mısraını belleterek "Hanım, buraya gelince oku" diye tenbih etmiş. Hanımın yine bir gün gelişinde genc, mısraı okuyunca Hanım, derhal:

"Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın"

demiş. Bu müşafehe, belki vâkidir. Yahud Fitnat Hanımla Ragıb Paşa ve Haşmete isnad olunan fıkralar kabilinden müretteb bir şeydir.

"Sicilli Osmanî" de "Şaire ve zarife ve edibe idi. Hüsni şiiri, hüsni vechine faik olmakla bülbüle teşbih edilmiştir." deniliyor.

Zihnî Efendi'nin söylediği "güruhi tabak zenan') e "zürefa" ıtlakı meşhur olduğundan Süreyya Beyin "zarife" kelimesini, telmihan kullanıldığı tahmin oluna-

---

1 Her halde, bu, dört mısra idi, biri Leylâ ile beraber fevt olmuş.

2 Birinci tarih olan "Tutii..." mısraının harfleri, ebced hisabile 1266 ve ikinci tarih olan "kıldı..." mısraı da 1262 tutar. Birinci tarihin fazla olan iki adedi, buna zam olununca tarihi vefat olan 1264 senesi hâsıl olur demek isteniliyor.

3 "Verir" kelimesi "şeref" e değil, "hüzn" ile "halel" e râcidir. "Şeref", tarihin sahibi olan şair hanımın ismidir.

bilirse de "hüsni veche" ve "bülbüle teşbih" maddelerini nereden öğrendiğini keşfetmek müşkildir.

Leylâ, Mısır valisi Mehmed Ali Paşaya takdim eylediği kasidede şairliğini şöyle tarif ediyor:

"Bilmedi kimse hazefpare kadar kıymetini
Şiri pürsuzumı tahsin eder iken Hassan
Benim ol şairi muciz nefesü Îsa dem
Medhi düştur ile vermekte sözüm mürdeye can
Benim ol şairi ruşen dili pakize edâ
Bikri mazmunuma etmez mi cihan istihsan"

Hanımın bu sözlerine mukabil "kadın öğünmesi" der geçeriz. Bununla beraber kadınların değil, erkeklerin bazılarından iyi söylediğini itiraf etmemek namerdlik olur.

Muallim Naci merhum, "Esami" de "eş'arı ceyyidesi pek azdır" diyor. "Merdi suhan" geçinen erlerin bile "eş'arı ceyyidesi" çok değil iken bir kadınınki az olacağı tabiîdir. Leylâ, diyor ki:

"Mazur ola şi'riinde bir iki sakat
Sinei mecruhumun âsarıdır Leylâ benim"

Divanı tâlik huruf ile ilk defa 1844 [Cümadelulâ 1260] de Bulak'da tab olunmuştur. İkinci defa 1851 [1267 H.] de taş basmasile "Takvimhânei Âmire" de basılmıştır. Nihayetinde:

"İşbu Leylâ Hanım divanı, geçen 60 senesi dahi tabı olunmuş ise de anden sonra mumaileyha hayli müddet berhayat olup daha bazı mersiye ve gazel gibi âsarı olmakla onların dahi ilâvesile 67 senesi Cümadelulâsının evailinde residei destgâhı hatm ve tekmil olmuştur."

*
* *

Leylâ Hanımın, Lebib Efendi merhumla hemdem olarak idarei akdahı müşaere ve musahabe eyledikleri mervidir. Bakınız, bir müstezad gazelde ne diyor:

"Eyyamı şebab etti güzer bâdeyi, Leylâ — Terk etmedi hâlâ
Rindan iledir ülfetimiz, rindi cihanız — Biz âşıkı cânız".

*
* *

GAZEL

Her seherde Kâbei kûyında estikce nesim
Âşıka zülfi siyahından gelir anber şemim
Naveki müjgânı gönder sinei mecruhuma
Kûşei gamda dili mahzunuma olsun nedim

Kailim bu aşk ile yanmaktan ey meh ruzüşeb
Yok bana derdü elemden başka bir yarı kadîm
Şiddeti düzahla korkutma beni gel zahida
Aşkıma nisbet benim bir şey midir narı cahim
Kûşei cennet dahi olsa safayab olmayız
Aşk ile olduk hele külhan bucağında mukim
Zulmu çok ettin bugün Leylâ'ye ey şahı cihan
Ruzi mahşerde seninle eylesin bahsi azîm

***

Hayâli ârızın bağı gönülde gülizarımdır
Açıldı dağlar kim sînede evvel beharımdır
Güli ümmidim açılmaz açıldı soldu hep güller
Bu gülşende figandan bihaber ancak nigârımdır
Hikâyettir sana şerhi derunımdan değil şekva
Senin aşkınla yanmak tabemahşer iftiharımdır
Neden küstün bilir hep cürmün inkâr eylemez âşık
Sebeb bu infiale nalei bî ihtiyarımdır
Salın ey nahli nâzım gel nolur bir kerre serv âsa
Sarayındır bu gönlüm ande eşkim cuyibarımdır
Emanet eyledim bir tuhfecik ol şahı hubane
Gönül derler anın adına Leylâ yadigârımdır

***

RUBAİ

من نمی دانم صفای کلعذاز — از غم دلدار سینه همچو نار
شاد شد لیلی زغم کریان بود — آمد امروزم پیام از سوی یار

LEYLÂ

Leylâ [Hanım], Vüzeradan Hekim İsmail Paşanın[1] kızıdır. 1850 de İstanbul'da doğdu.

Babası, Hekimbaşı olmak münasebetile çocukluğunda saraya alındı. Ekseren Sultan Abdülmecid'in kızı Münire Sultanın maiyetinde bulundu. Ömrünün yedi senesi saraylarda geçti. Saray kalfalarının birinden okudu.

1860 da babası, Girid valiliğine tâyin olunup birlikte giderken vapurda Madmazel Elizabet Kantaksaki namında bir kadına tesadüf ettiler. Beş lisan bilen bu kadın, Atina Darülfünunu hocalarından iken vazifesini terkedip memleketi olan Girid'de ihtiyarı ikamet etmişti. Leylâ Hanımı pek ziyade takdir eylediğinden Girid'de bulundukları müddetce ücretsiz olarak tedris etti.

Hanım, Rumca ve Fransızca öğrendi. Rumca manzumeler yazdı ve terceme etti. On altı yaşında Türkçe şiir söylemeğe başladı. Şiirlerini, babası, — o zaman Girid vilâyeti İdare Meclisi Başkâtibi ve muahharen Dahiliye Nezareti Mektubcusu olan — Girid'li Kutbî Efendi Zâde Sadık Efendiye tashih ettirirdi. Aruz ilmini, ondan tahsil eyledi.

Babasının ikinci defa İzmir valiliğinde bulunduğu esnada 1869 da Vilâyet Mektubî Muavini Girid'li Sırrı Efendiye[2] tezvicc olundu. Zevcinin Pizren ve Tuna vilâyetleri Mektubculuklarına, Trabzon ve Kastamoni valiliklerine tâyininde birlikte gitti. Hayatının bakıyyesi İstanbul'da geçti.

Pek küçük yaşta alafranga musikî tahsiline başladı. Saraya gelen muallimlerden alaturka musikî meşk ve piyanoda meharet kesbetti. Meşhur bestekâr ve hanende Nikogos Ağa'dan da şarkılar geçti. Daha sonra musikî üstadlarından Medenî Aziz Efendiden teallüm etti.

---

1 Sakızlı Rumdur. İhtilâlde İzmir'e götürülerek orada bir zat satın alıp ihtida ve cerrahlık tahsil ettirmiştir. Zamanında "Ekselâns" unvanile yâd olunurdu.

2 Fudela ve üdebadan Sırrı Paşa merhumdur.

Bir kısmı, kendi güftelerinden olarak iki yüzden fazla şarkı besteledi. Fakat bugün hepsi mazbut değildir. Bazıları notaya alındı.

Manzum ve mensur pek az eseri intişar etti. Çünki tab'ı ve neşrine muvafakat etmedi. Bu eserlerle "Harem ve Saray Âdatı Kadimesi" unvanile cemettiği hâtırat ve İzmir, Girid, Pizren seyahat hâtıraları ve musikî notaları Bostancı'daki köşkünde yandı.

Uzun bir manzumede yangından bahsederken diyor ki:

"Yandı köşküm, pılı pırtım, bucağım
Söndü hiç tütmemek üzere ocağım
Heder oldu çekilen bunca emek
Ne evim kaldı, ne bağçem, ne çiçek
Ne sazım kaldı, ne nağmem, ne nota
Ne masam kaldı, ne minder, ne oda
Ne kalem kaldı, ne defter ne kitab
Her ne yazdımsa bütün oldu yebab
Bir ağızdan iderek hep feryad
Elbet etmişler idi istimdad
Yandı mahvoldu bütün âsarım
Varmış oğlumda biraz eş'arım
Dedi gözden geçirüp her birini
Bülbülün serçe tutar mı yerini
Yapılır ev, alınır hepsi yine
Konmaz âsarı güzidem yerine
§ Başka her sindeki his, vak'a, hayal
Şimdi tekrarı ise emri muhal
Fikri icad bulunur mu başta
Ne duyar da ne yazar bu yaşta
§ Ben ki hiç tab'ıma şair diyemem
Öyle ibrazı hüner eyliyemem
Hepsinin belki hatası çok idi
Bence pek fazla soğukluk yok idi
§ Nesre meftun idi şevkim, kalemim
Nazma dilbeste idi her nagamim
Yok ki destimde değerli bir eser
Ne ile eyleyim isbatı hüner
Suya mı yazdım aceb anları ben
Öyle nabud oluverdi birden
Şimdi bibehrei irfanım ben
Tıflı nevzad gibi uryanım ben
Yoksa da hoşca teganniye sesim
Musikiye var idi çok hevesim
Okudup çaldırup hem çalmış idim
Kimini ben kovana almış idim
O güzel besteler, ulvi elhan
Acaba uçtu mu eflâke heman
Anarım ah ile her bir eseri
O fusulin çok idi çok değeri
Aradım, topladım, ittim itmam
Bende mevcud idi mevcud makam
§ Diyorum hem bu imiş hükmi kader
Gam de ömrüm gibi elbette geçer."

Hâtıraları — mümkin olduğu kadar — yeniden yazıp "Vakit" ve "İleri" gazetelerile neşredildi. "Harem ve Saray Âdatı Kadimesi" nin "Haremi Hümayun ve Sultan Sarayları" kısmını büyük oğlu, esbak Şehremini muhterem Yusüf Razi[1] Fransızcaya terceme etti. Paris'te tab ve neşredildi. Fransızcadan da Almancaya terceme ve Viyana'da mecmualara derc olundu. Çek lisanına da nakledilerek Prağ'da kitab şeklinde basıldı.

Manzumelerinden hatırda, köşede, bucakta ve ellerde kalabilen parçalar bir araya toplanıp "Solmuş Çiçekler" nâmile 1928 de tab olundu.

6 Kânunıevvel 1936 [21 Ramazan 1355] da sabahleyin Kızıltoprak'ta damadı

---

[1] Diğer oğlu, büyük mimarlardan Vedad'dır.

Mehmed Ali Ayni'nin evinde vefat etti. İstanbul'a nakl olunarak Nuruosmani'ye Camiinde cenaze namazı kılındıktan sonra Edirnekapu'sunda Şehidliğe defnedildi.

*
* *

Mülâki olduğum kıymetli kadın ve erkekler içinde Leylâ [Hanım Efendi] yi pek mümtaz mevkide gördüm. Seksen altı yaşında, gözleri teşevvüş etmiş, vücudü erimiş, bir kadın iken merdane şiir söyler, üstadâne şarkı besteler, mahirane piyano ve armonik çalar, nezdinde terennüm eden hanende ve sazendelerin kusurlarını derhal görür ve unuttukları nağmeleri derhal ihtar ederdi. Şiirden ziyade musikîde kuvvetli olduğunu mükerreren bana söylemişti. Musikîye olan mahabbetinden dolayı son zamanlarında soy adı olarak "saz" kelimesini ihtiyar etmişti.

Hakkımda daima mahabbet ve riayet gösterirdi. Aralıkta ziyaret eder, müstefid olurdum. Son günlerinde bile beni sorar, görmek istediğini söylermiş.

Birkaç defa merhum Hafız Aşır, Hafız Osman ve diğer hanende ve sazendelerle evine giderek musikî fasılları yapmıştık. Yirmi yaşındaki bir kız gibi neşveyab olmuştu.

Bir gece okunup çalınan eski bir bestede pek müşkil ve mühim birkaç nağmenin hakkı verilemiyerek falsolar yüz göstermeğe başladığından o kıymetli kadın, armoniğin başına geçerek okudu ve çaldı, falsoları ıslah etti. Hepimizi hayrette bıraktı.

Unutmıyalım ki o besteyi üç gün evvel değil, elli yıl evvel geçmişti. Her telden çalan ve kendini üstadı zaman zanneden genc ve ihtiyar bestekârlarımız, hanende ve sazendelerimiz bu hallerden ibret alınalıdırlar.

Ölümile nihayet bulan ve bir ay süren son hastalığında kımıldanmaktan ve söz söylemekten âciz olduğu halde kuvvei akliyesini muhafaza etmişti.

Son demlerinde, — evvelleri ziyaretine gelen ve meşkeden — Kemanî İhsan ve Hanende İbrahim yine gelirler. "Biraz saz çalalım mı, arzu buyurulur mu" derler. Hanım, Mâhur peşrevi ister. Çalınır. Bir aralık iki parmağile işaret eder. Meğer peşrevin ikinci hanesinin bir kısmı atlanmış.

Yine son günlerinden birinde büyük oğlu yanında bulunduğu sırada tanıdıklarından bir fakir kadın gelmiş. Biraz sonra gayet hafif bir sadâ ve Fransız lisanı ile kadına para verilmesini söylemiş. Türkce söylemeyişi, kadının anlayıb da sıkılmaması maksadına müstenid nazikâne ve kibarâne bir harekettir. Heman bir asırlık ömründen bir iki nefes kalmış olduğu bir demde bile bir fakire para vermeği ve mahcubiyet tahmil etmemeği düşünmek her dimağın kârı olmasa gerektir.

*
* *

Zihni Efendi merhum, "Meşahirünnisa" da[1] diyor ki:

"... Şiir ve insada nâdirei devran ve mümtazei muhadderatı zamandır. Gazeli âti[2] eş'arı bergüzideleri cümlesindendir. Bu gazeli o kadar güzel söylemişlerdir ki değil Leylâ'nın, Fıtneti ulânın bile unvanı iştiharına ta'nezeni tahfif olmuşlardır."

Süleyman Nazif, Hanım'ın bir gazelini tahmis ederek sonunda diyor ki:

"Beyanın nefhi ruh etmekte ey hallâkı mahiyet
Nazif itsün mü tasriha cesaret var mıdır hacet
Seninle iftihar eyler bugün bir ırk, bir millet
Bilirler mefhari nisvanı İslâm olduğun elbet
Güzel bir nazmını tahmise ben ettimse de cür'et
Seni tebcile kâfi kudreti kilki beyanım yok"
1338

*
* *

GAZEL

Aksi hüsni yâr, eşki çeşmi biferden geçer
Fülki gevherdir o, gûya Bahri Ahmerden geçer
Yekten olmak isteyen ol gül bedenle ey gönül
Pirehen-veş sînesin çak eyleyüp serden geçer
Bak bu lûbetgâhı dehrin ruzü şeb mihrü mehi
İki tıflı nazenindir sanki çenberden geçer
Kametin seyreleyen Tuba'ya eyler mi nigâh
La'li can bahşin emen elbette kevserden geçer
Sanma tesir eylemez Leylâ o senkin tıynete
Naveki âhı derun puladü mermerden geçer
1285

*
* *

SÜLEYMAN NAZİF'İN GAZELİNE NAZİRE

Nesi var sanki şu dehrin eleminden başka
Nesi var kahrü azabü siteminden başka
Yârı cânım diye pür rahmü vefa sandığımın
Görmedim lûtfunı va'di kereminden başka
Runüma olmadı âyinei pür jenki hayat
Bana bahtım ile tesiri gamından başka

---

1 Bu eserde tercemei hal namına yalnız babasının ismi yazılmıştır.

2 "Geçer" redifli gazeldir.

Neşvedar olmadı gönlüm feleğin bezminde
Kalmadı çekmediğim camı ceminden başka
Dilberimle şu cihan bağını gördüm geçtim
Sevmedim bir çiçeği gonce feminden başka
Duymaz oldum bu tarabgâhı emelde bir ses
Kırılan sazı dilin son neğaminden başka
Beni peyrevliğe teşvik iden olmaz Leylâ
O sühan sazı Nazifin kaleminden başka
1340

*
* *

Bu yer, subhı saadet bahşe puyan olduğum yerdir
Bu yer, annemle evlâdımla şadan olduğum yerdir
Bu yer, makbuli bezmi ehli irfan olduğum yerdir
Bu yer ki bir zaman mesrurü handan olduğum yerdir
Bu yer, şimdi elemle zarü giryan olduğum yerdir
Bu yer, virmişti hissiyyatıma bir zevkı ruhanî
Bu mevkide duyup zevkı hayatı, zevkı vicdanî
Bu cayı canfezada hasta gönlüm buldu dermanı
Bu yerde girdi firdevse bu yerde buldu Yezdanı
Bu yer, bir başka Leylâ, başka insan olduğum yerdir
Bu yerde kalbime akseyleyince nuri istikbâl
Geçüp te pişi çeşmânımdan ol mâzideki ahvâl
Gelince ye'is ile, ümmid ile bir anlaşılmaz hâl
Nasıl düştüm nasıl oldumdu bilmem hakine rumal
Bu yer, elhak sezayı lutfü sübhan olduğum yerdir
Bu yer, her mevsiminde bir gamü şadi ider ihtar
Neye atfı nigâh etse heman eyler anı izhar
Gurubı, mahitabı fikre ülviyyet ider isar
Bu yerde ağlamakta başka halet, başka lezzet var
Bu yer, fikren semâya doğru perran olduğum yerdir
Bu yerde seyreden böyle tuli mahi garrayı
Bulutlarla semâyı, âfitabı âlem ârayı
Görür sahrayı, şehri, sahili, kûhsarı, deryayı
Ne hoş halk eylemiş Mevlâ bu cayi nüzhetefzayı
Bu yer, her haline mebhutü hayran olduğum yerdir

*
* *

ŞARKI[1]

Geçen şimdi bu yerden bâdı ömri bikararıındır
Demadem çağlayan eşki duçeşmi girye barımdır
Değildir lahni bülbül, bu enini kalbi zarımdır
Açıl ey goncei ümmid açıl ki son baharımdır

Açıl da çeşmi cana bari bir rengi vefa göster
Sen îsal it meşamı kalbe bir buyı safaperver
Bu gün güldür beni yoksa sabahı haşrı kim bekler
Açıl ey goncei ümmid açıl ki son baharımdır

1308

---

[1] Kendi, hicaz makamından bestelemiştir.

LÛTFİ [DERDLİ]

İbrahim Lûtfi Derdli, Gerede civarında Çağa nahiyesinin Şahneler köyünde Kara Hüseyin oğullarından Bayrakdar Ali Ağa isminde bir rencberin oğludur. 1772 [1186 H.] de doğdu.

İsmi ve mahlâsı unutularak "Derdli" nâmile iştihar etti. Çocukluğunda kırlarda öküz otlatırdı. Babasından kalan tarlaları, nahiyenin âyanı Halil Ağa gasbettiğinden diğer bir köye gitti. Orada bir âdemin hizmetkârı oldu. Rahat edemedi. İstanbul'a geldi. Bir müddet oturdu. Kendini geçindirecek bir iş bulamadığından Konya'ya gitti. Bir kahvehanede üç sene çıraklık etti. Sonra Mısır'a gidip on sene oturdu.

Mülâki olduğu âşıklardan saz çalmağı ve şiir söylemeği öğrendi. "Lûtfi" mahlâsını aldı.

Uzun müddet devam eden seyahatten köyüne avdette Sarayköylü "Hafize" ile evlendi. İki oğlu oldu. Maişet derdile köyünde oturamayıp ekseren seyahate çıkardı. Fakat ailesini iaşe edemiyerek,

"Taksimde derd vermiş dili naşadıma — Anın içün Derdli dendi namıma
Ne yâre hayrım var, ne evlâdıma — Ahır haram oldu hanüman bize"

diye teellüm ederdi.

Son zamanlarında seyahatleri Ankara ve Kastamoni vilâyetlerine münhasır oldu. Ekseren Ankara'da oturan Haymana Aşireti Beylerinden Alişan Beye intisab ederek pek çok lûtfunı gördü.

Köyünde kendini bekliyen karısını untup âşıklık saikasile güzellere gönül vermek ve sarhoşluk ilcaatile şuna buna söz atmak gibi hallerden başka Beyinin kız kardeşine ilânı aşka kalkışınca tardolundu. Bilâhare Bolu Beylerine intisab etti.

İkinci defa İstanbul'a geldi. Âşıkların bulunduğu yerlere devam ederek sazile, sözile kendini tanıttı. Diğer âşiklara tefevvuk etti.

Halka fes giydirildiği esnada — diğer şairler gibi — o da:

"Al renkler bahşeder ruhsarei hubane fes
Benzemez mi şahı gülde goncei handane fes"

matlalı bir manzume yazarak Sultan Mahmud'un lûtfuna nail oldu. Vaktile zulmuna uğradığı Hendekcioğlunun yerine Çağa âyanı yapıldı. Bolu valisi Sadrıesbak Husrev Paşayı ziyaret eder, iltifatını görürdü.

Devlete aid birçok parayı zimmetine geçirdiğinden az müddette azledildi. 1309 senesine kadar tahsil olunan "Derdli Bakıyesi" nâmile ahaliye bir derd bıraktı. Onun çarptığı paraları, ahaliye ödettiler. Saz şairi, âyan olursa yalnız saz çalmaz, para da çalar.

Mübtelâ olduğu sefalet ve sefahetten canı yanarken çaldığı paralardan dolayı hükûmetce gösterilen tazyikde derd üstüne derd olarak onu hayatından usandırdı. Ustura ile boğazını keserek intihara teşebbüs eyledi. Hançeresinin yaralanması, sadâsını bozdu.

İntihar teşebbüsünden sonra "Derdli" mahlâsını aldı. 1845 [1261 H.] de[1] Ankara'da vefat etti. Koyun Pazarı'ndaki camiin haziresine defnolundu.

Oğlu Ali'den menkul olduğuna göre, Derdli "Hamid devrinde doğdum, Mecid devrinde öleceğim" dermiş.

Sadullah Efendinin risalesinde beyan olunuyor ki: Bir gece serhaş olarak Alişan Beyin konağına gider. Dua ve senadan sonra vedaa geldiğini, çoktanberi göçmeğe niyet etmişse de kendine olan mahabbeti mâni olduğunu ve perçeminden öpmek istediğini söyler. Öptükten sonra semâh edüp çıkar. Bir kenarda eski bir hasır üstüne uzanıp göçer.

***

Aruz ve hece vezinlerile söylediği manzumeleri ihtiva eden divanı mükerreren basıldı. Hece veznile söylediği sözler, aruzla söylediklerinden daha serbest, daha düzgündür.

Aruz veznile — bilhassa — Fuzulî'yi takliden yazdığı gazeller içinde de — bazı sakatatile beraber — güzellerine tesadüf edilmektedir. Meselâ:

"Mevsimi gül geldi seyrettim şükûfe kesretin
Sırrı Haktan her çiçek gösterdi bir ibret bana"

§

"Buseler ikrar eder durmaz, sözünde tiz döner
Mevlevîdir sevdiğim her gün külâh eyler bana"[2]

§

"Er odur çekmez cihanın gussai ferdasını
Sakii gülçehre destinden meyi ahmer çeker"

---

[1] Ankara'lı Sadullah Efendinin Derdli'ye dair yazdığı manzum risalede vefat tarihi "1261" olarak mukayyed ve risalenin, nezdinde mahfuz bulunduğunu ve kendi Derdli hakkındaki eserinde "1263" kaydetmiş ise de Sadullah Efendinin gösterdiği tarihin daha sahih olduğunu muhterem Ahmed Talât, vaktile bana bildirmişti.

[2] Bu mısraın — "her gün" kelimesi "her dem" olarak — daha eski şairlerden birine aid olduğunu zannediyorduk.

beyitleri gibi — hudayi nabit saz şairlerinin değil — tabiati şiriyesini marifetle takviye edenlerin şiirlerine benzyen güzel sözler vardır.

Derdi'nin sebkü rabıttan âri, lâfzu mânası müşevveş sözlerine baktıkca güzel sözlerin kendine aid olduğunda insan tereddüd ediyor.

*
* *

"Derdli" nin tercemei hali ve menakıbı, Çangırı meb'usu erbâbı kemalden Çangırı'lı Ahmet Talât tarafından mükemmelen yazılarak ve divanı da tashih ve ikmâl olunarak 1928 de Bolu Vilâyet matbaasında basılmıştır. Bu makalenin mehazı, o kıymetli eserdir.

*
* *

GAZEL

İkbâle zeval irse ne var sende kemal var
Mağrurı kemal olma ki ardınca zeval var
Her bir kişinin talii devlette bir olınaz
Bir lokması yoktur ki yesin bunca rical var
Ahvali perişanımı sormazsın Efendim
Vallahi Beyim boynuna bu işte vebal var
Bir başıma kalsam şehe, sultane kul olamam
Viran olası hanede evlâdü iyal var
Dur olmayı ister mi kişi öz vatanından
Ey derdlii biçare bu esrarda ne hal var[1]

*
* *

KOŞMA

Bahar seli gibi dağlar başında
Bir darüşşifadan boşanmış gibi

Ömrüm helâk ettim dehrin peşinde
Hicran ocağında, aşk ateşinde

Kâhi sail gibi düştüm yollarda
Bir kısmet arayıp gurbet ellerde

Gör nice torlandım, nice bulandım
Sürüyüb zenciri hayli dolandım

Yüz bin çile vardır her bir işinde
Ciğer kebab oldum, gör nice yandım

Kâhi sahralarda, kâhi çöllerde
Çok meşakkat çektim, çok yuvarlandım

[1] *Şiir ile münasebeti olmıyan eşhasın,* Nanık Kemal'e isnad ettikleri bu gazel, vaktile musiki âlemlerinde terennüm olunurdu.

Bıktım o sofinin ibadetinden
Geçtim o tekkenin kerametinden
Usandım mürşidin icazetinden
Çilei felekden bezdim, usandım

Himmeti bu imiş bizlere pirlerin
Hayli müsellimin, çok vezirlerin
Hizmetini ettim niçe mirlerin
Sayesinde bir "Derdli" lik kazandım

*
**

Girdâbı mihnette kapandın kaldın
Anladım gafilsin, uykuya daldın
Vermedin bir yandan sen kara bahtım
Deli poyraz gibi esen kara bahtım

Âlemde bir candan korkulmaz iken
Arslana, kaplana yırtılmaz iken
Pençenden kimse kurtulmaz iken
Dedirdin tilkiye pes! kara bahtım

Derdliya çıkar mı bu işin ucu
Evvel beğenmezdin mesti papucu
Şimdi fark eden yok altını, tuncu
Verdirdin çarığa mes kara bahtım

LÛTFÎ

Ahmed Lûtfi [Efendi], Nalıncı esnafından Mehmed Ağa'nın oğludur. 1817 [1232 H.] de İstanbul'da Alacahamam mahallesinde doğdu.

Mahalle mektebinde okudu ve Kur'ân'ı Kerim'i hıfzetti. Babasının ilme nisbeti yoksa da mahabbeti olduğundan oğlunun ilim tahsil etmesine çalıştı. Bir gün eğlenmek için keser ile ağaç yontmak istedikte babası, keseri elinden alarak: "Sen, şimdi yazı meşk ediyorsun. Kalemle keser bir yerde cem olmaz" dedi.

1828 [1244 H.] de Hendesehanei Berriye kaydolundu. Kendinde askerliğe istidad görmediğinden bir sene sonra mektebden çıktı. Amcazâde Hüseyin Paşa medresesine girdi. Sekiz sene Arabî, Farisî, tefsir, hadîs ve fıkıh tahsil etti.

1831 [1247 H.] de mülâzimetle Tarikı İlmiye ve 1834 [1250 H.] de Tarikı Kazaya dahil oldu. 1836 [1252 H.] da İstanbul Müderrisliği rü'usu verildi.

1837 [1253 H.] de Takvimhane mukabeleciliğine ve Huzur derslerine memur oldu. Tarikı İlmiyeye mahsus mücevher nişanla taltif olundu.

1841 [1257 H.] de mukabelecilik uhdesinde olarak rütbei ilmiyesi, rabia rütbesine tebdil ve muvakkaten Sadaret Mektubî Kalemine tâyin edildi.

Tarihinde[1] diyor ki:

"Tebdili meslekte feyiz olmadığı mücerrebdir. Fakir, evaili hâlimde o tecribeden bihaber olduğumla beraber 1257 tarihinde kibarı müderrisinden ve Huzuru Hümayun dersleri muhatablarından bulunduğum halde « تعليم المتعلم » nam kitabı arabiyi ilâvei mebahisi müfide ile Türkceye tercüme ettiğim nüshai mubeyyaza ve müzehhebesini huzuru âliye takdim esnasında sevkı rekabetle nüshai mezkûrenin dûçarı gıyab ve zâtı nayab olması, rütbei rabia ile mektubîi Sadaret odasına nakle badî olmuştur. O mesleki kalemiyede dahi akranıma faik ve rütbei ulâ sınıfı evveline kadar nail olarak bazı manasıbı divaniyede bulunduğum halde daima meyli derunim, yine Tariki İlmiyeden ayrılmaz idi. Sultan Abdülaziz'in evahiri saltanatlarında vak'a nivis bulunduğum halde rütbei fakiranemin mukabili bulunan İstanbul pâyesile aslıma ric'at ve

[1] Cild 8, sahife 184.

"Bana sertacı saadettir amamem Lûtfi — Sarılursam nola dört el ile zeyli ilme"

bedihesini gûyan olarak «الحالة هذه» bulunduğum rütbei ilmiyeye mazhariyet mefhareti, ifayi hakkı şükrü mahamidette abdi fakiri âciz bırakmıştır."

1842 [1258 H.] de mukabelecilikten istifa etti. İki sene kadar Sadaret Mektubî Kalemi mümeyyizliğinde ve Farisî mütercimliğinde bulundu. 1845 [1261 H.] de Vidin ve Niş taraflarının İmar Meclisi seyyar kitabetine tâyin olundu. Bir sene o havaliyi dolaşdıktan sonra İmar Meclislerinin lâğvı üzerine İstanbul'a döndü. Zabtiye Nezaretinin teşkilini müteakiben Zabtiye Meclisi Kitabetine ve "Takvimi Vekayi" nin her hafta muntazaman tahrir ve neşrine çalışmak üzere tekrar Takvimhâneye memur edildi. Salise rütbesile nişanını ihraz eyledi.

1849 [1265 H.] da maaş ve memuriyetini muhafaza etmek üzere bekaya tahsili için Filibe'ye gönderildi. Dokuz ay sonra avdet ve Takvimhâneye devam etti. İki sene Anadolu teftiş kitabetinde bulundu. Teftiş hizmetinin lâğvında İstanbul'a döndü.

1853 [1269 H.] de Takvimhâne musahhihliğine tâyin ve dört sene sonra rütbesi, mütemayize terfi olundu. Bu hizmet, uhdesinde olduğu halde 1861 [1278 H.] de Tıbbiye Meclisi Âzalığına ve Tıbbiye Mektebinin Türkce İnşa Muallimliğine tâyin kılındı.

1864 [1281 H.] de ulâ sınıfı sânisi rütbesi, Meclisi Maarif Âzalığı ve "Takvim Vekayi" nin umum tahririyesi inzımamiyle Matbuat Nezaretine nasb edildi.

Tarihinin basılmıyan kısmında diyor ki:

"Matbaai Âmire ile Takvimhane, üdebadan ve eshabı rütbe ve haysiyetten bir zatın nezaretile idare olunur idi. Matbaa ve Takvimhanenin, Babı Seraskerinin arka cihetinden Sarayı Cedide nakli esnada Nezareti mezkûre lâğv ile vazifesi Maarif Nezaretine ilhak olunmuştu. Bu hal ile bir müddetcik idareden sonra nezareti mezkûrenin matbuat nezareti nâmile iadesine lüzum görünmüş ve abdiâcize — Takvim Vakayi Muharrirliği uhdemde kalmak üzere — Meclisi Maarif Âzalığı inzımamile ve rütbei ulâ sınıfı sânisi ve 7500 kuruş maaş ile tevcih buyuruldu."

On ay sonra Nezaretin ilgasile tekaüd edildi. İki ay sonra — ikinci defa — Meclisi Maarif Âzalığına ve 1865 [1281 nihayeti] de ilâveten vak'a nivisliğe tâyin olundu. 1869 [1286 H.] da vak'a nivislikte ibka ve âzalıktan tekaüdi icra kılındı. 1873 [1290 H.] de rütbesi ulâ sınıfı evveline terfi edildi. Kendi arzusile 1876 [1293 H.] da rütbesi İstanbul Kadılığı pâyesine tahvil ve 1877 [1294 H.] de Şûrayı Devlet Âzalığına nasbolundu.

1879 [Muharrem 1297] da Anadolu ve 1881 [11 Muharrem 1299] de Rumeli Kadı Askerliği pâyesi tevcih kılındı.

Mekkei Mükerreme emiri ile Hicaz valisi arasındaki ihtilâfın esbabını tahkika 1896 [11 Muharrem 1314] da Amedî Muavini Evveli Müfid Beyle birlikte memur oldu.

1887 [1 Cumadelulâ 1305] de Rumeli Kadı Askerliğini zabıt ve bir sene sonra Şurayı Devlete avdet etti. Birinci rütbe Osmanî ve Mecdî nişanlarını ve gümüş imtiyaz madalyasını ihraz eyledi.

Daima memuriyette bulundu. Yalnız iki ay — tekaüd edilmek suretile — memuriyetsiz kaldı.

1907 [2 Safer 1325] de Boyacı köyündeki yalısında vefat etti.[1] Aksaray civarında Sofular Camii haziresinde ihzar ettiği kabre defnedildi.

Uzun boylu, zayıf, sarıdan mübeddel biyaz ve seyrek sakallı, mavi gözlü, nazük, terbiyeli, mütevazı, hatırnevaz, zeki, hafızası metin, hoşgû, ehlidil, edebiyata vâkıf, afif ve mütedeyyin bir pîri muhterem idi.

***

ESERLERİ :

Tarihi Lûtfi — Cevdet Paşanın, tarihine nihayet verdiği 1825 [1241 H.] senesinden başlıyarak on beş cild yazmıştır. Yedi cildi zamanı hayatında basılmıştır. Sultan Mehmed Reşad'ın cülûsunu müteakiben vak'a nivis tâyin edilen Abdurrahman Şeref Efendi[2], sekizinci cildi, ilâveler ve hâşiyelerle tab ettirmiştir. Diğer cildler tab edilemedi, mülga Türk Tarih Encümeni kütübhanesinde mahfuz idi.

Bu tarih hakkındaki itirazlardan bir gün bahsettiğimiz esnada Ahmed Midhat Efendi merhum, vekayi, sâde bir üslûbla, münakkah ve müvazzah surette yazılarak fazla söz karıştırılmadığı için müfid ve kıymetdar ve itirazın nabemahal olduğuna dair uzun mütalea serdeylemişti.

Abdurrahman Şeref Efendi, bastırdığı sekizinci cilde yazdığı mukaddimede:

"Bu cildin muhteveyatı da sevabıkı misillû tetebbuatı ciddiye ve tenkidatı fenniyeye müstenid olmıyarak müellifin itirafı vechile "Takvimi Vekayi" nüshaları hülâsasından ve bazı evrakı resmive münderecatından ibaret gibi ise de vekayii dahiliyeyi cami olmak itibarile mütaleası büsbütün faidesiz addolunamaz".

Lûtfi Efendi, on beşinci cildde 1874 [1291 H.] vekayiinde Kâşgar Emiri Yakub Han'dan gelen sefirden bahsederken der ki:

"... şu fıkrayı âtide mütalea edenler, sebebini bilmiyerek fakire azvi kusur edeceklerine şübhe yoktur. "Böyle serübüni yok sözlerle gayet mühim bir meseleyi geçivermiş" derler ve hakları da vardır. Çünki vak'a nivislik hizmetinin vazifesi, devleti aliyyenin vukuat ve ahvali cariyei zamaniyesinin على وقوعها zabt ve tescilile ahlâfe miratı ibret bırakmaktır. Bu vazifenin icrası için vak'a nivislik devletce mute-

---

[1] Vefatına dair "Sabah" gazetesine yazılan fıkrada "110" yaşında vefat ettiği gösterilmiş ise de vefatından iki sene evvel tashih için verdiğim tercemei haline kendi kalemile tevellûd tarihinin Hicrî 1232 senesi olduğunu yazmıştır. Bu hisaba göre "93" yaşında olması lâzım geliyor.

[2] Lûtfi Efendinin vefatından sonra Sultan Abdülhâmid, vak'a nivisliğe kimseyi tâyin etmemişti.

med olarak kendisine ebvabı devairi resmiyenin küşade bulunması lâzımdır. Sade hazinei evraka ve gazetelere müracaatla iş bitmez. Mesaili mühimmenin suveri hakikiyesi, kulubı erbabı devlette mesturdur. Bu suretlerin meaniyi ledûnniyeleri, hazinei mezkûreye bırakılan evrakta gayri mesturdur. Elhâsıl söyleyen bilmez, bilen söylemez. Kime gidersin, kimden malûmat alırsın. Bulunduğum rütbei sadarei ilmiye ki vezaret rütbesine muadildir, zatı memuriyetim ise hüsni kabule ve itimada şayan menasıbı resmiye ve mühimmeden olduğu halde ayda yılda bir kerecik olsun nakdinei havadis deryuzeliği ile arzı keşkûli niyaz marızında evliyayı ümurun mevakii resmiyelerine azimetim vukuunda doğrudan doğruya hüsni kabule mazhar olamıyarak kâh Amedci Efendi ve kâh terceman var gibi sözlerle savuşturulan ve hiç aranıp sorulmıyan vak'a nivisin işte elinden bu kadar gelebilir."

« تفهيم المتعلم » — « تعليم المتعلم » namındaki Arabî eserin tercemesidir.

Robenson tercemesi.

Divançe — Manzum eserlerinin bir kısmını hâvidir. 1884 [1302 H.] de basılmıştır.

Lûgatı Kamus — Arabî Kamus tercemesindeki lûgatleri hurufı heca üzerine tertib etmiştir. Yalnız iki cüzü tab olunmuştur.

*
**

Lûtfi Efendiyi ilk defa 1898 [26 Zilhicce 1315] de yalısında ziyaret ettim. Ziyaretimin sebebi, o esnada meşahirin yazılarına mahsus olarak tertib ettiğim mecmuaya yazı yazdırmaktı.

Efendi, denize karşı bir odada pencerenin yanında oturuyordu. Önündeki masanın üstünde "Hakayikülvekayi" gazetesinin kolleksiyonu duruyordu. Kurşun kalemle bazı fıkralara işaret ediyordu. Sordum, "Bizim tarih için işaret ediyorum, sonra onları yazarlar" dedi.

O gazete nüshalarından birinde vaktile karantinaya dair yazılan mühim bir talimat kaydına tesadüf ettiğini ve bu talimat, sıhhiye dairesinde bulunacağından tedkik edilmesini söyliyerek kaydın puslasını verdi, Ahmed Midhat Efendiye tevdiini reca etti. Sıhhiye dairesine gittim. Puslayı verdim. Ahmed Midhat Efendi, evrak müdiri Ârif Efendiyi çağırttı, talimatın aranmasını söyledi. Lûtfi Efendiye teşekkür etti.

Meşahir yazılarını ihtiva eden mecmuayı Efendiye gösterdim. Bir iki satır yazmasını niyaz ettim. Bazı eşhas gibi naz ve istiğnaya kalkışmıyarak titreyen elile — pek çok zaman evvel söylediği — şu kıt'ayı yazdı:

Ölmeden çıktım arasata yayan yapıldak
Dilerim hak, arasatta beni koymaz çıplak
Alnımın kare yazısı mıdır âya bilmem
Satılub sim devat hem dahi yan çizdi uşak[1]"

[1] Gençliğinde, uşağı gümüş divitini [devat] çalıp satmış ve müteakıben savuşmuş. Efendi de bu kıt'ayı söylemiş.

Şu sinnüsalde gösterdiği hüsnü kabul ve nezaketi takdir ve tebcil ederek ayrıldım:

Aralıkta ziyaret ve saatlerce suhbet ederek müstefid olurdum. Zeki ve hafızası metin olduğundan eski vak'aları nakleder, mühim fıkralar ve menkabeler söylerdi. Hakkımda daima mahabbet ve iltifat ibraz ederdi. O sıralarda resmî tercemei halini yazıp kendine tashih ettirmiştim.

Keçeci Zâde müteveffa Reşad Fuad Bey, "Efendi, Nüzhetiye şarkısını, Meclisi Maarif Reisi Haydar Efendiye okumuş. Birkaç defa hediye ile gidip şarkıyı okutmak istedim. Efendi, okumağa yanaşmadı. Bakalım, siz okutabilir misiniz?" demişti.

Basmacı Abdi Efendinin Mâhur makamından bestelediği bu dilrüba şarkıyı[1] ilk defa Darülmuallimat hocalarından piri cevan meşreb Halil Efendiden dinlemiş ve bu sebeble "Nüzhetiye Halil Efendi" tesmiye etmiştim. Merhum, ehibba arasında bu namla yâd olunurdu.

Bilâhare diğer birkaç zattan da dinlediğim bu şarkıyı bir kerre de Lûtfi Efendi gibi asırdide bir zattan dinlemek istedim. Bir gün ziyaretine gittiğimde bilmünasebe şarkıdan ve bestekârından bahsettim. Efendi, sözlerime cevab vermeden usûl tuttu. Sadâsının yettiği mertebede şarkıyı üstadâne okudu. Bitirdikten sonra "Bu yaştaki adamın okuyacağı şarkı böyle olur. Gencliğimde Sultan Mahmud'un baş imamı Zeynülâbidin Efendinin konağına devam ederdim. Oğlu Cemalüddin Efendi[2] ile musikî meşk ederdik. Bu şarkıyı da o zaman meşk etmiştim" dedi.

Reşad Fuad Bey, Efendiyi nasıl kandırıp şarkıyı okuttuğuma hayret ve bana gıpta etti.

*
**

"GÖNÜL" UNVANLI MANZUMESİNİN BAZI BEYİTLERİ

Nazargâhı İlâhîdir	Melâik secdegâhidir
Hududı namütenahidir	Gönül bir başka âlemdir
Hevası nefhai vahdet	Safası başka bir cennet
Zemini kişveri hayret	Gönül bir başka âlemdir
Görünmez bir süveydadır	Ne beyzadır ne hazradır
Makamı ünsi Mevlâdır	Gönül bir başka âlemdir
Ne ummanı hakikattir	Ne seyrangâhı fıtrattir

1 "Gülşeni ezhar açtı her yana — Nüzhetiyyedir bu kasrı dilküşa
Kandedir gelsin hazarı hoş neva — Nüzhetiyyedir bu kasrı dilküşa"

2 Reisületibba, Rumeli Kadı askeri ve reisülülema olmuştur. Hafifülilim ve hattat idi. 18 Receb 1301 de vefat etti.

Bilinmez bir hüviyettir Gönül bir başka âlemdir
Eridir mihr ile mâhı Şuai ateşi âhı
Yaşatmaz nefsi gümrahı Gönül bir başka âlemdir
Nice mümkindir ifşası Müyesser mi tamaşası
Gelir mi kale mânası Gönül bir başka âlemdir
Kitabı müsteanidir Deruni pür maanidir
Füyuzatın mekânidir Gönül bir başka âlemdir
Çözülmez ukdesi aslâ Bilinmez nüktesi kat'a
Meğer agâh ide Mevlâ Gönül bir başka âlemdir
Ne türlü eylesem tarif Sımahı eylesem teşnif
Bulunmaz gayei tavsif Gönül bir başka âlemdir

***

NİYAZİÎ MISRÎ'NİN GAZELİNE NAZİRE

Âlemin her zerresinde nurı irfan gizlidir
Didei bînaye sanma emri pünhan gizlidir
Heb zuhûrı tamıdır ihfaye badi zatının
Bu sebebtendir ki zâtı pâki sübhan gizlidir
Gizlesen de aşikâr etsen de yoktur faide
Çeşmi amaya mufadı nev'i elvan gizlidir
Katradır deryadilanı âleme kevnü mekân
Kalbi ârifde anınçün bahri umman gizlidir
Zahidi suret perestin cenneti nefsincedir
Aynı efkârında Lûtfî Hurü Gılman gizlidir

***

Eşki terdir âşıkı biçarenin sermayesi
Can fida etmektir ancak ol tarikin gayesi
Pakdir çirki taallûktan ulüvvültab olan
Suretinden bellidir na puhtegânın mayesi
Merd olan alayişi dünyayı saymaz bir pula
Dürri şehvarı mahabbettir anın pirâyesi
Tahtıgâhı dilde şahi aşk oldukca mekin
Her taraftan kaplar iklimi vücude sayesi
Meclisi « نحن قسمنا » de verilmiştir nasib
Lûtfi'nin aşku mahabbettir ezelden vayesi

MAHİR

Hâfız Ahmed Mahir [Efendi], Kastamoni Ticaret Reisi Mehmed Said Efendinin oğludur. 1860 [1277 H.] da Kastamoni'de doğdu. "Ballıklı Efendi Zâde" denmekle mâruftur.

Nasrullah mektebinde Kur'ân'ı Kerim'i hıfz ettikten sonra "Hibetullah" diğer nam ile "Merdiye" medresesine devam ve ulema ve meşayihten Seyyid Ahmed Hicabî Efendiden tahsili ilim ile 1882 [1300 H.] de icazetnâme aldı. Tedrise başlıyarak üç defa birçok tâlibe icazet vermeğe muvaffak oldu.

Yirmi sene Kastamoni İstinaf Mahkemesi âzalığında bulundu. 1896 [1314 H.] da Hicaz'a gitti. Avdetinde, irade ile Haleb'e gönderilen teftiş heyetine — mukaddema Kastamoni valisi iken münasebet kesbettiği — Adliye Nâzırı Abdürrahman Paşanın intihabile iltihak etti. Vazifesini bitirdikten sonra Kastamoni'ye döndü.

1901 [1319 H.] de tebdili hava için İstanbul'a geldi. Abdürrahman Paşanın himmetile İstanbul Birinci Hukuk Mahkemesi Âzalığına, muhtelif tarihlerde Beyoğlu İkinci Hukuk, İstanbul Birinci Hukuk ve İstinafı Hukuk Mahkemeleri riyasetlerine tâyin olundu.

Meşrutiyetin ilânında Kastamoni'den meb'us intihab edildi. Üç devrei intihabiyede meb'usluğu devam etti.

Muahharen Şûrayı Evkaf riyasetine, Adliye dairesinde müteşekkil Şer'î Mahkemei Temyiz ve Mahkemei Temyizi Hukuk dairesi âzalıklarına naklolundu. Bu memuriyetlerin her birinde üçer sene bulundu.

Yaşından dolayı tekaüd edildikten sonra ücretle Şehremaneti Hukuk Müşavirliğine tâyin kılındı. Bir sene sonra Büyük Millet Meclisinin ikinci devrei intihabiyesinde Kastamoni meb'usu oldu.

Darülfünunun İlâhiyat şubesinde ve Medresetülvâizinde on üç sene tefsir ve ilmi kelâm okuttu. İstanbul pâyesini, ikinci rütbe Mecidî ve üçüncü rütbe Osmanî nişanlarını ihraz eyledi.

16 Eylûl 1925 [14 Safer 1344] de Kastamoni'de vefat etti. Evinin yanındaki kabristana defnolundu.

Fazileti ilmiyesi müsellemdir. Nazımda — emsâli hocalara nisbetile — mahir idi.

ESERLERİ :

[1] «الفاتحه فى تفسير سورة الفاتحه» «الحكم فى شرح الحكم» "Mucizâtı Kur'aniye", "Hutbe Mecmuası" namındaki eserleri basılmıştır.

"Mucizâtı Kur'aniye" nin ikinci kısmı ve "Mecmuai Eş'ar" ı basılmamıştır. Yazmağa başladığı Türkçe mufassal tefsiri bitiremedi.[2]

«عين العلم» in mensur ve "Bostan" ın manzum tercemeleri de müsvedde halinde kalıp tanzim ve tebyiz edilememiştir.

GAZEL

Öyle bir tûfanı vecdim katradır derya bana
Bî geranım olmaz aslâ mebdeü mersa bana
Ben o mecnun fıtratım, sahra neverdi hayretim
Arzı didar etmede bir demde bin Leylâ bana
Nurı vahdet, meddi zıllı kesret ettikçe hemin
Seyri vechi yâr için âyinedir eşya bana
İncilâyi mahe zulmet olduğıyçündür sebeb
Şevki vaslın leylei gamde olur peyda bana
Her sözüm bir şahidi irfan iken Mahir benim
Şivei icaz olursa çok mıdır şeydâ bana

Görüb ruhsârı âlin gül kızarmış şermsar olmuş
Gami halinle nerkis sineçâkü dağdar olmuş
Zemini intisabı vaslınla sürmek için ruyin
Kapunda nurı vechinden güneş cevher nisar olmuş
Baharı arezzın suretnümayi aksidir cennet

---

1 "Hikemi ataiye" nin tercemesi ve şerhidir.

2 Vefatında Kastamoni gazetesine yazılan makalede yirmi cüz surei şerifenin tefsir edildiği beyan olunmuştur.

Lebinden lezzet almış âbı kevser neşvedar olmuş
Tahammül mihneti agyâre lâzım yâr içün nâçar
Şemimi verd eden tab averi alâmı har olmuş
Geçit vermez bana semti visale korkarım bir gün
Sirişki didei hunini hasret cuyibar olmuş
Hazanı hicri intac ettiğinden nev baharı vasl
Gül olmuş mübtelâyı harü bülbül zar zar olmuş
Fena ender fenayi vahdetim aslâ hayâl etmem
Düâlem serteser Mahir ha yok olmuş ha var olmuş

MAİDE

Hasibe Maide [Hanım], Miriliva Bekir Paşanın[1] kızıdır. Tahminen 1830 [1255 H.] da doğdu.

Evkaf Nâzırı Hacı Said Efendinin oğlu Zabıta Meclisi Reisi Âtıf Beyle[2] izdivac etti.

Bir manzumede diyor ki:

"Yarı garım idi miri Âtıf
O idi hâli derune vâkıf
Felek andan da cüda kıldı beni
Mihnetü derde seza kıldı beni
Gitti ol kendime hem dem bulamam
Sînemin zahmine merhem bulamam
O bırakmıştı iki goncei ter
Biri terk etti beni gitti gider
Birini gurbete attı devran
Hasreti yakmada cismim el'an".

Bir gazelde diyor ki:

"İrad olarak konsolidim vardı mukaddem
Bir parça da dinar idi elden o da gitti
Hanemce olan masrafa kâfi idi evvel
Kâhice de artar idi elden o da gitti".

1881 [Ramazan 1299] de fücaeten vefat etti. Beşiktaş'ta Yahya Efendi dergâhı kabristanında kızı — ve saray tabiblerinden Müşir İsmet Paşanın zevcesi — Kevser Hanımın kabrine defnedildi.

Mülga Dahiliye Nezareti Müsteşarı Beşiktaş'lı Berberbaşı Zâde Mehmed Fuad [Bey[3]] şu tarihi söyledi:

"Hüzn ile tarihi cevherdir safayi zâdeye
Maide bîşek gidip Cennette buldu kevseri".

Beşiktaş Mevlevîhanesi Şeyhi Nazif Efendinin müridlerindendir. Onun bir gazelini terbi ve oğlu Hüseyin Fahri Dede Efendinin bir gazelini tahmis etmiştir.

---

1 Berber Başı Zâde Fuad Beyin, Bekir Paşanın kızı ve Beşiktaş'ın eski eşrafından Safayi Zâde Ahmed Beyin kızının kızı olduğunu söylediği halde Maide Hanımın oğlu Adliye memurlarından Reşad Beyin kızı Cavid Hanım, Safayi Zâde Ahmed Beyin kızı olduğunu bildirdi.

2 Vefatı: 1870 [3 Remazan 1287].

3 Tercemei hali 432 nci sahifededir.

Berberbaşı Zâde Fuad [Bey] bana gönderdiği tezkirede diyor ki:

"Beşiktaş kadınları arasında hürmet olunur, sözünü bilir, terbiyeli bir hanım idi. Tahsili mahdud ve manzumelerinin bir kısmında imâle ve zihaf gibi kusurlar mevcud olmakla beraber eserleri — mâna itibarile — güzeldir."

Tercemei halile âsarına dair — kızı Kevser Hanımın oğlu Ecved'den gelen cevabnâmede deniliyor ki:

"Tercemei haline vâkıf değilim. Vaktile tab olunmak üzere bana tevdi edilen divançesini o zaman Maarif Nezaretince bazı tadilât ve tenkihata uğratıldığından dayım Reşad Bey merhum, tabından vazgeçip kızı Cavid Hanıma vermişti. Safayi Zâde Ahmed Beyin kızı Vahide Hanım, mutalea için divanceyi alıp iade etmemiştir. Henüz hatırımdadır ki Rus muharebesinde Batum'da bulunan babamın [Muşir İsmet Paşa] binbaşı olduğunu haber alan merhume, Beşiktaş'ta vapur iskelesi civarında Safayi Zâde yalısında âtideki kıt'ayı yazmıştı:

Ey Felek bu gördüğün Nilü Fırata benziyen
Ah kim mecrayı dilden döktüğüm göz yaşıdır
Gelsin inşallah alsın sana cevheri kılıc
Kıl teşekkür Ecvedim, bak Bey baban binbaşıdır."

Cavid [Hanım] dan gelen cevabnâmede de deniliyor ki:

"Büyük Valide merhumenin müsvedde halindeki eş'arını takdim ediyorum. Mukaddema Çelebi Efendinin talebi üzerine muntazam eş'arı Konya'ya gönderilmiş ve kütübhanede hıfzolunmuştur."

Aşağıya dercedilen manzumeler, Cavid tarafından gönderilip müteakiben iade olunan mecmuanın muhteveyatındandır. Bu mecmua bir divan teşkil edecek kadar manzumeleri hâvidir.

***

GAZEL

Eyledim hali dili bimarım ol sultane arz
Hasta eyler görse elbet derdini Lokmane arz
Zülfünün her tarına bağlandı gönlüm şübhesiz
Eyledi zenciri aşka kendini divâne arz
Çok mu olsa şulei ruhsarına canım fida
Şem'ine her şeb eder öz canını pervâne arz
Gösterüp sînemde dağım dilde yarem hâsılı
Macerayi aşkı ettim ol şehi hubane arz
Etmesem tâciz eğer bu nâlei cangâhtan
Maide her dem ederdim halimi cânâne arz

***

Dilerse şadgâm olsun diler gönlüm hazin olsun
Bana şimdengeru lâzım değildir kâmbin olsun
Bana hep bir gelir şimdi ne türlü eylese âhenk
Gerek nayü keman olsun gerek ahü enin olsun
Benim zulmettedir gönlüm görünmez çeşmime âlem
Gözüm yok mihrü mahında felek benden emin olsun
Gelir nerde olursam gam komaz bir dem beni tenha
Bulur kâşanei hicri baid olsun yakın olsun
Bu denlü iftiraka can tahammül eylemez yoksa
Meğer kim Maide biçareye Allah muin olsun[1]

*
* *

ŞARKI

Gülşeni şevk içre hezar olmadı
Nâfile gönlümce bahar olmadı
Beklediğim leylü nehar olmadı
Talii nasaz bana yâr olmadı

Kendime hemdem edinip fırkati
Zevku safâda ederim mihneti
Her nekadar ettim ise gayreti
Talii nasaz bana yâr olmadı

Uğraşırım ahı sehergâh ile
Bahtı siyahım gibi bedhah ile
Ben ya nasıl ağlamayım ah ile
Talii nasaz bana yâr olmadı

Dilde elemler var iken subhu şam
Maidei zar olmaz şadgâm
Neylesin avare gönül vesselâm
Talii nasaz bana yâr olmadı

*
* *

KIT'A

Niçe derdü belâye mübtelâyız
Ki hem biz derdliyiz hem bîdevayız
Kusura bakmasınlar ehli diller[2]
Bizim nakıstır aklımız nisayız

*
* *

Kime şekva edeyim âhı sehergâhımdan
Kime feryad edeyim talii bedhahımdan
Maidi zare safa bahşeder elbet bir gün
Kesmem ümidimi ben Hazreti Allahımdan

*
* *

---

1 Bu gazelin birinci, üçüncü, beşinci beyitlerini Selânik'li Ahmed [Efendi], hicazkân kürdî makamından şarkı olarak bestelemiştir.

2 "Kusura bakmasınlar merd olanlar" deseydi daha merdane olurdu.

Şimdi işimiz bir niçe hargûşlara kaldı
Meydanı mahabbet dahi serhoşlara kaldı
Şimden geru gülşende teravet mi ararsın
Bülbüller uçup meskeni Baykuşlara kaldı

*
**

1876 [1293 H.] da Rus muharebesinde yazdığı manzume:

Nasıl dökmiyelim kanlı yaşlar — Askere ağlıyor hep dağlar taşlar
Bire gayret ey vatandaşlar — İane verelim gelin kardaşlar
Fidadır bu yolda can ile başlar

İrişelim bâri biz de imdade — Bir katra âbımız olsun deryade
Er gibi gitmeyiz çünki cihade — İane verelim gelin kardaşlar
Fidadır bu yolda can ile başlar

Değil Beşiktaş'tan daha uzaktan — Evvel davranmışlar Kızıltoprak'tan
Biz de korkmaz mıyız Cenabı Haktan — İane verelim gelin kardaşlar
Fidadır bu yolda can ile başlar

Yalan değil, sözüm inan Hanımlar — Bütün cenge gitti cihan Hanımlar
Aman yoldaşlarım aman Hanımlar — İane verelim gelin kardaşlar
Fidadır bu yolda can ile başlar[1]

---

[1] Bu manzume, 22 Safer 1294 tarihli "Basiret" gazetesile neşrolunmuştur.

MAKBULE LEMEAN

Fatma Makbule Lemean [Hanım], Beşinci Sultan Murad'ın kahveci başısı[1] Hacı İbrahim Efendinin kızıdır. 1865 [Rebiülevvel 1282] de Beşiktaş'ta doğdu.

"Lemean" muahharen intihab ettiği edebî mahlâsıdır. Darülmuallimin müdiri iken vefat eden Osman Hilmi Efendi, Beşiktaş Rüşdî Mektebi muallimi evveli iken büyük kardeşlerini evde de okuttuğundan — beş altı yaşında bulunan — Makbule de okumak ister. O sırada göz ağrısı geçirdiği için tabibler, gözlerinin yorulmamasını ihtar ettiklerinden hoca ile yalnız kaldıkları zamanlarda gizli taallüm edermiş.

O vakit Sadaret Mektubî Kalemi hulefasından bulunan Beşiktaş'lı Berberbaşı Zâde Mehmed Fuad [Bey] ile evlendi. Bir müddet sonra evlerinin selâmlık ciheti kız mektebi yapıldı. Makbule, fahriyyen Kavaidi Osmaniye dersini deruhde ve zevcile dersleri müzakere ettiğinden hem öğrendi, hem öğretti.

2 Teşrinisâni 1898 de Göztepe'de vefat etti. Vasiyeti mucibinde Eyub'de Siyavuş Paşa türbesi haziresine defnolundu.

MEZAR TAŞININ KİTÂBESİ
ALLAH

"Razıyım ben zâtı Peygamber dahi hoşnuddır
Sayemendi rahmet olsun makberi Makbulemin
Cevheri eşkimle yazdım zevcemin tarihini
Baği Firdevsi berin olsun yeri Makbulemin
16 Cumadelâhire 1316

Sadaret Mektubî Kalemi Müdir Muavini Mehmed Fuad Beyin zevcesi ve merhum Hacı İbrahim Efendinin kerimesi edibei şehire Makbule Lemean Hanımın ruhiçün rızaenlillâhi Tealât Elfâtiha".

---

[1] Zevci Fuad [Beyin] ifadesine göre: Saray ıstılahınca "Kahvecibaşı", dairenin en mütehayyiz memuru, müdiri umurudur. Kahve pişirenlerin başı demek değildir.

AYAK UCUNDAKİ TAŞTA

"Tahattürile beni bir zeman eden tedhiş
Kemali matem ile gördüğüm şu halindir
Teessürüm ebedîdir, vasiyetin cârî
Gönül vefate kadar makesi hayâlindir".

Hayatının on dört senesini hastalıkla geçirdi. Zevcinin bir mersiyesinde:

"Üç beş söze yoktu iktidarın Dört kerre yarıldı cismi zarın"

beytinden de anlaşıldığı vechile son derece muztarib olduğu halde yine zevcinin söylediği kıt'a gösterir ki halinden şikâyet eylemezdi:

"Cid ile melûf idi etmezdi aslâ iştikâ
Görmemişken istirahat hayli müddettenberi
Hazreti Allahın eşfakından ümid eylerim
Cenneti aden oldu nuri dide lem'anın yeri".

Tevfik Fikret "Servetifünun" la neşreylediği manzumede:

Bir ruhi zi daha ile bir cismi na tuvan
Çekdin bu kahrı kaç seneler ey edibe sen
Yıllarca ıztırabı maraz, sonra terki can
Buymuş nasibin öyle mi dehri sefilden
Mümkin, şu mevsimin bakarak ihtizarına
Bir sonbahara benzetivermek zavalini
Erdin göz açmadan şebi ömrün neharına
Bittin bitirmeden daha deviri kemalini"

diyor.

***

Gazete ve mecmualarla neşriyatta bulunan ilk Türk kadınlarındandır. Yazılarının çoğunu yatakta yazmıştır. Nesirleri, nazımlarından ziyadedir.

Ahlâkî eserlerini, Şûrayı Devlet Reisi Said Paşa takdir ettiğinden makamı sadarete tavsiyesi üzerine şefekat nişanı verildi.

Edebî eserlerinin bir kısmı "Hanımlara Mahsus Gazete" sahibi İbnülhakkı Tahir [Bey] tarafından tab edilmiştir. Merhumenin "Makesi Hayâl" namını verdiği mecmuai âsarının nüshası kalmadığından diğer âsarile beraber vefatında gazetelere yazılan makaleler, yine "Makesi Hayâl" ismile tab ettirilerek hâsılatı "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti" ne ihda olunmuştur.

***

MÜNACAT

Ey lûtfi azîm Zülcelâlim Malûm sana şu gamlı hâlim
Mihnetle ne rütbe bîmecalim Takririne yoktur ihtimalim
Malûm sana şu gamlı hâlim

§

Mekşuf sana bütün melâlim Ey kâşifi cümlei hafaya
Darusi bulunmuyor da asla Etmekte maraz, vücudüm ifna
Bir sende ümidi şevki balim

§

Pek müdhiş olur derim zevalim Ermezse zevale derdü illet
Fikrimce iki garibi elbet Berbad kılar bu hicrü firkat
Bir sahibi mâderü iyalim

§

Ey Haliki Mutlakı Avalim Esrarın eder ukuli nâçar
Reftarü hiram içinde âsar Bin şekli letâfet eyler izhar
Emrinle mevasiminde daim

§

Vaktinde açar bütün çiçekler İhtar kim eyliyor nihani
Gûya ki bahar imiş zamanı Meşşatei nuri hüsnü ani
Kim etti baharı ya mübeşşer

§

Baran olarak inen zemine Göklerdeki renk renk sehaib
Yerden mi çıkar göke acaib Ya kimdir olan o hake sahib
Mensub İlâhî âlemine

§

Tarikiî leyl içinde tâban Bak kevkebü mahi ruhperver
Derler şu sebeble lem'a küster Hurşid imiş eden münevver
Hurşide kim etti nuri ihsan

§

Sensin veren intizamü darat İnşad buyurduğun cihane
Ey sahib olan bu cismü câne Mâruz ise can imtihane
Şâyan değil midir mükâfat

§

Etmekte celâletin Efendim Emvatı beka içinde ihya
Bir şey mi bana cihanda hâşâ Bir taze hayatı sıhhat ita
Bir haste zaifi müstemendim

MECBUR

Ahmed Mecbur [Efendi], Mülkiye kaymakamlarından Abdullah Nâbi Efendinin oğlu Mehmed Said Efendinin oğludur. 1853 [1269 H.] de Çankırı'da doğdu. Ceddi Şeyh Mehmed Za'im Efendiye nisbetle "Zaimzâde" denilirdi.

Bir müddet medreseye devam ettikten sonra — yeni açılan — Rüşdî Mektebine girdi. Okutulan dersleri bitirdi. Ticaret Mahkemesi Zabıt Kâtibliğine ve bir müddet sonra Baş Kâtibliğine tâyin edildi.

Muahharen memuriyetten istifa ve Müfti Mustafa Hazim Efendinin derslerine devam etti. 1884 [1301 H.] de icazetnâme aldı. Osmanlı medresesine müderris oldu. Onar sene fasıla ile iki defa talebesine icazet verdi.

İdadî Mektebine akaid ve yazı muallimi tâyin olundu. İmaret Camiinin hatibi idi.

1898 [1316 H.] de Tarikı Nakşibendî'ye intisab eyledikten sonra inzıva etti. Oğullarının ve kızlarının ziyaı üzerine ruhan ve cismen muztarib oldu. 1919 [Teşrinievvel 1335] da Çankırı'da vefat etti. Sarı Baba kabristanına defnedildi.

Kadri kemâli tanıyan erbâbı kemâlden Çankırı meb'usu Ahmed Talât, mukaddema bana gönderdiği tercemei halde ve bilâhare bastırıp bir nüshasını ihda eylediği "Çankırı Şairleri" namındaki kıymetli eserinde diyor ki:

"Mecbur Efendi, uzun boylu, gür sakallı, müşekkel, dinc, hoç suhbet, çok haşin, sert idi. Huşuneti, ahlâksızlığa karşı idi. Mekteb talebesinden dayağını yemiyen yok gibidir. Çarşıda, kahvelerde oturmazdı. İlmile mağrur idi. Medresesini genişletti. Kârgir bir kütübhane tesis ve 1200 kitab vakfetti. Çocukluğunda şiire heves etmiştir. Tokatlı Âşık Suzi tarafından "Vefdi" mâhlası verilmiştir. Divanını tertib ederken bu mahlâsı "Mecbur" a tahvil eylemiştir. Arabî ve Farisî'ye lâyıkile vâkıf idi. Bu iki lisanda manzümeler yazmıştır. Veled Çelebi zamanında Çankırı Mevlevihanesi mesnevî hanlığı tevcih olunmuştu. Lisanı, Çankırı şairlerinin içinde en düzgün olanıdır[1]. İfadesi selistir. Heca ile pek az yazmıştır. Derviş, medrese âlimi, cami hatibi, abid ve zahid olmasına rağmen mutaassıb değildi. Bedayi perverdi. Bir mecliste saz çalınmağa başlanınca nadanlardan biri, haram olduğunu söyler. Mecbur Efendi "Benim için çalgı dinlemek farzdır" der, herifi susturur."

*
* *

Lüzum varsa tekrar edelim: Erbâbı bilir ki âlimlik başka, şairlik yine başkadır. Her âlim, şair olamadığı gibi her şair de âlim olamaz.

Âlimlik, sây ve ikdam ile iktisab olunabilir. Hilkat, mükemmel olmazsa ilim, insanı âlim etmez, bu da ayrı bir bahis.

---

[1] Lâtife:
"Dili en düzgün olan böyle olursa Talât! Var kıyas et ki nasıl dilli imiş bâkiler"

Şairlik için de gayret lâzımdır. Fakat Hilkatte feyzi şairiyet yoksa gayretin gayesi, aruz ilmini öğrenerek divanlar dolusu mevzun söz söylemekten, yahud parmak hisabile birçok lâf düzmekten ibaret kalır. İşte şiirlerimiz, işte şairlerimiz. Binlerce divan sahibi içinde kaç kimseyi hakikî şair addediyorsunuz?

"Bunu elbette bilir şairler Şair olmak nekadar müşkildir."

Mecbur Efendi merhumun da fazlü kemalile beraber şairlikten hayli uzak mesafede bulunduğunu söylemeğe mecburuz.

"Ben de severim hüsni sedâ, hub cemâli"

Mısraı gibi çirkin sözleri şiir de, nazımda, "hüsni sedâ" da, "hub cemal" de kabul etmez.

Sözlerinin şiir ile münasebeti olmıyan bazı zatları da bu esere dercettiğimi hoş görmiyecek olanlara derim ki:

Ne yapalım, en değerli ve müntahab şairlerimize münhasır olarak bir eser tertib etmiyoruz ki değerlileri istikbal ve değersizleri istiskal edelim. Eserimiz, bir nevi tarihtir, tarihe eşhası vak'anın değerlisi de girer, değersizi de.

Bahusus koltuklarında — son senelerde her evde çoğalan mütenevvi ve müzeyyen yastıklar büyüklüğünde — bir koca cild divanla, yahud mecmua ile ortaya çıkan, kendilerine okuyucu bulan ve — haklı haksız — isimlerini edebiyat tarihine geçirten âdemleri nasıl kapı dışarı edelim?

***

GAZEL

Tâlib olan âlemde kemalâtı bekaye
Kılmaz nazarı rağbeti bu kevni fenaye
Sây ile bulur tâlib olan feyzü kemâli
Gitmez emeği ehli dilin mahvü hebaye
Her kim bu rehi aşka olur sıdk ile sâlik
Elbet anı Hak, vâsıl eder semti Hüdaye
Bu rahe vusulin sebebi himmetü irşad
Hizmetile bir pür himem erbâbı vefaye
Çün zâtını ilân içün ebhası sühande
Bir ismi lâtif lâzım olur her şüeraye
Mecbur dedi ilham ile mahlâs sana Hazim
Yazup kalemi himmet ile levhi semâye

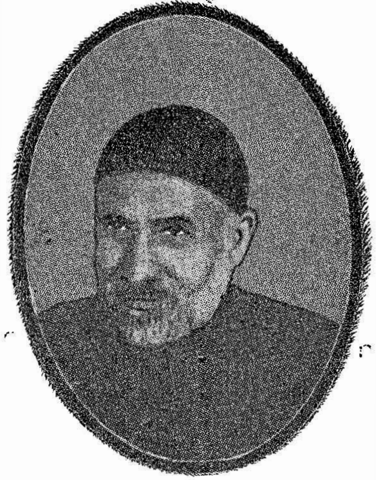
***

Bu gice beytülhazende firkati cânan ile
Âlemi bidarü bizar eyledim efgan ile
Nalişi dilsuzuma hayran kıldım bu seher
Gülşen içre andelibi goncei handan ile
Heft derya eylemez teskin dili suzânımı
Ol kadar yandı derunum ateşi hicran ile
Çünki Yâreb olmadı yâr ile ikbâl yâr bana
Yektir ölmeklik sürünmekten bu hâlü şan ile
Arzıhal et rahmeder Mecbur bîşübhe o dost
Yanarak yakılarak bu didei giryan ile

MECDÎ

Abdülâziz Mecdî, Bölükoğlu Hâfız Hasan Efendinin oğludur. 1865 de Balıkesir'de doğdu.

Rüşdî Mektebini bitirdikten sonra o mektebe ikinci muallim tâyin olundu. Ulema ve üdebadan dayısı Yahya Nef'î Efendiden medresede tedris olunan ulûm ile Farisî okudu. İstanbul'da Meclisi Maarif'te imtihan edilerek ehliyeti tebeyyün ettiğinden Balıkesir İdadî Mektebi ve muahharen Girid Mektebi Kebiri İslâmî Edebiyat Muallimliğine nasbedildi.

Bir müddet sonra İstanbul'da Darülmuallimini Âliye Edebiyat Muallimliğine tâyin kılındı ise de ahalinin ısrarı üzerine Hanya'da bırakıldı. Orada dört sene muallimlik etti. Girid'in ziyaı üzerine İstanbul'a döndü. Tedristen feragatle — o zamanın en mâruf tüccarından olan — Tantavîzâde Halid [Efendi] ile birlikte ticaret etti. Mısır'a gidip geldi.

Meşrutiyetin ilânında Karesi meb'usu yapıldı. Meclisin kâtiblik vazifesini de ifa etti.

Dördüncü intihab devresinde tekrar Karesi meb'usu ve Meclisin ikinci reis vekili oldu. Meclisin feshinden sonra Şûrayı Evkaf âzalığına ve bir buçuk sene sonra Şûra'nın ilgasında Ankara'da Şer'iye Vekâleti müsteşarlığına tâyin olundu. Vekâletin ilgasına kadar o hizmette bulundu.

Kendi arzusile memuriyetten feragat ve İstanbul'da ihtiyarı üzlet etti.

Vaktile arkadaşlarından bir zat tarafından yazılıp üstad Abdülâziz Mecdî'nin bana gönderdiği tercemei halinde deniliyor ki:

"Gençliğinde Balıkesir camilerinde halk vaız ve nasihat ile iştigal ve takrirdeki selâset ve kudreti ile iştihar etti. Düsturı hareketi, nef'i nas ile hayrünnas olmaktır. Tedrisatından pek çok genc istifade etmiştir. Meb'usluk, az çok siyasetle iştigalini mucib olmuş ise de hayatının kısmı âzâmını — hakikati azime tanıdığı — ilmi tasavvufa sarfeylemiştir. Eş'arının ekseri mutasavvifanedir."

Üstad, fuzalânın ezkiyasından, edib, nükteşinas, kabili hitab, letaife ve mehasinü bedayie mail, melihulvecih bir zattır. Şiirleri güzel ve emsâline faiktir. Bazı manzumeleri mecmualarda intişar etmiştir.

*
* *

GAZEL

Şûle salmış ruyine envarı Mevlâ renk renk
Nuri kudsiyet cemâlinden hüveyda renk renk
Mazharı nurı nigâhın olduğum gündenberi
Sîneden pertev feşandır nari sevda renk renk
Aşkı feyyazın füruğundan mehasingâh olup
Safha safha gülşen oldu dilde peyda renk renk
Sînedir Hakkın hakikî şûlegâhı akdesi
Nurı Hak'tan olsa da vadii Sina renk renk
Renk renk ezhare düşmüş sanki nurı âfitab
Aksi ruhsarınla olmuş nakşı diba renk renk
Münceli sayende her fikrimde bin nurı sürur
Runümadır her sözümden feyzi âlâ renk renk
Sîneden Mecdî huruş ettikce aşkın şûlesi
Kâinatı dildedir arşı muallâ renk renk

***

Uzubet oldu nihayet çıkan azabımdan
İrişti nure gönül nare incizabımdan
İşin nedir senin ey gam bu bezmi vuslatta
Çekil benim şu safagâh olan cenabımdan
Harabedir diyerek geçme iltifata değer
Tefehhus eyle künuzı dili harabımdan
Huda Huda diye feryad eder rübabı derun
Sadâyı Hakkı işit gel benim rübabımdan
Ne sönmez ateşi varmış garamı pirinin
Lehibi dil daha muhrik demi şebabımdan
Bu nazmı dilkeşi Mecdî kopardı kilki beliğ
Riyazı dildeki ezharı bihisabımdan

***

ŞÜUN

Cihan darülbedayidir, bedayihanei gülgûn
Fezasında ne varsa hüsnüne insan olur meftun
Şüunı sermediyette ilâhî neşveler efzun
Seriri ihtişamından güler memnun ile mahzun

Kederlerde safa meknun, safalar gam ile meşhun
Şüunatı cihanda mevc urur esrarı günagûn

§

Kesafetle olur sükenayı haşmet narı beyzadan
Cihan revnak bulur ezdad ile icrayı gavgadan
Bedayi runümundur dildeki esrarı sevdadan
Gelir hayret temevvücgâhı âsarı temaşadan
Kederlerde safa . . . .
Şüunatı cihanda . . . .

§

Bu haşmetgâhı devvarın haber yoktur medarından
Çıkar avazei tekbiri kudret her kenarından
Akar hayret fürui neyyiratı bikararından
Bütün ezmanü edvarı mücerred ihtiyarından
Kederlerde safa . . . .
Şüunatı cihanda . . . .

§

Haber aldınsa kalbinde olan sırrı hüveydadan
Tekevvün cuşı hılkat mevcelerdir bahri mânadan
"Dekart" ın ruhuna bir deste gül at semti balâdan
Şemimi mefharet duysun bu destavizi dünyadan
Kederlerde safa . . . .
Şüunatı cihanda . . . .

MEMDUH

Mehmed Memduh [Paşa], vüzeradan Mazlum Fehmi Paşanın[1] oğludur. 1839 [1255 H.] da İstanbul'da doğdu.

Bayezid ve Valide Rüşdî Mekteblerinde okudu. Yedi yaşında hacelik[2] ve dokuz yaşında rütbei Rabia nişanı[2] verildi.

1854 [1271 H.] de Hariciye Nezareti Mektubî Kalemine memur ve salise rütbesi tevcih edildi.

Sultan Abdülâziz'in culûsunu müteakiben "7500" kuruş maaşla Mabeyin Kitâbetine tâyin ve rütbesi mütemayize terfi kılındı.

Babam Mehmed Emin Paşa merhumla, Dahiliye Nâzırı iken bir gün evine gitmiştik. Bir münasebetle dedi ki:

"Evaili halimde altı sene maaşsız olarak Hariciye Mektubî Kalemine devam ettim. Kalemin ser halifesi Saib Bey, mahlûl vuku buldukca yirmi beş kuruş teklif ederdi, kabul etmezdim. Sultan Abdülâziz merhumun cülusunda dört beş beyitli bir tarih takdim ettim. Bir gün Mabeyin Kitâbetine memur edildiğimi haber verdiler. Huzura girdiğimde Padişah, fesini ve cübbesini çıkarmış oturuyordu. Ben, girince fesini giydi, cübbesini arkasına aldı. Resmî tazimi ifa edip geriye çekildim. Benimle beraber giren Başkâtib Hakkı Paşaya hitaben "Pederi[3], büyük birâderinin[4] hizmetime, bunun da birâderinin yerine Âmedî Kalemine kabulünü iltimas etmiş ise de bana tarih söyliyen budur. Bunun mükâfatını birâderine vermek adalete muvafık değildir, dedim ve kendini hizmetime aldım" dedi. Hakkı Paşa da "Merhamet ve adaleti hümayunları öyle icab eder" cevabını verdi. Maaşsız kaleme devam ettiğim müddetin her senesine bin kuruştan fazla düştü".

---

[1] Tercemei hali 382 nci sahifededir.

[2] Takvimi vekayi 27 Şevval 1262, 24 Zilkide 1264.

[3] Babası, o esnada Valide sultan kethüdası idi.

[4] Tevkii Tevfik Bey.

Bir sene sonra Mabeyin Kitâbetinden infisal ederek Âmedî Kalemine memur oldu. 1872 [Receb 1289] de "5000" kuruş maaşla Maarif Nezareti Mektubculuğuna tâyin ve ulâ sınıfı sânisi rütbesi tevcih kılındı.

1875 [1292] de "10 000" kuruş maaş ve ulâ sınıfı evveli rütbesi ile Sadaret Mektubcusu oldu.

1876 [1293 H.] de "7000" kuruş maaşla Maliye Nezareti Mektubculuğuna tahvil ve on dört ay sonra azledildi.

1881 [1298 H.] de "5000" kuruş maaşla Şûrayı Umurı Maliye, 1882 [1300 H.] de Şûrayı Devlet Âzalığına, 1887 [1304 H.] de rütbei balâ ve "17 000" kuruş maaş ile Konya ve 1889 [1306 H.] da Sıvas Valiliğine tâyin olundu. 1893 [1310 H.] de azledildi.

Babıâli'ye tebliğ olunan irade de "Sıvas vilâyetinde bulunduğu esnada Ermeni'ler tarafından hakkında vukubulan şikâyet, bunların harekâtı mefsedetkâranelerine meydan vermemesinden münbais olup kendinin ashabı reviyet ve iktidar ve sadakatten bulunduğu nezdi âlide dahi malûm olduğundan ve Ankara vilâyetinin ehemmiyeti hazırasından" bahsedilerek 1893 [1311 H.] de "17 000" kuruş maaşla Ankara vilâyetine nasb ve 1894 [1312 H.] de rütbei vezaret tevcih olundu. 1895 [1313 H.] de "40 000" kuruş maaşla Dahiliye Nezaretine getirildi.

*
* *

Sadrı esbak merhum Saîd Paşa "Sultan Abdülhamid'in Başkitâbetine tâyinimden birkaç gün sonra bermutad huzuruna girdiğimde oda kapısının bir tarafında Mahmud[1], diğer tarafında da Memduh Beyleri görüp ne zeman, ne suretle intisab ettiklerini anlıyamamıştım" demişti.

Memduh Paşanın bilâhare neşrettiği "Serairi Siyasiye ve Tahavvülâtı Esasiye" adlı eserinden anlaşıldığına göre Sultan Murad'ın cülûsundan biraz sonra yalı komşusu olan Şeyhulislâm Hayrullah Efendi, bir gece davet eder. "Bu sabah görüştüğümüz sırada Valide Sultan, "Padişahımız, âfiyet kesb etmektedir. Lâkin efvahde efsaneler deveran ediyor. O nevi ekâzibi reddeylemek üzere "Nisbetiye[2]" kasrında büyük şehzadelere bir ziyafet tertib olunacaktır[3]" demesile şu tasavvurdan fevkalhad muztarib kaldım. Veliahd Abdülhamid Efendinin, biraderlerile oraya azimetleri muhataradan salim değildir. Bir dakika bile vakit geçmemek üzere seni mahremi raz ittihaz eyledim. Valide Sultanın tasavvurunu ihbara çare elzemdir" der.

---

1 Ticaret ve Nafıa Nâzırı Mahmud Celâlüddin Paşa.

2 Bebek'in tepesinde ıssız bir yerdedir.

3 Sultan Abdülâziz'in hal'inde ve irtihalinde alâkası olanların muhakemeleri icra olunduğu sırada esbak Maarif ve Evkaf Nâzırı Âyandan Kemal Paşa, tanzim eylediği mersiyede diyor ki:

"Hal'den sonra mürur etmişti üç gün nagehan
Anladı maksad nedir Sultan Hâmid'i nüktedan
Nisbetiye kasrına med'uv olup şehzadegân
Etmeyüp kasra azimet, kıldılar tahlisi can".

Memduh Paşa, mekteb arkadaşı ve veliahdın eniştesi olan Tophane Müşiri Mahmud Celâlüddin Paşanın[1] Kabataş'daki ikametgâhına o gece gider. Kendi tâbirile "Muterizi ef'ali ashabı ikbâl ziya ve ed'bi mahasin hisal Kemal Beyler" orada bulunduklarından "Bu Sadaret Mektubcusudur. Size elbette bir husus için gelmiştir, biz sonra görüşürüz" derler, odadan çıkarlar.

Memduh Paşa, keyfiyeti anlatır. Mahmud Paşa, "Bana geldiğin çok iyi oldu. Veliahdın emekdarlarından Osman Efendiyi[2] bekliyorum, gelecektir. Onunla Efendiye malûmat veririm" der.

Ertesi gün Meclisi Vükelâda bulunan Mahmud Paşa, Memduh Paşayı diğer odaya çağırtarak "İhbaratınızı, Efendiye arzettirdim. "Biraderim, süferayı ecnebiyeyi resmen kabul ve bizzat mükâleme etmedikce kendisile görüşmiyeceğim. Ziyafete de gitmiyeceğim. Mektubcu Bey, mutmain olsun. Şöyle fevkalâde calibi nazar bir haber vermesi, sadakatine delildir" buyurulmuş. Memnuniyet ve selâmlarını size tebliğe memurum" dedikten üç ay sonra Sultan Abdülhamid cülus eyler. Biat resminin icrasından sonra Memduh Paşayı Bağdad Kasrına celb ile iltifat eder.

Memduh Paşa diyor ki:

"Dairei hümayunlarına evvelden hiçbir irtibat ve ihtisasım olmadığı halde mahza kazadan taharrüz ve tahaffuz elzemiyetini bilâ ifatei vakt ihbar etmekliğim tuli müddet açıkta kalmadığıma belki vesile olmuştur."

Dahiliye Nâzırı iken Sultan Abdülhamid'e takdim ettiği arizalardan birinde de diyor ki:

"Cülusi mülukânelerindenberi atebei ulyayı şehriyarı âzamilerine envaı istitlaata ve siyasiyata dair maruzatı mühimmeye ictisar eyledim. Muktezayı sadakat ve memlûkiyet dahi bu idi".

Nezarete tâyini, nisbeti kadimesinin ve maruzatta bulunmasının seneler geçtikten sonra ıktıtaf olunan semeresi olduğu anlaşılıyor.

*
**

Dahiliye Nezaretinde bulunduğu esnada murassa Osmanî, Mecidî, iftihar nişanlarını ve müteaddid madalyayı ihraz eyledi.

Almanya, Rusya, İran ve Bulgaristan hükûmetleri tarafından birinci rütbe nişan verildi.

Meşrutiyetin ilânını müteakiben 1908 [4 Receb 1326] de azledildi.[3]

İlândan on dört gün sonra evine iki polis gelip Sadrıâzamın, kendini Babıâli'de görmek istediğini ve gitmez ise kapıda biriken halkın içeriye dalarak cebren çıka-

---

1 Damad Fethi Paşa Zâde.

2 Bilâhare Başmabeyinci olan Osman Beydir.

3 Resmî tercemei halinde bu suretledir. Kendi, neşrettiği risalelerde "Elli beş sene hizmetten sonra Nezareti Dahiliyeden ihtiyarile bilistifa çekilmiş" olduğunu söylüyor.

racaklarını söylediler. Maaalmecburiye muvafakat etti. Arabasına bindi. Polisin biri yanına oturdu. Polis, ibtida zabtiye dairesine, sonra Babıâli'ye gidileceğini söyliyerek oraya götürdü[1].

Evvelce ve sonra getirilen Bahriye Nâzırı Hasan Rami, Tophane Müşiri Zeki, Şehremini Reşid Mümtaz ve Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşalarla gece yarısı mahfuzan Harbiye Dairesine sevk olunarak bir odaya konuldular[2]. Otuz gün orada tevkif edildikten sonra "Enkazı İstibdad" nâmile ve "Efendi" unvanile Büyükada'ya, daha sonra Sakız'a gönderildiler.

Haklarında verilen karar:

"Payıtahtda bulunmaları asayişi mahalliyi ihlâl edecek derecede süitesir hâsıl etmekte olduğu ledettahkik anlaşılan hükûmeti Hamidiye enkazının evveli emirde 10 Temmuz 1324 tarihinden sonra icra ettikleri intikal ve ferağ muamelâtı nazarı mütaleaya alınmamak şartile emval ve emlâklerinin taht hacze alınması ve rütbe ve nişan ve madalyalarının ref ve istirdadı ve hakkı tekaüdten iskatları ve kendilerinin Memaliki Osmaniye'nin bir kalesinde tahtı nezarette bulundurulmaları, temini asayiş noktai nazarından ehm ve elzem görülmüş olduğundan bilâhare elde bulunan vesaiki müteaddidenin tetkikile haklarında hükmi kanun icra edilmek üzere iktızasının icrasına divanı harbi örfî kararile bilistizan iradei seniye sadır oldı."

İtalya devleti tarafından, Trablusı Garb'den sonra Cezayiri Bahrisefid'e de taarruz edildiğinden arzu edenlerin İzmir'e gitmelerine hükûmetce cevaz gösterilmesi üzerine Memduh Paşa, oraya gitti. Bilâhare ilân olunan affı umumî üzerine İstanbul'a geldi. Münzeviyâne yaşadı.

Yaşı seksen sekizi bulmuştu. Birkaç senedenberi idrak ve hareketden mahrum kalmıştı. 9 Nisan 1925 [3 Ramazan 1343] de Boğaziçi'nde Kireçburnu'ndaki ya-

---

[1] İyiliğini gören birkaç hayâsızın o âcz ve iztırar zemanında başına çürük yumurta ve kırmızı domates atmağa ve tahkirâmiz hezeyanlar savurmağa kalkıştıkları kemali hayret ve nefret ile işitilmişti.

Memduh Paşa, Meclisi meb'usana istidanâme tarzında yazdığı "Serairi siyasiye ve Tahavvülâtı esasiye" unvanlı risalede Zabtiye dairesine götürüldüğünden bahsederken "Dört gün evvel intihabımla Zabtiye Nezaretine tâyin kılınmış olan Ziver Bey, kendi odasında oturuyordu da ne için şu sureti muhakkiranede celbime lüzum hissedildiğini memuriyeti iktizasınca şifahen veya bilvasıta tefhim etmek bir vazife olduğu halde tarafıma diriği tebliğ olundu" diyor.

Memduh Paşa dahiliye nâzırı iken bir akşam iftarında bulunduk. Kendi saraya gitmiş, oğlu vekâlet etti. Ziver Bey ve şair Manastır'lı Faik Bey ve diğer birkaç zat, yemeklerin, bahusus pilâv "Efendinin" nefasetini o kadar sena ettiler ki her biri bir kasidei tavile yazsa bu derece mübalâğa edemezlerdi. Dünya bu, bazan medhi taam, bazan da diriği kelâm olunur!

[2] Oradan Sadrıâzam Kıbrıs'lı Kâmil Paşaya yazdığı resmî istidanâmede:

"... Dahiliye Nezaretinden bilistifa çekilerek tekaüd ihtiyarile müddeti hayatiyemi muhafaza evlemek azminde bulunduğumdan ve fakat bazı emsal gibi zammı maaş ve mahlûlâttan istifade tamamına düşmemekle medyun kaldığımdan nizamen tahsisi lâzım gelen maaşın muamelesi ne kadar ukdei tâvika girerse ahiren bilâsebebi kanunî gördüğüm tazyika tavik dahi başkaca bir hal addedilmek tabiî olmasile tesrii icrayı icabı recasına ibtidar eyledim" demiştir.

Sadrıâzam tarafından arzuhalin arkasına "verakı mihrü vefayı kim okur kim dinler" yahud "unuturlar seni biçâre heman ölmeye gör" mısraları yazılmış olsa gerek!

lısında vefat etti. Cenazesi, Fâtih Camiine nakil ve namazı edâ edildikten sonra — vasiyeti mucibince — müntesib olduğu Şarşamba'da İsmet Efendi dergâhı haziresine defnolundu.

Tabutunun üstüne — bir camiden getirilen — sırma ile "Elsultan ibnüssultan İbrahim Han" yazılı puşide[1] konması, garaibdendir.

Merhum, gencliğindenberi mâruf, kesirülahbab zevattan ve büyük memuriyetlerde bulunarak pek çok kimse tarafından tanınmış, bahusus en eski üdeba ve şuaradan bulunmuş olduğu halde cenazesini takib eden cemaat, kendi akribasile müteallikatından ve bizim gibi beş on âşinasından ibaret idi. Bu hal, kadirşinaslığa dâl olduğu şüphesiz ise de Hakkın rızasını ve halkın hüsni nazarını kazanmağa çalışmak da aklı selim ve tab'ı müstakim icabatındandır.

*
**

MUKADDEMA BASILAN ESERLERİ

1 — "Berki Sebz". Taş basmasiledir. Hangi tarihde basıldığı işaret edilmemişdir. Birkaç kaside, manzume ve gazelden ibarettir. "22" sahifedir. Münderecatı, bilâhare divanına nakl olunmuşdur.

2 — "Eseri Memduh". Kalemin kılıca rüchanına dairdir. 1872 [1289 H.] de basılmışdır.

3 — "Tercemei Hikâyei Jönevyö". Nihayetinde "... lisanı Türkiye nakli arzugerdei bendei kalilülbidaa olmak cihetile..." diyor. Fransız lisanını bildiğini bilmediğimden aslından mı, yoksa tercemesinden mi — ibareyi tezyin ederek — naklettiğini de bilmiyorum. 1868 [1285 H.] de tab olunmuşdur.

MEŞRUTİYETİN İLÂNINDAN SONRA BASILAN ESERLERİ

4 — "Divanı Eş'ar".
5 — "Bedayii Âsar". Mektublarından bir kısmını havidir.
6 — "Feveranı Ezman".
7 — "Mir'atı Şüunat".
8 — "Tasviri Ahval - Tenviri İstikbal".
9 — "Hal'ler - İclâslar".
10 — "Kuvveti İkbal - Alâimi Zaval".
11 — "Esvatı Sudur".
12 — "Yemen Hakkında Bazı Malûmat".
13 — "Serairi Siyasiye ve Tahavvülâtı Esasiye".

[1] Cenazede bulunan ve Dahiliye mektubcusu iken Nâzır Memduh Paşanın pek çok iltifatını gören Ali Fuad [Bey], Hariciye mektubcusu Münir Beyin tabutunda da bu puşidenin bulunduğunu söyledi. O cenazede de hazır olduğum halde örtüye dikkat etmemişim.

Resmî tercemei halinde Fransız hükemasından Gato'nun "Kor de Fizik" ve "Fizik Elemanter" namındaki eserlerini Türkceye terceme ettiği gösterilmiş ise de bunları ben görmedim.

Memduh Paşa merhum, zeki, fatin, nüktedan, zâhiren nazük ve dilnevaz bir zat idi. Fakat — zillet derecesinde — tevazu gösterenlerden hazzederdi. Haysiyet ve vekarını muhafaza eden ve tevazude itidal gözeten insanlardan pek hoşnud olmazdı.

Ben, pek genc ve mülga Sadaret Mektubî Kaleminde kâtib, Paşa da Dahiliye Nâzırı iken bir gün bir iş için yanına gitmiştim. İlk mühürdarı olan Said [Bey] de[1] orada idi.

Paşa, dedi ki: "Oğlum, Fahri âlem Efendimiz « من تواضع رفعه الله » buyuruyorlar. Zâtı seniyeleri, sokakta tesadüf ettikleri insanlara teveccüh ederek selâm verirlerdi. Kimseye yan durarak selâm vermezlerdi. Binaenaleyh isri Resulûllaha ittiba elzemdir. Babıâli'nin mâruf olan terbiyesi muktezasınca kalem Efendileri, Sadrıâzam hazretlerine ve vükelâyı fıhama tesadüf ettikce kendilerine teveccüh eder, selâmlarına muntazır olurlardı. Sizde yine o terbiyenin eseri vardır. Fakat çoklarında görmüyorum. O gibi zevatı âliyeye tesadüf ettikce kendilerine teveccüh eder, selâmlarına muntazır olurlardı. O gibi zevatı âliyeye tesadüf ettikce kendilerine doğru dönerek selâmlarına muntazır olmanızı ve yandan mukabele etmemenizi ihtar ederim."

Bittabi lâzımgelen cevabı verdim. Sözü uzattırmamak için "Bu sözleri ben, başkasına söylemem. Siz, evlâdım olduğunuz için söylüyorum" dedi.

Bu nasihat, halisane olsa,

"Kale bak, kailine kılma nazar   Budur işte revişi ehli iber"

fehvasınca hürmetle dinlenir ve nasıha teşekkür edilir. Lâkin Paşa merhum, mütekebbirlerin kebirlerinden olduğu halde bize tevazu tavsiye etmesi, — kendi tâbirile — bizi "Birader zâde" ve "Veledi Es'ad" addettiğinden değil, kendine ve — resmî mertebece bizden büyük olan — birtakım küçüklere tapınırcasına arzı tazimat etmiyerek uzaktan — edeb ve terbiye dairesinde — temenna etmekle iktifa edişimize ve "Di-

[1] Namık Kemal'in tarihi hakkında jurnal vererek tab'ını menetdiren bu adem olduğu 828 inci sahifede yazılıdır. Bir gün Nâzırı görmek istedim, pek meşgul olduğu anlaşıldığından mühürdar Said'e giderek "Azledilen pederimin İstanbul'a gelmesi için Nâzır Paşa Hazretleri, telgraf yazılacağını söylemişlerdi, günler geçdi, yazılmadı. Kendilerine söyliyeniz, telgraf yazılmazsa peder, heman hareket edecektir" dedim. O da "arzederim" ddi. Ben çıkdıktan sonra — yanında bulunan — ehibbamızdan şair Adana'lı Hakkı Beye "Ne garib şey, eazımı vükelâyı fihamdan bir veziri âlişana "söyleyiniz" denilir mi? "Hakipayı devletlerine arzediniz" demek icab etmez mi? Babıâli terbiyesine yakışan bu değil midir?" tarzında saçmalar saçarak beni tayib etmiş. Hakkı merhum da "O, Babıâli terbiyesini en iyi bilenlerden ve tatbik edenlerdendir. Fakat teessür ve telâş ile öyle söyledi" demiş. Bu muhavereyi duyduktan sonra her yerde verdik, veriştirdik. Babıâli'nin terbiyesini gösterdik! Babamız da telgrafı beklemeden çıkageldi. Çünki bir fitne ikaz edilmesi melhuz idi.

lencilik etmek ne kadar ellez ve eaz olduğunu bilen[1]" lerden, "El açarak, boyun bükerek arzı ihtiyac[1]" edenlerden ve erbabı ikbalin "Kademeyni muhteremeynini öpmek niyazı mahsusunda bulunan[1]" lardan olmadığınıza canının sıkılmasından dolayı idi.

Dahiliye Nâzırının vazifesi, gûya tevazu tavsiye etmekten ve selâm verilirken nasıl vaziyet alınacağını öğretmekten ibaret imiş gibi bizimle meşgul olması, ihraz ettiği büyük makamla, bahusus edebiyat âlemindeki mertebesile ve sinnü salile mütenasib değildi.

Yukarıya karşı zillet, aşağıya azamet göstermekten ve tevazu namına tezellül tavsiye etmekten hayatının son devrelerinde nasıl müellim neticeler zuhûr ettiğini maatteessüf gördük, pek eski olan hukuk ve meveddet sebebile yine biz, fevkalâde mükedder olduk.

Bir bayram günü kardeşimle beraber ziyaretine gittiğimizde — o günlerde bir dâirenin müdirliğine tâyin ettiği — alçak gönüllülerden! bir kallaş te ardımızdan gelerek yere yatıp ayağını öpmeğe davrandığında paşa, telâşla men eder gibi görünmüş ise de şu zelilâne harekete bizim şahid oluşumuzdan tahassul eden memnuniyetini de yüzü ilân etmişti.

Bir ramazan akşamı — o zemanın usulüne ittibaan — yine kardeşimle iftarına gitmiştik. Yemekten sonra hepimize sigara verdiler. Gayet küçük birer ağızlığa takarak — herkes gibi — biz de içtik.

Ertesi gün — maiyetinde bulunan — bir başkâtibe, huzurunda sigarayı uzun çubuklara takarak içtiğimizden şekva ettiği — mahremane olarak — bize söylenmişti.[1]

---

[1] Büyüğe karşı ne kadar mütezellil olmak lâzım geleceğini yine merhumdan öğreniyoruz. Nişantaşı'nda boş bulunan bir konakta ikametine müsaade olunmasına dair Sultan Abdülhâmid'e takdim ettiği arizada "Veliyi nimete ilticaen dilencilik etmek ne kadar ellez ve eaz olduğunu ancak bendegân bilir", Kuruçeşme'de bir yalıda iskânı hakkındaki arizasında "Köleler, mâliki zişanına el açarak boynunu bükmek ve arzı ihtiyac eylemek tabiîdir." ve Ankara'dan Sadrıâzam Cevad Paşa merhuma yazdığı tebriknâmede "... İdi saidi adhanın hulûlü hasebile bilcümle bendegânı musadıkat nişan, takbili kademi! sami ile şerefü şan bulurlar. Abdi kemineleri ise kademeyni muhteremeyni hazreti vekâletpnahilerine rumali ibtihal ve müktesibi fahri bihimal olmak niyazı mahsusunda bulunabilirim. Bunun birisi idi *mübarek sebebile ifayi tazim* ve diğeri, min gayri istihkakın mazhar olduğum taltifat ve mesaili mühimmede ibraz buyurulan teshilât ve müsaadat için edayi vecibei mahmidet babında kademil cenabı da veri efhamilerini telsimdir..." diyor.

Zemanı ikbalinde ayaklarını öpmek "Niyazı mahsusunda" bulunduğu Cevad Paşanın demi idbarında babamla beraber ziyaretine gittiğimizden dolayı beni nezaret makamına davetle tahziratta bulunmuş ve Paşa merhum hakkında da birkaç kelimei naseza irad etmiş idi.

Sadrı esbak Said Paşanın matbu hâtıratında, kendini ziyaret ettiğimiz için de Memduh Paşa tarafından itabe uğradığımıza dair bir bahis vardır.

Menfadan avdetinde bazan ziyaretine giderdik. Zemanı ikbalinden ziyade hürmet gösterirdik. İdbarını fürsat addedip te aleyhinde hiçbir şey söylemezdik. Bir gün, lûtfunu görenlerin nankörlüğünden ve nekbet demlerinde gösterdikleri küstenîyâne hareketlerden şikâyet ve bizim asalet ve necabetimizden ve insaniyetkârane muamelelerimizden bahsederek müteşekkirâne ve edibâne sözler söyledikten sonra, verdiği sigaraları kendi yakmak için ısrar etmesinden sıkılmış, fakat ibret almış idik.

Kendi Sıvas valisi ve babamız hasbelkader Amasya Mutasarrıfı iken — burada izahına lüzum görmediğim — bazı esbabtan dolayı, yarım asrı geçen hukuk ve ülfetin intac ettiği kardeşlik mertebesindeki mahabbet, iki tarafca şiddetli infiale inkılâb etmiş idi.[1]

Bilâhare iadei meveddet edilmiş olduğu halde fürsat düştükce — maiyetinde küçük ve kimsesiz, fakat pek afif ve muktedir bir kâtib olan — kardeşimle ve senelercec mazul bırakılan babamızla uğraşmaktan geri durmazdı. Biz de — mudafaai nefis makamında — ileri geri söz söylemekten sakınmaz idik.

Aralıkta kardeşimi çağırır, gayet uzak ve idaresi karma karışık mahallerin mutasarrıflığını kabul etmesi için babamıza haber gönderir ve kardeşimin itizar yolunda söylediği sözleri red ile "söz uzayınca yılan olur" diye susturmak isterdi.

Yine bir gün — tazib maksadile — müsin ve romatizmalı bir âdemin gidemiyeceği Süleymaniye sancağının kabulünü musırrane ve müheddidane söylemesile kardeşim "İstanbul'daki Süleymaniye'ye gidemiyen bir âdem, Bağdad'a yakın olan Süleymaniye'ye nasıl gidebilir" mealinde cevab vermesi üzerine Nâzır, "Yakın yer olsun diye Adalar'ı mutasarrıflık yapalım da, buyurunuz Paşa Hazretleri mi diyelim" tarzında müstehziyane sözler söyler.

Garaibtendir ki pek az zaman sonra Adalar mutasarrıflık yapılır, babamız tâyin olunur, Memduh Paşa, Dahiliye Nâzırı sıfatile gece telgrafla — Yakacık'ta mukim bulunan — babamıza keyfiyeti tebliğ eder.

Bir gün âdemlerinden birini kardeşimin bulunduğu kaleme göndererek "Kâğıdlar kirli ellerle tutuluyor, kirleniyor. Temizliğe dikkat edilsin" dedirtmiş. Babası gibi sözünü asla esirgemiyen kardeşim de "Bizim ellerimiz, temizdir. Kâğıdları kirleten, kendi âdemlerinin elleridir. Paşa Hazretleri, temizliği onlara emretsinler" demiştir. Bu türlü sözler, derhal ve ilâvelerle kendine yetiştirildiğinden kardeşime münfail ve terakkisine hail olurdu.

Yukarıda söylediğim başkâtibe bir gün de bir münasebetle benim mümtezic ve müsteid olduğumdan[2], babamın ve kardeşimin imtizacsızlıklarından ve bazı halü kallerinden bahsederek, "Onlar şahıstan ibarettir, boştur[3]" dediği işitilmişti. O sıralarda yazdığım "Kemalülhikme[4]" de şöyle demiştim:

---

[1] Hattâ Amasya dahilinde bir kazadan babamıza — imzasız — bir tehdidnâme de gönderilmişti. Allah, taksiratını affetsin.

[2] Babamızın bir işine dair yazdığım bir tezkireyi Paşa, pek ziyade takdir ve kendi kâtiblerine tevdi ederek "Bu tezkireyi mecmualarınıza kaydediniz. Yazının nasıl yazılacağını bundan öğreniniz, taklid ediniz. "Âraste", "vareste" gibi birkaç seci yapmakla ve herkesin bildiği tâbirler ve cümleleri tekrar etmekle insan, kâtib olmaz. Bihakkın kâtib olanlar, böyle bir tezkire yazanlardır." dediğini orada bulunanlardan işitmiştik. Hakikati ikrar etmek gibi inkâr etmemek de bir meziyettir.

[3] Halbuki ikisi de — kendilerini tanıyanlarca müsellem olduğu üzere — pek liyakatli, pek faziletli zatler idi.

[4] Sahife 83.

"Müşkilâtı gûnagûnesine gelerek kendilerine bir mesleki müstahsen tâyin edenler birtakım ahlâkı gayri memduha erbabının "Onlar şahıstan ibarettir, boştur" gibi tarizatı hak naşinasanesine, birtakım ashabı sitiz ve hasedin taaruzatı tahammül berendazanesine hedef olurlar. Zulmeti leyl içinde hangi tarafın boş, hangi tarafın dolu, kimin muhakkar, kimin muvakkar olduğu seçilemiyor. Hele sabah olsun da hakikati hepimiz görürüz, anlarız"

Bu satırlar yazıldıktan az müddet sonra sabah oldu, hakikat görüldü. Fakat müntekimane değil, hasbelinsaniye mütelehhifane görüldü.

Bir ramazan akşamı sofrasında hayli müsafir bulunduğu sırada — makamı iltifatta — mânalı tebessümle bana hitaben "Beyefendi, Peder Paşa Hazretleri, ramazanı şerif ile de mubareze ediyorlar mı?" dedi.

Bu sözden maksadı, mukaddema lisanen ve kalemen mübareze edildiğini iham ve bizden ahzi intikam etmekti. Sofrasında bulunan ve tatyibleri, mihmannevazlık iktızasından olan âdemlere karşı bu yolda söz söylemek, büyüklüğe yakışır mı? Ağzımda — o söz gibi yutması zor — katı bir lokma bulunduğundan derhal yutup ta "Evet efendim, hem mübareze, hem galebe ediyorlar" cevabını verinceye kadar diğer bir müsafire tahvili hitab etti.

Bir bayram günü — tebrike gittiğimizde — birbirinin akribasından olan üç vali mazuli geldi. Paşa — mânalı bir tebessüm ile etrafa bakarak —, "... Paşa Hazretleri serdi rüzgârı[1], ... Paşa Hazretleri germi rüzgârı[2], ... Beyefendi ise germü serdi rüzgârı[3] görmüşlerdir" dedi. Kendi, valiler ve bizim gibi nükteyi anlıyanlar hep birden güldük.

Paşanın bu nüktesi, hakikaten şairane ve zarifane idi. O Beyefendi ile senli benli! konuşup da neler görmüş, neler geçirmiş olduğunu uzun uzadı söylemek ve söyletmekten ise mâna engiz bir tavur ve tebessüm ile "Germü serdi rüzgârı görmüş" demek daha müfid, daha beliğdir. İşte nükte ve iham böyle zarif ve lâtif olur. "Mübareze" gibi zebun küşane nükteleri ne edeb, ne edebiyat tahsin eder.

Yine bir bayram günü dedi ki: "Dün sarayı hümayunda Âdem Beye[4] tesadüf ettim de "Hazreti Âdemi Cennette gördüm" dedim".

Bu söz Âdem Beyi tevkir için değil, Sarayın cennet olduğunu anlatmak maksadile söylenmiştir.

Menfadan geldikten sonra ziyaretine gittiğimiz günlerden birinde — karabetimizden dolayı — Yusüf Kâmil Paşa merhumdan bahsetti. "Paşa, Mısır'da iken bir aralık Mehmed Ali Paşa ile araları açılır. Sami Paşanın ihtarile — herkesin büsni zannettiği — muhterem bir zate giderler. O zat, Kâmil Paşanın gömleğini çıkart-

[1] Soğuk vilâyetlerde.

[2] Sıcak vilâyetlerde.

[3] Her yerde, her şeyde ve her işte bulunmuştu.

[4] O vakit Makamı Sadarette bulunan Avlonya'lı Ferid Paşa merhumun kayın babası.

tırır, arkasına ve önüne âyine tutturur. Arkasındaki siyah, küçük "ben" i gösterir. "Sende bu ben varken kimse sana bir şey yapamaz. Sen, Mehmed Ali'ye damad olursun, sonra İstanbul'a gidersin, Mısır valilerini azil ve nasbedecek bir makama çıkarsın" der. Hakikaten öyle de oldu" dedi.

Ben de tabiî bir tavur ile "Ah efendim, şimdi ne o ben! kaldı, ne o sen!" dedim, pek hoşuna gitti.

***

Paşa, Dahiliye Nezaretine tâyin olunup İstanbul'a geldiği gece — jurnallar verilerek hiç yoktan başına işler açılmasına mahal kalmamak üzere Beşiktaş muhafızı Hasan Paşanın evine müsafir olur. Kendi sadaret mektubcusu iken kalemde refakatinde bulunan Raif Beyi — entari ile — orada görünce Paşaya nisbetini sorar. Oğlunun kayın babası olduğunu öğrenince "Âkıl — zuhur eden — fürsattan istifade eder. A'kal, fürsatı icad ile müstefid olur. Hasan Paşaya olan nisbetinizi büyük fürsat bilip istifade etmenizi hasbelihlâs ihtar ederim" demiştir.

***

Meşahirin yazılarına tahsis ettiğim mecmuaya birkaç satır yazmasını — Dahiliye Nezaretinde bulunduğu esnada — bir varaka ile reca etmiştim. "Varakanızı okudum. Mecmuayı da ileride görürüm" demişti.

Yazacağı yazıdan — o zamanın hükmünce — belki başına bir iş açılacağından ürkmüştü. Yahud bir küçük kâtibin bir büyük nâzırdan yazı istemesi hoşuna gitmemişti.

Aradan yıllar geçti. Hasbelkader menfaya gitti, geldi. Bir mülâkatta mecmuadan bahsettim. Vaktile müracaatımı tahattur edemediğini lisanı hal ile anlattı. Biraz nazdan sonra sadrı esbak Said Paşanın o mecmuadaki yazısını gösterdim. Bunun üzerine "Ben de yazıvereyim. Fakat Said Paşadan pek uzak olarak yazayım" dedi. Mecmuayı alıp diğer odaya gitti. Avdetinde "Bir kıt'amı yazdım. Daha başka şeyler yazardım amma kalem, hokka, gözlük bozuk. Her ne ise bunu hoş görünüz" dedi. Yazdığı şu kıt'adır:

"Büyük küçük iki dil halk olmuş insanda
Küçük dil olmada sakit büyük dili söyler
Lisandır âdeme herbir belâyı davet eden
Küçüklere oluyor hep büyükler âleti şer"

14 Nisan 1329
Abdi âciz Memduh

***

Paşanın nazmı, nesrinden güzeldir. Nesirde pek ziyade külfet iltizam eder. Cinası lâfziye itinakârdır. Lâfza mânadan ziyade ehemmiyet verir. O külfet ve itinanın ictinaından bazan zevkı selimin hoş göremiyeceği — merhumu takliden söyleyim — gayrı cemil cümel tevellüd eder. İşte — şâyânı imtisal olmıyan — birkaç misâl:

"Saf evsafı esfiyadan da sefalar buldum".
"Nisarı ezhar ve isarı esmar etmiş".
"Duşa düş hem revişi sünış".
"Daratı Darayı red ve deri müdarayı sed".
"Taştı deşti kerbelâ".
"Bir şahsar, senksar edilmeyince şikâr, aşikâr olmaz".
"Dehen alayi dühüni müdahene olarak".
"Naili ferri evfer".
"Arzuyi çar ile nâçar ihlâl".

Şiirde "Memduh", bazan da "Faik" mahlâsın kullanmıştır. Divanının mukaddimesinde diyor ki:

"Pederim "akrana faik ol oğlum" buyurmuş olduğundan bazı eş'arımda "Faik" mahlâsını istimal eyledim."

Vaktile Leskofçalı Galib, Namık Kemal, Hersekli Ârif Hikmet, Halet, Nailî ve Kâzım Paşa gibi değerli şairlerle buluşarak birbirlerinin gazellerine nazire söylemişlerdir.

"Memduh dâdı hakdır tab'ım içün ezelden
Tarzı gazel tırazi tavrı kaside gûyi"

demekte haklı olduğunu ekseren isbat etmiş ve :

"Mansuri sanma eyledi berdar, gafilân
Hakgûların makamını Allah bülend eder"

§

"Nâzırı didar olan görmez bu zulmet hâneyi
Çeşmi dünya tar olur ettikce hurşide nigâh"

gibi güzel sözler söylemiş olduğu halde,

"Yürüse nola aleyhinde cihan Mecnunun
Çünki divanelerin üstüne etfal yürür"

§

"İkbal ile büyür güçülür halk, dehrde
Bu saati vücud meğer zenbereklidir"

§

"Lal'nin zevkin cihane hâli anbersa satar
Hande ru tıflı Habeştir Kâbe'de hurma satar"

§

"Cânı Şirin'den geçirmiş çerh, lûtfetmek diler
Ol acûze pişi Ferhad'a gelür helva satar"

gibi "Hurma satan tıflı Habeş" in de, "Helva satan acûz" un de beğenmeyeceği tatsız sözler de söylemiştir.

***

Memduh Paşa, edib, şair, sühan şinas, nüktedan, meclis âra ve seriulintikal idi. Tavrı mahsus ile güzel şiir okurdu ve güzel söz söylerdi.

Siyasiyun, ulema, üdeba, zürefa ve sair meziyyet sahibleri ile — çocukluğundanberi — ihtilât etmiş, birçok şey görmüş ve işitmiş, büyük memuriyetlerde bulunmuş ve 88 senelik hayatı beyhude geçmemiş idi.

Maddî ve ilmî serveti ve birçok fazileti ile zemanının merdi kâmili olan Yusüf Kâmil Paşa merhumun, "Yeni Osmanlılar Tarihi" nde Ebuzziya'nın söylediği vechile — "Şark Encümeni Danişi" — ve — Şeyhulislâm Ârif Efendi Zâde Kadıasker Sıddık Beyin ifadesine göre — "Söz ve marifet ekspozisyonı" olan bezmi irfanına senelerce devam ederek pek çok müstefid olmuştu.

Karabetimiz münasebetile Kâmil Paşanın — âdeta çocuk denilecek bir yaşta iken — tab ettirdiğim bir kısım mektub ve manzumelerine dair Ankara'dan bana yazdığı mektubda[1] :

"Hazinei rüzgâr, bir zeri kâmilülayar ile niçe zeman zinetdar idi. § Müşarünileyhin âsarı edebiyesini yıllarca kendi huzurunda okurdum ve okudukca inbisatı ruhanî ve neşatı cavidanî bulurdum. Tercemei hali ihrifal iştimalde rekamzedei kilki beraat nigârı edibaneleri bulunduğu üzere merhum, Mısır'dan Mehmed Ali devrinde limaslahatin azmi hıttai Rum eylediği hengâmda pederim, Daavî Nâzırı ve Mısır Kapukethüdası bulunduğu cihetle Kâmil Paşa sahilhanemize teşrif ve bu rakimülhurufu sinnen pek küçük olduğum sırada "Sana Mısır'dan bir at hediye getirdim" iltifatile taltif eylemiş olmaktan nâşi kâmilülasra o demi hurremden bed ile ihtisas ve ihlâsı hâs hâsıl ettiğime mebni deri izzet medarından ömri giranmayeleri hitamına kadar dûr olmamıştım. Miyanede baba oğul muamelesi ve tarefeynin letaifde mükâlemesi, ravda tarazanı baharistanı şeref olan ekâbirin bile gıptalarını davet ederdi..." diyor.

***

ENÎNÎ HAZÎN

Uçdu şehbazım âşiyanından
Maili semti âsman oldu
Yükselüb dideden nihan oldu
Anladım kuşların figanından
Hep urulmuşlar ah o şehbaze
Eyliyorlar nigâh o şehbaze

1 "Bedayii âsar" sahife 28.

Süzülünce bu şehbaz gehi
Cünbiş eylerdi şahı ahûde
Var mıdır böyle tavr tihude
Ki ide hane kâr her nigehi
Süzülen göz müdür yahud şehbaz
Tairi kuds ile eder pervaz

Neyleyim şimdi şehbazım yok
Mergzarın safası oldu haram
Nazarımda cihan serapa dâm
Dilşikârım, o çaresazım yok
Demdir uçsun hayâli çeşmimde
Oynasun perü bali çeşmimde

Kayalar şahbaze me'vadır
Bağrıma taş basub da olsam zar
Belki şehbaz eder bu taşda karar
Vadii derd dehşet efzadır
Kayse senki melâmet etti zuhûr
Lane tarh eyledi serinde tuyur

Hüzn ile tâ peride renk olduk
Nâmeye yok, kebutere hacet
Çekmesün şahbazımız zahmet
Bülbül âsa esiri çenk olduk
Şahbazın kaçırsa bir sayyad
Her uçan kuşdan eyler istimdad

GAZEL

Mezalimden bulur hâli teşettüt kuvveti millet
Olur adlı ile hâsıl iktidarü serveti millet
Medârı âzamı her devletin âlemde milletdir
Değildir devlete vabeste emma satveti millet
Ne devlettir o mülke daima kim ittihad üzre
Gelirse gayrete devlet, olursa himmeti millet
Miyanın tiği ateş bar ile tefrik müşkildir
Teşebbüs kılsa bir kâre eğer cemiyeti millet
Bu gaflet hanede tahsili ilme bestedir faik
Terekkii şükûhü izdiyadı rif'ati millet

Âsman pertev bulur dağı serimden renk renk
Mihrim olmuştur cihan tabü ferimden renk renk
Husrevi fakrım serimde zahmi gûna gûn değil
Oldu cevherler nümayan efserimden renk renk
Ben tılısmi « كنز » im bir güherdir her sözüm
Garkı envar oldu âlem cevherimden renk renk
Dide duzi ravzai fahrı cihanım tâ ezel
Feyz alur ruhaniyan çeşmi terimden renk renk

Mesti ser geremi elestim şûle nuşi hayretim
Nur akar meydanı haşre sağarımdan renk renk
Bir aceb tavusı kudsüm gülşeni lâhutde
Cennet olmuş cünbişi bâlü per'mden renk renk
Nakşbendî dergehi aşkım ki sırrı insıbağ
Runümundur ehli hale peykerimden renk renk
Mazhari esmai hüsnayım ki nakşi mümkinat
Faik olmuştur dili feyzaverimden renk renk

***

Evvel olurdu ehli reca bir vezire bend
Şimdi vezirler ne aceb kim cezire bend
Hürriyetin esiri muazzez tutulmuyor
Âdet imiş urulması payı esire bend
Aklın ikalı âdeme her barı çektirir
Ahmali sikletile müreteb baire bend
Mahlûkdan kuyudu koparmak muhaldır
Seyrit semâda halesi mahi münire bend
Zenciri zulmi destine alma azab eder
Ağları ateşin budur ehli saire bend
Cevfinde iki kalbi Huda etmemişti halk
Allah var iken neden olmak emire bend
Memdun içün esarete hiç yoktur ihtimal
Hürriyet oldu zahmi derune cebire bend[1]

---

[1] *Başına "Tenknay ıbtila olan Sakız adasında iken söylemiştim" diye işaret etmiştir.*

MEMDUH

Abdülhalim Memduh [Bey] in tercemei haline dair, eski âşinalarından Süleyman Nazif merhumun verdiği malûmat, aynen dercolundu:

"Tarihi velâdeti 1868 [1285 H.] olduğunu söylerdi.[1] Ben bir iki yaş daha fazla tahmin ederdim. Pederi Hakkâri sancağı muzafatından bir kazada kaymakam iken 1890 [1306 Rumî] da vefat eden Ali Ragıb Beydir.

Validesi, oğlunun mezahimi menfasına yalnız ruhan değil, cismen de iştirak ettikten sonra vefat etti. Gayet zarif, zevki edebîsi mükemmel ve oğlu gibi müstehzi ve mukallid bir kadın idi.

Memduh, muntazam bir mekteb tahsili görmemişti. Bir müddet lisan mektebine ve oradan şahadetname almaksızın Mektebi Hukuk'a girdi. Habsü nefiy edildiği zeman, bu mektebin ikinci sınıfına devam ediyordu. Ben, kendini tanıdığım zaman, Hariciye Nezareti Hukukı Muhtelite Kaleminde "300" kuruş maaşlı bir kâtib idi. İlk menfası olan Konya'ya gidinceye kadar bu maaşı aldı. O zeman İstanbul'da intişar eden "Mizan" gazetesinde ayda "400" kuruş ücretle muharrir idi.

Habsü nefyi, siyasî bir meseleden tahaddüs etmişti. Ali Kemal[2], Midilli'li Hüsamüddin, Şair Kastamonu'lu Fahri[3], Uşşakî Zâde Süleyman, İzmirli Tahir Kenan Beylerle beraber tevkif ve beş ay sonra da ayrı ayrı nefiy edildiler. Memduh'un hissesine Konya düşmüştü. Mersin tarikile menfasına giderken vapura kadar teşyi ettim. O sırada bana vermiş olduğu resmin zahrına şu kıt'ayı yazmıştı:

---

[1] 1866 [1283 H.] da doğduğunu şu kıt'ada söylüyor:

"Seksen üç sali rebiinde gelip	Âleme, dehri görür görmez ben
Geçti mihnetle rebii ömrüm	Sürmedim zevkini gam çekmekten"

[2] Tercemei hali 837 inci sahifededir.

[3] Tercemei hali 345 inci sahifededir.

"Kalsın Nazif, sende şu zilli belâ ile
Bir yadigârı mihneti pür zulmet ömrümün
Bu iğtirabı nabezemanı teemmülen
Didarı infilâkına et lânet ömrümün".

Ondan sonra bir daha dünya gözile görüşmedik ise de âhırı ömrüne kadar meveddet ve mükâtebemiz devam etti.

Konya'ya gittiği zeman, Vali Ali Sururî Paşa idi. Bilâhare Hacı Hasan Bey [Paşa] vali oldu. Memduh'a "Vilâyet maiyetine memur" nâmile "1000" kuruş menfiy maaşı tahsis etmişlerdi. Hacı Hasan Bey, evvelleri Memduh'a iltifat ediyor, yazılarını yazdırıyor, devre gittikce refakatine alıyordu. O sırada aldığım mektublarından birinde diyordu ki:

"... Bazı teşebbüsatı cüz'iye ile Dersaadet'e gitmek mümkin olmadığını zâtı âlii vilâyetpenahî temin ediyor. Fakat,

"Ahi istimdad çıkmaz sinei rencurdan
Sadir olmaz öyle bir zillet dili mağrurdan".

O "Teşebbüsatı cüz'iyenin" ne olduğunu veya olacağını Memduh, tasrih etmiyordu. Fakat o zemanın teşebbüsleri malûmdur.

Hacı Hasan Beyin teveccühünü bazı gammazların siayetile bilâhare gaybetti. Hasan Beyden sonra giden Ali Kemalî Paşanın vilâyetinde Memduh, vilâyet tercemanı olmuştu.

Günün birinde menfasının Trabulusı garb'e tahvil edilmiş olduğunu haber aldık. Sebebi bence malûm değildir. Yolda İskenderiye'ye firar ederek Afrika'nın havasile imtizac edemiyeceğinden menfasının başka münasib bir mahalle tahvilini sultanı zemandan istida etti. Kendi ihtiyarına bıraktılar. O da İzmir'i istedi. Kâmil Paşa, vali idi. Evaili ikametinde hoş bir zeman geçirdi. Yine vilâyet tercemanlığını ifa ediyordu. Orada da rahat vermediler. Bir kış günü ince bir pardesü ile karadan beygir üstünde Bitlis'e nefyettiler. Rüfekayi felâketi Tokadî Zâde Şekib, Tevfik Nevzad Beylerle Mevlevî Şeyhi Nuri Efendi idi. Başka arkadaşları olup olmadığını bilmiyorum.

Memduh'un validesi, bu iğtirab esnasında da oğlunun refikai felâketi oldu. Rivayet ederler ki dağların birinde muhnik bir kar fırtınası bu kafileyi boğmağa şitab ederken bindiği esterin üstünde büzüle büzüle incimad etmekten tahaffuza çalışan bu kadına Tevfik Nevzad, acı bir kahkaha ile "Valide! oğlunuzun mürüvvetini görüyorsunuz. Padişaha dua ediniz" demiş. Bu rivayet, mevsuktur. Memduh'un hayatı mazlumiyetini pek beliğane icmal eder.

Badelmeşrutiye Zabtiye Nezaretinde bulunmuş olan Çerkes Ferik Ali Paşa, Bitlis Vali Vekili idi. Memduh'u Bitlis'ten tahlis ederek yine İzmir'e avdetine delâlet etti. Memduh, son nefesine kadar Ali Paşaya minnetdar kalmıştır.

Memduh, İzmir'de ikinci defa uzun müddet ikamet edemedi. İkinci bir felâkete uğratılacağından korkuyordu ve bu endişesi biesas değildi. Bana en son yazdığı bir mektubda kendinden iş'ar vukuuna kadar bir şey yazmamamı ihtar ediyordu. Bir hafta sonra arkadaşlarından biri, Memduh'un Avrupa'ya gittiğini bir mektubla iş'ar etti. Avrupa'dan yalnız bir mektubunu aldım ki yine Avrupa'da bulunan bir Rum dostunun Bursa'daki validesini tavsiyeyi mutazammın idi. Avrupa'da çok eziyet çekti. Nihayet İngiltere'nin "Folkeston" şehrinde vefat etti. Cenazesini bir Mısır'lı hayırhah, Tunus'a naklettirmiş ve hayatında vasiyet eylediği bir mahalle defnettirmiştir.

Pek çok zeki, zarif, hoş suhbet, dostuna muhib ve muarızına biaman bir âdemdi. Muntazam tahsili olmamakla beraber çok şey bilirdi. Kendine mahsus ve pürsamimiyet bir üslûbı beyanı vardır. Nesri, nazmından akva idi.

Namık Kemal'e yevmi vefatında başlanarak bir haftada ikmâl edilmiş uzun ve muhtelif vezinlerde parçalardan müteşekkil bir mersiyesi vardı. Bendeki nüshası zâyi oldu.

"Vatan" kütübhanesi sahibi Ohanes "Muhit" namile haftalık bir mecmuai mevkute tesis ve umurı tahririyesini Abdülhalim Memduh'a tevdi eylemişti. On nüsha kadar intişar etti. Recaî Zâde merhum, mecmuayı himaye edeceğini vaad ile bir gazel de ihda etmişken Memduh. Ekrem Beyin:

"Ey harisi şanü şühret, bittiğin bilmez misin
Bir hazin feryad ile avazei şanın sonu"

beytini, kendi yazdığı nazirede,

"Narei mestaneden dûr olmasın nevi beşer
Bir hazin feryad ise avazei şanın sonu"

suretine ifrağ ettiğinden dolayı alınganlığı malûm olan üstadı Ekrem, bundan münfeil ve münasibeti munkatı' olmuştur.

Memduh'un vefatına şairi meşhur Eşref'in mersiyesi, samimiyette nadirülemsal sünuhatı kalbiyedendir zannederim[1]".

Memduh'un "Folkeston" da 1905 Temmuzunun 21 inci günü sabahı vefat eylediğini Londra Sefaretinden Hariciye Nezaretine gelen telgrafta gördüm.

Abdülhak Hâmid merhumdan işittim: Prens Mustafa Fâdıl Paşanın — Tunus'ta bir zate varan — kızı ve esbak Hariciye Nâzırı müteveffa Halil Şerif Paşanın zevcesi Nazlı Hanım, kendine yetmiş İngiliz lirası göndererek Memduh'un — mukaddema Tunus'ta nezdinde müsafir bulunduğu esnada — pek beğendiği bir

[1] Süleyman Nazif'in sözü burada bitdi.

tepeye defnolunmak üzere naşinin irsalini yazması üzerine medfenden çıkarılıp Tunus'a gönderilmiştir.

Nazlı Hanım, bilâhare Memduh'un annesini celbetmiş, o da Tunus'da vefat eylemişdir.

Abdülhak Hâmid'le Memduh'u ve diğer bir zatı İngiltere'de bulundukları sırada hezaraşina bir madmazel! yemeğe davet etmiş. Önlerine sığır kuyruğundan mamûl bir yemek konması üzerine Memduh, "Başka yedirecek bulamamış da bize sığır kuyruğu yutturuyor" demiş, kahkahalara bâdi olmuş.

Ben, bu sözde kahkahalara bâdi olabilecek bir zarafet göremedim. Sofranın sahibi olan kadının haline ve kuyruk yedirmesine göre daha zarif ve "kahkahalara bâdi" olabilecek söz söylenebilirdi. O sözü ben, burada söylerdim amma "kuyruğu" yiyen ben değilim!

Hamid, Memduh'un pek hoş suhbet olduğunu söylerdi.

Eşref merhumun, — "51" beyitten mürekkeb olan — mersiyesi. Mısır'da basılan "Hasbihal" namındaki mecmuai eş'arında mündericti. "37" beyti, Sultan Abdülhamid hakkında hecviyedir. Memduh'a taallûk eden kısmı, şu beyitlerdir:

"Dinleyin şimdi biraz da menkabe Memduh içün
Vakıâ ye'sü füturun hame bidermanıdır
Sormayın dahilde merhumun ikametgâhını
Habsü nefyin daimî suretle bir mihmanıdır
Sürgün olmak üzre biçare vatan da muttasıl
Birtakım jurnal nivisin mazharı bühtanıdır
Son zemanlarda firar etti vatandan harice
Çünki menfiyen seyahat eskiden idmanıdır
Kâinata az gelir öyle nedimü nüktedan
Her zarafet bezminin bir murgı hoş elhanıdır
Bahşederdi girdiği meclislere şevku surur
Suhbeti şirininin hâlâ gönül hayranıdır
Gölgede kor meclis aralıkta eski Haşmeti
Hasmını hecveylemekte asrının hassanıdır
Rihlet etti, galiba sultanı istikbal içün
Çünki ömri padişahinin de son avanıdır
Etti Folkeston tarikile azimet cennete
Sübhesiz gurbette hakkın mazharı gufranıdır
Bir bilenden eyledim tahkik metrukâtını
Bir kırık hame, fakirin servetü sâmanıdır
İşbu tarihi kıraet eyleyen ihvandan

Maksadım merhum içün bir fâtiha ihsanıdır
Ben daha çok söylemek isterdim ey Eşref fakat
Susmağa mecbur eden kafiyenin fıkdanıdır[1]
"Kabri" haricte kalınca söyledim tarih'ni
Şahidi hürriyetin Memduh Bey kurbanıdır"
1323

*
* *

Abdülhalim Memduh, Bitlis'e nefyini, Süleyman Nazif'e gönderdiği 12 Mayıs 1316 tarihli mektubda şöyle naklediyor:

"... Beni bir gün Vali Muavini Hasan Bey [Sami Paşa Zâde] yanına çağırdı. Farttı teessürle o gün içün nezdinde, yani dairei hükûmetteki odasında "müsafir" kalmaklığım lüzumuna dair bir iradei seniye sadır olduğunu söyledi. Ben ise bir gün evvel Kâmil Paşa [Vali] ile beraber Çeşme'den vapurla İzmir'e avdet eylemiş ve o aralık pek tekessür eden işlerimle uğraşmakta bulunmuş olduğumdan hiç bir taraftan makûl bir iftiraya olsun zemin olabilecek bir şey görememekte idim. Naçar itaat ettim. Ve yalnız validemi işden haberdar etmek üzere eve kadar gitmekliğime müsaade taleb eyledim. Namusun kıymet ve mânasını tanımış olan Hasan Bey, benden avdetim içün namus üzerine söz alarak recamı isaf etti. Eve gittim. Valideme işi anlattım. Evdekilerle veda ettim. Bastonumu ve bir de Zola'nın "Pars" ını alarak hükûmete geldim. Ertesi gün Kâmil Paşa, çağırdı. Nezdinde o vakit bir iki ay evvel İzmir'e gelen Ferik Şakir Paşa da bairadei seniye hazır bulunuyordu. Kâmil Paşayı elinde bir zabıt varakası tutmakla meşgul gördüğüm zeman hayretim arttı. Bana edilen sual aynen şudur: "Selhhane gazinosunda Mabeyin kitabetinden matrud Mustafa Bey yanınıza geldiği zeman "Buyurun bakalım. Sizi de cemiyetimize aldığımızdan dolayı bahtiyarız" demişsiniz. Bunun aslı var mı?" Verdiğim cevab da aynen budur: "Ben hiç bir vakit bu gazinoya gitmedim. Mustafa Beyi sevmem. Cemiyet namile bir şey bilmem. Ayıp oluyor. Maksat biraz mânalıca irade buyrulsa."

Ertesi günü idi ki Bitlis'e gitmekliğim lâzımgeldiği tefhim edildi ve ben, Bitlis'e gittim. Bitlis'teki tahkkatı mevsukaya nazaran İradei Hazreti Padişahi, Bitlis'e benim İzmir'de tevkifimden bir hafta ve gazinoda oturduğum isnad olunduğu günden on üç gün evvel tebliğ olunmuş. Hakikati hal komedilikten tecrid edilirse bazı âdayı insaniyetin Kâmil Paşa hakkında o vakit peyda ettirdikleri bir zannı sahifin Şakir Paşa tarafından teyid edilmesine bir mecburiyeti leimei menfaatkârane his olunmasından ibarettir. Artık ilerisini sen anla..."

Tokadî Zâde Şekib merhum, İzmir'de intişar eden "Yeni İzmir" adlı mecmuaya yazdığı makalede diyor ki:

"... Abdülhalim Memduh'u sevmek içün kendisile bir kerre konuşmak kifayet ederdi. Mülâkatın birkaç defa tekerrürü ona karşı herhalde kuvvetli bir incizab husulüne sebeb olurdu. Mükemmel bir terbiye, fevkalâde bir zarafet ve nüktedanlık hiç tesirsiz kalır mı? Memduh'u yakından tanıyanlar arasında namus perverliğini, vefakârlığını ve hususile kudretinin fevkinde olan sehasını teslim ve tebdil etmiyecek bir kimse bulunamaz. Zavallı Memduh, Konya'ya sürülmüş, orada senelerce kaldıktan sonra yine menfi suretile İzmir'e gönderilmiş idi. Onun İzmir'e izamı merhum Kâmil Paşanın valiliği zemanına mütesadiftir. Kendisini herkese sevdirmek iktidarına mâlik olan Memduh, az zeman zarfında bu şühretli ihtiyar veziri de teshir etmişti. Kâmil Paşanın ona yalnız muhabbet değil, iki tarafın halite

---

1 "Susmağa mecbur eden, kafiyenin mi Eşrefa
Yoksa sende söylemek arzusunun fıdanı mı?"

mütenasib bir hürmet de gösterdiğini pek iyi biliriz. Memduh, pek rind meşreb ve meclisârâ idi. "Bir mecliste kendim hazır bulunmamış olsam can sıkıntısından ölürüm[1]" dediğini biddefat işittim. Evet, o her zaman ve hususile birkaç kadeh atınca güler, güldürür, en kederli simalarda bile beşaşetler peyda ederdi. Kendisinden hiç ayrılmadığımız, ayrılamadığımız Memduh'un karlı dağlar arasına sıkışmış kalmış olan Bitlis'de de bizi neşat aver musahabesile zevkyab etmesi mukaddermiş. Bizi nefyederlerkcn ikişer ikişer yola çıkarmışlar, Doktor Edhem'le beni son yolcu olarak trene bindirmişlerdi. Bitlis'e onun vusulünden sonra vâsıl olmuş idik. Memduh, bizi gülerek karşıladı ve tabiî zan edilecek bir Kürd Türkcesile merasimi hoş amediyi ifa etti. Beş on günde Bitlis'in erkânı hükûmeti, eşrafı da kudreti teshirine tam olmuşlardı. Orada bulunduğumuz müddetce Vali Mecid Efendile kumandan Ferik Çerkes Ali Paşadan ve aziz vatandaşımız Miralay İsmail Beyden pek büyük ve âlicebane lûtuflar gördük, sayelerinde naili huzur olduk.[2] Memduh, zaten pek bedbin ve pek fena bir halde bulunduğu içün hepimizden ziyade müteessirdi. Fakat yine gülmek, güldürmekten geçemezdi. İran, Efgan tarikile Mısır'a kaçmağa karar vermiş, ne suretle hareket edeceğimizi müzakereye başlamış idik. Nevzad, Doktor, ben bir gün yine bu iş içün konuşurken yanımıza Memduh geldi. İran tarikile kaçmak istediğimizi anlayınca kendisine mahsus tavır ile "Allah aşkına o yolu bırakınız. Sultan Hamid, Şah Hazretlerine on beş lira ikraz eder, bizi alır" diyerek mağmum çehrelerimizi güldürmüştü. Aziz komşumuz ve hemdinimiz olan İranî'lerde o zeman müstebid bir hükümdarın elinde, kanlı, müstekreh bir mutlakiyetin tesirinde inliyordu. Memduh, sağ olsaydı bugün tabiî öyle bir söz söylemezdi. Eflâke ser çekmiş karlı dağlardan geçerek Erzurum, Trabzon, İstanbul tarikile İzmir'e gelirken de Memduh bizimle beraberdi. İzmir'e avdetinden bir müddet sonra Avrupa'ya kaçtı. İlânı meşrutiyetten evvel Londra'da fücaeten vefat etti. Mısır prenseslerinden Nazlı Hanım, meziyetlerini takdir ettiği için Avrupa'da bulunduğu müddetce ona pek kerimane muavenetler göstermiştir. Merhum, İstanbul'da doğmuş, ilk tebidinden sonra o güzel memlekette bizimle beraber Bitlis'den gelirken yalnız dört gün kalabilmiştir. Abdülhamid, onu hiç sevmez, İstanbul'a uğratmazdı. Memduh'un vefakârlığı, izzeti nefsi, hayırhahlığı, herkese iyilik etmesi namını tebcil ettirecek meziyyatının başlıcalarındandır. Erbabı iktidar arasında mümtaz bir mevkie mâlik olan merhum, iyi Fransızca bilir, güzel şiirler yazardı. § Menakıbı, letaifi yazılsa[3] şad, naşad, sahifelere mâlik ve kıymetli bir risale vücude gelir. Bu nâdirei zekâ sağ olsaydı, şimdi altmışına sâli hayatını geçmiş bulunurdu. Ondan her ne zeman bahsedilirse hayatımın en kıymetli zemanlarına merbut tefekkürler ve sâf, rakik hislerle lisanımdan şu nidayi teellüm yükselir: Ah Memduh!.."

Süleyman Nazif, Muallim Naci hakkında yazdığı bir makalede[4] diyor ki:

"...Bu teceddüd perestler arasında en ziyade ileriye atılan Abdülhalim Memduh idi. Dinini Hâmid'e, kinini de Naci'ye hasretmişti. Muallimin "Füruzan" adlı mecmuai eş'arını "Vatan" kütübhanesi sahibi Ohanes Efendi, o sırada neşretti. Rivayet ederler ki Naci merhum, bir gün bu kütübhanede bulunurken Memduh da gelir, karşısında oturur. O sırada muallimin bazı rüfekasile birlikte çıkarmakta olduğu "İmdadülmidad" mecmuai mevkutesinde ve yine muallim tarafından muntazaman yazıl-

---

[1] Bu güzel söz, mizah değilde ciddî olarak söylenmiş ise pek fazla hodbinlik ve hodpesendliktir. Fakat Memduh'un özünde, ciddiyet aramak da pek ciddi bir şey olmasa gerek!

[2] Herkes gördüğü lûtfu insaniyeti senin gibi kemali teşekkür ve minnet ile ikrar etmiyor, kendinden bile sıkılmaksızın inkâr ediyor. Âferin Şekib sana!..

[3] Yazılsa değil yazılmalı. Böyle şart, yahud temenni sıgaları çekmekten bilâhare neler çektiğimizi biz biliriz. İhmaller, imhaller, mânasız şartlar, faidesiz temenniler yüzünden niçe meziyet sahibini — dualarda söylendiği vechile — "isimleri unutulmuş, nesilleri kesilmiş" biçareler katarına kattık, hâlâ katmaktan kanmadık. Mesleğime tamamile muhalif olmakla beraber bilmecburiye söylüyorum: Ben de gözümü kaparsam gelip geçen güzide âdemlerimizi bilen kalmıyacak. Ey gençler gözünüzü açınız, gelmiş geçmişlerinizi tanıyınız!.

[4] Peyamı Sabah, 7 Kânunıevvel 1337.

makta olan "Havadisi Edebiye" kısmında Naci, Memduh ile — fakat isim tasrih etmeksizin — teşhur etmiş imiş. Naci ile Memduh, karşı karşıya sakit ve abus otururlarken dükkânın kapısından bir köpek başını içeriye doğru sokar. Memduh, derhal "Ohanes Efendi baksanıza. "Füruzan" a müşteri gelmiş, bir nüsha veriniz" der. Hakikaten nalâyık ve şimdi belki Memduh'un da ruhuna vesilei tazib olan bu bedmuameleden muallim merhum, müteessir olarak şakkı şefe etmeksizin kütübhaneden çıkıp gitmiş. § Bir ramazan günü Memduh'la beraber Kalpakçılar çarşısının Nuri Osmaniye kapısı tarafındaki mahallebici dükkânına gittik. Dükkânın cam ile tefrik edilmiş arka tarafına oturmuştuk. Memduh'un istediği tavuk göğsünü mahallebici vermek istemedi. Sebebi alenen nakzı sıyyamı men için o ramazanda şiddetli iradeler sâdır olmuş bulunması idi. Memduh, ayağa kalktı. Zannettim ki dükkândan çıkıp gidecek. Gitmedi. Bilâkis redingotunun düğmelerini ilikliyerek ve bir elile mermer masanın üstüne basarak Mirabo'nun mahud vaz'ını andırır bir tavır ile "Bana bakınız efendi, insanların hukukunu ikiye ayırmışlar: tabiî, mevzu. Dişine tırnağına güvenen herkes, hukukı mevzuaya istediği gibi müdahale edebilir. Bu, onun insafına ve kudretine bağlıdır. Fakat hukukı tabiiyeye kimse karışamaz. Bunu Allah vermiş, yine Allah alır. Benim Allaha olan borcum ise benim bileceğim şeydir. Bunun için hiç birinizi kefil veya şahid göstermedim. O iradeyi tebliğ edenlere böyle söyleyiniz" dedi. Ben, gülmemek için cebri nefis ediyordum. Ne dersiniz, Memduh o tavrı ve sözleri ile herifi manyetizme etti. Bir tabak tavuk göğsünü yedikten sonra çıkarken takındığı azamet görülecek şeylerdendi. Aşkı hürriyetten mütevellid çılgınlıklar... § Memduh, çok çekti. Felek onu yere sermiş, fakat azmü metanetini kıramamıştı."

Ahmed Râsim, "İstibdadı Edebîde" makalesinde[1] diyor ki:

"... Abdülhalim Memduh da Ali Ferruh Beyin[2] peyki idi. Zayıf, sivri bir kafa, sivri bir yüze çizilmiş siyah ve gayri mütenazır iki kaş, isterse şehlâlaşır bir çift göz, sivri uzunca bir burundan mürekkeb olan bu sima üzerinde kalıpsız, püskülü ekseriya tablası etrafında seyyah ve biâram bir fes geçirin, endamı nahifine mutlaka düğmelerinden biri veya ikisi eksik, hangi renkte olursa olsun bir ceket, yine anın gibi iliklenmesi tam olamıyan bir yelek, bazan paçalarından biri bazan ikisi potininin koncuna binmiş bir pantalon giydirin, koltuğuna behemehal Roso'nun "Konfesyon" "Kontrat Sosyal" ı veya Volter'den cildli ve cildsiz bir iki kitab, birçok evrakı fersudenin huruc ve duhulünde tabâveri mukavemet olamıyarak ileri tutar yeri kalmadığı için yerine başka renk astardan dikilmiş torbası iç cebine de risale, gazete, yazılı yazısız kâğıd, pek aceleye gelecek olursanız mendil, para çantası veyahud elinize ne geçerse doldurunuz, bu vücudu biraz yanpuru yürürken enzarına gelip geçenlerle istihza eder bir tarzı in'itaf veriniz, kendisini görmediniz ise bile yevmi kıyamette teşhis hususunda güçlük çekmezsiniz! Biz de, Viyana muhasarası hâtıratını ihya kasdile yazdığı beş on sahifelik manzumesindeki,

"Eyduri duri dura   Ey şurı şurı şıra   Mahsur idi Viyane   Bu zibü şane"

beyitlerini okuyup kendisile eğlenir, hattâ son derece kızdırırdık. Bahusus bâkiyetüleslâfa mensub gençler, biçarenin yüzüne karşı "Şairi cahil" olduğunu söylemekle edebiyatı cedidenin açtığı zahmi bidevaya çare ararlardı. Evet, biçare idi. Zeki, şen, hazır cevab, mürüvvetmend arkadaş bir genci. Tahir Bey namında birinin siayetile İzmir'e nefiy edildi diye bir rivayet çıkmıştı. Bilâhare Tahir Bey af olunarak İstanbul'a geldiği zeman bu rivayeti red ve tekzib ederdi. Fakat her nedense inanamazdık. Esmer, zayıf siması üzerine hiç yaraşmıyan açık çividî gözleri, etvarı merdi füruşı bizi şübheden şübheye atardı..."

Ali Kemal, "Peyamı Edebî[3]" de "Ömrüm" unvanlı makalelerinde diyor ki:

"... Abdülhalim Memduh, hem pek zeki idi, hem de garibületvar idi. Naci'ye derin bir husumetle, Hâmid'e mecnunane bir mahabbetle sahai matbuata atıldı. Kabına sığmazdı. Lisan mektebine,

---

[1] Yeni Gün, 17 Kânunıevvel 1335.

[2] Tercemei hali 408ıncı sahifededir.

[3] 30 Teşrinievvel 1335.

Mektebi Hukuk'a devam ederdi. Lâkin "Vatan", "Asır" kütübhanelerinden çıkmazdı. Abdülhak Hâmid Beyi heman harfiyen taklide yeltenirdi. Meselâ "Divaneliklerim" e nazire tarzında "Türrühat[1]" diye bir mecmuai eş'ar neşreylemişti. Fakat o ne şiirler idi!

"Ey durı durı dura — Ey şurı şurı şura"

gibi. Maamafih Memduh, bu tuhaflıkları herkesi mebhut kılmak için kasden yapardı, arzu edince makûl, muntazam, mevzun söz de söylerdi.

§ [2]... Memduh bir garibei hilkat idi. Sırf gösteriş için elinden ne gelirse yapardı. Daima herkesi harikulâde hareketlerle, hallerle mebhut kılmak isterdi ve garib o ki kılardı. Halbuki hakikatte öyle bir harikulâde istidade mâlik değildi. Evvelâ Muallim Naci'ye fevkâlhad bir adavettir tutturdu. Hattâ bir kere "Muallim Efendi..." diye mecnunane bir mektub bile yazdı. Sonra Abdülhak Hâmid Beye çılgıncasına bir mahabbet izhar etmeğe kalkıştı. Cihanın aleyhinde bulunurdu. Âlemi zemmederdi. Önüne gelenin mübaleğa ile taklidini yapardı. Fakat hoş sohbet idi. Her meclisi şenlendirirdi. Lâkin hıfzı lisan nedir bilmediği için o devre göre mücessem tehlüke idi. Öyle tazyik altında bile,

"Bu halkın mülkünü seyret harab âbad lâzımsa
Bu mülkün halkını söylet sana feryad lâzımsa"

diye alenen şiirler söyliyen o idi. Padişahtan en ufak bir zabıta memuruna kadar bütün o idare erkânını biperva istihfaf eylerdi. Bazan tahkir bile ederdi. Bir gün Tepebaşı bahçesinde idik, Sultan Abdülhamid'in marşı çalınıyordu. Memduh, kurşun kalemle masanın mermerine şu beyiti yazdı:

"Milletin vaesefa son demin ihbar eyler — Marşının sem'a gelen ..... gibi murdar sesi".

Biz güldük. Lâkin korkaklar aramızdan sıvıştılar, gittiler. Onlara nazaran Memduh, o derece tehlükeli bir ademdi. Fahrüddin Reşad[3] o ve ben haftada üç kerre Kulekapısı'ndakı İsviçre Mektebine gider, "Rauh" isminde bir hocadan Almanca ders alırdık. § Memduh, mahza gösteriş olmak için bu derslere gelirdi. Hiç çalışmazdı. Hakikatte ciddî bir sây, bir iştigal nedir bilmezdi. Havaiyattan, nümayişten öyle mesaiye vakit bulamazdı. Lâkin zarif, lâtif bir arkadaş idi. Bizi sohbet ve şatareti ile teshir ederdi. Hattâ temkin ve teennimize rağmen hoppalıklara bile sevk eylerdi..."

Cenab Şehabüddin[4] "Aziz Hâtıralar" serlevhalı makalede[5] diyor ki:

"... Memduh, validen bed' ile bütün rüesayi memurinin ve Memduh'un validesi de bütün rüesayi memurin ailelerinin taklidini yapardı. Katılıncaya kadar gülerdik. Memduh'un validesi pek ince, lâtif bir hanımdı. Oğlunu delice severdi. Dünyada onun Memduh'tan ve Memduh'un ondan başka kimseleri yoktu. Menfa yollarında hiç biribirinden ayrılmadılar. Ölüm yolunda da ikisi biribirini pek yakından takib etti."

*
* *

Bir asra yakın zemandanberi oturduğumuz Mercan mahallesinde Mühürdar Emin Paşa sokağında[6] Şah İsmail ve Ahmed Çavuş namında Konya'lı iki ihtiyar kardeş vardı ki Şah, ticaretle ve Konyalıların işlerini — bir nevi kapıçukadarı tar-

---

1 Bu isimle intişar etmiş bir mecmuai eş'arını görmedim.
2 Peyami Edebî, 31 Mart 1330.
3 Damad Ferid [Paşa] kabinelerinin birinde Maarif Nâzırı olmuştur.
4 Tercemei hali 230 uncu sahifededir.
5 Peyamı Sabah, 14 Temmuz 1337.
6 Bu sokak, "Muradiye" namile yâd olunurken bilâhare babamın ismi verilmiştir.

zında — tesviye ile meşgul olur, Çavuş mahallede yıllardanberi kahvecilik ederdi. Namuslu, mütedeyyin âdemlerdi. Şah, kendince mühim ve muteber olan zatlere göndereceği mektubları bana yazdırırdı. Okumaktan, yazmaktan mahrum olduğu halde tumturaklı ve gulgüleli sözler yazılmasını — lisanı hal ile — reca ederdi. Ben de eski divan kâtiblerine rahmet okutacak derecede garib lûgatler ile tumturaklı cümleler yazardım. Yazdığım mektub da münderic olmadığı halde gulguleâmiz kelimeler ve ibareler de ilâve ederek okurken Şah, sermesti safa olur ve "yaşa" kelimesini dört elif mikdarı medhederek beni alkışlardı. Hâle vâkıf olan kardeşim ve diğer huzzar, Şahın haline baktıkca gülmekten bayılırlardı.

Abdülhalim Memduh'ta, Konya'da bulunduğu esnada işleri için Şah'la muhabere ederdi. Şah tarafından yazdığım mukaffa, müsecca, pürhikmet, tesliyetamiz, bişaretengiz nâmeler, Memduh'a tesir eder, cehalet hıttasının şahı olan İsmail Ağa'ya sahifeler dolusu hürmetkârane ve minnetdarane cevablar yazardı ki bunlar, ancak en büyük ediblere, hâkimlere yazılabilirdi. Ehemmiyet verib de bu mektubları Şah'tan almadığıma şimdi teessüf ediyorum. Bunlar, elde bulunsaydı, Memduh'tan bahsederken işe yarardı.

BASILAN ESERLERİ

1 — "Tasviri Vicdan". Eş'ar mecmuasıdır. 52 küçük sahifedir.

2 — "Tasviri Hissiyat". Eş'ar mecmuasıdır. 47 küçük sahifedir.

3 — "Bürhan". Manzumdur. Birinci Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Kara Süleyman Paşanın bir muzafferiyetini havidir. 20 küçük sahifedir.

4 — "Reşid Paşa". Sadrıesbak Mustafa Reşid Paşanın tercemei haline dairdir. Esaslı bir eser değildir. 15 küçük sahifedir.

5 — "Tarihi Edebiyatı Osmaniye". Güzel yazılmış ise de tarihî ve ilmî bir kıymeti haiz olmadığı söylense haksızlık edilmiş olmaz. 134 küçük sahifedir.

6 — "Bedriye". Hece veznile tiyatrodur. 43 küçük sahifedir.

7 — "Türk Eş'arı Garamı". Fransa üdebasından Edmon Fazi ile müştereken Fransızca yazdıkları bir eserdir, edebiyat tarihimize dairdir.

Süleyman Nazif merhum, Memduh'un, babasının imzasile neşrettiği "Hukukı İdare" ile "Takvimi Edebî" adlı iki eserinden bana bahsetmiş ise de ben bunları görmedim.

Memduh, "İclâl — Viyana muhasarası", "İğbirar", "Abdülhalim Memduh" namlarında manzum ve "Şeraiti İctimaiye" isminde mensur ve mütercem ve "Askerlik" adlı mensur ve gayri matbu eserleri bulunduğunu "Bürhan" ın başındaki sahifeye işaret etmiştir.

"Nokta" mecmuasında tefrika edilmeğe başlanmış olan "Nâlân" unvanlı hece veznile bir tiyatrosu daha vardır.

***

Hayatının en çok kısmı menfalarda geçen Abdülhalim Memduh'un İstanbul'da bulunduğu zemanlar, benim pek gencliğime tesadüf ettiğinden onunla görüşmedim. Hattâ yüzünü görmedim. Bu cihetle ahval ve ahlâkına dair söz söylemeğe selâhiyetim yoktur. Fakat kendini pek yakından tanıyanların söyledikleri sözlerden anlaşılıyor ki:

"Fartı zekâ âdemi mecnun eder" mealine mâsadak olacak derecede zeki, şuride şuur, şair ve nâsir, şen ve şatır, hezlgû, belâcu, hoş suhbet, meclis âra, herkesle eğlenir, herkesi eğlendirir, aşkın, taşkın, kabına sığmaz, önünü ardını gözetmez, yaptığını ve yapacağını düşünmez, her istediğini söyler ve yapar garib bir mahlûk idi. Bu sebeblerle rahat ve huzurdan mahrum olarak yaşadı.

"Vicdan, nam gayri matbu tiyatrodan bir parça" adlı manzumede:

"Ey baht, eya hayali muzlim — Olmaktasın hep belâyı mülhim
Bak suretime garikı ekdar — Bak hey'etime harikı ekdar
Gûya ki refikım olmuş âlâm — Zindan bana kesildi dünyam
Bak gönlüme oldu cayı hicran — Viran viranı viran hezar viran
Bir hissi rakika girdi vicdan — Dünya başıma kesildi zindan
Yüz bin esefü belâ içinde — Bin mihnetü ibtilâ içinde
Hiç kalmadı bir tarik hulâsa — Bu ka'rı kederden ah halâsa
Gel kanlı ecel aman aman gel — Yok bu kedere tüvan aman gel
Ben pür kederim memat yok mu — Öldüm mü aceb hayat yok mu
Güldüm mü hayat içinde bir gâh — Bir handeye âşık oldunı eyvah"

diyor, hakikatte kendi halini tasvir ediyor.

Konya'da bulunduğu hengâmda yazdığı "Merkadi Mutahhari Cenabı Mevlâna vasfındadır" unvanlı uzun kasidede de[1] :

"Benim ol şairi şabı belâ perver ki bu demde
Suhan bezminde benden başka kimse kalmadı hayfa
Niçe erbabı dil, ashabı vicdan, ehli ulviyet
Tevarii türab etti ki kaldık biz tekü tenha
Meramım fahr sanma maksadım tahkiri tali'dir
Ki etmiştir cefası, kalbi cayi الالبة حلي
Teselliden teneffürden mi bilmem bir teselli yok
O meyusum ki fikrimden uzaktır fikreti ferda
Rumuzı ömrı bigayet, hududı akl ise maksur
Kılar vicdanı fikr ıdlâl, fikri kalb ider iğva
Gönül tevfik kılmaz azmini hükmi tabiatle

---

[1] Bu kaside, 69 beyittir.

Bu varlık dahiliyü harici bir daimî kavga
Ustandım itisafı bahti şebgirimden illâllah
Cihan ma'dud iken derdü cefası bihadü ihsa
Bu fikrim de galattır merd içün meslek tevekküldür
Ki yoktur hakkı da erbabı aklın etmeğe şekva
Baharında gönül pamali ahzanı hazan oldu
O gülşende şikeste bestedir bu destei bûya"

diyor.

"Keskin sirke kabına zarardır" derler. Bu kadar coşkunluk, bu kadar taşkınlık ile ancak o kadar rahat yaşanır. Kalinde, halinde — mümkin olduğu kadar — itidal ve ciddiyete riayet etseydi hem kendi hayatını zehirlemez, hem memleket zekâsından istifade ederdi.

Memleketimizde böyle heder olup giden niçe zekâ sahibi vardır ki kendi kıymetlerini kendileri bilmedikleri için başkaları da bilmedi. Kendi kıymetini bilen, yaptığını ve yapacağını bilir de başını belâya sokmaz. İnsana her istediğini söyletmezler. Her istediğini yaptırmazlar. Çünki — kendinin mahallebiciye söylediği — "hukukı mevzua" gibi "hukukı tabiiye" de mutlakulinan değildir, mukayyeddir.

*
* *

Recaî Zâde Ekrem Beye nazire :

Gülüstanı gırivü ah ile şeb fam eder bülbül
Benim gûya ki hissiyatını i'lâm eder bülbül
Zevali gülşeni berki güle ifham eder bülbül
Tehi mi böyle ahü zârı istilzam eder bülbül

Zevali âlemin esbabın istilâm eder bülbül

Meali nistiye gülşeni âlem olur mesken
Zalâmında bu bağın bu hakikattir olan ruşen
Kemali âczimi bilmem meramım sâyü gayretten
Bakın bin vech ile tasviri hissiyata kadirken

Beni bir bimeal efgan ile ilzam eder bülbül

Uzaklardan gelir bir ses sadayı sermediyettir
O ses eflâke aksetmiş figanü âhı millettir
Bu mahzun gönlüme derdü safanın bahşı rikkattir
Dili hassase her şeyden tahazzün bir tabiattir

Dili mahzunumu hüzne anınçün ram eder bülbül

Uyunum eşki hicrette, gönül bahri sükûnette
Cihan habide tali gun şu nısfülleyli zulmette
Garik olmuş mehü kevkeb sönük bir nurı rikatte
Cihan sakit, gönül mahzün, akar cular o halette

Bu pestide tealiye beni ibram eder bülbül

Hilâfı hükmi hilkat âdeme mesken sefalettir
Teali bunda insandan ziyade bir tabiattir
Bu âciz kuşta âya böyle ulviyet ne halettir
Küçüklükle büyüklük gösterir kim cayi hayrettir

Ne ulvîddir ki hep ulviyeti ilham eder bülbül

*
* *

Ekrem Beye nazire :

Munkalibdir ibri nabudiye peydanın sonu
Bir tereddüd arzeder tedkikı eşyanın sonu
Evvelü âhirde bir rengi selâmet görmedim
Gelmiyor payan ile hayfa ki payanın sonu
Narei mestaneden dûr olmasın nevi beşer
Bir hazin feryad ise âvazei şanın sonu
Evvelinde şevki ümidi safa pevma nümun
Gam feza bir yestir tahsili irfanın sonu
Noktai deycurı ömrüm ömre çekmez hatime
Devr ile kabil midir gelmek bu devranın sonu
Talii şebrengim aslâ subha makrun olmadı
Subh olurken dembedem her leyli yeldanın sonu
Çehrei matlûbumu ümid'dir deycur eden
Ben derim bahşi elemdir kasdi insanın sonu
Şulei ümid olurken rehberi ye'sü fütur
Zulmet efza olmasın mı her tecellânın sonu
Bu suturı makberi eslâfa tahrir eyledi
Fikri Ekrem'den doğan ol zulmet âranın sonu

*
* *

MÜHİM BİR VAK'A

Mest idim yâr ile ben çıkmış idim sahraye
Bir tesellâyı muvakkatti dili meyuse
Her taraf sakitü tenha, bütün eşya hamuş
Bisteri deşte yayılmıştı seraser buse

Ruzgâr esmede şiddetle cemadatü nebat
Eğilip birbirine meylini eyler isbat
Gördüm âsarı umumiyesini dünyanın
O zeman nazrei sevda ile yekser buse

Rühüne doğru eğildim dedim ol gül rühe ben
Bir güzel şey daha gördün mü bu manzaradan sen
Dedi bir busei canan daha hoştur, filhal
Öptüm ol vechi göründü bana her yer buse

*
* *

MEMİŞ'İN NİYETİ[1]

Aceb yârim hangisinden gelecek İki yol var şu ovanın yüzünde
Beni sever sağ yanımdan gelirse Soldan gelse sevgi yoktur özünde
Böyle dedim niyet tuttum, bekledim Sürü geldi, kuşlar geçti, gün battı
O yolların hiçbirinden gelmedi Bahtım beni sevgide de aldattı

---

[1] "Ali Seza" imzasile İzmir'den "Serveti Fünun" a göndermiştir.

MEHMED

Mehmed Emin [Bey], esbak Posta ve Telgraf Nâzırı Ahmed Şükri[1] Beyin küçük oğludur. 1843 [1259 H.] de[2] İstanbul'da doğdu.

"Mehmed Bey" nâmile mâruftur. Hususî surette tahsili ilim etti. Süleymaniye'li Kâmil Efendiden de[3] — büyük kardeşi Ali Haydar Beyle[4] beraber — Farisî okudu.

Muahharen üçü birlikte Paris'e gönderildi. Orada tahsillerini ikmal ettiler. İstanbul'a avdetlerinde Mehmed [Bey] Fatih medreselerinden birine ve Hariciye Nezareti Terceme Odasına devam eyledi.

Büyük kızı Şefika [Hanım] ın ifadesine göre: Prens Mustafa Fâdıl Paşa, Yakacık'ta halası Zeyneb Hanım Efendinin ve Mehmed [Bey] de babasının köşkünde ikamet eyledikleri sırada Namık Kemal, Nuri, Ayetullah[5], Reşad Beyler, Agâh Efendi[6], Pazarköylü Ahmed Ağa ve diğer zevat birleşerek "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" ni teşkil ettiler.

Mehmed [Bey] kolalı gömlek yerine mintan giyerek Fatih medreselerini dolaşır ve hocaları cemiyete girmek için teşvik ederdi[7].

[1] Esbak Bağdad Valisi Gürcü Necib Paşanın oğludur. "Sağır Ahmed Bey" namile mâruftur. 1878 [1294 H.] de vefat etti.

[2] Büyük kızı, babasının Ali Haydar Beyden yedi yaş küçük olduğunu söylemesine göre 1843 [1259 H.] de ve 29 yaşında vefat eylediğini beyan etmesine göre 1846 [1262 H.] de doğmuş olması icab eder.

[3] Ahmed Kâmil Efendi, Paris'de hukuk tahsil etti. Adliye ve Rüsumat memuriyetlerinde bulundu. Beyrut Rüsumat Nâzırı iken 1905 [1323 H.] de vefat etti. Sultan Abdülhamid'in son zamanlarında — اغرب الغرائب den olarak — Mirülümera ve İzzetlu Paşa olan meşhur Arab Abdullah, bu zatın kardeşidir.

[4] Tercemei hali 573 üncü sahifededir.

[5] Tercemei hali 145 inci sahifededir.

[6] Çapan Oğullarındandır. "Tercemanı Ahval" gazetesini neşretmiştir. Atina sefiri iken 1886 [1303 H.] de vefat etti.

[7] Babam derdi ki: "Mehmed Bey, "Devlet ve millet batıyor. Sizin gibi erbabı haysiyet ve namusun gayret etmesi elzemdir. Birlikte çalışalım, devleti kurtaralım" diyerek beni, cemiyetlerine iştirak ettirmeğe çalışırdı."

Ebuzziya, "Yeni Osmanlılar" tarihinde Kemal, Ayetullah, Mehmed, Nuri, Reşad ve Mir'at sahibi Mustafa Refik Beylerin Belgrad Ormanında ictimalarından bahsederken der ki:

"İşte muahharen "Yeni Osmanlılar" namile meydana çıkan cemiyeti inkılâbiyenin esası o gün mevzu bahs ve müzakere olur ki 1865 Haziranında bir pazar günüdür. Ogünkü müzakere, idarei mutlakanın idarei meşrutaya tahvili içün ittihaz olunacak tedabiri evveliyeye, yani bir cemiyeti inkılâbiye teşkiline teşebbüs hakkında cereyan eder."

Ayetullah Bey, cemiyeti babası Subhi Beye [Paşaya], o da — Sadrıâzam Âli Paşaya münfail olduğundan — mütercim Rüşdî Paşaya haber verdiğinden hükûmetce lâzım gelen tedbirler ittihaz edilmesi üzerine Mehmed Bey, Paris'e savuştu.

Babasının Yeniköy'deki yalısını zabıta memurları basarak Mehmed Beyi bulmak için yataklara şişler soktular. Yalının etrafı günlerce muhasara ve tarassud edildiğinden Ahmed Şükri Bey, Âli Paşaya şikâyetname yazdı. Âli Paşa, kimden sorulsa cemiyetin reisi, Mehmed Bey olduğu müttefikan söylendiğinden ve zabıtanın tahkikatı da tamamile, bunu müeyyid olduğundan tedabiri müttahzenin zarurî olduğunu ve kendinin mâzur görülmesini kemali ihtiramla zeylen ve cevaben iş'ar eyledi[1].

Abdürrahman Şeref Efendi "Yeni Osmanlılar ve Hürriyet" unvanlı makalede[2] diyor ki:

"Yeni Osmanlıların maksadı, Âli Paşanın ağır ve ezici politikasına nihayet vermek ve devletde bir idarei ahrarane vaz eylemek idi. Bunun içün evvelâ Âli Paşayı iskat ve saniyen anın yerine usuli cedideyi tervic ve hürriyetkâr idareyi temin edici bir hey'et tedarük ve ikâme eylemek lâzım geliyor idi. Programlarında icab ederse Âli Paşayı izale etmek dahi var imiş. Cemiyet halini alan bu gencler arasıra içtima ile teatii efkâr eyledikleri gibi vesaiti icraiyelerini kararlaştırmak ve yeni kabineyi terkib edecek zevatı tâyin eylemek üzere bir günde Ayasofya camiinde toplanup ceryan eden müzakerede ittihadı ârâ ile bir karar verememişler idi[3]. Mehmed Bey, sadarete amcası Mahmud Nedim Paşayı ve diğerleri Ahmed Vefik Efendiyi tavsiye eyliyorlar idi.

Cemiyetin ruhu ve reisi Mehmed Bey idi. § Ziya Bey [Paşa] zümrei ahrardan olmak hasebile bilâhare Paris'te genc Türklerin fikren ve mevkian en büyükleri olmuştu. Ayasofya içtimaını müteakib keyfiyeti zabıta haber alup taharriyat ve takibatı şedideye başladı. Bir gece Sağır Ahmed Beyin yalısını elek elek aradılar. Mirî müşarünileyhin büyük oğlu Ali Haydar Bey merhum, nakl eder idi ki:

Taharriden bir gece evvel geç vakit Mehmed Bey, yalıya gelub yanına bir mikdar eşya aldıktan ve validesi şefekati maderane ile nukudı mevcudesini ve iki dal elmas iğne kendine verdikten sonra yalıdan savuşup Avrupa'ya firara muvaffak olmuş. Mahdumunun teşebbüsatına kâfi derecede muttali olmıyan Ahmed Bey, hanesinde icra edilen taharriyatı narevadan müteessif olarak ertesi gün Ali Haydar Beyi Fuad ve Âli Paşalara arzı şikâyat için göndermiş. Ali Haydar Bey, ibtida Kanlıca'ya Fuad Paşa yalısına geçerek ayak üzerinde Paşaya hikâyei hal edebilmiş. Ve anın tavsiyesi üzerine doğru Bebeğe Âli Paşa yalısına inmiş ve Âli Paşaya pederinin maruzatını iblâğ etmiş. Ahmed Bey, kidem ve

[1] Bu tezkire, Ahmed Şükri Beyin torunu Necib Beyin nezdinde bulunduğu halde vefatından sonra nerede kaldığını bilemediğini Şefika [Hanım] söyledi.

[2] Sabah: 12 Nisan 1334.

[3] Ebüzziya'nın "Yeni Osmanlılar" tarihinde cemiyete ve içtimalara dair tafsilât vardır.

marufiyetinden ve hanesine yapılan muamelei haysiyet şikenaneden bahs ile ne cürm ve kabahat işlediğini bilmediğini ve hükûmeti seniyece kendisinden emniyet münselib olmuş ise taşrada tensib ve irae olunacak bir mahalde ikamete müheyya bulunduğunu söylemiş imiş. Âli Paşa "Peder Bey Efendiye mahsus selâm ederim. Kendisine yerden göğe kadar emniyetimiz vardır. Lâkin zabıta istihbaratında Mehmed Bey Efendinin ismi deveran edub duruyor. Kendisinden bazı şeylerin tahkiki lâzım geliyor. Aranıyor, fakat bulunamıyor. Müsterih olsunlar ve Mehmed Bey nerede ise bulup hükûmete göndersinler, hükûmetin başka maksadı yoktur" gibi sözlerle Ali Haydar Beyi nazükâne savmış. Mehmed Bey ile firare muvaffak olanlar Nuri ve Reşad Beyler idi. Doğru Paris'e gittiler. Arkalarından Ziya Bey ve Agâh Efendi ve Namık Kemal dahi gelub Paris'te toplandılar. Talebei ulûmdan Ali Suavi Efendi daiı İstanbul'dan kaçmış idi. § Paris'te bulundukları müddetce Mısır'lı Mustafa Fadıl Paşa her birine alâmeratibihim aylık bağlıyarak maişetlerini temin etmiştir."

Hal'den sonra Yıldız Sarayından Harbiye Dairesine ve oradan kısmen Babıâli'ye nakl olunan evrakın tedkikına makamı sadaretten memur edilerek tetkikatta bulunduğum esnada Sultan Abdülhamid'in dikte edüp kuranasından Besim Beye yazdırdığı mühim bir muhtıraya tesadüf eylemiş ve suretini alub bilâhare Türk Tarih Encümeni Mecmuasına dercettirmiştim. Sultan Abdülhamid o muktırada diyor ki:

"... Hattâ birkaç defa Sağır Ahmed Beyin oğlu müteveffa Mehmed Bey ki cemiyeti mezkûre âzayı müfsidesinden idi. Murad Efendi tarafından efendimize gelerek Sultan Aziz merhumun aleyhinde çalışmak üzere kendilerile birleşmelerini teklif etmiş ve prensin sefahetinden bahs ile anın dahi tahtı saltanatta duramıyacağını bilbeyan her dürlü eltaf ve inayatı ve devletin ihyasını kendilerinden beklediklerini ilâveten ikna ve iğfale çalışmış idi. Buna cevaben efendimiz, bendelerinden birisi yani İsmet Bey vasıtasile merhum Mehmed Beye böyle efkâr ve niyat fasidenin gayet muzır ve vahim olduğu ve kariben böyle bir şeyin behemehal duyulacağını ve olvakit gerek amcalarına ve gerek biraderlerine büyük bir hiyanet etmiş olacaklarından maada esası devletce muzır ve vahim olan bir teşebbüse müşariket etmiş bulunacakları cihetle fimabaad böyle bir sözü istima edemeyeceklerini ve eğer bir daha bu fikirle nezdlerine gelecek olursa bir müfsid nazarile bakılarak heman tevkif ve Sultan Abdülâziz merhumun serkurenasına teslim olunacağı ifade kılınmış ve bu vechile defi edilerek şer ve mefsedetine ihaısi semi itibar buyurulmamıştır. İşte bu misillu fesadatdan anlaşıldığına göre prensin tahtı riyasetinde bulunan cemiyeti fesadiyei mezkûrenin ruzü şeb mesaisi, merhumun hali veya katli hususuna münhasır idi"

Mehmed Beyin, Sultan Abdülhamid'e nisbeti olup Şehzadeliğinde ziyaret eder ve iltifat görürmüş, hattâ Mehmed Beyin vefatında bir zata "pek sevdiğim bir zati zayı ettim" dediğini o zattan naklen kardeşi Ali Haydar Bey söylemişti. Halbuki muhtırada Mehmed Beyin "birkaç defa" geldiği ve Sultan Abdülâziz aleyhindeki teklifinden dolayı "defi" edildiği beyan olunuyor. Hakikati hal bence meçhuldur.

Mehmed Bey ve rüfekasının firarlarından sonra İstanbul'da gıyaben icra kılınan muhakeme neticesinde — cemiyetin reisi olmak itibarile — Mehmed Beyin idamına hükmedildi.

Babasının o sırada şirpençeden muztarib olduğunu haber alması üzerine — idama mahkûmiyetinden haberdar olduğu halde — cezvit papazı kıyafetine girerek İstanbul'a geldi. Yalılarında onbeş gün kaldıktan sonra Paris'e avdet etti.

Rüfekasile beraber Paris'te bulunduğu esnada Almanya - Fransa muharebesi zuhûr eylediğinden fesli ve şalvarlı asker kıyafetinde Fransız ordusuna duhul ve harbe iştirak etti. Fransızlar, bu hale taaccüb ve iştirakin sebebini süal eylediklerinde niçe müddet memleketlerinde ikametle taayyüş ettiği halde memleketin muhtac olduğu bir zemanda elden geldiği kadar ibrazı muavenete vicdanen mecbur olduğunu söyledi ve harbe girişti.

Fransız lisanında mahir olduğundan Paris'te bulunduğu müddetce "Liberte" gazetesinin başmuharrirliğini ifa etti.

Fransız İmparatoru Napolyon, böyle zeki ve cesur bir cemiyet reisini görmek istediğini kendine tebliğ ettirdise de mahza hükümdar ve istibdadkâr olduğu için görüşmekten iba' ettiği ve Sultan Abdülâziz'in Avrupa'ya seyahatinde Mustafa Fadıl Paşa, ayağını öpüp İstanbul'a avdet ettiğiçün bir daha onunla görüşmediği mervidir.

Firarından biraz evvel akidleri icra olunan Sadrıesbak Mustafa Nailî Paşanın kızı Salîke Hanım ile yedi sene ayrı yaşadılar. Âli Paşa, izdivactan sarfınazar edilmesini tavsiye eylediği halde Hanım, reddetti.

Amcası Mahmud Nedim Paşanın sadaretinde — evvelce sadır olan — idam hükmü affolunarak İstanbul'a davet ve memuriyet teklif olunduğu halde kabul etmedi ve idarei meşrutayı tesise muvaffak olmadıkca avdet etmiyeceğini bildirdi ise de sözünde sebat edemedi. Firarından itibaren Paris ve (Oşi) de yedi sene kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Menkûhasile izdivac etti, iki kızı oldu.

Boğazında zuhûr eden kanserden müteessiren 1874 [1291 H.] de Yeniköy'deki yalıda vefat etti. Rumelihisarı kabristanına defnolundu.

Mezar taşında şu kitâbe[1] menkuştur:

"Ey birader kabrini Allah pürnur eylesün
Ruhunu bağı cinanda şadü mesrur eylesün

Ağlayup herdem karındaşın Ali Haydar diyor
Ey birader kabrini Allah pünur eylesün

---

1 Otuz sene evvel merhumun kabrini arayıp bulmuş, bu kitabeyi istinsah etmiştim. Mezar taşı hâlâ yerinde midir, yolun tesviyesi esnasında binişan mı olmuştur, bilmiyorum.

Esbak Bağdad valisi elhac Mehmed Necib Paşa Zâde utufetlû Ahmed Şükri Bey Efendi Hazretlerinin mahdumı âli kadirleri merhum ve mağfurünleh Mehmed Emin Bey Efendinin ruhu için elfâtiha 1291".

***

"Güldan" namında (15) küçük sahifeden mürekkeb mecmuai eş'arı 1871 [1288 H.] de basılmıştır. Nerede, hangi matbaada basıldığı gösterilmemiş ise de Avrupa'dan avdetinden sonra İstanbul'da bastırmış olması muhtemildir. Nushası kalmamıştır. Münderecatı, "Vahdet, Bahariye, Ayş, Sitayiş, Serzeniş Hayf, Firak, Lâtife, Sakîname", "Cihan dide bisyar.." unvanlı manzumelerle beş müfredden, Şair Hayâli'nin Mehmed Beye hitaben ve cevaben söylediği Farisî bir muhammesden ibarettir.

"Bahariye", "Üstadı Azizim Hayâlî'ye" serlevhasını hâvidir. Hayâlî'nin muhammesi, buna cevabdır.

Hayalî de Mehmed Bey ve rüfekası ile birlikte Paris de bulunmuştu.

Recaî Zâde Ekrem Bey merhum, "Talimi Edebiyat" da "... miri müşarünileyh, fevkalâde hüsni tabiati şairaneye mâlik olan Ezkiyayi erbabı şebabtan idi. "Güldan" namında beş on parça mnzumeyi hâvi müntahab ve matbu eseri hakikaten şâyânı mütaleadır" diyor. Filhakika "Güldan" da görülen şiirleri, tab'ının kuvvet ve letâfetini isbat ediyor.

Siyasiyat ile uğraştığı kadar şiir ile de teveggul etseydi pek güzel eserler vücude getirebilirdi. Ömrünün azlığı da eserinin azlığını icab edebilir.

Fakat — şair olan — amcasının ve büyük kardeşinin isrine ittibaan mebadii şebabından beri şiir ile iştigal etmiş olması melhuzdur. Bahusus tab'an şair olan bir zatin, beş on manzume ile iktifa etmiyeceği tabiîdir. Bu sebeble bütün eş'arı "Güldan" muhteveyatından ibaret olmamak, daha başka eserleri bulunmak lâzımgelir. Matbu nushanın üstüne "Birinci Cüz" işaret edilmiş olması da diğer cüz'lerin vücuduna delâlet eder. Teessüf olunur ki ortada şiiri değil, bir satır yazısı bile kalmamıştır.

En eski arkadaşlarından ve en samimî takdirkârlarından Reji Komiseri Nuri Beyin evrakı arasında Mehmed Beyin bir tezkiresine tesadüf etmiş ve istemiş idim. Merhum, "Bu torbada ne kadar kâğıd varsa hepsini al, fakat Mehmed'in tezkiresini alma, yadigâr olarak saklıyacağım" demişti. Vefatından sonra o kâğıdlar[1] casusların şerrinden ihtirazen oğlu tarafından yakılmıştır.

***

[1] Ekseriyetle Namık Kemal Beyin, Sadullah Paşanın, Agâh Efendinin, Yusûf Cemil Efendi Zâde Âli Beyin, Anadolu Vilâyatı Müfettişi Müşir Şakir Paşanın ve diğer bazı zevatın mektublarından ibaret idi. Bunlardan beş on danesini almıştım.

Mehmed Beyin fevkalâde zeki, cesur, cüretkâr, önünü ve ardını gözetmez, olanı ve olacağı düşünmez, kabına sığmaz, nev'i şahsına munhasır, garibülhal bir zat olduğu her halü kalinden tahakkuk ediyor.

İdamına hükm edilen bir memlekete, idamına hükm edenler arasına papas kıyafetile gelmek, girmek ne cürettir. Papas kıyafetine girmesi de o devirde idamına sebeb olabilirdi. İnsan bu türlü hal ve hareketleri gördükce, işittikce zekânın bir ismi de cinnet olduğuna kanaat edeceği geliyor.

"Ah etmek ile ah işitmekle geçer ah
Geldim geleli âleme her lâhza zemanım
Her lâhzada bin türlü belâ hazıru nâzır
Her bir soluğumda geliyor ağzıma canım
Sad hayf ki dünyada safa görmedi gönlüm
Ukbada dahi böyle olur hali kümanım"

Beyitlerinde söylediği vechile — zaten müddeti pek az olan — hayatı uğraşmakla yıpranarak dünyadan kâm alamadı. Şiddetli ve sür'atli bir fırtına gibi gelip geçti. Yıkmadı, yıkıldı.

Efkâr ve ef'ali daha mutedil, ömrü daha uzun, tetebbüat ve tedkikatı daha geniş, tecribesi daha çok olsaydı şübhe yok ki kendi, hayattan, memleket de kendinden istifade ederdi.

*
* *

Nuri Bey merhum hikâye ederdi:

Paris'te bir gece âşinalarından bazı zevat ile Madamları hazır olduğu halde millî marşlardan bahsolunarak Fransızlar, Türklerin millî marşları olup olmadığını sormalarile Mehmed Bey, derhal arkadaşlarına Tekbir edilmesini ihtar ettikten sonra "arzu ederseniz millî marşımızı terennüm edelim" demiş. Fransızlar, memnuniyetle dinliyeceklerini söylemişler. Mehmed Bey ve rüfekası, bülend avazla ve kemali mehabbetle Tekbir etmişler[1]. Samiin, müteessir olarak takdiratta bulunmuşlar.

Yalnız şu vak'a, Mehmed Beyin fartı zekâsına hüccet addolunmağa lâyıktır.

*
* *

Mehmed Bey, Paris'te bulundukları esnada bir gün nefîs yemek yedireceğini söyleyip arkadaşlarını lokantaya götürmüş. Yenip içildikten sonra Mehmed Bey, "tütün alacağım, şimdi gelirim" diyerek lokantadan çıkmış. Arkadaşlar, hayli zeman avdetini bekledikten sonra lokantada daha fazla kalmaktan ve yanlarında lüzumu kadar para bulunmadığıçün hisablarını görememekten fena halde sıkılarak lokantacıya itizar etmişler ve borçlarını biraz sonra getirip vereceklerini söylemişler. Lokan-

1 Musikî üstadlarının ekâbirinden [1123 H.] de vefat eden İstanbul'lu Buhurî Zâde Itrî Mustafa Çelebi tarafından bestelendiği mervidir.

tacı giden arkadaşları tarafından hisablarının iki saat evvel tesviye edildiğini anlatmış.

*
**

Merhumun büyük kardeşi Ali Haydar, diğer kardeşinin oğlu Necib ve en yakın ve mahrem dostlarından Nuri Beyler, pek eski ehibbamızdan oldukları halde onlardan malûmat istihsal etmediğime, bahusus Nuri Beyin mükerreren nakl eylediği mühim hâdiseleri ve lâtif fıkraları — kuvvei hafızaya itimad ederek — kaydetmediğime müteessifim. Fürsat elde iken ziyade malûmat alsaydım, hiç olmazsa kaydettiğim mesmuatı havi evrak, mütareke zemanında evimin cebren işgalinde zâyi olmasaydı şimdi bu sahifelerde Mehmed Bey hakkında mühim malûmat vermeğe muktedir olurdum.

Nuri Bey, mükerreren vâki olan ihtarım üzerine — Avrupa'ya azimetlerine müteallik — hâtıratının bir kısmını yazmıştı. Bunda Mehmed Beye ve arkadaşlarına dair malûmat vardı. Vefatından sonra oğlu Yusüf, bana tevdi etti. Müteakiben evleri hafiyeler tarafından arandı. Hâtırat, nezdimde bulunduğu için zıya'dan kurtuldu. Muahharen hâtıratı Yusüf'e iade ettim. Galiba âşinalarından birine verdi, ne olduise oldu, hâtırat yok oldu.

Bugün Mehmed'i de, "Güldan" ı da bilen kalmadığından şu sahifelerdeki malûmat, istifadeyi mucibdir.

Mehmed Beyin "Talimi Edebiyat" a dercedilmiş olan birkaç mısraından başka ortada eseri yoktur. "Güldan" ın ise — yukarıda söylediğim gibi — nüshası kalmadığından — babam Mehmed Emin Paşa merhumun kütübhanesindeki nüshadan — birkaç manzume naklettim.

*
**

"VAHDET"

Âşıkı cilve eğer bulmasa zillette hayat
Cilveli olmaz idi ana tecellâyı memat
Gulguli sageri bezmi ezelin aksidir
Eyleyen sur ile her mürdeye tebriki hayat

Her sıfat mazharı ism oldu zuhûr etti cemai
Cümle ism olsa gerek mazharı esmai sıfat
Bu tecelli, bu şuunat, bu esma, bu sıfat
Zatte zahir olur hem, hem olur zatte zat
Zirübalâ mı görür halka hakikatle bakan
Yok hakikatte ne pestî, ne bülendî, ne cihat

*
**

SERZENİŞ

Ey yadı bana enisü gam har
Yadın gibi dil bulur mu dildar

Ey yadı bana rakibsiz yar
Yadında vefasızım vefa var

Yadınla bulur gönül teselli
Buldum hele ben vefalı bir yâr

Mecnununa yardır o leyli
Yadında vefasızım vefa var

Kârı dili zare yarlıkdır
Yadın gönül almağa taleb kâr

Her gamliye gamküsarlıkdır
Yadın da vefasızım vefa var

Yadın gibi yare oldu nail
Haksız mı olur firakı inkâr

Minbad eğer ider ise dil
Yadında vefasızım vefa var

*
* *

"SAKÎ NÂME" DEN

Meydir enisi dilfikâr
Meyle bulur şuride dil
Meydir refiki gamküsar
Sabru tesellüyü karar

Var mı cihanda mey gibi
Gam ehline uygun nikâr

Girdikde sehba şekline
Nefhi nevayi can ile
Meclisde yer yer neşeler
Âyati aşkı vahy eder

Rindanı bezme ney olup
Fartı sefadan bi karar

Külhandi dilber aksimi
Vakti seher gül aşkına
Ya nağmei gulgul mi bu
Ya dem çeker bülbül mi bu

Yahud kemali şerm ile
Vadi visal eyler nikâr

Çeşmi süzülmüş handeden
Kaymış miyanından kemer
Ruhsarı olmuş pür şerar
Pistanın etmiş âşikâr

Düşmüş sarılmış cismine
Aşk ile zülfi tarumar

Ben sevdiğimle kalmışım
Görsem ki açup çeşmimi
Demlerce mestü bihaber
Etrafa ettikte nazar

Altım çemen üstüm semen
Sinemde hab âlûde yâr

*
* *

"FIRAK"

Ümidi vaslı beni etti mübtelâyı firak
Meğer visali imiş baisi belâyi firak
Visali istemeseydim firakı çekmezdim
Beni cezayı ameldir kılan sezayı firak
Harab bağçesiyim ben hazanı hicranın
Gurabı taliimin nevhası nevayı firak
Firaka çare bulunmaz güzel bulundukca
Güzellerin köküni kesmedir devayı firak
Cihanda hoş yaşamak, rahat etmek istersen
Ne sür safayı visali ne çek cefayı firak

*
**

"CİHAN DİDE BİSYAR GUYED DÜRUG..."

Sofrai ehli gınanın köfte harın görmüşüz
Kâselisin hem hakirin hem kibarın görmüşüz
Haceki olmuş dolab kurmuşlarız vaktile biz
Biz bedestanı cihanın kesbü kârın görmüşüz
Nalbendi çarsuyi zillet olmuşsak da biz
Bargiri devletin birçok kayarın görmüşüz
Hem fakiri bikesin gönlü ganisin görmüşüz
Hem ganiyi nakesin bin nabekârın görmüşüz
Bir nihali nevresin devşürmüşüz şeftalusun
Bostanı vusaltın evvel beharın görmüşüz
Baş açık divane olduk daga düşdük bir zeman
Bizde vadii cünunun senksarın görmüşüz

MEKKİ

Mehmed Mekki [Efendi], Meclisi Valâ Müftisi Sudur'dan Siruzî Zâde Tahir Efendinin torunu ve Ali Riza Beyin oğludur. 1843 [1259 H.] de Mekkei Mükerreme'de doğdu.

Tahsili ilim etti. Emsali gibi on altı yaşında iken İstanbul Müderrisliği ruusu verildi. İstanbul Bab Mahkemesi kitabetinde, Labseki, Bergama, Silistire niyabetlerinde, Adana Divanı Temyiz Riyasetinde, Teke, Sakız, Musul, Karahisarı sahib, Diyarıbekir, Sivas, Adana, Haleb, Suriye, Hudavendigâr ve Selânik niyabetlerinde, Emvali Eytam İdare Meclisi Âzalığında bulundu.

1904 [1322 H.] de Teftişi Evkaf Müsteşarlığına tâyin ve 1907 [1325 H.] de Anadolu Kadıaskerliği pâyesi tevcih olundu.

İlânı Meşrutiyetten sonra haddi nizamiyi ikmal ettiğinden tekaüdi icra edildi.

1910 [14 Zilkide 1328] de vefat etti. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

*
* *

SALÂHÜDDİNİ EYYUBİYE HİTAB

Ey milletin mücahidi sahib şecaati
Sensin sunan bu ümmete camı inayeti
Tâ müntehayı garba ilettin adaleti
Eltafının, inayetinin yok nihayeti
Rahat yüzüne hasret idin padişah iken
Gün görmedin zemanede âlem penah iken

Verdin hemişe devletine şevketü şan
Buldu adaletinle cihan âhır intizam

Kıldın cihadı seyfin ile aldın intikam
Bir padişahı âdil idin hâsılı kelâm
Allah yolunda eylediğin gün gazaları
Tertib olundu düşmeni dinin cezaları

İhlâs ile gazaya şitab ettiğin zeman
Tekbir alırdı şevk ile sükkânı asüman
Her.hamlede aduyi perişan idüb heman
Bulmazdı çünki seyfine baş eğmeğe zeman
Tebrik içün gazanı senin yade geldiler
Ervahi enbiya bütün imdade geldiler

Âdayı dine hamlei şirane eyledin
Teşkili safı harbi emirane eyledin
Yıkdın bilâdı düşmeni virane eyledin
Sen ahı intikamı dilirane eyledin
Saffi gazade taki görünce vekarını
Düşmenlerin de anladılar iktidarını

Ehli Salib azm ile cemiyet ettiler
Mahvı vücudi millet içün niyyet ettiler
Kudretlerine her biri emniyet ettiler
Allaha karşı çünki enaniyet ettiler
Az askerinle anları sen tarumar edüb
Serdin zemini hake bütün zar zar idüb

Seyfin asıldı arşı müallaya aşikâr
Namın yazıldı kâbei ulyaya yadigâr
Dünyaü âhıret sana, ey madilet nisar
Verdi bu şanlı nusreti lûtfile Kirdigâr
Şâd eyledin guzat ile ruhı Muhammedi
Aldın yedi adalete menşurı Ahmedi

Göstermedin bu âlemi fâniye iltifat
Aldanmadın nümayişine ey melek sıfat
Mevlâ idi zebanzedin oldukca berhayat
Verdi anın mukabilin Allah, kat kat
Var şimdi huriler ile cennetde ülfet it
Din uğrına yorulmuş idin istirahet it

Yokdur sebeb temayüle fâni iken cihan
Bâki kalır mı bir nazar it cismi natuvan

Bir gün gelir ki faide vermez aman aman
Besdir Cenabı Hazreti Allah, bi güman
Mekki gelen bu âlemi fâniye hep gider
Âdem odur ki hayr ile ibkayı nam ider

***

GAZEL

Gönül gamden haberdar olmadan şâd olmak istersin
Kimin şakirdisin kim bizden üstad olmak istersin
Nasib aldise söyle ruzigârin germü serdinden
Meserretten ne gördün gamden azad olmak istersin
Haber vir sergüzeştin defteri uşşaka kaydolsun
Miyanı ehli dilde sen nasıl yâd olmak istersin
Aceb sen gûh kenlik eyledin mi nâmı şirine
Ne koz kırdın ki bilsem şimdi Ferhad olmak istersin
Bu işretgâhda Mekki kangi camın mesti oldun sen
Esasından harab olmuşken abad olmak istersin

MEŞHURÎ

Ahmed Meşhurî [Efendi], Selânik'li Mehmed Çavuşun oğludur. 1783 [1198 H.] de Selânik'te doğdu.

Tahsili ilim etti. "Debbağlar Babalığı" nâmile yâdolunan memuriyette, Filibe Nâzırının kitabetinde ve Selânik'te bazı hizmetlerde bulundu.

Şeyhulislâm Ârif Hikmet Beye[1] takdim ettiği kaside üzerine Edirne Müderrisliği rüusüne nail oldu. Arzu edenlere Farisî okuttu.

Resmî hizmetlerden el çekerek tedarük eylediği çiftliğe çekildi. "Kasdı ziyaretle gelen ehibbasını letaifi ahbar ve halâveti eş'are dair güftar ile hem eğlenüp hem eğlendirmeğe hasrı vakit eylemiş olduğu halde[2]" 1857 [1274 H.] de vefat etti.

Selânik hanedanından Gazi Evrenoszâde Mehmed Şefik Paşa, divanın başına yazdığı tercemei halde diyor ki:

"Mevası daima mecalisi fudalâ ve kübera ve enis ve celisi üdeba ve zürefa idi. Muasırı olan Hâmi Efendi[3] ile aralarında pek çok letaifi şairane sebkat edip ezcümle Meşhurî, bir defa bilicab Aynaroz manastırına memuriyetle gittiğinden Hâmi'nin söylediği gazelin:

Aldı dil banki nakusı felekten haberi
Eyledi kişveri mamurei Kudse seferi
Bezl idüp malini altuna yatırmak ister
Turisinada görüp bir sanemi sim beri
Yok mealini bilür ancılaylın İncil'in
Söylenür Metrepolidan arasında hüneri

beyitleri ve çiftlik hakkındaki:

Her zeman şevk ile mer'aya çıkar Meş
Çiftliğine iki göz ile bakar Meşhurî

beyti gibi lâtifeleri pek çokdur. Merhum, memleketimizde yetişmiş üdebanın gerçekten meşhurı olup lisanı Hikmet beyanından mesmu olan niçe nevadiri beynelahbab dillerde dair ve zarifane tab ve edâsı meseli sairdir. Divanını tedvin eylemiş ise de tabına muvaffak olamamıştı".

---

[1] Tercemei hali 620 nci sahifededir.

[2] Şefik Paşanın yazdığı tercemei halden.

[3] Fatin tezkiresinde [1258 H.] de ve Meşhuri'nin divanındaki tarih manzumesinde [1260. H.] de vefat eylediği yazılıdır.

Divanı 1875 [1292 H.] de Selânik'te basıldı. Karaağaç Müftüsi Zâde Emin Sahib Efendinin, divanın tabına söylediği tarih:

"Selânik şehri içre var idi üç rindi zi şühret
Biri Hâmi, biri Âkif[1], biri bu zati Meşhurî
Mecalisten bular kangı mahalde ictima etse
Mehabbetten şaşardı herkesin mikatı Meşhurî
Kasaidden, tevarihden dahi bazı zaraifden
Var idi anların hep nutkı biğayatı Meşhurî
Hele bu merdi Meşhurî'i merhumun letaiften
Çok idi Hace Nasrüddin gibi hâlatı Meşhurî
Bu haletle garabet bundadır seyreyle eş'arın
Nedir bu dürlü dürlü böyle mesnuatı Meşhurî
Müruri vakt ile gerçi nihan olmuş idi gözden
Arandıkca ele geçmezdi manzumatı Meşhurî
Bu kere toplanub tab'ı oldu divanı Selânik'te
Yeni başdan bulub şühret yine ayati Meşhurî
Konulsun gûşi cevzaye mücevher tarihi sahib
Okunsun şimdi her yerde heman ebyatı Meşhurî"
1292

"Fatin Tezkiresi" nde tercemei hal olmak üzere yazılan altı satırda birer defa "mahrusai Selânik'te" ve "memaliki mahrusede" ve iki defa da "mahrusai mezbure" denildikten sonra "mahrusai mezburenin şairi meşhurî ve bir kâtibi maarif mevfu-ndır" tarzında mühim! bir mütalea serdolunuyor.

*
* *

GAZEL

Eyyamı feyz bahşi meyi hoşgüvardır
Saki tevakkuf etme aman nevbehardır
Manendi verdü lâle yine dağı tazemiz
Piraye bahşı ravzai cismi nizardır
Düşmüş yine havasına bir nahli işvenin
Sular gibi hemişe gönül bi karardır
Ol gülizara ben değilim mübtelâ heman
Ben gibi mübtelâsı anın sadhezardır
Ağazı puselikten et ey musikişinas
Bezm âhir oldu növbeti busu kenardır

---

[1] Tercemei hali 89 uncu sahifededir.

Bir hub ru kalmadı sayyad olmadık
Bilmem bu sayd kehde gönül ne şikârdır
Meşhurî hemçu tutî seni söyleden bugün
Mir'atı feyzi Hazreti perverdigârdır

*
* *

Aldı gaddar felek can gibi cânânımızı
Genci candan kodu tenha teni viranımızı
Badezin biz dahi bülbül gibi feryad edelim
Eyleyüb gül gibi sadpare giribanımızı
Sübhkehde çemene, cuye varub baktıkca
Analım ağlayalım servi hıramanımızı
Yanalım yakılalım her gece pervane sıfat
Sübhadek yandıralım şem'i dilü canımızı
Sagarı pür mey ile her gece kan ağlamadan
Yine yek renk edelim kâsei çeşmanımızı
Ruzü şeb nalişü hasretle misâli Yakub
Pür tanin eyleyelim gülbei ahzanımızı
Rizişi eşki firavan ile bir pâre heman
Ola ki defedelim âteşi hicranımızı
O mehin zülfi semenbuyi firakile bugün
Seyredenler acısun hali perişanımızı
Gitti ol ruhi revan çare nedir Meşhurî
Hazreti Bari heman hıfzede cismanımızı[1]

*
* *

Felek is'ad idüb bi mayekânı sadrı valâye
Hüner mendanı çekti saffı na'lini berayaye
İdüp pakize damananı hüsni nazreden iskat
Nigâhı rağbet etti merdümanı suhre piraye
Hususa herzegûyanı zemanı eyledi tercih
Sühen dananı muciz güftegânı nükte fermaye
Nice takat getürsün zümrei danişveran ey dil
Bugüne vaz'ı nabercayı çerhi hayret efzaye
Berayi celbi ruzi bir alay kâvü har tab'a
Alıştırdı bizi bi ihtiyar dürlü müdaraye
Giriban çak olup desti cefayı çerhi gerdûndan
Ne yüzden eyleyim ağaz bilmem basti şekvaye
Cihande görmedim kâm almışın Meşhurîya herkez
Yetiştim salhurde bir niçe üstadı danaye

---

1 Nahoş olan "cismanımızı" yerine "yaranımızı" deseydi hoş olurdu.

MİDHAT CEMAL

Ahmed Midhat Cemal Kuntay, İşkodra eşrafından Selim Sırrı [Bey] in oğludur. Annesi, Tırhala'lı Samiye [Hanım] dır. 1885 de doğdu.

İlk tahsili Aksaray'da Mektebi Osmanî Rüşdî'sinde gördü. Galata'da Sen Jozef Mektebinde altı ay kadar okudu.

Vefa İdadî'sini bitirdikten sonra Mektebi Hukuk'a girdi. Aliyyülâlâ derecede şahadetnâme aldı. 1908 de doktora hukukı idare imtihanında — o vakit mektebin muallimlerinden olan — Sadrı esbak Hakkı Paşa takdir ederek muallim muavinliğine aldı.

İmtihanla Mülga Adliye Nezareti kalemi mahsus birinci sınıf kâtibliğine, muahharen kalemin müdir muavinliğine, Birinci Hukuk Mahkemesi Âzalığına ve kendi talebile Beyoğlu Dördüncü Noterliğine tâyin olundu.

Kendi ifadesine göre: "Edebiyat mehabbetini çocukluğunda annesinin[1] okuduğu "Cezmi" den almıştır. İctimaî, vatanî mevzularda şiirler söylemiş, pek genc yaşında Mehmed Âkif'le beraber yazdığı "Acem Şahı" adlı manzume ve "Resimli Kitab" da çıkan "Elhamra" ismindeki şiirile tanınmağa başlamıştır. Millî mücadele esnasında "Vatan Hisleri" namındaki manzumesinin:

Ölmez bu vatan, farzı muhal ölse de hattâ
Çekmez kürenin sırtı o tabutı cesimi

beytini Atatürk, Büyük Millet Meclisinin kürsüsünde okumuştur."

Umumî harb esnasında "Çanakkale 28 Kânunievvel" adlı manzum piyesi basıldı. Alman hukuk âlimlerinden Yering'in "Hukuk İçin Mücadele" unvanlı eserini Fransızcadan Türkceye terceme ederek Ceridei Adliye de tamamen ve "Maupassant" dan terceme ettiği "Yvette" namındaki roman "Serveti Fünun" da kısmen tefrika edildi.

---

1 Zeki ve terbiyeli bir kadın idi.

Son zemanda "Anatol France" ın "Epikürün Bağçesi" isimli eserini Yesari oğlu Bay Servet'le birlikte Türkceye terceme ederek tab ettirdiler. "Ladam o Kamelya" yı da terceme ve neşretti. "Üç İstanbul" ismindeki romanile müteveffa Âkif hakkındaki eseri basılmaktadır. "Maureen Fleming" in "İmparatoriçe Elizabet'in Hayatı" unvanlı eserini S. Ziya ile beraber terceme etmiştir, "Cumhuriyet" gazetesinde tefrika edilmişdir.

***

Gördüğü insaniyet ve muaveneti — bazıları gibi — unutmıyan ve kadirdanlığını her vesile ile isbata çalışan Süleyman Nazif merhumun, bir eserime dair yazdığı makalede[1] söylediği vech ile ehibbanın fudelası tarafından vaktile "Darülkemal" nâmı verilen darülfakire - içtimaın şediden memnu olduğu en tehlükeli zemanlarda tarassud ve tecessüslere rağmen Cuma ve Pazar günleri ülemadan, üdebadan, şueradan ve musiki erbabından pek kıymetli zatler muntazaman devam eder, ilmî ve edebî mübaheseler cereyan eylerdi.

O zemanlar Vefa İdadî'si talebesinden bir genc olan Bay Midhat Cemal de — ailemizin efradından ad olunacak surette — evimize pek sık gelir, gider, ictimalarda bulunurdu.

Edebiyata hevesini değil, ibtilâsını her hal ve kali ile gösterirdi. O henkâmlarda yazup verdiği nazımlar ve nesirlerden bazıları mevcuddır. Benim için yazdığı bir kıtayi, genclikdeki istidadına nümune ve iki tarafın hâtırai şebabı olarak buraya kaydettim.

"O şevketli olan imanü vicdanınla ey Mahmud
Edersin herkese irası haşyet bi müdanisin
Fakat indimde yalnız sahibi vicdan değilsin sen
Olursun hak nüma elhak bana vicdani sânisin"

19 Teşrinievvel 1319

O vakitler, on sekiz yaşındaki gencler, öyle bir kıt'a söyliyemezlerdi, belki şimdiki gencler söyliyebilirler.

***

DUMLUPINAR KAHRAMANLARINA

Dağ demez, derya demez çarpar nasıl kandır bu kan?
Sanki seyyaratı kopmuştur da göktür çağlayan!
Sormak isterdim esatirin gidüp Mirrihine:
Hiç nasib olmuş mudur bir milletin tarihine
Böyle akmaktan yorulmaz kan, bu iman, böyle şan

---

1 Serveti Fünun, 5 Ağustos 1926, Numero 90 - 1564.

Ufka çökmüş dağla bir sızlar kemiktir çarpışan
Bir kemiktir gayzı lâkin yıldırımlardan şedid
Bir şehidin göksüdür, lâkin ne müdhiş bir şehid
Kan sızan ağzında kaynar bir alev mahiyeti
Ürperen bir fecri söyler hurduhaş olmuş eti
Çarparak edvarı sarsar, titretir, aydınlatır
Nâ'şı en satvetli bir destane bir bitmez satır

§

Kan değildir, bir şafak tufanıdır âfakımın
Parçalanmış bağrının her parçasından ırkımın
Fecri istiklâli haykırmakta, fışkırmaktadır
Haklı kuvvet bir yalandır, varsa kuvvet Hakdadır
Dasitanım her şehidin boş kalan ağzındadır
Kurtulan ser haddim artık vurmayan nabzındadır

⁂

TESADÜFEN

Hayatı siz benim gözümle seyredin, gülersiniz:
Müessiriz mi sandınız? hayır, hata! esersiniz.
Talakatile, kuvvetile en şerefli zi hayat:
Kitabı hilkatin içinde tek sadalı bir edat!
Zavallı bir edat evet: doğan "bu" dur, ölen "şu" dur,
Bu koşmalar, didinmeler hamakatin huruşudur.
Ya gölgeyiz: bizimdir aslı faslı olmıyan şu yüz,
Ya yıldırımdır ismimiz: parıltıyız, gürültüyüz.
Safa, cefa, zekâ, deha, şeref, cehalet, ilmü fen:
Tesadüfen, tesadüfen, tesadüfen, tesadüfen.
Tesadüfen bu çehre parlıyor, o çehre kapkara;
Tesadüfen bu annedir, bu muhterem, bu mültefet,
Tesadüfen o bir paçavra, bir kucak kiralık et.
Neticeler içindedir gizlenir sebeb tesadüfen,
Tesadüfen, tesadüfen, hulâsa hep tesadüfen!
Tesadüfen sakatsınız, tesadüfen hekimsiniz,
Tesadüfen lâf anlamazsınız, muhalif misiniz,
Tesadüfen fülânla fikrü hisde müştereksiniz,
Tesadüfen fenasınız, tesadüfen meleksiniz,
Tesadüfen güzelsiniz, tesadüfen değilsiniz,
Tesadüfen zekisiniz, değil de sadedilsiniz,

Tesadüfen Arabsınız, tesadüfen Acemsiniz,
Tesadüfen ya meysiniz, ya bezmi meyde cemsiniz...
Ya hilkatin zavallı bir esiri kâfü nuniyiz;
Ya ceddimiz dinen uzak hayaletin zebuniyiz...
Bu, muntazam, tesadüfen! o, münhedim tesadüfen!
Siz anlayın ne söyledimse söyledim tesadüfen!

*
* *

BİR MEZAR TAŞI KİTABESİ

Babasıydım bu mezarın, bu hayalin, bu taşın,
Ben de gördüm güneşin bende doğup battığını...
Basma ey yolcu, bugün, kabrine toprak diyerek,
Daha dün yirmi yaşındaydı bu toprak yığını!
Fırtınaysan bile ey yolcu geçup çiyneme, dur!
Bu mezar oğlumdur.

MİHRÜNNİSA

Abdülhak Mihrünnisa [Hanım], Abdülhak Molla'nın oğlu, esbak Tahran sefiri müverrih Hayrullah Efendinin kızıdır. 1864 [1281 H.] de Bebek'te doğdu.

Bir iki ay evvel babası, ikinci oğlu Abdülhak Hâmid ile beraber Tahran'a giderek orada vefat ettiğinden Mihrünnisa, yetim olarak büyüdü.

Henüz yirmi yaşına varmadan Keçeci Zâde Fuad Paşanın torunu Hikmet [Bey] e vardı. Bir oğulları oldu.[1]

Süleyman Nazif, bir makalede diyor ki:

"... Peder nazar ve nevazişinden mahrum kalmış olmanın hâtırası, bîmenend şairemizin kalbi rakikını daima telîm ve ibkâ etmiş olan meraret alûd tahassürlerdendir. § Hayatı izdivacında mes'ud olamadı. Sebebi de zevci muhtereminin —birçok evsafı hamideye mâlik olmakla beraber— fevkalâde hırçın ve imtizac giriz olması idi. Birkaç senelik muaşereti müteakib ayrıldılar. Hikmet Fuad Bey vefat ettiği zeman Mihrünnisa Hanım, pek çok ağlamış ve hayatında kendini bemürad etmiyen bu zevc için senelerce matem tutmuştu. Şairei muazzezemizin pek az âsar ve eş'arı sahaifi matbuata intikal etmiştir. Henüz intişar etmemiş bir hayli eseri güzidesi olduğuna vâkıfız. O, Çamlıca'nın bir tepesinde ve yüzünü hiç görmediği bir pederle cevrini pek çok çektiği bir zevcin matemi iftiraklarını tenmiye eden bir peygulei hicran içinde derdini yalnız kâğıdlara dökmüş ve kaleminden akan sirişki hicrana gözlerinin en samimî yaşlarını mezcetmiştir. § Tekemmül için senelerin sây ve lûtfuna muhtac olmadı. "Bir kız ki tanırdım" manzumesile "Hasbihal nazire" si ve "Küçük bir aslın büyük bir fer'i" makalesi on sekiz, on dokuz yaşlarında iken ibda olunmuş neşaidi bediadandır. Yazılarında biraderi muazzamının muaveneti kalemiyesi bir aralık zan ve işaa edilmişti. Fakat çok geçmeden tahakkuk etti ki kudreti ibdaı —her iki mânasile büyük— kardeşi gibi aynı menbai hilkatten alan Abdülhak Mihrünnisa Hanım Efendinin zati müstesnasında da fıtrat bir harikai veleh feza göstermiştir."

*
**

---

[1] *Bay Nâzım, pek terbiyeli ve kıymetli bir zattır.*

BİR KIZ Kİ TANIRDIM

Göğsünün kan içinde yareleri
Açılup lâleden nişan olmuş
Şemsi gaarip gibi ıyan olmuş
Boyanup rengi âle zülfi zeri
Bu ne mahlûktur, ne âfettir
Ruh iken olmamış semaye revan
Eylemiş bir de ihtiyari mekân
Her gören zanneder budur cânan
O kadar camii letâfettir
Ey sehabı siyah içinde melek
Came habın mı giydiğin gömlek?

§

Aşka mağlûb o hüsni mâsumun
Görürüm ben hayalini nâlân
Eseri var o pençei şûmun
Okşuyor hüsnü ânını hâlâ
Münkalib hake nevbeharında
Duruyor tazelik mezarında
Gezinirken anın civarında
Bir teessürle ben tekü tenha
Sanırım kabirden çıkıp nâgâh
Olacak şevk ile bana hemrah

§

Hüsni bir öyle şulei bîtab
Sönüyor muhtezır yatağında
Rengi sevda gülüp kucağında
Ağlıyor pisterinde nuri şebab
Ne reva bir vücudı nadide
Böyle bir hal ile nümayandır
Refte refte karîni payandır
Benzedirsem bu hali şayandır
Kalbi meyus içinde ümmide
Sarı bir güldün ey âdem çiçeği
İstemezdim sana verem demeği

§

O mücessem hayat, o mahı münir
Böyle kalsın mı bahri zulmette
Gün doğup evci sermediyyetde

Anı etmez mi bir daha tenvir?
Benziyor aynı servi simine
Ne kadar dilrüba şu senki mezar
Anın altında ah cânan var
Acaba olmuyor mu cismine bar
Âcizim ben o cismi tinnine
Halini şerhe bir zarif lisan
Üzerinde açan güli handan

***

VİYANA CİVARINDAN GEÇERKEN

Yâreb ne büyük dağ, ne güzel mevkii uzlet
Cinler mi, periler mi eder bunda ikamet
Örtmüş seri ulvisini karlarla bulutlar
Şimşeklere bir haclegehi vahdetü halvet
Timsâli mehabet ki semavata karışmış
Salmış bütün etrafına bir halei rif'at
Lâkin yine bir hüzni garibane içinde
Meşguli tefekkür o, ya meşguli ibadet
Pişinde ufuli niçe bin leylü neharın
Vermekte yeşil rengine bir zılli küduret
Yalçın kayalıklarla durur ebkemü hamuş
Evzaı garibile olur calibi rikkat
Etmekte o hamûşîi hüznaveri giryan
Şellâlelerin cuşişi her barına hayret
Vâdisini çamlar bürümüş bir siyeh orman
Bir leylei yelda gibi bulmazdı nihayet
Şebtabe döner pertevi hurşidi cihantab
Zira o kadar dahili müstağrakı zulmet
Câri olan enhar o karanlıklar içinden
Etrafü havaliye eder bahşı rutubet
Bilcümle cibalin arasından o serefraz
Afakı zer endude verir sayesi zinet
Payinde müselsel ve müşekkel niçe dağlar
Etmekte o kühsarı nücum efsere biat
Birdenbire pişimde o dem oldu nümayan
Rüya gibi bir ceyşi hayalâtı hamiyet
Vaktile o mevkileri işgal eden erler
Ecdadım olan kafilei rahmetü cennet

***

SOLAN GÜL

Ey gül neye böyle semigûnsun
Kim attı seni bu rehgüzare
Yaprakların öyle pâre pâre
Topraklar içinde runümunsun
Hüsnün görünür bana ziyade
Soldukca o rengi dilpezirin
Ağlar sanırım senin nazirin
Hemşiren olan felek semâda
Sahninde nihan hazin bir âvaz
Ey gönlümü hun eden zevalin
Eyler gibi rengi ruyi âlin
Nuri ezeliye doğru pervaz
Ayrılmış o zülfi pürzerinden
Bir nâdirei şefak izarın
Yahud ki nesimi nevbeharın
Düşmüş bu yere güzel perinden

***

Abdülhak Hâmid merhumun, edebiyat âlemine pek kıymetli yadigârı olan kardeşi muhterem Mihrinnüsa'nın tercemei hali ve şiirleri ile bu sahifeleri tezyin etmek istedim. Yukarıdaki satırları yazabildim.

Fazla malûmat almak için kendine müracaat ettim. Gönderdiği tezkireyi — ziyadan muhafaza maksadile buraya naklettim:

"Muhterem efendim,

İltiftınıza teşekkürler ederim. Tasnif ettiğiniz zevat arasında yer tutacak iktidarı haiz değilim. Affınızı reca ederim.

Müstahzaratımdan bir şey yok. Şurada burada, evrakı perişan arasında kalan bazı manzumeleri ise gidip Çamlıca'dan getirmeğe muvaffak olamadım. Çünki rahatsızım. Biraderimin müfarekati ebediyesi beni berbad etmiştir. Hiçbir şey yapamıyorum. Efkârım, o kadar perişan ve gönlüm, o mertebelerde nalândır ki söz söylemeğe bile kudretyab olamıyorum desem şayandır.

Yalnız arada sırada kendisine:

Yok şübhe ki sen Hûdayı buldun — Müstağrakı bahri rahmet oldun
Kaldım ben ise marizü nalân — Ermez mi nihayete bu hicran
Ey necmi müebbedü münevver — Kıl nurunu ben garibe rehber

yolunda feryad îsal ediyorum.

Her ne ise... ben, Bebek'te tevellüd etmişim. Pederim vefat ettiği zeman pek küçük olduğumdan bu büyük noksanı validem ve kardeşlerim, bana hissettirmemeğe çalışırlardı. Anların şefekat ve mehabbetleri sayesinde sabavetim hoş geçmiştir.

Tahsil zemanım gelince, evde ve Atpazarı İnas Rüşdîyesinde okuduktan sonra biraderlerimin hocası olan Tahsin Efendiden[1] mütenevvi ulûm ve fünuna dair dersler aldım. Âsarı edebiyede merakım vardı. Madmazel Döla Gıranj'dan Fransızca da okudum. Fakat bu lisanı istediğim derecei kemale getirmeden Keçeci Zâde Fuad Paşa hafidi Mustafa Hikmet Beyle izdivac ettik. İki evlâdım dünyaya geldi, biri erkek, diğeri kız. Kızım pek küçük iken vefat etmiştir. Oğlum Ahmed Nâzım ise elhamdülillâh berhayat olup ihtiyar ve her vechile nabahtiyar olan validesine mefaheret ve muavenet etmektedir. Bâki hürmetler efendim. 14 Şubat 1938 A. Mihrünnisa".

---

[1] Meşhur hoca Tahsin.

MUHLİS

Yusüf Muhlis [Paşa], Siruz ayânı İsmail Rasih Beyin oğludur. 1783 [1198 H.] de Siruz'da doğdu.

İsmail Bey, iki oğlunu ilmiye mesleğine intisab ettirdiği gibi Yusüf Paşayı da hükûmet âdemi olarak yetiştirmeğe çalıştı. Siruz'da bulunan ve İstanbul'dan celb olunan muallimlere talim ve terbiye ettirdi. Yusüf Paşa, babasının yazılarını yazar ve seferlerde beraber bulunurdu.

İsmail Bey, 1808 [1223 H.] de İstanbul'a getirildi. Âyanlardan mürekkeben teşkil olunan cemiyette bulundu. İttifak senedinin tanziminden sonra muhtelif surette taltif edildiği sırada —idaresi altındaki diğer memleketlere zamimeten— Selânik vilâyeti de uhdesine ihale olunduğundan vilâyetin idaresini oğluna tevdi eyledi. 1813 [12 Cumadelâhire 1228] de vefatı üzerine oğlu, Siruz âyanı oldu.

1818 [1233 H.] de memuren Yanya'da bulunduğu esnada rütbei vezaretle Ağrıboz muhafızlığına, muahharen Saruhan, 1823 [1238 H.] de Haleb eyâleti valiliklerine tâyin kılındı. Lûtfî tarihinde[1] beyan olunduğuna göre: "Sefihane hareketi ve idarei memlekete ademi dikkati azlini mucib oldu. Dairesi halkını maiyyetine alıp esnayı rahde masraflarını kendi görerek Rumeli tarafına azimeti iş'ar kılındı" ve Kütahya'da ikamete memur oldu.

Az müddet sonra Menteşe ve Karahisarısahib sancaklarının tevcihile Karaburun ve İğne Ada muhafızlığına nasbedildi.

1829 [1244 H.] da Rusya devletile vâki olan muharebede —Lûtfî tarihinde[2] söylendiği üzere— Ruslar Varna kalesini istilâ ve muhafızı Yusüf Paşayı esir ettiler. Kapudanı Derya İzzet Paşa, Sadrıâzama "Amiral, kalenin teslim edilmesini teklif ettikte, "Ben kaleyi muhafazaya memurum. Vekili mutlak dört saatlik mesa-

---

[1] Cild I, sahife 263.
[2] Cild 2, sahife 46.

fededir. Bize yol verilsin. Yirmi dört saat meks olunsun" diye divan kâtibim Sadri Beyi gönderdim. Amiral: "Divan kâtibini istemem. Yusüf Paşayı göndersin" dediğinden tereddüd ettim. Yusüf Paşa hodbehod gidip avdetinde halkı meyus edecek sözler söyliyerek askeri ve ahaliyi ifsad etti. Zarurî Vire'ye razı olduk. Yusüf Paşa, "Varayım, Vire cevabını vereyim, Amiral muntazırdır" diyerek divan kâtibimi beraber götürdü. Arası uzadıkta haber gönderdim. "Bundan sonra nefsimden emin değilim. Üç yıldanberi başka bir devlete ilticayı kurmuş idim. Şimdi fürsatı düştü" demiş ve divan kâtibini, Rus memurlarile iade eylemiştir" demiştir.

Vak'a Nüvis Es'ad Efendi diyor ki:

"Hulâsa ademi vukuf ve hamakati İzzet Paşa ve hiyaneti Yusüf Paşa ile kale gitti".

Lûtfî Efendi de diyor ki:

"Yusüf Paşanın hiyanetini hükme medar, sened görülmediğinden burası sübuta muhtactır."

Yine Lûtfî Efendi diyor ki:

"Rusya gemileri Varna'yı şiddetle tazyika başlayınca lieclil müzakere İzzet Paşa, Yusüf Paşayı Rusya Amiraline göndermiştir. Yusüf Paşa gemide meşguli suhbet olduğu halde kaleden atılan topu Amiral, sorunca Yusüf Paşa "gideyim sebebini anlayım" demiş ise de Amiral: "Madame ki hilâfı muhabere hareket olundu, sizi Hoca Beye göndermeğe mecburum" diyerek tevkif etmiştir. Diğer rivayete nazaran Yusüf Paşa, İzzet Paşadan emin olmadığından tahlisi can için ârı firarı ihtiyar etmiştir. İki rivayete göre Yusüf Paşanın gidişi çirkin düştüğünden miri ile saire olan düyunı külliyesinin tesviyesiçün Siruz'da ve başka mahallerdeki emlâk ve eşyasının zabtına Yenişehir Defterdarı İbrahim Efendi memur edilmiştir."

Sefaretle Rusya'ya gönderilen Halil Rifat Paşanın Hoca Beye vüsulünde Yusüf Paşa, ziyaretine gelip oğlu Mazhar Beyle dairesi halkından yirmi iki kişinin avdet edecek gemi ile İstanbul'a gitmelerine müsaade olunmasını reca ettiğinden muvafakat olundu.

Babıâli'ye gönderdiği tahriratta Varna meselesinde zerre kadar kusuru ve vücudce hizmete iktidarı olmadığından bahsile Hicaz'a azimet edeceğini ve feyz ve terbiye iktisab etmek üzere oğlunu İstanbul'a gönderdiğini bildirmiştir.

Seraskerle bilmuhabere "Hacce azimeti, korkusundan ileri geldiğinden temini, şiarı şanı merhametdendir. Gelüp burada münasib mahalde ikamet etdirilsün" denildi ve İstanbul'a vürudunda Vezneciler'de Kandiye muhafızının konağında ikame ve iaşe edildi.

Bu hususun istizanına dair gayet mufassal olarak arz olunan takrire Sultan Mahmud, şu sözleri yazmıştır:

"Muhafızı müşarünileyhin hanesi münasibdir, ancak birtakım tekellüfatın iltizam sırası olmayup uyarına gidilmek lâzım iken bu kadar iltizamane tutulması

mucibi istiğrabdır. Hane mefruşatı münasibi üzere bittanzim yanında olan âdemlerinin mevcuduna göre tâyin itasile iktifa olunsun".

1835 [1251 H.] de Belgrad muhafızlığına tâyin olundu. Devletce oralarda daha mutedil bir siyaset takibi lüzumu hissedildiğinden hastalığı vesile ittihaz edilerek İstanbul'a getirildi.

Tanzimat idaresi altına alınan mahallerin birbirine rabtı sırasında İzmir'in Aydın'a ilhakile Aydın müşirliğine ve 1841 [1257 H.] de Rumeli valiliğine nasbolundu. İzzet Paşa, makamı Sadarete gelince — ihtiyarlığını ve hastalığını sebeb göstererek — 1842 [1258 H.] de valilikten azil ve Siruz'daki çiftliğinde ikamete memur ettirdi.

Yusüf Paşa, 1843 [1259 H.] de vefat etti.

***

Vezaret tevcih olunduğu sırada — resmî muharreratta kullanılmak üzere — yaptırdığı mühre şu kıt'ayı hâkkettirmiştir:

"Bu âciz bendene Yâreb, vezaret Değil iken seza, kıldın inayet
Bana her demde tevfikın refik et Bihakkı hatemi mühri nübüvvet".

Abdühu Yusüf Muhlis

***

Yusüf Paşanın akribasından İzmir Evkaf Müdiri Siruz'lu Bay Esad'ın yazıp bana gösterdiği tercemei halinde deniliyor ki:

"Paşanın menkûhelerinden başka cariyeleri de vardı. Harblerde esir ettiği kadınlardan beğendiklerini alırdı. İstanbul'daki âdemleri vesatetile de — tâyin ettiği evsafı haiz — birçok cariye iştira ederdi. Bilâhare bunlardan bir kısmını âdemlerine ihda ve bir kısmını azad eylerdi.

İstanbul'daki âdemine cariye intihabı için yazdığı manzum "Vasıfnâme" meşhurdur.

Vefatına kadar elinden 700 cariye geçtiğini, bunların isimlerini hâvi defteri gördüğünü torunlarından bir zat nakleylemiştir. Kırk evlâdı olmuştur. Vefatında bunlardan 7 erkek, 7 kadın hayatta idi."

***

Es'ad Paşanın vefreti servetinden, darat ve haşmetinden, debdebe ve tantanaya meclûbiyetinden bahsederken diyor ki:

"Siruz'da yaptırdığı konağın selâmlık kısmının 120 ve harem kısmının 80 oda ve salonu vardı. Bayram günleri konakta icra olunan merasim, âdeta mülükâne olduğundan "Padişah saraylarının hayatını taklid ediyor" tarzında ihbarat vâki olması üzerine İstanbul'daki eviddası tarafından "tâbi ile metbu arasındaki farkı gö-

zet" diye ihtar edildiğinden konağın fevkalâde muhteşem olan âyineli salonunu bozdu. Muayede salonunun tezyinatını azalttı. Merasimi de sadeleştirdi.

Eski ve nefîs eşyaya merakı vardı. Hayrat ve hasenata muhib, sahi ve mükrim idi".

***

Mebadii şebabdanberi şiir ve inşa ile meşgul olurdu. Selânik'li Âkif Efendi gibi şair ve münşileri, divan kâtibliğinde bulundururdu. Bunların kudreti kalemiyelerinden istifade ve civar beldelerde yetişen şairler ve edibler ile de muhabere ve muşaere ederdi. Divanı eş'ar tertib eylemiştir.

***

GAZEL

Sen sanma ki zahid sanadır sıkletimiz hep
Rindanı mey âşam iledir ülfetimiz hep
Ol dilberi meh lehce kadehkârımız olsun
Âmade bu şeb lâzimei işretimiz hep
Sûzanı iken ateşi aşkile gönüller
Kül etmeği ister bizi ol âfetimiz hep
Cular gibi aksak nola pâyinde senin biz
Sayendedir ey nahli revan rahatimiz hep
Kıymış yine bir âşıka cellâd nigâhı
Selboldu o hunhareden emniyetimiz hep
Vaktin düşürüp ol şehi iklimi cemâle
Arzeylemedir hali dili niyetimiz hep
Bildirmedi çerh, vakti safa hiç bize Muhlis
Mihnet ile geçmekte heman saatimiz hep

***

Yârin cefası âşıkına eski kâridır
Senki sitemleri de bana yadigârıdır
Sager keşanı vuslatı risvayi âm eder
Bintülıneb dedikleri bir kahbe karıdır
Lemhulbasarda âlemi teshir eder heman
Dil verdiğim o şuhe benim ıztırarîdir
Ahbabı bezmi bâde perest eyliyen bu şeb
Camı lebile çeşmi sîyahın humarıdır
Şahin bakışlı mürgi dili kaptı âl ile

Bendetti tarı zülfi siyaha, şikârıdır
Bu nazmı taze kilki küherbarı Muhlis'in
Erbabı tab'a başkaca bir bergüzarıdır

*
**

Bezme teşrifin ile geldi eğerçi cuşlar
Bir iki sehba sununca gitti amma huşlar
Çakiçak olsun giriban fütaden gibi hep
Kakülİ anber feşanın setreden serpuşlar
Payınali edhemi kahrın dahi olsam eğer
Dameni nazın girerse destime kim buşlar
Badei lâli revan bahşına diller teşnedir
Diş biler nahli zenhdane veli meynuşlar
Başka bir halet verir vakti şitada Muhlisa
Yâr ile tenhaca zevkazevkü nuşanuşlar

MUHLİS

Mehmed Esad Muhlis [Paşa], Ayaş'lı Şeyh Bünyamin ahfadından Ayaş Müftisi Hasan Efendinin oğludur. 1780 [1194 H.] de Ayaş'ta doğdu.

Tahsili marifet etti. Ayaş Voyvodası oldu, Silâhşorluk pâyesini ve 1806 [1221 H.] de Dergâhı Âli Kapucu Başılığı rütbesini ihraz eyledi.

İstanbul'a geldi. Vükela ve rical ile ülfet ederek kendini sevdirdi. Bir müddet Taşra memuriyetlerinde kullanıldı. Muahharen küçük Mirahurlık ile taltif olundu.

Dırama'lı Mahmud Paşanın muhallefatını tahrire memuren Dırama'ya gönderildi. Vazifesini hüsni suretle ifa ettiği Sultan Mahmud'un malûmu olunca 1823 [1239 H.] de —Edirne'de oturmak üzere— Rütbei vezaretle Çermen Mutasarrıflığına tâyin ve ordu maiyetine memur edildi.

1828 [1244 H.] de "Harb veziri olmadığından azil ve Bursa'da ikamete memur ettiğini" Sadrıâzam Darendeli İzzet Paşa, Babıâli'ye inha eyledi.

1829 [1245 H.] de —Konya'yı merkez ittihaz etmek üzere Adana'nın ilhakile— Karaman eyâleti valiliğine tâyin kılındı.

1830 [1246 H.] da "Erzurum eyâleti, henüz istilâdan kurtularak iadei imarına muktedir bir veziri sütude tedbirin vücuduna lüzum görünmüş ve Esad Paşa, beynelvüzera iktidarı kâmil eshabından bulunmuş olduğundan" valiliğine nasbedildi.

1836 [1252 H.] da —Van vilâyeti ve Muş sancağı ilhakile— Erzurum Redif Mansure Müşirliği unvanı verildi. Bir sene sonra azil ve Gelibolu'da ikamete memur edildi. Gelibolu'ya gitmek üzere İstanbul'a geldiğinde "emekdar ve sadakatkâr bendegândan olmasına binaen[1]" istidası vechile İstanbul'da ikametine müsaade olundu.

1837 [27 Zilhicce 1253] de Dârı Şûrayı Babıâli âzalığına tâyin olundu. Reis Davud Paşanın, kendine takaddümünü hazmedemiyerek münazeaye ve diğer âzaya karşı da mütekebbirane muameleye kıyam etmesinden ve sair harekâtı müstebiddanesinden dolayı azil edilerek istediği mahalde oturmak üzere müstevfa maaş tahsis kılındı.

1839 [1255 H.] de Gelibolu sancağı ilhakile Bahri Sefid Boğazı Muhafızlığına, muahharen Sıvas, Haleb, Sayda, ikinci defa Erzurum ve Sıvas, Musul ve Diyarıbekir valiliklerine nasbedildi.

---

1 Madameki "emekdar ve sadakatkâr idi, niçin azil ve nefy ediliyor?" yoksa "emekdar ve sadakatkâr" olmak, azil ve nefyimi icab ediyor? bu suallere cevaben "a kuzum, böyle olur bizde de mantık dediğin" denilirse buna — hayvanı natık olan — insanla beraber mantık da hayret eder!

O devirde vezirlere "Utufetlu" ve vükelâye "Devletlu" yazıldığı halde — şahsına hürmeten — resmî muharreratta ona da "Devletlu" yazılması emrolundu.

Mübtelâ olduğu zatülcenbden müteessiren 1851 [21 Rebiülevvel 1267] de Diyaribekir'de vefat etti.

O zeman on sekiz yaşında bulunan oğlu Nusret Beyin[1] yazdığı tarih manzumesi mezar taşına hakkolundu:

"Sahibi seyfü kalem, âlimü şeyhulvüzera
İbni müftii Ayaş hazreti Es'ad Paşa
Mahlesi Muhlis olup şairi mahir idi kim
Suhani gevheri nayab idi beyneşşuara
Emri şahane ile vardığı mansıblarda
Neşri adl ile ahaliden alur idi dua
Mansıbı ahırı hem hıttai Kürdistan olup
Hükmi kanun ile eyler idi emrin icra
Yetmişi sinni teccavüz edicek Amidde
« ارجعى » emri gelüb eyledi azmi ukba
Herkesin âlemi fanide serencamı budur
Çeşmi im'an ile bak bir pula değmez dünya
Dide hunabe feşan, sine pür ateş olarak
Pederin fevtine mersiye ederdim inşa
Dedi tarihini Nusret, ederek Hakka niyaz
ki ola kasrı cinan merkezi Es'ad Paşa

***

Divanı 1852 [Remezan 1268] de takvimhanede talik yazı ve taş basması ile basılmıştır. 47 sahifedir. Nüshası nâdirdir.

Divanın başına yazılan tercemei halden naklen "Şehidî" imzasile "Hazinei Fünun" a dercedilen makalede:

"Ehibbasından bir zatin kavline nazaren taşralı olmak münasibetile lisanı pek kaba imiş. Eş'arına bakılınca lisanı kaba bir âdemin böyle rakik, lâtif, münakkah şiir söylediğine taaccüb olunur" deniliyor.

Bu mülâhazaya da taaccüb olunur. Dilin kaba olmasile yazının da kaba olması icab etmez. Çünki yazıyı yazan dil değildir, kalemdir.

Rivayet olunduğuna göre Âkif Paşanın da dili pek kaba imiş. Fakat yazılarının ne kadar ince olduğu görülüyor.

***

Divandaki tercemei halinde:

"Edib ve vakur ve sıdku istikameti sahiha ile malûm ve meşhur ve bilâ mucib kimesneyi incitmek ve ızrar etmek gibi hiç bir gûne sui ef'al ve harekâtı vukua gelmemiş idügi elsinei nasda mezkûrdur." deniliyor.

1 1854 [1271 H.] te vefat etti.

Vak'a nivis Sahhaflar Şeyhi Zâde Esad Efendi, İran sefiri olup giderken — o vakit Erzurum valisi olan — Esad Paşa ile görüşerek riayetine mazhar olmuştur. Paşanın zemanı hayatında yazdığı "Bağçei Safa Enduz" isimli tezkirei şuarada:

"Muhibbi evliya, mürebbii fudala, münşii İbni Abbad adîl, suhan sazi Mir Ali şir misil, kalemi muşikâfane rakamı her hatta sahibi yedi tulâ ve hafızai dekayık lâhizaları gencinei cevahiri fünunı şetta, kerimü kâmran ve vahidi devran..."

tarzında sena ediyor.

Paşanın, güzel talik yazı ile yazdığı « لا يسئل عما يفعل » âyeti celilesini hâvi levhaya da şu kıt'a ile takdirhan oluyor:

"Bu ayeti hattı hub ile Esadülvüzera
Beyazı levhai tazime nassi nur âsa
Eğer göreydi Yesarî yemin edip der idi
İmadı kasrı metini hutut iken hamem

Yedi müeyyedi irfanını edip izhar
Keşide eyledi talik olunsa arşa ne var
Edersen işte sözün sağını benden istifsar
Şunu bu şivede yazmak olur bana düşvar".

*
* *

Esad Paşa merhum:
"Lâfı dâvayı enaniyet ne lâyık âkile   Herkesin âlemde bin mafevki, bin madunu var"
demiş iken fartı azamet ile iştiharı, kendi sözüne kendinin riayet etmediğini gösteriyor.

Lûtfî Efendi, tarihinde[1] Dârı Şûrayı Bâbı Âlî âzalığından azlini yazdığı sırada:
"Müşarünileyh, vüfuri vekarü azamet ve şirü inşa ve ilmü hüner ve marifet ile şehir veziri binazir idi. Resmi teşrifata riayette müfridane hareketi beynennas mütevatirdir. Kibrü azametine müteallik, hakkında isnad olunan hikâyelerin çoğu asılsızdır. Azline sebeb olarak gösterilen maddelerde mübalega olmak gerek ise de öteden beri mehafili uzama ve küberada hikâye olunan ahvali vekariyesi ile kulaklar dolmuş olduğundan ve çoktan beridir İstanbul'da bulunmadığından kendisini görenler, velev ki fevkalâde tevazu ve nezaket izhar etmiş olsa bile her vaz'ını azametine hamlederler idi. Bu yolda olan etvar ve ahlâkın birinci hasmı ve ol vaktin en mukbil ve makbulü olan Hariciye Nâzırı Reşid Paşa, işbu icrayı icad eylemiştir. Esad Paşa, bunca mansıb ve memuriyetlerde gayet müstekimane hareket ve adalet ve hakkaniyet ile mevsuf bir zat idi"

diyorsa da Paşanın hüner ve marifeti, istikamet ve adaleti gibi kibir ve azameti de meşhurdur. Mübalega, her şeye burnunu soktuğu gibi bu meseleye de karışmış olabilir. Fakat azametin büsbütün asılsız olduğu iddia edilemez. Resmî bir meclisde reise tekaddüm etmek istemesi de azmetinin delâilindendir.

Dairesi mensublarından Vecihi Gürci Yusûf ve Reşid Paşalar gibi vezirler vesair rical yetişmiş ve ilmü marifet ile emsali arasında temeyyüz etmiş bir zat olduğundan kibrü azametten ve teşrifat merasimine lüzumundan fazla riayetten meni nefsedemediği, hattâ traş olurken berbere hitab etmeği vezaret şanına yakıştıramıyarak karşısında duran kethüdasına "berbere söyle, şu kılı alsın" dediği, zemanına yetişenlerden menkuldür.

[1] Cild 5 Sahife 127.

Bir zeman şirpence çıkardığından cerrah, çıbanı yarıp canını yaktığı halde tahammül göstermesinden dolayı yanında bulunanlar, tebrik ve takdir ettiklerinde, "öyle bağırıp çağırmak şanı vezarete yakışmaz" demiştir. Bu sözü, "şanı vezaret" den kat'i nazar, takdir ve tebcile lâyıktır. Halkın büyük gördüğü âdemler, büyüklere yakışacak surette hareket göstermeli, her türlü mezahime karşı mütehammil görünmelidir.

Paşanın oğulları Sadullah Paşa ve Said Bey, bir gün huzurunda bulundukları esnada Yusüf Kâmil Paşa merhum, Said'in kılleti malûmatile beraber azametine ve Sadullah'ın ilim ve marifetile beraber tevazuuna dikkatle "Sadullah Bey, babanızın ilim ve irfanı sana, Said Bey, kibir ve azameti de sana intikal etmiştir" diyerek babalarının mirasını iki kardeş arasında âdilâne taksim etmiştir.

Esad Paşanın, umum mütekebbirler gibi mafevkına temellûk ve madununa temerrüd edenlerden ve huluskârlıkta meharet gösterenlerden olduğunu — eğer sahih ise — şu fıkra, teyid eder:

Rusya Harbinde Sultan Mahmud, Râmi kışlasında bulunurken Paşa, huzura gireceği esnada padişahın çadırının önünde bağlı olan köpek huylanıp hırlamağa başlayınca, "Yok, kapı yoldaş, ben bu kapının senden eski emekdarıyım. Bana karşı böyle yapmağa hakkın yoktur" dediğinden padişah, pek ziyade mahzuz olarak taltif etmiştir.

***

"Tarihçei Erzurum" da nakl olunuyor:

Diyarıbekir'li Küfri Zâde İbrahim Efendi, Erzurum'a nefi olunur. Memlekete takarrüb edince Vali Esad Paşaya mektub göndererek nereye ineceğini, nerede ikamet edeceğini sorar. Paşa, "Küfri Zâde" lâkabını görünce mektubun üstüne «و سيق الذين كفروا الى جهنم زمرا» âyetini yazarak divan kâtibine verir. Ezkiyadan olan kâtib, Kara Cehennem Zâde Abdullah Efendiye müsafir verileceğine zahib olur, İbrahim Efendiyi onun evine gönderir. Bunun üzerine Kara Cehennem Zâde, Paşaya müracaatla lâkabının "Cennet Zâde" ye tahvilini reca eder.

***

"Şehidî" imzalı makalede:

"Lâtaifi edebiyedendir ki bir gün Esad Paşa, hakkâki meşhur Fâni Dede'nin dükkânında oturuyormuş. Henüz Anadolu'dan gelen çarıklı, gocuklu biri, Dede'den bir mühür ister. Bu mührün içine memleketinde arısı olduğu, san'atının eskici, evinin mahkemeye yakın, gözünün şaşı, bir de bağı bulunduğu, lâkabının Koşalak, babasının hatib, isminin Öksüz Ömer olduğu yazılacak. Fâni Dede, Ömer'i kemâli hayretle dinledikten sonra böyle bir mührün hâkki kabil olamıyacağını anlatmış. Ömer, aldığı cevab üzerine avdet etmekte iken Paşa, çağırarak bilbedahe,

"Aselî, kefeşkeri, mahkeme cari, a'ver
Bağbani, Koşalak, ibni hatib, öksüz Ömer"

beytini okuyup mühürün o suretle hakkini Dede'ye tavsiye etmiştir" deniliyor.

Bu, esasen uydurma bir fıkradır. Paşaya isnadı ise büsbütün bi esastır. Çünki onun azameti, — her şeyden evvel — bir hakkâkın dükkânında oturmasına mânidir. Öksüz Ömer'e mühür beyti tanzim etmesi ise hâtıra gelecek şeylerden değildir.

İsnad kolaydır amma, isbat zordur.

*
* *

GAZEL

Rakibe lûtf edersin her zeman cevrin banadır hep
Gel insaf eyle cana böyle şeyler nabecadır hep
İnanmam kim dese ben, mihriban var dilrubada
Niçe hubane dil verdi ki kâfir maceradır hep
Felek mahvetmiş âsarı vefayı tab'ı âlemden
Güzeller hakkına beyhude derler bivefadır hep
Bilirken ittihadı hüsnü aşkı gayretin yok mu
Bana ettikleri azarı ağyârın sanadır hep
Hezar efsus kim ömrümde ey meh görmedim lûtfün
Ne mihnetler, emekler çektim aşkında hebadır hep
Varub ol şuha Muhlis infialinden sual ettim
Cevabın gamzei pürgûden aldım mamezadır hep

*
* *

Hicrinle ten ol mertebe bi tabü tüvandır
Sensiz bana canım dahi bir barı girandır
Dil gevheri aşka dediler kânü mekândır
Amma ne güherdir o nihan içre nihandır
Meh, gayreti hurşidi cemâlin ile puyan
Mihr ise hayâli mehi ruyinle devandır
Ol âfeti can, canıma can katmağa gelmiş
Billâh o âfet dediğim ruhı revandır
Fikr eyle ki cu gibi güzer etmede ömrün
Ko gafleti genclik dediğin badı vezandır
Bir yekke suvarım ki güzerkâhı belâde
Mecnunı melâmet zede bu yolda yayandır
Muhlis yatarım bir gece sende diyerekden
Aldar yatur ol şuh beni hayli zemandır

*
* *

Çalış gamkinleri şad etmeğe şad olmak istersen
Sevindir kalbi nası gamden azad olmak istersen
Binayı ömri berbad eyleme tekdiri hatırla
Gönül yap lûtf ile mamurü abâd olmak istersen
Mürüvvetkârlığa gûşiş kıl adaü ehibbaye
Şu âlemde hemişe hayr ile yâd olmak istersen
Hazer endişe etme nişei cevri mahabbetden
Efendi bisütunı aşka ferhad olmak istersen
En evvel Muhlisa gaflette olma nefsi dunundan
Vezaret mesnedinde mazharı dad olmak istersen

***

Nevhevesler kim ider tanziri şiri kâmilân
Suhbeti sadre karışmak gibidir dehlizden

***

Zâdei nuha şeref vermeyecek hazreti eb
Aherin oğluna bilmem ne verir izzeti eb

***

Adaye mürvetde bir başka safa vardır

MUHSİN

Mehmed Muhsin, Düyunı Umumiye memurlarından Mustafa Efendinin oğludur. 1883 de Yozgad'da doğdu.

Ankara'da İbtidaî Mektebinde, Darüttâlimde, Yozgad İdadî'sinde ve medreselerinde bir müddet tahsili ilmetti. Hususi suretde tahsilini ilerletdi.

1898 de devlet hizmetine girdi. Ankara'da Nüfus Kitabetinde ve memuriyetinde, Vilâyet Matbaa Müdürlüğünde, Resmî Ceride başmuharrirliğinde, Meclis İdare Baş Kitabetinde, Tahrirat Kalemi Ser Müesevvidliğinde, Dahiliye Vekâleti İdarei Umumiye Mümeyyizliğinde, bir müddet o idarenin müdiri umumî vekâletinde, Kartal ve Susığırlık Kaymakamlıklarında ve mülga şehremaneti Umumî Meclis ve Daimî Encümen zabıt baş kitabetinde ve Muamelât Şubesi mümeyyizliğinde bulundu. 17 Temmuz 1932 de vefat etti.

Ankara Resmî Ceridesi başmuharriri iken bir nüshai fevkalâde neşretmişdi. Ankara'da mukaddema intişar eden "Mefkûre" adlı mecmuada "Elem Kasideleri" ünvanile — Umumî Harb esnasında — yazdığı manzumeler mündericdir. Uslu, terbiyeli bir zat idi.

*
* *

HÜVİYETİM

Başım, o şahikai hâdisata benzer ki
Bütün kazayı şuunun ruudı tehdidi
Bir intirakı tesadümle öyle duradur
Cebini yesime bin zahmi ıztırab vurur

Elem dinen o zehir dişli bir sihamı ikab
Açar suduri hasarımda bin şuruhı azab

Sımahı bahtıma her lâhza bir sadâyı itab
Diyor hayatına, mev'ud bir sukutı harab

Dudaklarımda yanık bir kasidei heyhat
Şu bahtı şume olur tanesazı telinat
Ezer hüviyetimi bin ezayı kahriyat
Verir şuuruma dehşet bu iztırabı hayat

Ve ben o sahili esrare benzerim ki bu gün
Yağar suyuli elem cevvi kâinatımdan
Hemişe sarsarı emvacı girdibadı şuun
Taşar taşar dökülür sahnei hayatımdan

Şu zindegânii bisudde yetim gibi
Ne bir tesellii ruhum, ne bir enisim var
Umuzlarımda şu mat'un hayatı muztaribi
Sürükleyup dururum öyle sernigûni hasar

Eser başımda humalarla bir havayı cünun
Yakar dimağımı aşüfte bir hayâli füsun
Mühayyelem, yanarak narı incizabile
İçin için tutuşur bir cemali mechule

Fakat o sahire kim olmıyor neden manzur?
Kimin measiri sun'ı aceb o heykeli nur
O bir bediaî hılkat mı, ya ilâheî hur
Ki nakşi hüsnüne fecrü semâ meshur

25 Kânunievvel 1335

*
**

ELEM KASİDELERİNDEN BİRİ

Ey çerhi kinever! Bu ne zulmi müdamdır
Yıllar ki var bu ümmete rahat haramdır
Meş'um bir iftiras ile düşmen taraf taraf
Savletnümayı beldei ehli selâmdır
Bir intırakı rad ile toplar gürüldiyor
Gûya zemine lerzeveri inhidamdır

Ateş, demir gürültüsü, bin kanlı girdibad
Bir sarsarı gadab gibi ateşhıramdır
Her yerde bir tesadümi dehşet füzud ki
Şurişnümayı arsai haşri kıyamdır
Yangın, ölüm gibi binlerce haile
Bir savleti feci ile yekser temamdır
Afakı kâinat, bütün garkai elem
Haki, semâsı mahşeri yesü zalâmdır
Benzer bu zuruzar ile bir kanlı mahşere
Gûya vatan, nümunei yevmülkıyamdır
Her cenkzar, sanki birer gavrı in'idam
Bir bihudud mahşeri hunü ızamdır
Pek kanlı bir karanlık içinde bütün küre
Yekser şumüshanei cev, tirefamdır
Sail bütün memalike bir düşmeni akur
Mel'un bir ihtiras ile sermesti kâmdır
Sarmış bütün dimağını bir sar'ai cünun
Hunin bir iftiras ile mahmumı kâmdır
Benzer o divi gayza ki kanlarla doymıyor
Zira bu bir şenia değil, katliâmdır
Sarsar bütün ufukları bin âhı dilhiraş
Mazlum figanlarile semâ pür gamamdır
Makhur şehkalarla şu bitab iniltiler
Akseylemiş semâlara veyli enamdır
Zulmün zalâmı dehşeti müzdadü müzdeham
Müstakbelin fezaları hemrengi şamdır
Sızlar bu ızdırab ile vicdan müebbeden
Tufanı mevtü hun ki peyapey devamdır
Tarihe belki sığmıyacak böyle bir melâl
Tarih, şüumı dehre ki bir irtisamdır
Pek kanlı bir cinayete çok benzeyen bu hal
Tarihi zulümü vahşete bir inzimamdır

1336

MUHTAR

Şeyh Ahmed Muhtar [Efendi], Südlice'de Tarikatı Sadiye dergâhı bânisi Şeyh Mustafa İzzi Efendinin torunu ve —Şeyh Sülün Efendi denmekle mâruf— Süleyman Sıdkı Efendinin oğludur. 1820 [1236 H.] de dergâhda doğdu.

İzzi Efendinin babası Şeyh Halil, Mısır'ın Deminhur beldesinden ticaret için İstanbul'a gelip yerleştiğinden ve diğer oğlu Hasırcıbaşı Emin Ağa'nın dükkânında vakit geçirdiğinden "Hasırcı Şeyh" ve evlâd ve ahfadı da "Hasırcızâde" nâmile yâd olundu.

Muhtar Efendinin Tarikatı Sadiye'de nisbet ve hilâfeti babasından ve hırkası, babasının hulefasından halasının oğlu Şeyh Ataullah Efendidendir. Diğer bazı tarikatlere de müntesibdir. Mesnevî hanı şehîr Hoca Hüsamüddin Efendi قدس سره dan ilmen müstefiz olanlardandır.

1837 [1253 H.] de babası vefat ettiğinden meşihat, büyük kardeşi Hasan Rıza Efendi ile müştereken uhdelerine tevcih olundu. Hasan Efendi 1864 [1280 H.] de ihtiyarı uzlet ettiğinden Muhtar Efendi, meşihat makamına kaim oldu.

1879 [1297 H.] de oğlu Elif Efendiyi makamına ik'ad etti. Hicaz'a gitti. Avdetinde münzeviyane yaşadı. Zikir ve fikir ile meşgul oldu.

1901 [1319 Muharrem'inin 22 inci gecesi] vefat etti. Südlice'deki dergâhın haziresine defnolundu.

Biyaz sakallı, melih, mütebessim, mütevazı, müteşerri, muhterem bir zattı. Tevhide ve nuutı nebeviyeye müteallik eş'arı ve bazı mebani üzerinde tarihleri vardır.

Torunu Bay Zahir —talebim üzerine— yazdığı varakada diyor ki:

"... çocukla çocuk olur, nasayihle müstefid kılardı. Büyükle —âlim ise— ilim ve marifetten bahseder, ümmi ise onu faidelendirecek bir suhbet zemini bulur, şuara ile müşaare ve musahebe eyler ve meşayihe tasavvufun adab ve kavanininden söylerdi. Bay ve geda indinde makbul idi. Müşarünileyhe ne eslâfı olan ecdadım, ne de halefi olan pederim, ahlâk ve kemal cihetinden emsal olamazlardı zannederim".

Kendine mülâki olan âşinalarımız, irfan ve kemalini takdir ve tevkirde müttehiddirler.

***

NA'T

طورست تجلی حق را محل موقت — مخصوص شد بذات حضرت کلیم

طور محمدست که نامش عرفات — تاروز حشر بامت عطای کریم

***

GAZEL

Âşıkı didarı Hak, subhu mesa kiryan olur
Şem'i aşka per yakar pervaneveş püryan olur

Cisimü canın terkedüb tiyihi ademde napedid
Kurtulur ahkâmı unsurdan esrapa can olur

Hark edüb keştii cismin bahri aşka gark olur
Ka'rı deryada muhassal gevherü mercan olur

Dergehi hakda iradet bahş olub bihud kalur
İdi vasli yâre İsmail gibi kurban olur

Ker fezayı cane muhtar eylesen bir gez sefer
Anda bikeyfü kem esrarı Hüda seyran olur

***

Cenahı hırkaya çek başını âsude hatır ol
Gözün yum masivallahdan huzurı Hakka hazır ol

Perişan etme aklü fikrini ruhunla ülfet et
Safayı bezmi vahdet matlab ise kalbe nâzır ol

Cihan yok iken oldu yine yok olmak mukarrerdir
İlişdirme bu harü hase etrafını gafir ol

Geçürme ömrüni edgasü ahlâm ile hab içre
Gece bidar ve gündüz zar, seher vaktinde zakir ol

Garib isen bu gurbet ilde sakın taşrada yatma
Açıktır hanıkahı Hak Taâlaya müsafir ol

Zemanın fevtine meyus olub kalma betaletde
Miyan beste olup git Kâbetullâha mücavir ol

Sıfatü zat, miratı Muhammed'den görünmüştür
Varüb yüz sür mübarek ravzai pakini zair ol

Felek, şemsü kamer, encüm, cibal, eşcar, deryalar
Bular cevlân ederler hak yolunda sen de dair ol

Dili nuri mahabbet ile tenvir et muheyya kıl
Eder sultanı aşk, bir gün tecelli, bekle sabır ol

Sual eyler isen Muhtar'a zevki vasla bir çare
Hemişe kalbe nâzır, kalbe nâzır, kalbe nâzır ol

Bu nazmı Hazreti Muhtar'ı mektubiye[1] takdim et
Anın nutkunda var bir feyzi kudsî, sözde mahir ol

***

Dervişlik yalan değil — Dünyada kalan değil
Var ise bucağında — Hiç kimse bulan değil

Tatlı sözü seversin — Güler yüze gülersin
Nushu pend edenlere — Bir kulak çalan değil

Huyuna bak yuhuna — Selin akan suyuna
Yokuş yukarı çıkan — Hoş nefes alan değil

Merkeb izindeki su — Değil kabili vuzu
Taharet ister amma — Deryaya dalan değil

Yunüs'e benzer sözün — Camusa benzer özün
Camus amma yer içer — Kağniye gelan değil

Biz şeyhliğe gücendik — Dervişliğe özendik
Fakir olan bu yolda — Hiç mahrum kalan değil

Derviş Muhtar vah sana — Uydun nefsinden yana
Bu yolda nefse uyan — Dermanın bulan değil

---

[1] O zaman makamı Seraskerî mektubculuğunda bulunan Girid'li Muhtar Efendi.

MUHTAR

Ahmed Muhtar [Efendi], esbak Girid muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendinin oğludur. 1848 [1264 H.] de Hanya'da doğdu.

Girid'de ulumun mukaddimatını tederrüs etti. 1861 [1278 H.] de Girid rüsumat nezareti dühan kitabetine tâyin olundu. Yine o sene Girid rüsumat nâzırının refakatinde rüsumat idaresini teftiş için Yanya'ya gitti. Altı ay sonra döndü.

1864 [1281 H.] de memuriyetinden istifa ederek İstanbul'a geldi. Tuna Rüsumat Nezareti Tahrirat Baş Kitabetinde, Haleb Rüsumat Tahrirat Müdüriyetinde, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi hulefalığında, Rüsumat Meclisi müsevvidliğinde, İstanbul Dühan İnhisarı Nezareti Tahrirat müsevvidliğinde bulundu.

1872 [1289 H.] de imtihanla Mektubî Seraskerî Odası'nda yedinci ordu mümeyyizliğine, müteakıben mühimme mümeyyizliğine, 1873 [1290 H.] de terfian mütemayiz rütbesile o odanın müdürlüğüne, 1879 [7 Ramazan 1297] de teşkil olunan Erkânı Harbiye Dairesi Baş Kitâbetine, 1886 [13 Şaban 1303] da serasker mektubculuğuna, 1897 [1315 H.] de Surre emanetine ve 1905 [20 Şaban 1323] te Makamı Seraskerî Dairesi Riyasetine tâyin ve maaşı "13500" kuruşa iblâğ edildi.

Meşrutiyetin ilânını müteakıben 1908 [30 Şaban 1326] de "15000" kuruş maaşla Haremi Şerifi Nebevî meşihatine tâyin kılındı. İki sene o muhterem hizmetle müşerref olduktan sonra infisal etti. İstanbul'a geldi.

1887 [1304 H.] de rütbei balâyı ve muhtelif tarihlerde murassa Osmanî ve birinci rütbe Mecidî nişanlarını ve İftihar, altun imtiyaz ve liyakat ve Girid madalyalarını ihraz eyledi.

1910 [7 Ramazan 1328] da vefat etti. Evinin civarında Molla Gûrânî Camii haziresine defnolundu. Cami yandıktan sonra kemikleri Merkez Efendi Kabristanına nakledildi.

*
* *

Vefatını müteakıben ehibbasından, yahud akribasından bir zat, "Nevsali Osmanî"[1] namındaki esere yazdığı makalede diyor ki:

". . . Müşarünileyhin hayatı siyasiyesinden ziyade hayatı ilmiyesi calibi dikkat oluyordu. Şeyhi Ekber Hazretlerinin şimdiye kadar kâbına varılmamış[2] bir tercemanı sadıkul beyan idi. § Nev'i şahsına munhasır tarifine şayan olan o fadılı mütefekkir, ilim cihetinden mütebahhir ve mümtaz bulunduğu kadar maali ve mahasini ahlâk ile dahi muttasıf ve serfraz olarak her halü kârında isri nebevîye muktefi idi. Sinini vefireden beri leylü nehar kütübi sofiye tetebbu ve tevaggulü sebebile esrarı butun ile müstağrak ve malî olduğundan bittabi biraz dalgınca bulunan fikrü hali enzardan safveti vicdaniye ve masumiyeti ruhiyesini bir perdei vekar ile setreyler gibi idi. Fakat bir müddetcik muhazara ve musahabesinde bulunanlar, o sütrei mevhumenin kendı galatı his ve hayallerinden ibaret olduğuna derhal kanaat hâsıl ederler ve o cismi nadirülmevcudün ne kadar bivücud olduğunu müşahedede teahhur etmezler idi. § Nüshası nadir bulunan "Nimetullah" tefsirini tab'a himmet eylemiştir. § Terceme ve neşrine muvaffak olduğu « آداب المريد » "istimdad ve intibahı kalb" « مرآة الشهود لسيد الوجود » « سرج الوهاج فى ليلة المعراج » ، « معارج سبعه » "Mehasini ahlâk" "Hikmeti tefekkür ve mecali fikret" namlarındaki manzum ve mensur âsarı matbua ve « مواقع النجوم » « سجون مسجون » gibi âsarı gayri matbuası erbabı fikretin hırzı can edineceği muhalledattan maduddur. § Hele Şeyhi Ekberin « مواقع النجوم » namındaki eserini tercemeye ibtidar eylediği şayi olduğu zeman bazı zevatı fadıla "o kitabtan mâna istihrac edip tefhim eyleyebilmek için Hazreti Şeyhin yeniden dünyaya gelmesi lâzımdır" diyerek bu teşebbüsün teyessür nümayı husul ve imkân olamıyacağı alenen hüküm vermişler, bilâhare Anadoluhisarındaki köşküne gelen muterizine bazı bahisleri — mutadı vechile — okuyunca metin ile terceme arasındaki mutabakati tamme ve muvaffakiyeti kâmileye sitayiş hanı hayret olmaktan kendilerini mennedememişlerdi. Birinci defa olarak eline aldığı kütübi arabiyeyi nekadar muğlak yazılmış olursa olsun bir kerre bile yalnızca mütalea etmiye lüzum görmeyip lisanı maderzadı gibi heman takrir ve tefsire başlayarak mekteb ve medreseye müdavemet etmemiş olduğu halde arabî ve farsîyi mükemmelen tekellüm ve kitabet ile fıkdanı vesaitin erbabı azim ve cehde karşı hükmü olmadığına bir delili maddî teşkil eylemiş idi..."

*
* *

Sultan Abdülhamid'in teveccüh ve emniyetine mazhar olanlardan idi. Kandil gecelerinde sarayda okunan hatim ve mevlidlerde huzurda bulundurulur idi. İnşa olunan resmî devair ve müessesata hak olunacak tarihler, ona tanzim ettirilirdi. Sabık Almanya İmparatoru Vilhelm'in Atmeydanı'nda yaptırdığı çeşmeye yazdığı tarih manzumesi, bu kabîl âsarının en güzelidir.

Eş'arı hâkimane ve mutasavvifanedir. Kudreti ilmiyesi, tabiati şiriyesine galibdir.

Adimülkemal olan bu abdi âcizi, — gencliğime ve âczime rağmen — ehli kemal zan ile ibrazı hürmet ederdi. Meclisinde bulunanlara "fudalâyı üdebadan" olduğumu söylerdi. Bir gün en mühim eserlerinden olan « سجون مسجون » dan birkaç sahife okuyarak mülâhazamı sormuş ve mülâhazatı nâçizanemi kemâli dikkat ile dinlemişti.

---

[1] 3 üncü sene — Sahife 12.

[2] "Böyle fazla bir sözi Muhtar, etmez ihtiyar".

Reftarü güftarı gayet ağır olduğundan —yukarıdaki makalede söylendiği vechile— ilk nazarda mütekebbir zannolunurdu. Fakat suhbet edildikce o zan, zail olurdu. Tarikatı İdrisiye'ye salik, musalli, müttakı ve daima ilim ile mütevaggıl idi.

Vefatında kitabları oğlu tarafından Sahhaflar çarşısında satılmıştı. O hengâgemede gayri matbu bazı âsarı da satılanlara katılmıştı.

"İstimdad" dan:

Kabili hamdi Hüdavendi ezel olmaz lisan
Nâmı pâki Mustafa'dan olmadıkca dem zenan
Allah Allah öyle bir nâmı mükerrem kim anın
Her müeyyed harfidir miftahi genci كن فكان
Âşinayı hikmeti serbestei esma olur
Eyleyen ol namdan derki mezayayı nihan
Cilve-bini ma'nii « الله نور » olmaz gönül
Kılmayınca ol mukaddes namı nurı çeşmi can
Ma'nii « الحمد لله » dan değil agâh dil
Olmıyan ol namı namiden hakikat iktiran
Etmeyen kevneyni manendi sadef derhem şiken
Olmaz ol ulvî güherden nazara pîrayı cenan
Öyle gevher kim odur sermayei kenzi ezel
Nurı feyzinden safayab oldu mirâtı cihan
Bahrı vahdet mevce engizi teayyün olmadan
Lem'a rizi feyz idi ol gevheri kudsi kıran
Demzeni icazı ruhulkuds olursa vechi var
Herkim etse nâmı Hak makrunuru zîybi zeban
İsmi samiden müsemmayı mukaddestir garaz
Yani mahbubi ilâhî serveri peygamberan
Ahmedi mürsel, nebiyyürrahme, fahrülenbiya
Padişahı suretü mâna, şehi arş asitan
Nevbaharı gülşeni rahmet ki feyzi himmeti
Harü gül, hüşkü tere olmakdadır neş'et resan
§ Na'tı memduhi ilâhîye beşer kadir değil
Mümtenidir sırrı vacib mümküne olsun iyan
Kabili tanzir ise nazmı bedii lem yezel
Kabili tavsifdir vasfın da ey ruhi revan

Bu da "İstimdad" dan :

Vâkıfı ilmi ledün, hikmet şinası hükmi kün
Vahdet amuzi taayyün, nâtıkı muciz beyan
ندوةالكمل serair hanı tahkiki ezel
Mazharı irfanı ekmel, rasihi ilmü iyan
Razgûyi اعاالله لهواحد
Cilvedanı nurı yekrengii peyda vü nihan
Şeyhi ekber قدس الله تعالى سره
Kim odur remz âşinayi hılkatin ey nurı can
يا رسول لله muhiti ilmi kudsinden senin
Katradır ilmi, bize nisbetle bahri bigeran
Mahremanı mecmai kurbi kemalinden bilür
Ma'nii âsarını derk eyliyen ruşen dilân

***

"İntibahı Kalb" den :

Atfı nazar ettikce şüunatı şühude
Yekbin olup ahvel nazara etme mümaşa
Razi şüdei hükmi kaza ol her işinde
Ol kaili لاحول ولا قوة الا
Hatır şikeni nefsü hava olmağa sây et
Hatır şikeni olma sakın kimsenin amma
Âyinei dil, senki sitemle kırılınca
Her cüz'ü olur nişteri âfatü belâya
Zira ki gönül cilvegehi aşkı Hudadır
Olmaz kıran elbette serazadei dehya
Lâyık mı ki yek tınet iken nev'i beşer hep
Yekdiğerine eylemesün arzı müvasa
Hiç kimseye olma nazar endazı hakaret
Taltife çalış herkesi halince serapa
Vicdan gibi yok nefsin içün hâkimi âdil
Her meselede hükmüni bil faysalı dâva
İnsan ana derler ki ola ma'nîü surî
Kudsi güheri adlü sadakatle muhallâ
Minhaci adaletten udul eyleme zinhar
Şeytanü hava her nekadar eylese iğva
Sabit kadem ol merkezi sıdk olmağa cehd et
Bu noktadadır avnı ilâhî sana hempa
İmkânı beka yok bu güzergâhı fenada
Bari çalışub namını kıl hayr ile ibka

MUHYİDDİN

Mehmed Muhyiddin Mekki [Bey], Hicaz vilâyeti muhasebe mümeyyizi Arabgir'li Mehmed Efendinin oğludur. 1874 de Mekke'de doğdu. Künyesi "Arabgirli oğlu" ve soy adı "Çağpar" dır.

İbtidaî tahsili Mekke'de gördü. İstanbul'a geldi. Harbiye Mektebine girdi. İkmâli tahsil ederek padişahın fahrî yaverleri sırasına idhal edildikten sonra Hicaz Fırkai Askeriyesi Erkânı Harbiyesine memur oldu. Bilâhare müşir İbrahim Paşanın maiyetinde ve Demirhisar, Nasliç, Kesriye tabur kumandanlıklarında, Manastır ve Üsküb'de, Malisör isyanında Arnavudluk'da ve Balkan Harbi'nde Garb cephesinde bulundu. Umumî harbde Elâziz'de, İstiklâl Harbi'nde Erkânı Harbiye Tarihi Harb Şubesinde çalıştı. Yolile terakki ederek miralay oldu. Tekaüd edildikten sonra bir müddet muallimlik etti.

1 Kânunievvel 1936 [17 Ramazan 1355] da Şişli'de vefat etti. Feriköy kabristanına defnolundu.

Emniyet Umum Müdür Muavini Bay İzzüddin Çağpar'dan babası hakkında malûmat istedim. Bazı naz erbâbı gibi beni günlerce bekletmiyerek süratle gönderdiği tercemei hal varakasında diyor ki:

"... Asıl üstadı, Erkânı Harbiye Miralayı Receb Vahyi Beydir. İlk defa onunla müşaare etti. Sonraları Abdülhak Hâmid'le ve çok sevdiği Cenab Şihabüddin ile, Ali Ekrem, Süleyman Nazif ve zemanının diğer şairlerile mektublaşır ve birbirlerine eserlerini gönderirlerdi. İlk eseri "Yeşil Yaprak" tır. "Yeni Mevlidi Nebevî" ile "Anize" ve "Nahid" namında manzum, "Güzel Vatan", "Güzel Rumeli" isimli mensur piyesleri vardır. "Filiz" de en son eseridir. Bunların hepsi matbudur."

Muhyiddin Mekki "Yeşil Yaprak" da "Cenab Şihabüddin" e hitaben yazdığı mekalede diyor ki:

"... Ben şair değilim, bunu itiraf ederim. Kalbimde ezelî bir aşk vardır. Henüz pek küçük iken "Evrakı Perişan" ı kâmilen ezberlediğimi söylersem aşkımın derece-

sini takdir edersiniz. § Tahsilimi ikmal edeceğim sırada kendim de okunabilir nesir parçaları yazmıya muvaffak oldum. Hattâ o vakit çıkan "Musavver Malûmat" gazetesi, bunları sütunlarına geçirmekte hiç beis görmüyordu. § Serez havalisine gittim. Orada Receb Vahyi ile tanıştım. O Receb Vahyi ki şimdiye kadar yirmi binden fazla beyit yazdığı halde mahviyetinden kendini işhare lüzum görmemiş, yalnız "Ceridei Sofiye" ye bazı eserler ihdasile iktifa etmiştir. Anınla muarefem tarihinden itibaren ben de manzum şeyler yazmıya başladım. Vahyi, eserleri tashih ediyor, sırası düştükce kavaidi nazmiyeyi bana öğretiyor, her gün bir başka takdir ile beni teşvik ediyordu. Bunun tesiri feyyazile zevki mütaleayı, edebiyatı garbiyeye de teşmil ederek "Alfred Demose", "Jül Klareti" gibi rakikul kalb bazı şuarayı garbin hakikaten birer bediai ruhiye olan eserlerini gözden geçirmiye başladım. Hicaz'da tevellüd ve orada tahsili ibtidaimi ikmal ettiğim için edebiyatı Arabye'ye zaten biraz vâkıf bulunuyordum. "Evrakı Perişan" ı ezberlerken bir yandan da "Makamatı Hariri" yi okuyordum. § Ben, sizi pek eskiden bir üstadı zîkemal, fikri şairanenizi şâyânı taklid ve ittiba bir muallim tanıdığım için "Yeşil Yaprak" ımı size takdim ettim. Beni ve onu kabul ederseniz ne bahtiyar olacağım."

***

"Yeşil Yaprak" dan birkaç parça:

SOLGUN ÇİÇEK

Niçin bu pembe çiçek böyle ağlıyor sessiz
Guruba karşı melâlinde bir derinlik var
Fakat bakın bu mudur sâde ağlıyan yalnız
Bütün sevimli çiçeklerde bir hazinlik var
Zavallı yadı hazanîden ağlayıp soluyor
Semâya rengi elem famı münakis olarak
Biyaz ufukların üstünde mürtesem oluyor
Fena kasaidi, elvahı girye huni şefak
Çiçeklerim! Sizi ben bir şebabı şiralûd
İçinde, hep o muhiti garamü hulyaya
Füsunü neşve saçarken nasıl emel saye
Nasıl lâtifü mutarra idiseniz şimdi
Ve sonra hep o güzellikte hep evet: ebedî
O şekli bikri taravette görmek isterken
Bu nagehanî tebeddül, bu inkılâb neden
Hazan değil mi bugün ağlatan o hasmı ledûd
Bakın zavallı çiçekler nasıl melâl âver
Gurubunuzla bu şirim hazin hazin ağlar

Ederken oh! Bütün hüznünüzle tatlı nazar
Niçin solup beni ağlattınız bugün bu kadar

SEHER

İsterdim o şeb şafak sökerken
Elvahı baharî bir temaşa
Parlardı önümde nurı hülya
Sandım ki ağardı fecri zîba
Zühreydi meğer o nurı serpen
Nâimdi henüz bütün tabiat
Hâkimdi tabiate sükûnet
Tercih ederim o leyli tarı
Bir subhı baharı bîmisale
Bir leyl idi o, fakat neharı
Benzerdi karanlığı cemale
Binlerce kevakibi ziyabar
Etmişti onu sabahı nevvar
Bilmem ne kadar zeman geçince
Bir bülbül uyandı titrek, ince
Savtile sükûtı etti ihlâl
Âheste akardı nurı seyyal
Germişti semaye desti mechul
Mahmuli sabah mai bir tül
Mas eyliyerek lebi neharı
Pür şevk uyanırdı andeliban
Musikii âlemi baharı
Eylerdi hululi subhı ilân
Hep esneyerek güzel çiçekler
Rüyada emel gören melekler
Kalkardı ziya içinde mahmur
Bir subhı emel nevazı mesrur

MUHYİDDİN RAİF

Mehmed Muhyiddin Yengin, mülga Evkaf Nezareti Ketebesinden Raif [Efendi] nin oğludur. 1880 de İstanbul'da doğdu.

İbtidaî tahsili, Tezgâhcılar'daki Taş Mektebde ve "Meşrıkı Füyuzat" namındaki hususî mektebde gördü.

Babasının vefatı ve müteakıben annesinin teverrümi gibi elîm sebeblerle — o zeman Mes'udiye fırkateyni süvarisi olan — dayısı Miralay Hayri Beyin [Bahriye Muhakemat Dairesi Reisi Ferik Hayri Paşa] Beşiktaş'daki evine nakletti. Rüşdî tahsilini Beşiktaş mektebinde bitirdikten sonra Bahriye mektebine kaydolundu.

1897 de mülâzimi sâni ve makine mühendisliği ile şehadetnâme aldı. Tersane makine resimhanesine memur ve iki sene sonra mülâzimi evvel oldu. Bir müddet liman dairesinde istihdam edildi.

Meşrutiyetin ilânında — diğer kıdemli zabitler sırasında — yüzbaşılığa terfi ve Tersanede Fabrikalar Komisyonu âzalığına tâyin kılındı. Komisyonun lâğvı üzerine tersanede üçüncü dairenin dördüncü şubesine memur oldu.

Mahmud Muhtar [Paşa] nın Bahriye Nâzırlığı esnasında Bahriye mektebinin ıslahı için yapılan teşkilâtta mektebin Türkce ve İngilizce muallimliklerine nasb ve bilâhare tersane fabrikalar muhasebesine naklolundu.

1915 de — istidası üzerine — tekaüd edildi. "Hadikai Meşveret" ve "Şemsülmekâtib" namındaki hususî mekteblerde, Darüşşafaka'da Türkce ve edebiyat, daha sonra Vefa ve Mercan sultanîlerinde, Halıcıoğlu ve Kuleli Askerî Liselerinde İngilizce tedris etti. Şimdi Eyub'da Orta mektebda İngilizce muallimidir.

Eski yolda gazelleri, iki yüz rubaisi, yeni tarzda manzumeleri ve hece veznile şiirleri, divan teşkil edebilecek derecededir. Arabî, Farisî ve İngilizceden mütercem bazı âsarı vardır.

Eş'arının bir kısmı, Serveti Fünun, Resimli Gazete, Tercemanı Hakikat, Maarif, Âşiyan, Malûmat, Terakki, Mahfil gazete ve risalelerile neşredildi.

Muhyiddin Raif, hakikaten kıymetli bir şairdir. Zemanımızın — tâbiri kadîm ile — "Gazel sera" lıkta kudret gösteren mümtaz şairleri arasında da mümtaz olanlardandır.

Eski yolda söylediği manzumeler içinde:

"Ararım hep onu Muhyi sorarım hep onu ben
Açar açmaz gözümü subhı kıyametde bile"

beyti gibi şiirleri vardır ki eski ve yeni şairlerin nazarı dikkatlerini celbetmeğe lâyık bedayidendir.

İlme müntesib olanlar arasında zeman zeman "hocam", "mirim", "azîzim", "monşer", "hazret" gibi muhtelif şekillerde kullanıldıktan sonra şimdiki halde "üstad" kelimesinde karar eden ve ilk mekteb talebesi tarafından bile — "dün mektebe vardı bugün üstad olayım der" mealine muvafık olarak — birbirlerine tevcih edilen unvanı hürmet, muhat olduğu şevaib ve nevaibden tecrid ve asıl ehline tevcih edilirse Muhiddin Raif, o unvana bihakkın lâyıktır.

Şiirlerini dikkatle okuyanlar — münsıf ve kadirşinas iseler — "eş'arı böyle söyler, üstad söyleyince" demekte tereddüd etmezler.

Türk edebiyatında olduğu gibi İngiliz edebiyatındaki iktidarı da tercemelerile ve erbabının takdirile sabitdir.

O değerli muallim ve şairin nezaket ve tevazuı da başkaca zikre şayandır.

GAZEL

Çeşminin neşvesi yok camı mahabbetde bile
Hüsnünün handesi yok gülşeni cennetde bile

Tarfı ruyında açan güldeki nuşin alevin
Görmedim şemmesini goncei vusletde bile

Bin sabahı tarabı vasla verilmez, aşkın
Öyle âlemleri vardır şebi fırkatde bile

Mihneti aşkının ezvakına payan olamaz
Başlasam saymağa bitmez ebediyetde bile

Mesti lâyakılıyim sagarı çeşmi yârin
Ben ayılmam ebeden kabri sükûnetde bile

Şevkimin öyle semâlar yaratan kudreti var
Ki güneşler doğurur istese zulmetde bile

Savrulub cevve çıkan zerrelerim özler onu
Beni kül etse yakub ateşi hasretde bile

Ararım hep onu uhyî sorarım hep onu ben
Açar açmaz gözümü subhı kıyametde bile

*
* *

Gözüm ağlar hayâl olmuş hayatım yâde geldikce
Yıkılmış kâinatım hatırı naşade geldikce
O âlemler ne âlemlerdi, artık binişan oldu
Eder ömrüm tezelzül yek beyek tadada geldikce
Olurdu bestekârı neş'em elhanile bülbüller
Gülüp gülşende güller, cuyler feryade geldikce
Dönerdi encümı rahşana hep peymaneler kırda
Şebi vuslet semâyı bezmgâhe bâde geldikce
Ne vecd efza olurdu ah o mehparemle mehtabım
Harimi halei aguşuma tenhade geldikce
Urulmuş bülbül âsa çırpınırdı anbean kalbim
Nigâhı cansitanından recayı dade geldikce
O âlemler hayâl oldu, o demler bivefa rüya
Gönül feryad eder yadı beni isade geldikce
Sen olsun bâri nazan doğma kalbe ey hayâli yâr
Solar mı pertevi meh bir harab abade geldikce
Güler bahtı siyahım ağlar ey Muhyi bana ferda
Serimde nevbenev aklar beni irşade geldikce

*
* *

Nigehinden aldı ceriha can nasıl inlemez heyecandadır
O derin cerihayı hunfeşan onulur mu sînei candadır

Dokun anla kalbimin üstüne kerem et o nazik elinle sen
Ki elinden ah gönül nasıl mütemadiyen helecandadır

Seni görsem eşki tarab döker, görmezsem ah eder ağlarım
Demi vusletü demi hicrde gözümün yaşı seyelândadır

Şu fezayı seyrine dar bulan o mehi melâhati bibedel
Gönül âsümanı içinde hep mütevaliyen cevelândadır

O derin cerihalı bülbülüm ki kırıktır ah kanatlarım
Urulan mahabbetimin ye'si yaremin akıttığı kandadır

Çıkayım semâlara mahımı arayım derim bulayım derim
O şikeste per kuşa benzerim ki iradesi tayerandadır

Bu piyale hanei ayşta onu cebrederse o cebreder
Kadehi şikestei hatırım yedi lûtfi pirimugandadır

Beni tatlı tatlı yakan alev ki gıdasıdır heyecanımın
Ruhı ateşîninin açtığı güli ali jâle nişandadır

Per alubda gamzei yardan gönül uçtu cezbe semâsına
O semânın evci berinine idüp itilâ, seyrandadır

Aceba zemini bedaati edecek mi garkı zülali feyz
Yine cuyi eşki teessürüm neye haleti feyezandadır

Ben ölünce kabrimi açsalar tüter anbean kefenim benim
Göneşin harareti bitse de benim ateşim feverandadır

Tefü tabı Muhyii bîdili bu yanık gazel edemez beyan
Benim ihtıraki derunumun yarı zerresi bu figandadır

Nurı vechinden müressem bir tebessümdür nehar
Rengi zülfünden mutalsam bir teressüm leyli tar
Mürgı aşkından muallem bir tekemmüldür hezar
Şi'ri hüsnünden mütercem bir terennüm nevbehar

En büyük devletin hududı olur — Devleti hüsn içün hudud olmaz

---

MÜNİF

Mehmed Tahir Münif [Paşa], Ayıntab ulemasından Arab Tahir Efendi Zâde şüara ve ulemadan Abdünnafi Efendinin oğludur. 1828 [1244 H.] de[1] Ayintab'da doğdu.

İbtidaî ulumı ve Farisî'yi Ayintab'da "Nurıosmanî" medresesinde okudu. Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa tarafından Suriye istilâ olunduğu esnada oğullarına Farisî talim etmek üzere Abdünnafi Efendi, ailesile beraber Mısır'a götürüldü.[2] Münif Efendi, o esnada Mısır'da bulunan İran üdebasından Mirza Senklâhdan Farisî ve babasile sair ulemadan Arabî okudu ve "Kasrülâli" ve Şam'a azimetinde "Emeviyye" medreselerinde ulûmı âliye tahsil eyledi.

1851 [1267 H.] de "300" kuruş maaşla Şam iyaleti Meclisi Kebiri Kalemine memur oldu. Bir sene sonra İstanbul'a geldi. Arabî ve Farisî mütercimliğile Bâbıâli Terceme Odasına girdi. Burada mütercim Tahir Ömer Zâde Halis Efendinin[3] delâleti ve Bâbıâli ecnebi lisanlar muallimi mühtedi Emin Efendinin[4] gayreti ile Fransızcayı öğrendi.

---

[1] "Fatin tezkiresi" nde tevellüd tarihi 1244, Ebuzziya'nın "Tasviri Efkâr" a yazdığı makalede 1245, resmî tercemei halde 1246, ikinci defa Tahran Sefaretine tayininde haftalık "Malûmat" mecmuasına yazılan tercemei halde "1246 muharreminin ibtidası" ve oğlu merhum Celâl [Bey] in Süleyman Nazife verdiği malûmata göre 1240 tır. Paşanın vefatından beş altı sene evvel yazıp gösterdiğim muhtasar tercemei halindeki 1244 senesine itiraz etmemişti.

[2] Müteveffa Necib Asım "İkdam" gazetesine [19 ramazan 1341] yazdığı makalede " . . . İbrahim Paşa, çocukları talim için — o vakit Kilis mütesellimi olan— büyük babam Mehmed Beyden bir âlim hoca istemiş. O da Münif Paşanın babasını tavsiye etmiş. Birinci Abbas, Türkleri istiskal etmiş, bu münasibetle birçok mühim Türk ricali ana vatana döndükleri sırada Münif Paşa ile biraderi ve hemşiresi de Mısır'dan çıkmışlar" diyor.

[3] Tercemei hali 524 üncü sahifededir.

[4] Bilâhare Hukuk Mektebi Müdiri olmuştur.

1854 [1270 H.] de Gelibolu Asakiri Muavine Komisyonu Baş Kitabetine tâyin olundu. Kemal Paşa[1] 1855 [1271 H.] de Berlin sefaretine nasbında ikinci Serkâtibliği ile Berlin'e götürdü. Orada üç sene ikametle Alman lisanını tahsil ve Darülfününa devam eyledi. Kemal Paşanın sefaretten infisalinde birlikte İstanbul'a döndü. Yine Terceme Odasına girdi. İngiliz lisanını da öğrenmeğe çalıştı.

Kemal Paşa, Münif Efendiyi kendi evinde oturttu ve maişet derdinden kurtardı. 1858 [1274 H.] de Karadağ hududunun faslı için Hersek'e izamında Münif Efendiyi Başkitabetine tâyin ettirdi. Meselenin hallinden sonra 1859 [1275 H.] de İstanbul'a avdetle Terceme Odasına devam etti.

1861 [1277 H.] de Ticaret Mahkemesi İkinci Riyasetine tâyin kılındı. Bu sırada "Ceridei Havadis" kitabetini de [muharrirliğini] deruhde etti. "Tercemanı Ahval" in intişari, cerideye rekabet ettiğinden — haftalık ceride evvelki gibi çıkarılmak üzere — bir yapraktan ibaret olarak "Ruznamei Ceridei Havadis" namile her gün bir veraka neşretti. Havadisi yazdıktan sonra faideli fıkralar ve "Neviye" nâmile tefrikalar dercederdi.

1863 [1279 H.] de Babıâli mütercimi evvelliğine nasbedildiğinden gazeteden ayrıldı. "Cemiyeti İlmiyei Osmaniye" nâmile bir encümen teşkil ve ayda bir kerre "Mecmuai Fünun" isimli bir mecmua neşreyledi. Birinci nüshası Muharrem 1279 da çıkarıldı. Cemiyet, tedrisata başladı. İki sene kadar devam etti, büyük koleranın zuhurile dağıldı. Mecmua da sekteye uğradı. İki sene sonra tekrar neşredildise de âkıbet tatile mecburiyet hâsıl oldu.

1867 [1284 H.] de ulâ sınıfı sânisi rütbesile Zabtiye Müsteşarlığına, bir sene sonra Divanı Temyiz Riyasetine tâyin ve 1869 [1286 H.] da azledildi.

Yine o sene ulâ sınıfı evveli rütbesile Meclisi Maarif Riyasetine nasbolundu.

Ebüzziya "Tasviri Efkâr" a dercettiği makalede diyor ki:

"Bu memuriyette maarif hakkındaki tasavvurat ve tasmimatını tatbik edemedi. Çünki meclisteki rüfekası her biri başka fikre tâbi olduğundan müşkilâta uğratıyorlardı. Merhum hayli zeman sonra o memuriyet hakkında hasbihal ettiği sırada gülerek, "Meclisi maarif riyasetinde maarifi değil, meclise mahsus kâğıdların sernamesindeki hatayı bile düzeltmeğe muvaffak olamadım. Her nasılsa sülüsle yazılmış olan "Meclisi Maarif" terkibinde maarifin mimi üzerine hattat bir zamme ikame eylemiş. Yazılan tezkireler imzaya geldikce kalemtıraşla kendim hâkkederdim" demişti.

1872 [1289 H.] de Tahran sefaretine tâyin ve muahharan rütbei balâ tevcih kılındı. 1877 [17 Muharrem 1294] de — Ebuzziya'nın ifadesine göre: Refik ve mühibbi kadimi olan İngiliz Said Paşanın delâletile — Maarif ve 1877 [Şevval 1294] de Ticaret Nezaretlerine nasb ve üç ay sonra azlolundu.

[1] Tercemei hali 811 inci sahifededir.

1878 [15 Rebiülevvel 1295] de —ikinci defa— Maarif Nâzırı ve 1879 [12 Rebiülevvel 1297] da Vezir oldu.

Meşhur Hoca Tahsin, şu tarihi söyledi:

"Kâmyab oldu Vezaretle Maarif Nâzırı
Kadri erbâbı bilür şahı felâtun iktinah
Oldu bu tarihde ehli maarif serfiraz
Yevmi mevlidde Vezir etti Münif'i Padişah"
1297

1880 [7 Şevval 1297] de nezaretten infisal etti. Bir sene, bir ay sonra Meclisi Fevkalâdei Sıhhıye Riyasetine, 1884 [15 Zilhicce 1302] de —üçüncü defa— Maarif Nezaretine tâyin ve 1892 [29 Muharrem 1309] de azledildi.

Sultan Abdülhamid'e takdim ettiği 10 Teşrinievvel 1310 tarihli arizada[1] "Müddeti mazuliyeti pek mümted olub evde boş oturmak mücibi kelâl olmağa başladığından ve sefaret hizmetlerinde tecribe olunmuş bendegândan bulunduğundan açık olan Viyana sefaretinin uhdesine tevcihini" istida etmiş ise de isaf olunmadı.

1896 [1313 H.] da İran Şahı Nasırüddin'in cülûsunun ellinci senei devriyesini tebrike ve nişan isaline memuren İran'a izam[2] ve müteakıben —ikinci defa— Tahran sefaretine nasb ile hakikatde merkezden teb'id olundu.

Sultan Abdülhamid, Paşayı mazul iken de saraya çağırarak bazı meselelere dair mütaleasını sormakta, yahud kendi istidası üzerine huzuruna kabul ederek maruzatını dinlemekte olduğundan bir mülâkatta Ermeni meselesine ve sair hususlara dair söylediği sözleri Padişah "intirika" addederek pek ziyade canı sıkılır.

Bir gün babamla Süleymaniye'deki konağına gittiğimizde Paşayı havlide araba içinde bulduk. "Ne olacağımı bilmiyorum. Galiba ölmeğe gidiyorum" mealinde meyusâne sözlerle saraya gitmekte olduğunu imâ etmişti. Bir müddet sonra Tahran'a gönderildi.

Tahranda bulunduğu esnada pek sevdiği bir kızının İstanbul'da vefatından pek ziyade müteellim olarak —vuku bulan müracaatleri üzerine— avdetine müsaade olundu. İstanbul'a geldi. Münzeviyane yaşadı.

Meşrutiyetin ilânından birkaç gün sonra —hasta olduğu halde— oğlu Celâl [Bey], koltuğuna girüp Bâbıâli'ye geldi, Sadrıâzam Said Paşayı tebrik etti.

1910 [25 Muharrem 1328] de Erenköyü'ndeki köşkünde vefat eyledi. Sahrayı Cedid'deki kabristana defnolundu.

---

[1] Yıldız evrakı arasında görmüştüm.

[2] Nasırüddin Şahın — sureti malûmede — intikalini, Tahran'a varmazdan evvel Kazvin yolunda haber aldığını Padişaha yazdığı 6 mayıs 1312 tarihli arizada söyliyor.

Halil Edib merhum, şu tarihi söyledi:

Yamarlar bizde erbabı yakine payei ilhad
Ne derlerse disün halk, hak şinasım ben dimem asla
Zuhûr eyler adîli bizde pek az, danişü fazlı
Müsellem, doğrusı bürhandan âri değil dava
Teessüflerle yazdım rıhletinde tam tarihin
Çekildi gitti vaefsus dünyadan Münif Paşa

Murassa Osmanî ve Mecidî nişanlarını, altın ve gümüş imtiyaz ve altın Girid madalyalarını ve Alman, Romanya, İtalyan, İran, Rusye, Yunan devletlerinin ve Papanın birinci rütbe nişanlarını hâmil idi.

Basılan eserleri:

1 — Dastanı Âli Osman. 2 — Telhısi Hikmeti Hukuk. 3 — Medhali İlmi Hukuk. 4 — İlmi servet. 5 Hikmeti [Hukuk mektebinde okuttuğu derslerden müteşekkil.]

Bursalı Tahir merhum "Osmanlı Müellifleri"nde basılmıyan "22" eserinden bahsetmekte ve bunlardan "Ingiltere Tarihi"nin nihayetinden noksan ve kendi yazısile muharrer nüshasının Millet Kütübhanesinde mahfuz olduğunu söyliyor.

Paşa merhum eşarının bir kısmını bir deftere yazdırmış, mükerreren bana göstermiş idi. Hattâ "Mahkemesi" redifli manzumeyi o defterden istinsah etmiştim.

Bir ziyaretimizde mütenevvi meselelere dair görüştüğümüz sırada bir münasibetle "bir şair Münif vardır ki Antakya'lı olmak cihetile bizim hemşehri sayılır. "Devlet" redifli kasidesi meşhurdur. Sefaretle İrana gitmişti. Ben de iki defa gittim. Birkaç vechile müşabehetimiz var. İleride o Münif ile beni tefrik edemiyecekler. Ben de bir "Devlet" kasidesi yazdım. Zatı Şahaneye gönderdim. Artık hayatımda mı verirler, sonra mı verirler bilmem" dedi.

Hattat Efgan'lı Sadık Efendiye — talik yazı ile — yazdırup taş basmasile bastırdığı o kasidenin bir nüshasını bana verdi. Müzehhibe tezyin ettirüp kendine gösterdim. Pek ziyde memnun olarak teşekkür etti.

İlim âleminde ilk defa kazandığı şührete "Mecmuai Fünün" sebeb oldu. Sadrı esbak Edhem ve Kadri, esbak Hariciye Nazırları Reşid Paşa zade Mehmed Cemil, Halil Şerif ve Aleksandır Kara Todori, Bahriye Nazırı İngiliz Said, Hazinei Hassa Nazırı Sakız Ohanes, Kastamonı Valisi Edhem Pertev Paşalar, Abdülhak Molla zade müverrih Hayrullah ve Matbuat müdiri Mehmed Şevki

Efendiler gibi zemanlarında ilim ve fenne vukuf ile maruf olan zevatın ve kendinin muhtelif mebahise dair makalelerile intişar eden o mecmua, memleketin irfanına hizmet etmiştir.

Ebüzziya diyor ki:

"Münif Efendinin bu eserile [Mecmuai fünun] ebnayı memlekete ifa ettiği hizmeti — kemali esefle tekrar ediyorum — devlet ifa edememiş, belki ifa edenlere manialar teşkil etmiştir. Binaenaleyh Münif Efendiye muallimini irfanı milletin en müfidi nazarile bakmak ve namını hafızai ebnayı vatana nakşetmek cümlemiz için bir vazifei şükürgüzaridir".

"Mecmuaî fünun"u 1882 [1300 H.] de üçüncü defa neşre başlıyarak ilk nüshasına dercettiği "bir yıldız böceği ile bir yolcı" unvanlı fıkradan[1] dolayı nüsha toplattırıldı, bir daha neşredilemedi.

Paşa mabeyne celb ve "yıldız böceği"nden maksadı sual olundukta "ben farsiyi sekiz yaşımda iken Ayintabda okudum. "şebtab"ın türkcesi yıldız böceği olduğunu da o zeman öğrendim. Bunda kasd aramak, eseri belâhettir" diyerek kalkup gitmiştir.

Diğer rivayete göre "yıldız böceği" tabirinden başka münderecat arasındaki "Başına bir felaket geldiği vakit anı daima başkasından bilme, elbette senin kusurundur."

Sözlerinin, yıldız böceğinden ziyade yıldız bucağında ki padişaha telmih maksadile[2] yazıldığına dair verilen jurnal üzerine mecmua men'olunmuş ve "sui maksadla[3] yazılan böyle muzır bir eserin neşrine ruhsat" verilmesinden dolayı — o vakit Maarif nazırlığında bulunan — Mensuri zade Mutsafa Paşa tevbih edilmiştir.

***

Sultan Abdülhamide saltanatının evailinde bir aralık ekonomi politik okuttuğu mervidir.

---

1 Fıkra şudur:

BİR YILDIZ BÖCEĞİ İLE BİR YOLCU

"Bir yolcu bir karanlık gecede kırda giderken yolunu şaşırmış olduğu halde uzaktan bir yıldız böceği gördü. Bunu fenerli bir âdem zannedip arkasından gitti ve nihayet bir bataklığa düştü. Herif, pek münfeil olarak böceğe itab etmiğe başlayıp "Allah müstahakını versin, sen niçin beni böyle fena yerlere getirdin" dedikte böcek "sana benim ardım sıra gel diyen oldumı? deyu cevap verdi. Başına bir felâket geldiği vakit anı daima başkasından bilme, elbette senin kusurundur.

Her ne gelirse sana senden gelir
Sen anı zannetme ki benden gelir".

2 Şübhemi var?

3 "Hüsni maksad" la yazılmış olması daha doğrudur. Zira gelecek bir musibeti ihtar etmek — zımnında faidei şahsiyede olsa — hüsni maksaddan ileri gelir. N faide ki gulgulei gafletle malûl olan kulaklar, hayırhahane sesleri dinlemek hassasından mahrumdur.

Hukuk mektebinde hayli müddet "medhali ilmi hukuk" "hikmeti hukuk" "edebiya" "belağat" "ilmi ruh" ve "ilmi servet" tedris eyledi.

Hukuk talebesinden iken paşanın derslerinde bulunmuş olan Esbak Sadaret müsteşarı merhum Ali Fuad [Bey] "Tarih encümeni mecmuası" na yazdığı makalede:

"Maarif Nezaretinin meşagili, yeniden tedkikat ve tetebbüatta bulunmağa müsaid ve paşanın lisanında talâkat ve sadasında kuvvet olmadığından ve diğer sebeblerden dolayı tedrisatından lâyıkiyle istifade edilemediğini", "ihatai kâmile sahibi bir âlim, ya edib olmayup malûmatı mütenevviayı haiz[1] ve erbabı danişden madud", "filesof meşreb, hoş suhbet, mahfuzatı çok, meclisi ülfeti tatlı", "herkese karşı tevazu ve nezaket gösterir, kimseyi incitmez, şark ve garbin ulema ve üdebasiyle ihtilâtı ve edebî mübahasatı sever ve her birine kendi lisanile hitab eder" ve "eslâf ve muasırini olan ricalden kimseyi beğenmez, kendi nefsine va malûmatına itimadı pek fazla[2] bir zat" olduğunu söyliyor.

*
**

Ebüzziya Tevfik [Bey], Paşanın vefatından sonra "Tasviri efkâr"a yazdığı kadirşinasane makalede diyor ki:

"... Düşündüğünün hilâfını söylemediğinden ve kimseyi aldatmadığından[3] ve kanaati vicdaniye hâsıl ettiği hususatın müdafaasından geri durmadığından "frenk meşreb" lik ile ittiham olunmakta idi. § Mecbul olduğu fezaili ahlâkiyeden biri de daima muhaverat ve muharreratında mahviyetkârane idarei lisan etmesidir. Hiç bir eserinde müddeiyane bir tarzı beyan gösterilemez. Yazdığı şeylerde gayet sade ve vazıh bir üslûb ile ashabı mütaleanın nahvetini okşayacak surette ifhamı meram mutadı idi. Üslûbu bazı tabiratı hayideyi havi olmakla beraber gayet ulvî bir kalbin sanihatından ve binaenaleyh bir pederin evlâda hitabı kabilinden nasıhane ve safvetkârane bir edada bulunduğu için seve seve okunur. Tarzı beyanı nümûnei taklid olamazsa da efkârındaki selâmet ve cevdet ve hele fikri terakkide izhar ettiği haliset, her zemanda makbul olabilecek bir meziyettedir. § Başlanmış, itmam edilmemiş eserleri olduğu gibi mütenevvı mevad üzerine yazdığı ve henüz neşredilmemiş makaleleri vardır. Mektebi hukukta verdiği derslerden bazıları, ezcümle "Hikmetülhukuk" asarı muhalledendir. Bazı durubı emsalin şerh tarikile mevarid ve medaribini tayin ve bunları ufak defterlerde cemetmiştir. Makamatı hatiriden bazı makaleleri terceme eylemiştir. § Her türlü tevehhümattan azade ve kibrü azamete değil, ihlâs ve tevazua dildade idi. § Şinasi, tab'an ve mesleken, hattâ hulkan ve mizacen gayet hırçın ve kimse ile uzlaşmamakla beraber mükibbi kin olduğu halde Münif Paşa, bu gibi ahlâk ile meftur olanlara karşi daima mütesamih ve afüv bulunmak ister ve bulunurdu. § Ömrünü hiç boş geçirmemiş, daima maarif ve maaliye hasrı tetebbüat ve tahkikat ile tevsii irfan eylemiştir. § Lisanından fimüddetilömür kizb sadır olmamıştır. Ne mütekebbirin kibrine, ne müteazzimin azametine vücud verirdi. Her kim olursa olsun serd ettiği mütalaatda isabet göremezse red ve cerhden çekinmezdi. Yusüf Kâmil Paşa, fev-

---

[1] Elbette bu da büyük bir meziyyettir.

[2] Bu söz de fazla.

[3] Bir âdem, başkasını aldatmadığı halde bazan kendini aldattığı vâkidir!

kalâde müteazzim bir adem olarak yanına girenler, sıkleti izafiyei azametinden ezildiği halde[1] Münif Paşa, kendisile lâübaliyane musahebet ederdi. Müddeti ömründe kimsenin eteğine vardığı görülmemiştir ve bir ferde eteğini öpdürmemişti. § Hezil ve istihzadan hoşlanmaz ve kendisile bilmediği bir tıflı mürahık istişarede bulunsa anı irşad edecek delâil ile tarikı sevabı iraeyi kendisine vazife addederdi. Müsahabeti kimseyi sıkmazdı. Herkese ifayı hürmet ettiği içün küçük büyük herkesin mazharı hürmeti olmuştur. Hanesi şark ve garbten gelen fudala ve urefa ile bir encümeni daniş ve irfan hükmünde idi.

Fas'dan Mağribi aksadan, Çin'den, Japonya'dan İran ve Turan ve Buhara'dan pek çok seyyah, hanikahı fazlü kereminde lükataçini niami maddiye ve maneviye olurdu. Bir nadirei rüzgâr idi. Beş altı senedenberi şuuru zaf ve fütur hâsıl etmişti..."

Evvelce söylediğim vechile pek eski ve pek samimî olan hukuk ve müvalâta istinaden kardeşim Ahmed Tevfik merhumla daima ziyaretine giderdik. Hakkımızda iltifat ve mahabbet ibraz ederdi.

Tab'an nazük, halim ve pek ziyade mütevazı ve hakîm meşreb olduğundan herkese hüsni muamele ederdi. Bazı ekâbir gibi tavrı nemrudane güstermezdi.

Son defa Maarif Nazırlığında bulunduğu esnada — o vaktin usulüne ittibaan — bir ramazan akşamı konağına gittim. Zevki selime muvafık olarak tertib edilen yemek masasına dizildik.

İftar vakti hulûl ettizi sırada uşaklardan biri gelüp paşanın kulağına birşey söyledi. Müteakıben — fakir olduğu kıyafetinden anlaşılan — sarıklı bir âdem

---

[1] Ebüzziya'nın dediği gibi Yusüf Kâmil Paşa, "fevkalâde müteazzım" değildi. İzzeti nefsini mühafazaya itina eder, haysiyetine dokunacak hallerden sakınır, riyakârane ve münafikane muamelelere tenezzül etmez, o zemanın paşalarından bazıları gibi sakalını şunun bunun eline vermez, güzel sözler ve lâtif lâtifelerle herkesi tatyib eder, kimseyi incitmez, ağır başlı, vakur, fâdıl, kâmil, kerenıkâr bir zat idi. Azamet ile vakarı birbirine karışdırmamalıdır.

Ebuzziyanın dediği gıbi "yanına girenler, sıkleti izafiyei azemetinden" ezilmezlerdi. Bilâkis yanına girmeğe özenirler, girdikce safayab olurlardı.

İlim ve fazilet sahibleri, her hale tahammül ederler, fakat azemete tahammül edemezler.

Kâmil Paşa "fevkalâde mütaazzım" olsaydı zemanının — yaşlı, genc — bütün erbabı kemâli, şark ve garbin fudalâsı, onun nadii irfanında kemali bahişle isbatı vücud etmezlerdi.

O zemana yetişenler neklederlerdi: Sefarethanelerde resmî balolar ve ziyafetlerde en kibar, hattâ en genc kadınlar bile Kâmil Paşanın etrafına toplanırlarmış.

Paşanın meclisine "şark encümeni daniş ve irfanı" namını veren Ebüzziya'dır. Erbabı meziyyet ve marifetden olmak şartile mütaleatını serbest söyleyenlerden paşanın mahzuz olduğu, kendini tanıyanlarca müsellem idi.

Münif Paşanın "lâübaliyane musahabet" etmesi, Kâmil Paşaya ehemmiyet vermemesinden değil, paşayı — daha çocuk denilecek bir yaşta iken — Mısır'da tanıyarak daima iltifat ve sahabetini görmesinden ve — kendini aile efradından zan ettirecek derecede — nisbet ve hususiyet kesb etmesinden dolayıdır. Bu sebeble kendide — en eski mühiblerinden olan — babamıza kardeş ve benimle kardeşime de evlâd muamelesi gösterir, sinnen ve ilmen huzurunda söz söylemek salâhiyetini haiz olmadığımız zemanlarda bile her şeyi söylememize müsaid bulunurdu.

geldi, birlikte iftar etti. O âdemin, civardaki mescidlerden birinin müezzini olduğunu sonra anladık[1].

Diğer vükelâyı fiham, sofralarına mahalle müezzinini değil, mahalle imamını da kabul etmezlerdi.

Ayintablı Hacı Ali Efendi namında yaşlı bir âdem vardı ki senelerce Maarif Nezareti serhademeliğinde bulunmuştu. Vaktile Mısırda perişan bir halde kaldığı hengâmda babamın lûtuf ve insaniyetini gördüğünden ve ebediyyen minnetdarı olduğundan bahsederek hakkımda hürmet gösterirdi.

Bu âdem, hastalığı esnasında Münif Paşanın, evine kadar gidip hatırını sormak lûtfunda bulunduğunu gözleri dolarak anlatır ve dua ederdi.

Bir gece — meclisi maarif azasından iken vefat eden — hocalarımızdan Ahmed Vasfi Efendi ve diğer bir zat ile ziyaretine gittik. Güzel döşenmiş bir odada oturduk.

Paşa "burada on millet efradı toplanmıştır. Herkes, kendi milletinin lisanı ve musikisi ile terennüm etsin" dedi. Kapının yanında oturan Çinli Efendi, tuhaf bir tarzda başını sallayarak terennüm etmeğe başladı. Güldüğümüzü belli etmemek için zahmet çektik Paşa da bıyık altından gülmekte idi.

Bir Arabla bir İranlı da nağmesaz oldu. Onlardan sonra nevbeti terennüm bize geldi. Paşa "buyurun bakalım" dedi. Ahmed Vasfi Efendi "bizim hazırlığımız yok. Hazırlanalım da başka gece biz de ırlarız" dedi.

Hoca Efendi, bu sözü — gûya gayet mühim bir konsere hazırlayacakmışız gibi — o kadar ciddî bir tavurla söyledi ki paşa ve biz, evvelce gizlediğimiz kahkahaları koyverdik.

Bir aralık uzun müddet ziyaret edemedik. Çünki dimağı teleyyün etmiş, konuşamıyor gibi sözler işidiyorduk. Diğer mâniler de vardı.

Bir sonbaharda kardeşimle Erenköyündeki köşküne gittik. İstanbul'a indiğini söylediler. Birkaç gün sonra konağına gittik, görüştük. Dimağında birşey yoktu. Bizi derhal tanıdı. Hattâ o günden on beş sene evvel kendinin delâletile hukuk mektebine girdiğimizden bahsetti. Mukaddema babamızla ziyaretine gitti-

---

[1] Halil Edib merhum, bir ramazan gecesi evimize geldi, kemali teessürle şu sözleri söyledi: "Bu akşam maarif erkânından üç arkadaşla nazırımızın iftarına gittik. Badettaam oturduğumuz odaya bir zat girdi, paşayı etekledikten sonra bir kenarda oturmak ister gibi oldu. Paşa, "Haydi bakalım, sen aşağıya git" demesile zavallı âdem, hicabından yerlere geçecek hale geldi. Şaşkınlıktan öteye beriye piçü tab etti, kapıyı bulup çıkıncaya kadar akla karayı seçti. Biz de tavan başımıza yıkılmış gibi — yerlere geçtik Yediğimiz burnumuzdan geldi. Az müddet sonra bir vesile ile savuştuk".

"Dinde lâubali" denilen o nazırla "mütedeyyin" denilen bu nazırın haline nazarı ibretle bakınız. Ötekinin birlikte yemek yediği cerrar makulesi fakir bir müezzindir. Berikinin huzurunda bulundurmayı kibir ve azametine yakıştıramadığı zat ise devlet memurlarından ve birkaç lisana vâkıf mekteb muallimlerindendir.

Bihakkın mütedeyyin olanlar, son derece mutavazı olanlardır. Din, kibir ve ruunetden mütebaiddir

ğimizde kapının önünde tesadüfle "ölmeğe gidiyorum" dediğinden, ihtiyarı zahmetle evine gittiğimiz halde bizimle görüşemediğinden, ziyaretımize geleceğini söylediği halde gelemediğinden dolayı hâlâ mahcub olduğunu ve rahatsızlığı zail olunca evimize geleceğini söyledi.

Fransızcayı ilerletip ilerletmediğimizi sorduktan sonra şu fıkrayı nakletti:

Sadrı esbak Fuad Paşa, fevkalâde sefaretle Rusyaya gönderildiğinde imparator, bir münasibetle "askerinizi epeyce tanzim ettiniz ve maarifin terakkisine de çalışıyorsunuz. Fakat Fransız ve sair Avrupa lisanlarile uğraşmak, bunları öğrenmeğe çalışmak sizin için lüzumsuzdur. Siz kendi lisanınızı öğreniniz, kâfidir" der.

Fuad Paşa, mütekellim, aklı başında ve sözünü esirgemez bir âdem olduğundan "Fransızca öğrenmek, bizim için nasıl lüzumsuz addolunur ki bugün zatı haşmetpenahilerile o lisan sayesinde teşerrüf ediyorum" cevabını verir."

Paşanın meclisinden istifade olunurdu. Suhbet, ekseren ilim ve marifete inhisar ederdi. Yanlış telâffuz olunan kelmeleri tashihde asla müsameha etmezdi.

Bir gün huzurunda Safvetin "Beranje" manzumesini okuyordum. "İstanbul'da "nice" ile "niçe"yi tefrik etmiyorlar. "nice"nin nasıl ve "niçe" nin nekadar demek olduğunu pederim söylerdi)' dedi. Bunun böyle olduğunu bilmiyordum. O günden beri "nice" ile "niçe" yi birbirinden ayırmağa dikkat ediyorum.

Bazı kelmelerin asıllarını ve iştikaklarını tedkik ile meşgul olurdu. Bir gün Hayret Hocaya "martaval kelmesinin aslını arıyordum. Nihayet buldum. "marı tavil[1]" imiş" der. Hayret "efendim, bu da bir nevi martaval!" cevabını verdiğini Hayret, hikâye ederdi[2]

Paşa, zemanının maarifine, matbuatına, ricaline ve ulemasına dair niçe müfid malûmat verirdi, fıkralar naklederdi. Hafızaya güvenerek pek çoğunu kaydetmedim. Kaydettiklerim de evimin işgalinde zayi oldu.

Hele matbuata dair söylediği sözler ve fıkralar nekadar mühim ve bugün için nekadar kıymetli idi.

Bir gün gazetelerden ve muharrirlerden bahsolunurken dedi ki:

"Ben "Ceridei Havadis" te muharrir iken orada bir cahil kâtib vardı. Frenkce gazetelerden tercüme ederek takrir ederdim, o yazardı. Meselâ "elektrik" derdim. O "telgraf" yazardı. ".Canım, niçin benim söylediğim gibi yazmıyorsun?" dedikce "ne beis var efendim, o da alfranga bir kelime değil mi?" cevabını verirdi".

---

[1] Paşa merhum, galiba "taval" kelimesini "tavil" in azmanı farzetmiş, "mar" n kuyruğuna da bir kesre koymuş, kerli ferli bir "marı tavil" meydana gelmiş.

Yahud "söz uzayınca yılan olur" meselinden de — şimdiki tabirle — ilham alarak "martaval" a çeki düzen vermiş, "marı tavil" yapmış.

[2] Konağın iç kapısından girince karşıda — içi doldurulmuş, ayakta — büyük bir ayı görülürdü. Hayret ayı için "sahibi beyte beraati istihlâldir" derdi.

Biraz okuyup yazmağa başlayınca — on altı on yedi yaşımda cahil bir çocuk olduğumu unutarak — galiba kendimi erbabı malûmattan tehayyül etmişim ki gazetelere makaleler yazmağa, risaleler telif ve tabetmeğe başladım. O sırada bastırdığım bir risalemi Paşaya takdim ettim, tehattur ettikce kendimden sıkılmaktayım.

Paşa, beyanı memnuniyet ettikten sonra "Ticarete üzenen bir âdem, kâfi derecede sermaye sahibi olmadıkca mal satmıya kalkışmamalıdır. Çünki alt tarafı gelmez, kâr edeyim derken iflâs eder. Bir tacirin çırağı mal satar, fakat kendinin değil, ustasının malını satar. Başkasının malını satmaktan ümmid edilen faide hâsıl olmaz. İnsan, kendi sermayesile mal satarsa elbette kârı kendine aid olur. Bunun gibi heveskâr gencler de ilmî sermaye tedarük ve satılabilecek mal istihsal ettikten sonra eser yazmağa başlarlarsa kârlı çıkarlar" mealinde sözler söyliyerek hayırhahane nasihatte bulunmuştu.

«پیر طور نجب لازمهٔ عهد شبابست» mısraına masadak olarak bu nasihatten hoşlanmadığım için diğer bir risalemin mukaddimesinde "insan, bir taraftan kazanır, bir taraftan satar" kabilinden lâflarla paşa merhume zımnen itiraz etmiştim.

Aradan yıllar geçti. O lâfların nekadar cahilâne ve hadnaşinasane olduğunu anladım ve paşaya - gıyaben - tarziye verdim.

Merhumun meziyetlerinden biri de, her kim, kendinden ilmî bir mesele sorsa cevab vermesi idi. O devirde o mertebede bulunan diğer âdemlere mesele sormak, büyük mesele olur, hadnaşinaslığa haml olunurdu. Çünki — ekserinin ne küçük âdemler olduğunu bilâhare anladığımız — o büyük âdemlerin huzurı azamet nüşurlarında söz söylemek şöyle dursun dudak bile oynadılamazdı.

Bir aralık — muhtelif mesleklere mensub — meşahîri milletin tercemeihallerini yazmak istemiştim. O zemanlar, heman hergün evimize gelen müteveffa Ali Emirî, vaktile Ümid burnuna gönderilen Hoca Bekir Efendinin de yazılmasını ve Münif Paşadan malûmat istenilmesini ihtar etmişti.

Bir müddet sonra paşanın hastalığı haber alınarak babamla beraber konağına gittik. Paşa, yatakta idi. Kalben "kâşki afiyette olsaydi de Bekir Efendi hakkında malûmat isteseydim" derken hizmetci bir kart getirdi. Gelen, Bekir Efendinin oğlu Ataullah Efendi ise ne buyurur sunuz? Ben, şu tesadüfe — yine kalben — taaccüb ederken paşa, bu zatı bize tarif için babasının tercemei halini nekletmesin mi?

Son zemanlarında — kendi arzusile — haftada bir defa geceleri kardeşimle ziyaretine giderdik. Memnun olur, teşekkür ederdi. Çay, yahud şerbet yerine sütlü saaleb içer, bize de içirirdi.

Söz söylemeğe kudreti olmadığından "siz söyleyiniz, ben dinleyim" derdi. Bazan bahse karışarak gayet hafif sesle birkaç söz söylerdi.

Makamı ikbalde iken — yukarıda söylediğim gibi — kendi milletimizden başka ecnebi milletlerden de birçok kimse gelir, yenir, içilir, suhbetler edilirdi. Ekseren oturacak yer bulunmazdı.

İdbar yüz gösterince yüzünü çeviren çevirene. Bu halden bittabi müteessir olur, fakat birşey söylemezdi.

"Gece pervanelerle bezmi germagerm idi şem'in
Seher gördüm ne pervane, ne şem'î meclis ara var"

Mealine masadak olarak merhumun bazan büsbütün yalnız kaldığı da görülürdü. Ekseren yanında bulunan, kendi mensublarından Abdullah ve esbak mektebler müfettişlerinden Enver Efendiler idi. Bunlar, ne söyliyebilirlerse paşa onu dinlemeğe mecburdu. Çünki onlardan başka gelip giden yoktu.

Vaktile o bezmi ülfette, o encümeni danişde gördüğümüz hayatı, şevku neşveyi, dinlediğimiz ilmî, edebî mübahasatı düşündukce, şimdi — kabristanda bulunuyormuşuz gibi — meclisi istilâ eden sükûnı hazini, meclis sahibinin rikkat amiz, melâl engiz hâl ve kalini gördükce fevkalâde müteessir olurduk.

*
* *

Paşa merhum da şark ve garbin nefîs kitabları ve kıymetli resimleri vardı. Yatak odasında Kethüdayi sadrı âlî Giridli Ahmed Resmi Efendinin resmi asılı idi altına "Ahmed Efendi resmidir" yazmıştı.

*
* *

Vaktile meşahîri ülema ve üdebanın yazılarına mahsus olarak tertib ettiğim mecmuaya ilk defa Abdülhak Hâmid, sonra paşa merhum, yazı yazmıştı. Paşanın yazdığı kıt'a[1].

"Huzuri kalb, ne rifattedir ne servetde
Ne bezmi ayşü safada ne günci üzletde
O kimyayi saadet ki hep anı ararız
Olursa ancak olur hikmetü faziletde".

*
* *

Mufassal ve mükemmel bir tercemei halinin yazılmadığından ve bunun lüzumundan birkaç defa kendine bahsettim. "Afiyet bulursam yazarım" dedi. Afiyet bulup yazamadı.

O, vaktinde gerekti. « بعد خراب البصره » yazsa da arzu olunan faideyi temin etmezdi.

*
* *

Ecnebi askerler tarafından evimin işgal edildiği esnada nasılsa kurtulan pek az evrak arasında paşanın yalnız iki mektubı elime geçti ki bunun birini — Maarif

---

[1] Merhum, bunun terceme olduğunu söylemişti.

Nezaretinden son defaki infisali üzerine — babam Mehmed Emin Paşa merhuma, diğerini de — kızının vefatından dolayı takdim ettiğim taziyetnameye — cevaben Tahrandan bana yazmıştır, ziya'dan muhafaza için buraya dercettim.

"İnfisali acizanemden dolayı maesiri dilnevazi ve tesliyeti şamil enmile pirayı izaz olan tahriratı mekârım gayatı mün'imaneleri, fevkalgaye mucibi mahzuziyeti senaveri oldu.

Seferi derya esnasında bazı muhalif rüzgârlara tesadüf olunduğu gibi devlet memuriyeti sırasında bulunanlar dahi böyle azl ve nasb inkılâbatından masun olamazlar. Şu mütalea, mayei tesliyet olduktan başka yerimize gelenler arzu olunduğu vechile mesalihi ammeyi daha ziyade hüsni suretle tesviye ederlerse bizce badiî şükraniyet[1] dahi olur.

Mahdum bey, bu defa mücerred himemi behiyelerile merhum paşanın tabolunan mecmuai asarından[2] bir nüsha ihda eyledi. Kemali memnuniyetle telâkki ve mütalea eyledim. Doğrusu bu vechile müşarünileyhe karşı vazifei hukuk perveriyi ifa ve hem de bizim gibi muhlislerini vayemendi sürurı evfa buyurdunuz.

بعد ما تا badema dahi senaveri bi riyalarının eseri hamei mehasin allâmelerile dilşad buyrulması babında lütuf ve irade efendimindir."

25 kânunıevvel 1307
Nazırı maarif sabıka
Münif

§

Taziyet namei meveddet allâmeleri enmile zeybi izaz oldu. Harmeni sabrü sükûnumu suzan eden vak'ai fecia münasibetile teselliyeti hatırı fatıra himmet buyurmaları hakikaten şayanı şükraniyet bir eseri mürüvet ve insaniyettir.

---

[1] Paşa merhum, böyle sakat kelimelerden asla ığmaz etmezken bazan kendi de zuhul etmiştir.

[2] 789 uncu sahifede Yusüf Kâmil Paşanın tercemei halinde bahsettiğim "eseri kâmil" dir. Münif Paşanın Maarif Nezaretinde bulunduğu esnada eserin tab'ına müsaade olunmasını istida ettim. "Makteli asar" olan "encümeni teftiş ve muayene" den "tab'ı asla caiz değildir" denilerek reddolundu. Encümenin Reisine müracaat ettim. Mantık dairesinde ne söyledimse hiddetle reddetti. Çocukluk saikasile zemanın mehalikini düşünmiyerek baklayı ağzımdan çıkardım, ayni hiddetle ne söylemek icab ettise söyledim. O teessürle paşanın makamına gittim. Eserle benim hakkımda ne yolda muamele gösterildiğini arzettim. Paşa, teessürümü teskin ettikten sonra eseri elimden aldı, çantasına koydu. Ertesi günü beni çağırttı. "Eseri bu gece tedkik ettim. Münderecatından

"hal' olup Sultan Aziz, Şah Murad Han oldu
Biri giryan gözümün diğeri handan oldu .

Beyti çıkarıldıktan sonra tab'ını tensib ettim" dedi. Encümeni teftişten bir memur celbetti. Ruhsatname yazılıp eserle beraber bana verilmesini emreyledi. Ruhsatname derhal yazıldı. Bir müddet sonra eser basıldı. Paşanın hukukperverliğinden, bahusus encümene karşı hakkımda gösterdiği sahabetten dolayı müteşekkir ve minnetdar olarak eserin bir nüshasını takdim eylemiştim. Allah ruhunu şadeylesin.

"Tarif edemem çektiğim alâmı felekten
Zira ki anın zikri de bir gûne elemdir"

Müfadı, tamam hasbıhali müstemendanem olduğunu beyan ile hatmı kelâm ederim ve peder paşa hazretlerine dahi arzı hulûs ve teşekkür eylerim. Olbabda lûtufü irade efendimindir.

21 Nisan 1313

Sefiri Tahran
Münif

*
* *

HÂB

Rahatı cismü cansın ey hâb
Sana mimarı ten denilse seza
Makdemin taze can verir bedene
Şad olur dil senin visalinle
Def'i rencü kelal içün olmuş
Birisi etse sa'yide ifrat
Sen gibi bir aziz mihmane
Ceyşi vehmü hayal oldukca
Mülki dil paymal olurdu eğer
Vasfı nuşini şükür ile müdam
İstemem ben seninle olmaz ise
Gösterüb muhtelif alâmetler
Neola ger hamei bedi nigâr
Mazharı varidatı âlemi gayb
Barigâhı harimi manada
İyi gün dostusun biraz amma
Hemdemin daim ehli zevku safa
Pisteri naz içinde tabesabah
Bezmi meyde hemişe hazırsın
Derd mendanın ahu feryadı
Baht bidar olmasa olmaz
Dili gamnâkten kaçarsın sen
Hele uşşakı zar leylü nehar
Sitemin barını çeken çoktur

Lâ cerem firkatin azabı sa'ir
Çünki eylersin anı sen tamir
Sana derler eğerçi mevti sagir
Olsa da caygâhı köhne hasir
Dergehin melce'i sagirü kebir
Derakab sensin ana damengir
Simü zerden seza yapılsa serir
Şebi tar içre rahyabı zamir
Olmasan sen ana muinü zahir
Ehli irfan eder seni tevkır
Tahtı zerrinü came habı harir
Kâh olursun beşirü kâh nezir
Vasfını böyle eylese tahrir
Kâşif raz namei takdir
Ne aceb levha eyledin tasvir
Bu sıfat sende kabili tabir
Başka yoktur sana enisü semir
Nimeti vuslatın ile dilsir
Eylemezsin bu babda taksir
Sana hayfa ki eylemez tesir
Emeli vuslatın netice pezir
Öyle kim avcıdan kaçar nahcir
Hasretinle firaşı gamde esir
Biri de işte bu Münifi hakir

*
* *

GAZEL

Tabib derdimi gördü devadan el çekti
Şifa duasın edenler duadan el çekti
Gönül ol âfeti can dameninden el çekmez
Eğerçi nikübedi masivadan el çekti
Ben eyledikce terakki tariki aşkında
O senkdil dahi mıhrü vefadan el çekti
Niyazii nalem ana etmedi eser bir gün
Ne nazü işve ne cevrü cefadan el çekti
Rehi tevekküle ihlâs ile ayak basalı
Gönül keşakeşi havfü recadan el çekti
O rütbe erdi kemale gınayı tab'ım kim
Atayı mirii senayı gedadan el çekti
Münif eyleyemez serfüru edaniye
Hakikat ehli bütün bu riyadan el çekti

***

NAZİRE

Kesmiş atmış ise takdiri huda mahkemesi
Ani nakz evleyemez çunu çera mahkemesi
Hak ile batılı temyize nice kadır olur
Bir takım kaili لا عين لنا mahkemesi

Hâkim eytame birader oluyormuş ne aceb
Bundan âlâ olamaz adlü vefa mahkemesi
İsti'aze ederiz öylesi hâkimlerden
Anların mahkemesi şerrü şeka mahkemesi
Anların hükmüne pek müşkil idi katlanmak
Arada olmasa teslimü rıza mahkemesi
Lâ cerem birde olur sabrü teselliye medar
حسبنا الله تعالى و كفى mahkemesi
Hâkim oldur ki ola ehli kemalü tahkik
Hem de vicdanı ola sıdku safa mahkemesi
Taki hak ile ede batılı haktan temyiz
Olmalı matlaı envarı Huda mahkemesi
Hiç bir lâhze zühul etmiye kim bişübhe
Akıbette kurulur ruzı ceza mahkemesi
Akviya eyliyemez anda nüfuzun icra

Ana dense yaraşırdı zuafa mahkemesi
Sen olurdun ana elbette reis ey Dürrî
Olsa Antabda birde üdeba mahkemesi
Peyrev olsan ne olur sen de bu üstada Münif
Her ne hüküm etse revadır şüera mahkemesi[1]

Yedi bendden mürekkeb olan "Mekteb" manzumesinin bir bendi:

Aç didei basireti afaka kıl nazar
Pürdir zemanımız da acayible serbeser
Hem nevimiz bu nüshai kübra olan beşer
Şimşek gibi bir afeti emrine ram eder
Seyri seri ile cevelângâhı bahrüber
Cevvi havaya çıkmada şahini tiz per
Bahri muhit ka'rınada korkusuz iner
Yarab daha neler yapacaktır daha neler
Mekteb değilmi menşei hep bu bedayiin
Ehli kemâle işte mükâfatı Saniin

*
* *

Sultan Abdülhamidin cülûsunda söylediği kıt'a
Halkın muradı Hazreti Sultan Murad idi
Hakkın muradı Hazreti Abdülhamid imiş
Her işde mülkü millet içün hayrı mahz olan
Elbette mayürad değil mayürid imiş[2]

Köse Raif Paşaya vezaret tevcih olunduğu esnada söylediği kıt'a

Üç tuğlu vezir olurdu evvel — Üç tüylüsü oldu şimdi peyda
Üç tuğ ile üç tüyü kıyas et — Devlet ne idi ne oldu hâlâ

*
* *

Ele geçmezse eğer sevdiğimiz — Çare ne sevmelidir eldekini

*
* *

---

[1] Bu kafiye ve redifte bir manzume daha vardır ki — tazmin şeklinde — Münif Paşanın 17 mısraını da muhtevidir. Paşadan sormuşdum. "Benim manzumeme başka beyitler karıştırılmış. Onlar benim değildir" demişti. Beriki manzume, Kemal Paşa zade Said Beyin eseri olduğu mervidir.

[2] Bu kıt'ayı Tahran sefiri iken — arz olunmak üzere — Hariciye Nazıretine göndermiştir. Babıalice arzına cesaret edilemediği mervidir.

Berlin'de hususî bir bağçenin kapısına yazılmış olan almanca beytin tercemesi[1] :

ای کدر باغم نهی پای کذر
دست بر اثمار و ازهارش میر
خوانده باشی چون جناب والبشر
زین چنین وضعی زجنت شد بدر

**
*

Dilsiz ve âma mektebinin açıldığında söylediği kıt'a

Enderin asrı marifet pira — Nümud ademi yedi beyza
Destha cayı gûş migirend — Çeşmha cayı didei bina[2]

---

[1] O beyti Edhem Pertev Paşa da Türkceye terceme etmiştir.
[2] Kıt'anın fransızcası da vardır.

MÜNİF

Tarsusî Zâde Münif [Efendi], Tarsus müftisi Ahmed Hilmi Efendinin torunu ve Hakkı Efendinin oğludur. 1873 [1290 H.] de Tarsusta doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerde okudukdan sonra Mülikye mektebine girdi, ikmal etmeden 1894 de Avrupa'ya kaçdı. İbtida Ceneve'de, sonra Mısır'da hükûmet aleyhine neşriyata başladı, gazetelere bir çok yazı yazdı. Giyaben icra olunan muhakemesinde medenî hukuktan iskat ve emval ve emlâki haczedilerek satıldı. Bu muhakemeyi nazmen tasvir etti.

Satılan emlâkini amcası Sadık [Paşa], Münif Efendi hisabına aldı, onun pek sevdiği Kâhya oğlu Mehmed [Efendi] ye idare ettirdi.

Meşrutiyetin ilânından bir sene sonra Avrupadan Tarsusa döndü. Genclik zemanının aksine olarak münzeviyane yaşamağa başladı.

Bir aralık yine Avrupaya gitti. İki sene Cenevre'de kaldı. Oradan İstanbul'a gelerek eşarının bir kısmını ihtiva eden "Zafer" namındaki mecmuayı[1] tabettirdi. Bir kısmını da Tarsusta bastırdı. Diğer eseri "Hale"[2] dir.

Şubat 1930 da Tarsusta vefat etti.

Adana eşrafından Bay Abidin Subhi Ramazan oğlu tarafından mukaddema gönderilen varakada deniliyor ki:

"Ateşîn bir zekâya mâlik olan Münif Efendi, gencliğinde işrete fazlaca inhimak etmişti. Gerek işretin tesiri, gerek ailesinin duçar olduğu asabî rahatsızlık, onda da tesirini gösterdi. Bilahare işreti terketti. Son zemanlarında yirmi dört saatta iki kıye süt ile gızalanırdı. Senelerce ağzına bir parça ekmek almadı. Vefatından evvel emlâkini sattı. Esmanını Sadık [Paşa] ya tevdi ederek yavaş yavaş sarf etmeğ başladı. Fukaraya para verirken ihtiyatlı bulunmasını tavsiye edenlere, mevcud paranın hayatı müddetince kifayet edeceğini söylerdi. Filhakika kifayet etti. Sarf edemediği kısmını Kâhya oğlunun ailesine teberrü eyledi. Musalli, mütttaki ve fukaraperver bir zat idi."

---

1 İlk defa "Cenevre" de 1903 de, ikinci defa 1914 de İstanbulda basıldı.

2 1923 de İstanbulda basıldı.

RABBİME HİTABIM

Âsarın içinde Hak! bu bende Bir gölgeyim öyle, hisli, zinde
Hiçlik! bu tecessüm etti bende Sensin o seven de, sevdiren de

***

SEVDİĞİME

1

En güzel bir baharı şaşaadar En güzel renkli, en güzel ezhar
Ayda en tatlı halei bidar Ey benim tapdığım güzel, ey yâr!
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

2

Cezbei didei lâtifi hazan Tatlı mai ve dilfirib umman
Aşkı bihuş eden bir âhı nihan Ey benim tapdığım mücessem an
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

3

İşvebaz, öyle bir sihirli nigâh İlk yaradıldığı leyaldeki mah
En güzellerdeki hilâlı siyah Ey benim tapdığım güzellik ah
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

4

Bir lâtif nevbaharda tatlı seher En güzel kuşdaki mülevven per
Gökde hattâ o bazı huriler Ey benim tapdığım sehar perver
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

5

Tatlı bir levhai güzini gurub Herkesi ânına eden meclûb
Belki bizzat o aşkı dil mergub Ey beni hüsnüne eden mağlûb
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

6

Şairin tapdığı sihirli hayâl Kalbi meftun eden güzel âmal
Kürei arzda en seçilme cemal Hüsne fikrimde bulduğum timsal
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

7

Yerde gökde ne var ise ebcel Yerde gökde ne var ise ekmel
Yerde gökde ne var ise ecmel Ey benim tapdığım ilâhî güzel
Sana nisbetle hiç kalır yine hiç

Cinova 15 Teşrinisâni 1907

MÜNİRE

Münire [Hanım], Anapolili Rüstem Ağa'nın oğlu sadrı esbak Mehmed Derviş Paşanın[1] kızıdır. Takriben 1825 [1241 H.] de doğdu.

Hususî muallimlerden Arabî ve Farisî ve Müştak Efendiden edebiyat okudu. Bilâhare Kerbelâ mutasarrıfı olan Ali Rıza Paşa ile izdivac etti. Yenikapu Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Salâhüddin Dede Efendiye inabe ederek müridanı zümresine dahil oldu.

1903 [1321 H.] de vefat etti. Karaca Ahmed'de aile kabristanına defnolundu. Salâh ve ulüvvi cenab sahibi idi.[2]

Eş'arının ekseri, münacat ve nuutdan, çarıyar ve piranı tarikat hakkındaki medhiyelerden müteşekkildir. Garamiyata müteallik manzumeleri de vardır.

*
* *

GAZEL

Aşktır tesliyyete her lâhza bais âdemi
Aşksız mümkin mi çekmek germü serdi âlemi
Görmedim hiç kimseyi memnunı ayşi ruzgâr
Bulmadım bir ferdi kim olsun şuunun hurremi
Macerayı ömrü yâdettikce her bir anının
Fikrimi işgal ider bince sürurü matemi
İtme ey akıl teessür lûtfü kahrı çerhden
Gayeti şadide, mihnetde olurmuş göz nemi
Arzıhal itmem Münire, gayriye Allahdan
Ehli halin var ise Allah gerekdir mahremi

*
* *

Macerayı aşkı levhi dilde tasvir eyleriz
Berkı suzı ah ile çerhı alevgir eyleriz

---

[1] 1818 [1233 H.] de Sadrıazam oldu. 1837 [1253 H.] de vefat etti. Şeyhülharem nasbolunduğu esnada veda için — o zeman pek mukbil olan — Mülkiye Nâzırı Pertev Paşaya geldikte "bendenizi oralarda unutmamanızı reca ederim" demiş ve "inşaallah karîben bendeniz, zatı devletinize halef olurum" cevabı ârifanesini almıştır.

[2] Oğlu Kemalüddinin tercemei hâli 856 ıncı sahifededir.

Biz gülruhi âşikanız gülsitanı dehrde
Bülbüle adâbı dersi aşkı takrir eyleriz
İtmeyiz minnet, cihanın Hüsrev ü Dârasına
Kârımız vabestei sultanı takdir eyleriz
Bendei âli abâyız her seher müjgânımız
Hakirubi barigâhı hazreti pir eyleriz
Sayei Mollayi Rumide Münire, fakrile
Kendimiz mülki kanaatde cihangir eyleriz

***

MÜSTEZAD

Dün basdı ayak meclise mestane o âfet — Ol kânı letâfet
Aldırdı bütün aklını erbabı firaset — Hiç kalmadı takat
Zülfi gibi itti beni eyvah perişan — Aşüfteü hayran
Yârab, bu ne kaşdır, bu ne gözdür, bu ne halet — Bu hüsn, bu kamet
Bir kimseye bir nim nigâh eylese ol mah — İmdad ide Allah
Çeşmanı siyahile ider ömrünü garet — Bicürmü cinayet
Benden neden ey gevheri gencinei ısmet — Kat eyleyüb ülfet
Gayrile idersin dün ve bugün akdı meveddet — Pakize mahabbet
Ol yâre demem yar ki yar ide rakıbi — Har ide habibi
Ârif olana matlabı tarife ne hacet — Yok bende semahat
Sen şemi dil efruzı seraperdei cansın — Hoş ruhı reveansın
Ismet gibi pakizelik âlemde olur mu — Tarife gelür mi
Haffaş edemez neyyiri nevvare rekabet — Ger kopsa kıyamet

***

FÜZULİ'YE NAZİRE

Öyle mecnunum ki bilmem ser nedir, sevda nedir
Gül nedir, bülbül nedir, gülşen nedir, sahra nedir
Mey nedir, sâki nedir, sagar nedir, mina nedir
Dil nedir, dilber nedir, suret nedir, mâna nedir

Sakii bezmi hakıkat sundu bir sağar bana
Kim o sagar oldu gûyi vuslata rehber bana
Nisbet ol zevke ki verdi vuslatı dilber bana
Cennetü hura nedir, kevser nedir, tuba nedir

Cenneti verdim sana ey zahidi zahir perest
Kevsere etmez tenezzül mesti sehbayı elest
Sakii bezmi ezel etmiş beni ol gûne mest
Bilmezim âlem nedir, Âdem nedir, Havva nedir

Bir perinin pay bendi turrei tarrarıyım
Bir cefakişin esiri gamzei hunharıyım
Bir nigârın haki rahı servi hoş reftarıyım
Saye salmaz başıma yârâb bu istiğna nedir

Oldun ol günkim gözümden ey gözüm nuru uzak
Gönlümü kan eyledi derdi firakü iştiyak
Harmeni ten narı gamden öyle bulmuş ihtırak
Kim hıred derkeylemez düya nedir, ukba nedir

Ah kim kaldı mukayyed hatırım ol yirde
Kendim İstanbul'da meskûnum, gönül İzmir'de
Etme taksir ey Münire nâlei şebgirde
Taki feyzi vasla irgör himmeeti mevlâ nedir

MÜŞFİK

Hafız İsmail Müşfik [Efendi], Haleb'li bir esircinin[1] oğludur. 1825 [1241 H.] de İstanbul'da[2] doğdu.

Sekiz yaşında Kur'ân'ı Kerim'i hıfzeyledi. Üstünde hoca hakkı olmayıp kendi kendine tahsili marifet eylediği Hersek'li Ârif Hikmet merhumdan mesmudur.

1836 [1252 H.] de divan kalemi şakirdanı zümresine ve bir sene sonra o kalemin mühimme nivisanı silkine dahil oldu.[3]

Ârif Hikmet'in rivayetine nazaran — sadasının letâfetinden dolayı — 1842 [1258 H.] de Başmabeyinci Gürci Hamdi Paşaya müezzin oldu. Anın himmetile Sadaret Mektubî Kalemi hülefalığına nakledildi. Hamdi Paşa, Kastamoni valiliğine tâyininde birlikte götürmek istedise de annesinin yalnızlığından bahs ile itizar etti.

Terfian Amedî Kalemine memur edilmemesine münfail olarak Mektubî Kalemini terk ve "Ceridei Havadis" muharrirliğini ihtiyar eyledi.

Müteveffa Ahmed Cevdet [Bey] "İkdam" gazetesinde[4] "İkdam'ın bir hafta sonraki vaziyeti ve eski gazeteler hakkında bir nebze malûmat" unvanlı makalesinde İkdam'ın imtiyazını aldıktan sonra bir gün Cevdet Paşanın[5] yalısına giderek suhbet esnasında Paşa, "Gazeteciliğin bizdeki cereyanını ve Hafız Müşfik'in delâletile Fransızca Opozisyon denilen muhalefetin nasıl başladığını izah etti. Ömrümde ettiğim bü-

---

[1] Hersekli Arif Hikmet böyle söyledi.

"Osmanlı müellifleri" namındaki eserde "Manastırda Emirzade demekle maruf bir ailedendir" diniliyor. Gelibolulu olduğunu da bir zat söylemişti.

"Fatın tezkiresi" nde babası işaret edilmemiştir.

[2] "Fatin tezkiresi" nde bu suretle muharrerdir. "Osmanlı müellifleri" nde "tezkirei Fatinde şehri gösterilmesi eseri zuhuldür" deniliyor. Amma hangi vesikaya istinad edildiği bildirilmiyor. "Sicilli Osmanî" de 1241 de doğduğu kaydediliyorsa da doğduğu yerden ve babasından bahsedilmiyor. Hafız Müşfikin ve eserlerdeki tercemei hali — heman birbirinin ayni olmak üzere — üçer beşer satırdan ibarettir.

[3] Onbir yaşında kalem şakirdanından olmak kabil ise de o zemanlar — ekseriyetle erbabı danişden mürekkeb olan divan mühimme nivisanı zümresine henüz tahsili ilme başlıyan on iki yaşındaki bir çocuğun iltihakı mümkin değildir. Fatin velâdet tarihinde yahud kaleme duhul senesinde zuhul etmiş olmalıdır.

Fakat "Fatin tezkiresi" Hafız Müşfikın havatında tertib edildiğinden tercemei hale müteallik malûmat, onun tarafından verilmiş olmak ihtimaline göre zuhulün, Fatin Efendiye isnad edilmemesi lâzım gelir.

[4] 9 kânunisani 1927.

[5] Tercemei hali 236 ıncı sahifededir.

yük hataların biri, evime geldikten sonra hafızama güvenerek paşanın bu izahatını kaydetmemekliğim olmuştur" diyor.

Cevdet'in söylediği izahat, Cevdet Paşanın "Maruzat" taki şu sözlerinden ibarettir:

"Mektubî odası hulefasından Hafız Müşfik namında gayet zeki bir zat vardı ki şiir ve inşada manendi yoktu. Ve Mektubî Odası'nda daima müstahdem olarak usuli mer'iye icabınca Amedî hulefalığına namzed demek idi. Halbuki Amedî Odası'nda bir yer münhal oldukta Âli Paşa kendi damadı Salâhüddin Beyi[1] memur ediverdi. Hafız Müşfik, bundan müteessir olarak kalemi terketti. Envaı mevaid ile irzaya çalışıldı ise de kabul etmedi. Ceridei Havadis serkitabetini ihtiyar ile Çerçil'in ceridehanesine postu serdi.[2] Ol vaktin üdebası anın başına toplandı. Ceridehane bir encümeni üdeba oldu ve daha doğrusu muahharen Jöntürk namını alan gençlere bir yuva oldu. Pek münşiyane ve mahirane bendler ve ihamlı fıkralar yazmağa başlamalarile Ceridei Havadis evvelkinden ziyade şühret ve itibar buldu. Sonra Hafız Müşfik, feleğe küstü. Kesreti işret ile cunun gibi bir hal getirdi. Lâkin anın takımı yine ceridevi idare ederlerdi. Çerçil de Hafız Müşfik'in hanesine iane eylerdi. Elhasıl Âli Paşa, usuli marufeye muhalif olarak damadını Amedî Odası'na memur edip Hafız Müşfik'i mağdur etti ve emsalini gücendirdi ve İstanbul'da (Jöntürki) efkârını uyandırdı."

Bazı erbâbı kalem tarafından Âli Paşa hakkında izhar olunan buğz ve nefret, Hafız Müşfik'den başlıyarak "Yeni Osmanlılar" namı verilen fırkanın müessis ve rehberleri olan zevatı malûmeye intikal ve Âli Paşanın irtihaline kadar devam etti.

Âli Paşanın — o zemanlar emsali mahdud olan — bu kabil erbâbı kaleme karşı iltizam ettiği meslekte ve onların da bilmukabele ta'riz ve taarruzda muhık olup olmadıklarını tedkika kalkışmak, sadedin haricine çıkmak demektir. Fakat tân ve tariz edenlerden ekserinin, âmmenin menfaatinden ziyade şahsî menfaate dokunulmasından dolayı münfail oldukları göze çarpıyor.

---

[1] Şeyhülharem Ziver Paşanın oğludur. Sadaret mektubî ve Amedî kalemlerinde bulunduktan sonra altıncı Belediye Dairesi [Beyoğlu] reisi olup 1869 [1286 H.] de vefat etti.

[2] Âlî Paşanın birinci sadareti 20 şevval 1268 de ve ikinci sadareti 16 şaban 1271 dedir. Damadını birinci, yahud ikinci sadaretinde Amedî kalemine naklettise Hafız Müşfik, o tarihlerden evvel de "Ceridei havadis" muharrirlerinden idi. Ceridenin 23 rebiulahir 1267 tarihli nüshası da buna şahiddir. O nüshada deniliyor ki "Ceridei havadis kâtibi Hafız Müşfik Efendinin bazı zurafadan keşfini taleb etmek üzere sehlül hal olarak kaleme almış olduğu lugazdir*."

Müşfik, Salâhüddin Beyin kendine tercihan Amedî kalemine nekline kadar mektubî kalemine devamla beraber "Ceridei havadis" e yazı yazardı. Gazeteye hasrı meşgale etmesi, kalemden ayrıldıktan sonradır. Cevdet Paşanın "serkitabetini ihtiyar..." demekten maksadı, evvelce gazeteye muavenet ederken muahharen gazetenin riyaseti tahririyesini deruhde eylediğini beyandan ibaret olsa gerektir.

* Arabca yazılan bu lugaz, tiyatro imiş. Salâhüddin Beyin babası Ziver Efendi [paşa] şu suretle halletmiştir:

"Tiyatro perdesidir perdei gaflet bu âlemde
Küşad oldukta insan çok acaib şey görür ol an"

Hafız Müşfik Âli Paşanın birinci sadaretine söylediği tarihde:

"Zâtı âlisile geldi sadrı âlülâle fahr"
"Bais olmuştur mekânın kadrine kadri mekin"

diyor.

Âli Paşa, kendi damadını tercih ile Amedî kalemine tâyin edince Müşfik, bu medhiyenin aksini söylemekte kendini haklı bulmuştur.

Filhakika Amedî hulefalığı kendi hakkı olub da Paşa, o hakkı selb ile damadını terfi etmiş ise — hakkını gaib eden — her mağdur gibi Hafız Müşfik de infial ve düşnamda mazurdur.

Bahusus kuvvetin hakka galebe etmesine tahammül edemiyerek ve mevaidi gûnagûne kulak vermiyerek terki hizmet etmesi takdire lâyıkdır.

Fatin Efendi, Hafız Müşfik'in mektubî kalemini hangi sebeble terkeylediğini söylemiyerek, yahud söyliyemiyerek "Mektubiî Sadrı Âlî Odası hulefası sınıfına bililhak fenni inşada olan malûmatı iktızasınca muahharen Ceridehane kitabetinde bulundığı halde bir müddet imrarı vaktü saat eyledikten sonra tarikati halvetiyeye olan mensubiyeti münasibetile bilâhare hanesinde peygule küzini ikamet olmuştur" demekle iktifa ediyor.

Terkin sebebini bilib de yazmadise Âlî Paşadan ihtiraza mebnidir. Lâkin Fatin merhumun, pek o kadar tahkikate lüzum görenlerden olmadığı, tezkiresinin muhteveyatile sabit olduğundan Hafız Müşfik'in hükûmet hizmetinden infikâkinin sebebini tahkik etmediği daha muhtemildir.

Esasen azil ve nasb ve istifanın esbabını yazmak, teracimi ahvale müteallik âsar tertib edenlerin âdeti değildir. "Hasbelkader infisal etti" yahud "Talii ferhunde falinin muktezası olarak ol cahı valâya ittisal etti" demekle infisal ve ittisalin esbabını haber verdiklerine kanaat ederler.

Hersekli merhum tarafından ifade olundığı vechile Hafız Müşfik, "Ceridei Havadis" muharrirliğinde bulunduğu esnada tarikati halvetiye saliklerinden ve meşhur Kuş Adalı İbrahim Efendi[1] merhumun hulefasından Zeyrek civarında Çinilihamam sahibi Bosnalı Şeyh Mehmed Tevfik Efendiye[2] intisab etti. Bilâhare cezbe ânz oldu.

Bir müddet İstanbul'da meczubane dolaşarak nihayet Hindistan'a seyahatle 1857 [1273 H.] senesindenberi nam ve nişanının nabedid olduğu o zemana yetişen birkaç zattan işidildi.

Ziya Paşa merhum "Şiir ve İnşa" unvanlı makalede "Âlî gibi Müşfik gibi birçok geran kıymet cevheri fetanet, kadirlerine lâyık olan riayeti görmiyerek kimi cunun getürdü [bu, Müşfiktir], kimi işretle telefi nefs eyledi" diyor.

"Sicilli Osmanî" de "Halvetî dervişi olmakla evahiri asrı Abdülmecid'de inziva ve seyahat ile nabedid oldu ve ne olduğu bilinemedi" ve "Osmanlı Müellifleri" nde

1 Vefatı: 1262
2 Vefatı: 1283

"1294" te Medinei Münevvere'de inziva ederek Cebeli Uhudda vefat ettiği mervidir.[1] Hindistan'a seyahatle 72 senesindenberi namü nişanı nabedid olduğu da mervi ise de hakikatde nerede ne suretle vefat ettiği mechul kalmıştır" deniliyor.

Hafız Müşfik'i tanıyanlardan Hariciye Nezareti Terceme Odası serhalifesi merhum Cemal Beyin "Âli'nin saikai bedmestî ile vefat ettiği esnada Müşfik de tahsili ilm etmek üzere Hindistan'a gitti. Andan sonra kayboldu" dediğini Faik Reşad merhum nakleyledi. Âli'nin vefatında Müşfik'in Hindistan'a gittiği sahih ise — Âli'nin 1273 de vefat etmesine nazaren Müşfik'in de o tarihte gaybubeti teeyyüd eyler. Yalnız tahsili ilm maddesi muvafıkı akıl değildir. Zira akıl ve şuura veda eden bir meczubun "tahsili ilm etmek üzere Hindistan'a" gitmesi "Zehi tasavvuru bâtıl zehi hayali muhal" mealile hemhaldir.

Hattatı meşhur Sami [Efendi] merhum, "Müşfik, Hindistan'a gitmedi, İstanbul'da kemâli sefalet ve mezellet içinde vefat etti" ve Mülkiye Nâzırı Pertev Paşanın hafidi Aziz [Bey] merhum[2] "takriben 1276 tarihlerinde İstanbul'dan gaybubet etmesile mütercim Rüşdî Paşa, vilâyata tamimen emirnâme yazdırarak Müşfik'i arattırmış ise de hayat ve mematına dair bir haber alınamadı" dedi. Mecmuai Ebüzziya'da "Ricali Mensiye" unvanlı makalede "Hafız Müşfik, Kırım meselesi esnasında Ceridei Havadis'de bulunduğu ve ekser makalâtı hamasetkârane anın kaleminden çıktığı cihetle muttali olduğu erbabı istidad ve zekâyı taltif ve teşvik şiarı olan Reşid Paşa merhumun iftara davet etmek, badeliftar nadii musahabetine kabul ile müdavelei efkâr eylemek ve ertesi gün (250) altın ihsanile beraber zikıymet bir saat ihda etmek gibi hem iktidarına hem de ibtihac ve iftiharına badi olabilecek inayet ve iltifatlarına mazhar olmuştu. O tarihte ise merhum yirmi beş yirmi altı yaşlarında imiş. Ne faide ki ülfeti seyyiei rindî ile nefsini bütün bütün âlemi mestîye vakfetmiş ve tesiri işretle şuurunu dahi ihlâl ederek bir vakitler başında külâhı Mevlevî ve koltuğunda kitabı Mesnevî olduğu halde bir neşvei manevî ile valihane sokaklarda dolaşmağa başlamış ve andan sonra ise Hinde seyahatle 1273 senesindenberi izi kaybolmuştur. Garibdir ki bunların ikisi de [Âli ile Müşfik] Ceridei Havadis'e bir zemanda intisab ettikleri gibi birinin [Müşfik'in] cünun sahralarına düşüp gaybubeti ve diğerinin [Âli'nin] dahi yine işret belâsile verem döşeğine serilip genc yaşında rıhleti bir zemane tesadüf etmiştir" deniliyor.

Müşfik'in âkibeti hakkındaki muhtelif beyanatın en doğrusu, âkibetinin mechuliyetidir.

Ebüzziya merhum, o makalede Reşid Paşa, Müşfik'i iftara davet ve zikıymet bir saat ihda eylediğini söyledikten sonra "Bu taltif ve hediye üzerine müşarünileyhe yazdığı teşekkürnamedir ki eski üslûbda olmakla beraber iktidarı kaleminin bir

---

[1] Bu rivayetin hakikate muhalif olduğu muhakkaktır. Allah rahmet eylesin. Pek eski ve muhterem ehibbadan olan Tahir merhum, saffeti kalb erbabından olduğu için her söze inanır ve zamanımızın bazı müverrihini benamı gibi her işittiğini bilâ tedkik yazardı.

[2] Tercemei hali 44 üncü sahifededir.

nümunesidir" mukaddimesile teşekkürnameyi dercediyor. Teşekkürname "Müşfikname" de mündericdir. Fakat o eserdeki muharrerata, hangi zatlar tarafından hangi zatlara yazıldığı işaret edilmemiştir. Bu sebeble muharreratı, Hafız Müşfik kendi namına mı, yoksa taleb üzerine başkaları için mi yazmıştır, bu ciheti tâyin etmek kabil değildir.

"Müşfikname" de teşekkürnamenin üstüne "saat hediyesinin vüsulünü mübeyyin Hazreti Sadrıazamîye yazılan tezkire" denilmiştir. Tezkirelerde tarih olmadığı için teşekkürnamenin hangi tarihte ve hangi sadrıâzama yazıldığı gayri malûmdur. Fakat fudalâdan Petriçli Abdi Bey merhumun, kütübhanemde bulunan mecmuasında bu teşekkürname, Hafız Müşfik'in yazısile[1] muharrerdir. Tarihi yoktur. Abdi Bey, tezkirenin altına "İşbu tezkireyi Müşfik Hafız merhum, Reşid Paşaya yazdığını kendi söyledi ve kendi kalemile buraya yazdı" ibaresini yazmıştır ki Hafız Müşfik'e, Reşid Paşa tarafından saat ihda edildiğini ve teşekkürnamenin de o saate aid olduğunu Ebüzziya'nın tahkikata istinaden nakleylediği bu suretle tahakkuk ediyor.

Ebüzziya, makalesinde — Âli'nin tercemei halinde[2] nakleylediğim vechile — 1268 den 1272 ye kadar neşrolunan "Ceridei Havadis" nüshalarına mâlik olanlar, bu iki nadirei irfanın [Âli ile Hafız Müşfik] mahsulâtı kalemiyelerini tetebbü ile ihtimal ki bir dereceye kadar havassı ruhiyelerine intikal edebilirler" ve Fatin Efendi "Hafız Müşfik, Hafızı Şirazi manend bir şairi hünermend olup şiir ve inşada olan müknet ve kudreti eş'arı mevcudesile zemanı kitabetinde kaleme alınıp neşrolunmuş olan Ceridei Havadis nüshaları mealinden malûmı ashabı maariftir. Kendisinin bazı eş'ar ve münşeatını cami "Müşfikname" isminde bir kıt'a eseri matbuu vardır" diyor.

"Ceridei Havadis" te münderic makalelerde imza olmadığından muharrirlerini keşf ve "havassı ruhiyelerine intikal" etmek kabil değildir. İmzasız ve tarihsiz kitab, makale ve mektub yazmak ilme karşı âdeta ihanettir. Niçe mühim maddeler, imza ve tarihten mücerred olduğu için hali mechuliyetde kalmıştır.

Hafız Müşfik'in bazı eş'arile muharreratı 1854 [1270 H.] de "Ceridei Havadis matbaasında taş basmasile tabolunmuştur. Fatin Efendi, bu eseri "Müşfikname" namile yâdettiği gibi eserin neşrine dair ilânda da "Münşeatı Müşfikiye" unvanile zikrolunuyorsa da eserin başında ve nihayetinde isim, yazılı değildir. Nihayetinde yalnız matbaanın ismi ve tab'ı tarihi mündericdir.

12 Receb 1270 tarihli "Ceridei Havadis" deki ilân:

"Şiir ve inşada akranına faik meşahîri ketebeden Hafız Müşfik Efendinin eseri hamei belâgat şemameleri olarak derdest olan bazı müsveddatla bir mikdar kasaid ve gazel ve tevarih ve lugaz, erbabı kaleme yadigâr olacak tuhfei nefise olduğu ashabı maarifin tasdik ve istihsanile sabit bulunduğundan bu defa cümlesi cem ve

[1] Kalın ve güzel rik'adır.

[2] Tercemei hali 96 ıncı sahifededir.

tertib ve nefîs hattı nesih ile tahrir olunup "Münşeatı Müşfikiye" namile Ceridehanenin litoğrafya destgâhında tab ve temsil olunmuş ve her bir kıt'ası onar kuruşa satılmakta bulunmuştur."

Bu risale, neşredilmemiş olsaydı Hafız Müşfik'in — Tezkirei Fatin'de münderic bir gazeli ve "Çaylak" nâmile mâruf Tevfik Efendi merhumun "Letaifi İnşa" unvanlı eserindeki dört tezkiresi müstesna olarak — şiir ve nesrini görmek kabil olamıyacaktı. Merhumun, refiki olan Âli'nin — o devre aid — yazma mecmualarda bazı âsarı manzumesine tesadüf edildiği halde Müşfik'in eserleri kaydolunmamıştır. "Müşfikname" ve "Münşeatı Müşfikiye" denilen mecmuai âsar ise seksen altı sene evvel bir defa tabedilerek nüshası kalmamıştır. Babamın kütübhanesinde bir nüshası vardı, ben ondan istifade ettim.

Yirmi otuz sene evvel Bedestan ağzındaki sahhafların eskilerinden Çırçırlı Mehmed Efendinin dükkânında beş on nüsha zuhûr ederek telgraf ve posta dairesi memurlarından merhum İsmet Bey tarafından alınmıştı.

Umumî kütübhanelerde göremedim. Belki vardır da ben tesadüf edemedim.

Bugün edebiyat ve tarihi edebiyat ile iştigal eden zatlardan, Müşfik ve "Müşfikname" hakkında malûmat istenilse bu zatların onda dokuzu, yahud hepsi izharı hayret ederler. Çünki görülmiyen ve görülmesi — muhal derecesinde — müşkil olan şeylere dair malûmat vermek bittabi mümkin değildir.

"Müşfikname" nin[1] mensur kısmı: Tavsiye, tebrik, teşekkür, davet, taziyet, hulûs ve istidanamelerden mürekkebdir, elli parçadır.

Manzum kısmı: Üç kaside, yirmi bir manzumei tarihiye, bir sevbiye, altı tam ve bir natamam gazel, bir mânasız gazel, iki muamma, bir Arabî mensur lüzazdan ibarettir. Mensur ve manzum kısmı 67 sahifedir.

Bir valinin medhi hakkındaki mazbata müsveddesinde ".... beyzai beyzâyi umurı ahali, ziri ankayı tedabiri saibelerinde şikeste kışır ve bimağz olmadan salim..." gibi garib sözler vardır. Ahalinin işleri yumurtası, valinin tedbirleri ankasının altında kabuğu kırılmaktan salim olmak, yumurta ile ankayı da hayrette bırakacak tasavvuratı acibedendir. Valinin tedbir kuşu biraz kımıldansa altındaki yumurtaların vay haline!

Hafız Müşfik, ne maksada mebni ise mânasız yazılar da yazmıştır. "Müşfikname" de "Mektubı bimana" serlevhalı bir mektub ile bir gazel vardır. Mektub şöyle başlar' "Heciranı mekefsekei meraniden şedazebizi beysur ve gecirani müşefşei bihraniden denazefizi heyşûr olan..."

---

[1] Namık Kemal merhumun kütüphanesinde bir mecmuası vardır ki çocukluğunda yazmıştır; "meşahîri şuaradan Hafız Müşfik Efendinin eseri hairei müşkin allâmeleri olan bazı tesvidat" serlevhasile "Müşfiknâme" deki nesirleri kaydetmiştir.

Gazelin matlaı da şöyledir'

"Sebence şerci kiyalet gemahım olmuştur"
"Bizıremini cemalic begâhım olmuştur".

Bu yolde yazı yazmaktan maksad —garib lâfızler ve acib terkibler ile— inşa perdazlığa tasaddi eden kudemayı küttabı tezyif ise kendi nesrinde de [şiirinde değil] o dürlü garaib ve acayıb mevcuddur.

O "bîmana" yazıları eğlence olmak üzere yazmış ise bunun eğlenecek bir ciheti yoktur. Mânasız sözleri, nesri âlî suretinde tertib, yahud efail ve tefaile tatbik etmek marifet sayılırmış da Müşfik, o vadide de hüner göstermiş denilse bu söz de mânasız olur.

Şiirleri pek güzeldir. Leskofçalı Galib Bey merhumun, Hafız Müşfik'i pek ziyade takdir ettiğini esbak Diyarıbekir valisi Selânik'li Faik [Paşa] söylerdi.

"Müşfikname" deki âsarı, istediği vadide şiir söylemeğe muktedir olduğunu gösteriyor. Arab ve Fürs lisanlarında da kudret sahibidir.

Bir kasidesinde :

"Bikri sühanim fahişei tabını kıldı
Nef'îyü Fehim'in dahi risvayı zemane"

diyor. Bu iddiayı bakiranede muhik olup olmadığı söz erlerinin tamikatı merdanesine havale olunur.

***

Hafız Müşfik hakkında vaktile istihsal eylediğim malûmat, mühim olsa da olmasa da herhalde bir faide temin edeceğinden bu sahifelerde tesbitini muvafık gördüm. Zira bugün o değerli şaire yetişen bir ferd kalmadığı gibi mesmuat kabilinden malûmat verebilecek kimse de yoktur.

Pertev Paşanın hafidi Aziz [Bey] merhum nakletti:

"Hafız Müşfik, uzun boylu, esmer, uzunca çehreli, seyrek ve kara sakallı, [Arif Hikmet, kumral sakallı olduğunu söyledi] kaşları gür, kara gözlü, zayıf, melih idi. Sadası pek lâtif idi. Lahnı arab üzere Kuranıkerim okurdu. Pek küçük iken hıfzı Kuran etti. Bayezid camii şerifinde mukabele okurken Sultan Abdülmecid, dinliyerek takdir etti ve Saraya aldırdı. Kuranı mübin okutarak — kendi hitanında yaptırılmış olan — sırmalı setreyi ihda ve atiye de ita eylediğini Hafız Müşfikden işidildi.

Gedikpaşa camiinin köşesinde Su yolcu Salih Efendinin evinde müsteciren ikamet ederdi. Mütercim Rüşdi Paşa — Gedikpaşa kadınlar hamamının kapısı ittisalinde Çıkmaz Turşucu sokağında — bir ev iştirasile Müşfiki oraya naklettirerek infak eyledi.

Müşfik'in zevcesi ve hemşiresi [validesinden başka kimsesi olmadığını ve onunla birlikte oturduğunu Ârif Hikmet söyledi. Hangisinin hakikate muvafık olduğu mechuldür] senelerce malûl olduklarından Rüşdi Paşa, hizmetkârlarından Edhem Ağayı aralıkta merkeb koşulu küçük bir çekçek arabasile gönderip Kadınları gezdirtirdi.

Cinnet arız olduktan sonra Müşfik, başına uzunca arakıye, arkasına aba giyerek her akşam namazında Gedikpaşa camiinin kapısında durur, cemaatin herbirine selâm verirdi. Cemaat çıktıktan sonra camiin kapısındaki yemişçi dükkânının önüne giderek yemişlere bakar, istediğinden bir miktar [parasız] alup yer, dükkânın önünde bir müddet sema' ederek evine dönerdi.

Gündüzleri de alelekser Çorlulu Ali Paşa medresesinin ittisalindeki hocalar kahvesine gidüb içeride oturan hocalara pencereden ayrı ayrı temenna ettikten sonra sema' ederdi.

Hali sıhhatinde her sabah evinin üst katında bülend âvaz ve lahni arab ile Kuranıkerim okur, komşularda kemali şevk ile dinlerler idi.

Gedikpaşa civarında Atik Ali paşa mahallesinde — muahharan yanan — Pertev Paşanın konağında meşhur Vessaf Efendi zade Mahmud Cemil Bey[1] ile ehibbası bir gün "âmiz, engiz" kafiyesinde bir gazel tanzim eyledikleri esnada *kafiyenin darlığından bahsettiklerini* Hafız Müşfik kapıdan dinlermiş. Odaya başını sokarak tebessümle "İngiliz de olur efendim" dedi. O vakit meczub idi".

"Ceridei Havadis" muharrirliğinde bulunmuş olan esbak Haremi Şerifi Nebevî Müdiri merhum Zarifi Ahmed Tevfik Bey[2] söylerdi:

"Hafız Müşfik, henüz onyedi yaşında olduğu halde başına yeşil sarık sarıp Bayezid camiinde vaız ederdi."

Yine ondan işitdim:

"Hafız Müşfik son zemanlarında kulekapısı mevlevihanesinde çilleye soyunduğu[3] esnada birgün rüfekasını ziyaret etmek üzere Ceridei Havadis matbaasına geldi. Gazetenin sahibi Çerçil, bir şey yazdırdı. O aralık Münif Efendi gelib Hafız Müşfiki sikkesile, zenbilile gördü. O gittikten sonra Münif Efendi Çerçile "böyle pis ademleri niçin matbaaya sokup da gazetenin namını berbad edersin" dedi. Çerçil, Müşfikın yazdığı varakayı eline verdi, "bu yazı galiba Müşfikındır. Niçin vaktile haber vermedin ki elini öpeyim" deyince Çerçil "Hafız Müşfik gibi ademlerin elini benim gibi ahmaklar öper" cevabını verdi."

Bu vak'ayı Münif Paşa merhuma nakleyledim. "Aslı yokdur. Çünki ben Müşfike de, Âli'ye de yetişmedim. Bunları hiç görmedim" dedi.

Ahmed Zarifî Beyin, Münif Paşaya isnad ettiği sözler, belki başka bir zat tarafından söylenmiştir de onun hatırında bu suretle kalmıştır.

Hattatı meşhur Sami Efendi merhumdan işitmişdim:

Müşfik, Mürşidi Çinili hamam sahibi asfiyadan Bosnalı Mehmed Tevfik Efendi merhumdan bahsederken "Mevlâna sağ olsaydı benim şeyhime inabe ederdi" demiş imiş. Müşfik, bu sözü meczub iken söyledise bittabi mazurdur. Şuuruna sahib iken söyledise o dakikadan itibaren saçmalamağa başlamış demektir. Bir mürid için mürşidini, bir şakird için muallimini izaz etmek elzemdir. Amma habbeyi kubbe yapmak iltizamı malâyelzemdir.

Âli[4] hakkında irad edilen mülâhazat, — onun mısraı sânisi hükmünde bulunan — Hafız Müşfik hakkında da tamamile variddir. Hersekli'nin kavlince Ha-

1 Tercemei hali 226 ncı sahifedebir.

2 1908 [1324 H.] de muhteriken vefat etti. Müsin ve zarif bir zat idi.

3 Mevlevihanede çilleye soyunduğunu yalnız Zarifi Beyden işittim.

4 Tercemei hali 93 üncü sahifededir.

lebli bir esircinin oğlu olan Müşfik, cehilden ve onun neticei tabiiyesi olan zilletden kurtulmak için iktisabı marifete çalışdı.

İstidadı fıtriye münzam olan sayü gayreti, pek genc iken kendini akranının fevkinde bir mevkii liyakate yükseltdi.

Sadâsının letâfeti sayesinde müezzinlikle baş mabeyinci Hamdi Paşanın himayesi altına girdi. O devirlerde ekseren "zadegân" denilen vükelâ ve ricalin evlâd ve damadile mütaallikat ve mensubininin ve kısmen erbabı ehliyetin girebildiği sadaret mektubî kalemine — Hamdi Paşanın himmetile — kabul olunarak liyakati cihetile istihdam edilmeğe başlandı.

Bir tarafdan da "Ceridei Havadis" e yazı yazarak emsâli arasında iştihar etti. Bu istihdam ve iştihar, genclik saikasile kendine — az çok — ucb ve gurur iras eyledi.

Vaktile resmî dairelerde en küçük âmirden en büyük âmire kadar bazı eşhasın — nefsimce mücerreb ve hâlâ teessüre sebeb olan — haksızlıklarına karşı — bir esircinin oğlu olduğu halde — esirane tavrı inkıyad gösteremedi. Tab'an esarete tahammül edenlerden olmadığı gibi gazetecilikde kendine fikri hürriyet ilka eylediğinden kendi hakkının Âli Paşanın damadına bahşedilmesine mukabil — protesto hükmüne geçmek üzere — derhal kalemden çekildi. Vaidlere, teminlere kulak virmedi. "Ceridei Havadis" e hasrı mesai etti.

İnfialin şiddetinde bintülinebin tahrikâtı da bedihiyatdandır. Emsâli erbabı şiirü inşa gibi mübtelâ olduğu işret, vücudile beraber şuurunu da tırmalamağa başladı. Lisanı hal ile "Bende mecnundan füzun mecnunluk istidadı var" dir iken olacaklar oldu. Şairi yegâne iken şuure bigâne olarak sokaklara düştü. Nihayet gaiblere karışdı, nam ve nişanı kalmadı.

"Salnamei Hadika" da münderic bir makalede nâmı "tabiatin asırlarca itabı nefs ederek yetiştirebildiği cevahiri istidaddan" olarak yâd edilenlerden Hafız Müşfik, daha yirmi otuz sene yaşamış ve ayşü işret ile akl ve vücudünü mahv etmeyüp de istidadını marifet ve hüsni maişet ve muaşeret ile terbiye etmiş olsaydı milletin en kıymetli üdeba ve şuarası sırasına geçeceği muhakkak idi.

Hükmi kader böyle imiş diyelim de geçelim. Fakat "sui tedbire ne yapsın takdir" hakikatini de unutmayalım.

GAZEL

Berk uran nüh kubbei imkânda nuri aşkdır
Dairen madar bu âlem tenuri aşkdır
Mescide vakfitme gel ruşen çerağı şevkını
Âşika her yer tecelligâhı turi aşkdır
Mihrdendir mayei kevnü taayyün zerreye

Âlemin icadına illet zuhuri aşkdır
Kendi halile kımıldanmaz yerinden bir kiyah
Döndüren bu künbedi devvarı zuri aşkdır
Bu meratib hanei suride dundur cümleden
Batınen Müşfik veli sadrüssuduri aşkdır

*
* *

O nevnihal ki servi revan olur giderek
Yolunda cuyi sirişkim revan olur giderek
Önünde şemi hidayet delil olursa sana
Serairi rehi vahdet ıyan olur giderek
Yolunca rahı rızada azimet ehli olan
Şaki de olsa saadet nişan olur giderek
Mukarin oldu yüzünde hilâl ile hurşid
O tıflı gör ki ne sahibkıran olur giderek
Gönül hikâyei mecnun gibi senin halin
Zebanı halkda bir dastan olur giderek[1]
Şiraadarı şeriat olanlar elbette
Residegânı kenarı eman olur giderek
Elinde sayrefiyanı maarifin Hafız[2]
Bahayı cevheri nazmının geran olur giderek

*
* *

SEVBİYE

Minnet Allaha karib oldu eğerçi mehi îyd
Leik yokdur giyecek sırtıma bir sevbi cedid
Düşmenan yesimi gördükce besimü şadan
Dostan halime bakdıkca hazınü nevmid
Ben de tırnaklarımı kesdireyim bayramlık
Halk kesdikce bütün elbisei sürhu sefid
Var imiş kıssa nivisani selef kavlince
Bir nedimi sühan âra demi Harunı Reşid
Bir biniş vermiş ana bir gün o şeh müstamel
Ki yazılmış yakası üzre mücerred tevhid
Binişinde neye yok namı nebiyyi zişan
Deyu sordukda ana ol şehi sahib tehdid

---

[1] Bu beyit ile güya kendi istikbalini inba ediyor.

[2] Şiirlerinde bazan "Müşfik" bazan "Hafız" mahlâsını kullanmıştır.

Vakti fetretde ya evvelce yapılmış diyerek
Eski olduğunu etmiş bu usul üzre pedid
Benim arkamda olan köhne libasın dikişi
Hırkai Hızr ile birlikde ya ol cüzî cedid
Bir mürüvvetli veliyünniamın damenini
Tutarak eyliyeyim hali derunum tahdid
Ne veliyünniam ol miri mükerrem kim anın
Reşk eder tabı cemâline cemâli hurşid
Hazreti miri Müniri fukara perver kim
Eylemiş Hak, kapusun buse kehi ehli ümid
Umarım camei âmalimi tecdid eyler
İtmeden riştei matlubumu gerdun takid
Başla Müşfik yetişir gayri dua eylemeğe
Ramazan günleri emsâli sözün itme medid
Eyleye Hazreti Mevlâ o kerem perdazın
Gününü iydi mübarek, şebini kadri said

*
* *

ÜÇÜNCÜ NAPOLYON İÇİN SÖYLEDİĞİ MANZUME

Olup eshabı fezayih âlem efrazı gurur
Niçe dem olmuş idi mülki Fıransa pürşûr
Sallayup mirvehai sûrişi erbabı fesad
Gûrei fitne alevlendi misâli vapur
Müzdeham gâhları oldu tamamen halkın
Bal yemez tubu bina güb ile beyti zünbur
İhni menkuşa dönüp akmişei tanzimat
Oldu ehli hikemin sa'yı هباءً منثور
Pençei fetret ile çâk olarak kisvei mülk
Kalmadı dameni sahille giribanı süğur
Düşdüler mezlekai muhişei teşvişe
Oğrayup mezbelei cinnete ashabı şuur
Kondu dulâbei nisyana devavini usul
Feshü nesh oldu tanamile kavanini umur
Mahasl şirzimei facirei şerzimme
Ateşi fetrete yağdırınıyacak âbı fütur
Mülk bir rabıtai zabıta tahtında konup
Eyledi gayreti millet bu siyak üzre zühûr
Ki o günlerde Napolyon Bonapartı salis

Oldu ârai umumile reisüccümhur
Mesnek ârayı riyaset olıcak memleketin
Emnü asayişine eyledi sayı mevfur
Desti mimarı tedabiri hâkimanesidir
Kılan iklimi Fıransı yeni baştan mamur
Hufyeten bir yere kasd ilese sevki asker
Calınır enmilei neml ile tabli tabur
Kimse bir kimseye cevreyliyemez ahdinde
Meğer uşşakına tersa peçegânı mağrur
Gerden efrazı taannüd olan ehli bağyın
Diş biler sinei pürkinine sîni satur
Can atar hırs ile Saksonya hükümdarı gibi
Kâselisi himemi olmağa şahı Fağfur
Benzemez efseri ikbaline tacı Hurşid
Olamaz sandelii haşmeti çerhi kanbur

***

Mustafa Reşid Paşanın oğlu Damad Galib Paşanın vezaretine tarih:

« هو وزير غالب »

1267

***

Emin namında bir gencin vefatına tarih:

İrdi bir tarih Müşfik sem'a semti arştan
Müntehayı sidre oldu menzili ruhı Emin

***

Maşuk Baba isminde bir Bektaşî'nin vefatına tarih:

İrdi maşukı hakikîsine yazdım tarih
Sadedil âşık idi geçti cihandan Maşuk

NACİ

Ömer Naci [Efendi], Sarac ustalarından İstanbul'lu Ali Beyin oğludur. Onun babası da Ahmed Ağadır. Annesi — At Pazarı'nda sâkin bir memurun evinde büyüdülmüş olan — Varna muhacirlerinden Fatıme Zehra [Hanım] dır. 1850 [1266 H.] de İstanbul'da doğdu.

Fatih'de Deve Hanı civarında Feyziye Mektebi denilen Taş Mektebe girdi. Kur'anı Kerimi hatmetti. Sülüs yazı öğrenmeğe başladı.

Babasının 1857 [1273 H.] de vefatından beş ay sonra — vasiyeti mucibince — dayısı Varnalı kalaycı Ahmed Ağa, Naci'yi ve büyük kardeşi Mehmed Salim ile annesini Varna'ya götürdü.

Medârı maişetleri İstanbul'da satılan bir küçük dükkân ile dört odalı evlerinin esmanından ibaret idi. Fakat hâmileri olan dayı, aileyi geçindirmek için elinden gelen muaveneti esirgemezdi.

Naci, Varna'da bir müddet kardeşinden ufak tefek risaleler okudu. Daha sonra hattat ve müderris Müftizade Abdülhalim Efendiden sülüs ve nesih yazmağa ve Arabî tahsil etmeğe başladı. Yazıyı ilerlettikden sonra hocası icazetle beraber "Hulusi" mahlâsını verdi. Bir mıshafı şerif yazdı.

Muahharen Varna'lı Celil oğlu Halil Efendiden Arabî tahsilini ilerletmeğe çalışdı. O sırada Hısnı Mansurlu Hoca Hafız Mahmud Efendi namında bir şair, Varna'ya geldi. Arzu edenlere Farisî okuttu. Onların ve diğer zatların yardımlarile taayyüş eyledi. Ömer'e de "Gülistan" okuttu.

Ömer, kendinde şiire istidad gördü. Manzum sözler söylemeğe başladı. Emma yazdıklarını meydana çıkarmağa cesaret edemedi. Eline Girid'li Aziz Efendinin[1] "muhayyelât" ı geçti. "Kıssai Naci" yi okudu. "Naci" ismini pek beğendi, mahlâs edindi.

---

[1] Tercemei hali 40 inci sahifededir.

Bilâhare Ahmed Midhat Efendiye yazdığı bir mektubda diyor ki:

"Mahlâsım dahi bende bir üstadı sühanın yadigârı olmak üzere bulunmıyor. Kendi yadigârı şebabım, eseri makbuli intihabım olarak duruyor. O sırada inşad eylediğim bir gazelin nihayetinde bu hakikati şu vechile göstermiştim:

"Gerçi Naci bir suhan piraya şakird olmadı
Lik nazmı dilkeşi hakka ki ustadanedir".

Naci, zaruret içinde tahsili ilme çalışdığı esnada dayısı da vefat etti. Maişetlerini temin için büyük kardeşi bir attar dükkânı açdı. Fakat istifade edilemedi.

Bazı hayırhah ve kadirşinas zatların delâlet ve himmetleri ile Naci 1867 [1284 H.] de on sekiz, on dokuz yaşında olduğu halde Varna Rüşdî Mektebinin ikinci muallimliğine tâyin olundu. Bu suretle bir medarı maişete nail oldu.

Her sene Varna'ya gidub senenin heman yarısını orada geçiren Kavala'lı Hoca Hüseyin Efendiden telhis ile aruz okudu. Her bahirden Arabî bir beyit söyleyüp hocanın takdirini celb eyledi. Bu beyitlerin ve Türkce nazımlarının birazını ayırdıktan sonra diğerini yırttı. Ayırdıklarını risale şeklinde neşretti. "Terkibi Bend" i de Tuna Matbaasında basıldı.

Hükûmet tercemanı Komyano Efendiden Fransızca okumağa teşebbüs etti. Birtakım idraksizlerin tanü teşniine uğradığından dersi terk etmeğe mecbur oldu.

Varna Mutasarrıflığına tâyin olunan Kürd Said Paşa, Rüşdî Mektebini gezdiği sırada gördüğü intizamdan ve talebenin edibane tavru hareketinden, mektebde liyakatli bir muallimin vücudünü istidlâl etti, sordu. Naci'yi takdim ettiler. Pek çok takdir ve iltifat etti. Dairesine gidub gelmeğe mezuniyet verdi. Bazı hususî yazılarını ona yazdırdı.

Rus harbinden biraz evvel Paşa, Tolci mutasarrıflığına tahvil olunduğundan hususî kâtib sıfatiyle Naci'yi beraber götürdü. Kâtib Efendi, başındaki yeşil sarığı ve sırtındaki sarı abayı çıkarmadı.

Tolci tahliye edildikten sonra Paşa, Tırnova mutasarrıflığına nasb olunduğundan Naci, birlikde gitti. Paşa ile harb mevkilerini dolaşarak Varna'da bir gece kaldıktan sonra Paşa ile İstanbul'a geldi. Bir hafta sonra annesile kardeşi de geldiler.

Paşa, Yenişehir Fener mutasarrıfı oldu. Naci'yi yine refakatine aldı. Bir müddet sonra mahkeme kâtibliğine tâyin ettirdi. Meşhur olan:

"Caniler içinde kaldı Naci   Tahlisine yok mu bir duacı"

beytini o vakit söyledi.

Ahmed Midhat'a hitaben yazdığı mektublardan birinde mahkemeden bahsettikten sonra diyor ki:

"Gelelim Köstem kenarına... Orada tesadüf ettiğim hoş hıramanı namihriban, bana bir hayli şiir söyletmişler idi. Bunlar cem olunsa bir mecmuai âşıkane meydana gelir. Meselâ bir sabah tenhaca nehrin sahilinde durub ceryanını seyrederken hatırıma birisi gelmiş de:

O servi dilkeşin mecra iderdim asitangâhın
Kenarı şehrden geçmezdim öyle Köstem olsam ben

diyivermişim. Bu beyit, şehirdeki sanihatın en adilerinden, en zevzekcelerinden addolunur. Güzelleri de vardır. Oranın güzelleri, bunları heman benden âlâ bilirler".

Naci, kıyafetini tebdile mecburiyet gördü. Sarığı başından, cübbeyi sırtından, kendini de mahkemeden çıkardı.

Paşanın İstanbul'a avdetinde Yenişehir'de kalmak arzusunda bulunduysa da yakasını kurtaramadı. Birlikde geldi. Paşa, Anadolu vilâyetlerini teftişe memur oldu. Onu da götürdü. Dokuz ay Haleb, Diyarıbekir, Mamuretülaziz, Sıvas, Erzurum ve Trabzon vilâyetlerinin bazı cihetlerini dolaştılar.

İstanbul'a döndüklerinde ötede beride kalenderane ve rindane döner dolaşır, üç dört gecede bir, annesile kardeşinin oturduğu eve gelirdi.

Bir müddet sonra Said Paşa, Cezairi Bahri Sefid Valiliğine nasb olundu. Naci de beraber gitti. Mektubî Kalemine mümeyyiz oldu.

O vakit vilâyet merkezi olan Sakız'dan "Tercemanı Hakikat" gazetesine bazı manzumeler gönderdi, hüsni kabul gördü.

Paşa, Hariciye Nezaretine tâyininde Naci'yi Mektubî Kalemine memur etti. Annesinin Cibali civarındaki evinde oturdu.

Paşa, Berlin sefaretine nasbında beraber götürmek istedise de itizar etti. Neşriyat ile meşgul olmak arzusunda bulunduğundan kalemden de çekildi.

Ahmed Midhat'ın teşvikile "Tercemanı Hakikat" in edebî kısmını deruhde etti. Gazeteye rağbet arttı. "Muallim Naci" namından başka "Mesudı Harabatî" imzasile de yazdığı manzumeler, iştiharına sebeb oldu.

Midhat, Naci'yi kendine damad etti[1]. Bir aralık araları açılarak "Tercemanı Hakikat" i terkeyledi. Bir müddet sonra "Saadet", daha sonra "Mürüvvet" gazeteleri tahrir hey'etinin riyasetini kabul etti.

Fransız lisanını mümkin mertebe öğrendi. Garbin edebî eserlerinden nazmen ve nesren terceme etti. Galatasaray Sultanisi ile Hukuk Mektebinde edebiyat okuttu.

---

[1] Nacinin, Beykozda kayın babasının evinde yapılan düğününde diğer üdeba ve şuara ile beraber hazır bulunan Ali Ruhi, şu kıtayı söyledi:

"Bu kasrı dilpezirde Nacii nüktedan
Olduyse çok mu saliki isri peygamberin
Olmakdadır araisi manaya cilvegâh
Her beyti bir düğün evidir ol sühanverin".

Ertuğrul Gazi'nin vekayiini havi yazdığı manzume, padişaha takdim olunduğundan 1891 [27 Şaban 1308] de "Tarih nivisi Âli Osman" ünvanı, müstevfa maaş, rütbe ve nişan ile taltif edildi[1].

Mâbeyin baş kitabetinden kendine yazılan tezkire:
Mektebi Sultanî Edebiyatı Türkiye Muallimi
İzzetlu Muallim Naci Efendiye

Selâtini adlâyin hazeratının ahdi saltanatları vekayi tarihiyesinin cem'ü tahriri hizmeti müftehiresi "Tarih nivisi selâtini Âli Oman" ünvanile uhdei dirayeti behiyelerine ihale buyrulmuş ve işbu ünvanı mefharet nişanın evlâdımızdan bu vazifeyi bihakkın ifaya isbatı ehliyet ve liyakat eden olduğu halde ana intikali dahi mukarrer bulunmuş olduğunun beyanile hemen ifayı vazifeye bed'ü mübaşeret eylemeleri lüzumu bermentukı emrüferamanı mekârim beyanı hazreti hilâfetpenahî işar olunur efendim.

27 Şaban 1308, 25 Mart 1307
Serkâtibi Hazreti Şehriyarî
Süreyya

Fatih civarında Yeni Hamam kurbünde Eskiimaret mahallesinde isticar eylediği evde kış geceleri Fatih müderrislerinden Musa Kâzım Efendiden[2] İlmi kelâm, Şerhi mevakıf ve Mirat okumağa başladı.

Ramazanda Ahmed Midhat merhum da, evinde müsafir bulunduğundan kitab mütalâası ve ilmî mubahaseler ile hoş vakit geçirilirdi.

Naci, o Ramazanın sonlarına doğru kalbinde hafif bir sancı, vücudünde de rahatsızlık his etmeğe başladı. 1893 [1310 Ramazanının 25 inci günü] iftara karib Midhat, eve geldi. Naci'yi yemeğe çağırmak için kızını yukarı gönderdi. Naci, yatağında ölü bulundu.

Getirilen tabibler, muayene ederek uyku arasında sadmei kalbiyeden vefat ettiği anlaşıldı.

Midhat Efendi, damadının irtihalini telgrafla arz eyledi. Padişah, müteessir olarak ifayı taziyetle cenaze mesarifinin hazinei hassadan tesviyesini ve — ekâbire muassas olan — Sultan Mahmud türbesinin haziresine defnini emr etti.

Ertesi gün fevkalâde ihtifal ile Ayasofya Camiine getirilüb namazı edâ edildikten sonra türbeye defnolundu. Mezar taşına — kendi eseri olan — şu beyti muvahhidane hakkedildi:

"Hak perestim arzı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir".

---

1 O zamanın genc şairlerinden biri "bu hizmeti bana verdirsin, istenilen tarihi ben yazayım" diye Naciye haber salmış. O da mânalı bir tebessümle mukabele etmiş ise de, şübhe yok ki kalben "merhaba ey semti irfanın baidi ebteri" demiştir. O şairin, bu sebeble Naci aleyhine döndüğünü şeyh Vasfi merhum, şair Muhiddin Raife söylemiştir. Ne diyelim, "olsa bu kadar ancak olur akılü fetanet"

2 Esbak Şeyhülislâm. Tercemei hali "Tarihçei Evkaf ve nüzzarın teracimi ahvali" namındaki matbu eserimde muharrerdir.

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem merhum, şu tarihi söylemiştir:

"Yine bir kevkeb uful eyliyerek — Oldu muzlim edebin minhacı
Geldi bir devrei matem şiire — İrtihal etti Muallim Naci".

Naci'nin annesi, bir sene evvel vefat ettiğinden kardeşi Mehmed Salim Efendi ile Midhat Efendinin kızından tevellüd eden "Fatıme Nigâr" ismindeki kızından başka kimsesi kalmadı.

***

BASILAN ESERLERİ

1 — "İcazı Kur'an". 2 — "Muammayı İlâhî". 3 — "Hulâsatülihlâs". 4 — "Tercemei Emsâli Ali". 5 — "Hikemürrüfai". 6 — "Sanihatülareb". 7 — "Saibde Söz". 8 — "Ubeydiye". 9 — "Numunei Sühan". 10 — "Esami". 11 — "Osmanlı Şairleri". 12 — "Yazmış Bulundum". 13 — "Demdeme". 14 — "Mehmed Muzaffer Mecmuası". 15 — "Zatünnetakayn". 16 — "Sünbüle". 17 — "Mektublarım". 18 — "Muhaberat — Ahmed Midhat ile müşterek". 19 — "İntikad — Beşir Fuad'la müşterek". 20 — "Şöyle Böyle — Şeyh Vasfi ile müşterek". 21 — "Medrese Hâtıraları". 22 — "Talimi Kıraat". 23 — "Mektebi Edeb" 24 — "Vezaifi Ebeveyn". 25 —"Musa bini Gazan yahud Hamiyyet — Menzum". 26 — "Ateşpâre". 27 — "Şerare". 28 — "Füruzan". 29 — "Yadigârı Naci[1]". 30 — "Terkibi Bend". 31 — "Mecmuai Muallim". 32 — "Istilahatı Edebiye". 33 — "Muallim". 34 — "Mütercim". 35 — "Lûgati Naci". 36 — "Terez Raken — Emil Zola'dan mütercem". 37 — "Heder". 38 — "Nevbave".

***

Ben, Naci merhumu iki defa gördüm. Henüz on altı, on yedi yaşımda iken gazetelere yazı yazmağa başlamıştım. Ne biliyordum ki yazıyordum, orasını ben de bilmem...

Bir aralık merhumun riyaseti tahririyesinde neşredilen "Mürüvvet" gazetesine de "Ahlâk" unvanlı iki mekale gönderdim. Aradan üç dört gün geçtiği halde neşrolunmadı.

O sıralarda evimize pek sık gelüb giden — ders arkadaşımız ve hoca zâdemiz — Merhum Mehmed Akif'e, mekalelerden bahsettim. "Naci Efendi, İstanbul İdadî'sinde edebiyat hocamız idi. Beni tanır, birlikte gidelim, soralım" dedi.

[1] Gazetelere ve mecmualara derc edilüb kitab şeklinde neşr olunmayan asârını, vefatından sonra şeyh Vasfi. toplayarak bastırmıştır.

Ertesi sabah, mülga Bâbı Âli'nin karşısında bulunan idarehaneye gittik. Muallimi sorduk. "Henüz gelmedi. Şimdi nerede ise gelir. Buyrun şu odada oturun" dediler.

Girdiğimiz odada biri uzun sakallı, diğeri kırmızı yanaklı iki sarıklı zat vardı. Biri, bir masanın başında oturuyordu. Diğeri ayakda konuşuyordu. Bir müddet sonra bu iki hoca efendi, kimi aradığımızı sordular. Muallim Naci Efendiyi görmek istediğimizi söyledim. "Şimdi gelir" dediler.

Bir aralık ayakdaki hoca, odadan çıkdı. Biraz sonra döndü. Bir isim söyliyerek "yüz kuruşı virmiyor" dedi. Oturan hoca: "O, bize yüzü vermiyorsa biz de ona yüz vermeyiz" cevabını verdi. Ayakdaki bu söze kahkaha ile güldü. Zaten o, her söze gülüyordu. Bilâhare anladık ki oturan, Nasuh Zâde Mustafa Âsım Efendi [Esbak âyan reisi], ayakdaki de Şeyh Vasfi merhum imiş.

Heman yarım saat bekledik. "Muallim geliyor" dediler. Müteakıben uzunca boylu, kara sakallı, gözünün biri şehla, mütebessim müeddeb bir zat içeri girdi. Sırtında uzun ve başlıklı siyah bir kaput, onun altında ince dikişli uzun bir hırka vardı.

Muallim, benim oturduğum iskemlenin yanındaki makamına, Âkif de — evvelki gibi — benim alt tarafımdaki iskemleye oturdu. Naci, mütebessimane hepimize iltifat etti. Kendini ilk defa o gün gördüm.

Yanında iki çocuğun sakitane oturmalarına elbette merak etmişti. Fakat sormadı. Biraz sonra Şeyh Vasfi "Beyler, zâtı âlinizi görmek için gelmişler" dedi. Beni muallime takdim edecek, ne maksadla geldiğimizi anlatacak olan Âkif'in dili tutuldu, bir şey söyliyemedi. Merhum, zaten böyle yerlerde söz söylemekten sıkılır idi. Kendi kendimi takdim etmeğe mecbur oldum. İsmimi söyledikten sonra "Ahlâka dair iki mekale takdim ettimdi, gazeteye konmadı. Acaba beğenilmedi mi?" dedim.

Merhum, "Ahlâkınızı beğendik ve gazeteye dercini tensib ettik. Niçin dercedilmediğini soralım" dedi. Şeyh Vasfi'ye sordu. Şeyh gitti, birkaç dakika sonra avdetle "Zâtıâlinizin mekalenizin daha evvel neşrine lüzum göründüğünden beyin makaleleri tehir olunmuş, biri yarın, diğeri de o bir gün neşrolunacak" dedi. Müteakıben Naci'ye vedâ ettik, çıktık.

Muallim, "Tarih nivisi selâtini Âli Osman" ünvanını aldıktan sonra idi, bir bayram günü Halil Edib ve kardeşim Ahmed Tevfik merhumlarla Boğaziçi'nden dönüyorduk. Naci, Beşiktaş iskelesinde duruyordu. Vapura girince aşağı salona indi. Edib, yanına gidilmesi için ısrar etti.

Naci'nin saraydan geldiği anlaşılıyordu. Vapur kalabalıkdı. Şübhe yok ki hafiyeler vardı. Böyle bir yerde buluşmak, görüşmek münasib olmayacağını söyledik.

Bundan başka onunla yalnız bir kerre görüşmüştüm. Beni unutmuş olacağı tabiî idi. Edib, bizi dinlemedi. Naci'nin yanına gitti. Merhumu son görüşüm de işte o gündür.

*
* *

Aleyhinde, lehinde pek çok söz söylenen, haklı ve haksız tenkid edilen, tarafgirane medh, yahud garazkârane kadh olunan şair ve ediblerin Naci merhum, her halde en ileri gelenidir, dense mübalâğa edilmiş olmaz.

Hakkında neler söylenmedi, neler yazılmadı. Kimi "canlı bir timsali zekâ, ziruh bir ünmuzci deha, şairi müceddid, edibi müctehid", "kütübhanei zihayat", "Fadılı bimüdani", kimi "tab'an şiiri hakikiye, fikren, ifadeten, nezaheti edebiyeye bikâne" dedi. Kimi "edebiyat muallimi değil, ancak lisan muallimi", kimi "hem edebiyat, hem lisan muallimi" olduğunu iddia etti.

Kimi, onu yalnız şairiyetten, edebiyat muallimliğinden değil, her türlü meziyetten tecrid etti. Hattâ sözüne değil, özüne de taarruz ederek mesavisinden de dem urdu.

Bunlar, hep ifrat ve tefritden mütevellid, kıymetsiz lâflardır. Naci'nin ne kadrini, ilâ, ne de tenkis eder.

Lâf, meziyetsize meziyet verseydi, yahud meziyetliyi meziyetten düşürseydi herkes, hem söyler, hem söyletir, sevdiklerini göklere çıkarır, sevmediklerini de yerin dibine batırır idi.

Naci "ünmuzeci deha" değildi, ehli zekâ idi. "Şairi müceddid, edibi müctehid" değildi. Şairi mücid ve edibi cahid idi. "Fadılı bimüdani" değildi, Fadıl idi. "Nezaheti edebiyeye bikâne" değildi, "fikren, ifadeten" ve hulkan nezihe ve edib idi. "Kütübhanei zihayat" değildi, pek çok kütübhane ve kütüb görmüş, gördüğünden istifade etmiş ve ettirmiş, himmetli, gayretli, faziletli bir hadimi marifet idi. Her eserinin müfid olduğunu inkâr edenler, hakikati inkâr etmiş olurlar. Edebiyattan ziyade lisan talim etmiş olabilir. Bu da büyük bir meziyettir. Milletin en kıymetli şairi değildi, fakat kıymetli şairlerinden biri idi. Kendi:

"Tutar temayüli tab'ımla dehri şühreti elfaz
Çıkar teranei hamemle evce şanı meani
Duhatı ruma derim gösterüp şu nazmı bedii
Bu şive üzre kimin haddidir beyanı meani"

ve

"Fahr eyleyecek tabiatimle
Şiirim yaşadıkca milletimle
Asrımdaki galibiyetimle
Eyler miyim iftihar heyhat"

diyor. Her şair, böyle fahriyeler söylemiştir. Bunlara "fahriyei şairane" denilir, geçilir. Fazla söze lüzum görülmez.

Merhum hakkındaki mülâhazalardan bazılarını aşağıda naklettim. Benim mülâhazamın neticesi de şudur:

"Gerçi hakkında kimi şöyle kimi böyle dedi
Fazlü irfanı müsellem, yüce bir şair idi"

*
* *

Müteveffa Salâhi [Bey] "Muallim Naci" namındaki risalede diyor ki:

"Naci, canlı bir timsali zekâ, yahut ziruh bir ünmuzeci deha idi. Binaenaleyh kendisinin daiyei tefevvuk ve tealide bulunması pek beca idi. Kuvvei hafızası hayretbahşı erbabı ukul olacak derecede metin, söylediği şiirler hep nevzemin idi. § Pek büyük, pek parlak şanu şühret ve şerefü haysiyet kazandı. Biçarenin ömrü vefa etmiş olsaydı tahsil ve tetebbu emrindeki azmü gayretine, şiddeti zekâ ve hasafetine nazaran ileride Ümmeti Naciyenin medarı mefhareti addolunacağı şübhesiz idi. § Fikrindeki kuvvet, tab'ındaki ulviyetin âsarı muşa'şaasını nazargâhı ename vaz ile kıymeti zatiyesini takdir ettirmek ve o kıymetle iştihar eylemek istiyordu. Mahza bu emeli tefevvuk sayesinde âlemi edebiyat, kendisi gibi bir şairi müceddid, bir edibi müctehide malik ve heveskâranı ilmü edeb, himmeti hamesile açdığı şehrahı terakkiye salik oldu, bunu inkâr edemeyiz?".

*
* *

Üstünde muharririnin ismi olmıyan bir risalede deniliyor ki:

"Naci bir kütübhanei zihayat idi. § Edebiyatı şarkıyede vâsılı akselmeratib olmuş bir edibi celilülkadr idi. § Şairi fazıl, fazılı bir müdani idi. § Âvazei marifeti yalnız İstanbul'da, memleketimizde kalmadı, İstokholmda içtima eden müsteşrikin kongresi kendisine bir altun madalye göndererek[1] ulûvvi kadrü meziyetini bütün cihanı edebin takdir ettiğini isbat etti. § Bütün osmanlı muharririni kendini "muallim" telkib ederek[2] deha ve ulûvvı zekâsına bir takdimei kadirşinaside bulunuldu. § Daima mütebessim, hoşkû idi. Musahabeti lâubaliyâne olup söz söyleyişi biraz kesik ve ekseriya kendine mahsus bir tavırda idi. Ufak bir lâtife, nim muthik bir hal, onu ince ince kahkahalara boğar, şevku şadi içinde bırakırdı. Ganiyyülkalb olduğunu söylemek icab etmez. Kuvvei hafıza, en büyük meziyeti maneviyesidir. Fıtrat ana bu meziyeti cihan kıymeti bahşettiği gibi tabı' selimde ihsan eylemiş olduğundan bimüdanilik şerefine mazhar olmuştur".

*
* *

İsmail Hakkı [Bey], "Muallim Naci" unvanlı eserinde diyor ki:

"İtiraf edilmelidir ki bugünkü[3] şairlerimiz miyanında bir iki danesi istisna edilecek olursa merhum derecesinde iktidarı edibaneyi haiz bir şair daha gösterilemez. § Yine o bir iki şairin eş'arı istisna edilecek olursa fikir için âsarı naciyane kadar mukavvi bir gıda, zihinde o kadar efkârı müteaddide peyda eden ve muaheze ve mütaleaya tahammül gösteren bir eseri edebî daha bulunamaz. Naci efendi, kuvvei şairiyetini herkese teslim ettirecek bir iktidarı haizdi. § Müddeti hayatında haklı haksız birçok

[1] Kayın babası, Ahmed Midhat Efedi, devlet tarafından o kongreye murahhas tayin ve izam olunmuştu.

[2] Kendini etmiş idi kendi, "muallim" telkib".

[3] Bu eser, kânunısani 1311 de basılmıştır.

kimsenin tân ve itirafına dûçar olmuşdu. Âsarını beğenmiyenler, ya bil'akis takdir edenler miyanında kendisinin bir beytini bile okumamışlar bulunduğu gibi hakikaten kudreti temyiziyeye malik ve dekayıkı edebiyeye vâkıf olanlar da vardı. § Naci, tarzı kadimi edebin yetiştirdiği şuaranın en muktedirlerinden idi. § Eş'arındaki en büyük fazilet, umumiyetle muhtevi olduğu hayalâtın sırf şarka aid bulunmasıdır. Tasvirat ve tefekküratı şarka münhasırdır. Hemen hiçbir eserinde garbin rayıhai fesad âveri istişmam olunmaz. Hele ecnebi edebiyatını taklid yüzünden bekâret ve letâfetî asliyesini büsbütün kaybetmiş olan ibaret ve elfaz ve ifadata kendisinde asla tesadüf edilmez. § En güzel, en metin eş'arı "Ateşpare" sindedir. Mütaleası, eserin hissolunarak yazılmış eş'ardan mürekkeb olduğunu göstermektedir. § Mazhar olduğu sühuleti nazım iktidarını, alelekser gazeliyat gibi beyhude ve esassız yolda is'ünal etmemiş olsaydı edebiyata olan hizmeti daha balâter olurdu. § "Tercemanı Hakikat" ve muahharen "Saadet" gazetesinde neşrolunan âsarı edebiye hakkında beyanı mütalea ederdi. Bu babda yazdığı mekalâttan san'atı müahezeye âşina olmadığı görülmektedir. § Gerek lisanımızın, gerek edebiyatımızın talimi, kudemayı şuarayı osmaniyenin ifhamı meziyati yolunda hidematı meşkûresi mesbukdur. § Kendisine sıfatı şairiyeti vermekte bir türlü tereddüdden kurtulamayub "Naci şair değildi, güzel bir lisan muallimi idi" iddiasında bulunanların bu fikirleri doğru olmasa gerektir. Çünki tadad edilen manzumeler sahibini her vakit nazarı mütaliinde şair, hem de büyük bir şair gösterebilecek derecede kıymet ve ehemmiyeti haizdir. Naci, Osmanlıların medarı iftiharı olacak bir şairdi. Bitarafane söylemelidir ki zemanımızın şuarası miyanında — bir iki müessisi şiirü edeb istisna edilecek olursa — merhum iktdarda bir şaire tesadüf edilmek kabil değildir. Naci, Osmanlıların birinci derecedeki şairleri miyanına dahildir. § Halûk edib, mütevazı, kadirşinas bir zatı kerim idi. Arabî ve farisîde bahrei kâmili vardı. Muharreren fransızcayı dahi az zamanda tahsil ile lisanımıza bazı âsarı nafiai edebiye terceme etmişti."

*
**

Faik Reşad merhum "Tarzı Nevini Kıraat" de diyor ki:

"Muallim Naci Efendi, bir büyük şair olmaktan ziyade bir muallimi edeb ve belâgatdır. Kemal, Ekrem, Hâmid Beylerden sonra lisanı edebiyatımızın teceddüdü emrinde hayli hizmeti sebk etmişdir. Bugün ediblerimiz içinde İsmail Safa ve emsali seramedan, Nacinin irşadatından ve bilhassa Hukuk ve Sultanî mekteblerindeki tedrisatından müstefiz olanlardır. § Nacinin sade üslûb ile yazdığı şeyler "sehli mümteni" kabilindendir. Pek kolay zannolunduğu halde güç taklid olunabilir. Gayet tabiiîdir. Cümleler, birbirine lâfzan değil, manen merbutdur. Gayri tabiî olan edevatı rabtiyeden ve haşivden âridir. Vecizdir, az söz ile çok mana ifade eder. En muktedir üdebamızdan hiçbiri bir takım galâtat ve hatayayı lafziyeden salim olamadığı halde Naci'nin yazdığı şeylerde yanlış bir kelimeye, yahud yerinde kullanılmamış bir tabire tesadüf edilemez".

*
**

İsmail Safa merhum "Küçük bir intikad" unvanile "Pul" mecmuasına yazdığı makalede diyor ki:

" . . . Şu sırada — lehinde, aleyhinde olarak kendisinden çok bahsolunan — muallim merhumdan biraz da ben bahsedeceğim. Bu salâhiyete kendimi herkesden ziyade malik bulurum. Bir kerre müşarünileyhin âsarı matbuai nazmiyesi — sanırım — herkesden ziyade mahfuzumdur. Sonra da kendisinin şübbanı edeb içinde herkesden ziyade teşvik ve iltifatına mazhar bulunmakla müftehirim. "Serlevhai şübbanı üdeba" vasfının namı naçizaneme izafetini merhumun metrukâtı kalemiyesinden olarak terekesinde tesadüf ettiğim bir mecmuai tekarizden başka bir yerde görmedim. "Şairi maderzad" iltifatına önce kendi lisanından mazhar olmuştum. Bu zatı âli kadrin ziyaına, hem de pek vakitsiz,

pek erken vukua gelen ziyaına, vefatından vefatıma kadar ağlar, namını daima hürmetle yad ederim. § Merhum, fezaili fıtriye ve kesbiyece nedreti emsâli gayri münker zevatdan idi. Gayet fatin, gayet fazıl, fevkalâde gayur idi. Kaidei lisana, şivei beyana mugayir bir kelime, evet hiçbir kelime yazmamakla eslâf ve muasirini içinde temeyyüz etti. § Naci — kendi takdiri âcizaneme göre — bir üstadı şiir değildi. Fuzulî, Nef'î, Nedim değil, meselâ Nailii kadim kâbında şair olamadı. İnsan, her şeyde mükemmel olamaz. Merhumun hangi meziyette mümtaz olduğunu söyledim. Makberin mukaddimesini, münderecatını divanelik addeden, "divaneliklerim" i yeksanı hâki makabir gören, "Talim Edebiyat" müellifinin "Takdiri Elhan" daki muahezatına "Demdeme" şivesile mukabele eyliyen muallimin tab'an şiiri hakikiye, fikren ifadeten nezaheti edebiyeye bikâne kaldığı anlaşılır. "Ateşpâre", "Şerâre", "Füruzan" yalnız isimlerinin medlûli maddisi itibarile muhrik görünür. En hazin bir mevzua mübteni eseri bile bir dem'ai teessürle tecziye olunamıyor. Bu eserlerin mükâfatı, mübtediler içün tekrar tekrar okunmak, birçokları yine mübtediler tarafından ezberlenmek lüzum ve liyakatinde tutulmalıdır. Sıhhat ve selâmeti ifadesi, lisanı tashih eder. tabiri diğerle şair olmak icün istidadı olanları vezinli, kafiyeli tekellüme alıştırır. Olanca insafımı toplıyarak söylüyorum ki ben, âsarı Nacide Ahmed Kemalin meselâ "İstiğrak" ı gibi, hattâ yeni şairlerimizden Faik Âlinin yine meselâ "Tenvimi hissiyat" ı gibi birkaç şiirini görmedim. "Aksetdi bin vahasreta dağlarla çıktım âşina her dağdaki kalbi seda efganımın efganıdır" gibi nefaisi şiriyesi, külliyatı âsarının erkam fihristinde ahad hanesinden ileri geçmez sanıyorum. Kâffei müellefatında ismine "Muallim" sıfatını terdifi, "Mes'ud Harabati" ve "Muallim Naci" mahlâslarile sahnei matbuata çıkarak her ikisi lisanından kendisini göklere çıkarırcasına tavsifi, merhumun Hüma, Sema tahallüs eden bazı eslâf gibi merasimi neşriyata ademi vukufundan başka bir şeye hamlolunmıyacak hod nümalıklarındandır. Ben, bu Zatı Âli kadri işte böyle bilir, böyle söylerim. § Dünyadan dün çekilen Naci, fezaili müsellemesile bugün de sağdır, yarın da. Fakat mevzuunun şiiriyeti kudsiyesine gölge bile olamıyan o "Hatırai Bedri kübra" sernamei garrası altına yazılan sözler kabilinden eserleri de daha dün bile üful etmişti".

"Mehmed Rüşdi" imzasile Almanya'dan haftalık "Malûmat" mecmuasına [No. 171] gönderilen makalede "Sünbüle" nin nesir kısmından "Ömer'in Çocukluğu" bir Alman müsteşrik tarafından Almancaya terceme edildiğinden ve bir büyük milletin lisanına terceme edilen âsarı edebiyemizin bu, ikincisi olduğundan bahsolunduktan sonra deniliyor ki:

" . . . Sünbüle, muktezayı mevzuu olarak pek sadedir. Sakat selâmeti beyan noktai nazarından âsarı mevcudiyesinin kâffesine faikdir. Her kim ne derse desin, ben, fikrimce, zevkimce, tabiatimce Nacinin âsarı nazmiyesini, nesriyesine müreccah bulmaktayım. Merhum, zemanında birçok müteşair (!) yetiştirmeğe muvaffak olduğu halde garibdir ki bu çömezler, şimdi muallimlerinin ne şiirini, ne de nesrini beğeniyorlar. Zira o demler geçti. Naci, kudema sırasına dahil oldu. Zaten şimdiki halde kimseyi beğenmemek ecelli meharet addolunuyor".

Ali Kemal, kendi hâtıralarına dair "Ömrüm" unvanile yazdığı makalelerde diyor ki:

" . . . Naci Efendide o kudreti şairaneye rağmen hiç zevki edeb yoktu. Kendi sünuhatından en çok takdir eylediği ma'hud meyhane gazeli, o gazelin de

"Ol kadar çakdım ki tersa zadekânın aşkına
Berka döndüm, neşri envar eyledim meyhanede"

beyiti mektuhu idi. § Naci, zirvei ikbalden aheste aheste iniyordu. Ona karşı Ekrem Bey çıkıyordu. Ekrem Bey ki hem o mey ve mahbub mesleğini hoş bulmuyordu, hem de o Naci tagallübünü çekemiyordu. İbtidayı zuhûrunda "Ateşpare" müellifini takdir etmişti. Hattâ yeni tecelli eden o şairin "Kuzu" gibi, "Feryad" gibi manzumelerini "Talimi Edebiyat" a birer nümunei kemal tarzında almıştı. "Nedir o nevha..." gazeli bediîni lâtif bir tarzda tahmis bile etmişti. Fakat bilâhare böyle yaptığına peşiman olmuştu. Naciyi her meclisi hususide tezyif eyliyordu. Ekrem Beyle bu zıddiyet, muallimi büsbütün tarzı kadime, kudema perestliğe sevkeyledi. "Ateşpâre" de gösterdiği vadii teceddüdden geri döndürdü. Bu irtica, Ahmed Midhatin canını sıktı. O mertebe sıkdı ki "Hasan Mellâh" ın müellifi bir gün muallim Naci'yi bütün peyklerile, Şeyh Vasfi'lerle, Abdülkerim Sabit'lerle, Ahmed Hamdi'lerle beraber gazetesinden kapu dışarı etti. Ayni zemanda Tercemana da hem onlar içün hem de o mey ve mahbub mesleği içun gayet müzeyyifane ve müstehziyane bir bend yazdı. Bir bend ki şiir ve şair namına serhoşluğu bihakkın muahaze ediyordu. Damadını böyle yerin dibine geçirdikten sonra Üstad Ekrem'i göklere çıkarıyordu. § Naci, evvelâ "Tarik" gazetesinde Ahmed Midhat Efendiye uzun uzadıya, lâkin ihtiramkârane. edibane mukabelelerde bulundu. Yalnız mesleğini müdafaa eyledi. Efendinin şahsına, kalemine fevkalâde hürmet gösterdi. Sonra "Tarik" ı bıraktı. "İmdadülmidad" ı tesis eyledi. O vasıta ile nesri âsar ve eş'arda devam etti "Köylü kızlarının şarkısı" nı o mecmuai mevkutede neşreyledi. Letâfeti mâna bir tarafa dursun, fakat lâfız itibariyle Türkcemiz safvet ve safiyetin bu mertebesini nadiren ihraz eylemiştir. İşte Türklüğü candan sevenlerin meşki tetebbü ittihaz edecekleri lisan, itikadımızca bu lisandır. § Naci "Saadet" gazetesinin riyaseti edebiyesini de deruhde eylemişti. "Tercemanı Hakikat" deki mastabai şiir ve şuarayı, lâkin daha sönük bir derecede oraya nakletmişdi. § Bu esnalarda Naci ve Ekrem cidali edebisi pek kızışmıştı. Hattâ hududı edebi bile aşmağa başlamıştı. Menemenli Zade Tahir Bey, ibtidaları Naci tilmizlerinden idi. Hattâ şiirlerini bir mecmua şeklinde neşredeceği vakit muallim, ona "Elhan" unvanını vermişti. Lâkin Tahir Bey, sonraları büsbütün Ekrem Beye bağlandı. Üstad, Ekrem de "Takdiri Elhan" diye bir risalei intikadiye neşreyledi. Bu risale edebiyata dair birçok tasvirlerden, tasavvurlardan, tefekkürlerden mürekkeb idi. Ayni zemanda Nacinin şahsına da, mesleğine de kısmen reva, kısmen nareva mühacemeleri havi idi. Naci küplere bindi. "Zemzemeye demdeme" diye Ekremin aleyhine "Saadet" de yürümeğe, fakat pek dürüştane, pek insafsızca, hattâ bazan pek bayağı yürümeğe başladı[1]. § Ekrem Bey, o devri edebe göre hakikaten bir üstad idi. Edebiyatı Naciden daha ziyade bir ihata ile anlıyor, bahusus anlatıyor, tedris ediyordu. § Ekrem Bey de Naciye karşı insafsız idi. İlkönce insaf ile davranmış, kadirşinaslık göstermişti. Lâkin sonra birdenbire biçarenin aleyhine dönmüştü. Müdhiş bir hasmı edebi, hattâ hasmı canı oldu.

§ Naci, necata ermedi. Daha sinni kemalde cihandan geçti, gitti. Fakat Ekrem, yine o zavallıya kinini fürsat düşütükce gösterdi. Bir gün Hâmidle Babıâli caddesinden geçerken bir kitabcının camekânında Nacinin resmini görürler. Zemzeme naşidi, bermutad söylenir. Hâmid, o melekâne hasletile "Canım, neye aleyhinde söyliyorsun? Ademceğiz öldü, gitti" der. Fakat Ekrem "Öldü mü? Doğmadı ki ölsün" diye tezyifinde devam eyler[2]. § Zavallı Naci, Üstadı Ekreme husumetinden — ihtimaldir ki — meyli hakikisine rağmen edebiyatta yavaş yavaş mürteciane muhafazakâr oldu. Hâmid'i hiç beğenmemeğe cesaret etti. Kemale bile arasıra itirazdan geri kalmadı. Ekrem Beyi sevmediği için Hâmidi sevmezdi. Bir de hakikati söylemeliyiz, Hâmidin o tarzı bülendi beyanını pek anlamazdı, muğlak bulurdu. Fikren basit olmakla beraber gayet vuzuha meyyal idi. O kadar ki, öyle vazıh yazı

[1] Munsıfane söylenirse buna sebeb olan — pek sevdiğimiz, hürmet ettiğimiz — üstadı Ekremimizdir. İbtida o taş attı. Beriki de bir taşa beş taşla mukabele etti, pek ileri gitti.

[2] Bu muhavere, Hâmidin hatırasında başka suretle yazılmıştır, aşağıda görülecektir.

yazan, şiir söyliyen bizde nevadirdendir denilebilir. § Üstadı Ekremle bu ihtilâf, bu muhasama, Naci Efendiye bir, hattâ iki üç züriyeti edebiyeyi hasım etti. Çünki bugün bile Naciye adavet bazı gençlerimizde şiddetle mevcuddur. Hakikatta Naci, o tahkirlere, tezlillere hiç müstahak değildi. Evvelemirde büyük bir lisan muallimi idi. Yazı yazarken galatlardan son derece münezzeh idi. § Arabî ve farisî yerine mümkün olduğu kadar kudretli ifadeyi, ahengi, insicamı bozmadan Türkce kelimeler, terkibler kullanmak bugün lisanca belli başlı endişelerimizdendir. Keza kısa kısa cümlelerle, açık saçık sözlerle beyanı meram etmeği beğenmeğe başladık. Hatırlıyor muyuz ki, lisanımızda bu iki tarzın da heman heman mucidi o zavallı Naci'dir. § Lisan itibarile böyle. Şairlikce de Naci, öyle yabana atılamazdı. Şerarenin birçok gazelleri harikulâdedir. Eş'arı Naci bir ünmuzeci fesahattir. Bu derece müşkilpesendane bir tarzı beyan, şairlerimizden pek mahdud kısmına müyesser olmuştur. § Lisan muallimliği, şairlik itibarile böyle. Fikirce de Naci, geri değildi. Hele asla irtica ile mahkûm edilemezdi. Ekrem Beyin beğenmediği o "İrcaı nazar" manzumeleri bile muallimin fikren, hattâ siyaseten pek müterakkı olduğuna delâlet eyler. § Naci, cidden müttakı idi. Öyle olduğu için bilhassa "Tevhid" lerde "Naat" lerde, harikulâde bir mertebeye irtika ederdi. § Tarzı cedidi edeb tarafdarı geçinenler, Nacinin meziyetlerini hiç takdir etmediler. Her fürsatta insafsızcasına aleyhine yürüdüler. Zavallı ademi fevkalâde kızdırarak edebiyatı cedideye de, üdebayi cedideye de düşmen ettiler".

Ali Kemal, "Üstadı Ekrem ve Muallim Naci" unvanile "Peyam" a yazdığı makalede de diyor ki:

" . . . . şahsan de, manzum ve mensur eserlerile de pek yakından tanıdım ve sevdim. Fakat hakikati söylemeğe mecburum. Muarizlerinin yerden göğe kadar hakları vardır. Naci, edebiyatı bir türlü idrak, ihata edememişti. Hiç bir zeman okutamadı, anlatamadı. Asla edebiyat muallimi olmadı ve olamadı. Edebiyat diye lisandan bahseylerdi. Edebiyat başka, lisan tedrisatı yine başkadır. § Evet Naci Efendi, bu lisana harikulâde hizmet eyledi. Bugün Türkcemizi bir dereceye kadar doğru yazabilenler ona borçludur. Bu dava bu noktai nazardan yürütülebilir. Fakat Naciye zemanımızın en büyük edebiyat muallimi sıfatı verilince hata edilir. § Bir insan, her şubei kemalâtta yeditulâ sahibi olamaz. Muallim, bir saracın çocuğu idi. Kadimdenberi o derece perişan gördüğümüz medreselerimizden yetişti. Mahaza fıtratı harikulâdesile yükseldi, yükseldi, mağbutülemsal bir mertebeye erdi. Malûmatı şarkiye itibarile muhitimizde bir kutub oldu. Bir Şark şairi, hattâ bir Şark edibi, hele bir hacei lisan addolunur. Fakat mânai hakikisile edebiyat muallimi sayılamaz".

Ahmed Râsim merhum "İstibdadı Edebi'de: Midhat Efendi, ben, Muallim Naci" unvanlı makalede diyor ki:

" . . . Naci merhumun Tercemanda bulunduğu son zemanlarda idarehaneye gidip gelenlerin kesret, bir aralık tenkidatı edebiyenin cıvıması, âsarı münteşirenin ibtizali gazeteyi enzarı itibardan iskat etmeğe karar vermiş idi. Neler söylenmiyordu neler. Fakat böyle söylenilen şeylerin çoğu yalan, isnad idi. İşret, mahbub perestlik, bu yalanların başlıcaları idi. Fakat merhumun bazı ebyat ve kıtaatı da bir meyli mahsus sahibi olduğunu işrab ediyordu. Meselâ ağızdan ağıza gezen

Hasanım etme iba Âli Aba hakiçün — Sana ben hayli zeman oldu abayı yakalı

beyti gibi. İhtimal ki "hasan", "âli Aba", "abayı yakmak" kelime ve terkiblerinin hatırları için

söylenmiş olan[1] bu beyit, aleyhdaranı elinde, dilinde bu meyli mahsusunu isbat eden bir hüccet gibi gezib dolaşıyordu. Manzumat arasında:

"Şaribülleyli vennehar oldum"

§

"Ol kadar çıktım ki tersazedegânın aşkına   Berka döndüm neşri envar eyledim meyhanede"

§

"Bayramda bir nizanına koydum ki hanemi   Yaran görünce bir yeni meyhane sandılar"

ve emsalı mısralar ve beyitlerde bu zannı haricen takviye ediyordu. Halbuki Naci merhum, cidden nezihül ahlâk idi. Top, esmer çehresi üzerinde daima müteyakkız duran şehlâ gözlerinin ikide birde yan bakışları mutlaka tebessumler, bazan kıs kıs gülüşlerle mürafık bulunurdu. Ağzından hattâ türkcesinin hücneti var imiş de anın için arabcası veya farisisi söylenirse o hücnet zail olurmuş itikadile mugayiri edeb elfazdan ne birinin sadır olduğunu işittim, ne de tefevvüh etmiş olduğunu bir başkasından duydum. İşreti, ayşı müdam suretinde değil idi. Ekseriya seyrletir, bazan birahanelerde yemek esnasında bir iki bira içer, bazan Yemiş iskelesindeki yüksek meyhaneye gider, bir buçuk şişe, yani elli dirhem rakı ile neş'elenirdi. Vazıülhal olmakla beraber her zaman temiz gezerdi. Reftarı da gözleri gibi şehlâ manzar idi. Muhadaratı ilmiye ve edebiyeye son derece ehemmiyet verir, geceli gündüzlü çalışır, bilhassa lisanın pürüzlerini temizlemekle uğraşır, münakkahiyeti elfaz ve kelimate riayet ederdi. Bu sâyi müsmiridir ki lisanımızda mühim, büyük bir devri nekahet ümidi uyandırdı. "Yazmış bulundum", "Şöyle böyle", "İntikadat" gibi âsarı bu devrin pişdaranından madud olduğu gibi "Mecmuai Muallim" deki mebahisi mühimmei lisaniyesi, bilhassa "Edevat" hakkındaki mütaleatı vakıfanesi, "Lûgat" i bu büyük lisan âliminin ne kadar ihatalı olduğunu isbat eder. Eş'arında görülen selâset, hatasızlık, hassasiyet, rikkat ve meziyatı adide dahi bu babda şevahidi âdileden madduddur. Zekâ ve irfanı balâter olduğu için idi ki kırkından sonra az zemanda Fransızcadan âsarı adide tercemesine muvaffak olmuş idi. Hattâ "Terez raken" gibi "Emil Zola" lisanı edebisile yazılmış bir eserin tercemesine başladığı zemanlarda müsveddatı, o esnada "Tercemanı Hakikat" muharrirliğinde bulunan Halid Bey merhuma — bir yanlışlığa mahal kalmamak recasile — gönderdiği halde — Halid Bey, tercemedeki mutabakat ve letafete hayran kaldığını bana mükerreren söylemişti. "Hugo" dan ve sair Fransız şairlerinden nazmen yaptığı tercemelerin mislini, heman hiç bir lisan aşina şairimiz vücude getiremez. Letaife meyli pek ziyade idi. Ufak bir nükte ve yahud tuhaf bir vak'a, anı dakikalarca güldürürdü. Deve tüyü rengi pardösüsü gözümün önünden gitmez. § Şair "Celâl" gördükce ziyadesile güler "şurayı osmaniye içinde iki meşhur deli vardır. Biri "Deli birader", diğeri de "Celâli hayalperver" der idi. "Takdiri elhan" ın intişarile aleyhindeki tarizata mukabil "Saadet" gazetesile Ekrem Bey merhumun "Zemzeme" sini tehzilen yazdığı "Demdeme" ye bilâhare pek çok peşiman olduğunu bana çok defa itiraf etmiş idi. Filvakı merhumda esnai musahabette bile derince bir gurur, alıngan bir izzetinefis mevcud idi. Mes'udı harabati" diye telâkkub edişi temdihinefs için olsa gerektir. "Ömerin çocukluğu" ne kadar hüzünaverdir. Âsarı şiiriyesine verdiği unvanlar ki "Ateşpare", "Şerare", "Fürüzan" dır, şairliğinde temeddühe kail olduğunu gösterir. "Istılahatı edebiye"si gayretle veciz, münakkah, müfid olduğu için nevzuhur şairlerimize okumalarını bilmünasıbe tavsiye ederim. "Servetifünun" dühatı şiir ve inşasının Naci mesleği aleyhine biletraf açmış oldukları tarizata yetişemeden vukuı irtihali "Devri cedidi edebi" denilen bu büyük komedinin belli başlı nevakısındandır. Ömrümde bir defa tarih söyledim. O da merhumun vefatı günü idi.

[1] Böyle olması pek muhtemeldir. Fakat "hasan" nın ve "aba" nın hatırı için "Ali aba" yı bahse katmak, herhalde müstahsen bir şey değildir, edebe mugayirdir.

Tarih "Azimi huldi berin oldu Muallim Naci" mısraından ibaret idi. O gündenberi "Hisabı ebced" e bir daha baş vurmadığım için şu satırları yazarken senei üfulünü bile bulamadım".

§ "Vefatının ikinci günü Midhat Efendiyi ziyarete gitmiş idim. Malûm olduğu üzere Naci'nin kaim pederi idi. Efendi, beni görür görmez ömrümde kendisinde birinci defa gördüğüm derin bir teessürle gözyaşları dökerek dedi ki: Rasim, ne gaib ettik biliyor musun? Hazine desem yanında tamtakır kalır. Dün bugün kendimde değilim". Ben de ağladım idi".

***

Naci'nin meclisine devam eden müstefidlerinden şair Besim Efendi merhumun[1] — talebim üzerine — yazdığı makalenin bazı fıkraları:

"Muallim Naci merhumun tercemei halinin tahriri, mezayayı edebiyesinin tedkiki hakikaten sehli mümtenidir. Çünkü müşarünileyh, muhiti şiir ve edebde bir mültekayı bahreyndir. İhtimal ki tazimkârları, kendisini senada ifrata varırlar. Fakat bu bir ifratı makbuldür, Şübhesiz ki muarızları da taarruzda kezalik ifrata saparlar. Fakat bu bir ifratı medhuldür. Nacı, gerçi bir dahii mütearif değildi. Amma herhalde bir zekki ârif idi. İktidarı şairanesini, tedkikatı lisaniye ve tenkidatı edebiyedeki ihtisası fadılânesile mütenasib görmek istemiyenlerin fikirlerine iştirak edemem. Ben, müşarünileyhin bu iki hasisai mümtazesinde intibakı tam görürüm

§ Naci, halûk, lâübali, beşuş, melih, hayırhah, rahîmülkalb, sehi, şeci, vefadar, hukukperver, deryadil, halen fakir, kalben gani, vaziyeten muhtac, tab'an müstağni, hilkaten meftunı meali, bütün maanii şamilesile afif, zevahiri amaldeki taksiri kesirine rağmen rabıtai din ve imandaki itkanı müsellem, bir mümini safi siret idi. Meziyatı istinhibatta isabeti teşhise, tabayii teftişde sür'ati intikale mâlik idi. Eyamı ahiresinde "Tarih nivisi Âli Osman" hizmeti muhdesesiyle geçirmiş olduğu birkaç senelik saadeti maddiye, müstesna tutulursa bütün sinini ömrünü maişetce muzayekai medide içinde geçirmiştir. Fakat safayi seriretine kat'a halel vermemiştir. § Müşarünileyhin, muaşeretde görüşmek ister sınıfdan olmayıp görüşülmek bekler zevatdan bulunması ve tab'ı istiğnakâr ve tavrı vekarının kasrı rüyet noktasından kibir ve nahvete mütekarib görülmesi, muarızlarına vesilei muaheze ihzar edebilir idise de istimrarı musahebetle galatı rüyet, tashih olunmak tabii idi. Merhuma, beliği mader zad denilse seza idi".

***

Abdülhak Hâmid merhum, Bombay'dan Recaîzâde Ekrem Bey merhuma yazdığı 5 ve 27 Mayıs 1884 tarihli mektublarda diyor ki:

" . . Tercemanı Hakikatin nevzuhur tenkidatına gelince, olur ya! Nevzuhur şairlere, münakkidlere nevzuhur tenkidat yaraşır. Muallim Şinasi, bütün heyetile beraber çekilib yerine Muallim Naci gürûhu çıkacak zemanıdır. Zehi terakki!

§ Naciyi biz, biraz beğeniriz. Anın bizi hiç beğenmesi lâzım değil. Şiiri pek selis. O kadar selâsete ben az şiirde tesadüf ettim. Lâkin — dediğin gibi — arada mübalegatı acemanenin de fevkına çıkıyor. Oraya çıkmak kolaydır. Öyle çıkışa itilâ denilmez, sade bir irtika denilebilir. Fikri şairane kanadla çıkar, merdivenle çıkmaz. Âsarı mütercemesinin — asıllarına mutabık mıdır bilmem — hüsni tabiate ne kadar muvafık olduğunu görmüşsündür. Ben, ana bir zeman fürsat düşmüş iken Said Paşa ile Berline gitmeği tavsiye etmiş idim, kabul etmedi. Eğer gitmiş olsaydı bize şiirleri başka türlü gelirdi. Senin talime aldığın şiirleri, kendi tarzında ne kadar güzel.

§ Nacinin beğendiğim şiirleri, Talimde senin gösterdiklerindir. Sair eş'arını beğenmeğe vaktim olmadı. Talimdekileri ise selis bulmuştum. Senin tahmin ettiğin gibi hem selis, hem nefis değil. Bazı

[1] Tercemeihali 185 inci sahifededir.

şiirlerinden selâsetile beraber rindlik, sarhoşluk, daha garibi terbiyesizlik anlaşılıyor. § Mehmed Ziver, bana bir "Hikmeti edebiye" göndermiş, okudum. Üdeba tadadında çokça semahat etmiş. Naci, Vehbi gibi edebiyatca, yahud bence mechul ve ecnebi isimler var".

Abdülhak Hâmid — İkdam gazetesile neşrolunan — hâtıratında da diyor ki:

"Âlim bir muallim olan Nacinin bir şair olduğunda, yahud olacağında şübhe edilemez. Herhalde mükemmel bir nâzım idi. Eş'arında imsak yerine israf etmemiş olsa ve mensub olduğu Said Paşanın, onu sefaret maiyetine almak teklifini kabul ile Berline gitmiş bulunsa edebiyatımıza daha müfid ve müessir hizmetler etmiş olurdu. Muasırlarına hücum için bir kütlei cehele önünde âlem efraz ve mübahasatı edebiyede nahak yere kalem diraz olmadan hazer ederdi. § Bir gün Üstadı Ekremle Babıâli caddesinden iniyorduk. Kitabcı dükkânlarına Nacinin resimlerini koymuşlardı. Müteessiren "zavallı Naci" diyecek oldum. — Niçin zavallı diyorsun? — Çünki öldü. — O, daima zavallı idi. — Olabilir, fakat kim zavallı değildir, ey üstadı kül".

Bir gün sadrıesbak Cevad Paşa merhumun konağına gitmiştim. Müsafir odasında — Naci'nin vefatını müteakiben tercemei haline dair bir risale neşreden, Posta ve Telgraf Meclisi Reis Vekili — Salâhi [Bey] i buldum. Paşanın yanına gidinceye kadar konuşduk. İlk ve son mülâkatımız o gün vâki oldu.

Edebiyattan ve üdebadan bahsolunduğu sırada dedi ki:

"Muallimin vefatını, Recai Zâde Ekrem Beye haber verdiklerinde "onun vücudü zaten zaid idi" dediğini işittim. Bu sebeble kendinden nefret ettim."

NAA'T

Baharı feyzi yare irmedim rengim hazanidir
Güli ruhsarı yâdile sirişkim ergavanidir
Bu âlemde o yekta hak nümayı bir göreydim der
Dili hakbin ki hicran âzmayı « من رآنى » dir
İreydim âh yüz bin âh o devri devlet efzaye
Ki takdirimce her bir ânı, ânı bimüdanidir
Taali bahşı ruhum bir melihi lâmekânidir
Gönül sultanı tayfile harimi ümmihanidir
Cemali nurı vechullah içün bürhanı evveldir
Mekali, her dili agâh içün kur'anı sânidir
Açıldıkca ülülelbab olur dembestei hayret
Lebi i'caz gûyi lübbi esrarı mesanidir
Ne bînişdir o bîniş müntehayı raz bînidir
Ne danişdir o daniş maverayı nüktedanidir

Nevidi lûtfudur erbabı şevka müjdei ekber
O ekber müjdeye ervahı kemter müjdegânidir
Anın isrinde âsarı beka his etmesem derdim
Bekanın namı vardır âlemi bâki de fânidir
Mukaddes kubbei hadra ki faikdir semavate
Zemine saye salmış arşı âlâyı meanidir
Makamı fahrıâlemdir ne âlemdir
Bu âlem en büyük bir âlemi razi nihanidir
Olur yeksan zeminidir dimekle asümaniye
Zemininden uçan envare dense asümanidir
Olur girdi rehi ârayişi â'lâyi illiyin
Gubar olmak bu yolda bence aksayı emanidir
« عمرك » nassı hakkiçün rehi aşkında can vermek
Hayatı cavidanidir hayatı cavidanidir

⁂

"Leylei Mi'rac" unvanlı manzumenin bazı ebyatı:

Rabbi nutk âferine hamdi sarih — Efsahulmürseline medhi fasih
Cümle ashabü Âli pake selâm — Dimeden dil eder mi fethi kelâm
Halikı ihtilâfı leylü nehar — Eylemiş kâinatı hikmetzar
Leyl, bin bir güneşli şehr âyin — Ruz, yekpare bir zıyayi mübin
§ Niçe hikmetler eyler isticlâb — İkisinden dahi ülülelbab
§ Mazharı feyzi has bazı leyal — Yükselir fikri nüzhetile hayal
Bahusus eşrefi beni âdem — Nurı akdem, nebii mu'ciz dem
§ Mahremi evveli harimi Hüda — Mürşidi ekmeli tariki Hüda
Ahmedin leylei telâkisi — Cezbeder en azîm takdisi
§ Şebi mirac, has bir demdir — Âlemi hası fahrı âlemdir
Ana aksayı mahremî denilir — Anı hakkiyle Hakla kendi bilir
§ Nazar ettikce göz, kevakibine — Akleder intikal sahibine
§ Feyz alub « سبح اسم ربك » den — Hakkı tenzih eder müşarikden
§ Ey Hudavendi zahirat efruz — Bu ne hayretfeza kemâli büruz
İntifayab olur mu mişkâtın — Nursun, nurusun semavatın
Bu ne hayret feza kemâli hafa — O hafadan zuhure geldi safa
§ Gerçi hep kâinat bürhanın — Bilinirken bilinmemek şanın
§ Varlığın karşısında mabudum — Diyemez kimse ben de mevcudum
Biz yokuz bizdeki vücud senin — Bizi var eylemekde cud senin
Verdin insan ile bu mülke şeref — Eyledin bir şehi halile Halef
Ki habibi şeref penahındır — Hası hâsanı barigâhındır
Seni bildirdi halka bilifsah — Eyledi hali âlemi ıslah

§ Başka bir âlem oldu âlemi hâk
Hake indi maalîi eflâk
Ne maali, maanii Kur'an
Hüsni ahlâk anınla bulmada ân
Oldu ruşen cemali feyzi kemal
Dehri tutdu kemali feyzi cemâl
§ Fer verub de nigâhı dikkatine
O kemalin bakan hakikatine
Bir melâhat görür ki ekmeldir
O da hüsni Habibi ecmeldir
§ Emlâhiyyetde, efsahiyyetde
Her faziletde, ercehiyyetde
Ana mahsus o imtiyazı celil
Yine kendi bu müddeaya delil
İnzivagâhda bulunduğu dem
Dediler valihane ehli harem:
"Geldi bir cezbe kalbi sadıkına
Mustafa âşık oldu Halikına"
Filhakika o aşkzadi halûk
Hakka hem âşık oldu hem maşuk
Kurbi mirac anın neticesidir
Aşku maşuku âşık olmuş bir
§ Aczi dil mâni oldu takrire
Hiç o âlem gelir mi tâbire

GAZEL

Nedir o nevha şu viranenin civarında
Dokundu hatırıma hali inkisarında
Değil garib bulunsam mudam mesti harab
Müsafirim vatanın bir harabe zarında
Havada yaprağa döndürdü ruzgâr beni
Hazane müntazırım ömrümün baharında
Ederse dil yeri vardır vedaı mülki vücud
Garibe yer bolunurmuş adem diyarında
Kararyab olamam gerçi mesti serşarım
Hased o rinde ki âsudedir mezarında
Gönül o nev seferi nur tal'atın Naci
Yanar kıyametedek narı intızarında

ŞARKI

İtmesün avdet melâli intizar
Geçme ömrüm geçmeden ey nevbahar
Eyleriz birlikde âlemden güzar
Geçme ömrüm geçmeden ey nevbahar

Bekledim ben bunce müddettir seni
Sende lûtfet, bekle bir müddet beni

Etme mahrumı taravet gülşeni
Geçme ömrüm geçmeden ey nevbahar

Varsa üç beş gün bakası ömrümün
Olmasun muhtel safası ömrümün
Sende olsun intihası ömrümün
Geçme ömrüm geçmeden ey nevbahar

KÖYLÜ KIZLARIN ŞARKISI
NİŞANLI KIZ

1

Tepeden nasıl iniyor bakın
Yaradan nazardan esirgesin
Şu kızın nişanlısı şanlıdır
Koca dağ gibi deli kanlıdır

2

Fese bak fese ne güzel de al
Dimedim ya ben sana bak da kal
Ne de hoş belindeki morlu şal
O kadar da bakma ziyanlıdır

3

Ne kadar kızardın aman aman
Neden öyle başına çıkdı kan
Beri gel bayılma a kız heman
Yüreğin de pek halecanlıdır

4

Yakışıklıdır seviyor cihan
Benim olsa bari şu kahraman
Anı ben de pek severim inan
Olamaz ne çare nişanlıdır

5

Ne darıldın Ahmed'in oynaşı
Sana benziyor şu dağın başı
Darılır mı âdeme kardaşı
Ne zeman bakılsa dumanlıdır

6

Somurdub oturma darıl da git
Beni istemekte olan yiğit
Bizi ihtiyare şikâyet it
Daha şanlıdır daha anlıdır

İtilâfatile oğraşmakda dehrin zevk yok
Zevk anın mirsadı ibretden temaşasındadır.

NACİ

Hasan Naci [Efendi], "Alaybeyi Zâde" nâmile mâruf tüccardan Hacı Osman Efendinin oğludur. 1854 [1271 H.] de Trabzon'da doğdu.

Trabzon Rüşdî Mektebinde, muahharan hususî muallimden Farisî, hisab, coğrafya, mantık, beyan, usuli fıkıh, şerhi akaid okudu.

1878 [1295 H.] de Maliye Nezaretinde Duyunı Umumiye Muvazene Kalemine girdi. Bir ay sonra Trabzon'a avdet etti. 1880 [1297 H.] de meclisi ziraat kitabeti ile fahrî âzalığına, 1883 [1300 H.] de Trabzon Merkez Liva Bidayet Mahkemesi Başkitabetine tâyin olundu. Daha başka memuriyetlerde bulunduktan sonra Bâbıseraskerî Muhakemat dairesi başkâtibi oldu. Ulâ sınıfı evveli rütbesini ihraz eyledi.

Darüşşefaka ve Galatasaray Mektebi Sultanisi edebiyat muallimliğinde bulundu. Meşrutiyetin ilânından sonra tekaüd edildi.

1920 [20 Rebiulâhır 1338] de vefat eyledi. Merkezefendi kabristanına defnolundu.

Üsküdar'lı Talât merhum, şu kıt'ayı söyledi:

"Ecillei şuaradan Alaybeyi zâde
Cenabı Nacii şirin sühan vefat etti
Yazıldı gayei fartı esefle tarihi
Koyup bu âlemi Naci de cennete gitti[1]

"Neşide" unvanlı mecmuai eş'arı ve "Lisanı Kitabet" ismindeki eseri matbudur. "Serairi Alüftegân" namında millî bir romanı da vardır.

Orta boylu, seyrekce kır sakallı[2], esmer renkli, siyah gözlüklü, ehli daniş idi. Güzel şiir söylerdi.

---

[1] Bu mısra, ebced hisabile 1258 tutuyor. "Esf" in gayesi olan ve seksen adedini gösteren "ف" ilâve olunursa 1338 olur.

[2] Yukardaki resim, vefatından 25 sene evvel yapılmıştır.

Dâva vekillerinden biri, mülkü olan iki dükkânı satmak üzere Naci [Efendi] den altmış altın pey alır, sonra inkâr eder. Mesele, mahkemeye düşerek uzadıkça uzar. Naci, mahkemeye verdiği sahifeler dolusu şikâyet ve müdafaa nâmeleri, her mecliste okur ve şifahen de izahat verirdi. Bundan başka tanzim ettiği aşağıdaki şarkıyı da hem kendi okur, hem çocuğuna — ahengi mahsus ile — okuturdu:

Şık Beyin satlığa çıkmış bir iki nesnesi var
Humakadan iki üç yardağı, dilbestesi var
İştikânamelerin dosyası var, destesi var
Bu işin güftesi var, bestesi var, hastesi var.

Şık Beyin debdebesi, gözlüğü aldattı bizi
Satacakken bize bir mülk, alıp sattı bizi
Bir de tehdid ile dilhastelere kattı bizi
Bu işin güftesi var, bestesi var, hastesi var.

Şık Beyin cür'eti malûmesine hayranız
Kâh giryan oluruz haline, keh handanız
Elemü cevr ile biz merhamete şayanız
Bu işin güftesi var, bestesi var, hastesi var.

Kendi yazmış dediler güftei malûmesini
Yaptı İhsan var ise bestei mevhumesini
Yazıyor hastesi de işte bu manzumesini
Bu işin güftesi var, bestesi var, hastesi var.

Naci [Efendi], küberadan birinin nezdinde bulunduğu sırada bir âdem gelerek pek acayib surette iltica etmesi, hayretini mucib olduğundan aşağıdaki beyti söylediğini, bana nakletmişti:

"Aceb bir iltica, bir mülteci gördüm ki âlemde
Ne öyle iltica ettim, ne böyle mülteci gördüm".

Naci'nin irtihali esnasında Ali Kemal, "Peyamı Eyyam" a yazdığı makalede diyor ki:

"Merhumı müşarünileyh, o mahviyetile, o mahdudiyetile beraber bence mazii edebimizden güzide bir hatıra idi. §Aslen Trabzon agniyasından idi. Sabavetindenberi ömrünü İstanbulda geçirdiği, türk-

ceyi çok mükemmel bildiği halde yine bir parça lâz şivesile görüşürdü. § Fırkaı dâlleden telkib eylediği İttihad ve Terakkiyi hiç sevmezdi. Hattâ bir unsurı ecnebi addederdi. Sıyasıyatta daha ileri gidemezdi. Fakat edebiyatta hoş suhbet idi. Güzel beyitler bilir, bildiğini yerinde sarfederdi. Bir gün sahhaf çarıklı İsmail Efendinin dükkânında lâtif, fakat "ketebe" siz bir yazıyı tedkik ediyorduk. İsmail, diyordu ki "Ketebesi olaydı bu yazı çok para ederdi". Naci merhum, "Öyle dir hocam,

Halk esiri şühret olmuş eylemez im'anı zat
Namei hoş harfe bakmaz zeylde nam olmasa"

mukabelei lâtifesinde bulundu."

NAAT

Yine mihrinle gönül oldu siyh ruzı firak
Sakalım akına kıl lûtfu kerem ey yüzü ak
Buldu nurunla cihanı ezeli tabı zuhûr
Oldu vechinle delili ahdiyet âfak
Can verir gayreti kurbanın ile İsmail
Şevki lûtfunla yaşar ruhı Halilü İshak
Seni tebcile göğe çıktı Mesihi güya
Seni tavsife yere indi Kelâmı Hallâk
Döndü aşkınla yine sine tecelli zâre
Bu ne ateş ki hasü hârımı etmez ihrak
Şevki didarın ile oldu gönül matlaı nur
Çok mudur vakti seher eylese mihrim işrak
Cevheri nutkumu lûtfunla kıyem senc eyle
Ey güzide güheri madini rahmü eşfak
Her zeman kudret Natinle bekâm eyle beni
Komadı tabü tuvan cismi nizarımda meşak

GAZEL

Cevherim, kânı dili feyz averimden bellidir
Safvetim, rengi lâtifi cevherimden bellidir
Özge bir âyinedir nutkum cemâli sirete
Siretim, nutkı hakikat perverimden bellidir
Bende etmiştir taayyün nurı istidadı aşk
Nurı istidadı aşkım gözlerimden bellidir
Eylerim hep böyle müstesna güzeller intihab

Tab'ı müstesna pesendim dilberimden bellidir
Ben bu ateşlerle ifnayi vücud etsem dahi
Bir zeman var olduğum hakisterimden bellidir
Meşrebimden etmesin erbabı himmet iştibah
Meşrebim, meyli maali küsterimden bellidir

Mihnet sarayı kalbimi geldin şen eyledin
Ey nurı dide, dideleri ruşen eyledin
Gördünse söyle ruyi sefa, haleti huzur
Yıllarca kûyi gurbeti sen mesken eyledin
Benzer ki ey gönül yine oldun esiri aşk
Agazı nalişi elemü şiven eyledin
Sad âferin tecellii vicdan füruzına
Ey nârı aşk sineleri eymen eyledin
Ey âhı cangüdazımızı ateşin eden
Dilbelerin de dillerini ahen eyledin
Ey eşki dide, kûyine oldun revan yine
Ol nevnihali nazı vefa düşmen eyledin
Oldun belâyı âlem olub sen de hanegi
Ey derdi ayş, can evini mesken eyledin
Naci'yi derdi hicr ile sordun kim etti zar
Ey mesti nazı cevrü tegafül, sen eyledin

Senih Efendinin askerî tekaüd sandığı nezaretine naklile dairei seraskeri riyasetine Şerefüddin Efendinin tâyinine tarih:

Gitti cenabı Senih	İzzile ikbal ile
Miri Şeref perveri	Talii kıldı halef
Şevk ile tarihini	Şimdi ederken hisab
Eyledi hatif nida	Buldu riyaset şeref

1303

NACİ FİKRET

Naci Fikret, ulemadan Mustafa Fikri Efendinin oğludur. 1891 de Konya'da doğdu. İbtida babasından okudu. Sonra Konya mülkî idadi'sinde tahsil etti, şahadetnâme aldı.

O, mektebin son sınıfında iken arkadaşlarından bazılarile beraber "Ufkı Âti[1]" adlı ilmî ve edebî bir mecmua neşretti, felsefî manzumeler yazdı. Konya'da muhtelif tarihlerde çıkarılan gazete ve mecmualarla İstanbul'da intişar eden "Zekâ", "Felsefe Mecmuası", "Millî Mecmua" namlarındaki mecmualara ilmî ve felsefî makaleler gönderdi. Müessisi ve başmuharriri olduğu "Yeni Fikir" mecmuasının neşrolunan nüshalarında da hayli manzumesi vardır.

Umumî Harbde ihtiyat zabiti olarak Irak cephesinde muharebata iştirak etti. İstiklâl Harbi'nde de bulundu.

Konya'da "Ümid" namındaki hususî idadide, "Anadolu İntibah Mektebi" nde ve Konya Lisesi'nde coğrafya ve felsefe okuttu. Üç sene Konya Âsarı Atika Müzesi Müdürlüğünde, birkaç sene "Yusüf Ağa Kütübhanesi" memurluğunda bulundu.

İstanbul'a geldi. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Kalemi Kitabetinde istihdam olundu. Şimdi Üniversite kütübhanesinin gayretli ve liyakatli memurlarındandır.

Bay Naci Fikret, tercemei haline dair verdiği verakada diyor ki:

"... Ben, şair değilim. Fakat küçüklüğümdenberi şiir ve edebiyata karşı büyük bir meclûbiyetim vardır. En sıkı günlerde — şiddetle memnu olan — eserleri gizli gizli arayıp buluyordum. "Zafername" yi ve emsâlini âdeta ezberliyordum. İstan-

---

[1] Naci Fikret, verakasında der ki: "mecmuaya böyle manasız bir isim verilmesine muterizdim. Fakat o zeman her yeni şeyi taklide tehalük gösteren arkadaşlarım "Fecri âti" ye nazire olsun diye bu manasız ismi bulmuşlardı".

Ben de derim ki:

"Neye tevil ediyorsun Fikret!
Niçe manasız isim var fikr et".

bulda çıkan edebî ve ilmî mecmuaları alıyor, onlardaki şiirleri tanzire çalışıyordum. Elhasıl bu tabiî ve irsî incizab ve temayülün tesiriledir ki — zira babam[1], hem üç şark lisanında yedi tulâ sahibi, hem muallim Naci tarzında bir şair idi — 1911 den itibaren bazı his ve fikirlerimi nazmen kaleme almağa başladım. Bir müddet felsefe ve müsbet ilimler ibtilâsının araya girmesile teahhure uğrıyan şiir zevki 1925 den itibaren tekrar canlandı, hâlâ devam etmektedir."

BİAMAN YAŞ

[Borde müzesinde bir heykelin altında şu ibare yazılıdır: Cet age est sans pitié]

Hayatın en güzel anı bu andır
Bu yaş pek biamandır, pek yamandır
Bu çağ, evci berini hüsnü andır
Bu yaş, pek merhametsiz, pek yamandır.

Füsunile cihan âşûb olan sin
Ne zalimdir! Ne müstehzi! Ne hain!
Güzellik her zeman mühlik ve lâkin
Bu yaş pek başka andır, pek tirandır[2]

Bunun berk urduğu tenden sakın sen
Yakar meclûbunu mutlak o gül ten
Belâlardan masun olmak dilersen
Güzel yaştan hazer kim cansitandır.

Hayatın en şehi, taşkın ve parlak
Tecelli ettiği andır bu mutlak
Zehirler âdemi lâkin o berrak
Biyaz cildin derunu baldırandır.

Gelir bir âfeti şadanü şadab
Siyah çeşmi yanar mahmurü bitab
Bir öyle ateş eyler dilde ilhab
Ki can yakmakta duzahtan nişandır.

---

1 "Konya vilâyeti halkiyat ve harsiyatı" adlı eserde [s: 109] tercümei hali vardır.
2 Tiran — Zalim

Gözünde parlıyor bir hırsı temmuz
Fakat vardır elinde tiri cansuz
Hedef: Hassas olan her bir cenandır.

Bu yaştır bedri tamı, mahı ömrün
Ki ten bir sihr ile eyler tezeyyün
Onu zahirde sa'daver görürsün
Fakat bir devri mirrih ıktırandır.

Nedir bu yaştaki feyzü taravet?
Nasıl olmuş bu çağ hep pür letâfet?
Niçin parlak? Nedendir zi sabahet?
Hayatın subhu, yani unfüvandır.

Taravet bürcünün kalbinde şarık
Olan hurşide denmiştir mürahik
Fakat böyle semavî hüsne âşık
Yürek, amacı tiri hakiyandır.

25 Teşrinisâni 1928

DERBEDER AYYAŞ

İsmail Safa merhuma nazire

Hercümerc olmuş sakal, bıyık, bulanmış dideler
Dizleri titrer, yürürken bazı bazı sendeler
Yüz yaşında piri fâni veş betaetle yürür
Bazı inler, bazı çeşmanı olur yaşlarla pür
Böylece gitti ve bir bakkala girdi muhteriz
Korkuyor bakkalı görmekten abusü müşmeiz
Bekledi bir hayli, sonra haifane istedi
"Üç şişe konyak, Ligor, ver, şimdilik kâfi" dedi
Şimdilik kâfi, evet, her şeb boşaltır beş şişe
Hem verir bakkal ve hem şaşmakta bir böyle işe
Çıktı dükkândan yine lerzan bacaklarla heman
Çehrei bitabına gelmiş lâkin şimdi can
Şimdi almıştı gıdayı başka bir şey istemez
Her gece zehrab içer, günlerce hiç bir şey yemez

Gitti gitti, en nihayet dahil oldu bir hana
Şimdi gelsin de bu handa oğlunu görsün ana
Kalmamıştır kimsesi: mader, peder ya akrıba
Hepsi de gitmiş, öbür dünyada tutmuşlardı ca

Kalmamıştır bir muhibbi, âşinası hiç hiç
En nihayet . . . .
Şimdi kalmıştır onun bir dostu, hem pek çok sever
Alkol adlı zehrdir ki durmayıp her şeb içer
Tesliyetkârı, medârı inşirahı tek odur
Iztırablardan onu tahlis eden bişek odur
İsmine Âzer[1] denir arzettiğim âvarenin
"Sızlıyor kalbinde evcaı derin bir yarenin"

27 Teşrinisâni 1932 Çemberlitaş

***

(TANTAL) e

Kaptığın meyveyi ekleylemeden en müdhiş
Bir ceza verdi sana hırsı rekabetle felek
Ayni işkenceyi çekmekte sana benziyorum
Karşıdan seyrederim meyveleri imrenerek

---

[1] Şiirde bazen "Âzer" mahlâsını kullanmıştır.

NACİM

Abdurrahman Nacim [Efendi], Süleymaniye eşrafından Mehmed Beyin oğludur. 1833 [1249 H.] de Süleymaniye'de doğdu. Süleymaniye ve Bağdad medreselerinde tahsili ilim etti ve icazetnâme aldı.

1862 [1278 H.] de İstanbul kütübhaneleri müfettişliğine tâyin olundu. 1865 [1281 H.] de memuren Tunus'a gönderilen Haydar Efendinin maiyyetinde kâtib sıfatile Tunus'a gitti. Avdetinden sonra salise rütbesi ve "1400" kuruş maaş ile Paris'de Mektebi Osmanî hocalığına, 1868 [1284 H.] de kütübhaneler müfettişliği ile beraber takvimhane musahhihliğine, daha sonra Bayezid Rüşdî Mektebi Farisî muallimliğine, Vekayii Zabtiye gazetesi müdürlüğüne, İstanbul Temyiz Meclisi Şubesi mümeyyizliğine tâyin ve tenkihatta azil olundu.

Bükaülaziz, Baalbek, Lâzkiye, Hasbiya, Cebelei edhemiye kaimmekamlıklarında ve Lülebergos, Edirne Müddei Umumî muavinliklerinde ve Hudavendigâr, Haleb İstinaf Müddei Umumiliklerinde, Diyarıbekir İstinaf Ceza Dairesi ve muahharen yine orahın bidayet mahkemesi birinci riyasetinde bulundu. 1889 [1306 H.] de azledildi. İsnad olunan ahvalden dolayı İstanbul'da Mahkemei Temyiz Ceza Dairesinde alenî muhakemesi icra kılındı. Mes'uliyeti mucib bir hali olmadığına karar verildi.

Beyrut, Adana İstinaf Müddei Umumiliklerine ve 1894 [1311 H.] de Mamuretülaziz İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi riyasetine nasb olundu. Mütemayiz rütbesini, dördüncü rütbe Osmanî nişanını ve iftihar madalyasını ihraz eyledi.

1895 [1312 H.] de Harput'da vefat etti.

Türk, Areb, Fürs lisanlarile tekellüm ve kitabet ve Kürdce tekellüm ederdi.

Nacim Efendinin erbabı ilimden olduğunu, kendini tanıyanlardan işittik. Fakat âlimlik başka, şairlik yine başkadır. Her âlim şair olamadığı gibi her şair de âlim olamaz. Nacim'in görebildiğim eserleri, şair değil, pek o kadar kuvvetli nâzımda olmadığına şehadet ediyor.

Basılan ve basılmıyan eserleri:

1 — "Hüviyyeti sübhanî ve mahiyyeti insanî"

"Biz âyineyiz sureti lâhut numayiz
Biz mazharı eltafı Huda, müşti gedayiz"

matlalı gazelinin şerhidir. Kendi yazısile 1296 da basılmıştır.

2 — « الاربعون في الاربعين من احاديث سيد المرسلين »

Nesayiha müteallik ehadisi şerifeyi havidir.

3 — « احسن الدلالة الى الرسالة ».

4 — "Gülzarı Edeb". Türk, Areb ve Fürs lisanındaki hikemî eşardan müntehabdır. 1309 da Beyrut'da basılmıştır.

5 — "Rahnamei Diyarıbekir". Farisîdir. Manzumdur. 1302 de tanzim etmiştir. İstanbul'dan Diyarıbekir'e kadar menziller ve kasabaların mesafesini ve ahvalini mübeyyindir. "Gülzarı Edeb" in nihayetinde mündericdir.

6 — « هدية الامم و خلاصة الحكم ». Sekiz cildden mürekkebdir. Siyasiyatdan bahisdir. Birinci cildini Türkceye terceme etmiştir.

7 — « نم الرحيق » edebiyatdandır.

8 — "Safvetülkelâm" edebiyatdandır. Nüzhet Efendi ile müşterekdir.

9 — «Teshilüttahsil» nahve dairdir.

10 — Arazi ve Tapu nizamnamelerinin Arebceye tercemesi.

***

GAZEL

Biz âyineyiz sureti lâhut nümayiz
Biz mazharı eltafı Huda, müşti gedayiz
Zahirde eğer katra isek yemmi kemâliz
Suretde eğer zerre isek şemsi Hüdayiz
Gerçi beşeriz secde kılarlar bize eflâk
Fermandihi iklimi fena, şahı bekayiz
Sen sanma bizi ehli zemin, arşı muallâ
Mevrusı pederdir bize biz, ehli semâyız
Hep hoş görürüz, kimseye ta'n eylemeyiz biz
Düşnam değil âdetimiz ehli velâyiz
Sofi değiliz mescidü meyhane perestiz
Hayrü şeri temyiz ederiz biz urefayiz
Kaim değiliz hestii mevhum ile sabit

Hâkim değiliz kimseye mahkumı kazayiz
Yokdan gelemez bunce sada bezmi cihane
Var mebdei bul dinle ki hep nağme sadayiz
Bakmazsa da ger lûtfile ol şahı hakikat
Hep şükrederiz bendei bîreybü riyayiz
Her halde şükran ile sabit kademiz biz
Kelbiye değil meşrebimiz ehli vefayiz
Bu beznde biz kesret ile halve nişiniz
Biz vahdetiyiz Nacimi tevhid edayiz

***

Zinhar çalış olına emin mekri adudan
İklimi dilü cane adu mefsede cudur
A'dayı zebun sanma zebun olsa da a'da
Cevlânına mâni kalemin bir seri mûdur
Yüz verme girer çeşmi cihan binine nadan
Yok şübhe mekes tınetinin meşrebi budur
Bezleyleme sen lûtfunu her şahsı leime
Hep lûtfa bedel unf, fürumayeye hudur
Tedbirde taksir ederek söyleme takdir
Hükmi kadere azvi hata mahzı gulûdur

***

Kaldı sensiz sureti bican gibi cana tenim
Ruhsuzdur bak benim tasvirime işte benim[1]

***

صديقك من يلقاك في كل حالة
بشر و يضحى للوداد ملازما
فلا يمين عندالبلاء محاربا
ولا يصبحن عندالرخاء مسالما

***

وفارا تام باشد نيست صاحب
ندهم من وفا از يك مصاحب
عايد كرچه خودرا يار صادق
ندارد راستی چون فجر كاذب

---

[1] Yalınız tasvir değil, sözde ruhsuzdur. Ruhlu söz söylemek "sureti biçan" e can virmek gibi zordur.

NÂDİR

Hasan Nâdir [Efendi], 1830 [1246 H.] da Maraş'da doğdu. "Karazâde" ailesindendir.

Yalnız sıbyan mektebinde okudu. Fakat zekâsı sayesinde — tahsil gören — emsâline tefevvuk etti. Meraş mahkemei şer'iyesine girdi. Uzun müddet devam etti. İlâm tanziminde ve "Sak" de meharet gösterdi.

"Salâhuddin Enis" imzasile yazılan makalede[1] deniliyor ki:

"Nâdir, mağrur bir âdemdir. Fakat Fikret'in, Nef'î hakkında söylediği gibi "Ona bir başka zemin, başka zeman lâzımdı[2]". Nâdir, başka bir cev, başka bir âlem istivordu. Onu etrafında bulamadı. İşte bu inkisarı hayaldir ki, seriütteessür olan Nâdir'i bedbin yaptı, rakıya ve harabatiliğe sevketti. Hayatının sonuna kadar bütün gün ve gecelerini mesti lâya'kil geçirdi."

Meraş'da bulunduğu esnada Nâdir'in menkabelerini dinliyen ve manzumelerini takdir ile okuyan üdebadan bir zat, bana gönderdiği mektubda diyor ki:

"... O zeman halkın lisanında — Meraş'ın şairi mader zadı — Nâdir'in gazelleri dolaşır ve saz âlemlerinde bu gazeller terennüm edilirdi. İçinde güzelleri az olmakla beraber mahsulâtı mahalliyeden olduğundan mı, nedense yerliler pek ziyade zevkıyab olurlardı. Ayık gezemez bir halde mesti müdam iken mevlidi nebiye dair üç manzume yazmıştır ki, Süleyman Efendi merhumun Mevlid manzumei mübarekesi yerine Meraş'ta okunurdu. Rivayete göre kendi de davet olunur, fakat cemaatin arasına girmez, kapının dışında oturur, manzume okunurken ağlıyarak istişfa' edermiş. Veys Paşa, 1865 [1282 H.] de Meraş mutasarrıfı iken oğlu Ali Ruhi[3] ile Nâdir birbirlerini heciv ederlermiş. Nâdir, şu beyti o vakit söylemiş:

"Hırlayub üstüme geldikte deri meykedede
Bir uruşda köpeğin çıkdı dibinden canı"

Veys Paşa, Nâdir'i himaye ve harabatilikten vikaye etmek istedi, kendi evinde içmesini teklif etti. Ancak bir hafta zabtedebildi. Nâdir, bir gün paşanın evinden savuştu. Aradılar, meyhanede buldular. Paşanın üç gün evvel yaptırdığı elbiseyi

---

1 Payitaht gazetesi 11 Şubat 1337.

2 Nef'iyede nadirede aceba nasıl zemin, nasıl zeman lâzımdı?

3 O zeman Ali Ruhi, 12 yaşında idi. O yaşda da şiir söyler miydi, bilmiyorum. Nadir ise 36 yaşında idi. Böyle yaşlı bir âdemle bir çocuğun birbirini heciv etmesi müsteb'ad görünür.

meyhaneciye terhin ettiğinden eski bir hırka ile getirdiler. Paşa, bu hali görünce ıslahından ümidi kesti. Himayeden vazgeçti.

"Mest gördükde beni sen men kılma ey hakim
Zahmi cismü cane bir daruyi merhemdir kadeh
Padişahı kişveri aşku mahabbetten bize
Vahyı peygam etmeğe bir peyki âzamdır kadeh"

diyen ve yaşadığı müddetce kadehi elinden bırakmamağa azmeden bir serhoştan, ehli huş, elini çekmez de ne yapar?

Hele şu mestane vasiyeti dinleyiniz:

"Cismimi piri mugan bâde ile gasl etsün
Sâkiler mey dökeler sagarı minalardan
Bütün erbabı harabat namazım kılalar
Elhazer uğramasun semtime mollalardan
Nâşımı defnedeler ziri hame meykedede
Kûşuma zikr erişe nalei sahbalardan".

Uzun boylu, zayıf, kır sakallı idi. Eserleri, toplanıp basılmadığından çoğu zayi olmuştur.

Bizim diyarda zekâye, biraz da malûmate mâlik olanların bir kısmı, hal ve mevkilerini kendilerine lâyık görmiyorlar. Az zemanda, az gayretle, az meziyetle son mertebeye yükselmek istiyorlar. Yükselemeyince feleğe küsüyorlar, aşağıya yukarıya atıp tutuyorlar. Cinnete, yahud — onun süt anası olan — işrete mübtelâ olarak mihnetler, musibetler, illetler, sefaletler içinde yanıp, yıkılıp gidiyorlar. İşte bu sebeble hem kendilerine, hem — erbabı zekâye ihtiyacı olan — aziz vatana yazık oluyor.

GAZEL

Şol zeman ki bezmi vaslında gönül mesrur idi
Camı vahdet neş'esinden gözlerim mahmur idi
Olmamıştı kâfü nûn emri şeref sadır henüz
Varlığımçün nağmei ruzi ezel manzur idi
Olmadan Havva vü Âdem dahili huldi berin
Şühretim afakda Âdem deyu meşhur idi
Etmeden Musaye emri « لن ترانى » den hitab
Pertevi hüsnün tecellisine gönlüm Tur idi
İnmeden gökten yere Tevratü İncilü Zebur

Levhi dilde « قل هو الله احد » mestur idi
Şükri vahdaniyetin etmezden evvel insü cin
Nimeti vaslınla bu Nâdir kulun meşkûr idi

Bağı dildâre varırsan eğer ey badı saba
Söyle ahdinde durub eylesün ifayı vefa
Danei hali ruhi etti bir efsunı metin
Damı kisuye düşürdü beni mümkin mi reha
Rükaba bezmi visalinde harim olsun da
Çekeyim barı gamü mihneti ben ne reva
Çîni ebruye fida leşkeri hindu amma
Avrupa kâküline yetmez eğer olsa beha
Derse Nâdir'den eğer nesne getirdin mi bana
Söyle hatırda bu var cânü dili kıldı fida

HEZLÂMİZ GAZEL

Aman asvas düşürdün gönlümü bir tıflı tersaye
Varub arzı niyaz etmek gerektir Lâtü Uzzaye
Riyazetler çeküb rahib okuttu dersimiz amma
Yine hoş gelmedi incilimiz tab'ı dilâraye
Tekâsül eyleme ey dil uruc et evci eflâke
Bugün ruzi aheddir halimi arz et Mesihaye
Anenhor[1] okurum gördükde ben yâr ile ağyari
Megu megu deyüb çıktım heman dem deyri gurmaye
Sadâyı avadis ile dövüb nakus veş sinem
Yetiştirdim nevayı âhımı çanlı kilisaye
Kiristos aşkına bir buse ver bu Nadiri zare
Teşekki eylerim yoksa seni tâ Meryem anaye

---

[1] Gel sevgilim.

NAFİ'

Mehmed Abdünnafi' [Efendi], Mevlâna Celâlüddin قدس سره evlâdından Yahya Çelebi Zâde Divanı Hümayun beylikciliği kisedarı Derviş Mustafa Efendinin oğludur. İstanbul'da doğdu.

Divan kalemine devam etti. Bir gün babası, Şehremini civarındaki evinden — ata binmiş olduğu halde oğlunu, uşaklarla beraber yaya yürüterek — Babıâli'ye gelirken Reisülküttab tesadüfle "niçin mahdumunuzu yaya yürütüyorsunuz?" diye sordu. Mustafa Efendi "ileride büyük bir makam sahibi olursa uzak yerlerden gelüb kendine müracaat edenlerin ne zahmet çektiklerini bilmesi için yaya yürütüyorum" cevabını verdi.

Nafi' [Efendi] terfian Âmedî kalemi hulefalığına tâyin olundu. Yazdığı mazbata ve tezkireleri Sultan Mahmud takdir ederek — o vakit âmedci bulunan — Pertev Efendiye [Paşa] "Bu mazbata ve tezkireleri kim yazıyorsa yanıma alub yazılarımı yazdırmak istiyorum" der. Pertev Efendi, "Maruzatın güzel yazı ile yazılması arzu buyrulmakda olduğundan hulefadan Abdünnafi' Efendi kullarına yazdırıyorum. Kalemde ondan daha güzel yazan kimse bulunmadığından ileride veliinimet efendimizden mahcub olmakdan korkuyorum" demesi üzerine Sultan Mahmud, "Öyle ise bir gün senin dairende, bir gün de bende bulunsun" dedi, ilâveten mabeyin kitabetine aldı. Gizli işleri ona yazdırırdı.

Bir gün evine tanımadığı bir âdem geldi. Bir mazbatanın arz edilüb edilmediğini kendine haber verirse bir torba altın takdim edeceğini söyliyerek torbayı önüne koydu. Nafi' Efendi, fena halde hiddetlendi. "Böyle bir edebsizliğe cüret ettiğinden dolayı cezaye çarpdırırsam da kimseye fenalık etmek âdetim olmadığından seni cenabı hakka havale ederim" diyerek herifi koğdu. İrtesi gün — nevbeti olduğundan — saraya gitti. Huzure girince mahud torbayı gördü. Padişah "âferin Nafi' Efendi, hareketin mahzuziyetimi mucib oldu" diyerek torbayı ihsan etti.

Nafi' Efendi, bilâhare kâğıdı birun emanetinde, beylikci kisedarlığında ve vekâletinde, evamiri âliye kitabetinde, Divanı Humayun beylekciliğinde, ikişer defa serasker ve bahriye müsteşarlıklarında, meclisi valâyı ahkâmı adliye âzalığında ve deavi nezaretinde bulundu.

1842 [1258 H.] de mütemayiz rütbesi ve sefiri evvel [büyük elçi] unvanile Paris sefiri oldu. Hüsni hizmetine mükâfaten — sair sefirlere emsâl olmamak üzere — ulâ sınıfı sânisi, daha sonra ulâ sınıfı evveli rütbesile taltif olundu.

İki sene Paris'te bulunarak İstanbul'a döndü. Bir müddet sonra Viyana sefaretine tâyin kılındı. Avusturya hududuna vardığında imparator tarafından gönderilen dörder at koşulu arabalarla bir köyden geçdikleri sırada hücum eden köpekleri kaçırmak için elindeki altın başlı kırbacı sallarken düşürdü. Birkaç gün sonra polis müdiri sefarethaneye gelüb kırbacı teslim etti. Zabitanın dikkat ve faaliyetine hayran ve takdirhan oldu.

Sefarette bulunduğu müddetçe imparatordan riayet gördü. Sefarethanede beş vakit ezan okutturdu, cemaatle namaz kılındı.

Lütfi Efendi tarihinin 8 inci cildine[1] yazdığı hâşiyelerden birinde Abdürrahman Şeref Efendi diyor ki:

"Nafi' Efendi, o zemanın kalbur üstüne gelen ricalinden olub Viyana'da bulunduğu müddetce — devleti âliyyeye hayrihahlığı sevkile — Prens Meternih tarafından usulü idaremiz hakkında beyan olunan sitem ve serzenişleri, Babıâli'nin gücüne gideceğini bildiği halde aynen tebliğden çekinmemiştir."

Viyana'dan mezunen İstanbul'a geldi. Yerine Şekib Efendi [Paşa] tâyin olundu. Balâ rütbesini ihraz eyledi. Tekrar Meclisi Valâ Âzalığına nasbedildi.

1858 [10 Rebiülâhir 1274] de memuriyet mahallinden dönerken atdan düşerek hastalandı. O yüzden vefat etti. Eyub'da Kızıl Mescid civarında annesi Afife Hanım namına ihya ettiği Özbekiye zaviyesi haziresine defnolundu.

Mevlevî tarikine salik, salih, müdebbir, zarif, terbiyeli bir zat olduğu menkuldur. Yazısı güzel idi. Fatin "şiir ile ademi teveğğulı cihetile eş'arı nâdir ve nayabdır" dediği halde oğlunun oğlu İsmail Bey merhum, divançei eş'arı olduğunu söylemişti. Fakat ortada nüshası yoktur. "Fatin Tezkiresi" ndeki gazelini ve — kendi yazısile levha halinde olarak — İsmail Beyin oğlu, kıymetli maarif müfettişlerinden Bay Fethi'nin nezdinde bulunan bir kıtasını nakil eyledim.

***

GAZEL

Olalden dudı âhımla şafak me'nus gülgûndur
Ki aksi şu'lei rengin ile fanus gülgûndur

---

[1] Sahife 119.

Değil balâyı nahli verdi terde goncei müşkin
Ruhı âlindeki ey gonce fem gülbus gülgûndur
Gönülden çıktı ol hunin emma düşmemiş gözden
Demi hasretle hâlâ çeşmi pür efsus gülgûndur
Hayali lâl ile renk almış ol gonce dehanımdan
Bedahşandan gelen ateş gibi casus gülgûndur
Gidermez rengi tâbı tab'ı Nafi' perdei efkâr
Hele yakutı ahmer olşa da mekbus gülgûndur

⁂

KIT'A

Bendeyiz mollayi ruma ta « » dan beru
Sikke puşuz, etmeyiz iklilü tace serfürü
Cevheri bahri ginayiz biz azizim hâsılı
Dökmeyiz dünya vü mafiha içün hiç âbru

NÂFİ'

Abdünnafi' İffet [Efendi], Adana hanedanından ve Âli Remazan'dan Müfti İshak Efendi Zâde Seyyid Mehmed Said Efendinin oğludur.[1] 1823 [1239 H.] de Adana'da doğdu.

Sıbyan mektebinde okudu. Muahharen hususî muallimden bazı ulûm ve İstanbul'da ve Şam'da ilmi hadis taallüm ederek icazetnâme aldı. Buhara ulemasından Abdurrahim Efendiden de tederrüs etti.

1843 [1259 H.] de Bursa müderrisliği ruusu verildi. Adana iyaleti meclisi âzalığında bulundu. 1846 [1262 H.] de İstanbul'a geldi. İstidası üzerine ilmî rütbesi, mülkiye'ye tahvil ve salise rütbesi ve nişanı tevcih olundu.

Muhtelif tarihlerde Adana Mal Müdürlüğünde, Haleb Meclisi Kebiri Riyasetinde ve bir sene sonra ilâveten Defterdarlığında, Harput Defterdarlığında, Trabzon tahkikat, Cezairi Bahrisefid rüsumu müctemiası memuriyetlerinde, Şam muhasebeciliğinde, Bağdad Defterdarlığında, Bosna vilâyeti merkez, Hersek, Resmo, Kastamoni, Mamuretülâziz mutasarrıflıklarında bulundu.

1879 [5 Zilhicce 1296] da Musul valiliğine tâyin ve infisalinde tekaüd edildi. 1883 [14 Safer 1300] de Mamuretülâziz valiliğine nasb olundu. Asker havalelerinin tesviyesinde kayıdsızlık eseri hissedildiği vesilesile bir buçuk sene sonra azil ve 1890 [14 Ramazan 1307] de intihabı memurin komisyonu riyasetine tâyin kılındı.

Hicaz'a azimetle farizai haccı edâ ettikten sonra 1891 [18 Zilhicce 1308] de Taif'de koleradan vefat etti. Taif'de medfundur.

Rütbei balâyı, birinci rütbe Mecidî nişanını ve İran devletinin ikinci rütbe Şirü Hurşid nişanını haiz idi.

***

---

1 "Mizanülbürhan" mukaddimesinde

"Neslimiz ehli ülûmü irfan İbni İshak ile Âli Remazan"

diyor.

ÂSARI

1 — « التنم المول ترجمة التلخيص والمطول » 1290 da Matbaai Âmire'de basılmıştır. Sultan Abdülâziz, takdir ederek ikinci rütbe Mecidî nişanı vermiştir.

2 — «انفع الأثر» : «نخبة الفكر» tercemesidir. 1301 de Harput'da basılmışdır.

3 — "Tercemei nafiai âdabı Gelenbevî" : Gelenbevî merhumun fenni âdâba dair eserini Musul valiliğinden munfasıl olduğu esnada 1299 da terceme ve şerh etmiştir. 1302 de Matbaai Osmaniye'de tabolunmuştur. Âdab ve münazara ebhası ile ilimi mantıktan mühim mesaili camidir. Yusüf Kâmil Paşa merhumun Harput'daki medresesinin müderrisi allâmei şehîr Abdülhamid Hamdi[1] Efendinin nafi havaşisi vardır.

4 — "Mizanülbürhan" : Gelenbevî'nin fenni mizandan "Bürhan" namındaki eserinin tercemesidir. Abdülhamid Hamdi Efendinin bundan da pek müfid haşiyeleri vardır. Bu eseri, dahiliye nezaretine göndermesile mükâfaten nişanının bir derece terfiini ve eserin maarif nezaretince tab'ını — o vakit başvekil bulunan — Said Paşa arzetmesi üzerine irade sadır olmuştur.

5 — "Müntehabatı Nafiai Risalei Kuşeyriye" : İmamı Kuşeyri'nin tasavvuf ıstılahatını cami risalesinin intihab suretile ve bazı fevaid ilâvesile tercemesidir. 1300 de terceme etmiş ve 1308 de tabolunmuştur.

6 — « نافع الآثار وباوة ثمار الاسمار » : "Hümayunnâme" nin bazı hikâyeleri nazmen ve bazı mebahis de nesren naklolunmuştur. 1268 de « دار الطباعة العامره » de basılmıştır.

7 — "Kâmilülasar Hikâyei Cihandar": Yusüf Kâmil Paşa merhum namına tahrir ve ithaf ve 1291 de Hanya'da tabedilmiştir.

8 — "Mahzeni Esrarı Şiir": İlmi aruz ve kafiyeye dairdir. 1273 de taş basmasile basılmıştır.

9 — "Peyamı Sur": Sultan Abdülmecid'in kerimeleri Cemile ve Münire sultanların düğünlerine dairdir. 1274 de tabolunmuştur.

10 — "Rehberi Seyrüsulûk": Şeyh Kasımı Hani'nin « كتاب السير والسلوك » namındaki eserinin tercemesi ve şerhidir. Resmo mutasarrıfı iken 1290 da yazmıştır, matbu değildir. Pek nâdir bulunur. Bir nüshası kütübhanemde mevcuddur.

11 — "Divanı Eş'ar" : Tabolunmamıştır.[2]

12 — "Tercemei Mukaddimei ibni Hişam": Nahivdendir. Bu da matbu değildir.

---

[1] Tercemei hali 531 inci sahifededir.

[2] Talik ile yazılmış olan Divanın bir nüshasını, akribasından ve kemalin ve erbabının kadrini bilen zevatdan Bay Abidin Subhi Remazan oğlu, bana ihda etmişdi. Merhumun yazısile olan bir nüsha da vaktile elime geçmişdi.

Bir gazelinin maktaında "Nafıa namını âsarın ile kıl ibka" diyor. Kendinin kendine ettiği bu ihtarı hüsni telâkki ederek hakikaten nafi' eserler vücude getirmiş ve namını ibka etmiştir. Eserleri, ilme mensub olanlarca muteber ve her suretle müfiddir.

Kütübhanemdeki divanı eş'arı "315" büyük sahifedir, bilerek söylenmiş mutasavvifane ve hakimane nazımlarla beraber,

"Cihazı vuslata kâlâyi dil çoktan müheyyadır
Mücerred yüz görümlüğüne âşık nakdi can saklar"

ve

"Gök kandil oldu halkai zülfe uzat elin
Âdettir elde leylei kandil çörek gerek"

gibi tuhaf lâflar da vardır. Her halde kudreti ilmiyesi, tabiati şiriyesine galibdir.

***

Abdünnafi' Efendi, âlim, fadıl, şair, edib, müeddeb, mütevazı, asil, necib bir zat idi. Tarikati Kadiriye'ye mensub idi.

Boyu kısaya mail, kır sakallı[1], parlak gözlü, beşuş idi.

Babam Mehmed Emin Paşa merhumla aralarında pek eski hukuk ve pek samimî meveddet olduğundan — çocuk denilecek bir yaşta iken — Küçük Ayasofya civarındaki konağında birkaç defa meclisinde bulunarak iltifatına nail olmuştum.

O sıralarda gazetelere yazı yazmağa heves ettiğimden — bir gazete ile neşredilmek üzere yazdığım — hikemî bir makaleyi tezkire ile takdim ve tashihini niyaz eylemiştim. Tezkiremin altına "Cenabıhak, feyz ve kemalâtınızı müzdad buyursun" yazıp makaleyi tashih etmeksizin iade etmişti.

Babamın Amasya'da[2] bulunduğu esnada kardeşimle ziyaretine gitmiştik. Nafi' Efendinin Hicaz'da irtihali gazetelerde görüldüğünden "Tercemanı Hakikat" gazetesine bir makale göndererek fezailine terceman olmuştum.

***

«وللرجال نصيب من الاسماء» sırrına mazhar bir merdi Nafi' olan o allâmei sahib eser "Risalei Kuşeyriye" tercemesinde bilmünasibe der ki:

"Bir Hakimin kenarı nehirde ekli haşiş ile taayyüşü görülüb bazı memurini hükûmet tarafından "Sende meşhud olan ehliyet ve kifayete nazaran haline mütenasib bir hizmet ihtiyar eylesen bu vechile aç ve böyle şeyleri tenavüle muhtac olmaz idin" denilmekde Hakîn, cevabında "Eğer sen de

---

[1] Yukarıdaki resim, vefatından çok zeman evvel yapılmıştır.

[2] Mükerreren söylediğim vechile mütarekede evimizin ecnebi askerler tarafından cebren işgal ve yağma edildiği esnada Nafi Efendi merhumun, babama yazdığı mektublardan biri kalmış olduğundan buraya derceyledim.

bu emsal şeyler ile kani olsa idin muhtacı hidemat olmaz idin" demişdir Ne rengin ve ne hakimane bir kelâmdır ki hasbi hali nefsimle tertibi kıyas eylesem bir bürhanı innî olur. Şu şekli bedi'ile ki mevrusı peder olan mıkdarı kâfi emlâk ve arazi ile âzadeseri gavaili dünya olarak taayyüşe kani olmayubda terki darü diyar ve hicri hişavend ve tebar ile kırk seneyi mütecavizdir bilâd ve aktârda kâh defterdar ve kâh mutasarrıf ve vali olarak küzar eden seyahatler eğerci cem'i erzakı mukaddere içün sevki takdiri ezele ve semerei mesleki istikamet olarak bilâ gubar husni ifayı vezaife muvaffakıyetle beraber seyr ve temaşayı emsardan iktisab edilen fevaidi vukuf ve malûmat ve ekser akrandan dun olmıyarak ihraz olunan meratibi terakkiyat ferizai şükraniyetinden itirafı aczedecek mertebede küllî ise de esası teşebbüsatın heves ve tama' muzmeratı kalbiyesine istinadını inkâra mecal ve ehli kanaatde bu hal, mutasavver midir. Aceba bu koşuş ve bu kûşişde devlet ve milletce tahsin ve takdire ahra ve lâyık ve rızayı Bariye muvafık zadı uhrevî olacak bir esari hayır hâsıl edilebilmiş midir„ hayf.

Sinnin ki kemale oldu vâsıl — Göster bir eser, ne oldu hasıl
Gezdin bu kadar diyarı gurbet — Bildir görelim nedir ticaret".

SALİKİ RAHI AŞKI HAKİKİ

Ey dil yemi aşka dalma — Gel başını derde salma
Bir yem ki kenarı nayab — Mahileri mestü bitab
Fülki game duş olursun — Garkabei cuş olursun
Mersayı selâmeti yok — Emvacı nedameti çok
Sahilleri vahşet âbad — Ermez ana keştii dad
Esbabı gam anda hazır — Ef'ileri nişe nazır
§ Kays anda ki pişvadır — Keştilere nahüdadır
§ Leylâ deyu kays vari — Gel olma ki beste tarı
Duçarı cünun olursun — Yek muye zebun olursun
§ Çok bülbülü etti nalân — Çok dilleri etti suzan
Suzendei hanümandır — Hurşidi şerer feşandır
Hurşide nazar zarardır — Dikkatle nigeh hatardır

Amasya mutasarrıflığı canibi valâsına

Efendimiz,

Bilâfiyeti velikbal merkezi memuriyeti celilelerine teyessüri hüsni muvasalatı aliyelerini tebşir vesilei cemilesile hakkı âcizanemde kadimen in'itafile minnetdar olduğum teveccühatı lûtf âyatı muhadenet pervrilerinin temini bakasını şamil olan bir kıt'a ihsannamei kerem kâraneleri, Beyefendi oğlumuz vasatatı necibanesile piraye sazı esabii tekrimü tebcil olarak şu suretle de mazhariyetini bir lûtfı mahsus adeylediğim iltifatı mahsusu kerimaneleri ve afiyeti vücudı pürsudı samilerile teyessüri muvasalatı aliyeleri baisi fahrü istibşar olmuşdur. Cenabı Rabbi Müteal, mucibi mükâfat ve terakkiyat olacak measiri memduhaya muvaffak buyursun amin. Zatı samii asdıka pervilerine olan sıdku ihlâsı âcizaneme kalbi müteveccihi âlîleri güvahı âdil olmasile bu mebhasde irhayı inanı makale hacet göremiyerek mücerred teşekküri iltifatı mahsusu mutasarrıfilerile ve istibkayı teveccühatı celilerile iktifa eyledim. Her halde emrü ihsan efendimindir. 26 şaban 1307, 4 Nisan 1306 Abdünnafi İffet

§ Mirata olup nigehban Timsal ile olma hayran
§ Emvacı füruğı mehdir Emma ki bu nur siyehdir
Bu nurı siyehle esrar Uşşaka olur şererbar
§ Gûya ki hadengi candır Azraile hem inandır
Can almada berkı hatıf Esrarı kazaya vâkıf
Yek menzili asümandır Hem seyri süruşiyandır
Aklı uçurur havaye Namusu verir hebaye
Pervaz edicek o şehbaz Balü peri vermez âvaz
§ Encamı safa ademdir Mânada emel elemdir
Ac revzeni deşti raze Baz etme nazar mecaze
Ol rahı hüdaye salik Gencinei gaybe mâlik
Seyranı bekayı fikr et Her sa'yı bu raha hasr et
Mahbubı ezel Hudadır Bâki hevesin fenadır
Bend olma cihana Nafi' Bu nefsi leime tâbi'

***

Seyret sirişki didemi ey çerhı bivefa
Sor hatırı hazinime görmüş mü hiç safa
Hep böyle âhü nâle midir kârı âlemin
Darülkararı yoksa gönüller midir gamin
Dünya aceb ki mânide beytülhazen midir
Maksad bu dare gelmede hamli mihen midir
Dendanı çerha dane midir bunca kâinat
Var mı bu devri daim içinde rehi necat
Bir gül mü var ki olmıya dûçarı desti har
Bir mül mü var ki zevkini vely etmiye hümar
Kangı nihali tündi ecel kılmadı şikest
Meyharı zevku neş'ei âlem bu gamle mest
Ten lâlezarü dil ise dağı siyahtır
Bu deşti hüzne sümbüli ter dûdı ahtır
Vakti zevali yâd ile her subhı tabnak
Olmakta mihr, talii nasaza sine çak
Ruşen dilânı sanma fakat gamküsardır
İnciların sadefte lihafı gubardır
Çevkânı çerhı destine teshir edüb zeman
Kûyı zemini etmede serkeştei mühan
Enfası subhı olmayub âzadei şerar
Tabende mihri zerdii ruyile dilfikâr
Vaz'ında böyle daim iken çerhı sehmkin
Mihnet serada rahat ümid eylemez fatin

Barı elemle kameti dana düta olur
Her hatvesinde nevki sitem harpa olur
Dikkatle deşti âleme atfı nigâh kıl
Her murı bir sipendi şerergâhı daği dil
Me'vayı gaflet olmasa idi şu çeşmi ter
Seylâbı huna fâsıla vermez idi ciğer
Bu darı ihtiyacta âlem fakirdir
Zenciri simü halkai zerde esirdir
Dünya kumaşı nabemehalken niza içün
Serler büride olmadadır bu meta içün
Kar' etmeyüb de samiayı عن من قنع
Âya nedir bu cifei dünya içün tama'
Tuttu tasarrufunda cihangirler anı
Mahvoldu gitti cümlesi Kisravü Gem kani
Kıldı Sikender âyinesin levhine suver
Âyinei cihanda bıraktı mı bir eser
Bu üstühanı devri felek tûtya eder
Ac didei basireti ömrün heba gider
Gafletle olma nefsi leimin müsahhari
Badı hevaye verme bu enfası gevheri
Meftunı rengi etmesin ezharı pür nikâr
Zünburı huşe şehdini kıl zadı itibar
Bidadı çerhı çeşmi tegafülle kıl güzer
İğmazı aynı düşmeni pür kine kıl siper
Mağruru olma revnakı eyyamı devletin
Vakti hazanı yok mu bu hengâmı hudretin
Seyreyleyen devamı tedaviri haveri
Her ruzü şebde yâd eder این نیز بگذری
Damen keşanı deşti alâyık bilâ zihaın
Âzadelikle serv gibi tuttu hoş mekam
Dünyayı kıldı mezrai âhiret Hüda
Mahsuli ömr eder mi bu rahe aceb vefa
Dil verme nakşı bamına darı zevaldir
Âyinedarı vechi hakikat hayaldir
Pürdür zülâli hikmet ile havzı kâinat
Dilteşnegânı marifete bahşeder hayat
Aç revzeni basireti dikkatle kıl nigâh
Bilcümle Zatı Sanii biçunedir güvah
Mahlûku kılma perdei çeşmi Huda şinas
Âyine içre seyri cemal eylesün havas

Esbabe yorma zihnini fikret müsebbibi
Seyret tekallübatı cihanda mukallibi
Kıl merkezi rızada heman sıdk ile sebat
Rahı Hüdadan özge bulunmaz rehi necat
Desti meşiyyetine müsahhar bütün şüun
Her zerredir mecarii ahkâmı kâfü nûn
Nurı hakikat eyledi hurşidi tâbdar
Deryalar oldu feyzi hakikatle âbdar
Kim der bu dare medresei imtihan değil
Ahzı fünunı marifete asitan değil
Eyle nazar ki cümle veli ibtilâdadır
Sahtii devr çerhı bii'tilâdadır
Rahat verir mi nahli dirazane rüzgâr
Pespayegâne sengi geran hiç eder mi kâr
Peygamberanı ya da alub ahzı ibret et
Hükmi kazaya sen de rıza ver itaat et
Arşı berine faik iken menziletleri
Oldu birer tarik ile âzürde her biri
Fikreyle sıbtı âzamı hatmi risaleti
Hakkında sebkat eyliyen ehvalü şiddeti
Sebkat geranı rahı Hüdadan edüb güzer
Kıldı mesiri makadi sıdka fidayı ser
Açma bu bahsi gamızı ey kilki rusiyah
Ney gibi sen de nağmei dilsuza verme rah
Gülberki sad selâmü tahiyyatı yâd edüb
Nafi' revanı paklerin yadü şad edüb
İhlâsı tamı kalb ile dergâhı İzzete
İstade ol hemişe deri afvü rahmete[1]

*
* *

GAZEL

Cevheri sâfı esalet olsa tab efzayı zat
Berk urur mıratı vechinde tecellii sıfat
Münbaisdir aslı vahidden bu adadı vücud
Şahlar peyda eder sadberkü bar ile nevat

---

[1] Babamın mutasarrıflığında Kozanda ve pek küçük bir yaşda bulunduğum esnada Adanada neşrolunan "Seyhan" gazetesinde gördüğüm bu manzumeyi — müeddasını tamamile anlıyamadığım halde — okur, müteessir olurdum. Gazetenin o nüshasını saklamışdım, aradan yıllar geçdikten sonra bu esere derceyledim. Divanı Nafide bu manzume yokdur.

Bahre aiddir hakikat bin isen eyle nazar
Bu muhiti mevcdar üzre hababı kâinat
Ehli daniş edemez tâyini mersayı huzur
Olmadıkça cuşişi seyli havadiste sebat
Sayma bu mülki fenanın nakdini sandel beha
Muztarib kılmaz serin derdi sud'aı hâdisat
Sabreden merdane dağı hâdisatı âleme
Nuş eder bu ateşin peymaneden âbı hayat
Var mı bulmuş Nafia âsude hali âlemi
Kimseye divanı hestide verilmez bu berat

NAİL

Mehmed Nail [Efendi], Kayseri müftisi Mehmed Salim Efendinin oğludur. 1824 [1240 H.] de doğdu.

Babasından tahsili ilim etti. Kütahya'da defterdar iken vefat eden Kayserili Osman Seyfi Beyden[1] Farisî okudu.

Babasının vefatı üzerine Kayseri ulemasından Kasım Efendinin, onun da vefatile Hacı Torun Efendinin dersine devam etti, icazet aldı.

1880 [1298 H.] de Kayseri'ye müfti tâyin olundu.

1885 [1303 H.] de vefat etti. Kayseri'de Şeyh İbrahim Tennuri türbesinin civarına defnolundu.[2]

Ağzı, söze yakışan ve söylediğini bilen ayıklardan olduğu, aşağıdaki gazelinin — pek zarif olan — "Mey" li beytinden anlaşılıyor.

"Naili rahmeti Rahman olsun"
"Şaribi kevseri gufran olsun".

*
* *

GAZEL

Nalişi dilsuzumuz hayret fezadır ney gibi
Dehşet efzadır figanım nalei heyhey gibi
Cismi bimarın gamile gör nasıl kan döktü göz
San Kızıl ırmaktaki emvacı peyderpey gibi
Verdi tabiş gülşeni dehre baharı arızın
Geçti vaktı hicr olan serdii faslı dey gibi
Ol büti sengin dili nerm, beni bişerm eder
Var mı her meşrebten anlar şey cenabı mey gibi
Yareden yer kalmadı yar olsun artık yaradan
Zahmı müjgânın serapa tende işler key gibi
Şerm ile takdim eder Nail bu nevküftarını
Tuhfei bezmi hünermendan olur bir şey gibi

---

1 Tercemei hali "Fatin tezkiresi" nde mündericdir.

2 Tercemei haline aid malûmat ile gazel, Üsküdarda Selim Ağa kütübhanesi müdir Bay Ahmed Remzi tarafından verilmişdir.

NAİLİ

Salih Naili {Efendi}, Manastır'lı Kazaz Şehabüddin Ağa'nın oğludur. 1823 [1239 H.] de Manastır'da doğdu.

Hattat Arnavud Ali Efendiden yazı meşketti. Kur'ânı Kerimi hıfz eyledi. Biraz Arabî okudu. 1843 [1259 H.] de tahsil için İstanbul'a gelirken şu beyti söyledi:

"Aceb mi dûr isem suyi vatandan   Manastır'da gerekmez ehli İslâm"

Evvelâ Nurıosmanî, sonra Şehid Mehmed Paşa medreselerinde tahsili ilmetti. İstiyenlere Kur'ânı Kerim ve Şifayı Şerif yazmak ve kibarzâdelerden bazılarını tedris etmek suretile maişetini temine çalıştı.

Bilâhare Mısır zadegânından birile Mısır'a gitti, Farisî okuttu ve yazı gösterdi. Orada — her nedense — canını sıktıkları, şu beytinden anlaşılıyor:

"Her bar olur elbette kişi ahara muhtac
Mısr ehli ne hikmet ki serapa hara muhtac".

1876 [1293 H.] da Mısır'da vefat etti.

Fatin merhum, tezkiresinde tercemei hal olarak yazdığı tam üç buçuk satırda "ilmi hatta behresi ve haylice eş'arı vardır" deyüp geçmiştir.

"Nailii Cedid" namile maruftur. Teehhül etmedi, tecerrüd âleminde yaşadı. Kumral sakallı, top burunlu, kırmızı yüzlü, ulemanın şuarasından, rind meşreb, hoş suhbet ve zarif bir zat olduğunu — kendini görenler — söylediler.

Zarafetine delâlet eden sözlerindendir ki bir mecliste "Hoca Efendi, rakı içiyor musun?" demişler. "Şişe şişe" demiş.

Eş'arı — emsaline nisbetle — üstadanedir. Hecivde ileri gidenlerdendir. Kendini kendi şu suretle tavsif ediyor:

"Bir de hecvetmeğe açılsa mübarek ağzım
Dil uzatsam birine hali mükedder bulunur
Düşmeni tiği zebanım ile mecruh ederim
Sineler cerh eder nizevü hancer bulunur
Bende yok havfi vezirü gami şeyhulislâm
Avnı bari ile yarii peyamber bulunur".

Zemanının vükelâsını,

"Kalmamıştır içlerinde ehli din   لعنة الله عليهم اجمعين »

nakaratlı bir manzum ile hecvetmiştir. Mısır valisi Said Paşa merhum hakkında tuhaf bir vefat tarihi ve Fatin hakkında da garib kıt'aları vardır.

İsim tasrih etmiyerek bazı eşhası hecvettiği de vâkidir,

"Çün balık baştan kokar, derler meseldir Naili
Heyeti mecmuaya bimağzi baş etmek abes"

gibi...

Şair olduğu için âlemin gözüne battığını da şu beyit ile ifham ediyor:

"Naili manend olursun didei devrana dağ
Çıkmasun namın sakın âlemde şairdir deyu".

Esbak Trabzon valisi merhum Kadri Beye Farisî okuttuğundan divanı eş'arı onun Haydarpaşa'daki evinde mahfuz iken yangında evle beraber yandığını, Kadri Beyin oğlu merhum Hüseyin Kâzım Bey söylerdi.

Vaktile şakirdanından Keçeci Zâde merhum Reşad Beye verdiği gazelleri görmüş, yazmıştım. Bunlarla beraber gazel, kaside[1], müstezad, terkibi bend, manzume, vefat tarihleri, heciv, hezil manzume ve kıt'aları olmak üzere bende "75" parça eseri vardır ki bir divançe teşkil edebilir. "Ehli mâna, tumturakı lâfza etmez itina" dediği halde manzumelerinde "tumturakı lâfz" e itina etmiştir.

"Pendnâmei Attar" ın bir beytini, Türkce beş beyit ile tastir ve "Kenzi Nesayih" tesmiye ederek Mısır'da bastırılmıştır.

Sülüs ve nesih yazılarda mehareti olduğu, eldeki eserlerinden anlaşılıyor. Kendi de:

«Hüsnihat, hüsni beyan sahibi nâdir bulunur
Naili gibi suhanver, tarafeyni cami'»

ve

"Ben ki hem âşıku hem şairü hem hattatım
Ben gibi zümrei uşşakta ender bulunur
Şiirimin her biri bir lü'lüi şehvar gibi
Dahi gencinei sinemde ne cevher bulunur
Hüsni hattında niçe şiveyü nükte muzmer
Hattı dilber gibi ki buyı muanber bulunur
Hattının hüsnüne bak, şiirimin ârayişine
Kangı âşıkda Beyim böyle hünerler bulunur".

diyor. "Hattı dilber" e benzettiği yazısı, "Lü'lüi şehvar" addettiği şiirinden daha kıymetli görünüyor.

---

[1] Mürşidi olan şeyh Nazifi mevlevi hakkındadır.

Nefîs nesih ile yazdığı Kur'ânı Kerimi ki bir zatı şerifde görmüştüm, hakikaten dilrübadır. Bende iki sülüs levhası vardır. Birinin ketebesi «سوده صالح نائلی المعروف محافظ القرآن» dır, tarih yoktur. Diğerinde yalnız "Naili 1277" yazılıdır.

*
**

GAZEL

Hüsnü anından o mahın mahtab eyler hicab
Pertevi mihri ruhundan âfitab eyler hicab
Cilvegerdir perdei hüsnünde yüz bin mihrü mah
Eylemez ağyara izhar abü tab eyler hicab
Hayret ender hayreti seyreyledim âyinede
Aksi hüsni suretin kılmış nikab eyler hicab
Tabı meyden ol peri, ateş nikab olmuş yine
Lâli nabından kadeh, andan şarab eyler hicab
Mazharı nurı tecellii cemâli pakiyiz
Naili bilmem neden ol bihicab eyler hicab

*
**

Cilvegerdir şivei idbar ile âmalimiz
Mihre emma naz eder pirayei ikbâlimiz
Vâkıfı razi nihanız gamzei gammazdan
Tercemanı gaybı lâl eyler lisanı halimiz
Abütabı gülşeni hüsnüz, serapa cezbeyiz
Goncei hurşide şebnemdir dili meyyalimiz
Bülbüli bağı ferağı sabru sâmanız yine
Renkü buyı gülden olsa şehperü şehbalimiz
Küfrden pâk eyledi feyzi berehmen suzi aşk
Secdei hüsni bütandır ahseni âmalimiz
Can olur pürhandei şevki behişti arzu
Ey hoş ol dem kim gelür hancer bekef kattalimiz
Hem gedayı kûyi fakrız, hem şehi âlicenab
Bendei Molâyı Rumuz raykândır malimiz

*
**

TARİH

Bir aceb devreyledi gerdunei devran kim
İki ârifden birisi zir olub[1] biri zeber

---

1 Arif Hikmet bey.

Hikmetin fehmetmeyub âlem didi tarihini
Şeyhulislâm eyledi Ârif Efendiyi kader
1270

*
* *

BİR HEKİME VEFAT TARİHİ

Asrımızda var idi Mısrda bir turfa hekim
Zurefa dirler idi masharalıkla Lokman
Köhne efsane deyu hikmeti Eflâtunu
Yeniden taze lûgat ile ederdi ityan
Sebak âmuzı debistanı hikemdi gûya
Tıflı ebced gibi yanında hâkimi Yunan
Haml ederdi galata eski fünunı tıbbı
Nazil olmuş gibi gökden yeni ilmi ebdan
Yeni, eski hükema kavlin iderdi tezyif
Tecribemdir deyu dâvama delilü bürhan
Halka tarifi mudavat ile eylerdi yemin
بحياتي بحياتك بحيات سبحان
Var idi cismi sakiminde hezaran illet
Ki üfürsen düşecek rütbe olurdu lerzan
Çürüyüb edvyeiden âyinei âzası
Görmemiş cümlei ömründe vücudü imran
Nutka geldikce sesinden bilinirdi yoksa
Suretü şekli heyulâsı değildi insan
Zaafdan hakile yeksandı vücudü zılli
Belki zılli görünür lik vücudü pinhan
İlleti sadre şifa bahş nebatât arar
Gâh macun yapar, gâh şurubı rümman
İktiza etmez idi içmeğe müshil şerbet
Bir su içse demi murdarı ederdi seylân
Bulamazdı sikali tab'ına tab âver olur
Eklü şürbün nekadar olsa da hazmı âsan
Ne deva eylese efzunter iderdi derdin
Renc olurdu ana narenc olunaydı ihsan
Tab'ı ol mertebe barid ki hararetle ebed
İmtizac eyliyemez olsa mahalli niran
O kadar mail idi kuş etine biçare
Ki havadan kapacak bulsa idi kuvveti can

Ol ki tesiri devayayi Hudadan bilmez
Çeker elbetteki âlemde hakaretle hevan
Af ide cürmünü ukbada Hâkimi mutlak
Derdmendane odur Rabbi Rahimü Rahman
Hini fevtinde didim Naili tarihi nukat
Lokmai merk ili âhır habı yutdu Lokman

1282

*
* *

Dil puhtekâne medrese ayni cahimdir
Ham suhtelerin cevri azabı elimdir
Nâdir içinde ehli tabiat, cemiinin
Cildi sakilü tab'ı geranı sekimdir[1]

*
* *

Keffei mizane urdum sergii osmaniyi[2]
Kimisi fahrü mübahatü kimi diba satar
Âlem olmuş müşteri ..... lin oğluna
İpliği bazara çıkmış şimdi istiğna satar

---

1 "Medrese sakini bir suhte iken Söylemiş olsa gerektir bu sözü".
2 1862 [1279 H.] de Sultan Ahmedde açılan sergi.

NAİM

Mehmed Naim [Efendi], Diyarıbekir'li Ahmed namında birinin oğludur. 1842 [1258 H.] de[1] Diyarıbekir'de doğdu. Ailesi "s... oğlu[2]" dinmekle mârufdur.

Resmî tercemei halinde "Diyarıbekir'de medresede Arabî ve Farisî ilimlerinin(!) tahsilile mezkûr lisanlarda tekellüm ve tahrire müktedir isem de telifatım yokdur" diyor.

Şaban Kâmi Efendinin[3] dersine devam etti. Askerlik zemanı yaklaşması üzerine sarık sararak medreseye girdi. Müderris Kara Hafız Zâde Abdurrahman Efendiden taallüm etti.

"Sırkâtibi" unvanile yâdolunan Mustafa Nuri Paşa, 1860 [1277 H.] de Bağdad valiliğinden ve Irak ordusu müşirliğinden münfasılan avdetinde Diyarıbekir'e uğradığından Naim, kaside takdim etti, takdire mazhar oldu. Birlikde İstanbul'a geldi.

"Nurıosmanî" medresesinde tahsilini ikmal etti. Müderrisler zümresine katıldı. Tedrise başladı.

1862 [1279 H.] de mesleki tebdil etti. Mülga Evkaf Nezareti Mektubî Kalemine memur edildi. Bir gün Beykoz'un tepesindeki Yuşa' makamına gitti. O esnada mesnedi sadaretde bulunan Keçeci Zâde Fuad Paşanın tamir için yazdığı tarih manzumesinin mermere hak ile yerine konmakta olduğunu ve tarihin yanlışını gördü, taşın yerine konmamasını ihtar eyledi. Paşaya da keyfiyeti ihbar ile beraber yazdığı tarihi takdim etti. İltifata nail oldu. Bu vesile ile paşanın konağına gidüb gelmeğe başladı.

---

[1] Yıldız evrakı arasında gördüğüm resmî tercemei halinde velâdet tarihi böyledir. Müteveffa Emirinin ifadesine göre 1256 dır.

[2] Kendi, resmî tercemei halinde aile unvanının "Er zade" olduğunu söyliyor. Süleyman Nazif, bana gönderdiği bir tezkirede diyor ki: "Naimin ailesi hâlâ "S. oğlu" diye meşhurdur. Bunun hücnetinden ihtirazen o ailenin efradı "Er oğlu" na tebdil ettirmek isterlerse de kimseye kabul ettiremezler. Naimin "Hüseyin" namında bir amcazadesi varmış. "S... oğlu" diye hitab edildikce "siz değilmisiniz" dermiş".

"Nezaket ve nezaheti" malûm olan müteveffa Emiri Âmidî, Naimi Âmidinin — nefselemre tamamile muvafık olan künyesini — kilükalden esirgemek maksadı nezahetkâranesile "Layukal zade" ye tahvil eylediğini, evrakı arasında bir müsveddede gördüm.

[3] Tercemei hali 773 üncü sahifededir.

"Meşhurdur cihanda bu kim şehri Amidin
Hep merdümanı şair olur, nüktedan olur
Olsam Diyarıbekir'e müdiri muaccelât
Hasretli validem sana ed'iye han olur"

beyitlerini ihtiva eden bir kaside tanzim ve takdim etti.

Paşa validesini ziyaret ettikten sonra gitmek üzere "4000" kuruş maaşla Bağdad Evkaf Muhasebeciliğine tâyin ettirdi. Naim'in uygunsuz hallerinden ve sabık muhasebecinin mültezem olmasından dolayı, o vakit Evkaf Nâzırlığında bulunan zat ile mektubcu, sadrıâzamı ikna ederek Naim'in memuriyetini nezi ettirdiler.

Rivayet olunduğuna göre Naim, bu hâdiseden müteessir olarak iki hecviye yazar. Birini nâzırın, diğerini mektubcunun masalarına koydurur. Naim celbedilerek nazır, kırk lira ve mektubcu bir altun saat virirler ve ilk açılacak bir memuriyete tâyinini va'd ile hecviyelerin neşredilmemesini söylerlerse de beriki kulak virmeyüb herkese dağıtır. Nâzır ve mektubcu, sadrıâzama müracaatle Naim'in cezalandırılmasını reca etmişler ve "kadir bilmiyenler, böyle şeylere müstehak olurlar" cevabını almışlar.

1863 [1280 H.] de Ünye sancağı Tahrirat Başkitabetine tâyin olundu. Bir müddet sonra istifa ederek Şam'a gitti. "1000" kuruş maaşle Mektubî Kalemi müsevvidi oldu.

1865 [1282 H.] de İstanbul'a avdetinde Travnik Sancağı Temyiz Meclisi İkinci Reisliğine, yine o sene Çıldır Tahrirat Müdürlüğüne, 1872 [1289 H.] de dördüncü ve muahharen Üçüncü Ordu Baş Kâtibliğine tâyin ve 1874 [1291 H.] de azledildi.

1877 [1294 H.] de Çorlu, Frecik ve Pınarhisar kaymakamlıklarında bulundu. Rus muharebesinin sonlarında istilâ vukuu üzerine 1878 [1295 H.] de İstanbul'a geldi. Tavas kazası kaymakamlığına nasbolundu. İnfisal ettikten sonra 1879 [1296 H.] da Yemen vilâyeti dahilinde Kevkeban kaymakamlığına tâyin edildi. Bir müddet sonra istifa etti. İstanbul'a döndü.

13 Nisan 1297 de yazdığı resmî tercemei halinde "Salifüzzikir memuriyetlerden istifa ve becayiş suretile infikâk eylediğim gibi tahtı muhakemeye alınacak bir gûne halü hareketim vukubulmamış ve her suretle bulunduğum mahallerde hüsni hizmet ve beraeti zimmetim, yedimde bulunan evrakı resmiye ile komisyonda bulunan sicili mahsusda musarrah ve mukayyed bulunmuştur." diyor.

Muahharen — yine Yemen dahilinde — Kunfide kaymakamlığına nasbolunarak 1884 [1302 H.] de orada vefat ettiği Emirî [Efendi] den işitildi.

***

Zeynülabidin Reşid [Bey] merhum, "Edebiyat Kumkuması" nda ve bana gönderdiği mektubların birinde:

"Kemal Paşa[1] Zâde Nâzım Beyin verdiği malûmata göre Naim, Hıttai Yemaniye'ye giderek orada tebdili şekil ve kıyafet ile "Mehdii muntazam benim" deyüp bazı seriuliğfal sadedilânı ıdlâl eylemesinden dolayı salb ve itlâf edilmiştir" diyorsa da doğru olmamak gerektir. Naim'in her renge girer, her şey yapar, emsâli nâdir bir kallâş olduğunu göstermek için Nâzım [Bey] merhum tarafından tasavvur ve tasvir olunmuş bir vak'a olması daha ziyade akla yakındır.

Naim'in, Remazan 1298 de — bayram tebrikini mutazammın — Sultan Abdülhamid'e takdim eylediği kasidenin başında "Kevkeban kaymakamı sabık" yazılıdır. O tarihten sonra ne olduğu bence mechuldür.

***

Naim hakkında Süleyman Nazif merhumdan malûmat istedim, cevaben gönderdiği tezkirede diyor ki:

"Naimi Amidiyi bugün Diyarıbekir'de veya haricdeki Diyarıbekirliler içinde ne idrak etmiş olan var, ne tahattur eden.[2] En evvel ismini pederimden işitmiştim. İkisinin de ruhunu rencide eder havfile Naim hakkında pederimin istimal eylediği evsafı tasrih etmiyeceğim. Her halde hüsni tavsif ve tarif değildi. Bana Molla Câminin Kâfiye şerhi olan eseri meşhurunu kısmen tedris etmiş olan ve kendisi de şair bulunan Müfti Zâde Fâdıl Efendi, Naim'in şu beytini istihsan ile okumuştu:

Mecburdur ziyarete gülüzarı her sene
Kim andadır meşahidi ecdâdı andelib.

Naim'in Mustafa Efendi adlı bir küçük kardeşini, pederimin senei vefatı olan 1309 senei hicriyesinde Mardin'de tanıdım. Redif yüzbaşısı idi ve manzum yazılarında "Süreyya" tahallüs ederdi. 1320, 1321 tarihlerinde Bursa'ya gelerek galiba bizim selâmlıkda müsafir kalmışdı. O vakittenberi kendisinden haberdar olamadım. Mustafa Efendi, büyük biraderi Naim'in nam ve şühretile iftihar ederdi."

***

Naim'in mahiyetini anlamak için — kendine yetişenler tarafından — söylenilen sözleri dikkatle dinlemelidir.

---

[1] Tercemei hali 811 inci sahifededir.

[2] Süleyman Nazif, yalnız kendi memleketinin yetiştirdiği bir şair hakkında böyle derse, ben her memlekette yetişen her şair hakkında ne diyebilirim, ey okuyucu bay, sen söyle! İnsafın varsa benim için

« ای وای کجا مجال تدبیر   یك کردن وصد هزار زنجیر »

Dersin.

Zeynülâbidin Reşid merhum, "Edebiyat Kumkuması" nda diyor ki:

"Naimi Âmidî, Acem'in kallâş, Arab'ın gaşşaş ıtlak eylediği eşhası zevilihtiramdan (!) idi. Lâkin bazı emsâline nazaran yine fena âdem değildi. Sui şührete esir ve müflis ve fakir olmasaydı yadı cemil bırakması zannolunurdu. Zemanımızda vücudü nâdiren meşhud olan bazı zengin ekâbirin mücerred âdet ve kısmet yerini bulsun ve kavaidi külliyeye halel tari olmasın maksadile ve hediye niyetile istemiyerek aldıkları şunu bunu[1] kabilinden olarak kendisi dahi bu isre ıktifaen şair olduğu halde yine sirkati şiirden bir türlü vazgeçemezdi. Ekâbire taklid ederdi. Merkumun mütalea ettiği kitabların içinden yaprak çıkarmaktan ve fürsat buldukca ve sırası geldikce ehibba ve akriba beynine beynunet bırakmaktan, "haram, helâl ver Allahım, âsi kulun yer Allahım" medlûlüne ittiba eylemekten ve bedahete karşı yalan söylemekten başka kusuru yoktu. "Yarsız kalmış cihanda ayıbsız yar istiyen".

§ Kemal Bey merhum, Magosa'da iken berayı mütalea babasından edibi müşarünileyhin Hürriyet mecmuasını almıştım. Habisin, içinden yaprak çıkarmış olduğunu kendisine maattaaccüb bildirmiştim. Aldığım cevabnamede şu fıkra münderic idi:

"Naim'in, Hürriyet mecmuasından yaprak çıkardığına ne taaccüb ediyorsun? Naim, bir mahlûkdur ki elinden gelse nüshai kübrayı insaniyetten namı hürreyti çalar."

Reşid [Bey], bana gönderdiği mektublarda diyor ki:

"... Midhat Paşanın tebaudü üzerine Kemal Bey, kırk gün kadar habishanei umumîde tevkif olunmuş idi. İki günde bir kendini gidib görürdüm. Midhat Paşanın aleyhinde Ahmed Midhat Efendi ile Ebüzziya'nın mensur, Kâzım Paşanın manzum hecviyesi[2], Naim'in de manzum bir hezeyannamesi[3] vardı. Mahud kıtayı[4] orada bilbedahe söylemiştim. Kemal'in hatırında kalmış, Ebüzziya'ya okumuş idi. Bu kıt'a, Nef'inin "ki bi tâbane filhal oldu sadır" kavli kablinden bilâhtiyar söylenmişti. Kâzım Paşa işitmiş, gücenmiş idi."

§ "... bizim kıt'ada nâmı nâmisi münderic erbâbı namusdan Naim Çelebi'yi bilmezsiniz. Bu Naim, hakikaten sui ahlâkın timsâli mücessemi idi. Bu Naim, utanmak nedir bilmezdi.[5] Bir mecmuai rezail idi. Bir iklimi habaset idi. Hem oldukca şair idi. Lâkin sirkati şire o derecede mütecasir idi ki selefin eş'arı meşhuresi, halefin âsarı mensuresi desti tetavülünden kurtulmak kabil değildi. Bu hali, savabıkı ahval ve

---

1 Memduh Paşaya işarettir. "Şunu bunu" nun hikâyesi vardır.

2 Bunlar, o zeman gazete ile neşrolunmuştur.

3 Bunu tahattur edemiyorum.

4 Kıt'anın Naim hakkındaki mısraı şudur: "Bin kerre Naimi b... hayadan".

5 Naim dermiş ki "Edeb ve namusu mahvetmek için çarşıda, pazarda benimle bir saat gezmek kâfidir".

levahikı efaline kıyasen en namuskârane harekâtından addolunmak lâzım gelirdi. Bu habis, kütübhanelere giderdi. Mütalea ettiği kitablarda, divanlarda hoşuna giden şeyleri istinsah etmek tekellüfüne, zahmetine düşmezdi. O sahifeleri koparırdı, velev İmad yazısile olsun. Vicdanı insaniyete sığmaz bu kabîl ziyankârlığı, vukuatı sairesine nisbetle lâşey hükmünde kalır.

Ezancümle Çorlu kazasında kaymakam iken maiyetindeki nahiye müdirin, kendisini bir hafta habse mecbur oldu. Eğer habsetmemiş olsaydı kanunı tabiat haricinde rezaletefza bir mesele, maruzı sahnei temâşa ve calibi handei istihza olurdu. Naim, devren nahiyede bulunduğu esnada oraya berayı saydü şikâr mâruf ailelere mensub dört beş ecnebi gelir. İçlerinde bir ikisi "Nigâhı âfeti din, gamzesi âşubı dünyadır" tarifatına masadak imiş. Haklarında gerek kaymakam, gerek müdir tarafından hüsni muamele gösterilir ve akşamları birlikte ayşü işrete devam olunur. Lâkin ahlâkı bozuk Naim Çelebi'de fikir değişir. Genclerin nezaketini ve mültefitane hareketini başka mânaya hamletmeğe ve fürsatcuyi visal olmağa başlar ve "size müsafirim" diyerek bir gece odalarında kalır. Zaten tabiatinde fenalığa olan istidadı fevkalâde, badenin cüretbahş olan tesiratı maddiye ve mâneviyesinden kendisini müstağni kılmıştı. Herkes uykuya daldıktan ve ses kesildikten sonra evveli emirde odadaki idare kandilini, sofadaki asma lâmbayı söndürür. Biraz sonra genclerden birinin yatağına girer ve tasallutı biedebaneye başlar.[1] O genc, yatağından acı acı bağırarak fırlar. Ötekiler uyanır. Karanlıkta yekdiğerini farkedemiyerek bir kör dövüşüdür gider. Diğer odadakiler uyanıp yetişinceye kadar hepsi az çok mecruh olur. İş anlaşılır. Mensub oldukları sefarete müracaate kalkışırlar. Nahiye müdiri, Naim'in habsile bunları iskâte muvaffak olur. Bu edebsizle nasıl ihtilât olunuyormuş buyurulacak. Ammim[2] Diyarıbekir'de defterdar idi. Naim, amnmimden mevrus bir yadigâr olarak kaldı."

§ "... "Andelib" ve "Mahabbet" gazelleri Naim'in olduğuna hükmetmek için evveli emirde Sırrı Hanımla Talibi Âmidî'nin eş'arını serapa tetebbü ve mütalea etmek lâzımdır. Naim'in âsarını emval ve eşyayi mesruka içine karışmış aynı emval ve eşya nevinden addederim, tefrikı müşkildir."

§ "Naim, müdmini hamir değildi. Bekri Mustafa gibi serhoşlukla şühreti yoktu. Gaşşaş ve kallâş, Naim için hakkı tarifdir. Ecnebi seyyahlara tasallut keyfiyeti Ahmed Vefik Paşanın Edirne valiliğinde bulunduğu zeman serzedei zuhûr olduğu cihetle vukuatı ananesile tahkik etmiş, insan serhoş olmayınca böyle şeyler yapamaz fikrine zahib olmuş, Naim'i serhoş bellemiş. Filvâki o gece Naim ziyadece içmiş. Lâkin hiç içmemiş olsaydı yine yapacağı bu idi.

Naim, Çorlu kaymakamı iken derdest ettiği bir şahsı şerirden dolayı Ahmed Vefik Paşanın takdirini, tahsinini havi bir kıt'a tahriratına nail olmuştu. Bunu her

---

[1] Naimi haya adim, künyesinin eri olduğunu ecnebilere karşı da filen ısbat etmek istemiş!

[2] Darbaz zade Salih Rifat bey. "Fatin tezkiresi" nde tercemei hali vardır.

husus için ihticace salih beratı masumiyet addederdi. Mektubu hırzıcan gibi saklardı. İbaresi harfiyen ezberinde idi. Ahmed Vefik Paşanın Başvekâlete geçtiğinin ikinci günü alessabah yalıya gider. Mektubu göstererek tebrikâtı icra eder, oradan çıkar. Babıâli'de Vefik Paşayı yine mektub elinde olarak bekler, ikinci defa olarak tebrik eder. Ertesi gün yine Babıâl'ide Paşaya, Çorlu'da eşkiyadan fülân şeriri derdest eden ve iltifatnâmenize mazhar olan Naim kulunuz hakipaye yüz sürmek arzu ediyor, maalinde ağalarile bir pusula gönderir. Gelsin diye haber gelir. Bu hal tekerrür eder. Ağalar, fülânlar usanır. Madameki kabul ediyor, istizane lüzum yoktur, gir derler. Naim ise böyle bir mezuniyet gördükten sonra gece yalıdan, gündüz kapıdan ayrılmak ihtimali var mı? Bu hal on onbeş gün devam eder. Nihayet Paşanın tehammülü tükenmiye başlar. Bir gün müsteşarile mühim bir işi müzakere ederken Naim'i zılli sakil gibi yanıbaşında görür. Olvakit "Bre serhoş hınzir kârata" diyerek ve bağırıb çağırarak üzerine hücum eder. "Gel gel" diyerek avazı çıkdığına bağırmağa başlar. Naim odadan dışarı fırlar. Ağalara, orada bulunanlara "o işi ben bitirdim, siz içeri girmeyiniz" dedikten sonra tabana kuvvet, soluğu Sirkeci'de alır. Ahmed Vefik Paşa, Naim Çelebi'nin söylediği sözleri işittiği cihetle kendini zaptedemiyüb kanapeden yuvarlanarak, tepinerek güler. Müsteşar Rauf Paşa merhumdan işitmiş idim. O, hazır imiş, ertesi gün Naim, müsteşara verdiği müzekkerede "Deli, serhoşdan korkar, derlerdi. Bu, külliyen yalan imiş. Deli, serhoşu papucsuz kaçırıyor, gördünüz ya" demiş.

§ "Naim Çelebi'nin « لك لطفه ى حيا ى و باقى همه حضور » mısraı virdi zebanı idi, medlûlünü kendi için düsturülamel ittihaz etmişti. Bu kadar mesavisile, bu kadar maayibile beraber yine yabana atılmazdı. Encümeni üdeba için kâbusdan addolunmazdı. Bunun yaptığı şeylerin binde birini erbabı namusdan bir âdemin yegâne evlâdı yapsa derhal reddederdi. Naim, tenezzül edübde sirkat ettiği şiirler kadar şiir söylerdi. Kendine hekim süsü vererek ve "samem" i izale için taahhüdata girişerek sağır Ahmed Beyden yüz lira çarpar. Aylarca zavallıyı esiri firaş eder, yine o daireye girer çıkardı".

§ "Naim, İstanbula' geldiğinde bir aralık Subhi Paşanın oğullarını okuttu. Dairedeki agavatla, haşaratla her gün boğaz boğaza, gırtlak gırtlağa gelirmiş. Subhi Paşa tahammül edememiş, defetmiş, andan sonra Kemal Paşanın hanesine postu sermişdi. Mecmuai eş'arını mahdumu Nâzım Beye vermişdi. O esnada Diyarıbekir'li şair Sırrı Hanım, İstanbul'a gelmişdi. Nâzım, mecmuayı göstermiş. Sırrı Hanım gülerek « من الباب الى الحراب » benimdir. İçinde Naim'in yazısından başka bir şeyi yokdur. Söz benim, yazı onundur" dediğini Nâzım'dan işitmiştim.

Naim'in Midhat Paşa hakkında bir hecviyesi vardı, içinden bu mısra, hatırımda kalmış: "Aceb nerde bırakdı kethudası Tayfur Ağayı".

*
* *

Sami Paşa Zâde esbak Basra Valisi Hasan Bey merhum, bana gönderdiği mektubda diyor ki:

"Diyarıbekir'li Naim Efendi, Subhi Paşa merhuma iktisabı nisbet ettiği zemanlar tahminen otuz yaşlarında gayet zeki ve ele avuca sığmaz cevval bir genc idi. Girid'li Sırrı Paşa merhum derdi ki: "Diyarıbekirlilerden müctemi bir kütle içinde gözlerimi kapayub elimi uzatarak rast gele birini tutsam, tutduğum elbette kâtib ve münşidir". Naim'in iktidarı ilmisî, usul dairesinde medid bir sayin neticesi değil, kendi müstahzeratından ibaret idi. Tabiati şiriyesi vardı. Manzumeler yazardı. Ancak tabiati şiriyesi hecve mail olduğundan hecviyatla uğraşması ihrazı vekar ve haysiyet etmesine mâni olmuşdu. Ferid Paşa merhum, evkaf nâzırı iken evkafda bir memuriyete talib olub matlabına nail olamayınca hiddet ederek merhumu, kerih surette hecv etmişti. Güya mektub tutuyormuş gibi hecviyeyi cebinde gezdirir ve şuna buna gizli gizli gösterirdi. Bendenize de göstermiştir. Bu gibi ahvali, biraderin kendi hakkındaki teveccühünü ve daire halkı arasındaki haysiyetini tenkis etti.

Naim, birader merhuma mülâzimet eden ülemayı ekraddan Nacim Efendi[1] ve Pertev Efendi[2] ve Salih Efendi[3] sınıfından değildi. Bu zatlar, ekseriya Ayetullah Beyin[4] odasında toplanır ve cümlemiz birlikde musahabelerinden istifade ederdik. Naim bu meclise dahil değildi, hele Ayetullah Beyin teveccühünü kazanamamıştı.

Birader merhum, Naim Efendi gibi ezkiyayı gurebaya yardım etmek ister ve sefaleti gurbetden tahlisleri için haklarında delâleti hayriyede bulunmaktan ictinab etmezdi. Fakat bu gibiler mensub oldukları dairede güya bir mevkii mühim işgal ettiklerini halka anlatmak istediklerinden sahibi dairenin oğullarını tedris ve talim etmek vazifesile mükellef olduklarını işaa ederler idi. Bu da istiksar olunmamalıdır. Gurbet halinde bu kadarcık durugzenliği mafüv tutmak insafa tevafuk eder. Naim'in, biraderin hanesinde mahalli mahsusu yoktu. Yalnız haneye müdavim idi. O kadar hafifülmeşreb bir zate aklı başında bir âdem, tedris nâmile evlâdını teslim edemez. Maazalik taşraca bazı memuriyetlere tâyin olunmasında biraderin delâleti vâkidir. Konakdan tardı gibi dürüştane muameleye maruz kaldığını bilmiyorum ve zannetmiyorum.."

*
**

Temyiz mahkemesi reislerinden Bereket Zâde İsmail Hakkı Efendi merhum, nakleyledi:

"Naim, bir zeman Veys Paşa Zâde Zeynülâbidin Reşid Beyin hanesine postu sermişdi. Reşid Bey, aralıkda koğar, yine kabul ederdi. Koğduğu demlerden birinde

1 Tercemeihali 1059 uncu sahifededir.
2 Edhem Pertev Paşa.
3 Esbak Musul valisi fuzaladan merhum Salih Paşa.
4 Tercemeihali 145 inci sahifededir.

ki Midhat Paşanın teb'idine tesadüf etmişti. Naim, paşa hakkında bir hecviye yazar, saraya verir. On yüzlük kaime caize alır. Bu para ile iki boş sandık satın alarak Beyoğlu'nun en muhteşem otellerinden birine götürür, bir odaya koydurur. Günlerce otelde yer içer, yatar kalkar, para vermez. Günün birinde boş sandıkları bırakarak savuşur, bir daha o civardan geçmez[5]".

*
* *

Reji komiseri Nuri Bey merhumdan işittim.

"Avrupa prenslerinden biri, Şam ve Kudüs havalisine seyahat eylediği esnada tertib olunan ziyafette Suriye Valisi Raşid Paşa, prensin yakınında hal ve kıyafeti garib bir şahıs görerek merak eder. Bir aralık prens, "İstikbalime memur ettiğiniz şu zatın hoş bir âdem olduğu halinden anlaşılıyorsa da lisan bilmediği için maatteessüf görüşemedim" dimesile vali, büsbütün meraklanır. Yemekten sonra tanımadığı o şahsın hüviyetini tahkik ettikte Naim olduğu anlaşılır. Vali, çağırtıp isticvab ettikde Naim, "Prensin geleceğini işittim. Birlikde yemekte bulunmağı arzu ettim. Üç merhale ileri gittim. Prens mülâki olunca tarafı devletinizden istikbale memur olduğumu söyledim" der. Vali, hem hiddetlenir, hem güler.

*
* *

Müteveffa Emiri'nin müsveddeleri arasında gördüm:

"Naim, Şam'da bulunduğu esnada Avusturya veliahdi gelir. Naim, kıyafetini tanzim ettikten sonra vali tarafından verilen ziyafete dahil olur. Hoş amedî resmini hoş birtarzda ifa ettiğinden veliahd, bunun kim olduğunu sorar. Vali, bilmecburiye hakikati gizliyerek Suriye'nin pek muhterem hanedanından olduğunu söyler. Naim, nefis yemekler yer. Safayab olur. Müteakiben Beyrut'a iner. Mutasarrıfın terfii rutbe ile taltifi hakkındaki inhanın suretini gösterir. Valinin bazı mühim işlerini takib için İstanbul'a gitmekte olduğundan rutbeyi de takib edeceğini vad ile epi para sızdırır. İstanbul'a avdetinde yine Kemal Paşanın konağına iltica ve sergüzeştini inba ile paşayı güldürür. Paşa, şu beyti tanzim eder:

"Gezdi Beyrut'u Şam ile Haleb'i   Yine geldi bizim Naim Çelebi"

§ Fuad Paşanın vefatından sonra Kemal Paşaya münasibet peyda eder. Mazuliyet müddeti uzadığından ve paşanın âtiyesi, zevk ve safasını temin edemediğinden sıkılmağa başlar. Paşa, o sırada tabettirdiği bir kitabı onar kuruşa satmak üzere bir kitabcı ile mukavele etmişdi. Lâzım oldukca kitabcı konağa gelup beş on nüsha almakda idi. Naim, diğer bir kitabcı ile beşer kuruşa pazarlık ederek esmanını aldıktan sonra kitabları birkaç hamal ile gelen kitabcıya teslim eder. Soranlara,

---

[5] Boş sandıkları, otel ücreti olarak! bıraktığı anlaşılıyor, yine ehli insaf imiş!

"Paşa, bu kitabları toptan sattı" der. Bilâhare paşa, haberdar olunca hem kızar, hem gülmekten bayılır."

***

Esbak Hicaz Valisi Hacı Reşid Paşa merhum söylemişti:

Üdebadan bir zat, eyyamı şebabda diğer bir genc edibe dildâde olur. Babıâli kurbündeki Nallımescid de bir hocadan Farisî okurlar, muhib, seyri didar ile kâmkâr olurmuş. Naim, maddeye vâkıf olarak fesad karıştırmak ister. Sevilen gencin pederine gider. "Zatıâlinize ihlâs ve hürmetim vardır. Hayırhahane bir şey arz edeceğim. Mahdum beye Farisî okutan hoca, şiî'dir. Mazallah, beyin akidesini bozar. Bu dersten vaz geçilse pek isabet olur" der. Peder efendi, bu ihtarı hayırhahane! üzerine oğlunu dersden meneder. Naimi leim, —birbirinden afif olan— o iki yarı can arasına perdei hicran çektiği için kahkaha endaz olur.

§

Naim'in, o genc hakkında şöyle bir beyti de vardır:

"Naim, o şuhden olma niyaz mendi visal
... zâdedir emma ki ... nedir bilmez".

***

Naim'in, manzumeleri zâyi olmuştur. Elde pek az kalmışdır, onlar da başı ve sonu olmıyan şeylerdir. Bulabildiklerimden birkaç parça naklettim.

GAZEL

Geldi demi demademi feryadı andelib
Tuttu cihanı velvelei dadı andelib
Döndürdü gülşeni yine matemseralara
Gülbanki yesi zemzeme bünyadı andelib
Yaktı cihanı şu'lei sıti safir ile
Minkarı nağmei sitem icadı andelib
Ey şahı nevbehar meded eleman meded
Sen söyle bari bir nefes imdadı andelib
Mecburdur ziyarete gülzarı her bahar
Kim andadır meşahidi ecdadı andelib
Bilmem nasıl tahammül eder bunca mihnete
Cismi zaifü hatırı naşadı andelib
Gönlüm gibi harabei badı gumum iken

Mamure oldu lânei berbadı andelib
Yek nevki hare bir gül için aferin kim
Olmuş nişane sinei puladı andelib
Bu gülşeni fenada Naimi nizardır
Fenni figanü nalede üstadı andelib

*
**

Zeminü asüman pürşurı gavgayı mahabbettir
Ukul aşüftei tesiri sevdayı mahabbettir
Felek sersamü sergerdanı minayı mahabbettir
Cihan mesti müdamı camı sehbayı mahabbettir
Gami hicrinle ol müstağrakı emvacı eşkım kim
Du çeşmim halkai girdabı deryayı mahabbettir
Şehidi tigi cevrim sinede her zahmı pürhunum
Birer güldestei gülzarı me'vayı mahabbettir
Cemâlin cilvegerdir öyle bir mecliste kim ande
Dili namusı ekber mestü risvayı mahabbettir
Bürehne payü damen dermiyanü nakdi can derkef
Naimi derdcu, puyanı sahrayı mahabbettir

*
**

Hem renkli camı vahdet olan meydir eyliyen
Ruhı cilâpeziri safayı müebbedî
Bir katresile sinede cuşu huruş eder
Şevki cemâli Haydarü nurı Muhammedî
Yârab bicahı sakii kevser bifeyzi aşk
Ol meyle kıl Naimi safayabı sermedî

*
**

Bin canım olsa eyler idim yâre hep fida
Bilsem gelür ziyarete bir gün mezarımı

*
**

Aceb bir dil şehidi hanceri ser tizi aşkım kim
Akar huni şehadet haşredek haki mezarımdan

*
**

Cenneti mir'at eder mir'atı cennet gösterir
Hatıra geldikce ol Yusüf cemâlin sureti

*
**

Böyle islâmı hakaret tıynet olmaktan Naim
Kâfiri bidinü biiman olaydım kâşki

***

Orduları mahvü harab etmeye
Mustafa Paşa Menemen'den gelir

***

...... seni serasker eden bihaberin
...... sın aklına sen, ben de senin suretine

***

Namık Kemal merhumun, Naim'e yazdığı mektubu, Ebüzziya vaktile basmış ise de nüshası kalmadığından buraya dercini muvafık gördüm.

"Kemal Bey merhumun, تذير الخزر adını verdiği mektubudur ki, zemanında zemaimi ahlâkın misali müşahhası olan Diyarıbekirli meşhur Naime yazmıştır. Mektub haddizatında sertabepa evsafı galize ve tabiratı fazizeyi şamil olmasından dolayı sureta muhilli adab görünür ise de hakikatte şerre şer ile mücazat yolunda olduğu için cümhuru üdeba indinde cevazı müftabih olan şatahatı edebiyeden maduddur. Hattâ Sehamı Kazanın nazirei meşhuresi ıtlakına sezavar olan üslûbı naşinidesi itibarile ayrıca bir kıymeti haizdir. Binaenaleyh münşisinin mebadii neşetinde tavrı kudemayı takliden yazdığı bazı âsarı gibi bu mektubunun dahi evrakı perişan arasında mensi olub gitmemesi için kisvepuşı intiba olmasını lâzım addeyledim. Remazan 1307 Littabi[1]".

تذير الخزر

« اعوذ بالله من الشيطان الرجيم   اعنى به نعيم الزعيم   الذى استعاذ من تسويلاته الابليسية
كلما احاطه الآفاق والاقاليم   خلده الله فى نار الجحيم   وطهر سواد وجهه بماء الحميم

Emma badü masadakı asdakı « ويل للمكذبين » mazharı ezharı « لعنة الله على المنافقين » beberk lika mertek eda, çömlek tıynet, dünbelek şühret, hammali fitne, berduş, dellâli musibet füruş, heybetnümayı dabbetülarz bittuli velarz, hayret bahşayı nurüssema bilfikri vezzekâ, vasiülidrak min... eddellâk kaviyülihata min aleti..., Ebücehli ekmel, Felâtunı echel, Aristoyı bihaber, müşteşarı İskender, Camusu Zülkarneyn, meyusı müstağrakuddeyn, şeddesiz cehli mürekkeb, şeddesiz merkeb, şerrülhalefi müseylemetülkezzab, tacüşşerefi İbni Selûli[2]. Bîhicab, kâmili bakil eda, cahili âkıl nüma, celilul rezail, zelilül hasail hayvanı nahik, dübbi mişezarı şahik, nekûhide sebzei fasid, kendide bıttihi amid, ibni zemane, ebül..., mukaddimatı sernamei mecmuai sıfatı olan Naim Çelebi!

Cehennem ra tıngır mıngır saikası ve « كوه ميخورد وزه ميرود » zaikasile İstanbuldan azimetin ki efdali harekât ve evveli hasanatındır, hak bu ki ehibbaye tahmili menni azim ve eviddadan tenkili renci elim etmişti. « امنا فزاد الله ما بيننا بعدا » felâ cerem hayal hanesi hafızadan sıkleti yadı rezilini vedervazei hatıranın hücumı namı şümundan muhafazasını hezar dur başi nefrine havale eyledik.

[1] Ebüzziya.

[2] Reisülmünafıkın olan cehul ve füdul Abdullah bini übeyye nam merzuldür [Littabi].

Emma bilmem havasü kuvaye nasıl gaflet manii intibah ve kaza ve belâya ne gûne halet seddirah olmuştur ki enhası evkar ve encesi anatda bir mektubı nefret mashubun hasteye ecel ve âşıkı vuslat bahe yesi emel kadar makbul olacak surette siklet efzayı zuhûr ve sine suzı mum ve dağ sazı mihri meş'um olan namı habisin nazara taallûk etmekle hudşe nümayı şuur oldu.

Bu vesile ile timsali habisin ki nümune nümayı kürbei tabbah ve heyet tırazı lâşei timsahtır, pişgâhı nezzareden geçtikce her mesamı ten ve belki her zerrei beden, kemali nefret ve vüfuru istikrah ve ducretle

Tıynetin necsi muğallazımıdır ey cifei kalb   Ne bu cismindeki sıklet, ne bu ruhundaki bar

sualini tekrar eyledi. Ben ise bu hali seyredüb murakabei tefekküre vardım ve dedim: Eya eslâbı âbai ulvıyeden şehevatı nefsaniye ne gûna çirkâbı rezalet nazil ve erhamı ümmühatı süfliyede galatı tabiat nasıl demi fasid hâsıl etti ki bu şeklü suret ve bu tarzü kıyafette bir vücudı bedbud. telvisi âlemi şühud eylemiştir. "Nedir ol mürde mahi gözleri, ol terkibi püribret". Emma ne suret ki manzumei tavsifi

Dehanü gabgabü enfine nisbet pâktir kat kat[1]
. . . .
Malidir. Hakka ne kıyafet ki kaziyei tarifi
Karar etmek ne mümkin böyle bir cismi habis içre
Değil kim ruhı insan olsa goli bevabani[2]

mekalidir. Bu kıylü kal ve fikrü hayalden sonra zarf, perdei namusun gibi çâk ve havi olduğu türrühatı bi mani ve tefevvühatı malâyani arzı nazargâhı idrak olundu. Tabiratı bi meze ve bimezayası

Şimdi Naimi fiten endişenin   Hazrete mafir sözü ircası var

beyti kadar fasih ve hulâsai müddeası

Yani huzura tuhafü nevzuhûr   Bir kazeliyatı musannası var

meali gibi tacizi sarih ve şivei hat ve imlâsı

Kâtibi divan idügün andırır   Hak bu ki bir hoşça ırıkaası var

tahririnden kabih görünmüştür.

Tarafına beyan ettiğin hulûs ki hakikatte kuyudı insaniyeden hulûs رزل من رادئه اللصوص .
Yine senin gibi bir habise mahsus olmak lâzım geldiğinden peder ve mader ve hiyşavend ve biraderin var ise anlara ihda eyledim. Düçar olduğun illet, karini sıhhat ise elbette vücudı bedbudundan nefret edüb gitmiştir ve diriğ ki melekülmevt dünyaye ayni saadet olan böyle bir fürsatı bahirülganimeti fevt etmiştir.

Bu ihbarına

Bir cifei murdardan oldun yine âzad
Ey narı Cehennem sana sad müjdeler olsun

beytinden başka cevab bulamadım ve gönderdiğin âsarına « فاعتبروا يا اولى الابصار » muykızesini ceo serlevhai itibar ederek teb'ü neşrile seni şahidi kâzib gibi teşhir etmek istedimse de muvaffak olamadım.

---

1 Azmi zade Haletinindir [Littabi] Haleti'nin değil, Gani zade Nadiri'nindir.
2 Sıhhamı Kaza ebyatındandır [Littabi].

Çünki Halet Beye[1] bir halet elvererek Samsuna gitmiş ve binaenaleyh "Ceride" ile olan münasibetin bitmiştir. Emma bütün bütün sair eş'arın gibi endahtei mezbelei ihmal ve peyke zibi dükkânı bakkal dahi olmadı. Bülegayı İraniyeye arzettim:

از نثر برون رفته ونظمش نتوان خواند — مانند تکلتوکه نه پالان ونه زینت

beytile tariz ve üdebayı Osmaniyeye gösterdim:

Aferinler tab'ına ey şairi sahib zemin — Görmedik âlemde biz bir böyle nadide eser
Durdan mânası lâfza arz eder sad iştiyak — Nazmına nesr olma da hasret keşi nazmı diğer

kıt'asile takriz ettiler. İşittim ki Çıldırda dahi cunun maderzadın teheyyüc ve deryayı fitne ve fesadın temevvüc edüb « شیوه ها مکندکه حرنکند » işvesinece önüne, ardına çifteler atmış ve « فما يزيم الصربان » şemmesile etrafı birbirine katmıştım.

Behey habis! Dergâhı mazhariyetten ber muktazayı sırrı istidadı redaet, müheyyayı mukarenetin olan belâya ve âfat ve mesaib ve meşakkatın, « مانيز رامی طليم خانه بخانه » ahengile ardına düşerek bunca memalik ve mesaliki devr ile baş urmadık sokak taşı ve yestehlemedik ocak başı bırakmadın ve

روی زمین زتیرکی سوء طینتت — محتاج شست وشوی دکر شد نجاست تو

temennisini virdi zeban etmeğe mecbur ettin. Hâsılı iktizası kadar döyüldün söyüldün ve lüzumu mertebe süründün, koğuldun. Hâlâ nefsi habisene insaniyet değil, maişet arzusile olsun zerre kadar intibah gelmedi mi ki mütemadiyen mesleki rezalette seyr ve gittikce iltizamı zıddı hayr edersin. Hakikatte orası vazifemiz değildir. Fakat bulunduğun yerden dahi mazharı tard ve cüstücuyi herze ve zeharif ile sahragerd olur isen لله ورسوله bu tarafa gelme ve "gerçi gittin köpek emma ki yerin kalmadı boş" masadakınca mevcud olan ahlâfı eslâfın yetişub dururken bir de sen başa belâ olma. Baki . السلام من اتبع الهوى

Namık Kemal

Sene 1282
Matbaai Ebüzziya

---

[1] Tercemeihali 512 inci sahifededir

NAİM

Naim Hâzim, Konya müderrislerinden Hâzim [Efendi] nin oğludur. 1889 da Konya'da doğdu.

İlk mektebde okuduktan sonra medreseye girdi, okunması mutad olan dersleri bitirdi, icazetnâme aldı. Değerli bilginlerden de ayrıca okudu, bilgisini artırdı. Areb ve Fürs dillerini iyi öğrendi.

Konya'da Fethiye medresesi müderrisi oldu. Mülga Darülhilâfe medresesi Konya şubesinin sahn kısmında Arebce, edebiyat ve kelâm okuttu.

Şimdi Konya saylavıdır. Dil encümenlerinde pek çok yararlığı görüldü. Dildeki bilgisinin yüksekliğini gösterdi.

Vaktile "Beyanülhak" mecmuasına güzel yazılar yazmıştı. "Konya vilâyeti halkıyat ve harsiyatı" adlı eserde hayli manzumesi vardır. Aşağıdaki iki manzume oradan naklolundu.

*
* *

BİZ NEYİZ ACEBA

Ya ilâhî, bu kâinatı şuhud
Bir tecellii kudretinle uçan
Belki seyyalei esirinin
Gibi bunlar senin huzurunda
Ya ilâhî, büyüklüğün o kadar
Akle sığmaz maeli biçunun
Belki yüz bin feza genişliğine
Alamaz arsai celâletini
Ya ilâhî, ilâhî pürhaşmet
Oluyorken senin yanında heba
Biz bu akl almayan genişlikde
Bize nisbetle belki hiç de vücud

Bu bedayi', bu binihaye vücud
Zerrelerdir füruği feyzinden
İhtizaz eyleyen zeriratı
Pişi encüm nisarı nurunda
Dehşet efzaki böyle gayet dar
Tutuşur beynimiz önünde onun
Onu sen mazher eylesen de yine
İdemez şüphesiz ihata seni
Ey avalim güzar olan azamet
Bu semavat, biz neyiz aceba
Kalabilsek ne mutlu hiçlikde
Biz neyiz söyle, ey büyük mevcud!

*
* *

GAZEL

Gördüm seni bir gün güzelim gerçi uzaktın
Bir şulei dilsuz ile şimşek gibi çaktın
Bir saikai hüsnü sabahat mısın ey yâr
Cangâhımı bir lemhada âteş gibi yaktın
Düştüm de güzergâhına birdenbire bihuş
Mestane nigâhınla dönüp halime baktın
Bir vaz'ı terahhum umuyordum nazarından
Bikaydı teessür geçiyordun da bıraktın
Yıllarca sürünmekteyim ardında perişan
Zalim beni sen, pençei teshirine taktın
Aylar geçiyor, gülbei ahzanıma ey mah
Vadetmiş idin sen hani bir gün doğacaktın

NAKİYYE

Hadice Nakiyye [Hanım], Müneccim başı Osman Saib Efendinin[1] kızıdır. 1846 [1262 H.] da kardeşi Abdürrahim Besim ile ikiz olarak doğdu. Teyzesi Şeref Hanım, şu tarihi söyledi:

"Validеyni okusun tarihi tamım subhu şam
Doğdular çün mihrü meh ikiz Nakiyyeyle Besim".

Sıbyan mektebinde okudu. Annesi Samiye Hanımın 1857 [1273 H.] de vefatı üzerine teyzesi tarafından terbiye ve talim edildi. Teyzesinin 1861 [1277 H.] de ve babasının 1864 [1280 H.] de vefatı üzerine yalnız kaldı.

Darülmuallimata devam etti, şehadetname aldı. Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Salâhüddin Dede Efendiye intisab ve mesnevî tederrüs ederek tedrise mezun oldu. Memleketin en kıymetli fudalasından Hoca Mecid Efendiden de Farisî okudu.

1880 [1297 H.] de — Mecid Efendinin talebesinden — Âli Pşa Zâde Ali Fud Beyin Maarif Nâzırlığında bulunduğu esnade Darülmuallimat Farisî ve tarih muallimliğine tâyin olundu.

"Lügati Farisîye" namında bir eser neşretmesi üzerine 1883 [1300 H.] de gümüş iftihar madalyasile taltif edildi. Namık Kemal merhumun "Zavallı Çocuk" isimli tiyatrosunu Farisîye terceme etmeğe başladı.

Muallimlik vazifesini hüsni ifa ettiğinden dolayı 1897 [1314 H.] de üçüncü rütbe Şefekat nişanı verildi.

Zurefadan ve güzel söz söyliyenlerden olduğu için rical ve ekâbiri nisvan ile ihtilât eder ve iltifat görürdü.

Sadrı esbak Yusüf Kâmil Paşa merhumun refikası Prenses Zeyneb [Hanım Efendi], yeğeni Hidiv İsmail Paşa tarafından bir düğüne davet olunduğu sırada

[1] En maruf âlimlerden Palabıyık merhumun kardeşi efadılı etkiyadan Abdürrahim Efendinin oğludur. Annesi cihetinden hırkai şerif şeyhleri sülâlesine mensubdur.

Nakiyeyi de Mısır'a götürdü. Prensler ve prenslerin ihsanlarına nail oldu. Üç ay sonra hanım efendi ile İstanbul'a döndü.

Müracaat edenlere Farisî okuturdu. Âli Paşanın kızı Selma Hanımı ve Müşir Abdülhalim Paşanın kızlarını ve sairleri okuttu. Şehzade ve sultanlardan bazılarının da muallimliğinde bulundu. Sultan Mehmed Reşad, culûsundan çok zeman evvel defaat ile celb ederek görüşdü ve bezli atıfet etti.

1880 [1297 H.] senesine kadar hırkai şerifde babasının evinden hıssasına düşen ahşab selâmlıkda oturur iken kardeşi Nebil Beyin niyabetle taşrada bulunduğu hengâmda selâmlığın enkazını satdı, Hekimoğlu Ali Paşa semtinde bir ev aldı.[1] Üç sene sonra bu evi de satdı. Davud Paşa'da vakıfdan ihsan edilen harab evi tamir ettirerek vefatına kadar oturdu.

Bir hafta devam eden "iltihabı sehayayi şevkî" den derin bir uykuya daldı. "Cennet olsun ca Nakiyye Hanıma" mısraının noktalı harfleri adedince 1899 [Şevval 1316] da vefat etdi. Yeni kapu Mevlevîhanesinde Çınaraltı kabristanında teyzesi Şeref Hanımın kabrine defnolundu.

Kısa boylu, büyük başlı idi.

Kütübhanemde kendi yazısile 40 gazel ve medhiye, kudumiye, şarkı, müstezad, tanmıs, terciibend, kıt'a olarak da 49 parça manzumeyi hâvi bir mecmua mevcuddır. Bir gazelin maktaında "Şeref veş bir sühangûye senin haddin mi peyrevlik" diyor, doğru söyliyor. Şeref Hanım, pek o kadar değerli şairlerden olmadığı halde bile aralarında pek çok fark vardır. Bu hakikati kabul etmekle beraber Nakiyye'nin — merdi sühen geçinen — niçe namerd müteşairden daha düzgün sözler söylediğini teslim etmek de muktezayı insafdır.

Refikası, Nakiyye Hanımın akribasından olan Hamamî Zâde şair İhsan[2] — ki tabiati şairanesindeki kuvvet sebebile tam merd ve şiirlerindeki taravet itibarile de şabı emred ad olunmağa lâyıkdır — hanımın resmi ile beraber hakkında bazı malûmatı mütezamının virdiği varakada diyor ki:

"Nakiyye Hanım, Türkî ve Farisî — fakat ahyanen — şiirler söyler, ancak bir kısmını münasibet sevkile kayd ve hıfz eylerdi. Anın içün belli başlı bir mecmua tutmamıştı. Bir iki mecmuada, biraderinin divanının sonunda, Malûmat gazetesinde ve "Şair Hanımlarımız" isimli kitabda bazı şiirlerini gördük. Tabiaten mükrim

[1] Kardeşinin söylediği tarih:

"İstemiş hemşirei pakize âmalim bu yıl
Terki dader etmeği bir hane temlikile ah
Ölme var, ayrılma yok söyler iken ezcanu dil
Rişhandı perdei zulmet imiş bahtı siyah
Hak vücudün eylesin arayışı kasrı safa
Külbei endişede etdikce ben hasretle vah
Çıkdı ba ilhamı Mevlâ bi nukat tarih Nebil
Darını hemşiremin darı sürur etsin ilâh"

§

"Haberim eyledi temlik bu defa hane
Revzeninden gire ikbalü ferah hemçü güneş
Bir iki beyt ile geldi bu mücevher tarih
Cayıgâhı zürefa ola bu darı dilkeş".

[2] Tercemei hali 691 inci sahifededir.

ve müstağni idi. Mevcudunu muhafaza edeydi mühimce bir meblâğa mâlik olurdu. Eline geçeni muhtaçlara, şuna buna verir, hususan mensub olduğu Yenikapu Mevlevî dergâhını unutmaz, oraya ziyade hürmet eder, mevcudunu vermekten çekinmezdi. Madamelhayat mücerred yaşamakla beraber hakikî varisi olmamasının da bu ibzale tesiri mühimmi vardı. Nakiyye Hanım, ilmî ve edebî meziyyatı cami' ve kadirşinas idi. Teyzesi Şeref Hanımın divanını ikinci defa tab'a delâlet etmişti."

*
* *

GAZEL

Bir gamzei hun rize şikâr oldu bu gönlüm
Şeb ta seher aşuftevü zar oldu bu gönlüm
Bir çaresi yok derde giriftar olub eyvah
Bir gonce içün âleme har oldu bu gönlüm
Gülçini visal olmak içün bağı tarabda
Bir bülbüli şurideye yâr oldu bu gönlüm
Gülşende edüb nağmei bülbül ana tesir
Feryad ile manendi hezar oldu bu gönlüm
Geçdi neyü meyden işidüb savtı hezarı
Medhuş olarak maili zar oldu bu gönlüm
Rüyet hevesile Nakiyye bir kez o şuhu
Akdamı rekibane gubar oldu bu gönlüm

*
* *

Tirveş deldi ciğergâhım keman ebrulerin
Canıma kasd itmede ol biaman ebrulerin
Kaküli ham derhamın virdi derune piçü tab
Sabrü samanım heba eyler yaman ebrulerin
Asitanında döken bir ben miyim huni sirişk
Kıldı çar iklimi cana natüvan ebrulerin
Oldu tenfirin nigâhı ictinabından âyan
Çekmesün tefhime zahmet tercıman ebrulerin
Çün Nakiyye bulmadım bir dem rekibandan refah
Olduğu günden beru dilde nihan ebrulerin.

*
* *

این چنین آفت ندیدم من عجب خلاصت این
این ه حسنت حور نور دیدهٔ داهاست ان
ای عجب زلفت یار بجیری ویا بند قضا

یا که دام مرغ قلب عاشق شده‌است این
زیر ابروی کمان دیدم دوجلاد جهان
تیر بر داشته بگفتم غمزهٔ جانانست این
این دهن غنچه است یا که درج لعل درفشان
یا لب آب حیاتست منبع احیاست این
دیدم آن مه‌را بگفتم این چه آتش دردات
گفت بی شبهه نقیه سوز هجران ماست این

***

KOŞMA

Evvel aşkınla yandım   Sonra cevrinle kandım
Aldandım sözlerine   Seni vefalı sandım

§

Ver bir dolu içeyim   Gör aşkınla niceyim
O mahmur gözlerinden   Ben nasıl vaz geçeyim

§

Kadehler durmasun boş   İçüb olalım serhoş
Çünki ağyar sözünden   Yâr ile aram bir hoş

§

Şimdi dil biçaredir   Aklım pek âvaredir
Ayrılık ateşinden   Ciğerim pür yaredir

§

Sînemi hicri dağlar   Gözlerim ırmakdır çağlar
Nakiyye'nin halini   Gören kâfirler ağlar

***

HEZLÂMİZ ŞARKI

Olamaz bir kimse hem halin senin   Yokdur eşşeklikde emsâlin senin
Geçmede lânet ile salin senin   Yokdur eşşeklikde emsâlin senin

§

Benzemez etvarü halin âleme   Gelmemiş mislin vücudi âdeme
Kendine âdemlik isnad eyleme   Yokdur eşşeklikde emsâlin senin

§

Namını yâdeylemez emma beşer | Reşk eder efkârına gâvanü har
Sözlerin hayvanları hayran eder | Yokdur eşşeklikde emsâlin senin

§

Anırırken sen o savt ile heman | Hep gelir şevka güruhi merkeban
Ursalar şayan sana al bir palan | Yokdur eşşeklikde emsâlin senin

NASUHİ

Abdülhalik Nasuhi [Bey], esbak Tahran sefiri Hayrullah Efendinin oğludur. 1836 [30 Zilkıde 1252] da İstanbul'da doğdu.

Valide ve Beyazıd Rüşdî Mekteblerinde, Harbiye Mektebinde, Paris Mektebi Umumî'sinde okudu. Dört yaşında iken iradei seniye ile İstanbul müderrisliği rüusu verildi ve "800" kuruş maaş tahsis olundu.

1854 [1271 H.] de tariki tebdil ederek fahrî binbaşılık ile asker silkine ve 1856 [1273 H.] da kaymakamlık ile erkânıharb sınıfına girdi.

1863 [1280 H.] de askerlikten çıkarak Saniye rütbesile Babıâli Terceme Odasına memur oldu. Muhtelif tarihlerde divanı muhakematı maliye, meclisi kebiri maarif âzalığına, Edirne ve Dedeğaç, Rumeli umum demir yolları komiserliğine, Rus muharebesi esnsında Edirne'de nakliyatı askeriye ve muahharen Tıbbiye mektebinde muhacirin sıhhiye komisyonları riyasetine, Şehremaneti meclisi âzalığına, Ayastefanos'da teşekkül eden muhacirini muhtelite iade komisyonu âzalığına, Şehremaneti meclisi riyasetine, üç defa İçel mutasarrıflığına, Lâzistan, Beyrud, Canik mutasarrıflıklarına, üç ay Beyrud vali vekâletine, Haleb ve müteakıben Mamuretülaziz valiliklerine, Tahran sefaretine, Adana, Beyrud valiliklerine, Bulgaristan komiserliğine tâyin olundu. 1908 [1326 H.] de — ikinci defa — Tahran sefaretine nasbedildiyse de gitmeyip Meşrutiyetin ilânını müteakıben heyeti âyan âzalığına tâyin kılındı.

Balâ rütbesini, birinci rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarını, altun ve gümüş İmtiyaz madalyalarını, Rusya'nın birinci Sent Stanislâs, Bulgaristan'ın birinci Merit sivil, Papalığın birinci Pinöf, İran'ın birinci Şirü hurşid, İtalya'nın ikinci Kuron d'İtali, Fransa'nın üçüncü Lejyon donör nişanlarını ihraz eyledi.

1912 [29 Safer 1330] de vefat etti.[1] Sultan Mahmud türbesi haziresine, büyük babası Abdülhak Molla'nın kabri civarına defnolundu.

*
**

---

[1] Gönderdiğim taziyetnameye — o vakit Brüksel sefaretinde bulunan — Abdülhak Hâmidin yazdığı cevab:

Nasuhi Bey, uzun boylu, zaif, kır ve uzunca sakallı; melih, halim, beşuş, nazik ve rakikulkalb idi.

Bazı garib halleri ve sözleri vardı. Sultan Abdülhamid devrinde bir aralık İstanbul sokaklarında dilenci çoğalarak halk, şikâyete başladığından sakatları Darül'acezeye, sağlamları memleketlerine gönderilerek meydanda dilenci bırakılmamıştı. Nasuhi Bey, bir gün evimize geldiğinde dilencilerin yokluğundan şikâyet ederek kemâli teessür ve ciddiyet ile "sokaklarda, bilhassa köprü üstünde dilenci arıyoruz, elimizdeki parayı verecek adem bulamıyoruz, bu ne hal" diye hayli söylenmişti.

Evinin umuru müzebzeb ve kendi borca müstağrak idi, müsteciren oturduğu evlerin kirasını ve bakkaldan, kasabdan alınan şeylerin parasını veremiyecek derecede sıkıntı çekerdi. Nereye gittiyse beraber götürdüğü bir âdeminin, hükûmete müracaat edenlerden kendi hisabına akçe ve boğça alarak efendisinin — hakikaten pak olan — namını lekelediği mervidir. Efendi, fakiri natüvan, bende sahibi servetü saman olarak yaşadılar ve o suretle öldüler.

Babasından ve büyük babasından müntakil nefis ve nâdir kitabları zeman zeman sattı. Bakıyesi de vefatından sonra Sahhaflar Çarşısında satıldı. Torbalar dolusu mühim evrak ve mekâtib de yok oldu. Abdülhak Molla'nın imzasını ihtiva eden hisabsız kitabdan her kitab muhibbinde mutlaka birkaç nüsha vardır. Benim kütübhanemde de müteaddid nüsha mevcuddur. Hattâ Molla'nın "Tarihi Liva" namındaki eserinin kendi yazısile olan nüshasını, vaktile Fatih Camii havlisinde bir ayak sahhafından yüz paraya almıştım.

Nasuhi [Bey] merhum, küçük kardeşi Abdülhak Hâmid gibi şiir ile mütevaggil ve müştehir değil idi. Fakat istediği vakit pek güzel söylerdi. Tabiatı mizaha mail olduğundan — görebildiğim — manzumelerinin ekseri mizah engizdir. Eserlerini bir araya toplamadığından ve evlâdü ehibba tarafından da bu yolda bir himmet gösterilmediğinden ziyaa mahkûm olmuştur. Buraya kaydettiğim manzumelerinden birkaçını vaktile bana, kendi vermişti. Birkaç adedini de ailelerine aid mecmualardan — sahib Molla Zâde İbrahim Bey merhumun müsaadesile — istinsah etmiştim.

Haleb valiliğine tâyinini müteakıben Şehremini Rıdvan Paşa, kayın babası Ârif Paşayı Haleb'e tâyin ettirmesi üzerine Nasuhi [Bey] Mamuretülâziz valiliğine tahvil edilmişdi. Bundan bittabi müteessir olarak şu beyitleri[1] söylemiştir:

"Miri muazzez ve mükerremin efendim.

Yegâne biraderciğimin vuku irtihaline mebni teessüratı âcizaneme iştirak ettiğinize dair olan taziyetnamenizi kemali rikkat ve mahabbetle okudum ve zatı valânız gibi vefa perver muhibbi sahib kemale nail olduğumdan dolayı tefehhurler etdim. Hâlâ bu darbei şedidenin tahtı tesirinde isem de tesliyeti vakıanız barı küdureti tehammülde bendenize hayli imdad eyledi. Reşadın gözlerinden öperim. Onun da bundan müteessir ve mükedder olacağını bilirim. Muhaberatın bazısı kalbden kalbe olur. Allah, ömür ve afiyetinizi daim ve müzdad etsin efendim.

2 Mart 1912 Abdülhak Hâmid".

1 Bu beyitleri, Hâmide okumuştum. Görmediğini söylemiş ve pek ziyade takdir eylemiş idi.

"Mir Rıdvan diyemem dahili tabut olsun
Dilerim bencileyin valii Harput olsun

§

"Mir Rıdvan diyemem dahili niran olsun
Yere geçsün de yeri Ravdai Rıdvan olsun".

Areb, Fransız lisanlarile yazar ve söyler ve İtalyanca ve Almanca okur ve anlardı. Fransa şuarasından "Vulney" in "Tedmür" harabeleri namındaki eserini tercеme etmişse de basılmamıştır. Bir gün bundan bahs edilirken Abdülhak Hâmid merhum, "Benim ilk defa edebiyata heves edişime biraderimin bu tercemesi sebeb olmuştur. Anı okuya okuya edebiyat ile iştigal etmeye başladım" dedi.

Nasuhi [Bey], ابى البقاء صالح الاندلسى nin
matlalı kasidesini,

« لكل شىء اذا ما تم نقصان   فلا يغر بطيب العيش انسان »

"O şey ki kesbi tamami ide bulur noksan
Gurur getirmemeli tıybi ayş ile insan"

matlaile 25 Mayıs 1293 de terceme etmiştir.

ابى الفتح البستى nin

« زيادة المرء فى دنياه نقصان   و ربحه غير خير المحض خسران »

matlalı kasidesi meşhuresini de,

"Dünya ziyadeliği insana noksandır
Hem kârı nâçiz mahzı ayni hüsrandır"

matlaile Türkceye çevirmiştir.

تاج الدين السبكى nin "Kasidei Münferice" sini tanzir etmiştir. Birinci beyti:

« نفسى من شين تنفرج   اذا الذوق حبوب البلج »

***

Vaktile tertip ettiğim Hututı meşahir mecmuasına şu kıt'ayı yazmıştı:

"Nasıl hamdü sena etsem sana ben
Aman Rabbim nasıl hamdü sena ben
Edemezdim bana kalsaydı mutlak
Senin ettiklerin hayrı bana ben"

***

Adana valiliğine tâyin olunduğu günün gecesi kardeşimle ziyaretine gittiğimizde şu kıt'ayı okumuştu:

"Lütfedüp Hak, evliya himmet
Edelim biz de sıdk ile hizmet
Olmuşuz çünki valii Atana
Dini islâme, devlete, vatana"

***

Kalmadı bitti paremiz[1] ya Rab
Oldu muhtel idaremiz[1] ya Rab
Çillemiz yetti haddi payane
Geçmez oldu dübaremiz ya Rab
Bizi mecburı inziva kıldı
Camei pare paremiz ya Rab
Neye mâlik isek bütün sattık
Kaldı hali saharemiz ya Rab
Ne kilarda zahiremiz kaldı
Ne dolablarda faremiz ya Rab
Tamtakır kırmızı bakır matbah
Sarnıc oldu mağaremiz ya Rab
Birtakım eski püski şeylerden
Zibi darülicaremiz ya Rab
Şem'imiz mahitabdır giceler
Ne siyahımış sitaremiz ya Rab
Ne sebebden bozuk gider bilmem[2]
Baht ile böyle aremiz ya Rab
Senden eyler Nasuhi istimdad
Gör bizim neyse çaremiz ya Rab

Çamlıca 27 Ağustos 1316

***

Biz de ya Rab âdemiz âdem
Bize de gayriler gibi elzem
Bize de eyle lütfu ihsani
Sekiz on bin lirayı osmanî[3]

***

[1] İsraf yüzünden parasının bitmediği, idaresizlik sebebile idaresinin muhtel olmadığı bir zamanı görülmemiştir.

[2] Bilmiyerek ne var, tedbirdeki kusurlardan.

[3] "Elzem" dediği bu para, gelseydi — şübhe yok ki — ertesi gün giderdi.

Öyle bir devlet ki eyler padişahı keyfine
İttibaan iltizamı hükmi كيف مايشاء
Öyle bir millet ki uğrar elbet Allah seyfine
Zalime dedikleriçün padişahım çok yaşa

*
* *

Hükmüni sürdükce böyle hükmi كيف مايشاء
Mahvolur elbet bu devlet padişahım çok yaşa

*
* *

Şehri Beyrut'un ihtiyaranı
Aklü irfanda sireta sıbyan
Zişt rulikde lik sıbyanî
İhtiyarlarla sureta siyyan

*
* *

Bu hanıkahta bu hanlar kurulmadan sağ sol
Dizilmeden de erenlerle sakıyan kol kol
Konulmadan da dolu dolu şişeler yer yer
Muradım odur içesin sen de durmayub bol bol
Ya ak yazılıdan al ya kızıl deliden ya
Nasibini Sarı Saltıktan al da kaygusuz ol
Arak, şerab deme, konyak deme koma doldur
Bu yolda camı dili boş koma değildir yol
Koma ayağını elinden Nasuhi velhâsıl
Sana ne derse desin Amrü Zeydü Petro ve Pol

7 Eylûl 1313

*
* *

Bütün ehli tariki nazenine
Nasuhi Bey Babanın pendidir bu

NÂTIK

Ahmed Tursun Nâtık [Efendi], Rus istilâlarından birinde Ahısha taraflarından Erzurum'a hicret eden bir ailedendir.

"Erzurum Şairleri" namındaki eserde tahminen 1785, 1795 [1200, 1210 H.] seneleri arasında Erzurum'da doğduğu söyleniyorsa da —aşağıya dercolunan— gazete fıkrasında 1862 [1279 H.] de doksan yaşını geçmiş olduğu gösterilmesine nazaran 1775 [1189 H.] de, yahud biraz daha evvel doğduğu anlaşılıyor.

Erzurum medreselerinde okudu, icazetnâme aldı. İstanbul'a ve Rumeli'ye seyahat etti. Erzurum müftiliğinde bulundu. "Koca Müfti" nâmile yâdolunurdu.

1863 [1280 H.] de Erzurum'da vefat etti. Kars kapısındaki kabristana defnolundu.

Halkın rivayetine göre mezar taşını 1876 [1293 H.] harbindeki istilâda Ruslar götürmüşler. Kavuğu pek büyük olduğundan götürülürken parçalanmış.

Mantıkda iktidarı mervidir. Nazımlarında bazan "Nâtık", bazan da "Nâtıkî" mahlâsını kullanmışdır. Divanı, ahfadından ve Erzurum memurlarından Canib [Efendi] nezdindedir.

"Tasviri Efkâr" ın 1 Safer 1279 tarihli nüshasında:

"Erzurum'da reisülulema müftii sabık mekrimetlu Tursun Nâtık Efendinin doksan yaşını geçmiş olduğu halde lisanı Türkî'de tertib eylediği divanı eş'arı, mahallinden makamı âliye takdim olunarak lieclittemyiz meclisi maarifi umumîye'ye havale buyurulmuşdur" deniliyor.

Meclisi Maarifce "temyiz" edildikden sonra divanın ne olduğu anlaşılamadı.

"Erzurum Şairleri" ndeki nazımlarından birkaçı naklolundu. Divanı görülseydi belki güzel sözlerine tesadüf edilirdi.

***

Derunım dağ dağ üzre nedendir bilmedim yarab
Safada nar nar üzre nedendir bilmedim yarab
Muhassal kendi kendimden usandım bu cihan içre
Bu gönlüm har har üzre nedendir bilmedim yarab

***

Devalar eylemiş her derde ol şuh
Safalar eylemiş her yerde ol şuh
O şuhun ruhları al üzre olmuş
Lebi handan ile perverde ol şuh

*
* *

Aşkına hayrane gelmiş mestü hayran bu gice
Âşıkâne keşfi raz it, eyle nalân bu gice
Andelibi bineva olmaz bu esrarı habir
Gülşeni bağı melâhat oldu ihsan bu gice
Kiblei mihrabına baş indirüb kıldım sücud
Sanki ol mülki ebedden geldi rıdvan bu gice

*
* *

Her ne denlu men' iderse vaizi nasıh seni
Bakma anın sözüne bir sureti zibaye bak

NAZİF

Süleyman Nazif [Efendi], Diyarıbekir hanedanından ve üdebadan İbrahim Cehdi[1] Efendinin oğludur. 1878 [5 Zilhicce 1202] de doğdu.

Tahsili ilim etti. Mahkemei şer'iye baş kâtibi oldu. Diyarıbekir valiliğine tâyin olunan Behram Paşanın zalemeden olduğu işidildiğinden ahali, memlekete kabul etmediler. Mütesellim Gûrani Zâde Ali Ağa, valiyi iltizam ettiğinden memleket muhasara edildi. Nazif Efendi, vali hakkındaki şikâyetnameyi yazdığından dolayı bir cezaye uğrayacağını düşünerek bir müddet gizlendi. Müteakıben İstanbul'a savuşdu.

Valinin işarı üzerine Rodos'a nefi olundu. Altı ay kadar orada kaldı. Itlak olundukdan sonra Niş valisi Osman, Silistre muhafızı Abdürrahim, Sıvas valisi Koca Hakkı, İnce Bayrakdar Zâde Mehmed, Diyarıbekir valisi Salih[2] ve Keban madini emini Osman Paşaların divan kâtibi oldu. Hastalık sebebile Osman Paşanın kâtibliğinden istifa ve birkaç ay sonda 1832 [1248 H.] de[3] vefat etti.

Oğlu Said Paşa, bulabildiği menzum ve mensur eserlerini 74 küçük sahifeden mürekkeb olarak 25 Zilkide 1290 da Diyarıbekir matbaasında bastırdı. Mukaddimesinde diyor ki:

"... Merhumı mumaileyh, mâliki nisabı irfan ve hususile nazım ve nesirde müşarün bilbenan olduğuna binaen haylice âsarı kalemiyesi var iken henüz tıflı şirhar ve muhafazai âsarına biiktidar olduğum esnada vefat eylediğinden âsarı mebhuse, perişan şüdei desti esef, yani eyadii rüzgârde telef olarak müfettişi arzu, şunun bunun mecmualarını taharri ve cüstücu ede ede bazı âsarı menzume ve mensuresi bulunabilmiş olmağla kendusuna vesilei rahmet ve şu abdi âcizce vazifei bünüvvete muvafık bir hizmet olmak üzere bittertib işbu mecmua tabü temsil edildi..."

Süleyman Nazif merhumdan, büyük babası hakkında malûmat istemiştim. Yazub getirdiği verekada diyor ki:

"... Diyarıbekir mahkemei şer'iye başkâtibliğini ihraz ettiği zeman henüz otuz yaşında yokdu. Şeyhzade ve Gürani Zâde aileleri arasındaki tarihî ve sürekli nifak neticesi olarak — şeyh zâdelerin ilm ve kalem itibarile en kuvvetli âdemi olan —

[1] Fatin, sehven "Vecdi" kaydetmiştir, Tercemei hali 197 inci sahifededir.

[2] Salih Paşa menfiyyen Sıvasda mukim iken Sıvas valisi Hakkı Paşanın divan kâtibliğinde bulunan Nazif Efendi ile ülfet ve muhabbet ettiğinden Diyarıbekire vali olunca divan kitabetine tayin etti. 1244 de Erzurum valisi ve seraskeri olduğu zeman da beraber kötürdü.

[3] Fatin, vefat tarihi 1260 göstermiştir.

Süleyman Nazif Efendi, o sırada Güranilere mütemayil bulunan valinin inhası üzerine bir müddet Rodos ceziresine nefyedilmişdi. Valinin tebeddülünü müteakıb halefi tarafından vuku bulan inha üzerine Sultan Mahmudı sâni, Süleyman Nazif Efendiyi hem ıtlak, hem kitabet ve inşadeki kudretinden dolayı Amedii divanı humayun kalemine memur etmişdir. Süleyman Nazif Efendinin rik'a hattı, o zamanki yazıların en iyilerinden olduğu gibi,

Padişahane bu tevkii zarif Eseri kilki Süleyman Nazif

beytile imza ettiği bir tuğrayı Mahmud Hanî, kerimesinin oğullarında yadigâr olarak el'an mahfuz bulunuyor.

Amedii divanı hümayundan Bosna valisi Abdürrahim Paşanın divan kitabetile infikâk etmiş ve bu kitabette bulunduğu sırada memuriyeti muvakkate ile Viyana'ya gitmiştir. Sıvas valisi ve İzzet Molla'nın memduhu Hakkı Paşanın dahi bir müddet divan efendiliğinde bulundu. Hakkı Paşanın iyalet mühründeki,

Yarab dilimi levhai tenvir eyle Feyzi keremin kalbime tahrir eyle
Sernamei maksudumu ey Bari Huda Âsarı inayetle temhir eyle

rübaisi Süleyman Nazif Efendinin eseri hamesi olduğu gibi paşanın,

Nice bir mülketi hüsnünde bu gavga nice bir
Nice bir satveti kahrın dili yağma nice bir

matlaını tesdis etmişdir.

Havalii şarkiye seraskeri Salih Paşanın da divan efendiliğinde bulunmuş idi. 1244 muharebesinde Ruslar tarafından esir edilerek bir müddet Tiflis cihetlerinde zindana atılmış ve çocukluğundanberi hizmetinde bulunmuş olan "İnce" adlı gayet sadık bir Ermeni uşağının delâletile firare muvaffak olmuştur. Uzun senelerdenberi görmemiş olduğu memleketine avdet ve memuriyetlerde edindiği serveti cesime ile meskati resinde sakitane yaşamağa niyet etmiş ise de o sırada şiddetle hüküm süren koleradan iki yetişmiş kızının bir hafta içinde vefat etmesi ile fevkalâde musab oldu. Hareminin de kerimelerini takiben irtihal etmesi üzerine yeniden teehhül ederek bir sene sonra "Esma" isimli bir kızı ve on bir ay sonra da "Mehmed Said" adlı oğlu dünyaye gelmiştir. Süleyman Nazif Efendi, vefat ettiği zeman oğlu dokuz, kerimesi ise yirmi aylık idi. Servetini vasileri yağma etti. Ne kitabları, ne kendisile pederinin mecamii eş'arı mühafaza edilebildi."

*
* *

GAZEL

Hasretinle eşki huninim ki rizan oldu hep
Su besu bahri gamin emvacı tufan oldu hep

Çeşmi merdümküş, nigâhı hanüman suzı hired
Rehzenanı hüsnü anı âfeti can oldu hep
Gamzesi tiği cefa ebrusu şemşiri kaza
Ayeti seyfi Huda hüsnün nigehban oldu hep
Düşdü damı vuslete Keyhüsrevi matleb deyu
Pertevi hüsnünle mülki dil çerağan oldu hep
Gûş idelden nağmei pürsuzu sazı hamemi
Bülbülan yekser Nazif asa gazelhan oldu hep

*
* *

Çünki bülbülsün gönül bir âşiyan lâzım sana
Bir gülün nahli cemâlinde mekân lâzım sana
Rencişi badı elemden hıfza bağı hüsnüni
Gülnihâlim tazesin bir bağban lâzım sana
Sen perisin sevdiğim çeşmi rakibi divden
Hanei uşşaka teşrifin nihan lâzım sana
Sen henüz nevrestesin bağı ümidimde benim
Göncesin açılmağa hayli zeman lâzım sana
Mahremi esrarı vuslet olmağa ol şahdan
Elde zülfi gibi bir hattı eman lâzım sana
Şimdiden perverde eyle ol nihâli tazeyi
Vaktı piride Nazifa bir cevan lâzım sana

*
* *

Zevk yok sadece seyri çemenistan itsem
Yarsız gülşen olur mecmaı haşak bana
Gel seninle idelim hüsn ile aşkı taksim
Çeşmi hunriz sana, didei nemnak bana

*
* *

Dil, ne nazikdir cefayı yarden rencur olur
Çeşmi mestinden vücudüm dembedem meshur olur
Dideduzanı bu matem hanei dirinenin
Bir gün elbet dahili gülşen sarayı sur olur

NAZİF

Hasan Nazif [Dede Efendi], Yenişehri Fenar'de oganlı karyesinde Mahmud Efendi Zâde Yenişehir müftisi muhaddisinden Elhac Halil Efendinin oğludur. 1794 [1209 H.] de Yenişehir'de doğdu.

Tahsili ilim etti. 1831 [1246 H.] de Hicaz'a gitti. Dört defa âsitani Mevlâna'yı ziyaretle hilâfete nail oldu. Yenişehir'de Köstem suyu kenarında mevlevîhane yaptırdı. Mehmed Said Hemdem Çelebi[1] Efendi tarafından post nişinliğine tâyin olundu. On iki sene dervişane talimi tarikat eyledi.[2]

1854 [1270 H.] de Beşiktaş Mevlevîhanesi meşihatine nakledildi. 1861 [16 Şevval 1278] de vefat etti. Mevlevîhanenin içine defn olundu. Damadı Avni Beyin[3] tarih manzumesi:

Kutbı uşşakı ilâhî âfitabı manevî
Mürşidi rahı Huda Şeyhi Nazifi mevlevî
Ol şehi mülki velâyet kim iderdi iftihar
Bendegânından bulunsaydı emiri dehlevî
Zulmeti cehl içre kalmışken kulubi âşıkan
Bir çerağı yakdı kim tahcil ider mahı nevi
İtdi bir dergâh Yenişehri fenar içre bina
Şöyle kim bürhanı Mevlâna gibi gayet kavi
Neşri envarı reşadet iderek vakti medid
Tutdu etrafı Yenişehri fenarî pertevi
İki yüz yetmişde emri hazreti molla ile
Oldu dergâhı Beşiktaş içre feyzi muhtevi
Zâtı olmuştu semaü aşk ile bilinfirad
Asümanı Vahdetin seyyarei tenharevi
Ahdi mevlânaya benzerdi zemanı akdesi
Her kelâmında sudur eylerdi sırrı Mesnevi
Mazhar olsa bir nigâhi merhamet âsarına
Yar olurdu hızir ile üftadei nefsi gavi
Akıbet desti hitabı « ارجعى » derkâr olub

---

1 Tercemei hali 613 üncü sahiöededir.

2 İhtifalci Ziya merhumun yazdığı tercemei halde [Nevsalî osmanî sene 1328] de Mevlevîhanenin *yanındaki Horasanî Aziz Efendi medresesindeki müderrislik ettiği muharrerdir.*

3 Tercemei hali 129 uncu sahifededir.

Oldu tumarı hayatı zahirisi muntavi
Azmi İlliyyin idüb manide ruhı eşrefi
Sureta bu halveti âlide oldu münzevi
Sırrı vahdetle zuhur etti bu tarih Avniya
Hu deyüb ahbabına göçdi Nazifi mevlevî

Sadrı esbak Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1621 [1031 H.] de inşa ettirilen Beşiktaş Mevlevîhanesinin yerine Çerağan Sarayının inşasına başlandığından Maçka'da bir Mevlevîhane yapıldı ve 1869 [27 Şevval 1286 H.] da açıldı. Dede merhumun kemikleri oraya nakil edildi. Beş sene sonra bunun yerine de Maçka kışlası yapıldığından 1874 [30 Zilhicce 1291 H.] Bahariye Mevlevîhanesinin binasına başlandı. 1877 [1294 H.] de ikmal ve merhumun kemikleri sema' haneye defnolundu. Kemiklerin iki defa nakli, garib bir mazhariyettir.

Dede Efendi, şair, zarif, bir merdi nazif idi. Hurufı heca ile müretteb ve "1" münacat, "1" nait, "1" medhiyei Ali, "1" medhiyei Mevlâna ve "44" gazelden mürekkeb olan divançesi, üniversite kütübhanesindedir. "Tarifüssülûk" isimli risalesi, müridlerinden Edirne'li Hayri Efendi tarafından şerh ve 1276 da tabolundu. Silsilei mevleviyeyi hâvi matbu' ve "Bahri Hakikat" unvanlı gayri matbu levhaları vardır.

Köstem suyu üstüne köprü yapdırmıştır.

***

Kâzım Paşa*, şu kıt'ayı söylemişdir:

"Maarif beytine beyti şerifi mesneviden gir
Kemal ehramına halli münifi maneviden gir
Hakikat şehrine Kesdirme yoldan vuslet istersen
Tariki aşka gel babı Nazifi mevleviden gir".

Seyid Mehmed Cazim Dede de böyle demişdir:

"Saliki rahı olup Hazreti Mevlânanın
Semti irşade eğer var ise Cazim mevlin
Pak ider zatı gibi çirkü riyadan kalbi
Dameni feyzini tut Şeyhi Nazifüzzeylin".

Manastır'lı Nailî*, Dede Efendiye yazdığı "Remezaniye" de diyor ki:

Dergehi pakine düşdüm eman ey şeyh Nazifi
Dili viranemin imarına geldim yab yab
Dergehi lütfunı bir kerre iden cayı penah
Eylemez haşre kadar bir dahi devri ebvab
Nice derkeh ki odur dairei emnü eman

* Tercemei halleri 801 ve 1078 inci sahifelerdir.

Çekmez asla giren ol daireye rencü azab
Nice dergehki odur kıblei erbabı butun
Feth olur anda muradı dile elbet bir bab
Nice dergeh ki odur beyti metaı ervah
Ruşenayî verir envarı kulubı aktab
Zatı pakin salalı sayei iclâli cemal
Cemolur hakine yüz sürmek için şeyhü şebab
Himemi atifetin çeşme gibi caridir
Herkesi eylemede havsalasınca sirab
Sensin ol mürşidi pürhimmetü pür cudü kerem
Sensin ol merdi dil âgâhü muallâ elkab
Nola mahiyetini bilmese kuteh nazaran
Afitabın ne bilür kadri bülendin şebtab
Ehli zahirdir o kim vartai efkâre düşer
Bilür erbabı hakikat ki nazirin nayab".

*
**

GAZEL

Şemsden iktibası feyz ile bedri zeman oldum
Münevver sazı âlem, reşki mihri âsüman oldum
Visali bakemâli yâre mâni kalmadı asla
Vücudı Mutlak üzre haliya canane can oldum
Aceb bir katreyim kim mevc urur tabımda yüzbin yem
Göründüm zerre emma matlai şemsi ıyan oldum
Gehi dürri geran kadri yemi irfan olub şanım
Atıldım geh melâmet ehline senki yeban oldum
Tebehhur eyleyüb filhal Nazifa aşkı Mevlâna
Getürdi vecdi halate dilim muciz beyan oldum

*
**

Dilâ, hâlâtı vaslı hemdemi canan olandan sor
Tahassür ateşin pervane veş suzan olandan sor
Azizi Mısrı vuslet, suzişi firkat nedir bilmez
Anı tenha nişini külbei ahzan olandan sor
Seher zevkin ne bilsün huftegânı pisteri gaflet
Füyuzatı sabahı hastei hicran olandan sor
Görüb hali perişanım beni beyhude ta'n etme
Bu emri bir de gel mülki dile sultan olandan sor
Rehi vaslında cananın dilersen can nisar etmek
Nazifa tiği aşka ser virüb kurban olandan sor

*
**

Bülbüli dairei gülşeni tahmidiz biz
Kulzümi ma'nii pür cuşişi tevhidiz biz
Vâsılı sadr gehi âlemi tahkik olduk
Sanma kim hüdhüdi tac âveri taklidiz biz
Meh gibi bizden alur neşvei feyzi âlem
Haliya tal'ati hurşidi cihan didiz biz
Mahi nev olsa nola sagarı ikbalimizin
Varisi kevkebei kevkebi Cemşidiz biz
Rengi ıcazi Mesih oldu Nazifa eserim
Çeşmi suzende felek payei tecridiz biz

NAZİF

Süleyman Nazif [Bey] den tercemei halini istemişdim. Yazdığı sözleri aynen naklettim:

"Muhibbi mahmudülhisal Kemal Beyefendi,

Bir zıllı zeval muhakkak olan mevcudiyeti faniyem hakkında, mahza emrinizi infaz etmiş olmak için birkaç söz söyliyeceğim:

1285 senesi şevvalinde tevellüd ettim [Kânunisâni 1869]. Meskıtı resim "Âmid" kasabasıdır. Pederim Diyarıbekir'li Said Paşa, ben doğduğum zeman Diyarıbekir vilâyeti mektubcusu imiş. Dört yaşına girdiğim zeman Mamuretülâziz sancağına mutasarrıf tâyin olundu. Ve bizi Harput'a nakletti. O zemanı hayâl kadar renksiz ve mütereddid hatırlıyorum. Harput'ta galiba iki sene kadar kalmışız. Hanenin sükûnü asayişini temin için beni bir mahalle mektebine devam ettirdilerse de hiçbir şey öğrenemedim. Pederim Meraş mutasarrıflığına tahvili memuriyet etti (1290 Rumî). Aileyi de oraya nakletmiş idi. Meraş'a vusulümüzü müteakıb (Bayezid) camiinin alt katındaki ziyadan ve havadan mahrum hücrelerden birinde ibtidaî muallimliği eden bir hocadan elifba teallümüne başladım. Ve dört ayda hatmi Kur'ân ettim. Meraş'ta bir buçuk sene kalmıştık. Diyarıbekir'e avdetimizde oranın Rüşdiye mektebine devam ettirdiler. Bu mektebin usuli talimi pek fena idi. Ve şakirdler öğrenmekten ziyade ezberci, mürai ve sersem olurlardı. Dersim, İsaguci'ye geldiği zeman on yaşına yeni girmiştim. Halbuki uzun uzun ve falaka değneklerile ezberlettikleri nahivden ve hattâ sarfdan bihaberdim. Meraş'den getirdiğim hafif hamulei tahsil bile dimağımdan kayıp gitmişti. Türkce dürüst bir cümle yazamazdım. Bir beyli bile hatırımda kalmıyan Tuhfei Vehbi ve hattâ (Sünbülzâde) namı ne vakit zikredilse vücudüm ürperir.

Babamın ilk Muş mutasarrıflığile Siird mutasarrıflığına ve diğer bir iki muvakkat memuriyetine müsadif zemanlarda aile Diyarıbekir'de kalmıştı. Pederimden ayrı geçen şu iki, üç sene zarfında ben ma'nen, yani fikren bikes yaşadım. Babam ikinci defa Mardin mutasarrıflığına tâyin edildiği zeman [Eylûl 1295] aileyi nez-

dine celbetti. Ve benim sefaleti tahsilime cidden acıdı. İşte asıl taalümüm bundan sonra başlar. Ne öğrendimse babamdan öğrendim. Vefatından sonraki müktesebatım da onun bana vaktile göstermiş olduğu usulün delâletile hâsıl olmuştur. 1296 senei rumiyesinde pederim Mardin sancağına merbut Midyat kazasına muvakkat bir vazife ile gitmişti. Diyarıbekir vilâyeti adliye müfettişi Ferid Bey — ki bilâhare sadrıâzam olan Arnavud Ferid Paşadır — devir ve teftiş için Mardin'e geldi. Sonraları babamın da, benim de büyük bir bedhahımız olan Ferid Beyin teşvikile Fransızcayı öğrenmek hevesine düştüm. Pederim Midyat'tan avdet ettikten sonra bu arzumu hem tasvib, hem takdir etti. (Venedik) in (Mıhtiyrist) mektebinde taallüm ve ta'lim etmiş olan (Aleksan Gregoryan) adlı, Mardin'li bir Ermeni papasdan ders almıya başladım. Muallimim katolik mezhebinden ve mahud patrik Hason'un hilâfgiranından olduğu için aforoz edilmiş kısımdan idi. Papas cübbesini lâbis olmakla beraber hasbelmatrudiye festen başka serpuşu olmaması zavallıya acib bir şekil ve kıyafet vermişti. Bu adem bana Fransız lisanının hurufile Lâfonten'den iki hikâye öğretti. Ve biraz da tekellüm mümaresesinde bulundu. Ondan sonra hep kendi kendime çalıştım. Ve müktesebatı cüziyemi hâlâ tevsi ile meşgulüm.

Arebce'nin sarf ve nahvini Muş müftisi Emin Efendi merhumdan 1306 senei rumiyesinde yeniden okudum. Kavaidini belki tamamen bildiğim bu lisanın mensuratından bir dereceye kadar istihracı meal edebilirsem de âsarı manzumeyi pek ziyade müşkilât ile anlıyabilirim. Farisî'deki zaafım daha azdır.

Babam üçüncü defa Mardin mutasarrıfı iken orada vefat etti [18 Teşrinisâni 1308]. Ben bikes kalmıştım. Efadılı vüzeradan Sırrı Paşa merhum Diyarıbekir valisi idi. Bu zatın hayırhahlığı ve lûtfu keremi bende kabili tenmiye bir istidad bulunduğuna zahib oldu. Ve bir müddet muvakkat memuriyetlerde istihdam ve daha doğrusu ikdar ve in'am ettikten sonra beni meclisi idarei vilâyet ikinci kâtibliğile matbaai vilâyet müdürlüğüne ve resmî gazetenin sermuharrirliğine tâyin etti [Şubat 1309]. 1310 senesi Nisanında salise ve yedi ay sonra [Teşrinisâni 1310] sâniye rütbelerini yine Sırrı Paşa merhumun inhasile ihraz etmiştim. Harbiye nâzırı esbakı Abdullah Paşa, maiyeti seniye erkânıharbiye feriki iken, 1311 senei rumiyesi evahirinde memuriyeti mahsusa ile Diyarıbekir'e geldi. Müşarünileyh Ermeni meselesinin Samsun'dan Diyarıbekir'e kadar olan hâdisat ve safhatını mutazammın lâyıhai mufassala ve müdellelesinin müsveddesini vali Enis Paşanın tavsiyesile bana tanzim ettirmiş idi, Diyarıbekir'de bulunduğu dört ay zarfında teveccüh ve itimadını celbettim. Diyarıbekir'den Musul valiliğile fevkalâde kumandanlığına tâyin olundu. Ve beni de Diyarıbekir'deki memuriyetlerim uhdemde kalmak üzere — bir misli zammı maaş ile — ba iradei seniye kitabeti hususiyesine alarak beraber götürdü [Nisan 1312]. Musul'da yedi ay kalarak Kerkük ve Süleymaniye sancaklarının bir iki kazası müstesna olmak üzere bil'umum merakiz ve mülhakatını dolaştık. Musul'dan avdette Diyarıbekir'de durmıyarak bilisti'fa İstanbul'a geldim. 1313 senesi

Teşrinievvelinde Hudavendigâr vilâyeti mektubculuğuna tâyin edildim. On iki sene kaldığım Bursa'da müsadif olduğum üç validen yalnız Reşid Mümtaz Paşanın iltifat ve keremini görerek diğer ikisinden gûnagûn eziyetler çektim. Reşid Mümtaz Paşa birçok muamelei müşfikaneden başka rütbemi ulâ sınıfı sânisine terfi ettirmek suretile de itmamı mekârim etmişti. İnkılâbı müteakib Konya vilâyeti mektubculuğuna tahvil ettirildim ise de gitmeden istifa ettim [1324 Eylûl].

1325 Eylûl'ünde Basra, 1326 Teşrinisânisinde Kastamoni, 1327 Haziran'ında Trabzon, 1329 Eylûl'ünde Musul ve 1330 Kânunıevvelinde Bağdad vilâyetlerine memur oldum.

Ben Bağdad'a gittiğim zeman Devleti Osmaniye harb ateşine atılmış ve Basra kasabasile sancağının kısmı âzamı sukût etmiş idi. Bağdad'da memuriyetim altı ay imtidad etti. Felâketi harbin icabı olarak Bağdad valiliğile ordu kumandanlığını tevhid etmiye lüzum görmüşler. 1331 Haziran'ında infisal ettim. Son memuriyetim Bağdad valiliği ise de Bağdad vilâyetinin son valisi ben değilim. Bu âcizden sonra askeriden iki asîl ile mülkiyeden yine iki vekil oranın mukadderatına — devletn eli oradan büsbütün çekilinciye kadar — vaziyet etmişlerdi.

İşte hayatı resmiyemin bugün beni bile müstefid etmiyen bir tarihçesi.

Size biraz da yine bisud olan hayatı fikriye ve kalemiyemden bahsedeyim:

Gerek manzum, gerek mensur, intişar etmiş pek çok yazılarım vardır.

Kâşki hiçbir satır ve bir mısraım meydana çıkmasaydı!.. Çünki seve seve yazdığım ve bazısının halkca mazhar olduğu telâkkiden, o telâkkilerin evanı tecellisinde mübahi olduğum eserler, biraz zeman geçer geçmez en evvel kendi nazarımda sukût ve bana irası hacalet ediyor. Zeman ile terakki ve tekâmül idemediğimin farkındayım. Fakat yazılarım tedenni ediyor.

Babam, tahrir ve tetebbüden bir dakika hali kalmaz bir zat idi. Onu taklid hevesi, beni tâ küçüklüğümde muharrir ve şair olmağa sevketti. Pederim zevki hayatı mütalea ve teliften başka hiçbir şeyde bulmaz, bir ısmeti melekâneye sahib idi. Bense eyvah!.. fisku fücur ile alûde olmaktan dameni mevcudiyetimi kurtaramadım. Ve babamın yalnız muharrir ve şairliğini ve bir de vezaifi resmiyede ve eşhas ile muamelede hakkı meşruum olmayan bir parayı kabul etmemek taassubunu taklid ettim.

On iki yaşında ancak vardım, pederim bir gün Namık Kemal Beyin (Evrakı Perişan) ını vererek mukaddimesini cehren okumamı emretti. Ve hatasız okuyuşum hoşuna giderek mükâfaten kitabı bana verdi. Evvelleri ekser yerlerini anlıyamadığım (Evrakı Perişan) ı senelerce okudum. (Cümeli Müntehabei Kemal) i — matbu nüsha kendi malım olmakla beraber — ba kemâli itina istinsah etmiş ve heman serapa ezberlemiştim. Kemal'in tarzı üslûbuna bayılırdım. Cengiz ile Celâlüddini Harzemşah aralarında maceranın tafsilâtına pek de vâkıf olmadığım halde, ötekini tel'in ile ebrikini tebcil eden oldukca uzun bir makale bile yazdım. Bu yavenin (... Cengiz

cehennemden fırlamış bir şerare, Celâlüddin ise o ateşi söndürmiye âzim ve rahmeti Rahmandan müteşekkil bir sehabpare idi...) gibi maskaralıklara babam da gülmüştü. Sonra Abdülhak Hâmid'in eserlerini ve eserlerinden tam yirmi altı sene sonra da kendisini tanıdım. İlk okuduğum kitabı "Tarık" idi. Sonra bilûmum âsarını ve nihayet bitmez ve tükenmez bir mecmuai kemal olan kendisini okudum ve okuyorum. Kırk bir senedenberi şakirdi ve hayranıyım. Muasır ve hem sinlerinin insana az çok nüfuz ve tesiri olamaması kabil değildir. Fakat Cenab Şehabüddin'in bilhassa müstefiziyim. Evvelleri yazıları, muarefe ve meveddetimizin husulünden sonra da hem yazıları, hem müsahabesile bana üstadlık etti. Tevfik Fikret de hayatı edebiyesindeki tehavvül ve tekâmülü Cenab Şehabüddin'e medyundur. Ve bu deyni "Rübabı Şikeste" şairinin meşhur olan gururu bile biddef'at ikrar etmekten çekinmemiştir.

Aruza bir dürlü akıl erdirememekle beraber, heman her vezinde manzum sözlerim var. Yazdıklarımı bereket versin ki ekseriyetle imha ettim. Yoksa Âşık Ömer mecmuasının yirmi otuz misli bir mecmuai türrühat meydana gelirdi. Bizim ailede manzum söz söylemek müteammim ve âdeta marazî bir istidaddır. Cddi âlâm İbrahim Cehdi Efendinin tercemei halini zâtı âlinize ita ederken bundan bir nebze bahsetmişdim. Yazdığım gazelleri bir müddet pederim tashih ve kavaidi fesahati bu tashihler sırasında talim ederdi.

Acemlerden "Ürfî" ile Fransızlardan "Viktor Hügo" dan şebabımda en çok sevmiş olduğum şairlerdendir. Fakat şimdi "Sadi" yi Ürfî'den, "Anadol Frans" ile "Rumen Rolân" ın eserlerini Viktor Hügo'nun nesirlerinden ziyade seviyorum. Fransız şairleri arasında rikkat ve samimiyeti ile temayüz eden "Sülli Prodom" un mufassal bir tercemei halini yazmıya başlamıştım. Dört yüz mutavassıt sahifelik bir kitab teşkil edeceğini tahmin ettiğim bu eserin bir sülüsünü vücude getirdim. İtmam itmekle meşgulüm.

Müteferrik surrette intişar eden eserlerim — Neuzübillâh!.. — Cem'ü tabedilecek olsa beşer yüz sahifelik yirmi cildden ziyade bir kütübhanecik teşkil eder.

Kitab ve risale şeklinde tabolunanlar şunlardır:

1 — Malûmı İlâm [Ahmed Midhat Efendinin usuli meşveret aleyhindeki makalei meşhuresine cevabdır. (Abdülahrar Tahir) namı müstearile ilk defa Paris'te, temsili sâni olarak Mısır'da basılmıştı.]. 2 — Bahriyelilere Mektub [imzasız İsviçre'de matbu]. 3 — Namık Kemal [Abdülahrar Tahir imzasile Paris'te matbu]. 4 — Gizli Figanlar [ben Bursa'da iken ismim işaret olunmıyarak Mısır'da tabedilmiş mecmuai eş'ar]. 5 — Elcezire Mektubları [İsviçre'de yine isimsiz matbu']. 6 — Viktor Hügo'nun Bir Mektubu [Bursa vilâyet matbaasında]. 7 — Süleyman Paşa [Bağdad'da matbu']. 8 — İki İttifakın Tarihçesi. 9 — Batarya ile Ateş!.. 10 — Firakı İrak. 11 — Nasırüddin Şah ve Bâbiler [evvelâ Tasviri Ef-

kâr gazetesile tefrika olarak]. 12 — Namık Kemal [Paris'te te'lif ve tabedilmiş olandan başkadır]. 13 — Tarihin Yılan Hikâyesi. 14 — Çal Çoban Çal!.[1]

Manzum yazılarım arasında diğer muharreratıma nisbetle en az fena bulduğumu buraya da kaydedeceğim, bir neşide ile gazeldir. Manzumeyi bir gurbeti duradurda, gazeli de Boğaziçi'nde bugün enkazı bile kalmıyan bir penah huzurda yazmıştım:

DAÜSSILA

Bu şeb de cuşişi yadınla ağladım durdum
Gel ey kerimei tarih olan güzel yurdum!..
Ufukların nazarımda nihan olub gideli
Bu hakidanı fenanın karardı her şekli
Gözümde kalmadı yer, gök batar çıkar, giderim
Zemine münkesirim, asümane muğberim
Gelir bu cevvi kebudun serairinde güler
Çocukluğumdaki rüyaye benziyen gözler
Zavahirin beni tazib eden güzelliğine
Taaccüb etme melâlim durursa bigâne
Dumanlı dağların ağlar gözümde tütdükce
Olur mehasini gurbet de başka işkence
Bizim diyarı tahassürden etmemiş mi güzer,
Aceb neden yine lâkayd eser nesimi seher?
Virirdi belki tesellâ bu ömri me'yusa
Çiçeklerinden uçan ıtra âşina olsa
Dimek bu mahbesi âmal içinde ben ebedî
Yabancıyım!.. bana her şey yabancıdır şimdi
Ne ruzgerinde şemimi cibalimizdir esen
Ne dalgalarda haber var bizim sevahilden
Garibiyim bu yerin, şevki yok, harareti yok,
Doğan, batan güneşin günlerimle nisbeti yok
Olunca yadıma hasretfüken fezayı vatan
Semâyı şarkı sual eylerim bulutlardan

***

[1] Nazif, vefatından beş sene evvel yazdığı tercemei halde gösterdiği eserler, bundan ibarettir. Diğerleri şunlardır:

15 — Hazreti İsaya açık mektub, 16 — Âsitanı tarihte, 17 — Mehmed Akif, 18 — Malta geceleri, 19 — Çalınmış ülke, 20 — İki dost, 21 — Füzuli, 22 — Külliyatı Ziya Paşa, 23 — Boş herif, 24 — İmana tesallut — Şapka meselesi, 25 — Kâfir hakikat, 26 — Piyerloti hitabesi, 27 — Yıkılan müessese, 28 — Lübnan kasrının sahibesi (Pierre Benait) nin eseri olan romanın tercemesidir.

GAZEL

Kalbi tahassürümde yatan yade değmesin
Mehtabe söyle hatırı naşade değmesin
Gülsün dilerse ömrüme bin zevki sermedî
Lâkin melâli kalbi gamabade değmesin
Bir an temas iderse yanar bali Cebreil
Arşu duada şehperi feryada değmesin
Eyler izabe suzişi aşk ile kalbimiz
Sad elhazer bu hanceri pulâde değmesin
Hancerden ihtiraza mahal yok fakat gönül
Canlar yakan o gamzei bidade değmesin

***

Rumeli'nden yalnız Edirne şehrini ziyaretle yirmi dört saat kadar bir müddet seyrü temaşa etmiş idim. Yemen, Hicaz, Ankara, Erzurum ve Van vilâyetleri istisna olunursa Bursa'dan Basra'ya kadar on sene evvelki Asya'yı Osmanî'nin bilûmum vilâyat ve iki müstakil livanın merakizile ekser mülhakatını kısmen memuriyet, kısmen seyahat tarikile keştü güzar ettim. Bunlardan başka Avrupa'dan Yunanistan, Fransa, İsviçre, Macaristan, Avusturya'ya, Afrika'dan Mısır'ın İskenderi'ye. Kahire, Süveyş, Portsaid beldelerine, Asya'nın Türkiye haricindeki aksamından Aden kasabasile Hindistan'ın Bombay şehrine ve Ceziretülarebin şarkı cenubündaki Maskat senkistanına ve Bahrisefid'in Kıbrıs, Sısam, Midilli ve Malta adalarına seyahatlerim vâki olmuştur. Bu seyirü seferleri ne vakit yâd itsem hatırıma — otuz altı senelik ömrü kasirinin telâtumı yadı hâlâ hafızalarda tezelzüller ika eden — Ürfii şirazinin ihtimalki son nalei payidarı hayatı olan:

« پس هديوار ز دم سرکه درين کوچهٔ تنك
آمدم مست سراسيمه و کريان رفتم »

beyti gelir. Dünyanın bu kadar dağdağasından sonra her fâniye mukadder olan âkibet, şirazlı derbeder şairin tasvir ettiği haldir. O nasibi vapesine intizaren şimdilik idamei vücud etmeğe çalışıyorum azizim.

Nişantaşı 5 Temmuz 1923 *Süleyman Nazif*".

***

Süleyman Nazif merhum, bu tercemei halde Avrupa'ya kaçmak ve bilâhare Malta'ya sürülmek, yahud sürüklenmek gibi en mühim iki hâdiseyi —her ne sebebden dolayı ise — söylemek istememiştir.

Sultan Abdülhamid devrinde — ekseri, sevki hamiyetle değil, saikai menfeatle — Avrupa'ya firar eden yaşlı, yaşsız bazı eşhas gibi Nazif de — hangi saika ile olduğunu bilmiyorum — 1897 de savuşdu. O vakit yirmi sekiz yaşında idi. Sekiz ay Paris'te kaldı. Ahmed Rıza [Bey] in idaresinde bulunan "Meşveret" gazetesine hükûmeti müstebide aleyhine yazılar yazdı.

Emsâli gibi İstanbul'a döndü. Hüdavendigâr vilâyeti mektubcusu oldu. Bursa'dan "İbrahim Cehdi" imzasile "Servetifünun" a yazılar gönderdiği gibi Mısır'da da imzasız risaleler bastırdı.

Meşrutiyetin ilânından sonra Ebüzziya'nın neşrettiği "Tasviri Efkâr" a güzel makaleler yazdı. Muahharen "Hak" ve "Hâdisat" gazetelerini neşretti.

Millet ve memleket için en büyük musibet olan mütareke esnasında düşmenlere karşı yazdığı cüretkârane makalelerden, bahusus Darülfünun konferans salonunda zahiren Piyer Loti'yi tebcil, hakikatde işgal kuvvetlerine tariz ve taarruz için söylediği şiddetli sözlerden dolayı İttihad ve Tarakki cemiyetine mensub bazı zatlerle beraber İngilizler tarafından Malta'ya götürüldü.

"Daüssıla" manzumesini — yukarıdaki tercemeihaline dercederken — nerede yazdığını tasrih etmeyib yalnız "Bir gurbeti durâdurda yazmışdım" demekle iktifa eylemişdir.

Yirmi ay Malta'da ve mihnet içinde kaldıkdan sonra — felâket arkadaşlarile beraber — ıtlâk olunarak İstanbul'a geldi. Yine gazetelere, mecmualara — bazan hoş, bazan nahoş — yazılar yazmağa başladı.

Hayatının son zemanlarında zaruret yüz gösterdi. Bazan bundan bahsederdi. Vefatında cebinden birkaç nikel para çıkdığı mervidir.

***

Süleyman Nazif'e — vefatından on onbeş gün evvel — sokakda tesadüf ettim. Rahatsız olduğumu gördü. "Ben de birkaç gün evvel hasta oldum. Evden çıkmadım, âfiyet avdet etti. Siz de çıkmayınız iyi olursunuz" dedi. Beni gördükce sözü uzatmak itiyadında iken — rahatsızlığımdan dolayı — bahsi kısa keserek ayrıldı.

Ne halde bulunduğumu anlamak için bir çarşamba gecesi ziyaretime geldi. Mülâtafa edecek kudretim olmadığı halde iki tarafdan lâtif nükteler, zarif sual ve cevablar birbirini velyetdi.

Yedi sekiz asır evvel rahmeti hakka vâsıl olan bazı asfiyayı izama verilen unvanların fikri siyasete ibtinaen kendi taraflarından ittihaz olunduğuna ve sahih ve mevzu Ahadisi şerifeye dair — bilir bilmez — yazdığı makalelerin sekamet ve sakatatını göstererek tarihî ve ilmî izahat verdim ve — aradaki meveddet ve ihlâsa istinaden — ağır sözler söyledim, hayırhahane nasihatte bulundum. Sözlerimi hürmet ve dikkat ile dinledi. Sözlerime itiraz edib de beni üzmek, hastalığımı arttırmak istememiş olması da melhuzdur.

Hukukumuz, pek eski olmadığı halde ahlâkıma, ihlâs ve samimiyetime en iyi vâkıf olanlardan idi. Başkalarının en hafif bir itabına tahammül edemediği halde benim en ağır serzenişlerime katlanır, belki mahzuz olurdu.

"Sefinei Ebrar" müellifi Hüseyin Vassaf merhuma — bana dair — gönderdiği mütaleanamede "... aziz dostumun hakkûluğuna o kadar hayranım ki arasıra bana taallûk eden serzenişlerini ve intikadatını zevk ile dinler ve kabul ederim ve öyle sanırım ki onun muahezelerile benim günahlarım yıkanıyor."

O geceden sonra hastalığım iştidad etti. Tâbiri mârufla "esirifiraş" oldum. Üç dört gün sonra Nazif de hastalanarak zatürree alâimi görünmüş. Son mülâkat ettiğimiz Çarşamba gicesinden tam bir hafta sonra 1927 Kânunisânisinin beşinci Çarşamba gecesi vefat etti[1].

Techiz ve tekfin masrafı Tayyare cemiyetinden verilerek Edirnekapısı'nda şehidliğin karşısındaki mezarlığa defnolundu. Kabri İstanbul Belediyesince yaptırıldı.

*
**

Bir gün evde bir işle meşgul iken hizmetci, müsafir geldiğini haber verdi. İşimi bitirüb yanına giderken içeriden sesler geldi. Odaya girince Süleyman Nazif'i ve karşısında — o vakit dört yaşında bulunan — kızımız Emine Selma'yı gördüm. Derin suhbete dalmışlardı.

Nazif "Siz, ailece zekisiniz. Fakat garib bir haliniz var" dedi. O halin ne olduğunu sordum. "Kimseye benzememek. Hattâ çocuğunuz bile başka çocuklara benzemiyor" dedi. Ben de "Bizim yegâne meziyetimiz, kimseye benzememekdir" dedim. Bu sözü, pek ziyade beğendi.

Birkaç gün sonra görüşdüğümüzde şu beyti okudu:

"Kemal Bey ki o Mahmud namu hasletdir
Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine"

beyit, ağızdan ağıza dolaşarak ikinci mısra, âdeta "darbı mesel" hükmüne geçdi, benden bahsedildikce okunmağa başladı.

Onun, benim hakkımda söylediği mısraı, şimdi ben de onun hakkında irad ediyorum:

"Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine".

Benim kimseye benzemeyişimle onun benzemeyişi arasında pek çok fark olmakla beraber onun da bazı halü kali başkalarına benzemezdi. Benzemeğe çalıştığı halde

---

[1] Ertesi sabah gelen doktor Mustafa Münif [Paşa] nın önüme koyduğu gazetede vefat fıkrasını görünce okadar müteessir oldum ki hastalığım feveran etti. Cenaze namazında ve teşyiinde bulunacağımı musırrane söyledim. Doktor ve Hüseyin Vassaf, bilhassa anacığım, şiddetle mümaneat etdiler. Ben de onlara muhalefet edübde o kötü havada, o ıztırab halinde sokağa çıksaydım, Nazifi mezare kadar değil, âlemi ukbaya kadar teşyi ederdim...

benzeyemezdi. Bazan mizaca hizmet etmek isterdi. Fakat yapdığını kendi de beğenmezdi. Beğenmeyerek yapdıkları gibi beğenerek yapdıklarını da kimseye beğendiremezdi.

Bu, pek tabiîdir. Zira cebri tabiat ile yapılan her şey, beğenilmekden mahrumdur.

***

Nazif'in vaktile yar, bilâhare mar ad ettiği Abdullah Cevdet[1] tarafından vefatından sonra yazılan mekalede[2] :

" . . . İnfiali şedid, namahdud ve namütenahi olduğu gibi dostluğu da çoşkundu. Bugün göklere çıkardığını, yarın esfeli safiline sokmak, bu dişlek ve dişleyici kalemin muktezayı mizac ve fıtratı idi. § "kin" ile tegaddi ettiğini söylerdi ve "Kinim dinimdir" sözünü şiar ittihaz edinmişdi. Hakkında kin beslediği masum bir kuzu olması, onun kalemini aç bir sırtlan gibi coşdururdu..."

Ve "Güneş" mecmuasına[3] — mecmua namına — yazılan mekalede:

" . . . Her zeman ayni fikri, ayni kanaati taşıdığı iddia edilemez. Fakat hissiyatı hiç de değişmezdi. Sevdiğini daima taşkın, coşkun, muvazenesiz bir mahabbetle severdi".

deniliyor, doğru.

En âdi bir sebeble gücendiği her şahsa, hoşlanmadığı her şeye dair hoşa gitmiyecek derecede acı yazılar ve sevdiği âdemler ve hoşlandığı şeyler hakkında hoşlanılacak tatlı, fakat mübalâğalı sözler yazardı.

İşte ben, ikinci kısmın en ileri gelenlerindenim. Üstad İbrahim Alâüddin'in "Süleyman Nazif" unvanlı kadirşinasane eserinde merhumun, bana aid tezkireleri vardır, bunlarda ve diğer tezkire ve mekalelerinde söylediği müfritane sözler, benim kıymetimden ziyade, kendi kıymetini ve kıymetdanlığını ve hakkımdaki mahabbet ve hürmetinin istihkakımdan fazla olduğunu gösterir.

« و عين البغض تبرز كل عيب   و عين الحب لا تجد العيوبا »

beyti sanki Süleyman Nazif için söylenmişdir. Çünki onun adavet gözü, her aybı görür ve gösterirdi. Mahabbet gözü ise ayıb görmez ve göstermezdi.

Bana, daima mahabbet gözile bakdığı için tezkirelerinde bakınız neler söyliyor:

" . . . Bende garib ve adetâ marazî bir hal var: bir âdemi ya pek severim, ya hiç sevmem. İbnülemin Mahmud Kemal, vaesefa ki[4] affı evvelde ahzi makam ve gasbı kalbi müstehamı etmiş olanlardandır. Hem ben onu bir çokları gibi ca'li tarzda ve insanı imate veya ihya hususunda harikulâde bir kudreti haiz olan lisanından[5] korkduğum için değil, hasbeten lillâh da değil, kemali

[1] Tercemei hali 244 üncü sahifededir.

[2] "İctihad" numero 220.

[3] Numero 3.

[4] "Hem sever, hem de esef eylersin   Ey Nazif, sen ne garib âdemsin!"

[5] Nazifi zarif, galiba bize "tatlı dilden bir söğüş ister misin" dedirmek istemiş.

sebebile severim. Her suhbeti bir dersi tetebbü oluyor da onun için gözüm, gönlüm arıyor. Bunu, yani pervayı mezemmetden beri olarak mahabbetimin safiyetini isbat için son günlere aid ve müteaddid fisku fücuru inşaallah ilk mülâkatımızda tafsilen ve teşrihan hikâye ve bunlar arasında nefsime teallük edenleri, arzu buyurulursa tahriren tesbit edeceğim. Kiranu kâtibinin, sizin kadar lâtif bir üslûb ve tavır ile kaydı ef'al etmiyerek kup kuru zabtı vekayile iktifa ettiklerini bildiğimden ve bense günahlarımın bile sanat ve bedaatden mahrum kalmasına kail olmadığımdan sizin lûtfı belâgatinize muhtacım. Tahassüri mülâkatı bu vesile ile de izhar etmek istedim".

§

"... Evet, Mahmut Kemal Bey hakkında "ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine" demişdim. Bu kanaatimde sabitim ve böyle olduğu içündür ki Mahmud Kemale olan mahabbet ve hürmetim mütezayiden devam etdi. Beşerin levsiyat ve süfliyatına onun hassas vicdanı daima nefret izhar etmişdir[2]".

§

"Ben, Mahmud Kemali şahsî ve dünyevî, müsbet ve menfi her his ve garazdan azâde sevdim ve hürmet etdim. Sevdiğim, zarafeti kelâmı, hepsi bir ziyafeti ilmiye olan musahabeleri, hürmet etdiğim de hayat ve hilkatin takazasına kaşı duracak ve tabiatle mütevaliyen mücadele edecek kadar nezahet perest olmasıdır. Böyle fıtratlar, pek nâdir görülür[3]".

§

Muhakkiki bi himal İbnülemin Mahmud Kemal قدس سره المتعال Beyefendi hazretlerinin Süleyman penah olan atebei ilimi pür celâline Nazifi zaifin bir niyazı muranesi deha. Muhatabı valâaşanın fazlü kemalinden memuldür ki mazharı is'af ola...".

§

"Mahmud Kemal Beyefendi biraderi azizimiz hakkındaki himmeti meşkûreleri, istikbali nisyanı küfrana düşürmekden sıyanet edeceği için bir cihadı faziletdir. Nev'i zatına münhasır ve fakat ilmü kemali âleme şamil bu edibi muhterem hakkındaki efkârü hissiyatını tafsilen yazacağım[3]...".

§

"... Ülülemre itaat, dinimizde farz olduğu gibi zatı âlinizi de ülülemirden addederim. Emrinizi infaz etmekle bir vecibei diniye ifa etmiş oluyorum. Ümid ederim ki artık bu abdı müznibi, Allahın rahmü gufranından nevmid ve ona nalâyık ad buyurmazsınız".

Tamamile hissiyata kapılarak söylenen şu müfritane sözleri dinledikce bir şey söylemekden, söylememeği daha muvafık buluyorum. Bununla beraber hakkımda takdir ve tekrimi — meselâ, ziyaretime gelüb de beni bulamayınca bırakdığı karta « ورقم وسيدم آستان روزى پاوس نشد »[3] mısraını yazmak gibi — ifrat derecesine çı-

[1] Tercemei halime dair "Kemalülkemal" namile yazdığı eser hakkında Hüseyin Vassaf merhume gönderdiği mütaleanameden.

[2] Hüseyin Vassafa yazdığı tezkireden.

[3] Tercemei: Ayak öpmek nasib olmadı, Kapının eşiğini öpdüm ve gittim.

kardığı halde sözlerinin, muamelelerinin samimî ve riya ve istihzadan beri olduğunu söylemekten çekinmem.

Benim ilmi mevhumumdan ziyade kendi ilmi malûmlarının icabatından olmak gerekdir ki birleşdikce kendilerini şakirdi hakir, beni ustadı hatir mevkine koyan, ayrıldıkca şakirdle ustadın mevkiini becayiş ederek nâçiz eserlerim, yahud şahsım hakkında tariz ve tenkide yeltenen bazı ulemayı benam ve yüz yüze gelince hürmet ve meveddet gösteren, yüzümü görmeyince ismimi bile tahattur edemiyen ehibbayı kiram hazeratı, Süleyman Nazif ile asla kabili kiyas değildir. Nazif, arkada söyliyeceği sözü önde de söyler, arkada yapacağını önde de yapardı.

Onun, takdire lâyık hasletlerinden biri de, gördüğü yardımı unutan, nankörlük eden bedmayelerden olmamasıdır.

En müşkil demlerinle — muhtelif suretde — istedikleri muaveneti esirgemediğimiz adamların ekseri — sokaklarda tesadüf ettikce — bir merhabayı bile esirgedikleri halde Nazif, gördüğü en küçük bir yardımı da unutmaz, şükrü senada iğmaz etmezdi.

"Menakıbi Hünerveran" a dair yazdığı mekalede[1] :

".. Herkes, hepimiz ne zeman tarihi millimize aid bir tahkik ve taharride sıkılır ve İstanbul'un umumî ve hususî kütübhanelerinden cevabı yeis alırsak Mahmud Kemal'e koşarız. Eşhas ve vekayi hakkında en büyük seyyid ve senedimiz. Emin Paşanın bu faziletli ve — iki mânasile — büyük oğludur. O da bilmezse artık o bahis, büsbütün adem ve nisyana karışmış demek" diyor. Hakkımdaki hüsni zannından dolayı teşekkürnâme yazdım. Ona verdiği cevabda da:

"Serveti Fünun'da intişar eden yazı, büyük bir istifadei fikriyenin nâçiz ve nakâfi bedeli şükranı idi. Lûtfen tastir buyrulan keremnâme ise âlicenabane bir iltifatdır. Asıl teşekkür etmek abdi âcize düşer efendimiz" diyor.

Bir kerre şu mütevaziane ve necibane sözleri okumalı, sonra da, — Nazif'in istifadesini gölgede bırakacak suretde — benden faidelenen birtakım mürüvvetsizlerin, münkirane hareketlerini düşünmeli de merhumun, insaniyetşinaşlığını, vefaperverliğini tebcil etmelidir.

Şu sahifeleri lûtfen okuyan zatlar, yakinen bilmelidirler ki Nazif'in, hakkımdaki sözlerini, kendime kıymet verdirmek için nakletmiyorum. Bir âdem, diğer âdemin medhile ne kıymet bulur, ne de kadhile kıymetten düşer. Kendilerini medhettirmeğe çalışanlar ise kendilerini, kendileri kadhetmiş olurlar.

Bahusus ben, kendime kıymet verdirirsem ne kazanacağım, verdirmezsem ne kaybedeceğim? Benim maksadım, gösterdiği kıymetşinaslıkla Nazif'in kendi kıymetini isbat ettiğini anlatmakdan ibaretdir.

Merhumun hoşlanmadığım aşkın taşkın bazı hallerile beraber "sözünün eri olmak" gibi pek takdir ettiğim bir hali de vardı ki zemanımızda emsâline maatteessüf

[1] Serveti Fünun: 5 Ağustos 1926 Numero 1564 - 90

ender tesadüf olunuyor. O, vadettiği şeyi yapmağa çalışırdı. Hangi saatte buluşacağını söylemişse tam vaktinde zuhûr ederdi.

Uzun müddet ihtilât ettik, hiçbir vakit vadini ifa etmemek, tâyin edilen zeman ve mekânda görünmemek gibi çirkin bir harekette bulunmadı.

Bazı şartlarla beğendiğim bir hali de sözünü esirgememesi idi. "Geldi kafiye, gitti safiye" meselini daima tatbik ederdi. Fakat her şeyde olduğu gibi bunda da ifrata varır, hem kendi mutazarrır, hem başkaları müteessir olurdu.

***

Nazif, Hüseyin Vassaf merhuma yazdığı tezkirede:

"Ömrümün en hoş geçen zemanları, kendisile birlikte çalıştığımız "Âsarı Müfide Kütübhanesi" ne aid mesai ile güzeran olan saatlerdir" diyor. Evet, birkaç sene birlikde çalışdık.

Günün birinde Cenab Şehabüddin[1] ve İsmail Hakkı[2] merhumlarla beraber evime geldiler. Kütübhane raflarında unutulmuş, küflenmiş, köşede bucakta kalmış olan kıymetli eserleri ihya etmek için bir heyet teşkil ettiklerini ve heyete huzurumla şeref verirsem muvaffakiyetin yüzde yüz hâsıl olacağını Nazif — kendine mahsus muşa'şa sözlerle — uzun uzadı anlattı. Diğerleri de ona yardım ettiler.

Bir işe aşk ü şevk ile başlamak, biraz sonra o işten vazgeçmek bizde âdet olduğunu pek iyi bildiğim gibi böyle başlayışlar, vazgeçişler mükerreren başımdan geçtiği için arzularına muvafakat etmek istemedim. Âkil bir zat olan merhum kardeşimin kaş, göz işaretleri de muvafakate mâni oldu.

Diğer bir gün yine geldiler, ısrar ettiler. Kendime ehemmiyet ve kıymet verdiğime zahib olmamaları için — bazı kayidler ve şartlarla — muvafakate mecbur oldum.

İşe başladık. Eski, kıymetli ve nüshası nâdir divanları, tarihleri vesair eserleri meydana koymağa çalıştığımız esnada Abdülhak Hâmid merhum, zaruretinden bahs ile eserlerinin yeniden basılarak nakden müstefid edilmesini reca ettiğinden şimdiye kadar basılmıyan ve mükerreren basılan eserlerile Namık Kemal merhumun birkaç eseri de basıldı.

Daha mühim eserlerin tab'ına hazırlanırken İsmail Hakkı, Cebeli Lübnan mutasarrıflığına, biraz sonra Beyrut valiliğine tâyin olundu. Nazif ve Cenab da Cemal [Paşa] nın davetine icabetle Şam'a gittiler. Bir müddet sonra gânimen döndüler. Umumî harbin şiddetli devrelerine tesadüf eden o sıralarda kâğıd tedarüki müşkil olduğunu ve diğer mevanii ileri sürerek — pek kıymetdar eserlerin ihyasına tavassut edeceği herkesce ümmid olunan — heyetimizin feshine karar verdiler. Henüz işe başladığımız gündenberi beklediğim âkibet, zuhûr etti.

---

1 Tercemei hali 230 uncu sahifededir.

2 Nazifin hala zadesi ve benim eski mekteb arkadaşlarından pek zeki ve nazik bir zat idi. Beyrut valiliğinden infisal etdikten sonra İstinyede vefat etdi.

Haftada iki üç kerre toplanırdık. İşlerimizi gördükten sonra edebî ve ilmî mubaheseler, mülatafalar ederdik. Nazif'in dediği gibi hakikaten "hoş zemanlar" geçirirdik.

Nazif, bana "siz müdafi'siniz, ben mütecavizim" derdi. "Seriülinfial, sözünü esirgemez, her şeyi beğenmez, hissiyatına galebe edemez, idaresi müşkil bir âdem olduğu için mütecavizliği tabiî idi. Böyle iken bir gün beni gücendirecek bir harekette bulunmadı; beni her suretle hoşnud etmeğe, benim istediğim şeyleri yapmağa, her vesile ile hürmet göstermeğe çalıştı.

Tahattur edebildiğim bazı lâtifelerimizi de nakledeyim:

Bir gün ziyaretime geldiği esnada divare asılmış olan resimlerin önünde durarak kendi kendine bir şey söyliyordu. Ne söylediğini sordum. Benim pek genc iken alınan bir resmimi gösterdi. "Ah niçin vaktile gelüb de şu resmin aslını görmedim, diye tahayyüf ediyorum" dedi. "Görüb de ne yapacaktın? Allah, sevdiği kullarını, insan suretindeki şeytanların şerrinden esirgeyeceğini bilmiyor musun?" dedim. Resmin aslını görmüş kadar neşveyab oldu.

Bir ramazan akşamı iftar etmek üzere evime geldi. Yemekten sonra diğer müsafirlerle namaza hazırlanıldığı sırada Nazif, "Vallahi abdest aldım da geldim. Fakat inanmıyacağını bilirim. Seni inandırmk için yeniden abdest alacağım" dedikten sonra ayaklarını yıkamak üzere potinlerini çıkarmağa başladı. Telâş ve heyecan ile "Aman çıkarma, çıkarırsan hepimizin abdesti bozulur" dedim. O ve diğer zatlar, o kadar güldüler ki bazıları abdesti tazelemeğe mecbur oldular.

Bir gün ziyaretime geldiği esnada Abdülhak Hâmid'le — bana hürmeti olan — kıymetli bir gencin, evine geleceklerini, benim "huzurumla müşerref olmak" arzusunda ve "taamdan evvel teşrif buyurulmak recasında" bulunduklarını söyledi. Yemekten sonra geleceğimi anlattım. Tâyin olunan gün, Teşvikiye mahallesinin arkasındaki ikametgâhına gittim.

Hizmetci, beni yukarıda bir odaya götürdü. Beylerin yemekte bulunduklarını, şimdi geleceklerini söyleyüp gitti. Müteakıben yavaşca kapı açıldı. O zeman henüz kullanılmıyan siyah ve büyük bir şapkayı gözlerinin üstüne kadar indirmiş, cellâdane bir tavırda açtığı korkunç gözlerini gözlerime dikmiş, caketinin yakasını kulaklarının üstüne kadar kaldırmış, deliye benzer bir şahsın kalın ve boğuk bir sesle fransızca "Ekselâns, hoş geldiniz. Bir şey içer misiniz?" diyerek ve kollarını açarak üstüme doğru gelmekte olduğunu görünce doğrusu ürktüm. Benim hayret ve telâş ile ayağa kalkışıma tahammül edemiyerek kahkaha ile gülmeğe başlayınca — deli, yahud serhoş

zannettiğim — karşımdaki âdemin, adamakıllı içmiş olan Nazif olduğunu anladım[1] ve fena halde azarladım.

O gitti. Tiyatro sahnesine çıkan aktörler gibi bir genc eskisi geldi. "Gülü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz" meali, yüzünde okunan bu genc eskisi beye yüz vermedim.

Daha sonra Hâmid göründü. Onun kafası, diğerlerinden fazla dumanlı idi. Beni — kendi gibi serhoşların arasına soktuğu için — Nazif'e kalben levm ettim.

Hâmid — söylemekten sıkıldığım — bazı ser güzeştlerini, yalnız kavlen değil, evza ve etvar ile de anlatmağa başlayınca büsbütün muztarib oldum.

Bu hâdise de bana ihtar etti ki insan, kafasının dengi olmıyanlardan uzaklaşmağa çalışmalıdır.

§

Nazif bir zeman hayatından ümid kesilecek derecede hasta olduğundan bahsederken başının ucunda oturan babasının ağlıyarak "Sen ölürsen dünya başıma yıkılır" dediğini anlattı. "Baban, teessürle yanlış söylemiş. Yahud hastalık halile sen, yanlış anlamışsın. O, pek mütedeyin ve afif bir âdem olduğundan "Ölürsen dünya başıma yıkılır" dememiştir. "Ölmezsen yıkılır demiştir" dedim, pek hoşuna gitti.

§

Son zemanlarında bir gece pek eski ve kıymetli ehibbamızdan mülga Sadaret Müsteşarı Ali Fuad Bey merhumun evinden birlikte dönerken — Bayezid'de Yahnikapan sokağının ağzında, üstüne kalın yazı ile "Umumî helâ" yazılmış olan — abdesthaneye girmeyüp açıkta tebevvül etmesi üzerine bağırarak "Be adam, işin gibi çişin de tersine. Helâyı bırakıp melâye işemenin mânası var mı?" dedim. Gülmekten pantalonunun ıslandığını söyledi.

§

Bir gün işretten bahsedilirken şöyle bir muhavere geçti:

O — Büyük babam, içer içer, çiftesile serçeleri vururmuş.

Ben — Çifteli olduğu belli!

O — Hafidinden mi belli?

Ben — Söylemeğe hacet var mı?

§

Vaktile mazuliyet maaşlarının muntazaman verilemediği bir hengâmda Nazif "Ben, maaşımı bir kazaya havale ettirdim, muntazaman alıyorum. Siz de öyle yapınız" dedi. "Maaşını kazaye havale ettirdiğinden dolayı değil, sen görünür kaza, belâ olduğun için veriyorlar" dedim, safalandı.

§

---

1 Yıllardanberi mübtelâ olduğu işreti, son zemanlarda terk ile rahat ettiğini söylerdi.

Abdülhak Hâmid, bir gün evinde bulunduğumuz sırada hali ve mazisi müşevveş bir kadından şikâyet etmesi üzerine "Bu kadın, hoşnudiyetinizi niçin kazanamadı?" dedim. Nazif "Bunca zemandır görüşüyoruz, sizden bir kerre bir fahiş kelime işitmedim, ilk defa olarak şimdi "hoşnudiyet" gibi bir kelimei fahişe işidiyorum" dedi. "Fahişe hakkında kelimei fahişe kullanılır" dedim. Bu cevabı, ikisi de pek beğendiler.

§

Nazif, ikimizin de tanıdığımız bir hanımın vefatından bahsolunurken nasıl bir kadın olduğunu sordu. "Hassas, dessas bir kadındı" dedim. Pek ziyade takdir etti. Hüzzara hitaben "Bazı büyük ressamlar, birkaç çizgi ile bir çehreyi mükemmel surette tasvir ettikleri gibi hazret de hanımın her dürlü halini iki kelime ile pek mahirane ve pek mükemmel tasvir etti. Hakikaten "hassas ve dessas" olan o hanım hakkında mufassal bir kitab yazılsa bıtanei ahvali bu, kadar muciz, bu kadar canlı olarak tarif edilemez" dedi.

§

Musiki ilminde de kemâli müsellem olan bir zatın evinde gayet küçük bir odada bir gün Ali Fuad ve Nazif merhumlarla birleştik. Nazif, bir iki beste, şarkı okunup çalınmasını — bizim vasıtamızla — reca etti. Sesi, gayet kötü olan o zat, üst perdeden okumağa ve keman çalmağa başlayınca Nazif'in gözleri döndü. Yavaşça "Kulağım patlıyacak. Yavaş okusa, yahud okumaktan vaz geçse" dedi. "Biraz sabır et, söylerim" dedim. Bir aralık bir vesile ile o zate yaklaştım. Kulağına "Nazif Bey, sadâ ve edânıza bayılmış. Daha yüksek sesle okursanız minnetdar olacağını söylüyor" dedim. Âdemceğiz, kemâli safvet ile "Daha fazla bağırmağa nefesim ve halim müsaid değilse de kendimi sıkayım, okumağa çalışayım" dedi.

Müteakıben o kadar bağırdı, kemanı da o kadar öttürdü ki kulaklarımız ve beynimiz tırmalanıyor zannettik. Ali Fuad Bey, işin hakikatini derhal anladısa da — mutadı vechile — renk vermedi. Nazif — o kadar zekâsile beraber — ne yaptığını anlamadı. Kasıklarını çatlatarak terennümde devam eden üstada işittirecek derecede "Allah, belânı versin" diyerek dışarıya fırladı.

Üstad, mütehayyirane "ne oluyor" demesile "yavaş okuyor, lâyikıle istifade edemiyorum, sıkılıyorum" diye gitti, cevabını verdim. Ali Fuad Bey, kahkahayı zabtedemiyeceğini anlıyarak veda etti. Arkasından ben de çıktım. Sokakta bizi bekliyen Nazif'in halini görmeli..

§

Mükerreren söylediğim vechile mütareke esnasında Fransız ve İngiliz askerleri tarafından evimizin işgal ve kitab ve eşyamızın yağma edilmesi üzerine Nazif — bir merdi dil agâhın ağzına yakışacak surette — "onlar, kalbine giremedikleri için evine girdiler" dedi.

§

Merhumun edebiyattaki kudretine dair uzun söylemiyeceğim. Zira o sadedde o kadar çok söz söylendi ki benim sözlerim, malûmı ilâm kabilinden olacaktır. Yalnız şunu söyleyeyim ki bu gün hayatta olub da kendi üslûbunda yazı yazmağa devam etseydi — birkaç asır evvelki münşiler ve şairler ile hemzeban ve hemzeman addedilerek — istiskal olunurdu.

Fakat zemanının en iyi yazanlarından olduğu inkâr edilemez. Şübhe yok ki nesri de gözeldi, şiiri de.

Yaşasaydı bugünkü yazıcıların da beğeneceği tarzda yazılar yazabilirdi. Çünki kalemindeki kuvvet, her istediğini ve her istenileni yazmağa müsaid idi.

§

Süleyman Nazif'in vefatında Abdülhak Hâmid merhumun yazdığı manzumeyi ve bana gönderdiği tezkireyi — ziya'dan muhafaza için — buraya kaydettim:

"Süleyman Nazif, ey dehayı şehir
Bu betbahte sendin büyük bir zahir
Yetim oldum ummanı hayrette ben
Nasıl sağ bulundum bu hasrette ben
Nasıl hâk olur bir Süleyman Nazif
O ruhı mübarek, o cesimi lâtif
Denilmez ki medfunı makberdir o
Bu milletle hâlâ beraberdir o
Eminim yalandır onun rıhleti
Hakikatte terk etmemiş milleti
Vatanla beraber muammerdir o
Fakat bir avuc hâki esmerdir o
Benim hisseden yani hicranını
O huld âşiyanın o niranını"

***

"Muhibbi muazzez ve muhteremim efendim,

Geçende bir lûtufnâmenizi almış idim, cevabını takdimde husule gelen tehir ve taksiri affetmenizi reca ederim. Pek de recaye hacet yok. Çünki kalbimin mütekabil mihrü mahabbetlerle memlû olduğunu bilirsiniz.

Bütün üdebaye ilân ettiğim gibi Nazif, benim içün büyük bir zahir idi. Onun gaybubetinden sonra kendim de bir yetimlik hissediyorum. Eğer arada sizin muaveneti kalbiye ve kalemiyenize istinad etmesem manen ve maddeten şukût ederdim.

İnşallah tamamile kesbi âfiyet buyurmuşsunuzdur. Nazif içün bu ayın on üçüncü pazar günü Galatasaray Lisesinde bir ictima tasavvuru vardır. Kuvveden file çıkarsa sizin huzurunuzla müşerref olacağımızı ümid ediyorum.

Hasseten ellerinizden ve gözlerinizden öperim azizim efendim.

Maçka 6 şubat 1927 mütehassir ve minnetdarınız

Abdülhak Hâmid"

⁂

SON NEFESİMLE HASBİHAL

Ahfadımın en son doğacak ferdine benden
Bir tuhfei iman götür ey son nefesim, sen
Vicdanı düşündükce o gamhanede bikes,
Olsun ebü ecdadımın ervahına makes
Meyyali zeval olsa da tarihim, ufuklar
Geçmişlerin enkazı gürizanını saklar
Evlâdımı ecdadıma bigâne görürsem,
Ruhum ebediyette kalır ebkemi matem
Olsun geçen asâr ile meşgulü mukayyed
Mazi yaşasın yadı yetiminde müebbed
Binamü nişan olsa da hep darü diyarım,
Üstünde onun kalmasa da mehdü mezarım
Ey son nefesim, olmadan Allaha mülâzim,
En son doğacak oğluma sen söyle ki daim
Ruhum gibi hasretzede, matemzede, mahzun.
Hissen vatanı zayiimin zairi olsun
Tarihimizin tudei etlâlini[1] her gün
Tekirm ile, tazim ile, telih ile öpsün!..

§

Daldım yine ben şimdi o hicranlı hayale,
Gelsin vatanı derbederim yadı melâle
Bin hatıra her zerrei hâkinde hıraman,
Her hatıra hişanı perişanıma giryan
Üç kıt'ada yüz beldeye... Bin beldeye sahib
Bir memleketim vardı... Sen ey Rabbi mesaib,
Sen vermiş iken aldın elimden yine birbir...
Yarab, nerede kaldı o evvelki mefahir?..

---

[1] "Etlâl", "vestige" mukabili olan "talel" in cem'idir. S. N.

Etmiş gibi medlûlü müsemmasını gaib
Karşımda (vatan) lâfzı durur hasirü haib
Gurbetgehi nisyane sürülmekde diyarım,
Yokdur dimek artık ne diyarım, ne mezarım....
Sarsarsa beca arşını ümmetlerin ahi
Sen adni bize duzehi yes ettin ilâhi!..

§

Nevmidi vekayi sürünen âcizime lânet!..
Eyyamı musibet geçecekdir yine elbet
Ümmidime imanım olur şehperi pervaz
Bin tövbe, eğer yes ile oldumsa nağamsaz!..
Mızrabı beyanımdaki elhanı meraret,
Bir hastenin evhamına etmekde işaret
Tevkifi sabah eyliyemez namütenahi,
Varsın yürüsün bir gecenin ceyşi siyahı!..
Efrada fena olsa da âlemde mukadder,
Milletleri öldürmiyecek Halikı ekber
Sarsılmıyan imanıma mevud olan âti,
Canlandırır elbette bu enkazı hayatı.
Ruhum benim oldukca bu imanla beraber,
Üç yüz sene.. Dört yüz sene.. Beş yüz sene bekler..

Eylûl 1920

*
**

GAZEL

Bulmadım zevk cihanda eleminden başka
Kalmadı görmediğim ben kereminden başka
Olmıyan vâkıf sırrı ezelî dünyanın
Ne bilir dağdağai keyfü keminden başka
Şimdi mefturı herem, devri cevanide dahi
Ne görürdüm elemi dembedeminden başka
İşte âsarı selâtini cihan meydanda
Var mıdır yade seza camı ceminden başka
Uğrasa rehgüzerim gülşeni lâhute bile[1]
Hak bilir ki aramam gonce feminden başka.
Bu tarabkâhı saadetde duyulmaz asla

[1] Yahud: Uğramış olsa yolum gülşeni lâhute bile S. N.

Erganunı elemin son nağamından başka
Feleğin vadi emelzadına aldanma Nazif
Görmedim bir göreni ben siteminden başka[1]

Haziran 1922

*
* *

İmdadıma ey Kays, yetiş ki heder oldum
Düşdüm bu belâhaneye senden beter oldum
Mesdud görünce deri eltafını yârin
Rısvayı hava, mesti cünun, derbeder oldum
Melûfı gamı aşk olalı hatırı şeyda
Zevku eleminden feleğin bihaber oldum
Endişei hicranla gönül titredi, durdu
Eyyamı telâkide de vakfı keder oldum
Şem etmek içün zülfi perişanını yarin
Damanı sabaye sarılub hem sefer oldum
Runal olarak payine bir kerre deseydim
Hâki rehi dildar olalı muteber oldum
Allaha giden yolları sormam sana ey şeyh
Vakt oldu ki Cibrile bile rahber oldum[1]

*
* *

MISRAI MEŞHURI TAZMİN

Hılkatin neşvei tannanı olan handelerin
Havli yadımda gezer her gece sessiz sessiz
Geçdi aylar, seneler gülmiyorum.. Ah fekat
"Ağlarım hatıra geldikce gülüşdüklerimiz[2]"

Malta adasında "Niyoverdala" mahbesi 1 nisan 1921

---

[1] Nazifin itina ile tebyiz edüb getirdiği eş'arındandır.
[2] Defterlerinden birine yazmışdır.

NÂZIM

Nabi Zâde Ahmed Nâzım [Bey], Nabi Efendi namında bir zatın oğludur. Takriben 1862 de Nişantaşı'nda doğdu.

Âşikane bir sergüzeştini — diğer şahsa isnaden — nakleden "Yadigârlarım" unvanlı eserinde diyor ki:

"Pederim, İstanbul'da doğmuş, İstanbul terbiyesi görmüş, pişkin bir âdem idi. Kırk iki, kırk üç yaşlarında vefat eyledi. Vefatı, beni pek çok müteessif etmedi. Çünki hem henüz mahalle mektebine devam eder bir fikirsiz çocuk idim, hem de son zemanlarında peyda eylediği huşunetten dilgir idim. § Beyoğlu'nda Servi mahallesinde küçük bir hanede oturur idik. § Ben, validemi hiç görmemişim. § Ben, Nişantaşı'nda doğmuş, Kule Kapısında bir Areb kadının südü ile büyümüşüm. § Peder, pek rind meşreb bir şey idi. Evde şişe şişe hasırlılar eksik olmazdı. Fakat üvey validenin vefatından sonra istimali müskirattan birdenbire külliyen fariğ oldu. Bunun üzerine uğradığı huşuneti tabı içinde biraz sonra Anadolu Hisarı'nda terki camei hayat eyledi. § Pederin huşuneti tab'ı bir dereceyi bulmuş idi ki şerrinden tahaffuz içün amcemin hanesini kendime melce ittihaz ile günlerce pederin yüzünü görmemeğe mecbur olurdum. § Validelerimiz ayrı olan büyük birader, yazın büyük validesi ile birlikde Rumeli Hisarı'ndaki yalılarında otururlar idi. Bazan oraya iltica ederdim. Bunu da ârıma sığdıramayub geceleri kahve peykelerinde kıvrılub uyuduğum dahi olurdu. Ya, yatacak bir yer bulamayub da karanlık sokaklarda rütubet, burudet altında bir kapı eşiğini balini istirahat saddettiğim geceler az mıdır. § Cebimde beş para olmadıktan başka midem dahi bomboş.. Bu kadar sefalet, bahusus benim gibi bir masumun terbiyesine nekadar sui tesir göstereceği malûmdur. Fakat tabımdan memnunum ki bir küçük, meşru sirkatden[1] maada terbiyeye, ahlâka dokanır hiç bir hareketim vukua gelmiş değildir."

---

[1] Büyük anasının iki lirasını çalmış.

Tophane'de Defterdar mahallesindeki sıbyan mektebinde, sonra Salı Pazarı civarındaki Feyziye Rüşdî mektebinde, 1876 da Fındıklı'da tesis ve muahharen Beşiktaş'a naklolunan Askerî Rüşdî'de okuyub şehadetnâme aldı. 1878 de mühendishanei berrî idadi'sine, 1881 de âli sınıfına girdi. 1884 de Topcı mülâzimi sâniliği ile Erkânı Harbiye sınıfına ayrıldı. Mektebi Harbiye'ye naklolundu.

1886 da Erkânı Harbiye yüzbaşılığı ile çıktı. Cebri âla ve istihkâmatı hafife ve bilâhare Topoğrafya muallimliğini ifa eyledi. 1888 de kolağalığa terfi edildi. 1889 da Erkânı Harbiye Dairesine naklolundu. Bir aralık istikşafat için Suriye'ye gitti. Bir müddet sonra döndü. Dördüncü rütbe Mecidî nişanını ihraz eyledi.

Mübtelâ olduğu "veremi azmî" illetinin tesirile bir seneden ziyade Haydarpaşa hastanesinde yatdı. Üç defa vefatı işaa edildi. Hattâ vefatı hakkında Maarif risalesine dercolunan fıkrayı görünce tebessüm ederek, "yalan değil, yalnız biraz acele etmiş" demiştir.

6 Ağustos 1893 [22 Muharrem 1311] de vefat etti. Üsküdar'da Miskinler tekyesinden Saracler Çeşmesi'ne giden cadde üzerindeki kabristane defnolundu.

MEZARININ KİTABESİ

«بر لوح مزارم بنویسند پس از مرگ   ای وای ز محرومیٔ دیدار دگر هیچ»

Erkânı Harbiye Kol Ağalarından Nabi Zâde Ahmed Nâzım Beyin ruhiçün elfâtiha."

***

Muharrirlerin kudemasından Mahmud Sadık [Bey] diyor ki[1]:

"... Nâzım'ın mekânı, Kuş Dili'nde biraderinin evi idi. O civarda bir güzel hanım kıza tutulmuş. Refikam ve ben, ortaya düşdük. O, görücü gitti. Ben, hanım kızın pederine alıcı gitti. Nâzım, maşukasile evlendi. İnsanların bahtiyarlığını kıskanan avamili hilkatten biri de "verem" miş, bunu bilmeyorduk. Nâzım teverrüm etti, gitti."

***

ESERLERİ

1 — Heves Ettim [pek genç iken söylediği eş'arı hâvidir]. 2 — Âyineler [fennî]. 3 — Katre [bir zatle müştereken yalnız bir cüzünü neşreylediği lûgati fenniyedir.] 4 — Yeni Kimya. 5 — Mesaili Riyaziyeden Cebir. 6 — Mini Mini Mektebli.

---

[1] Servetifünun 4 Teşrinisani 1926

Hikâyeler: 7 — Hasba. 8 — Sevda. 9 — Hâlâ Güzel. 10 — Kara Bibik. 11 — Esatir. 12 — Seyyiei Tesamuh. 13 — Zehra. 14 — Yadigârlarım. 15 — Müsabaka [mensur ve manzum olarak iki kısımdır. Nesir kısmına Fuzulî'nin, divanının mukaddimesinden "Elkıssa erbabı ihtirai nazım cem' olub muktezii zuhûrı âsar..." fıkrasını derc ile asrın en büyük münşileri namına birer nazire yazmışdır. Nâzım kısmına da Nedim'in "Hoşâ nüzhet abadı cennet sirişt Ki hakinde müdgam mizacı behişt" beytile musaddar olan kasidesinden bir parça alup zemanın en mâruf şairlerine birer nazire söyletmişdir. Basılub basılmadığını bilmiyorum.] 16 — Hâtirai Şebab. 17 — Hoşnişin.

"Yadikârlarım" ın başında — tabettireceği — şu eserleri gösteriyor :

1 — Nikboli yahud İftihar. 2 — İsim İstemez. 3 — Hayat ve İnsan. 4 — Kuyruklu Yıldızlar. 5 — Tarihi Dimağ. 6— Mahiyeti Avalim. 7 — Şundan Bundan [fennî, edebî, hikemî parçalar].

"Tercemanı Hakikat" gazetesinde "Ravi" imzalı makalatı vardır.

*
* *

Faik Reşad [Bey] diyor ki[1] :

"Nâzım merhum, seriülintikal olduğu kadar seriülinfial, ciddi tavırlı, saz benizli, sevdavî, tatlı, tiz, mahzun bakışlı, vakur, mütevazı, natuk, kerimülhulk bir zat idi".

İsmail Hakkı [Bey] "Muasır Şairlerimiz" de diyor ki:

" . . . Manzum ve mensur neşrettiği âsarı müteaddidesile camiüsseyfü velkalem unvanı muhikkına mazhar olmuş olan Nâzım Bey, edebiyatda dahi ulûm ve fununda olduğu gibi ibrazı ehliyet ve iktidar etmiş samimî ve fıtrî bir şair idi. § Daima garibane ve fakat müsterihane bir metrukiyet, aşikâr bir safderunî içinde yaşardı. Temayülâtı kalbiyesi sert ve parlak renklerden ziyade elvahı rakika ve müşfikaya taalluk ederdi. Bazı tesavir ve levyihin zirine yazdığı ufak ve sadelevhane nazımlarından hele bir ikisi hakikaten taklid edilemeyecek derecede güzeldir. § Hem şair, hem münekkid ve hem de hikâye nivis idi. Âsarı mensuresi hakkında serdedilecek mütaleanın buraya taalluku olamıyacağı cihetle yalınız hikâye nivislikdeki iktidarının kudreti şairanesinden dûbalâ olduğunu itiraf ile iktifa edilir. Bazı âsarı matbua hakkındaki mütaleatı ve bahusus son zemanlarda kudemayı üdebayı osmaniyeden bazıları hakkında "Serveti fünun" a yazdığı temhidat ve intiahbatı sanatı intikadde olan vukufunun istihfaf edilemeyecek bir derecede olduğunu gösterir. "Seyyiei tesamüh" ise müellifinin kudreti intikadiyesinden ziyade hecivdeki derecei iktidarını, irae etmektedir".

*
* *

ANADOLU HİSARI'NDA MEZARLIK

Bu sükûti beliğü hüzni fasih — Hutbei bimakali ruhanî
Sanatı kudreti ider tavzih — Bu ne ulvî cihanı nuranî
Ne neşatü safayı vicdanî

[1] "Hazinei fünun" aded 7 sene 1

Bu ne vahşet içinde ünsiyyet
Bu fezayı semade bin hayret
Bu ne zulmet içinde nurı beka
Niçe bin afitabı fikir ârâ
Yağdırır nur hey'etinde safa

Taş değil gördüğün o sengi harab
Ne beligane eylemekde hitab
Şairi mucizi tabiatdir
Sanki bir nüshai fesahatdir
Mütehaccir misâli ibretdir

Her kiyahı zemini başka zeban
Her verak bin kitab ile yeksan
Her avuc hâki bir diğer âlem
Bu füyuzatı fikredüb her dem
Mütehayyir mi kalmasın âdem

Uğradıkca saba bu firdevse
Başlayub her şükûfeyi lemse
Geçemez derakab safasından
Bir taravet alır temasından
Hıssa almak diler havasından

Ne kadar nazlı nazlı gitmededir
O da ilânı hayret etmededir
Hele bir atfı dikkat et dereye
Sanki meftun gibi bu makbereye
Göksu hasret çeker bu meşcereye

Servler ihtizaz etdikcec
Ebediyyet içinde gitdikce
Nağmei dilfirib olur peyda
Gaybolur mevczen olub o sadâ
O ne kudsî heva, ne tatlı neva

***

FAHRİYEİ ACEMANE[1]

Benim ol şairi muciz sühanû muciz edâ
Kudreti natıkamın valihi olmuş büleğa
Aklı kül behte düşer âfeti idrakimden
Âleme şulei efkârım olur berkı belâ
Gadab efşan olıcak hamei cevval elde
Darbı nutkum oluyor âleme dehşet ferma
Ne kalem kim yedi Musa'da asaveş herdem
Oluyor kudretine karşı müsahhar mâna
Ne kalem seyfi belâgatdir olunmuş bişek
Bana Sultanı fesahat tarafından ihda
Öyle şemşir ki velvelei âşubı
Mahşeri marifete lerze salar bi ıtra

[1] Nâzım diyor ki: "Şuaramızın fahriyeye verdikleri itina ve revacı tezyif makamında sevki îcab ile söylenmiştir".

Fikrim oldukca benim şule feşanı eflâk
Eder afakı tahayyülde cihanlar peyda
Ben o ruşen dilü âli güherim kim herkiz
Olamaz matemü harî bana badii cefa
Genci fikrimde künuzatı meani mahfi
Danişü marifetim âleme icaz nüma
Lüccei dürrü güherdir sühanim cuşetse
Saçılır sahili yağmaye lüali mâna
Ne sühan kim eder eflâki de dembeste vülâl
Kilki tazim tutar kaydine küttabı kaza

12 Mart 1299

*
**

KIT'A

Ah ey sevdayı reftarile mes'ud olduğum
Sayei aşkındadır âlemde mevcud olduğum
Mücteniбsin sen bile taltifden meftununı
Fartı hübbümden midir bilmem ki merdud olduğum

Nisan 1301

NÂZIM

Mehmed Nâzım [Paşa], Üsküdar'da Selmanağa mahallesinde Yağlıkcı Hüseyin Ağa'nın ahfadından Akşehir kaymakamı iken vefat eden Şakir Efendinin oğludur. 1840 [1 Receb 1265] da Üsküdar'da doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerde okudu. Hususî muallimden Arebî ve Farisi tederrüs etti. 1863 [1280 H.] de mülâzimetle daavi nezareti evrak odasına girdi. 1871 [1288 H.] de adliye icra cemiyeti zabıt kitabetine, 1877 [1294 H.] de cemiyetin baş mümeyyiz muavinliğine, 1878 [13 Şevval 1295] de — vali Ziya Paşanın talebi üzerine — Adana mektubculuğuna tâyin olundu.

Ziya Paşanın vefatından sonra "icabı hal ve maslahate[1] mebni tebdili" vali vekâletinden inha kılındığından 1880 [16 Zilki'de 1297] de azledildi. 1881 [3 Zilhicce 1298] de Konya, 1887 [1 Receb 1305] de Bitlis, altı ay sonra Haleb, 1891 [22 Şaban 1309] de Kastamoni mektubculuğuna nasbolundu. Memuriyet mahalline gitmesi mükerreren tenbih edildiği halde gitmediğinden azlolundu.

1892 [Şevval 1310] de umum muhacirin komisyonu mektubcusı oldu. 1894 [11 Muharrem 1312] de komisyonun lâğvinde infisal etti.

1894 [6 Zilki'de 1312] de Mersin mutasarrıflığına tâyin kılındı. Avusturya devletinin himayesinde bulunan bir Ermeninin — memnuiyete rağmen — Mersin'e girmesi üzerine konsolosa gösterdiği muameleden dolayı teklif olunan tarziyeyi ifa etmediğinden Adana valisi Hüseyin Hilmi Efendi[2] ile beraber meclisi vükelâ karaile 1897 [21 Cümadelâhire 1315] de azledildi.

1897 [14 Şevval 1315] de Kayseri mutasarrıflığına, 1902 [20 Zilkide 1320] de Diyarıbekir, 1905 [27 Cümadelâhire 1323] de Haleb, 1908 [17 Şaban 1326] de Konya, 1908 [2 Cümadelâhire 1326] de Sıvas valiliğine tâyin kılındı.

---

[1] Ferdin ve cem'iyyetin "hal ve maslahat" ını berbad eden, bu dürlü icab ve maslahat" lardır.

[2] Esbak sadrıazam.

"Muamelâtı umumiyenin sureti faalânede temini hüsni cereyanı, zimamı idarenin bir yedi iktidare tevdiine mutavakkıf bulunduğundan" bahsedilerek 1910 [10 Rebiulâhir 1328] da azlolundu.

1912 [16 Şevval 1330] de Selânik valiliğine nasbedildi. Balkan harbinin zuhûrile Selâniğin Yunanlılar tarafından işgali üzerine — son vali olarak — oradan ayrıldı. Bilâhare tekaüd edildi.

1881 [1298 H.] de tevcih olunan rütbei rabıa, 1901 [1318 H.] de Rumeli Beylerbeyliği pâyesine terfi olundu. Birinci rütbe Osmanî ve Mecidî, Fransa'nın birinci rütbe lejyon dönör, Papa'nın ikinci rütbe Pinöf nişanlarını ihraz eyledi.

Hayatının sonlarında mâtuh oldu. Birkaç ay takatten mahrum olarak yattı. 17 Kânunıevvel 1926 [11 Cümadelâhire 1345] da Kadıköyü'nde oğlu Hikmet Beyin evinde vefat etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanının İhsaniye cihetinde şair Nedim'in kabrinin civarına defnolundu.

Üsküdar'da Selim Ağa Kütübhanesi Müdiri Bay Ahmed Remzi'nin söylediği tarih manzumesinin maktaı:

"Rütbei kurbüne Remzi dedi tarihi güher
Cahı dünyaye veda eyledi Nâzım Paşa".

Mavi gözlü, sarıdan mübeddel kır sakallı, zaif, orta boylu, değerli şair idi.

***

MATBU ESERLERİ

Muhatabe — Üç defa basıldı. İkinci tabında "Hikmet Nâzım" unvanlı manzum nasihatnâme, üçüncü tabında teşrihi maddiyat manzumesi ilâve edildi.

Nizamülhas Tercemesi — Ahmederrüfai قدس سره nun eserinin tercemesidir.

Ahdi Şehriyarî — Sultan Abdülhamid'in ahdine dairdir.

Yek Avaz — Manzum ve mutasavvifanedir.

Tercemei Esrarı Tevhid — Şeyh Abdülkadiri Belhi[1] merhumun manzum eserinin manzum tercemesidir.

Kerbelâ — Kerbelâ vak'asını musavvir ve mensurdur.

İbni Farız رحمه الله ın Yaiyye, mimiyye, raiyye kasidelerinin şerhi — Mensurdur.

Büyük bir cild teşkil edecek kadar eş'arının, ailesi nezdinde bulunduğu işidildi. "Tasavvuf" gibi bazı mevkut risalelerde de mutasavvifane şiirleri vardır.

Ziya Paşanın menakıbine dair yazdığı gayri matbu eserini — Süleyman Nazif merhumun vesatatile — okumuştum. Bilâhare "Cümhuriyet" gazetesine tefrika edilmek suretile neşrolundu.

---

1. Tercemei hali 26 ncı sahifededir.

Mevlevî tarikına müntesib idi. Çelebi tarafından "Destan teberrük" verildiği esnada şu tamiyeli tarihi söylemiştir:

"Çille çıkarub hücrei feyyazına girdim
Pirim bana destan mukaddes verdi".
1336

Kayseri mutasarrıfı iken görüşüp tanışan Bay Ahmed Remzi, verdiği varakada diyor ki:

"Nâzım Paşa merhum, müstecmii mehasini ahlâk idi. Cevanmerd ve sahi olup her nerede bulunsa hanesine "Nâzım Paşa oteli" derlerdi, bilen bilmiyen mihman olurdu. İtikadı kavi idi. Eş'arı münakkahdır. Zarureti şire cevaz vermezdi. "Zarurete arzı iftikar eden şiri söylememeli" derdi. Her vadide nazma kadir bir şairi mahir idi. Resmî makamda ve muamelede pek ciddî idi. Hususî musahabede letaif ve zaraife mütemayil idi. Nükteli mazmuna meftun olurdu. Bir leblebici dükkânının önünde fındık satan bir genc, müsadifi nazarı oldukta,

Çeşmi badamı dahi ima eder — Ol hezaran âşina fındıkcıdır

demişdi".

*
* *

Cemâli aşkı meclâyi tecellii Huda gördüm
Furugı hüsni feyzi menşei her dü sera gördüm
Rühi pürtabı aşkı makesi nurı Hüda gördüm
Tecelligâhı illiyyini andan bir ziya gördüm
Bakub hattı cebini paki aşka aynı ibretle
Nukuşı sernivişti ibtidaü intiha gördüm
Temaşa eyledim hâli izarı şahedi aşkı
Suveydasın muhiti devrei arzü semâ gördüm
Bilâ kaydı iradet cezbei mahsusı fıtratla
Bütün zerratı mevcudatı aşka mübtelâ gördüm
Hususen âşıkı suzişnumayı masiva suzi
Bilâ nefsi hava sertabepa aşku hava gördüm
Niçe rindanı var sermesti feyzi neş'ei cavid
Harimi bezmi feyza feyzi aşkı pür safa gördüm
Gice bi keyfü kem seyreyleyüb bir hatve menzilde
Girüb darüsselâmı aşka birçok âşina gördüm
Bulundum meclisi şebkiri aşkın ictimaında
Niçe bihuşı dil azad, niçe ehli nüha gördüm
Girince bezmi hayret bahşı aşka valihü hayran
Seraser ehli aşkı vayemendi itilâ gördüm

Ne meclis, şem'î subuh efruzî mihri âlemi tahkik
Şuaile cemâli paki aşkı ruşena gördüm
Ne meclis, rahı ruh efzası ruhı kâinat icad
Ne meclis, sagarın âyinei kiyti nüma gördüm
Ne meclis, rindi sagar keşleri mesti meyi tecrid
Ne meclis, neşvesin mahvü fena badelbeka gördüm
Alâyıkdan kesilmiş her biri mahvi vücud etmiş
Bütün merdanı aşkı farigi havfü reca gördüm
Kimi atmış kudumun payei arşa sema' eyler
Kimin devran ederken payini fevkalâlâ gördüm
Kimi meczubu sergerdanı şurengizi vecdaver
Kimin müstağrakı deryayı emvacı rıza gördüm
Kimi dünyaü mafihayı atmış duşı hestiden
Kimin dünyaü mafihaye sahib itina gördüm
Kimi dihimi cem'uccem'a şahı nisiti efser
Kimin iklili ferka ferkını zinet feza gördüm
Hülâsa ehli aşkın her birin mânide ey Nâzım
Çerağı kâinat efruzı kurbi Kibriya gördüm

*
* *

GAZEL

Daima giryan uyunı pestü balâ durmıyor
Muttasıl lerzan kulubuı pirü berna durmıyor
Âkibet işrak eder berkı mehibi intikam
Sür'ati seyri sehabı zulmet efza durmıyor
Durdurur bir gün gelir gerdunei ikbalini
Gerdişi çerhı füsünsazii bica durmıyor
Darbeharı adlolur her zalimi gadr itiyad
Meşyeti dirinei kahrü müvasa durmıyor
Mesti ikbal olma elbette gelir vakti zeval
Seyri dehri inkılâb âsar zira durmıyor
Muzmahil üftadegân, pamal ebnayi sebil
Şehsüvarı eşhebi ikbal hâlâ durmıyor
Sen nasıl mağrurı istikrar olursun baksana
Müstakirren mihveri üstünde dünya durmıyor

*
* *

Öyle zevka mahrem ol kim ıztırarı olmasın
Öyle meyle neş'eyab ol kim humari olmasın

Tabişinden garkı envar olduğun nurı cemal
Bir şebi yeldada olsun kim neharı olmasın
Gonceler nüşküfte olsun bülbül olsun nağmesaz
Gülşen olsun da hazanile baharı olmasın
Öyle deryada sebahat eyle kim bikeyfü kem
Olsun amma mevci girdabü kenarı olmasın
Âleminde öyle âlem cayıgeh et kim anın
İnfiali, ıztırarı, inkisarı olmasın
Mutribi aşkın yeter ahenki hamuşanesi
Bezmi samtın musikarı, nalekârı olmasın
Her emelden insilâh etmiş hezarı gönlümün
Ey felek lâyık mıdır bir gülizarı olmasın

*
* *

Diyarıbekir valisi iken katırla mülhakatı devrü teftiş ettiği sırada söylemişdir:

Zemanın germü serdinden zebunü bi karar oldum
Cihanın bunca derdinden vakitsiz ihtiyar oldum
Otuz yıl mülki seyr etdim heman fartı teessürle
Sirişki halkı gördükce hazinü eşkbar oldum
Dolaşdım fartı ibretle bu bisahib memalikde
Bütün halkı mehalikde görüb zarünizar oldum
Ahali fakr ile bitab, hükûmet ise yağmager
Harabiyi görüb yer yer sıkıldım dilfikâr oldum
Perişan eylemiş halkı usuli cevrü istibdad
Duyub her köşeden feryad, rehini itibar oldum
Mezalimle yazık büldan harab ender harab olmuş
Umumen halkı ac, uryan görüb girye nisar oldum

NÂZIM

Hüseyin Nâzım [Paşa], Harbiye Nezareti Nüfus Kalemi Ketebesinden Hasan Tahsin Efendinin oğludur. 1854 [1270 H.] de İstanbul'da doğdu.

Bayezid Rüşdî Mektebinde okuyup şehadetnâme aldı. Bayezid camiinde meaniye kadar ders gördü. Kıbrıs'a gitti. Orada Farisî taallüm etti. İstanbul'a avdetinde mahreci aklâmda okudu.

1872 [1289 H.] de mülâzimetle Tahriratı Ecnebiye Odasına girdi. Bir sene sonra ilmi hukuk tahsil etmek üzere on beş lira maaşla Paris'e gönderildi. Bir müddet sonra Avrupa'daki talebenin avdetleri hakkındaki emir üzerine İstanbul'a döndü.

1875 [1292 H.] de Nafıa Nezareti Terceme Odasına memur oldu. Müahharen istifa etti. "İttihad" ve "Tercemanı Hakikat" gazetelerine yazı yazdı.

1877 [1294 H.] de Takvimi Vakayi muharrirliğine ve Galata Rüşdî Mektebi inşa muallimliğine, sonra Hilâli Ahmer Cemiyeti ve Padişahın riyasetindeki komisyon kitabetlerine tâyin olundu.

1878 [1295 H.] de belediye dairelerinin ıslahı için teşekkül eden komisyon baş kitabeti inzımamile Şehremaneti Terceme Odası Müdürlüğüne, 1879 [1296 H.] de Şehremaneti Mektubculuğuna, 1890 [20 Ramazan 1307] de Beyoğlu Mutasarrıflığına, 1890 [10 Zilhicce 1307] de Zabtiye Nezaretine tâyin ve 1894 [7 Zilhicce 1311] de rütbei vezaret tevcih kılındı.

"Muhtacı tedavi olmasına binaen" 1897 [28 Cümadelulâ 1314] de azledildi. Dört ay sonra Beyrut, 1898 [24 Safer 1315] de Suriye valiliğine, 1906 [11 Muharrem 1324] da Cezairi Behrisefid vali vekâletine, üç ay sonra esaleten valiliğe ve muahharen Aydın ve Edirne valiliğine nasbolundu. Bilâhare infisal etti.

Murassa Osmanî ve murassa Mecidî nişanlarını, gümüş ve altın İmtiyaz, altın Girid, altın liyakat ve Hicaz Demiryolu madalyalarını ihraz eyledi.

8 Kânunıevvel 1927 [14 Cümadelâhire 1346] de vefat etti. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

Daima şiir ile iştigal edenlerden olmıyacak ki pek az şiiri intişar etmiştir. "Engizisyon Esrarı" unvanlı bir eserle "Aleksaniç", "Sahum", "Hicret" namlarında üç tiyatro risalesi ve "Endülüs" namında bir tarih neşreylemiştir.

*
* *

TEVHİD

Yarab! Bu ne kârgâhı dünya
Bu sun'ı bedii hayret efza
Bir zerrede bin cihan müdgam
Bir noktada sad hezar âlem
Her zerresi cilvegâhı kudret
Her katresi bir muhiti hikmet
Tedkik ederek bütün semâyı
Gör sun'ı celili kibiryayı
Bin dürlü cihan cihan içinde
Bin hale girer zeman içinde
Tari olamaz halel zemane
Ahenki umumî cihane
Oldum yine ben bakup bu hale
Hayran kemâli Zülcelâle
Bir emri muhale düştü gönlüm
Bak bak ne hayale düştü gönlüm
Hiç keşf olunur mu sırrı Kudret
Esrarı hafiyei tabiat
Yarab! Ne cesaretü ne isyan
Efkârı beşerdeki bu tuğyan
Dünyalara sığmıyan hakayık
Mağzı beşere olur mu lâhik
Esrarına yok iken tenahi
İdrak olunur mu Hak, kemahi
Ey gafili fen furuşı kümrah
İdrake sığar mı hiç Allah
Fen fen dediğin de bir eserdir
Mahsuli tetebbui beşerdir
Mahsuli ise tetebbuatın
Bir cüz'i kitabı kâinatın
Bir cüz ile kül olur mu yeksan
Mizane gelir mi ilmi Yezdan
İnsan olamaz bihakkin arif
Tamik olunursa da maarif
Tedkikı fünün idüp demadem
Buldum bu hakikati müsellem
Âlemde tecelliyat çoktur
Emmaki Huda'adn özke yoktur
Allah büyük, demekle efvah
Tarif olunur mu hiç Allah
Elfaza sığar mı kibiryası
Âlemlere sığmıyan kuvası
Kanunı meşiyyetinde imkân
Bir demde olur âdemle yeksan
Emma ki bu intifai imkân
Bir varlık için olur nümayan
Zira ki memat olunca peyda
Bir başka hayat olur hüveyda
Ecsamda intikal çoktur
Ervahda inkılâb yoktur
Yarab! Ne bu intikali daim
Yarab! ne bu irtihali daim
Kanunı tabiatin devamı
Arayışi feyzi intizamı
Bürhanı ulüvvi kudretindir
Hakka ki delili kudretindir
Sen nurı muhitisin cihanın
Hem ruhı lâtifi kün fekânın
Madameki yok cihanda nabud
Sensin yine sen olan da mevcud

*
* *

VEFAT TARİHİ

Kahrı cellâdı kaza yetmez mi yarab, âdeme
Yok mudur feryad res âlemde ehli mateme
Ey mezar, ey cayı hevl efzayı hicran el'eman
Merdümi didemdir ağuşundaki, hoş tut heman
Elfirak ey duhteri tali siyahım elfirak
Cangâhım oldu derdinle makarrı iştiyak
Elgıyas ey zairi ruşen zamir âram kıl
Fatihenle lûtfunu Allah içün itmam kıl
Düşdü bir dañem yere tarihi buldu ta'miye
Gencliğinde cenneti âlaye gitdi Samiye

NÂZIM

Mehmed Nâzım, Adana vilâyeti İran konsoloshanesi baş tercemanlığında bulunmuşdu. Hayli çalışdımsa da tercemei halini lâyıkile öğrenmeğe imkân bulamadım.

Vaktile bir gazelini tahmis eden — Üsküdar'da sakin — Bağdad'lı şair Bay Reşid'den — Üsküdar'da Selim Ağa Kütübhanesi Müdürü Bay Ahmed Remzi vesatiyetle — alınan malûmat, şundan ibaretdir:

"İran'lı Nâzım, nâmile yâdolunurdu. Üsküdar'da Karadavud Paşa camii karşısında bir dükkânda kitab satardı. Trabzon'da şehbenderlikde bulunduğunu söylerdi. Bektaşiler hakkındaki yazılarından dolayı Meşrutiyetin ilânından evvel nefyedildi. Bilâhare vefatı işitildi. Fakat menfasile nefyi ve vefatı tarihi malûm değildir. Türkî ve Farisî âşıkane manzumeleri vardır. Hezelü hecve de mail idi. Eş'arını tamamile tab'etdiremedi. Üsküdar'lı şair Talât merhumle sıkı görüşürlerdi".

İnsafı olanlar, teslim ederler ki gelmiş, geçmiş, isimleri unutulmuş, nesilleri kesilmiş her ferdi bilmek ve bildirmek vazifesi münhasıran bana aid değildir.

Zemanımızda niçe teracimi ahval ve kitabiyat mütehassısı ve niçe eser sahibi var ki benim bilemediğim ve tahkik edemediğim şeyleri onlar, pek iyi bilirler ve icabı takdirinde kemâli suhulet ve sür'at ile bulurlar, enzarı istifadeye koyarlar.

O üstadlar, baş tercemanın tercemei haline de terceman olurlar da okuyucularla beraber beni de müstefid ederlerse şükürgüzar ve senakâr olurum. Herkes bilir ki ricalin himmeti, dağları kökünden koparır.[1]

Divançenin "24" sahifeden ibaret olan birinci cüz'ü 1308 de Ahter matbaasında basılmıştır. Huruf sırası gözetilmemiştir. Farisî manzumeleri de havidir.

Nâzım, 18 Mart 1307 de "Birkaç Söz" unvanile yazdığı mukaddimede diyor ki:

"İstidadımın her şeyden ziyade şiire galebe ettiğini hissetmekte olduğum gündenberi ekseri evkatımı eş'ar mütaleasına hasretmiş ve arasıra da nâçizane birçok şiir söylemekle vaktimi hoşça geçirmek hevesine düşmüş oluğum halde bulunduğum bazı memuriyetlerdeki meşagılim, bu arzuma oldukca hail olmakta idi. Halbuki gittikce arzumda hâsıl olan şiddet, memuriyetimden bilistifa büsbütün okumak ve şiir karalamaklığımı neticelendirdi."

Bir gazelde: "Nikâtı Nazma can verdim ruhi eş'arı güldürdüm" diyorsa da bu iddiayı isbat edebilecek sözlere tesadüf edilmiyor. İddia etmek kolaydır. İddiayı is-

---

[1] همة الرجال تقلع الجبال

bat etmek zordur. Bununla beraber Nâzım'ın "ruhı eş'arı" güldürememişse de emsâli derecesinde ağlatmadığını da itiraf etmelidir.

***

MÜSEDDES

Kim demiş âşık olan nahveti ağyare yanar
Ya ki bülbül gibi narı sitemi hare yanar
Can varan aşkın ile ahı şerer bare yanar
Gamı hicrinle düşer ateşe hemvare yanar
Tiri müjgâne geçer şulei didare yanar
Siyhi gamde dolanır ta ciğeri nare yanar

§

Diline söz mü sığar valihi güftar olanın
Sen gibi bir büti zibaye giriftar olanın
Serve rağbet mi eder âşıkı reftar olanın
Ahı afakı yakar hicrin ile zar olanın
Şereri çerha çıkar şiven ile yâr olanın
Tutuşur ta dili sadparesi sad bare yanar

§

Bestei mihrin olan zülfi şiken tarın ile
Eylemez mihre nazar mihri havadarın ile
Mest olur şevkı meyi lâli safa barın ile
Ataşı aşka düşer neş'ei güftarın ile
Çâk olur ta ciğeri hasreti didarın ile
Deşti hayrette döner suzi ataş bare yanar

§

Dün gece aşk beni kıldı harabata revan
Düştü bir bezme gönül harici evsafı beyan
Saf nişinanı mahabbet gözüme oldu ıyan
Biri Mansur, biri Veys, birisi Şemsi[1] cihan
Cümlesi şemsi ızarınla olub şule feşan
Kimisi ben gibi mihri hatı rühsare yanar

§

---

[1] Şeyh Osman Şems Efendi merhumun:

"Gözü dünya mı görür âşıkı didar olanın Dilberi sen gibi bir mahı dil azar olanın"

matlâli müseddesini takliden yazıldığı görülüyor. Nâzımın, hazret ile teşerrüf etmiş olması melhuzdur.

Vecd ile cilve eder ta ki tecellâyı Cemal
Gark eder nura ruhi âlemi hurşidi Celâl
Gül güler, bülbül eder nale, kılar raks nihal
Biri pür savt, biri mat, biri beste mekal
Kimi sâki, kimi mutrib, kimisi mesti visal
Dili sad pare gibi cümlesi sad pare yanar

§

Ah bir gülşeni pür âfete can basdı kadem
Cuyı sem, servi sitem, sünbüli serriştei gam
Gamı ateş, semi katil, sitemi nişi elem
Elemi zevk, semi şevk, gami de ayni sanem
Sitemi semmi gami etti beni lâlü esam
Narı hayrette gönül böylece avare yanar

§

Mestü avare gezer tâsa düşen mur gibi
Ses verir ahı dili kâsei fağfur gibi
Yüreği revzen açar hanei zünbur gibi
Sallanur darı gamı aşkta Mansur gibi
Ateşi hicre düşer Nâzımı mehcur gibi
Saçar afaka şerer şulei eş'are yanar

§

GAZEL

Yazarken şerhi şevkın hamei azbülbeyan yandı
Fırakın zikrini ettim dehanımda zeban yandı
Şuaı arızın aksetti çeşmimden şerer düştü
Tutuştu nare zannettim maazallah cihan yandı
Şafaktır sanma rühsarın felekde şulei âhım
Şerer paş oldu eflâke ızarı asüman yandı
Çıkardı encümi ikbâlimi eflâk burcundan
Müneccim galiba bildi revakı kün fekân yandı
Dahi faş etmem esrarı derunum kimseye zira
Olan esrarıma vâkıf dili pirü cevan yandı
Kim ettise hedef peykânı tana sinemi Nâzım
Kemanın çekmeden şastındaki tirü keman yandı

NÂZIM

Mehmed Nâzım Özgünay, Manastır vilâyeti esbak Evrak Müdir Muavini Filorina'lı Bay Halid Mazhar'ın oğlu ve Grebene eşraf ve ulemasından Yanya kadısı Feyzullah Efendinin torunudur. 1883 de Filorina'da doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî tahsillerini memleketinde bitirdikden sonra 1901 de İstanul'a geldi. Müsabaka ile Hukuk Mektebine girdi. 1906 da âlâ derecede şahadetnâme aldı.

İstanbul'a geldiğini müteakiben mülga Dahiliye Nezaretine de intisab ederek tedricen birinci sınıf hulefalığa terakki etti. 1918 de Emniyeti Umumiye Dördüncü Şube Müdürlüğüne, biraz sonra bu müdürlüğün ilgası üzerine polis mecmuası müdürlüğüne tâyin ve 1927 de memuriyetinin unvanı "Emniyeti Umumiye Neşriyat Şubesi" müdürlüğüne tahvil edilerek Ankara'ya gitti. Neşriyat Şubesi, Fen Şubesine inkılâb edince Gümüşhane Mektubculuğuna nasb olundu, kabul etmedi. Kendi arzusile tekaüd edildi.

1936 da Adliye Vekâletinden istihsal ettiği avukatlık ruhsatnâmesi üzerine İstanbul Barosuna kaydedildi. Devam eden "kafa yorgunluğu hastalığından" dolayı bilâhare Barodan kaydini sildirdi.

Evvelce ekalliyet ve ecnebi mekteblerinde Türkce, tarih ve coğrafya muallimliklerinde bulundu.

Bütün âsarile eşyasının bir yangında yanması, zavallı şairi bihakkın yakdı. Birkaç senedenberi evinde istirahat ve "selâmet, vahdetdedir" kaidesine riayet etmektedir.

*
**

"Filorina'lı Na   nâmile edebiyat âleminde mâruf olan bu zat, vefakârlık, büyüklere hürmetkârlık ve kadirşinaslık gibi meziyetlerile de mümtaz olan bir şairdir.

Kırk yıldanberi aruz ve hece vezinlerile güzel şiirler yazdı. Eşref mecmuasına "Bedi Mürassa" nâmı müstaarile manzumeler derc ettirerek "Abdülhak Hâmid" in

tarzına incizabını gösterdi. Bilâhare gazete ve mecmualarda pek çok manzumesi intişar etti.

Bu hassas şairin eserlerinde — başkalarınınki gibi — lâfız, mâna, vezin, kafiye hatalarına tesadüf edilmez. Umumî harb esnasında mülga Harbiye Nezaretinin, bir asker şarkısı tanzimi için açdığı müsabakayı kendine kazandıran şirin, bilhassa şu son parçası, hele son mısraı ne güzeldir:

"Dünyada da bir cennetimiz varsa vatandır
Uğrunda fida ettiğimiz cevheri candır
Aşkile şehadet, ne büyük rütbei şandır
Al dalgalı bayrak bize bir sayei hakdır
Namusı vatan namına ölmek yaşamaktır".

Nâzım'a — ne maksadla olursa olsun — sataşanların acaba kaçı bu sözleri söyleyebilir?

Cenab Şehabüddin hakkında tanzim ettiği ve bir mecmuaya dercettirerek bana gönderdiği hazin ve dilnişin mersiyenin altına — yine o vezinde — şu kıt'ayı yazub iade etmişdim:

"Senin ruhlu sözlerinden, ölenin
Eğer ruhu şâd olmazsa şaşarım
Cenab, der ki: Nâzım gibi şairin
Sözlerile ebediyyen yaşarım"

11 Mart 1934

Nâzım "Türk şiir kıralı" unvanını almasının esbabını "Türk şiir kırallığı neden ve nasıl doğmuşdur" ismile 1934 te neşrettiği risalede mufassalen söylemektedir.

"Cümhuriyet" gazetesile neşrettiği kıt'ada:

"Kırallık" değil, "Kır al" lığın namına imza atarım[1]
Cümhuriyet devrinde ben, sanmayın kırallığa daldım
Yüksek şiir mevkiini çekemiyenlerin bana
Haksız hücumunu kırdım, haklı zaferimi aldım".

Ve bana gönderdiği mektubların birinde de:

"... Hakkımda çok haksız tarizat ve istihkarata kalkışan ebteranı irfana karşı — sayei Mütealde — her suretle üstün bulunan edebî haysiyetimi müdafaa gibi bir ıztırarı mutlakla tabiaten bir "Kıra[l]" kesilen Filorinalı Nâzım" zatı kemalâtkârileri gibi her suretle mukaddiri fazail bir üstadı bimuadil huzurunda bulundukca daima vaz'ı minnet ve tazim almakla hakikaten iğtirardar ve itilâkar olur[1]. § Hülâsatülhülâsa olarak arz edeyim ki şiir kırallığım, alay yüzünden doğan çok ulvi ve edebî bir hakkımın mükâfatı sayılabilecek bir hakikatin ebedî zaferini taşıyan ebedî ve tarihi bir namı fahrımdır ve bu da nesli hal ve istikbalimizin en ziyade tenvirine medar olabilmek üzere

---

[1] Bence "Kıral" lık değil, "Kır al" lık Nâzım için daha haşmetli bir namı zafer ittisamdır.
[2] "Şiir Kıralı" tevazuda ileri gitmiş.

memleketimizde ilk defa çıkmakda olan kemalli bir eserin [Son asır Türk Şairleri] taahhüre uğrıyan neşrini tesri ve ikmalini temin çırpınışile millet ve memleket hayrine masruf bir teşebbüsün karşısında muhterem matbuat arkadaşlarımızdan bir iki zatın beklenilmiyen istihkarî vazıları üzerine edebî haysiyetimi sırf müdafaa ıztırarından doğmuş bir mükâfatı hakdır diyebilirim. Buna nazaran "Türk şiir kıralı" unvanımın "Son asır Türk Şairleri" nde bir yadı tarihî şeklinde anılışında hiçbir mahzur yokdur ve olmaması da pek tabiî bir şeydir".

diyor.

*
**

BASILMIŞ ESERLERİ

1 — Sünbülüstanı musiki. 2 — Zafer teraneleri. 3 — Terennümler, teellümler. — 4 — Nef'î ve Fikretin büyük ruhlarına. 5 — Yadigârı Fikret. 6 — Hatıratı meşahir. 7 — Ziya Gök Albın tabutu huzurunda. 8 — Cümhuriyet marşları. 9 — Türkün büyük zaferi. 10 — Şairi âzamımızı tebcil. 11 — Ebediyet yolunda bir hitabe. 12 — Türk Şiir Kırallığı neden ve nasıl doğmuştur.

9 eylûl 1937 de Üsküdar yangınında — manzum ve mensur — altı eseri yanmışdır. Bunlar arasında "497" kıt'adan mürekkeb olan "Zili Makber" in de dörtde üçü mahvolmuşdur. Sonradan toplıyabildiği "165" kıt'a ile "manzum Dil Kılavuzu" gibi basılmıyan 41 eserini Üsküdarda Selim Ağa kütüphanesine ihda etmiştir.

*
**

"ZEYLİ MAKBER" İN SONUNDAN BİRKAÇ KIT'A

Her gün doğuşunda var parıltın
Handen kesilir ufukda altın
Dünyayı saran nikabı ye'sin
Her gün batısında toprak altın

§

Gökden süzülen bakışlarından
Her çağlayanın akışlarından
Eşvakını sezmemek ne mümkün
Gülşende çiçek takışlarından

§

Ezharı bahara tâbın urmuş
Bir saltanatı rebia kurmuş
Sihri ferinin bu cünbişile
Bülbüller ötüb de raksa durmuş

§

Zanbaklar içinde gizli ruhun
Her lâle, nişanei curuhun
Mehparelerin başında güller
Yaz mevsimi parlıyan şükuhun

§

Gülbünleri süsleyen semenler
Kırlarda gülümsiyen çemenler
Zerratı hayatının özünden
Gaşyi heyecanla nur emenler

§

Sislerde bükâyı rikkatin var
Yaslarda açan hakikatın var
Hiç sönmiyecek nigârı hüsnün
Toprakda zuhûrı hilkatin var

§

Dönmüşde güzelliğin esire
Konmuş gibidir likayı mihre
Hayret veriyor füsuni gaybın
İnsan bayılır o tatlı sihre

§

Yakutı lebin ki nokta nokta
Her gün belirir, güler şafakda
Kızgın kederin başımda tac dır
Kaldın bana gerçi sen uzakda

⁂

"Abdülhak Hâmid'e Mersiye" adlı[1] ve 206 mısralı eserinden birkaç parça:

Hâmid de mi eyvah	Göz yumdu hayate
Etrafını ervah	Etmekde ihata

§

---

[1] Şair bu eserine yazdığı "Başlangıc" da diyor ki:

" . . . Bazı değerli mukaddirlerimizin takdir ve tabirleri vechile başdan başa pürüzsüz ve âdeta uçucu bir ahenk içinde dalgalanan bu şiir çağlıyanının göz alıcı ve gönüller çekici güzellikleri havi bir örneğini Türk edebiyatı ve edebiyat tarihi bu güne kadar görmediği, kaydetmediği ve edemediği muhakkakdı".

Dün sen göz açıkdın
Balâlara çıkdın

Son uykuna yatdın
Ukbaya kol atdın

§

Deryalara sığmaz
Ummanlara konmuş

Bir göz yaşımızsın
Yalçın başımızsın

§

Dünyaları sarsan
Hem kül kesilirsin

Feryadımı duysan
Hem gül kesilirsin

§

Hem ordu, hükûmet
Erkânı da elbet
Tebciline koşdu

Hem koskoca millet
Genclikle müeyyed
Tazim ile coşdu

§

Ey namütenahi
Kalk durma muamma

Varlık yüce sima
Göz aç koca dahi

§

Daldın yine coşdun
Ruhan yücelirken

Hallâkına koşdun
Şems oldu eriken

§

Geçmişde eşin yok
Ati öpecek çok

Gelmişde de teksin
Parlak bir eteksin

§

Göz yaşlarım aksın
Yaksın beni yaksın

Tâ haşre varınca
Rüyanı sarınca

NEBİL

Hâfız Mehmed Nebil [Bey], esbak müneccim başı Osman Saib Efendinin oğludur. Annesi, sadrı esbak Nailî Abdullah Paşa ahfadından şair Nebil Beyin kızı Şerife Samiye, onun da annesi — Şeyhülislâm Aşır Efendi Zâde Mehmed Hafid Efendinin kızı — Şerife Nakıye Hanımdır.

Nebil 1842 [1258 H.] de İstanbul'da doğdu. Teyzesi Şeref Hanım, şu tarihi söyledi:

"Vücude geldiği dem söyledim mucemle tam tarih
Bugün doğdu Nebil Bey meh gibi dünyaye hamdolsun".

Sıbyan mektebinde okudu. 1852 [1268 H.] de — emsâli gibi — İstanbul ruusu verildi, on yaşında müderrisini kiramdan oldu.

Yenikapu Mevlevîhanesi şeyhi Osman Salâhüddin Dede Efendiden sikke geydi. O dergâhta nay taallüm etti. On üç yaşında Kurânı Kerimi hıfzeyledi. Valide Rüşdî mektebine devam ile şehadetnâme ve talik hattı meşk ederek "ketebe" aldı. Hususî surette tederrüs etti.

Meşihat Mektubî Kalemine girdi. 1867 [1284 H.] de maliye memurlarından Ârif Efendinin kızı Tevhide Hanımla evlendi.

1876 [1293 H.] de Gümüşhane niyabetine tâyin olundu. Müddetini bitirdikten sonra — Rus harbi esnasında — Trabzon'da birkaç ay oturdu. Ünye niyabetine nasbedildi.

1880 [1297 H.] de İstanbul'a geldi. 1883 [1300 H.] de Selânik mevleviyetini ihraz eyledi. Dört sene İstanbul'da kaldı. Mukavelât muharrirliğile Ayvacık kazasına gitti.

1889 [Ramazan 1307] de kalb illetinden Ayvacık'da vefat etti.

Torununun zevci Trabzon'lu şair Hamamî oğlu Bay İhsan, yazub bana verdiği tercemei halde diyor ki:

"Nebil Bey, tabiaten mustağni, zevk ve işrete münhemik, şuh ve zarif idi. Vefatında aile efradından kimse bulunmadığı içün âsarı yabancı ellere geçti. Eş'arından bir kısmını ehibbasından ve rüsumat memurlarından Vasıf Bey "Külliyatı Miri Nebil" ismile topladı. Bu divan, bilâhare Nebil Beyin oğlu Galib Bahtiyar Beyin eline geçti. Her sahifesi yirmi beş beyitten "124" büyük sahifedir. Ebyatın mecmuu "2793" tür. Muhteveyatın bazı evrak ve kütübten istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Külliyat, bir tevhid ve Na't ile başlıyor. Müteakıben "Mukaddimei Hikâyei Dil" serlevhasile "476" beyti havi ve "Hicrü Visal" unvanlı ve mesnevî tarzında âşıkane bir sergüzeşt devam ediyor. 1299 da ikmal edilen bu manzumede on altı gazel iradolunmuştur. Külliyatda karışık suretde "40" gazel, iki mersiye, kısmen hezil ve hecivden ibaret "44" terci ve tahmis ve saire, yine bu kabilden "16" manzume, "30" tarih, "11" şarkı, "37" kıt'a, "12" müfred beyit mevcuddur. Hırkai şerifde Akşemsüddin mahlesinde Sultan Abdülmecid tarafından Osman Saib Efendiye ihsan olunan Taşkonak'da perakende evrak arasında Nebil Beyin talik yazısile —evveli ve âhırı noksan olarak bulduğum— diğer mecmuası, ekseriyetle nevhevesliği zemanına aid ve gayri müretteb "51" gazel, "23" terkib ve manzume, "22" kıt'a, "14" şarkı, "74" tarih, "51" beyit ve matlaı hâvidir."

***

GAZEL

Zâtı vahdetten nişandır vechi pâki dilrüba
Kavsi kudretten bedeldir ebruanı mehlika
Tiri sertizi kazadır gamzei dilduzlar
Çeşmi mahmur üzre olmuş her biri ayni belâ
Gonceler açmış o nahli nevşüküfte al al
Turresi olmuş o bağı hüsne bir zılli hüma
Kameti tubayı vuslattır, hıramı fitnehiz
Saedi siminidir şahı güli hayret feza
Nafesinden ahuanı çin olular hıssaçin
Hırzıcan eyler anınçün miski hep bayügeda
Hâsılı bir heykeli nurı mücessemdir Nebil
Bikusur anı Huda halkeylemiş sertabepa

***

Yâre sun sâki şarabı nabdan
Kim açılsun çeşmi mesti habdan
Serfüru kıl zahida meyhaneye
Gör neler var ande şeyhu şabdan

Piri meyden eyle tahsili edeb
Vazgeç ol surî olan adabdan
Camii hüsne nazar kıl subhu şam
Kaçma münkir mescidü mihrabdan
Ketmi raz it, eyleme ifşa Nabil
Şefkat umma dehrde ahbabdan

NECA

Şeyh İsmail Neca [Paşa], Südlice Tekkesi Şeyhi Süleyman Sıdkı Efendinin oğludur. 1819 [1234 H.] de Südlice'de doğdu.

Tahsili ilim etti. Sa'diye tarikında sülûki ikmal eylediğinden babası, hilâfet verdi. Asker mesleğine girdi, terakki etti. Rus muharebesinde mirlivalıkla "Gözlüve" topcu kumandanlığında bulundu. Bu harbe dair Fransızlar tarafından yazılan eserde "Naci Paşa" nâmile yâd ve mahirane hizmetleri takdir olunan zat, Neca Paşadır.

Bilâhare tekaüdü ihtiyar ve babasının ve ceddinin mesleğine avdetle inziva etti. 1893 [1310 H.] da İstanbul'daki evinde vefat eyledi. Südlice tekkesinin haziresine defnolundu.

Arab, Fürs ve Nemse lisanlarına vâkıf idi. Topculuğa dair bazı âsar terceme etti. Fakat tabedilemedi, şunun bunun elinde kaldı. Türkce ve Fürsce eş'arı da zâyi oldu. Bazan ziyaa lâyık olan eserler zâyi oluyor!

*
* *

GAZEL

Mihri ruyinden mi tabım ateşi dilden midir
Bülbülün feryadı bilmem har mı, gülden midir
Öyle mestoldum ki geçdim kaydi namü nenkden
Nerkis sâki mi, ya destindeki mülden midir
Bostan'da şimdi bir hoşbu muattar eyledi
Gönlümü âya ki zülfünden mi sünbülden midir
Gerdenin bükmüşsün ey gonce neden mahzunsun
Iztırabın yoksa âhü zar bülbülden midir
Lûtfedib yarın Neca bir buse vadetti veli
Bilmezim maksudunu lebden mi, kâkülden midir

*
* *

Ger fekki dehan eylese ol gencei ahmer
Elhanı ede bülbüli şeydayı mükedder
Ruyin gibi keşfeyleyemez kasveti kalbi
Hurşid heman etse de afakı münevver

Gûya ki nişan simtenin hurı cinandan
Bimislü bedel tal'atın ey ruhı musavver
Müstagnii gülzarı cinan etti beni çün
Buyı güli ruhsarına dil oldu musahhar
Yarab nazar it hali perişanı Neca'ye
Olmuştur anın cismi gumum ile muhammer

⁂

از سر کویش صبا بگذشت اکنون باغها
بوی زلف آورد و زد بر برگ لاله داغها
غنچه چاك جامه كرد بلبل چنان فریاد كرد
عكس الحانش بگوش من برفت از راغها
کی شکست آید زیر قوقنوس راسام آمده ست
من چو قوقنوس سوختم از عشق تو با کاغها
قدر قند طوطی شناسد زاهدا خودبین مباش
جیفه بهتر می نماید طعمه دال و راغها
چشم دارد که نجا تا همت تحسین را
شد پرستان خیال آغاز كرد برلاغها

NECİB

İbrahim Necib [Bey], reisülulema ve nakibüleşraf Kıbrıslı Hasan Tahsin Beyin oğludur. 1823 [1238 H.] de doğdu.

Tarikı ilmiye intisab etti. Hayli müddet vilâyetlerde niyabetlerde bulunduktan sonra adliye mesleğine girdi. Bidayet ve istinaf mahkemeleri riyasetlerinde istihdam olundu. Son memuriyeti, Cezairi Bahrisefid İstinaf Ceza Mahkemesi Riyasetidir. İlmî meratibden İstanbul pâyesini ihraz eyledi.

18 Temmuz 1902 [Rebiulâhir 1320] de Rados'da vefat etti. Orada medfundur. Rind meşreb idi. Bazı manzumeleri, kızının oğlu Bay Doktor Ali Fuad'ın nezdindedir.

GAZEL

Bülbül demi gül mevsimidir ey seri huban
Gel bezmi deme eyliyelim zevki firavan
Ey sakii mül, ruhları gül, kâküli sünbül
Arzu ediyor rüyeti didarını rindan
Ey mahı dırahşanı felek mertebe bil ki
Hiç var mıdır âlemde sana olamaya hayran
Ebru ve siyeh çeşmin ile tatlı nigâhın
Mecburı haya! eylemede âşıkı her an
Söz dinler isen gösterelim rahı vefayı
Zira revişin kılmada yaranı perişan
Ağyâre kulak asmıyarak eyle Necibi
Dildadei firkat zededir vaslına şayan

§

Bu cayı bivefada inşirahı tam kabil mi
Huzurı dille imrarı demü eyyam kabil mı
Gülü mül, sünbülü bülbül deminden müstefid olmak
Aceb mümkin midir faslı beharı ram kabil mi
Medarı defi efkâr olmak üzere bezmi işretde
Bu şeb desti dilâradan dolu bir cam kabil mi

Nedendir taliimden gördüğüm envaı tazyıkat
O yâre arzedib esbabı istilâm kabil mi
Sebükmağzan ile bahse girişme iltizam eyle
Sükûti, rahı aşkta zahidi ilzam kabil mi
Demi geldi Neciba verdi ranayı dilâraye
Meramı andelibi eylemek ifham kabil mi

Mücerrebdir kişinin fartı hırsü sui amali
Muhalif ruzgâre uğradır keştii âmali

NECİB

Namık Necib Onur, Sarıoğlu Ali Ağa namında bir çiftçinin oğludur. 1882 de Gümüşhacı köyü kazasının bir köyünde doğdu.

Pek küçük iken babası vefat etti, mekteb ve medresede biraz okudu. İstanbul'a geldi. Bir askerî mektebe girdi. Az müddetde mekteb lağvedildiğinden matbaalara intisab etti. Kimsesizlik ve fakirlik sebebile neharî bir mektebe devama imkân bulamadı. Kendi kendine çalışub okumağa mecbur oldu.

Namık Kemal merhumun "Muzır" addolunan eserlerini mütalea ettiğinden dolayı 1905 de tevkif ve muahharen Hakkâri'ye nefyedildi.

Meşrutiyetin ilânında menfadan döndü. Bir nahiye kâtibliğine tâyin kılındı. Muhtelif tarihlerde Amasya Maarif Müfettişliğinde, Tahrirat Kalemi ser müsevvidliğinde, Sıvas ve Amasya Umumî Meclis Âzalığında, Muhasebei Hususiye ve iki defa Amasya Evkaf Müdürlüklerinde bulundu. Amasya Evkaf Müdürlüğünün lâğvı üzerine Beyoğlu Vakıflar Müdürlüğü mebani mümeyyizliğine tâyin kılındı. Üç seneden fazla Amasya gazetesini neşreyledi.

Hakkâri'de iken yazub «طرح» nâmı altında topladığı manzumeler 1910 da Trabzon'da Meşveret matbaasında basıldı. Gazete ve mecmualarla neşrettiği manzume ve makaleler ve menfa hayatına aid "Geçmiş Günlerim" isimli eser, kitab halinde bastırılamadı.

Yetimlikle başlıyan hayatını, tazyik eden mihnetler ve mahrumiyetlere rağmen iktisab edebildiği malûmat ile yazdığı manzumeler, saadet ve refahet içinde yetişen ve yaşıyanlardan ekserinin yazılarından daha düzgün olduğu için takdire lâyıktır.

***

ŞİİRİ FÂNİ

Bu ibretgâha kim vardır ki, gelmiş, paydar olmuş
Ne efserler nügûn olmuş, ne serler pür gubar olmuş
Kırılmış, parçalanmış camı cem, miratı İskender
Yıkılmış takı Kisra, tahtı Kayser tarümar olmuş
Evet Efrasiyabın kasrı viranında baykuşlar
Tarabgâhında Şeddadın örümcek perdedar olmuş
Medayin, estahar, Babil gibi mamureler hâlâ
Serapa binişan olmuş, birer müdhiş mezar olmuş
Felâtunun, Aristo'nun vesair ehli irfanın
Münevver magzı feyyazı gıdayi murumar olmuş
Sanırsın bir kefen almak heman dönmek içün gelmiş
Beşer, endişei avdetle herdem bikarar olmuş
Cihan bir damı sihrengiz.. Ecel, sayyadı biinsaf
Zevilervah o sayyadın elinde bir şikâr olmuş
Beka bâki içündür.. Masiva bilcümle fânidir
Zemanın inkılâbından bu mâna aşikâr olmuş
Sen ey habide gafil yolcu! Bidar ol, tedarük gör
Çalınmış kûsi rıhlet, hem vakit nısfünnehar olmuş

*
* *

DİLEK

İstemem, âlemde hiçbir kimse giryan olmasın
Sineler neş'eyle dolsun, beyti ahzan olmasın
Dehri gark etmek içün kâfi gelir bir damla yaş
Düşmesin tek damla yaş, bir öyle tufan olmasın
Muhteremdir bir gönül, zira hakikî Kâbe'dir
Bir gönül incinmesin, bir kâbe viran olmasın
Neş'eden doğmuş bulunsun kuşların avazesi
Her sada bir şevkı tefsir etsin efgan olmasın
İhtiyacın ıztırabından halâs olsun beşer
Kimse, yareb, nan içün âlemde nalân olmasın
Esmesin hiç fitne tahrik eyliyen bir rüzgâr
Bestelenmiş zülfü cananın perişan olmasın
Derdü illet yazmasın kamusı hiçbir milletin
Kimse muztar kalmasın, muhtacı derman olmasın
Her doğarken bir saadet nuru neşretsin güneş

Kimsenin gönlünde gam, ruhunda hicran olmasın
Gerçi bir vahi dilekdir şübhesiz emma yine
İstemem âlemde hiçbir kimse giryan olmasın...

⁂

BİR MERSİYE

Yatub kollarında öleyim derdim
Aksi zuhûr etti dilek sevgilim
Ölürken yüzüne güleyim derdim
Benden evvel gitdin, melek sevgilim.

§

Ruhumdan ayrıldım nasıl yaşarım?
Doğrusu bu hale ben de şaşarım!
Tenha köşelerde kaynar, coşarım
Kader böyle imiş demek sevgilim.

§

Genc idin, güzeldin aldırdım seni,
Bozuldu ömrümün bağı, gülşeni.
Fırakınla yanar görenler beni
Derler ki: (Tehammül gerek) sevgilim.

§

Semâlar üstüme yıkıldı sandım
Bağırdım, inledim, ağladım, yandım.
Bilmem ki bu derde nasıl dayandım
Meğer taşdan imiş yürek sevgilim.

§

Silinmez kalbimden aşkının izi
Gönülden severdik birbirimizi
Galiba gördü de kıskandı bizi
Âkıbet ayırdı felek sevgilim.

NECMÜDDİN

Necmüddin Ak Hasan oğlu, Samsun Tütün Fabrikası Müdürlüğünden mütekaid, Tarikatı Kadiriye meşayihinden ve dâva vekillerinden Veysî Efendinin oğludur. 1897 de Samsun'da doğdu. Samsun mekteblerinde okudu. Oranın Sultanî mektebinden Harbiye mektebine nakledrek ihtiyat zabiti oldu.

Millî Mücadelede Anadolu'ya geçti. 1928 de Ankara Maliye Mektebinden mezun oldu. Bafra ve Amasya Mal Müdürlüğünde bulundu. Muahharen Beyoğlu'nda Tahakkuk Dairesine nakli hizmet etdi.

Anadolu gazetelerile neşrettiği manzumelerden müteşekkil "Bir Büket Şiirim" ile "Yar" adlı küçük şiir mecmuası ve "Bir Muaşakanın Sonu" namındaki romanı, "Mavi Alevler" ve "Güneş" isimli manzum eserleri Amasya'da basıldı.

*
* *

İÇLİ BİR KIZ LİSANINDAN

Pek küçükdüm bana annem dedi ki
Şu çemenzarde gezüb eğlenelim
Güneş etrafa saçarken nurlar
Bir sıcak buse uyandırdı beni
Gözümü okşayarak mavi semâ
Kardeşim irken uyanmışdı bile
Gülerek biz, yedik içtik mutad
O gün akşam gezerek mesti mesar
Yavru bir kuş dala konmuş ötüyor
Bir taş atdı kuşa, derhal haylaz

Şu lâtif bir günü kaybetmiyelim
Açılır, neşelenirdik belki
Ki ziyası ne kadar cazibedar
Annemin birden işittim sesini
Neşe virdi içime badi saba
Kalkub indik yemeğe annemle
O zeman her gün idik hür, dilşad
Eyledik bağçede bir yerde karar
Bir çocuk, kuşcağızı ürküdüyor
Çırpınup etdi zemine pervaz

Acı feryadı hüzün virdi bana
Merhametsizce bir el kuşcağzı
Garbin ufkunda görünmüştü o dem
Çekilirken eve ben herkesle
Gece evde uyuyorken bir kuş
Etdi zira tanıdım yavrucuğu
Beni etdikce hazin ses takib

O kuşun kalbine girdim gûya
Getirüb kalbime vermişti sızı
Bir kızıl renk bana vermişdi elem
Bir idim ah! o elemsiz sesle
Nağamatı beni mahzun, medhuş
Olamaz hali esirden aşağı
Ruhumu eyledi her şey tazib

22 Mart 1926

*
**

GÜZELİM

Şiir sen, şairi ben güzelim
O cazib iri mavi gözlerin
Ruhumda daim eyler ihtizaz
Sen gülsün, ben bülbülüm, meleğim
Bakışın yüreğimde iz eder
Neş'eli mahabbetli olunca
Ne çare bu hayata atıldık
Bu kesif heyecanlı hayatın
Gamını zevk ederek yaşamak

Seninle yaşamakdır emelim
O munis, heyecanlı sözlerin
Sonra da takib eder cilve, naz
Sende hiç tebah olmaz emeğim
Sevginle uzak kalır her keder
Olursun nazarımda bir gonca
Bu fâni izdihama katıldık
Açmaktır kapısını necatın
Yaşamak herkes için bu bir hak

6 Nisan 1923

NEDİM

Mahmud Nedim [Paşa] Şam ve Bağdad valiliklerinde bulunmuş olan vüzeradan Gürcü Mehmed Necib Paşanın oğludur. 1818 [1233 H.] de İstanbul'da doğdu.

O devrin usulünce tahsili ilim ettikten sonra Sadaret Mektubî, daha sonra Âmedî Kalemlerine girdi. Damad Said Paşanın ilk seraskerliğinde divan kâtibi oldu.

Muahharen Sadaret Mektubî Muavinliğine, Mektubculuğuna, Amedciliğe, Divanı Hümayun Beylikciliğine, Sadaret ve Hariciye Müsteşarlıklarına tâyin olundu.

"Hasbihal" unvanlı manzumesinde diyor ki:

"Birinci veliyünniamdır Fuad[1]
İkincisi Âlii[2] mutilmurad
Bana oldular işte bunlar delil
Reşidi[3] kâmkâre oldum dahil
İltica edüb Babıâlisine
Anın dahil oldum mevalisine
§ Neye mâlik oldumsa devlette heb
Anın lûtfu ihsanıdır biteab".

1855 [1271 H.] de rütbei vezaretle Sayda valisi oldu. Cevdet Paşa "Marızat" da diyor ki:

" . . . Mahmud Nedim Bey, pek mütelevvin bir zat olub hattâ Reşid Paşa, bir gün anın mişvarından canı sıkılarak "bizim mektubcu bey, cıvık sabuna benzer, ne anınla el yıkanır, ne de çamaşıra

---

[1] Keçeci zade Fuad Paşa.

[2] Âlî Paşa.

[3] Mustafa Reşid Paşa.

gelir" demişdi. Bu cihetle terakki edemeyüb hariciye müsteşarlığında kalmışdı. Fransa sefareti, Reşid Paşa aleyhine düşdüğünden anın sukutunu istidlâl ederek Rıza Paşa tarafına semer devirmişdi. Bari rütbei vezaret almak üzere valilik istidasında bulunmakla Sayda valiliği tevcih olundu. Rıza Paşa ile Safveti Paşanın iltizamatdan dolayı birçok işleri meclisi valâya düşüb reis Kâmil Paşa[1], anların na meşrû işlerini tervic etmezdi. Rıza Paşa, bu işleri tervic etmek üzere Mahmud Nedim Paşayı meclisi vâlâ reisi etdirmek için Reşid Paşaya açmış ise de Reşid Paşa, bu dakikaları tefattun etmekle ana müsaade etmedi".

Beyrut gümrüğünün iltizamı şirketinden dolayı hakkında müfteriyatda bulunulduğundan bahsile diğer vilâyete tahvilini istida ettiğinden 1856 [1272 H.] da Şam, 1857 [1273 H.] de İzmir valiliklerine, Meclisi Tanzimat Âzalığına, Fuad Paşanın muvakkaten Paris'e gittiğinde Hariciye Nezareti Vekâletine nasbolundu.

Cevdet Paşa, diyor ki:

"Mahmud Paşa ahvali aklâme ve efkân Babıâli'ye vâkıf ise de mevaddı hukukiyede malûmatı olmadığından kavanin ve nizamata aid olan işlerde kendisine muavenet[2] olunması kullarına emrolunmuş idüğünden ekseri eyyamda anınla görüşerek müdavelei efkâr eylerdik".

1859 [1275 H.] da Ticaret Nezaretine, 1860 [19 Zilhicce 1276] da Trablusıgarb valiliğine tâyin kılındı. Senelerce orada kaldı.

Âlî Paşanın mergubu iken bihakkın mağdubu olarak azledildi. İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra Meclisi Vâlâ Âzalığına, 1867 [1284 H.] de Deavi Nezaretine, yine o senenin sonlarında — ikinci defa — Sadaret Müsteşarlığına nasbedildi.

Sadrı esbak Said Paşa merhum söyledi:

"Sağır Ahmed Bey zade Mehmed Bey[3] Yeni Osmanlılar cemiyetinin müessislerinden idi. Trablusıgarb valisi bulunan amcesi Mahmud Nedim Paşayı sadarete getirmek emelinde idi. Mahmud Paşa da cemiyete teşvikatda bulunuyordu. Cemiyet azasının Çırpıcı çayırındaki müzakeratını Ayetullah Bey[3], pederi Subhi Beye [Paşa] anlatdı. O da Âlî Paşaya haber verdirdi. Subhi Bey, mükâfaten Maarif nazaretine tayin olundu. Mahmud Paşa, valilikden azledilerek tedib için İstanbula getirildi. Doğruca Âlî Paşanın konağına gitdi. Paşa, huzuruna kabul etmedi "Affı âliye mazhar olmadıkca buradan çıkmıyacağım" diyerek bir odaya kapandı. Bir iki gece konakda yatdı. Âlî Paşa, aciz kalub kabul etdi. Mahmud Paşa, ne söyledise söyledi, affe nail oldu. Memuriyete tayin olundu. Âlî Paşaya hulûl etti, teveccühünü yeniden kazandı. Âlî Paşa Giridde iken meclisi vükelâda söylenilen sözleri — bazı ilâvelerle — ihbar edermiş. Hattâ meclisde Yusüf Kâmil Paşa "Âlî Paşa, Girid meselesini halletmeden dönerse kadınlar bile arabasına toprak saçar" dediğinden Mahmud Paşa, bunu "kadınlar bile arabasına sı . . . " suretinde yazarak aralarını bozmuş. Âlî Paşa, İstanbula geldi. Meclisi valâyı dağıdub şûrayı devleti teşkil ve Midhat Paşayı reis nasbetdirdi. Mahmud Paşa, günden güne Âlî Paşanın emniyet ve teveccühünü kazandı. O vasıta ile padişaha da çatdı".

---

[1] Yusüf Kâmil Paşa.

[2] Ne garib şey, mevaddı hukukiyeye vâkıf ve yol göstericiye gayri muhtac birini o hizmete tayin etmek kabil olamaz mıydı?

[3] 943 ve 149 uncu sahifelerdeki tercemei hallerinde cemiyet meselesine dair malûmat vardır.

Rivayet olunduğuna göre Sadaret Müsteşarlığına tâyininde Şûrayı Devlet ve Divanı Ahkâmı Adliye riyasetlerine ve Maarif Nezaretine nasbolunan Midhat, Cevdet ve Safvet Paşalarla beraber teşekkür için huzura girdiklerinde Sultan Abdülaziz, bahriye, yahud diğer bir mesele hakkında birer birer reylerini sorarak nöbet, Mahmud Paşaya gelince onun söylediği sözleri takdir ve müteakiben yalnız olarak huzuruna celb ile iltifat eder. Bir hafta sonra Hakkı Paşa, vefat ettiğinden 1867 [19 Zilkide 1284] de Bahriye Nezaretine tâyin kılındı.

Padişah, umuru bahriyeye pek ziyade ehemmiyet verdiğinden Mahmud Paşa, arzuya muvafık surette hizmet ve bu sebeble takviyei nisbet etti.

Serasker Hüseyin Avni Paşanın maaşı artırıldığından kendi maaşının da artırılması hakkındaki talebini Âlî Paşa, is'af etmediğinden doğrudan doğruya saraya müracaatle irade istihsal eyledi.

Âli Paşa, vükelânın sarayla münasibette bulunmalarını ötedenberi hoş görmediğinden Mahmud Paşa hakkındaki teveccühüne halel geldi. Mahmud Paşa, Cuma günleri Âlî Paşanın yalısına giderek tenhada dizlerine kapanır, teveccühünün iadesini niyaz ve oğlu Ali Fuad Beye de arzı ihlâs edermiş, bu suretle Âlî Paşayı idare ederek saraya olan nisbetini ihlâl ettirmemiye çalışırmış.

Hattâ Midhat Paşa da "Mirâtı Hayret" de:

" . . . Âlî Paşanın kuvvei akliye ve kalemiyesine karşı Mahmud Paşanın icrayı muhalefet ve husumet için sermayesi olmadığından yalnız me'lûf olduğu mizacı münafikanesi üzere bir tarafdan Âlî Paşaya ifratı müdahene ile diğer tarafdan padişahı meslekü müstebiddanesinde ve Âlî Paşanın teşebbüsatı aleyhinde teşcia çalışarak bütün efkârını bozmuşdur".

diyor.

Âlî Paşanın hastalığının imtidadı, Mahmud Paşanın saraya rabıtasını büsbütün takviye etti. Paşanın vefatında 1871 [22 Cümadelâhire 1288] de makamı sadarete nasbolundu.

Bazılar, Âlî Paşanın tavsiyesile o makama getirildiğini zannetmişlerse de bunu teyid edecek bir vesika yoktur. Âlî Paşanın, bazı mahremlerine "Bizden sonra sadarete Mahmud Nedim Paşanın gelmesi muhtemildir" demesi, o zannı tevlid etmiş olsa gerektir.

Mahmud Paşanın, makama gelince Âlî Paşaya mensub olanları, hizmetlerinden atması, Âlî Paşanın yüz vermediği âdemleri tutması da onun tavsiyesile sadarete nail olmadığını teyid edebilir.

Hüseyin Avni Paşanın yaverliğinde bulunan Naim Paşa nakleyledi:

"Âlî Paşa vefatından birkaç gün evvel Hüseyin Avni Paşayı celbederek "benim hayatımdan ümid yoktur, belki birkaç gün kadar vefat ederim. Mahmud Nedim Paşanın sadrıazam olması melhuzdur. Aranız açıkdır, hoş geçinmeğe çalışınız" dedikden birkaç gün sonra vefat etdi. Mahmud Paşa, sadarete geldi. Hattı hümayun okunduktan sonra Hüseyin Avni Paşayı teneffüs odasına götürerek el birliğile çalışılması hakkında hayırhahane ve mahabbetkârane sözler söyledi. Müteakıben onu nefyetdirdi".

Mahmud Celâlüddin Paşa, "Mirâtı Hakikat" de diyor ki:

"Bahriye nazırı Mahmud Nedim Paşa, saraya intisab peyda ederek padişahı Âlî Paşadan tenfir eyleyüb de sadarete nailiyet için hatır ve hayale gelmez duruğı fitne engizane ve füsun ve fesane icad ve envaı menabii na meşruadan paralar takdimile mevkiinde istikrar etmiş ve bu mesleki garazkârîyi ihkâm için "Efendimiz bir padişahı müstebidsiniz, her emrü fermanınızı icraya muktedirsiniz" mealinde sözlerin ilkasile Sultan Abdülazizi bağsız arslan gibi etrafa atılub da keyfe mayeşa icrayı ahkâm etmek emeline düşürmüş olduğundan Âlî Paşa, irtihali darıbeka eyledikde Mahmud Nedim Paşa, sadarete gelüb Sultan Abdülaziz'i talim etdiği tarika sevkeyledi.."

Mahmud Paşanın sadaret mevkiine suudu, umum için musibet hükmüne geçdi. Mazülleri — arzularına muhalif olarak — taşra memuriyetlerine tâyin ve İstanbul'dan teb'id etdi. Bunları, memur oldukları mahalle varmadan azletdi. Yerlerine nasbetdiklerini de becayiş suretile memleket memleket dolaştırdı. On bir ay devam eden sadareti esnasında birçok vali, mutasarrıf, ve sair memurinin azil ve becayişinden başka beş serasker, dört bahriye, dört adliye, beş maliye nâzırı, altı tophane müşiri, beş sadaret müsteşarı, altı serasker müsteşarı azil ve nasbetdi.

Reşid Paşa Zâde Mehmed Cemil Paşa — Hariciye Nezaretine tâyin olunub İstanbul'a gelirken — Viyana'da vâki olan mülâkatda Avusturya İmparatoru Fransuva Jozef "Sizin memurlarınız, promenada girdi. Bir mevkide durmaksızın devri daimde bulunuyorlar" diyerek sadrın mecnunane icraatına tariz eylemiştir.

Maliyeyi gûya ıslâh etmek için tenkihata kalkıştı. Memurin ve ketebenin aylıklarını kesdi, fakru zarurete oğratdı. İrtikâb revac buldu.

Devletin idarî teşkilâtını karıştırdı. Hükûmetin muamelâtını karmakarışık etdi. Tanzimatı hayriye ahkâmına muhalif olarak vükelâ ve ricalden bazılarını nefy ettirerek padişaha hasımlar peyda ve kendi hakkında da âmmenin nefret ve adavetini celbeyledi.

Bir iki gün evvel Başmabeyinci Hurşid Beyin azline dair başkâtibe yazdığı tezkire, yanlışlıkla kendine getirildiğinden Hurşid Bey, Mahmud Paşayı devirmeğe hazırlanmışdı.

Bağdad'dan avdetinde Edirne valiliğine tâyin ettirdiği Midhat Paşa, teşekkür ve veda için huzura girdiğinde sadrıâzamın keyfî icraatını tafsilen arzeylediği gibi — memuriyeti mükerreren tahvil edildiğinden dolayı münfail olan — ve birlikde huzura çıkan Bosfor Mustafa Paşa ile Hurşid Bey de, Midhat Paşanın maruzatını teyid ettiklerinden Mahmud Paşa 1872 [25 Cümadelula 1289] de azil ve yerine Midhat Paşa tâyin kılındı.

Evvelce ihsan olunan tasviri hümayun, azlini müteakiben istirdad olundu. Bu tasvirin verildiği esnada amedî kalemi hülefasından Memduh Bey [Paşa] şu kıt'ayı söylemişdi:

"Bu tasviri hümayuni görenler sadrı devletde
Sanurlar bir güneşdir asümana ziybüfer vermiş

Değil pırlanta etrafında bu tasviri garranın
Cenabı Yusüf'e Cibril tacı pür güher vermiş."

Midhat Paşa, selefini tezlil ve terzil ile bir daha makamı ikbâle avdet edememesini temin için, gazetelerin, pek çirkin makaleler neşretmelerine müsaid bulundukdan başka Mahmud Nedim Paşanın icraatından müteneffir, yahud birer suretle mutazarrır olanların, geceleri kayıklarla Bebek'deki yalısının önünde toplanarak tahkir âmiz sözler söylemelerine de meydan verdi. Nümayişciler ve mizah gazeteleri:

"Ey Nedim, ey bülbüli şeyda niçün hamuşsun
Sende evvel çok nevalar, güftü gûlar var idi"

beytini ve — Mahmud Paşayı kediye benzetdiklerinden Namık Kemal [Bey] in eseri olduğu söylenen — :

Kedimin her gece böbrekle dolardı sepedi
Yok idi rahatinin, nimetinin hiç adedi
Çeşmi şehlâ nigehi farık iken nikûbedi
Kedimi gaflet ile farei idbar yedi
Yüreğim yandı buna ah kedi vah kedi"

manzumesini terennüm etdiler ve yazdılar.

Mahmud Paşa, pencerelerin perdelerini indirir ve mumları söndürür, bilmecburiye sükût ederdi.

Mabeyin Başkâtibi Âtıf Bey, "Hâtıra" da[1] gazetelerin neşriyatından bahsederken diyor ki:

" . . . Ber kerre de Kızıl ve Akyazılı Sultan diyerek uzunca bir muhavere tutdurub Kızıl Erden Mahmud Paşa, Akyazılı'dan — anın müftiliğe getirdiği — Molla Bey murad olunmuşdu. Şaraba Kızıl er ve rakıye Akyazılı tabiri istilahatı bektaşiyeden ve sadrıâzam ile müftinin tariki bektaşiye erlerinden olduğu meşhurdur. Az vakitde Midhat Paşa sadaretden infisal edüb Beylerbeyinde müsteciren ikamet eylediği sahilhaneye — mehtabe çıkar şeklinde Mahmud Paşa tarafdaranı sandallara binerek gelüb

"Aman aman Bağdadlı Cilvesi gayetle tatlı"

türküsünü çağırdıkları vakidir.

O zemanlar başkitabetde değildim. Bir gün rüfeka ile birlikde iken oda kapusundan İmam Hayrullah Efendi [Şeyhulislâm] "aman aman Bağdadlı" diyerek adeta makam ve fakat yavaşça sada ile mezkûr türküyü söyleyerek dahil oldu, vakayı hikâye eyledi".

Mahmud Paşa gördüğü hakaretlere tahammül ve padişaha hafiyen dahalet ile yalısında inziva etmiş iken Midhat Paşa, bir mesele ihdasile cezaya oğratmak için bir istikraz hisabından mukrizlere irade istihsal etmeksizin yüz bin altun komisyon vermiş diyerek Mahmud Paşayı tahtı muhakemeye aldı.

[1] Merhum, bu hatırayı benim teşvikim ve yardımımla yazdı.

Bu hususda irade sadır olmuş iken inkâr edilmesinden ve Mahmud Paşanın da padişahı tekzib etmemek için iradeyi ademi ikrarından dolayı o paranın kendinden tazminine hükmedildi. Padişah, hakikati bildiğinden tazmin cezasını affetti.

Şirvani Zâde Rüşdî Paşa, sadrıâzam olunca Mahmud Paşa, konağına gidüb eteğini öpdü ve evvelce kendini Amasya'ya nefetdirmiş olmasından mütevellid isaetinin affını reca etdi. Rüşdî Paşa, yüz vermedi. Biraz sonra Kastamoni valiliğine tâyin olundu.

Rüşdî, Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar birleşerek — zemanı sadaretindeki icraatın mazarratından dolayı — muhakeme edilmesini arzettiler. Padişah, muvafakate mecbur oldu. Mahmud Paşa, muhakeme olunmak üzere Kastamoni'den İstanbul'a davet olundu. İcraatı, iradatı seniyeye mübteni olduğu muhakeme neticesinde tebeyyün edeceğini teemmülle padişah, Mahmud Paşayı — bir hükme iktiran etmeksizin — Trabzon'a nefetti.

Menfasına gittiği esnada şu iki kıtayı söyledi:

"Bir ehli nüfuza olup muttasıl
Sakın etme tagyiri vaz'u asıl
Şiarı dirayetü mekânet budur
Ne çık başa evvel ne sonra basıl[1]"

§

"Ayşü işretleri dünyada bu devletlilerin
Kuru bir tantanadır cümle meali boşdur
Yediği darbei enduhu gamı kendi bilir
Tablin avazesi amma ki irakdan hoşdur[2]"

1873 [22 Şaban 1290] de affile Adana valiliğine tâyinine ve İstanbul'a oğramadan doğruca gitmesine irade sadır oldu.

Bir müddet sonra — Hüseyin Avni Paşanın isaetile — Rüşdî Paşa, sadaretden azil ve Haleb valiliği ile İstanbul'dan tebid edildi. Bindiği vapurun Mersin'den geçeceğini Mahmud Paşa haber alınca — vaktile vâki olan kusurlarının afvı recasına dair — gayet müstehziyane bir mektub yazarak mektubcu vesatatile vapurda Rüşdî Paşaya verdirdi.

Rüşdî Paşa, mektubu okudukdan sonra zarfın üstüne "Nabi" nin şu beytini yazub mektubcuya iade etdi:

"Ne sendendir, ne bendendir, ne çerhi kineverdendir
Bu derdi ser, humarı badei camı kaderdendir".

Mahmud Nedim Paşa, Adana valiliğinden affolunarak İstanbul'a geldi. İadei ikbal için oğraşdığı sırada Hersek ihtilâlinin iştidad etmesi ve sadrıâzam Esad Paşa,

[1] Başkalarına verdiği bu nasihatle evvelâ kendi amil olsaydı, ne kendi başını belâya sokar, ne de âmmenin başına belâ olurdu.

[2] Bu hakikati biliyordu da ne için "darbei enduh" yemeğe can atıyordı?

acz ve hayret halinde görünmesi üzerine "Hersek meselesi bir haftada hallolunacak işdir. Babıâli bunu izam ediyor" kabilinden sözler söyliyerek kendi sadarete getirilse meseleyi derhal halledeceğini padişaha isma etdi. Bunca tecribeye rağmen Sultan Abdülâziz, onun lâfına kulak vererek biraz sonra tekrar sadarete getirmek ve hasımlarile aralarını bulmak maksadile[1] 1875 [19 Receb 1292] de evvelbeevvel şûrayı devlet riyasetine ve Midhat ve Hüseyin Avni Paşaları da adliye nezaretine ve seraskerliğe nasbetdi.[2]

Mahmud Paşa, 1875 [24 Receb 1292] de —ikinci defa— makamı sadarete tâyin olundu.

"Hâtıra" da nakledildiği vechile Sultan Abdülâziz, Âtıf Beye "Mahmud Paşa, yalancı bir âdemdir. Hirş ile Âlî Paşa zemanında yapılan demiryolu mukavelesini muzırdır deyu feshedib Rumeli'nin yeniden fethine bais oldum deyu mubahat eyledi ve etrafdan müddeasını teyid için teşekkürler, mazbatalar yağdırdı. Halbuki kizbi zuhûr ederek sonraki tesviyenin şenaati meydana çıkdı ve şeamet ve süi tedbirinden yollar da noksan kaldı. Üç günde bir seraskeri, sair vükelâyı ve memurları tebdile, hattâ kurenamıza kadar müdahaleye kıyam eder vehham ve mütelevvindir" dediği gecenin ertesi günü —şaşılığından dolayı "Kör Mahmud Paşa" nâmile anılan— o âdemi evvelki acı tecribeye ve hakkındaki itimadsızlığına rağmen tekrar mevkii iktidare getirmesi, her suretle şayanı hayrettir. Demek ki kaza gelince, göz görmez oluyor[3]...

Hersek ihtilâli ve Sırbistan ve Bulgaristan'ın isyana hazırlanması sebebile silâh altına alınan askerin masarifine ve esasen mevcud olan büdce açığına karşılık bulmak maksadile Mahmud Paşa, haricî borcların ve eshamın faizile re'sülmalleri tahsisatını yarıya indirmeğe karar verib keyfiyeti ilân etmesi üzerine dahilde ve haricde herkes, hayret ve dehşet içinde kaldı. Bu yüzden tebaadan pek çok kimsenin de serveti mahvoldu.

İngiltere ve Fransa'da senedat hamilleri, Osmanlı sefirlerini tahkire ve gazeteler "Türkler bizi dolandırıb altınlarımızı sefahet uğrunda telef etdiler. Bunların bekası, Avrupa'ya muzırdır" mealinde şiddetli makaleler yazmağa başladılar.

O sıralarda Avret Hisarı ahalisinden bir Bulgar kızı, ihtida için Selâniğe geldiğinde Amerika konsolosu tarafından cebren kaçırıldığından müslim ahali, toplanarak kızı istediler ve yanlarına gelen Fransa ve Almanya konsoloslarını katl et-

---

1 "Zehi tasavvurı batıl, zehi hayali muhal!"

2 O esnada padişah, Yıldız Sarayında bulunduğundan teşekkür için üçü birlikte bahren Beşiktaşa gelmişler. Mahmud Nedim Paşa, arabaya binmeyib Yıldıza doğru yürümeğe başlayınca berikilere hayret geldiğini görerek gayet tabiî bir tavırla "Ben, veliyyi nimet efendimizin ikamet buyurdukları bir mahalli âliye araba ile gidemem" demiş ve arkadaşlarını terlere garkederek Yıldıza kadar yürümeğe mecbur etmiştir.

3 اذا جاء القضاء عمى البصر.

diler. Bunun üzerine düveli muazzama, Selânik limanına harb gemileri gönderdiler. Bu suretle pek mühim bir siyasî mesele daha zuhûr etmiş oldu.

Mahmud Celâlüddin Paşanın beyan etdiğine göre Midhat ve Hüseyin Avni Paşaların Sultan Abdülâziz'e olan adavetleri, Mahmud Nedim Paşanın sadaretde bakasile artdığından onu düşünmek ve padişahı hüküm altına almak, bu da mümkin olmazsa saltanatın tebeddülüne çalışmak üzere ittifak etmeleri, umumun heyecanını ve fesada müstaid olan talebei ulûmun da — ilkaat ile — harekete gelmelerini mucib oldu.

1876 [16 Rebiülâhir 1293] de talebe, derslerini tatil ederek "Devlet ve memleketin hukuku pamal olduğu bir zemanda derslerle iştigal, muvafıkı diyanet değildir. Her tarafda ehli islâm, hıristiyanların eyadii tahkir ve ezalarında zebun oluyor. Buna bais olan ekâbiri ortadan kaldırmak, şer'an cümlemize vazifei zimmettir" mealinde nutuklar irad ve Fatih ve Bayezid meydanlarında cemiyetler teşkil eylediler. Bunların içinde ricali ilmiyeden bazıları da bulundu. Bazı âdemler de başlarına sarık sararak cemiyetlere katıldılar.

Şeyhulislâm Hasan Fehmi Efendinin azlile yerine tâyin olunan sudurdan Gürcü Şerif Efendinin vürudunu beklemek üzere Mahmud Paşa, Babıâli'ye gelirken Sirkeci caddesinde evvelkinden fazla cem'iyyet görünce bihuş oldu. Babıâliye vusulünü müteakiben baş mabeyinci Hâfız Mehmed Bey geldi, möhri hümayunu aldı.

Âtıf Bey, diyor ki:

"Mahmud Paşa, vehminden arabasını beklemiyerek maşiyen İran sefarethanesine şitab ile oradan arabaya binip Bebekteki sahilhanesine gittiği ve babıâliden çıkarken bazı kesan canibinden talim olunan etazilin alenen şetmü ta'rn eyledikleri ser kurenadan menkuldür. Efendimiz, memnun olmak için Beyefendi, burasını da arzeylemiştir."

Hâfız Mehmed Bey de "Hakayıkulbeyan fihakkı cennet mekân Sultan Abdülâziz Han" unvanlı risalesinde Mahmud Paşanın azli esbabına dair uzun sözler yazdıktan sonra diyor ki:

" . . . Efendimiz, ne yapacağız? Bu herif, devlet ve milletin başına bir felâket getirecek" buyurmaları üzerine "Hiç yapacak bir şey yoktur. Emrü ferman buyurursanız gider, möhri hümayununuzu alır ve Babıâlinizden taşra atarım" dediğimde "Haydi git, icabına bak" buyurdular. Bir saikai hevlnak gibi babıâliye geldim. Haini bedgirdare mülâki olduğumda "Möhri hümayunu almıya geldim" dedim. Diz çökerek "Aman evlâdım, beni parçalarlar, bana sahib ol" dedi. Möhri hümayunu aldım, çıktım".

Azli 1876 [17 Rebiülâhır 1293] dadır. Bir zat, şu tarihi söylemiştir:

"Azlinde dedim berayı tevbih . Ey muhribi devlet oldu tarih"
1293

Mahmud Paşa, hali' ve iclâstan sonra — kendi arzusile — Çeşme'de ikamete memur oldu.

"Mirâtı Hakikat" de şöyle deniliyor:

"Midhat Paşadan mesmudur ki "Mahmud Nedim Paşa, çeşmeye teb'id olundukta Hüseyin Avni Paşa, ahzı intikam sevdasına düşüp hufyeten Mahmud Nedim Paşanın idamını tasavvur etmiş ve benim reyime müracaat eylemiş idi. Kat'iyyen istiaze ve muhalefet ettim ve eğer böyle bir fili irtikâb edersen vallahi ilân eder ve katili olduğunu söyletim dediğimden ictinabe mecbur oldu" dedi".

Muahharen Sakız'da ve Midilli'de otudu. İstanbul'a avdetine müsaade olunmasını mükerreren istida etti. Celbi hakkında Sultan Abdülhamid'in gösterdiği arzuya — Başvekâlette bulunan — Ârifî Paşanın "nefreti âmmeyi kazanmış bir âdemdir" diye muhalefet etmek istemesi, iğbirarı mucib olduğu ve Başvekâletten infisaline yardım ettiği mervidir.

İstanbul'a gelince — her ne maksada mebni ise — Musul valiliğine ve müteakıben 1879 [4 Zilki'de 1296] da Said Paşanın Başvekâlete nasbında — Dahiliye Nezaretine tâyin kılındı.[1]

İkinci defaki sadaretinde — itimada lâyık görmediği için — sadaret mektubculuğundan maarif mektubculuğuna tahvil ettiği Said Paşanın bilâhare refakatinde bulundurulması şayanı ibrettir.

Cevdet Paşanın, Sultan Abdülhamid'e takdim eylediği — tarihsiz — bir arizada: İngiliz elçisi Lâyard, Mahmud Paşa İsttanul'a getirildiği sırada, bir büyük işde kullanılırsa iki devlet arasındaki münasebete halel geleceğini Babıâli'ye bildirdiği halde bir müddet sonra — vaktile Mahmud Paşa ile tanışmış olan — İngilterenin Tarablusıgarb konsolosunun delâletile ve — mesleki kadimi olan — Rusya tarafdarlığını bırakıp İngiltere politikasına hizmet etmek şartile Dahiliye Nezaretine tâyinine muavenet edildiği beyan olunuyor.

Ne suretle tayin ettiğini Sultan Abdülhamid, bilmiyormuş gibi Cevdet Paşanın o yolda malûmat vermiye kalkışmasının hikmetini anlıyamadım.

Sultan Abdülâziz, Mahmud Paşanın "yalancılığına, şeamet ve sui tedbirine, vehim ve televvününe" kani olduğu halde iki defa sadrıâzam yapması nekadar teaccübe seza ise Sultan Abdülhamid'in de bilâhare sadrı sabık Tevfik Paşa merhuma "Mahmud Nedim Paşanın sadakati caalî idi. İtimada şayan bir âdem değil idi" dediği halde hakkında pek ziyade itimad göstermesi, Dahiliye Nezaretine nasb etmesi ve — Ahmed Vefik Paşanın ikinci defa Başvekâletten infisalinde itizarına rağmen — makamı sadarete getirmek istemesi, vefatından sonra damadını ve damadının damadlarını ve müteallikatını iltizam ve büyük memuriyetlerde istihdam, hat-

[1] Rivayet olunduğuna göre nezaretde bulunduğu müddetçe halkın kalbini yıkmakdan ve işlerde şiddet göstermekten sakınır, zemanını boş geçirmeğe çalışır, işlede pek uğraşmayub İrfan ve Kâzım paşalar gibi zatlarla suhbet edermiş. Müsteşar Celâl Bey merhum, iş için yanına gitdikce bazan "husus görüşeceğiz" diye kapıyı kapatdırub güzel fıkralar, garib vakalar nakil eylediği ve bu esnada iş sahibleri diğer odada beklemekde olduklarından "Bekleyenler, Nazır Paşa, müsteşar beyle başbaşa vermişler, kimbilir ne mühim işlerden bahis ediyorlar" derler, diyerek güler imiş. Bu hallerden, bu gülmelerden, ruhunun hâlâ ağlamakda olduğuna asla şübhe etmemelidir.

tâ Lûtfi Ağa ve İzzet Ağa gibi uşaklarına da pek ziyade emniyet ederek hizmeti hususiyesinde kullanması, zihinlere hayret verecek ahvali acibedendir.

Sultan Abdülhamid merhumun, ona iltifat etmesi, hal'de medhali olmamasından dolayı idi. Fakat hâdiseler gösteriyor ki hal'a sebeb oaln o idi.

Hastalığı imtidad ettiğinden 1883 [Rebiulâhır 1300] de Dahiliye Nezaretinden azledildi. On beş bin kuruş mazuliyet maaşı tahsis ve padişah tarafından yaver izamile iltifat olundu.

1883 [Receb 1300] de vefat etti. Vasiyeti mucibince Cağaloğlu'nda Kapalı Fırının civarında satın alınan arsaya defnolundu ve muahharen türbe yapıldı.

Murassa' Osmanî ve Mecidî nişanlarını haiz idi.

Divan eş'arı ve Üssi inkılâb ile zeyli olan "Zübdetülhakayık" da kendi hakkındaki beyanat ve isnadata karşı yazdığı reddiye tabolunmadı. Trablusıgarb valiliğinde bulunduğu esnada devletin ıslahı için yazdığı "Hikâyei Meliki Muzaffer", idarei hükûmete dair "Âyinei Devlet" ve manzum "Hasbihal" unvanlı eserleri basıldı.

Nazmı, nesrine racihdir. Nesri âdeta müşevveş olduğu halde sadaret mektubculuğu ve divanı hümayun amedciliği gibi — kudreti kalemiyeye muhtac olan — memuriyetlerde nasıl istihdam olunduğunu, yazı işlerinde nasıl muvaffak olduğunu anlıyamadım.

Yukarıda söylediğim reddiyeyi — hafidesinin damadı — esbak Maarif Nâzırı Hâşim Paşadan alıp istinsah etmiştim. Mahmud Paşa, kendini her işte, her vechile masum gösteriyor. İkinci defaki sadareti, padişahın — Âtıf Bey vesatatile vâki olan — tehdid âmiz teklifi üzerine kabule mecbur olduğunu söylediği halde Âtıf Bey, sadareti teklif edince Paşanın "Safasından nefesi darlaşıp yüreğinde çarpındı sadası bayağı işidilir derecede idi. "Efendimizin ayağının bastığı yerlere yüzümü gözümü sürerim" tarzında bir iki bima'na söz söyledi" diyor.

Reddiyenin bazı maddeleri, belki nefselemre muvafıktır. Fakat âmmenin sui zan ve nefretini celbetmiş olduğundan halkı, doğru olan sözlerine de inandırmak zordur.

"Mirâtı Hakikat" in şu satırlarını hakikati mahza olarak kabul etmek zarurîdir:

". . . Sultan Abdülâziz Âlî Paşanın vefatile Mahmud Nedim Paşayı sadarete getürdükde anın açdığı tariki bi tevfika sevki semendi şevket eylemesi, hakkında bir takım ağrazı mahufe tekevvününe ve nefreti âmme husulüne sebeb olub hem devletin kadrü haysiyetini ihlâl eyledi ve hem kendisini çahı belâya düşürdü. Velhasıl gerek devletin dahilî ve haricî oğradığı hasarete ve gerek Sultan Abdülâziz merhumun başına gelen zillet ve felâket sebebi müstakil, Mahmud Nedim Paşadır. Eğer bu âdem, ilk sadaretinde bir mesleki müstakim ittihaz etmiş olub da padişahı siperi lâ'net etmeseydi kaziyyei hal'ı intac eden a'ğraz meydana gelmez idi ve idrai siyasiye ve mülkiyede gösterdiği sui istimalât ve seyyiat vücud bulmasaydı ihtilâlâtı dahiliyeye kolayca yol açılmaz idi."

Âlî Paşanın vefatı günü Yusüf Kâmil Paşa merhum, sarayda bulunduğu esnada — keşfi istikbal edercesine — "Sadaretin inhilâli, Âlî Paşanın intikali iledir" demişdi.

Haricî ve dahilî muazzam ve mühim işlerde uzun müddet istihdam ve tecribe edilmiyen bir âdemin Âlî Paşa gibi — haricde ve dahilde mevkii mümtaz sahibi olan — büyük bir diplomata halef yapılması ve her istediğini yapmasına müsaid bulunulması onun hatalarından daha büyük hata idi.

İlk sadaretindeki mecnunane ve mühinane hareketlerinden dolayı millet arasında "İbni alkamî" ve Rusya'ya meclûbiyeti sebebile de "Nedimof" namlarile yâd olunan bir âdemi — âmmenin buğz ve nefretine rağmen — tekrar mevkii iktidare getirmesi ise padişahın nefsine ve devlete suikasd etmesi demekdi.

Biz de zemanımızda gördük ki âmmenin menfuru olanları, âmmenin ümuruna musallat edenler, herkesten evvel kendilerini imha ediyorlar.

*
**

Bir akşam bir bezmi ayşü nuşda saz ve sözün tesirile neşvelenen Âlî Paşa — o vakit Trablusıgarb valiliğinde bulunan — Mahmud Nedim Paşanın liyakatinden bahsederek "şu mecliste o da bulunsaydı" demesile Yusüf Kâmil Paşa, "onun biraz kitabeti vardır, nihayet bir vezire divan efendisi olabilir" cevabını verir. Âlî Paşa, muhavereyi Mahmud Paşaya yazar ve aralarını bozar.[1]

Âlî Paşanın imtidad eden hastalığında meclisi vükelâye — o zeman Şûrayı Devlet riyasetinde bulunan — Yusüf Kâmil Paşa, riyaset etmekde idi. Saraya çatkın ve gördüğü iltifâta mağrur olan Bahriye Nâzırı Mahmud Paşa — her vakitki gibi — bir gün yine müzakere başladıktan sonra meclise gelerek riyasete hitaben "Vükelâdan bulunduğum halde bendenize ehemmiyet verilmiyor. Vürudumdan evvel müzakereye başlanıyor" yolunda mağrur bir tavırla serzineşe kıyam eder. Yusüf Kâmil Paşa hiddetlenerek "Sen, bu sözü, otuz sene sonra söyliyebilirsin, şimdi söylemeğe hakkın yoktur" cevabını verir.

Şu fıkralar gösteriyor ki: Mahmud Paşayı, Kâmil Paşa, Âlî Paşadan daha evvel, daha iyi anlamıştır. Ne faide ki onun iki defa sadarete gelmesi, devlet ve milleti girdabı izmihlâle sürükleyecek dereceye getirmiştir.

*
**

Sadrıâzamların tercemei hallerini ihtiva eden « حديقة الوزرا » nın son zeyli olan « ورد الحدائق » e zeylen yazdığım « كمال الصدور » da Mahmud Nedim Paşanın daha mufassal tercemei hali vardır.

*
**

[1] Bu fıkrayı bana, Mahmud Nedim Paşanın kardaşı sağır Ahmed Beyin torunu Necib Bey nakletti.

GAZEL

Nazı canandan niyazı mübtelâlardan sorun
Derdi gönlümden devayı dilrübalardan sorun
Ben fidayi aşk cananım bana olmaz sual
Gönlümün halin mahabbet âşinalardan sorun
Mübtelâ besmelgehi aşka nasıl kurban gelür
Aşk rahında hemişe can fidalardan sorun
Var mıdır vuslat gibi âlemde hengâmı safa
Ââşinayı ülfeti bezmi safalardan sorun
Derdi canandan halâsa çarecu olmam Nedim
Gangı dermandan deva hahım devalardan sorun

*
* *

Gönlümün gönlünde bir razı nihanım var benim
Noktai çeşmimde de ayni ıyanım var benim
Gerçi bu âlem bana bir caygâhı şevkdir
Leyk me'vayı neşatım bir cihanım var benim
Gezdirir dünya evinde kalibim ruhi revan
Âdemiyet canıdır bir başka canım var benim
Sanma bikes hanümanı bezmi âlemde beni
Masivadan başka âlî hanümanım var benim
Hiç zannetme beni bir şahsa muhtacım Nedim
Babı lûtfi haydaride âstanım var benim

*
* *

Havayı inkıta'ı arzu evci kemâlidir
Uluvvül mezhebim, âlî cenabım, gönlüm âlidir
Arazdır gerdi hat kılmaz izale safveti hüsni
Hat âverlik; şebabet ehli vehmin kilü kalidir
Huzurı kalb ile azade serlik mahzı nimettir
Lisanü kalbim ancak bu temenniyatı talidir
Diriga lâyık ol şehden nesi var kalbi suzanın
Sirişki dide, feryadü figan hep kendi malidir
Belâyı tabü takat gamzei hunini canandır
Niyazü sabrü hayret ehli aşkın eski halidir
Serefrazîi kadrim nisbeti şahı velâyettir
Nedima suretim gerçi Dımışkı Şam'a validir

*
* *

Tefekkür etmeli de bu cihane bir gelişi
Gidermeli kederi bakmalı sefaya kişi[1]

*
* *

Efkârı mülki, şehri dili tahtgâhıdır
Her kimse kendi âleminin padişahıdır[1]

---

[1] Bu iki beyti, Ziya Paşa, Muharrem 1274 ve 22 şevval de tesdis etmiştir.

NEVRES

Mehmed Nevres [Paşa], Mirimiran rütbesi ashabından Derviş Paşa zâde esbak baş mabeyinci Mehmed Beyin oğludur. 1826 [1241 H.] de Beşiktaş'da doğdu.

1835 [1250 H.] de Enderun'a girdi. Orada tahsil ve terbiye gördü. Sultan Abdülâziz'in culûsundan evvel mabeyin dairesinde istihdam olundu. Culûsu müteakıben ikinci mabeyinci nasbolundu.

1862 [1278 H.] de kazai erbea [Çatalca] kaimmekamı, beş on gün sonra Rumeli Beylerbeyliği pâyesile ıstablı âmire müdürü oldu. Müteakıben azledildi. Yine mabeyinci, birkaç ay sonra baş mabeyinci oldu.

1862 [Zilkide 1278] de Bursa Mutasarrıflığına, 1862 [Safer 1279] da vezaretle Maliye Nezaretine nasb ve ibrinci rütbe Osmanî nişanı ita olundu.

1863 [22 Receb 1279] de Maarif Nezaretine tâyin kılındı. 1863 [26 Şaban 1279] da infisal eyledi. Remazanda — ikinci defa — Bursa Mutasarrıfı oldu. 1864 [Rebiulâhır 1280] de istifa etdi.

1864 [Muharrem 1281] de Meclisi Vâlâ Âzalığına ve bir müddet sonra — âzalık uhdesinde kalmak üzere — mabeyine memur oldu.

1865 [21 Şevval 1281] de — ikinci defa — Maarif Nezaretine nasb ve otuz sekiz gün sonra azledildi. 1866 [1282 H.] de Kastamoni Mutasarrıfı oldu, istifa etdi. Musahibliğe, 1867 [Cümadelâhire 1283] de — ikinci defa — Baş Mabeyinciliğe, 1867 [Muharrem 1284] de tekrar Meclisi Valâ âzalığına tâyin kılındı.

Mısır Hidivi İsmail Paşanın kızı Tevhide Hanımın düğününde padişah tarafından hediye götürmeğe memur olarak 1869 [16 Zilhiccce 1285] de Mısır'a gitdi. Mühim atiye ve hediyeye nail olarak döndü.

1870 [25 Safer 1287] de — üçüncü defa — Baş Maeyinciliğe nasb ve 1871 [19 Cümadelulâ 1288] de azledildi.

"Nis" de tedavi edilmekde olduğu esnada 1872 [19 Cümadelulâ 1289] de vefat etdi. Nâşı İstatnbul'a getirildi. Kanlıca iskelesi kurbindeki mescidin haziresine defnolundu.[1]

*
* *

Sultan Abdülâziz merhum, onu aralıkda yanından çıkarırır, yine alırdı.

Lütfi Efendi — tarihinin basılmıyan kısmında — "Nevres Paşa ile Ziya Bey [Paşa] topac gibi mansıbdan mansıba kamçılanırlar idi" diyor.

Saraydan çıkınca sakallı olur, saraya girince sakalı traş edilirdi.

Güzel söz söyler, güzel sözden anlar, eğlenmesini ve eğlendirmesini bilir, zevk ehli, şişman bir zat idi.

Padişah, onunla gönül eğlendirirdi. Bir gün Heğbeli Ada'ya giderek vapur içinde, gügertenin kenarında duran Nevres Paşayı ansızın denize itdirir, neye oğradığını bilmiyen biçare âdemin, o şişman vücudile, kemâli heyecanla yüzerek karaya çıkmak için oğraşdığını seyir eden padişahın gülmekden gaşiy olduğu mervidir.

Fuad Paşanın ilk defaki sadaretinden istifasında Nevres Paşa, sadarete tâyin kılınmış ise de her tarafdan itiraz edileceği anlaşılarak Babıâli'ye gönderilememiş, Yusüf Kâmil Paşa, sadrıâzam nasbolunmuş idi.

Devletin en büyük makamı olan sadarete lâyık görülen, üç defa vükelâlık mesnedine getirilen, vezaretle kadri i'lâ edilen bir zatın, mashara derekesine indirilerek denize itilmesi, o suretle gönül eğlendirilerek gülünmesi, gülünecek değil, ağlanacak bir haldir.

*
* *

Nevres Paşanın — görebildiğim — nazımları, adî şeylerdir. Hele şu beyte bakınız:

"Yüz üzre maili halü ruhin sad yüz kadar varmış
Bir anber sübha ile ben de bu yüzden hisab etdim"

---

[1] Dört sene evvel yol tesviye edilirken mezar taşının deniz kenarına atıldığı görülerek — müessislerinden olduğum — Türk ve İslâm âsarı müzesine nakletdirilmişdi.

Taşdaki kitabe :

Ya İlâhi olalı haymezeni mülki vücud
Gülşeni dehirde bir taze güli Nevres idim
Nazü izaz ile perverdei eltafın iken
Terki taat ile, bi had kusurumla yine
Yere geçdim su gibi fartı hicabımdan ah
Ya İlâhi, ne büyük devlet imis mağfiretin
Nola yazılsa mezarım taşına bu tarih

Sahai merhametinde yaşadım subhü mesa
Bagıbanı keremin virdi bana neşvü nèma
Etmedim bu niamın şükrünü asla ifa
Eli boş dergehine gelmiş iken bi perva
Göricek katrai ihsanını derya derya
Ne büyük devlet imiş mağfiretin ya Mevlâ
Nuş kıldı ecelin camını Nevres Paşa
1289

İnsan, "yüz üzre" gelse, 99 lu değil, 500 lü "anber sübha" ile hisab etse ve yüz saat oğraşsa, şi'rin yüzünü kızartacak böyle "sad yüz" süz bir hezeyan ortaya koyamaz. Belki güzel sözleri vardır da ben görmemişimdir.

Merhumun, şiirden ziyade musikiye nisbeti olduğu eserlerinden anlaşılıyor. "Hicaz" makamından "vardım ki yurdundan ayak götürmüş" ve "mühayyer" den "gözden cemâlin çün irak oldu" gibi güzel şarkılar bestelemiştir.

Musikai humayun mütekaidlerinden Beşiktaş'lı meşhur kemanî Riza Efendinin damadı[1] olduğundan — Enderun'da iken başladığı — musikiyi kayın babasından taallüm ve tekemmül etmiş olması melhuzdur.

*
**

Ziya Paşa, sarayda iken Nevres Paşa ile satranc oynarlar, Sultan Abdülâziz, seyir ederdi. Ziya Paşa, saraydan çıkarılınca Nevres Paşa, şu mısraı söylemiştir:

"Şah evinden mat olub çıkdı Ziya".

*
**

Nevres Paşa, yemek yerken nasılsa bir kemik yutar. Mideden aşağı inerse de defolmayarak iltihab yapar. Paşa, yatağa serilir. Doktor, parmağını sokub muayene etdikden sonra "burada ecnebi bir cisim var" demesile Paşa ". . . baş tercemani olsa gerek" cevabını verir.

*
**

Nevres Paşa bir aralık icad olunan ve "Nevresim" tâbir edilen setreyi giyerek Yusüf Kâmil Paşa merhuma gelir. Huzzar, bu setrenin güzelliğinden bahsederken Kâmil Paşa, "Nevresim bo . . . . şey" der.

*
**

Osman Nevres, hem mahlâsı hakkında diyor ki:

"Nevres ikidir biri efendi, biri paşa
Var bir dahi derlerse derim ben dahi haşa
Birisi o âsaf ki demi mucize sazı
Mahvolsa maarif yeni başdan eder inşa
Birisi o şair ki gül endamı kemâli
Salınsa eğer hire kalur çeşmi temaşa

*
**

---

[1] Damadlığa dair malûmat, Beşiktaşın en eski sakinlerinden ve mülga Babıâli arkadaşlarımızdan esbak dahiliye müsteşarı Berberbaşı Zâde Mehmed Fuad Bey* tarafından verilmiştir.

Rıza Efendi, en kıymetli musiki üstadlarındandır. "Tahirbuselik" pişrevi ve "rast" makamından "zümrei huban içinde pek beğendim ben seni" şarkısı gibi pek çok ve pek nefis eseri vardır. Tercemei halini bilen, hattâ bilmek istiyen varsa aşkolsun!

* Tercemei hali 432 inci sahifededir.

GAZEL

Bu şeb hulyayı zülfünle dili pür piçü tab etdim
Görünce tâ seher subhi cemâlin terki hab etdim
Alub ruhsarı âlin döndü çeşmim tası pürhune
Bezimde huni eşkimden dolu nuşi şarab etdim
Yüz üzre maili halü ruhin sad yüz kadar varmış
Bir anber sübhe ile ben de bu yüzden hisab etdim
Miyanın aldım âğuşi hayâle hayli eğlendim
Ne ağyara haber verdim ne sana bir azab etdim
Değildir ârızî âli abanın şevkı gönlümde
Ezel bezminde ben Nevres o babe intisab etdim

*
**

ŞARKI

Nârı firkatle yanar canım benim
Guş edüb bir kerre efganım benim
Halime rahmeyle sultanım benim
Halime rahmeyle sultanım benim

Derdime ey mahru sensin tabib
Sen gidelden ben garib oldum garib
Çaresin bul yandı samanü şekib
Halime rahmeyle sultanım benim

İntizarı makdeminle çok zeman
Kalmadı sabra kararım elâman
Gözlerim yollardadır ey nevcevan
Halime rahmeyle sultanım benim

Bendei gamhare ey Nevres nihâl
Gayri âram eylemek emri muhal
Zevki vaslın oldu hep habü hayâl
Halime rahmeyle sultanım benim

*
**

Sehabı zülfünü ref'it görünsün mahveş ruyün
Seni ey mahı tabanım görenler ay desün düşsün

NEVRES

Osman Nevres [Efendi], takriben 1820 [1236 H.] de[1] Sakız'da doğdu. Aslen Rumdur. Bağdad ve Şam valisi şair Lâz Ali Riza Paşanın bendelerinden Süleyman Efendi, pek küçük iken satın alub biraz okutdukdan sonra paşasına takdim etdi.

Ali Riza Paşa, marifetin kıymetini bilen marifet sahiblerinden olduğu için Nevres'i talim ve terbiye etdirdi. Kitabet hizmetinde kullandı.

Paşanın vefatından sonra Nevres, İstanbul'a geldi. Hariciye Mektubî Kalemine devam etdi. 1848 [1264 H.] de Müşir Abdülkerim Nâdir Paşanın maiyyetinde Bağdad'a gitdi. Bilâhare Irak ve Hicaz orduları Tahrirat Baş Kitabetine tâyin olundu.

Veys Paşa Zâde Zeynel Abidin Reşid [Bey], "Edebiyat Kumkuması" adlı eserinde diyor ki:

"Pederim, hıttai Irakiyeordusu muhasebecisi iken Nevres de baş kâtib idi. *Lâkin iş âdemi değil idi. Acem Remzi Baba gibi, Hayrüddin[2] gibi harabatilerden idi. Pederim, kusurlarını örterdi.* Aylarca gelmediği ve işine devam etmediği zemanlar olurdu. Yine himaye edüb hakkında bir şey yazdırtamazdı. Bundan dolayı pederime fevkalâde hürmet ederdi".

1858 [Muharrem 1275] de mütemayiz rütbesile Irak ve Hicaz orduları muhasebeciliğine tâyin olundu.

"Gülbei Ahzan" isimli risalesinde "Bağdad'da bir bağçe tarh ve tenzım edüb on sene emek verdiğini ve infisali vuku bularak Irak'dan irak ve Dersadete müteveccihen rahile bendi firak" olduğunu söyliyor.

Muahharen ikinci ordu muhasebeciliğine nasbolunarak Şumnu'ya gitdi. Ulâ sınıfı sânisi rütbesini ihraz eyledi.

Yusüf Kâmil Paşaya takdim eylediği kasidenin başına Ziya Bey [Paşa] tarafından yazılan fıkrada Bağdad'da muhasebeci iken "Bazı ümerayı askeriyenin ihti-

---

[1] Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey « مجموعة التراجم » de "tahminen 1251 senesi sinni on beşeresinde imiş" demesine göre 1236 ve Nevresin ehibbasından Berberbaşı zade Fuad Beyin "hini irtihalinde sinni 60 raddelerinde idi" dimesine göre 1233 ve vefatında "Ceridei Havadis" e yazılan fıkrada "sinni, sitte ve hamsin raddesinde idi" dimesine nazaran 1237 de doğmuş olması icab ediyor.

[2] Aslen Polonezdir. Avrupada uzun müddet dolaşarak her gitdiği memleketde oranın ahalisine mahsus bir isim almış, İstanbulda da "Hayrüddin" ismini takınmışdır. Gazetelere siyasî makaleler yazar ve bazı kibarın evlâdına Fransızca okutur, bu suretle maişetini temin ederdi. Türkce bilmezdi. Makaleleri fransızca yazardı, terceme edildikden sonra neşrolunurdu. Gece gündüz içer, rastgeldiği yere sızar, bir derbeder idi.

lâsatından dolayı gönderilen teftiş memuru tarafından mumaileyhe dahi azvi töhmet olunarak kendisi Şumnu'da ikinci ordu muhasebecisi iken bilazil bir buçuk senedenberi, yani işbu divanın hitamı tab'ına kadar [1290 H.] bilâmaaş sefil ve serkerdan kalmış olduğundan tezallüm ve istit'afı şâmil takdim etdiği arzuhali suzişmealdir" deniliyor.[1]

Yusüf Kâmil Paşa, Nevres'in bir memuriyete tâyinini söylemesi üzerine Serasker Namık Paşa "Ha, şu bizim kel Nevres'i mi söyliyorsunuz" der. Kâmil Paşa, "Nevres'i sen anlayamazsın. Onun meziyyetini erbabı meziyyet bilir" cevabını verir.

Zeynülâbidin Reşid [Bey], bana gönderdiği mektubda hisabların tedkikinden bahsettiği sırada:

"Zuhûr eden açık, böyle işini sağlam kazığa rabtetmeyen alâkadarandan taksimi gurema suretiyle tahsil kılınmışdı. Nevresin, şiddetle aleyhinde bulunduğu irtikâb meselesile tühmeti maznuniyet altına alınması, leşkeri fikir ve hayalini perişan ve za'f ve heremin sadematına maruz kalan bünyanı aklü şuurunu bi nam ve nışan etmişdi".

diyor.

Dimağında teşevvüş âsarı görüldüğünden Şehzade Yusüf İzzüddin Efendinin emrile Haydar Paşa Hastahanesine konuldu. Nakil olunduğu gün yağmur yağmakda, gök gürlemekde idi. Arabadan inüb hastahanenin kapusında durdu. Şu beyti söyledi:

"Bu yağan yağmur değildir, sanmayın gök gürliyor
Sillei darışifadır asüman ağlar bana"[2]

Ebced hisabile 1290 adedini ihtiva eden "mağdurum" kelimesini — oğradığı felâket senesinin tarihi olarak — hastehaneden şehzadeye yazmıştır.

---

[1] Berberbaşı zade Fuad Bey, bana yazdığı bir varakada diyor ki:
"Şairi Felekzedenin, Yusüf Kâmil Paşaya takdim eylediği:

Ey valiyyünniam ey lûtfı Hudavendi Kerim   Kemterin menziletin mertebei aklı selim"

Matla'lı kaside ve Ziya Paşa canibinden balâsına yazılan dokunaklı ibare, Bağdadda hisabatının tedkikine memur olanlarca hiddet ve infiale bais olduğundan makamı sadarete müracaatle protesto edilmiş, hattâ divanın men'i intişarını talebe kadar ileri gidilmiş ise de ordu hisabetınca vukubulan yolsuzlukdan Nevres, şahsan ve esasen beriüzzimme ve şikâyetde muhik olmak cihetile büyük zatlar tarafından himaye edildiğinden müracaatı vakıadan bir netice hâsıl olmadı. § Kasidenin

Bağ ile hanemi sekvestro kıldı berbad   Bozdu samanımı bir bilmediğim lâfzı sakim

Beytinden de münfehim olduğu vechile emlâki haczedilerek bigayri hakkın namusuna vâki olan tecavüz, asabını sarsmış ve akıl ve fikrini perişan etmişdir".

[2] Bu beyit, şu suretle de görülmüştür:

"Silii darüşşifadır, sanmayın gök gürleyor
Bu, yağan yağmur değildir asüman ağlar bana".

Hastehanede itina edildiğinden az müddetde şuuru avdet etdi.

1874 [Rebiulâhır 1291] de Zabtiye Nezareti mektubculuğuna nasb olundu. Bir müddet sonra dımağı yine teşevvüş etdi. Rivayet olunduğuna göre Zabtiye Dairesinin sofasına çıkup yüksek sesle "essalâ" okumuş.

Bimarhanede tedavi olunarak şuuru biraz düzeldikden sonra Üsküdar'da bir evde oturdu. Ziyaretine giden Berberbaşı Fuad [Bey] onu yatakda buldu. Muhavere esnasında Reşid Bey namında birini sorub vefat ettiğini öğrenince "onu da ben mi öldürmüşüm" demişdir. Kendine ihtilâs isnad olunmasının, şuurunu, ne suretle tahrib ettiği bu sözinden de anlaşılır.

1876 [10 Muharrem 1293] da vefat etdi.[1] Üsküdar'da Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

"Ceridei Havadis" e[2] şu fıkra dercolunmuşdur:

"Asrımız şuarasının ve küttabının ser amedanından olub nazmen ve nesren nice âsar terkeylemiş ve arabî ve farisî ve türkî ebyatını havi divanını tab ile yadigâr bırakmış olan sabık zabtiye mektubcusu Osman Nevres Efendi, bir müddet şirin mezzakı nimeti ikbal ve bir müddet telhkâmı idbar olduğu halde aşri mahremde sinni sitte ve hamsin raddesinde olarak tekmili divançei hayat eylemiş olduğu maatteessüf işidilmişdir Merhumı müşarünileyh, Sakızıyülasıl olarak Bağdad valisi esbak Lâz Ali Paşa merhumun silki mülkinde münselik bulunduğu halde tehzibi ahlâk ve tahsili ilim eylemiş ve nihayet ıtıknamesini cevheri maarif ve edebiyat ile tarsi ederek asrımızda büyük bir nam terkeylemişdir".

*
* *

Nevres, boyu kısa, bünyesi zaif, ufak değirmi çehreli, mavi gözlü, sarı sakallı bir zat idi. Resmi yokdur.

Zeynülâbidin Reşid [Bey] diyor ki:

"Sözler mustalah değil, münakkah idi. Malâyani söz söylemezdi. Uzubeti lisan Halâveti beyanı eshabı idrak ve temyizi meftun ve kendine meclûb ederdi. Mahbube, yahud mahbub olsaydı bu beyti meşhur, kendisi için hakkı tarif olabilirdi:

Lâ'li lebinden şeker muztaribülhal olur   Tatlı dilinden asel münkesirülbal olur".

Tariki nazenine[3] mensub idi. Kulubı tahire ashabından asdaküllisan ve sahibi vicdan idi. Tab'an ruhı sani ıtlak olunacak kadar lâtif idi. Fuzulinin namını tazim ile yadeder ve her şaire tercih eylerdi. Yanında bir şair medholunursa "gaibin medhi, hazırın zemmidir" fevhasınca tarize haml ile müşmeizülhatır olurdu ve kendi eş'arından başka şiir okumak istemezdi. Kendi eş'arından güzel göremiyor ki okusun. Sair şuaranın divanlarını ziyade mütaleâ etmemesinin sebebini soranlara "kuvvei hafızanın hıfzü temellükü, bilâhare havi olduğu elfaz, meani ve mezamininin tasarrufuna sebeb

---

1 Pek süzişli mersiyeler söyleyen bu zatın, muharremin onunda terki hayat etmesi, şayanı dikkatdir.

2 14 Muharrem 1293.

3 Bir nazmında

"Kaldım avare derdmend meded   Meded ey şahı nakşbend meded"

demesine göre nakşbendi tarikine intisabı anlaşılıyor.

olur, tabiat sirkate alışır" cevabını verirdi. İşe dair bir şey kaleme alamazdı. On bin kuruş maaş aldığı zemanlar bile sefalet içinde yaşardı. İzzeti nefis nedir bilmezdi. Zaten maaşı alub hanesine isal etmeden yarısını uşakları çalardı. Yarısını da haremile evdekiler taksim ederdi. Kendine beş para kalmazdı. Zabtiye mektubcüsü iken aylık çıkar. Uşak yanında bulunmaz.. Lira olarak aylığı alır. Daireden çıkdıkdan sonra bir köşe sarrafına iki lirayı bakır olarak bozdurur. Bir torba dolusu parayı görünce şaşar, sevinir. Harclık olarak sabahleyin cebine konulan beş on kuruşu da — memnuniyetinden sarrafa ayrıca ikram eder. Ceblerine doldurduğu paraların bazısı deliklerden eteklere doğru yürür. Liraları da o ceblere koymuşdu. O gece — mensubiyeti kadimesinden dolayı — Şeyhülislâm Molla Beyin, Hasan Paşa karakolu civarında müsteciren oturduğu eve giderken Bayezidde Balmumuculara vardığında cebin biri sizlere ömür. Yağmur da bardakdan boşanırcasına yağıyor. Altunlar ve bakırlar, çamurlara dökülür. Gözden sürmeyi çalan hin oğlu hinler, etrafını alırlar. Nevres, hayret içinde kalır. "Siz de alın, bana da verin, kardeş payı yapalım" diye bağırmış. Dükkâncılar, yağmagerleri dağıdarak ne buldularsa toplayub Nevresin cebine tıkarlar. Molla Beyin yanında beş on müsafir varmış. Nevres Efendi, odadan içeri girerken eteğinin astarı delinub bakırlar dökülünce herkes şaşub kalır. Balmumuculardaki vak'ayı hüzzara anlatır.

"Böyle üryan gerek avarei sahrayı cünun
Ki taallûk dikeni tutmaya asla eteğin."

§ Namık Paşa, Bağdad valisi iken Nevres Efendiye "bu cuma sendeyiz" der. O da "buyurun, على الراس والعين " cevabını verir. Cuma günü vali, erkânı vilâyet ve ümerayı askeriye ile Nevresin bağçesine giderler. Namık Paşadan başkaları, birer ağacın gölgesinde üçer dörder oturub taatii akdah etmeğe başlarlar. Paşa, terketmiş olduğu âlemi abın piri salhordelerinden olduğu cihetle "size üçe kadar müsaade, üçde taam ederiz." der. Vakit gelince paşa taamını getirilmesini emreder. Uşaklar koşarlar, Nevrese haber verirler. Nevres — hazırlıkda bulunmağı hatırından bile geçirmemiş kemali taaccüble "bağda, bağçede yemek yapılır mı? böyle yerlere gelenler, sefertaslarile yemeklerini getirirler" der. Misafirlerin demedikleri kalmaz".

*
* *

Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa, merhumun torunu Aziz [Bey[1]] söylerdi:

Nevres, Bağdaddan geldikden sonra Kadırgada otururdu. Topuğu kıllı bir sütcü beygiri vardı, her gün buna biner, Kadırgadaki turşucunun önünde dururdu. Turşucu, eline bir hıyar turşusu verir, Nevres beygirin dizginini bırakır, hıyarı yiyerek Kadırga yokuşundan çıkardı.

Bağdadda bir Yahudi çocuğuna dildade olmuş, İstanbula getirib okutmuş, yazdırmış. Şiirlerini ona okutur, ağlarmış".

*
* *

Berberbaşı Zâde Fuad [Bey] ın ifadesine göre Türk, Arab ve Fürs lisanlarında söylediği eş'arı ihtiva eden divan, vüzeradan İzmir'li Emin Muhlis Paşa tarafından alınarak zâyi edilmiş olduğundan evrakı perişan arasında bulunan eş'ar — kendi tahtı tedavide iken — Yusüf Kâmil Paşa merhumun gösterdiği arzu üzerine Ziya Bey [Paşa] tarafından tertib ve masrafını Paşa, tesviye ederek 1290 da Matbaai Âmire'de tabedildi.[1]

[1] Tercemei hali 44 üncü sahifededir.

[1] Nevresin, serdarı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşaya ihda eylediği matbu nüsha kütübhanemdedir, başına şu beyti yazmıştır:

"Müşiri Nadire divanım eyledim takdim Ziyade sevdiğime canım eyledim takdim".

Ziya [Bey], divana yazdığı takrizde "Fudalayı cihanın serbülendi ve şuarayı zemanın ercmendi saadetlû Osman Nevres Efendi ki üç lisanda tanzimi eş'ar ve gûc zebanda tahkimi asâr etmeğe kadir bir şairi mahir ...." diyor.

"Devri lâ'linde baş eğmem bâdei gülfame ben
Sayei piri mugande minnet etmem came ben"

Matalâlı gazel, Nevres'in değil, veliyi nimeti Ali Rıza Paşanın olduğunu iddia edenlerle aksini isbata çalışanlar, bunu mühim bir mes'ele hükmüne koymuşlardır.

Bazıları, gazelin maktaı "telhgâm etmez senin şirin kelâmın ey Rıza", bazılar "telhgâm etmez senin şirin kelâmın Nevres'i" suretinde olduğunu söylerler.

Nevres'in hasmı biemani olan Namık Kemal [Bey], Nevres'in o gazeli çaldığından bahseder. Zeynülâbidin Reşid [Bey] "Gazeli, şuuruna halel geldikden sonra iğtisab etdi. Bu cihetle müahaze makûl değildir" der.

Süleyman Nazif, "Bu gazelin Nevres'e aid olduğunu ezcümle maktaı da gösterir. Çünkü "Rıza" mahlâsına izafe edilince rabıt bozuluyor" der.

Bağdad'da Ali Riza Paşanın maiyetinde bulunmuş olan Diyarıbekir'li Osman Nuri Paşanın divanında bu gazelin tahmisinin başına, Ali Riza Paşanın gazeli olduğu işaret edilmişdir.

Berberbaşı Zâde Fuad [Bey] de der ki:

"Gazelin Ali Riza Paşaya aid olduğu zannında bulunanlardan bazıları "Telhgâm olmaz senin şirin kelâmından Rıza" şeklinde okurlar. Fakat bunun, teyidi müddea içün bilâhare uydurulmuş olduğu şüphesizdir. Bir gün evimizde Nevres Efendi hazır olduğu halde bu gazel hakkındaki ihtilâf, mevzuubahs oldu. Nevres Efendi "Ali Rıza Paşa, benim veliyi nimetimdir, kölesiyim. Bu halde eserim de bu zâtı muhteremin malıdır. « العبد و ما فى يده كان لمولاه » Fakat bu gazeli ben söyledim. Bir kerre düşünelim,

"Telhgâm etmez senin şirin kelâmın ey Rıza
Sen heman eyle tekellüm razıyım düşname ben"

ne demektir? "Ey Rıza! Senin tatlı kelâmın telhgâm etmez, sen söyle de ister isen seb et, ben razıyım" demek değil midir? Emsâli nâdir bulunur derecede edebü terbiye, zühdü takva ile mevsuf bulunan, hattâ Irak ve Şam'da velâyetine kail olanlar bile mevcud olan Ali Rıza Paşa gibi ulûvvi şan sahibi bir veziri sütude sıfatın sebbü şetmi, âhare iltifat addedercesine söz söylemesi mümkin midir? Bir de ne ihtiyacım var ki şiir sirkat edeyim?

Âsarımdan:

"Terki Bağdad gelürmidi benim hatırıma
Beni hali siyehin atdı sevadı Şame"

beyti, öyle bin gazel değer" dedi. § Ziya Paşa, Yusüf Kâmil Paşanın arzusu üzerine Nevres divanının tab'ını deruhde ettiği zeman, evrakı perişandan birinde:

"Olmadı mâni hevayı nefsime muyi sefid
Tut ki pir oldum ne sud ol kâfire kâfurden"[1]

beytini görerek divana müfredat sırasında derc etmiş ise de bu beyt, Ali Rıza Paşanındır.

Divanın tab'ı hitam bulduğu sıralarda kesbi ifakat etmiş olan Nevres,

"Olsa nola nesrim dahi şirim gibi nâdir
Bir hayli zeman sayei Nâdir'de bulundum"

beytinden de anlaşılacağı vechile çok zeman maiyyetinde bulunduğu ve himayetine mazher olduğu Serdar Abdülkerim Nâdir Paşa namına ithaf eylediği «اثر نادر مجموعة الطرب على لسان الادب» namındaki eserine kendinin bazı mensurat ve manzumatı beraber Ali Rıza Paşanın birçok eş'arını ve müşarünileyhin — "Kâfur" kafiyeli beytinin dahil olduğu — gazelinin tamamını dahi derc[2] ve divanın tab'ında vâki olan o yanlışlığı tashih eylemişdir".

Divanda "Tahmisi gazeli hod" serlevhasile şu fıkra mündericdir:

"İşbu tahmis olunan gazel[3], eğerçi merhum Ali Rıza Paşanın cümlei gazeliyatından olduğu meşhur ise de merhumı müşarünileyhin ulûvvi tab'ı bu yolda gazel inşadına tenezzül etmiyeceği âsarı delâletile sabittir" deniliyor.

Bu bahse hatime olarak ben de derim ki: o gazel, ister efendinin, ister kölenin olsun — bir asra yakın zemandan beri devam eden — dedikoduya değer, bir değeri haiz değildir. Her şairin, her vakit söyleyebileceği sözlerdendir.

Ben eminim ki Ali Rıza Paşa, hayatta ve gazel de kendinin olsaydı kölesine bahşetmekde tereddüd etmezdi.

***

Nevres, Bağdad'da sıbyan mektebine devam ederken kendi gibi on yaşında bulunan bir çocuğa gönül verir. Arzusu vechile hoca, o çocuğu kendine kalfa yapar.

Nevres, aşağıdaki beyti söyler. Ehibbasına "ilk beytim budur" dermiş:

"Evvel değilken âşıkı benden sakınmadı
Şimdi ki bildi âşıkıyım naze başladı".

***

[1] Bu beyit, divanda 196 ıncı sahifededir.
[2] "Eseri Nadir" de 89 uncu sahifededir.
[3] "Devri lâlinde" gazeli.

Zeynülâbidin Reşid, "Edebiyat Kumkuması" nda diyor ki:

". . . . "Tahribi harabat" ı — elyevm Beyrut valisi olan ve Kemalin en fidakâr muhiblerinden bulunan *Nazım Bey [Paşa] ile* birlikde gidüb Ziya Paşaya verdiğimde bazı mahallerine imalei nazar etdikden sonra fevkalgaye müteessir olub kemali teessüründen kalkub Kemalin taklidini yapdı. "Benim kalemim, düşmenlerimin, onun kalemi dostlarının üzerine hamle ediyor" dedi. Sonra da bir teklifi malâyutakda bulundu. O teklif "Tahrib"in başka tarafa verilmemesinden ibaret idi. Hattâ Nevresi de bunun içün sureti mahsusada pedere göndermişdi. "Tahrib" in mukaddimesinde bulunan bu

Nef'iyi unutma caiz olmaz	Nevres bu makamı haiz olmaz
Nevres okunur belâ mıdır hiç	Şairliğe âşina mıdır hiç
Bir ehli Kemal elile heyhat	Bir har ola dahili harabat

beyitlerden dolayı Nevres, Ziya'dan ziyade meydana çıkmaması içün çalışdı. Nevres divanındaki gazellerin birinde "ne hâsıl ehli zevka tumtırakı kilki Namıkdan" mısraı var ya, işte buna mukabil olarak Namık Kemal, o beyitleri söylemişdir. Pederim, her ikisine cevabı red verdi. Ve "ben, oğlumun mesleki hürriyetine müdahele etmem" dedi. Eğer korkan babalardan olaydı beni böyle o zeman içün gayet tehlükeli işlerden bittabi menederdi. Ben de elbette pederimin emrine itaat ederdim. O aralık Hüsni Paşa, beni zabtiye nazareti mektubî muavinliğine tayin etmişti. Nevres Efendi de mektubcu idi. Meğer o sırada yavaş yavaş şuuruna halel tari olmağa başlamışmış. Hattâ pedere gönderdiği tezkirede bu beyit münderic idi:

"Ey gönlümü mecnun ile hem rütbe bilen Veys
İzharı cunun etsem eğer kande kalur Kays."

Ziya Paşanın verdiği talimat üzerine bizim memuriyet münhal gösterilib yerime hazırladıkları bir herifin tayini içün şehzade Yusüf İzzüddin Efendi tarafından Hüsni Paşaya bir tezkire getirerek *beni azletdirdi ve mânii feyizim oldu. Ben de saikai meyusiyetle* kendini hecverdim. Eğer muhtellüşşuur olduğuna ol vakıt vâkıf olaydım mazur görüb heciv etmezdim. Hecviyem, elfazı müstehcene ile memlû olduğundan teeddüben buraya koymadım"[1].

Zeynülâbidin Reşid, bir mektubunda da diyor ki:

"Bir gün Nevres Efendiye "Tahribi gördünüz mü?" dedim. "Tahribi görmedim, tahribde kendimi gördüm" dedi.

Esbak Selânik valisi Nâzım Paşanın[2], Ziya Paşaya dair hâtıratında Nevres'in, Kemal hakkındaki hecviyesinden yalnız şu beyit nakil olunmuşdur:

"Şühreti kâzibesi vermiş ana bir kuru nam
Ne gezer yoksa o noksanı mücessemde Kemal".

Damad Mahmud Celâlüddin Paşa merhum[2] "Kemalde kemali hiddete sebeb, Nevres'in "Kendini ibni Kemal zan ediyor ib .... Kemal" mısraını ihtiva eden manzumesidir" demişdi.

---

[1] Kemal, Mağusa'dan Zeynülâbidin Reşid'e gönderdiği mektubda, "Nevres hakkında olan kıt'a, nefis. Pek âlâ etmişsin. Ben zaten o herifi sevmem!" diyor.

[2] Tercemei halleri 1144, 55, 1032, 481 inci sahifelerdedir.

Muallim Naci, "Mecmuai Muallim" de[1] diyor ki:

"... meşhur Hakkı Bey[2] "Nevres, har olamaz. Çünki lisanından pek çok insanların söylemeğe muktedir olamıyacakları derecede güzel sözlerde sudur ettiği vardır" demiş idi. Koca bir divanı olan Nevres ile divançe sahibi bulunan Fatini tanıyanlardan biri de şu vechile beyanı efkâr ederdi: "Nevres, elbette Fatinden iyi bir şairdir. Halbuki Ziya, şiir ne demek olduğunu Fatinin vâki olan ihtaratile anladığını itiraf ediyor. Demek ki o da meziyetsiz âdem değil imiş. Şu halde Nevrese har denilecek olursa Ziyanın üstadı demek olan Fatine ne denilmeli? Hususile Fatinin dahi madununda bulunan bunca insanlar içün nasıl tâbir kullanılmalı?" Kemal'in bu hiddeti, Nevres'in "ne hâsıl ehli zevka tumtırakı kilki Namık'dan" demiş olmasından ileri geldiğini iddia edenler de vardır"..

Berberbaşı Zâde Fuad [Bey] "Kemal ile Nevres arasındaki tezad, Yusüf Kâmil Paşanın konağında şair Gerkük'lü Şeyh Rıza ile Kemal'in bir mübahaselerinde Nevres'in, Şeyh Rıza tarafını iltizam etmesinden ileri gelmişti" diyor.

Kemal'in "har" lı beyitlerine karşı Nevres, şu kıt'ayı söylemişdir:

"Yazdı hakkımda heca miri Kemal ما استحى الظالم من خالقه
Yazdı bazı hezeyan hakkımda لعنة الله على ناطقه

Kemal, Mağusa'dan Zeynülâbidin Reşid'e gönderdiği mektublardan birinde diyor ki:

"... Nevres'in hecvi, nazarımda zartai sek[3] kabilinden olduğundan dinlemesini bile istemem."

Kemal diğer bir mektubunda da diyor ki:

"Aman dün gece Nevres'in divanına biraz taliki nazar ettim. Meğer şiir diye ne bişuurane şeyler söylermiş[4]".

Ebuzziya, Konya'dan Süleyman Nazif'e cevaben gönderdiği mektubda[5] diyor ki:

"Kemalin, Nevres Efendi hakkındaki tavsifinde ne dereceye kadar muhik olduğunu bilemem. Hattâ anın saikini de düşünemem. Yalnız anu bilirim ki Kemal, temyizi eş'arda zemanı şuarasının cümlesine faik idi. Harabatdaki müntehabatın ise Kemalin değil, biraz zevk aşinayi mekal olanların bile intikadını celbedecek kadar mütenezzilâne, yahud müsamahakârane olduğunu zannederim, sizce de kabul ve tasdik buyurulur. Bu halde Nevres hakkındaki tariz çok görülmemelidir. Amma "bir ehli Kemal ..." beytile mertebei âdemiyetden derekei hayvaniyete tenzil, insafsızlık olmaz mı? buyurulursa ana da hakkalinsaf bu itirazınız muhikkanedir, derim. Çünki Harabat'da Nevres'le nisbet kabul etmiyecek derecede adi o kadar şuara cayı kabul bulmuşdur ki anlarla mukayese lâzım gelse Nevresin, eşek değil, belki meziyatı fazlu irfanı ile infiradnümayi kemal olması bişekdir".

---

1 Nüsha 3, sahife 10.

2 1188 inci sahife, not 2 ye bakınız.

3 İnsan, her istediği sözü söyliyebildikden sonra Nevres de Kemal hakkında bu sözü söyliyebilir.

4 Kemal ile, — hem dem! olan — Nevres de "divanıma gece! değil, gündüz taliki nazar etseydim bişuurane değil, pür şuuranesözler görürdüm" diyebilir.

5 Mecmuai Ebuzziya, numero 97, sahife 578.

Nevres hakkındaki gayzini bir dürlü teskin edemeyen Kemal, Zeynülâbidin Reşid'e yazdığı mektubda diyor ki:

"... Hayali vasıtasile Nevres'e gönderdiğim birkaç gazelden bu mübarek "zuhûrı tenki ..." matlaında olan bir eseri nacizanemin tanzirine en güzel beyitlerini imha edecek kadar bir hayretle çalışdı. Zannımca ana da muvaffak olamadı[1]. Divanı elde duruyor. § Şiir ile iştihar kasdinde olaydım o meslek bana ta yirmi yaşında iken açılmış idi. Fakat bihamdillah Nef'inin hayaları batılasına takliden vezinli, kafiyeli üç beş sahife yazı yazmak içün sekiz sene adbal sınıfına lâhik olacak ve yahud Ali Rıza Paşanın meşhurı alem olan bir gazelini çalacak kadar mecnun olmadığımdan asrın efkârı terakkisini bir dereceye kadar anladım. Harabata neüzübillâh dahil olmadım. Lâkin Harabat camiinin hamiyet ve hürriyet uğruna itabı efkâr ederek tertib eylediği makalâtı imzam altında neşreyledim[2], Nevresi niçün kıskanayım. Sair âsarımdan kat'ı nazar camii harabatın ben "Hürriyet" den çekildikden sonra neşredecek kadar beğendiği[3] "Âli, bu devleti ..." kıt'asına mukabil o kırmızı kablı mashara divançede[4] bir eseri var ise beyefendi [Ziya] ifade ve işaret buyursunlar. Müşarünileyh hazretleri, Hakkı ve Nevres mecnunlarını Harabat'a dahil etmek gibi ..... münasibetsizliklerle bendenize dokunmadılar."

Kemal "Tahribi Harabat" da da diyor ki:

"... müddetülömr

Emret öleyim ger sana bâr ise bayatım mahşerde bile hahişin olmazsa dirilmem beyti ma'hudu gibi iradei İlâhiyeye tahakküm edercesine söylediği hezeyanlardan başka bir eseri belâgati ve Ali Riza Paşa merhumun meşhurı âfâk olan bir gazelini sirkat eylemekden maada şiire müteallık bir mehareti malûmı olmıyan Nevres Efendiyi, Osmanlı şuarasının en mümtazlarından gösterdiniz. Ana da kanaat buyurmadınız, tutdunuz. Faris üdebasının Senailerine, Sadilerine, Feyzilerine, Ürfilerine, Kaânilerine de hem beami Kemal eylediniz. İki lisanda birinci derecede şair olmak, bu zemanda hususile Nevres gibi bir insanda zuhûr edebilecek meziyetlerden olduğuna elbette efendimiz dahi ciddem kail olmazsınız ya? § Sabri'nin "geçdi kılıcdan fiteni rüzgâr" kasidesi, hiç olmazsa İzzet Molla'nın, Nevres Efendinin "heman bir ol kadar vardır ki mevzunu mukaffadır" mısraına masadak olan heziyanları kadar da nazari intihaba musadif olmağa şayan değil midir?

§ Nevres Efendi hazretleri de şiirden bibehre bulundukları halde biraz maani, bedi', fülân görmüş olduklarından bu kavli âcizanemi tasdik ederler sanurum.

§ Biçare Nevresi kadimin ne cürmü var idi ki anın namı lisane bile alınmasun da şimdiki Nevres'in Türkiî ve Farisî (teeddüben nait müstesna) iki parça müzahrafatı ile Harabat'ın ötesi berisi telvis olunsun?".

***

---

[1] Zeynülabidin Reşid "Kemalin gazeline Nevresin söylediği nazire güzeldir" diyorsa da ben, güzel bulmadım. Kemalin gazeli, Nevresinkine nisbet kabul etmiyecek kadar güzeldir.

[2] "Hürriyet" in Londrada "Kemal" imzasile intişar eden nüshaları.

[3] Ziya Paşanın o kıt'ayı neşretmesi, beğendiğinden değil — hasmı can adetdiği — Âli Paşanın aleyhinde olmasından dolayıdır. Âli Paşa aleyhinde söylenilen her sözü kemali takdir ve fartı memnuniyet ile neşretmeği Ziya Paşa, esbabı hamiyetden farzederdi.

[4] Kırmızı kablı ise de divançe değildir, büyük bir divandır.

«تحفة الرضا» namındaki eserinde «علی بن حاج محمد الهروی الشهیر براهب» diyor ki:

«نورس — ثمرهٔ شجرهٔ صباحت و قرهٔ باصرهٔ فصاحت عثمان افندی اصلش از ملک ساقز
جوابیست ارسطو مدرک و صوفی مسالک خوش خوی و زیرک مربای تربیت و مملوک حضرت ولی
نعمت [علی رضا پاشا] اکثر اوقات مهلتش بخشید علماً و ادباً عجوبهٔ روزکار میشود اکثر شبها چون
بخت ولی النعم بیدار بتکرار درس و بحث دزکار او اشعار ترکی و فارسی طوماری منظوم دارد
بیشتر مناقب سرکار افندمز مرقوم ساخته و ازین ابیات علو طبعش معلوم میکردد».

Bu eserde Nevres'in, — evaili halinde söylediği — Farisî kaside ve gazeller mündericdir.

***

Lütfî [Efendi], tarihinin — basılmıyan — 15 inci cildinde Hicrî 1293 senesi vekayii sırasında diyor ki:

"Zabtiye mektubcusu sabık Nevres Efendi, şiir ve inşada mahir, elsinei selâsede parlak menzum ve mensur âsarı edibanesile müretteb divan sahibi meşhur bir şair idi. Bağdad valisi meşhur Rıza Paşanın siliki mülkünde perverde ve müşarünileyhin himayei pederanesile tahsili ilim ve kemal eylemiş bir bende idi. Aslı Sakızlıdır".

***

Fatin tezkiresinde Nevres'in tercemei hali olmak üzere yazdığı beş altı satırda "eş'arı farisiyesinin Türkce olan nazmü güftarına galib" olduğunu söylüyor, doğru söylüyor.

***

Nevres, divanının nihayetindeki "Muhtırai Nazım" unvanlı makalede kimsenin şiirini çalmadığından bahsederken "bazan kendi kendime santur çaldığımı bilür isem de andan başka çalmak nevaları mutlaka kanunı hayâle aksendaz olmadığından..." demesine göre musikiye de intisabı olduğu anlaşılıyor.

***

Nevres'in iki kızı kuşpalazından bir günde vefat etmesi üzerine Bağdad müftisi efadılı meşhureden Feyzii Zehavî merhum, şu beyti söylemişdir:

«لا تأسفن علی بکرین ان الکرم　　　فی کل یوم من الافکار ابکارا»

***

Nevres, Yusüf Kâmil Paşa merhuma takdim eylediği kasidelerden birinde:

"Şairi pak dilim, mâliki genci suhenim
Sözlerimdir benim arayişi tahtu dihim

Şirim, Allah bilür serveridir eş'arın
Sen gibi servere nazmım ne ola olsa Nedim"

diyor. Bu iddiayı isbat edecek şuhudı adide ikamesi müşkildir. Gazelleri ile naitleri, mersiyeleri ve bilhassa kasideleri arasında pek çok fark vardır. Gûya gazeller, başka şairin, ötekiler de diğer şairin imiş gibi birbirine yan bakıyor. Gazellerinde de güzel beyitlere tesadüf olunabilirse de:

"Tarı zülfün uzadub hattı telegraf gibi
Avrupa ile haberleşmede hali Habeşi"

gibi — Avrupa'yı da, Habeşi de hayrete düşürecek — garib beyitler de vardır.

Arabca'da güzel nazımları vardır. Rum bir kölenin, üç lisanda şiir söyleyebilmesi, şuuruna halel geldikden sonra da nazımda kudret göstermesi — "ben, zaten o herifi sevmem" diyen — Kemal'in, haksız olarak tevcih ettiği "har" sıfatına gayri lâyık, kıymetli bir insan olduğuna delildir.

Sevmek, yahud sevmemek başka, doğruyu söylemek yine başkadır. İnsan, sevdiği ve sevmediği eşhas hakkında hakikatden tegafül ve sırf hissiyatı nefsaniyeye temayül ederek söz söylerse:

"Yerden göğe küp dizseler — Birbirine perkitseler
Altındakini çekseler — Seyr eyle sen gümbürtüyi"

meali zahir olur.

*
* *

GAZEL

Nice karar kılsun dil ey nigâr sensiz
Sensiz karar müşkil, müşkil karar sensiz
Etmez hayâli sünbül sensiz, hezar bülbül
Faslı hazandır ey gül, faslı bahar sensiz
Bir sor dili hezarı kim kalmadı kararı
Çeşminden oldu cari bin cuybar sensiz
Sensiz dili mükedder etmez hayâli sagar
Gül gülmez ey güliter, ötmez hezar sensiz
Ah eylemekde mahım, yokdur benim günahım
Yakdı sipihri âhım, bi ihtiyar sensiz
Nevres gaminle ağlar seylâbı eşki çağlar
Hasretle sine dağlar leylü nehar sensiz

*
* *

Ayılmaz hiç derdi kibr ile mahmur olan âdem
Yakin olmaz Hüdaye merhametden dur olan âdem
Çalar kendi elile taşa elbet şişei bâhtin
İbadullah kalbin kırmağa mecbur olan âdem
Tecebbür arzeden tarik dildir ziri destane
Kulubi nası yıkmaz bâtını mâmur olan âdem
Ecelden başka hiçbir şeyle kesbi intibah etmez
Sirişti itisafü zulm ile meftur olan âdem
Enaniyet Hüdayi bi şerike hasdır Nevres
Olur mağdubı Bari âkıbet, mağrur olan âdem

***

KIT'A

Yetmez mi ey zemanei gaddar ta bekey
Ehli hava musib ola ehli vefa musab
Şairliğin şeametidir çekdiğim bütün
Beyti olaydı kâşki şairliğin harab

***

BEYİT

Mahabbet ağlamasın zevkini bileydin eğer
Efendi, müddeti ömründe hiç gülmez idin

***

Etdimse vefa her kime gördüm sitem andan
Bildim ki bu hargâhda nâdir imiş âdem

***

RUBAÎ

فرخنده کسی که ترك هستی کرده   بی خود شده و خدا پرستی کرده
بی نشئهٔ چنك و عود افزوده طرب   بی صحبت جام و باده مستی کرده

NEZİH

Mehmed Nezih [Bey], Tayyar Zâde Ahmed Ata Beyin[1] oğludur. 1839 [1255 H.] da İstanbul'da doğdu.

1853 [1269 H.] de babasının Rumeli Ordusu Müsteşarlığında bulunduğu esnada Şümnu'da Ordu Mektubî Odası'na devam etti. 1855 [1271 H.] de Babıâli Terceme Odası'na memur oldu. 1859 [1275 H.] da lisan ve ilim tahsil etmek üzere yüz elli frank maaşla Paris'e gönderilmesine irade sadır oldu. Mektebi Osamnî'ye girdi.

1861 [1277 H.] de Terceme Odası'na avdet eyledi. Bir sene sonra Köstence gümrüğü müdürlüğüne tâyin olundu. Bilâhare yine odaya devam etti. 1865 [1281 H.] den itibaren beş sene Pilevne, Babadağı, Köstence kaimmekamlıklarında, Pizren vilâyeti divanı temyiz reisi sâniliğinde, riyasetin lağvinde baş kitabetinde, Ankara ve Konya mektubculuklarında bulundu.

1883 [29 Remazan 1299] de Hudavendigâr vilâyeti mektubculuğuna nasbedildi. Vali Ahmed Vefik Paşa, diğer bazı memurlar gibi onun da memuriyetini kabul edemiyeceğini bilvasıta tebliğ ve zabıta vesatatile İstanbul'a iade etti. Ahmed Vefik Paşanın azli üzerine Bursa'ya avdet ve mektubculuğu deruhde eyledi.

1885 [22 Receb 1301] de Trabulusıgarb mektubculuğuna tâyin olundise de gitmedi. 1886 [18 Şevval 1302] da Necid, 1888 [11 Muharrem 1306] de Ergani, 1889 [23 Şaban 1306] da Hakkâri mutasarrıfı oldu. Azlinden sonra Ertuğrul mutasarrıflığına nasbedildise de selefinin ibkasından dolayı 1892 [24 Muharrem 1310] de Kozan mutasarrıflığına tahvil ve rütbesi Ulâ sınıfı evveline terfi olundu.

Muahharen Niğde mutasarrıflığına nasb ve hastalığından dolayı pek az müddet sonra azledildi.

1908 [28 Zilhicce 1325] de vefat etti. Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan Camii haziresine defnolundu.

Orta boylu, biyaz ve uzunca, seyrek sakallı, zaif idi. Mehmed Âkif[1], Yenişehir Fenarî Hüseyin Hâşim[1], Ağlarca Zâde Hakkı[1] ve kardeşim Ahmed Tevfik merhumlarla neşreylediğimiz "Resimli Gazete" ye Nezih [Bey], gazeller gönderirdi. dercedilirdi. Girid'li Sırrı Paşa tarzında güzel rik'a yazardı.

*
* *

---

[1] Tercemei halleri 91, 557, 798 inci sahifelerdedir.

GAZEL

Hak şinasi durbini ibtisar olsun sana
Şimei iffet medarı iftihar olsun sana
San'ati üstadı seyreyle dü çeşmi can ile
İştigalatı tetebbü kârü bar olsun sana
Kalma bigâne sakın teşrifi insaniyet et
Bu maişat hanede ağyar yâr olsun sana
Sen çalış imarına isterse yıksun diğeri
Şehri dil, cayı nigâhı itibar olsun sana
Rızkı maksuma kanaat kıl bu âlemde Nezih
İhtiyarî fakrile hikmet şiar olsun sana

*
* *

O tünd hudan niyazı vuslata sevki hayâl etmem
Tahammüldür esası meslekim fikri muhal etmem
Bütün dünya gami re'simde tâyini makar etse
Yine evzaı dehri dundan şekvayi hal etmem
Hezar âsâ bahara münhasır zan eyleme ey şuh
Enini daimidir intizarı faslü sal etmem
Halel gelmez sebatı aşka setri « لن ترانی » den
Dili müştakı mahrumı tesellayi visal etmem
Ne var takdise lâyık hübbi dilden gayri âlemde
Dime ey tıflı nâzım âşıkane hasbi hal etmem
Haram etdi bana vadii gamde habü ârami
Sana dağı dili bimarı ey hunî halâl etmem
Siyeh bahtim, perişan hatırım sevdayı hattile
Zebanım lâl olur vasfında zülfün kılükal etmem
Dilerse Hak, döner berdüselame ateşi hasret
Nihanî suzişimden arzı âsarı melâl etmem
Tecelli eylemez mi mertebem hüsni beyanımdan
Maarif sahasında davii fazlü kemal etmem
Düşer sihri halalim rağbetinden ehli temyizin
Harame el uzatmam ben eserde intihal etmem
Nezih manayi serbesti feragi bâldir ancak
Uyub nefse esirane leime arzı hal etmem

NİGÂR

Nigâr [Hanım], Miriliva Osman [Paşa] nın[1] kızıdır. 1856 da doğdu. Yedi yaşında Kadıköyü'nde Fransız mektebine leylî olarak verildi. "Ebüllisan" nâmile yâdolunan Meclisi Maarif âzasından Şükrî [Efendi] den Türkce, Arabca, Fürsce okudu. Almanca ve Rumca da öğrendi.

Pek genc iken evlendi. Münir, Feridun, Keramet namında üç oğlu oldu. Zevcile geçinemedi, ayrıldı.

On dört yaşında şiir söylemeğe başladı. Kitab şeklinde basılan ilk eseri, birinci "Efsus" unvanlı eş'ar mecmuasıdır. Dört sene sonra ikinci kısmı, daha sonra "Niran", "Aksi Sada", "Safahatı Kalb" ve "Elhanı Vatan" intişar etti.

Meşrutiyetten evvel Rumelihisarı'ndaki yalısında ve Şişli'deki evinde salı günleri yerli ve ecnebi edebiyat ve san'at müntesiblerini kabul ederdi. İçtimalarda edebî maddeler tezekkür olunur ve mübahaseler cereyan eylerdi. Şark ve garb musikisile meşgul olurdu. Güzel piyano çalardı.

Tifüse tutularak Şişli Etfal Hastanesinde tedavi olunurken 1918 [19 Cümadelâhire 1336] da vefat etti. Rumelihisarı'nda Kayalar kabristanına defnedildi.

Leylâ [Hanım] ın söylediği tarih manzumesi:

Gülşeni şiirimizin bülbüli mümtazı Nigâr
Uçdu terketdi bizi yeis ile böyle nagâh

---

[1] Osman Paşa — 1825 de Macaristanda doğdu. "Adolf Farkaş" namında bir ailedendir. 1848 de Mülâzim oldu. Avusturyalılarla en sonra vaki olan muharebeyi müteakiben birkaç arkadaşile Türkiyeye iltica etdi. Haiz olduğu Yüzbaşılık rütbesile istihdam olundu. 1853 de Sedarı Ekrem Ömer Paşanın yaverliğine tayin ve binbaşılık tevcih edildi. Muharebelerde bulundu. 1870 de kaymakam rütbesile Mektebi Harbiye ders nazırı ve Fransız ve Alman lisanları muallimi oldu. Mirlivalığa terfi kılındı. Evvelce ihtida ederek — mutasarrıflıklarda bulunmuş olan — Nuri Efendinin kızile evlendi ve otuz dört sene birlikte yaşadı. İki kız ve bir oğulları oldu. Oğulları, çocuk iken vefat etdi. Kızlarının biri Nigâr [Hanım] dır. 30 mayıs 1898 de Büyükadanın Kartala karşı olan sahilinde na'şı bulundu. Otuz altı saat evvel isabet eden nüzulün tekerrürile vefat etdiğine hükmolundu.

Tifüsün pençei gaddarına düştü eyvah
Yazık o şairei mahireyi itdi şikâr
Pertevi nazımına müştak idi hurşidi cihan
Bilirim kadrini ben de o düri şehvarın
Yeri kalbimdir o gencinei kıymetdarın
İdemez haki siyeh öyle sühandanı nihan
Yazar her katrei eşki elem tarihini Leylâ
Uful etti Nigâr Hanım gibi bir bimenend eyvah

*
* *

Nigâr [Hanım] a dair malûmat vermesini, muhiblerinden Süleyman Nazif'e yazmıştım. Bana hitaben "Serveti Fünun" a[1] yazdığı mufassal makalenin bazı fıkralarını buraya naklettim:

" . . . . Nigâr Hanımın ismini ilk defa 1304 senei Hicriyesinde "Efsus" adlı mecmuai eş'arının intişarı münasebetile işitdim. "Feryad" ünvanını verdiği şu gazeli, gönüllerde ne hazin ma'kesler bulmuşdu:

Feryad ki feryadıma imdad edecek yok — Efsus ki gamden beni âzad edecek yok
Tesiri mahabbetle yıkılmış güzel emma — Virane dili bir daha âbad edecek yok
Kes, varsa alâkan bana ey talii dunum — Sen var iken âlemde beni yad edecek yok
Hakkile bilir zar gönül haleti aşkı — Mahirdir o fende anı üstad edecek yok
Yâreb ne içün zar Nigârî şu cihanda — Naşad edecek çoksa da bir şad edecek yok

Bu gazelin tarihi inşadı, zirinde işaret eylediği gibi 20 nisan 1299 dur. Şaire, o zeman belki yirmi yaşlarında genc, güzel ve müşfik bir pederin sayesinde mürefteh, hâsılı her mânasile hasna ve müstesna bir hanım idi. Bununla beraber neşidesinde feryad eden elemin saiki nedir? Merhume, zevcelik hayatında istediği gibi bahtiyarlık bulamamışdı. İşte âhırı ömrüne kadar bundan muztarib oldu. § "Efsus" mukaddimesinde samimî, fakat haksız bir tevazua kapılarak Fıtnatlar, Leylâlar, Şereflerin eş'arını kendi âsarına tercih ediyor. Bunda hazmı nefs, hakikatin pek büyük hakkını gasbetmiş. Nesri, nazmına pek çok faik idi. Neşrolunmamış bir çok yazılarını gördüm. Temin ederim ki erkekler arasında da bu kuvvetde nâsir, nâdirdir. Fransızcayı pek mükemmel, lisanile, edebiyatile, inceliklerile bilirdi. Söylerken adetâ hitabet ediyor sanırdık. Hele türkçeyi kadın, erkek hiç kimse Nigâr Hanım kadar selâset ve ahenk ile söyliyemezdi. § Vefatını müntic olan hastalığa kadar cismi taravetini ve ruhı hararetini muhafaza etmişdi. § Musikiye cidden vakıf ve piyanoda üstad idi. Ben, hissin bu ahenkdar lisanı beyanından mahrumum. Fakat Nigâr Hanımın, garb musikisine vukufı tamile beraber Türk musikisini tercih etmesine ve ekseriya bununla müterennim bulunmasına o lisanı bilenler belki hayret ederler. Fuzulinin, bilmem hangi üstad tarafından bestelenmiş olan "Vaslın bana hayat verir, firkatin memat...." mülemmamı bir gün Şişlideki hanesinde piyano ile terennüm etdiği zeman gözleri yaşaracak kadar müteessir olduğunu görmüşdüm. § Bir salı günü Hâmidle ziyaretine gitdik. Hâmid, gülerek dedi ki: "Hanım efendi, sizin hakikaten şair olduğunuza delâlet eden bir hali daha evvel mahdumlarınızda müşahede etmiştim. Küzücük oğlunuz Keramet Beyi Viyanada fesle gezerken, büyük mahdumunuz Münir Beği de remazan günü Boğaziçi vapurunda sigara içeken gördüm. Bu, şairane bir tezaddır".

*
* *

[1] 21 Teşrinievvel 1926 nümero 101 - 1575.

ÇANAKKALE'DE TÜRK ORDUSU

Şecaatinden olur lerzedan yesü hiras
Şeci'ler, mütefennin metîn askerler
O bir sürü mütelâşi, cebîn askerler
Nasıl huzurı şehiminde eylemez iflâs

Hayâle benzetilir bir hakikati kahhar
Gazanferane hücumü şehameti dehhaş
Ziyaya arz olunan sanki didei haffaş
İmiş gibi kamaşub kaçdı düşmeni bedkâr

Bu bir zafer ki mubarek hayalı fevkında
Bu bir gaza ki mukaddes, muazzamü mebrur
İdübde dost ile adayı hürmete mecbur
Ağartdı vechimizi her misâl fevkında

Bütün tevalii nusret diler kulubi ümem
O ağlıyan nineler, inliyen rekiların
Gumumunu silecek sevgili refikaların
Vuruduna müterakkib duagünan, ebkem

O şanlı nasıyeler safü pakü ferhunde
Ki cebhelerde bu gün nâr ile füruzandır
Gazayı dinü vatan şevkine nigehbandır
Döner bu kıbleye hep handenakü ferhunde

⁂

MÜESSİR

Hazin, pek mütekellin, fasihü mânidar
Münevverü müteessir, müessirü bitab
Nüfuzı ruhı eder lerzedarü mestü harab
Rakik, pür şefekat, şulever, teessüryab
Nikâtı ruh oluyor sanki anda şule nisar
Teessürat tebessümle imtizac etmiş
Olan bu hikmeti cami' nigâhı mestindir
Bu nuru hüzn ile lâmi' nigâhı mestindir

§

Medid, mühtezü sevda nisarü şevkaver
Amik, cilvenümayı firasetü irfan
Hazin, nafizü vecd âveri dilü can
Rahim, müztaribü rahmü rifk ile nigeran
O pür zekâ o müessir dü çeşmi dil perver
Sanırsın ah ki kalmış leyal ile bihab
Benim o mülhimi eş'arı sanihatımdır
Baid olsa dahi hâkimi hayatımdır

SON BAHAR

Nedir semâda bu rengi hazinü gam perver
Neden bu katrei baran kalbe verdi keder
Müruru mevsimi sayf eyliyor beni tazib
Hulûli devrei eylûl kalbimi muğber
Derunumun dahi kühne baharıdır bu zeman
Değil isem dahi ben, kalbim oldu piri keder
Nasibe benzetirim ben bu günki hale
Anın gibi bu dahi muzlimü sükûn âver
Cihanda matlabım ancak memat idi evvel
Bu günkü hal ise red etmekde anı müztar
Hayatı kendi rizam ile şimdi terk etmek
Görünmüyor bana pek hoş ne bu tagayyürler
Gönülde, halde, kalbi beşerde, âlemde
Tagayyür eylemiyen var ise demek ki kader
Hulûs olur garaza, aşk olur husumete kalb
Vefa yeminleri nisyan olur, söner enver
Müruru vakt ile her şey olur karini hitam
Zevale irmeyen ancak mahabbeti mader

NİGÂRİ

Şeyh Seyyid Mir Hamze Nigârî [Efendi], Seyyid Emir Paşanın ve Hayrünnisa'nın oğludur. Dağistan'da Karabağa tâbi Perküşad kasabasında 1805 [1220 H.] de doğdu. Babasına paşalık unvanı, ceddi Rüknüddin Paşadan müntakildir. Emir Paşa, ulema ve sulehadan idi. Dağistan'da ahundlardan birile mübahase ve galebe ettiğinden kızılbaş beyleri, bazı evbaşı tahrik ederek şehid ettirmişlerdir. Mir Hamze, o vakit dokuz aylık idi.

Emir Paşanın babası Seyyid Riza ve cedleri ulemadan idiler. Rüknüddin Paşaya devletce mukataat ve arazi ve mirimiranlık rütbesi verildi. Büyük cedleri Şeyh Seyyid Muhammed Şemsüddin Akabali, Medinei Münevere'den Karabağ vilâyetine hicretle Çiçimli karyesinde tavattun eyledi.

Mir Hamze, Şirvanın Şemahi ve Şeki kasabalarında tahsili ulûm ettikden sonra bir mürşid aramak üzere seyahate çıkdı. Mevlâna Halid قدس سره nin şühretini işiderek Harput'a kadar gitti. İrtihalini haber alarak Sıvas'a geldi. Muahharen Karabağ'dan Kürd Emir cihetine teveccüh ve Mevlâna Halid'in hulefasından Şeyh İsmail Şirvani'ye[1] inabe eyledi.

Ruslar Dağistan'da nüfuz sahibi olan meşayih ve ulemadan tevehhuş ve adî vesilelerle nefyetmekte olduklarından Mir Hamze, mürşidile Sıvas'a hicret ve birkaç sene ikamet eylediler. Daha sonra Amasya'ya geldiler.

Mir Hamze, mürşidinin iznile Konya'ya gitti. Türbei Mevlânade erbain çıkardıktan sonra Mekkei Mükerreme ve Medinei Münevvere'ye azimet etti. Revzai Mütahhara civarı saadet medarında da bir erbain çıkarmağa muvaffak oldu. Şam ve Kudüs'i de ziyaretle Amasya'ya döndü. Bir sene daha mürşidine hizmet ettikden sonra hilâfet aldı. Bürde'ye ve Perküşa'da giderek marifet ve tarikat neşreyledi.

Kırım muharebesinde birçok mücahidle hafiyyen Kars tarafına geçerek devlet ordusuna iltihak etti. Muharebeden sonra Erzurum'da Bakırcı mahallesi camiinin dershanesinde üç sene oturdu. Devlet tarafından "500" kuruş maaş tahsis olundu.

Erzurum'dan İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra Amasya'ya ve Erzurum'a gitti. Zevcesile oğlu Siracüddini memleketinden getirtti. 1865 [1282 H.] de Amasya'da tevattun etti. Müracaat eden erbabı marifete tefsir ve hadis tedris ve tarikat ve hakikat talim eyledi.

---

1 Esbak sadrâzam Şirvani zâde Mehmed Rüşdî Paşanın babasıdır. Her türlü mânasile mürşidi kâmil bir merdi fazıl idi. قدس سره

Amasya müftisi Hacı İsa Efendi, müftilikten istifa ve kendine inabe etdi. Bilâhare araları açıldı. Erbabı garaz ve hased "başında cemiyeti kübra vardır, huruc edecektir" yolunda gamz etmeleri üzerine Amasya'dan başka mahalde ikameti tebliğ olundu. Harput'ı ihtiyar etti. "1500" kuruş maaş tahsis kılındı.

1886 [Muharrem 1304] de Harput'da vefat etdi. Nâşı Amasya'ya nakledildi. Bayezid Paşa mahallesinde ihzar olunan kabre defnolundu. Müridan ve muhibbanının ianesi ve amcasının oğlu Mir Hasan Efendinin[1] nezareti ile türbe ve yanına cami yapıldı.

*
* *

Merhumun eserleri:

"Fütuhatı Mekkiye" ye tavzihat, Farisî ve Türkce divani eş'ar, Nigârname.

Türkce divan [1301 H.] de İstanbul'da basıldı. Vefatından birkaç gün evvel "Hatimei Seyyid Nigârî - Tahdisiye" nâmile bir manzume yazdı. Rivayet olunduğuna göre ekseren Mesnevii Mevlâna'yı, Molla Cami, Hâfız Şirazî ve Füzuli divanlarını mütalea etmekle safayab olurmuş. Eserlerinde Füzuli izleri pek açık görünmektedir.

Kendine rafz isnad eylediklerinde bu beyti okumuştur:

"Hariciyim sevmesem damadını, Peygamberin
Rafızıyım farkedersem Haydarı Faruktan".

*
* *

Mir Hamze merhum, Karabağ hanedanından Nigâr [Hanım] namında aşkı ilâhî ile mahvi vücud etmiş olan muhterem bir kadını âlem menamda gördü, âşık oldu. O vakit kendi, dokuz yaşında idi. On sene sonra tahsili ilm için Şirvan'a giderken Nigârhanede bir gün müsafir oldu. Nigâr "gördüğün rüya hatırında mıdır" demesile ikisi de cezbenâk oldu. Tahsilden sonra aşkı mecazî, aşkı hakikiye inkılâb etdi. Terakkii maneviye sebeb olduğundan dolayı "Nigârî" mahlâsını aldı.

Mir Hasan [Efendi] merhum, bana gönderdiği bir mektubda diyor ki:

"Şeyh Hamze قدس سره kutbülarifîn, zülcenaheyn bir zâtı âli sıfat idi. Ulemayı zahirin itiraz etmedikleri bir ehlullah yoktur."

Mürşidi mükerremi buyurmuş ki:

"Mir Hamze; aşkı ilâhî ile mahvi vücud etmişdir. Anın mürşidi aşktır."

*
* *

---

[1] Ulema ve hükemanın eazımından bir seyyidi âli kadir idi. Babam Mehmed Emin Paşa merhumun Amasya mutasarrıflığında bulunduğu esnada mükerreren ziyareti ulyalarile müşerref ve iltifatı seniyelerine nailiyetle mübahi olmuşdum. Bilâhare muhabereye devam ve kemalâtı efdalânelerinden istifaze etmişdim [Vefatı 1 receb 1323].

Merzifon'lu muallim Cudi [Efendi] merhumun "Hilyetüşşeyh Mir Hamze Nigâri « عليارض » unvanile yazub bana ihda eylediği manzume:

Nigârî pak meşreb muhterem bir şeyhü şairdi
Münevver kalbü sima şûlever bir şem'i nairdi
Reşikulkaddü tam endamü azaü meşairdi
Nisabı ahseni takvim neyse öyle bahirdi
Büyük çeşmani kudretden mükahhal ayni sahirdi
Mehasin muntazamdı tabesürre nur nasirdi
Büyükdü şaribi meşrebce bir Haydar measirdi
Libası haşmeti şahane kıymetdarü tahirdi
Yürürken sektesiz bir cuyi cârî, mürgi tairdi
Gözümle gördüm aşkullah her muyinde fairdi
Gören meczub olub fevvarasinde berki dairdi
Cünun iklimine malikdi ol âlemde sairdi
Tasavvuf, tal'ı safi menbainden öyle sadırdı
Kelâmü şer'ü hikmet fıkhü tıbbü şiire kadirdi
Zühurı gün gibi envar bahşayi mezahirdi
Hülâsa bir vücudi pür kemal üstadı mahirdi
Büyük bir feyize mazhar olduğu halinde zahirdi

Okurdu şi'rini İran edası bir yanık sesle
Temas eylerdi ruha nağmesi bir emlesi mesle
Lebinde savtı giryan handeden hoş aşkı enfesle
O ağlardı ben ağlardım ki aşk ağlardı herkesle
Sevabit cümleten seyyar olub çerhı müşemmesle
Olurdu meclisi bir asüman hannesle kennesle
Vücudı Turı Sinaye dönerdi narı akdesle
Yakardı masıvayı kaydı yokdu har ile hasle
Uçardı aşk ile hem bâl olurdu çerhı atlasle
Hümayı aşk idi konmazdı hake zagu kerkesle
Gönül beslersen ağuşunda öyle bir hüma besle
Değişme piri mahbubı hezaran şulı nevresle
Tevellâ vü velâ vacibdir Ahmedden gelen nesle
Füyuzi ruma taşdı kalmadı Lezkile Çerkesle
Gelir mi vasfı tadade muaşşerle muhammesle
Hülâsa bir vücudi pür kemal üstadı mahirdi
Büyük bir feyize mazhar olduğu halinde zahirdi

Ne enfası mesiha verdi ne hızrı nihan verdi
Bu mürde cisme feyzi aşkı ol ruhi revan verdi
Hararet verdi evvel sonra camı cavıdan verdi
O verdikce biz içdik bizler içdikce heman verdi
Cünunu cezbesi hurşid veş afaka şan verdi
Niçe amâlara ol bi nişandan çok nişan verdi
Niçe habı giran ashabına muhrik ezan verdi
Çıkardı tilkiyi inden nefesle bir duman verdi

Hafifülmağz olan sofilere rıtlı giran verdi
Fezayı kerbelâye aşk ile meyli ınan verdi
Yüzün Allaha döndürdü iki dünyaye yan verdi
Nesi varsa soyundu piri aşka ermağan verdi
Nigârî akibet Âli Aba uğrunda can verdi
Hulâsa bir vücudi pür kemal üstadı mahirdi
Büyük bir feyize mazhar olduğu halinde zahirdi

***

GAZEL

Canibi Hakdan müsellemdir dila hizmet sana
Âlemi dareyinde yetmez mi bu nimet sana
Odlâra düşdün demadem ah, bir ah etmedin
Âşikâradır ki irmiş bir nefes himmet sana
Muğlarin öpdün ayağın secde kıldın bütlere
Serfiraz oldun kılur her badekeş hürmet sana
Çenk çaldın, cam çekdin, bâde içdin her ne var
Kıldın Allah aşkına olsun halâl işret sana
Kahirdendir sanına eltafı hüdadır şükr kıl
Her zeman bir mehlikaye ibtilâ kısmet sana
Terki seyr et gayirden kes ihtilâtı ey mürgi dil
Bes değil mi fikri gül ruhsar ile suhbet sana
Nola Eflâtun, Aristo senden ister bir kemal
Öğredübdür gamzei dildar kim hikmet sana
Terki tecrid eyleyüb kıldın fena mülkün vatan
Besdir ey miri nigârî bakı bu devlet sana

***

Şem'i ruhsarınle oynar dembedem pervaneler
Şevki lâlinle döner şamü seher peymaneler
Geh derü divare yüz sürter gehi eyler sücud
Başka hale girmiş imdi başkadır mestaneler
Kıl temaşayı kemâlin seyr kıl, gel subhü şam
Gör ne hal ile sever, ister seni divaneler
Serhoş olmuş badei lâlinle çalmış taşlara
Tişeler aşkın yolunda can veren merdaneler
Vâr bihad yareler bağrımda feryad eylerim
Sancılub her bir telinden dembedem sad şaneler

Öyle hoş halim ki halimden bulub keyfiyetin
Badeden geçmiş kamu kim boş kalub meyhaneler
Hahişin mikdarı ey erbabı dil cem eyle kim
Mad'ni esrardır tab'ım, saçar dürdaneler
Sensin ey Seyyid Nigârî şehrei şehri cünun
Ruyi âlemde ki senden başka yok efsaneler

NİHAD

Nihad [Bey], Şerif Paşa[1] Zâde şair Said Siret Beyin[2] oğludur. 1799 [1214 H.] de doğdu.

Bir müddet divanı hümayun kalemine devam etti. Meclisine müdavim ve iltifatına nail olduğu Keçeci Zâde İzzet Molla[3]'dan pek çok istifade etdi. Molla, "Mihnetkeşan" da,

"O şeb anda kalmağı cezmeyledim
Varub doğru hamamına azmeyledim
Nihadım yanımda beraber idi[4]
Refikim fakat ol hünerver idi
Şerifi vezirane odur hafid
Karındaşımdır o necli said
Pür etmişdi germabeyi suhbeti
Bir iş mi yanında şeker şerbeti[5]

diyor.

Molla'nın, Nihad hakkındaki teveccüh ve mahabbetine şu fıkra[6] da şehadet ediyor:

Molla, İkbal demlerinde evine gidenleri, uzun müddet beklettikten sonra görüştüğü halde Nihad gittikce don ile selâmlığa koşarmış. Refikası "Canım efendim, büyük âdemler geldiği vakit selâmlığa bir saat sonra çıkıyorsunuz, Nihad Bey gelince

---

1 Habeş ve Cidde valisi iken 1802 [1217 H.] de vefat etdi. Onun babası İstanbul sakinlerinden Zaim Ali Ağa, onun da babası Amasya nakibüleşraf kaymakamı mevaliden Zana'lı zâde Esseyid Şerif Mehmed Efendidir. Mütercim Asım, tarihinin basılmayan kısmında* Şerif Paşa hakkında diyor ki: "... Umurunda müseyyib, lâkayd ve rindane meşreb ve idarei dairesinde in'idamı melekei tasarruf ile daima zahmetkeş ve muazzeb olduğu zeban zedei erbabı rüteb ise de hidematı devletde sıdkı istikameti mücerreb, kârgüzar, umurdide, mizac âşina, hoşlika, beşuş ve küşade ruy, bezle ve lâtifeye mail, şirin zeban, hoş ülfet, nazük suhbet, dil azarlıkdan müctenib, rakikulkalb, leyyinüccanib, cevvad ve mün'âm ve bezlü infakla mahbubı kulubı âm, kâtibane sebki inşaya kudreti ve ehli hünere tevkir ve mahabbeti berkemal idi".

2 Mekkei Mükerreme mevleviyetinden mazulen 1830 [1246 H.] de vefat etdi.

3 Tercemei hali 723 üncü sahifededir.

4 "Meşhur adamlar" da "İzzet Molla Keşan'a sürüldüğü zeman Nihad Bey de beraber gönderilmişdi" deniliyor. "Beraber" oldukları yer, hamamdır, menfa değildir. Nihad, bir yere nefyolunmadı.

5 O esnada Molla "38" ve Nihad "24" yaşında idi.

6 Fıkrayı Nihaddan naklen Hersekli merhum söyledi ve Mollanın ekseren haremde — gecelik elbisesi demek olan — don ile oturduğunu ilâve eyledi.

donla koşuyorsunuz" der. Molla, "A hanım, Nihad'ın nasıl zarif bir herif olduğunu bilsen sen donsuz koşarsın" cevabını verir.

Nihad'da, gördüğü büyük âdemlerden birinin İzzet Molla, diğerinin Mısır valisi İbrahim Paşa olduğunu Hersek'li Ârif Hikmet merhuma söylemiş.

1831 [1247 H.] de Mısır'a gitdi[1]. Büyük babası Şerif Paşa, Mısır defterdarlığında bulunduğundan Nihad'ın ve babasının Mısır'a münasibeti, o zemandan başlamıştır.

Mısır valisi Mehmed Ali Paşanın iltifatına nail oldu. Kâtib tâyin olundu. Geceleri Mehmed Ali ve İbrahim Paşaların meclisinde bulunarak güzel fıkralar, hikâyeler naklederdi.

Bilâhare kâtiblikten çekildi. Nedimlikte devam etti.

1841 [1257 H.] de Mekkei Mükerreme'ye gitti. Bir müddet mücavir olduktan sonra Mısır'a döndü. 1844 [1260 H.] de İstanbul'a geldi. Mustafa Reşid Paşanın himmetile saniye rütbesi tevcih ve Ziraat ve Nafia Meclisi Âzalığına tâyin kılındı. Hersekli Ârif Hikmet merhumun rivayetine göre Mısır'dan her ay "5000" kuruş tekaüd ve âzalıkdan da yine o mikdar maaşı olduğu halde "Horosnâme" sinin naklolunan beyitlerinde memuriyet maaşının azlığından ve zaruretinden şikâyet etmektedir:

"Bu kadar fehmü kemal ile beni âdem iken
Ac mühtac koyub anmadı kat'a kürema
Bir takım bellilerin olmuş iken malûmu
Bilerek etmediler bana mürüvvet asla
Bir zeman fakr ile anlar idi ahbabı fakir
Sansalar âkil ederler mi idi böyle fida
Beni divane kıyas eylediler zannederim
Sonradan zengin olub ekseri oldu Paşa
Nazm, akl ile olur, olmuş olaydım mecnun
Bu kadar şiiri nasıl eyler idim ben inşa
Delidir âkili her kim deli zanneyler ise
Bu meseldir ki sansur âkili mecnun budala
O kadar akçesi çok meclisi devlet var iken
Bu fakiri birine görmediler hiç reva
Meclisi Nafıa namında kalilünnef'a
Çok keremlerle beni etdiler âhır âza
Öyle meclis ki iki nam ile meşhuru benam
Bir adı Nafıadır biri Ziraat hâlâ
Nef'i bir mertebe kim hastai bi can oldum
Köşesinde ederim derde düşüb vaveylâ
Bir ziraat ki beni habbeye mühtac etdi
Parası nane yetişmez ki ona ruha gıza
Hüner erbabını tahkire dönerken gerdun
Ben gibi pîre mi ikram edecek çerhı düta
Neme lâzım benim ihsanı felek pir oldum
Lûtfün ümmid ile gayri çekemem taze eda
Beni mi şad edecek istediğim gibi felek
Niceyi hüzne düçar eyleyüb etmişken eza
Görmedim lûtfüne mazharı sahib ihsai
Anları medh edemem anlar iken zemme seza
Seni medh eylerim ey dîki keremkâr ki sen
Var iken fakrın edersin yine lûtfün icra
Sayei ziri cenahında tavuklar şadan
Sendedir lûtfü kerem, sendedir ihsanü seha
Söz temam oldu Nihad eyleme ıtnabı sühan
Dîke bu beyti zebanı kalem olsun gûya
Yaşa öt haşre kadar bu kümesi dünyada
Cinsi sansarı felek eylemesün sana belâ"

---

[1] Molla'nın Sıvas'a nef'inden sonra Nihad, — enisü celisi olmasından dolayı — kendi hakkında da eseri gadab duhûr edeceğinden korkarak Mısıra savuşduğunu Arif Hikmet merhum söyledise de Mollanın nefyi ile Nihadın savuşması arasında üç sene vardır. Nefi esnasında telâş etmeyüb de aradan o kadar zeman geçdikden sonra korkub kaçması şayanı nazardır.

Muahharen âzalıktan tekaüd edildi. Takriben 1869, 1870 [1286, 1287 H.] de Kanlıca'da vefat etdi. Kanlıca'da Fıstıklı'da Şeyh Ata Efendi dergâhı kapısının sol tarafına defnolundu.[1]

İki kızı olduğu mervidir. Küçük kardeşi Vezir Mehmed Şerif Paşa, Mısır'da reisi nüzzar oldu. 1886 [1303 H.] de vefat etti. Diğer kardeşi şair Tevfika Nesiba Hanımdır.

***

Ziya Molla dedi ki:

"Nihad Bey, gayet kerihülmanzar, seyrek sakallı, üstü başı pis idi. Son zamanlarında pire tersile mülevves don ve gömlek, üstüne kirli bir palto giyip bir mendille belinden bağlardı. Bir tarafında ördek, bir tarafında enfiye kâsesi dururdu. Yanına kim gelirse gelsin ördeğine işer, enfiyesini çekerdi. Ziyaretine gelenleri, bazan — pencereden başını çıkarıp — "Bey burada yoktur" diye defederdi. Fevkalâde sahi olduğundan herkese mutlaka bir şey verirdi. Vefatından on beş gün evvel bedestandan veresiye beş liraya bir keçe, bir de tunc mangal almış, ehibbasından birine ihda etmiş. Vefatından sonra bedestanlı ikamei dâva ederek keçe ile mangalı ihda olunan zatdan istirdad etdi. Ömrünün sonlarında zaruret ve sefalete oğradı. Kanlıca'da — müstecıren — oturduğu evde vefat etdi."

Ârif Hikmet dedi ki:

"Nihad Bey, mavi gözlü, çil yüzlü, sarı kır sakallı, kısaca boylu, büyük başlı idi. Pek çirkin değildi. Hicaz'a azimetinde tevbe ve istiğfar ederek bir daha âlemi âba dalmadı. Madamelömür namaz ve niyazını terk etmedi. Ekseren inziva ederdi. Bazan ikindiden evvel biraz dolaşarak evine girerdi. Gayet sahi idi. Herkese bir şey vermek itiyadında olduğundan ailesi, yanında kıymetdar bir şey bulundurmamağa dikkat ederlerdi. Hattâ bana da birkaç defa kitab ve kalemtraş verdi. Rivayeti vakıanın aksine olarak pek temiz ve pek mütekebbir idi. Pis yerlere oturmaz ve kimseye baş eğmezdi. Ekseri ekâbiri tezyif ile hecivden hali kalmazdı".

Nihad'ın meclisine devam edenlerden ve "Ceridei Havadis" in en eski muharrirlerinden Ahmed Zarifi [Bey] dedi ki:

"Nihad Bey, âlim idi. İdaresi son derece müşkil idi. Sokakta beraber giderken arkasında kalsam, "sen uşak mısın ki arkadan geliyorsun", yanı sıra gitsem "sinnen ve fazlen senden büyük âdemlerle var iken beraber gidiyorsun" diye söylenirdi.

---

1 Vaktile Nihad hakkında tahkikat icra etmek üzere Kanlıcaya gitdiğimde iskele civarında bir kahvehanede tesadüf etdiğim sarıklı ve üstü başı temiz bir zatdan Nihadın kabrinin nerede olduğunu sordum. O zat, eski aşina gibi iltifat gösterdi. Bazı malûmat verdi. Kabrine taş dikilmediğini anlatdı. Kendinin, ders vekili Yahya Efendi zade Kanlıca sakinlerinden ve esbak Mısır mollalarından Ziya Molla olduğunu söyledi. Allah rahmet eylesün.

Fatin, tezkiresinde diyor ki:

"Sığar ve kibardan kendusile ülfet ve ihtilât etmiş ve belki kazaen bir mahalde kenduye âşinalık eylemiş olanlardan bir nevi heciv ve zemınine veyahud bir suretle şeameti kademine oğramamış ferdi aferide kalmamıştır. Binaenaleyh « تسمع بالمعيدى خير من ان تراه » kelâmı, zamimei tercemei hali melâmet encamı kılınmışdır."

Nihad, Fatin'in bu sözlerini okur. Bir zeman sonra Ârif Hikmet'e "Benim ebced hisabile iştigalim yok. Lâkin "Fatin" ile "ahmak" ın adedce müsavi geldiği hatırıma geliyor" der. Fatin'i, âşinalarına sordukca "O zavallıyı gördüğünüz var mı? O, zavallı, bir ahmak âdemdir" dermiş.

Çaylak Tevfik [Efendi], "Hazinei Letaif" de diyor ki:

"Nihad Bey, "Mısır'lı Nihad Bey" demekle meşhur, âteş zeban bir şair idi. Hayatında âzarı lisanına oğramadık kimse kalınamışdır. Hattâ Fatin merhum, mirimumaileyhin tercemei hali zeyline « تسمع بالمعيدى... » meselini sıfatı kâşifei hali olmak üzere kaydetmişdir ki bundan, en ziyade kendisinin âzürdei lisanı olduğu anlaşılıyor."

Ali Riza [Bey], "On üçüncü asri hicride İstanbul hayatı" unvanlı mekalesinde diyor ki:

"Nihad Bey, gencliğinden itibaren güzel güzel şiirler söyleyüb fakat bidaası daha ziyade heciv vadisinde idi. Sözünü saklamaz ve kimseden perva etmez ve biraz da hukuk tanımaz olduğundan büyükler, dilinden korkarlardı. Reşid Paşa merhum, Nihad Beye çok yüz verirdi. Âli Paşa da ruyi iltifat gösterirdi. Fakat Fuad Paşa, pederile olan dostluğuna rağmen pek o kadar iplemezdi".

Esbak Dahiliye Nâzırı Said [Efendi] den menkuldür ki:

O zemanın büyükleri, Nihad'ın lisanından korkarlardı. Kendi de bunu bildiğinden onları hecvetmekten çekinmezdi. Sözlerine yalnız Fuad Paşa, ehemmiyet vermezdi. Onun hakkında da "Anı üç mazmaza etmez taharet" mısraını söylediğinden Fuad Paşa, "on üç yıldır cenabettir cenabet" mısraını ilâve etmişdir. Nihad, Paşanın müteessir olmadığını ve olmıyacağını anlıyarak onu hecvetmekten vazgeçmiştir. Reşid Paşanın lûtuf ve iltifatını gördüğü halde onu da hecvetmekten sakınmamıştır. Paşanın vefatından sonra mezar taşının somakiden mi, yahud mermerden mi yaptırılmasından bahsolunduğu sırada Nihad "biraz pahalı olur emma cehennem taşından yapılması münasibdir" demiştir.

Ben de derim ki: Bu söz "Geldi kafiye, gitti safiye" meselinden ziyade Nihad'ın bednihad olmasından tevellüd etmiştir.

§

Meclisi Vâlâ âzasının tenkihinde Nihad, şu kıt'ayı söylemişdir:

"Mecalisde misâli lâhmi zaid
Niçe mümsik[1] zevat olmuşdu calis
Bihakkı muktedayi ehli sünnet[1]
Kesildi fazlai âzayı meclis[2]"

§

Ricali mümtazeden birinin — sadaret müsteşarı iken — dört imza ile verilen bir arzuhalin arkasına "Dört neferi merkumlar" yazdığını Nihad işidince şu kıt'ayı yazmıştır:

"Öyle cahilsin ki echeller seni techil eder
Hep sana mechuldür âlemdeki malûmlar
Cümle ashabı mesalihle beraber dâvera[3]
Ananı .... senin ol dört nefer merkumlar"

§

Sadrı esbak Hüsrev Paşa hakkında şu kıt'ayı yazmıştır:

Kocamışsın koca Hüsrev Paşa
Ümmi dünyada seninçün derler
Kocadıkca hoca Hüsrev Paşa
Karı gibi koca Hüsrev Paşa

§

Rumeli kadıaskerlerinden Keçecizâde Abdülhalim Efendi[4] hakkında bu beyti söylemiştir:

"Ne mevali, ne müderris ne zaim isterler
Ehli duzah Keçecizâde Halim isterler"

---

[1] Bir mecmuada "biraz mümsik" ve "behükmi muktezayı Şer'i Ahmed" suretinde mukayyeddir.

[2] Merhum Ali Fuad [Bey], bir makalede bu kıt'anın ikinci mısramı "Niçe mümsik Nihad olmuşdu calis" şeklinde yazdıkdan sonra "Kıt'a "Nihad" lâfzından dolayı Nihada isnad olunarak meclisi valâya celb ile isticvab edildikde "bu kıt'a, benim olsa kendim neşrederdim" diye inkâr etdiğini" Süleyman Nazifden naklen söylemekde ise de gördüğümüz mecmualarda Nihad Bey namına mukayyed olan bu kıt'ada "niçe" yahud "biraz" kelimeleri vardır. "Nihad" kelimesi yokdur. Nazif merhum "bu söz benim olsa kendim neşrederdim" kabilinden olan sözleri başka maddelerde de söylerdi.

Hattâ — kendi nankörlüğünden göz yumub bana şiddeti lisan isnad eden — müteveffa bir şairle Nazif merhumdan birinin, "Mahmud Kemali, Saray burnuna ikame etmeli, söyletmeli. Şemsipaşa cihetine de birkaç batarya top dizmeli, bombardiman etdirmeli. Şübhe yok ki birkaç dakika sonra topların sesi kesilir" dediğinden bahsetdiğinde Nazif "O sözü ben söylemedim. Fakat söyleyen şair, müsaade etse bilâtereddüd altına imzamı koyarım" demişdi.

[3] Bu mısra, Nihadın değildir. Sultan Abdülâziz merhumun baş mabeyincilerinden Fuad Beyin nedimi — eski Dahiliye kalemi ketebesinden — Halim Efendi, kıt'ayı Reşad Faik Beye okurken üçüncü mısraı tahattur edemediğini söylemiş. Reşad merhum, bilâhare kıt'anın üç mısraını bir meclisde okuduğu sırada orada bulunan Eşref, irticalen bu mısraı becermiş.

[4] İzzet Molla'nın kız kardeşinin oğludur. 8 şevval 1268 de vefat etdi. Zurafadan idi.

Şu yola da mukabele edilmiştir:

"Ne mugayre, ne ebucehli leim isterler[1]
Suyi duzahda Nihad gibi sakim isterler"

*
**

Nihad'ın "58" küçük sahifeden ibaret olan gazelleri basılmıştır. Hangi tarihde, hangi matbaada basıldığı gösterilmemiştir.

Bir araya toplanmıyan hecviyelerinden ve basılmıyan manzumelerinden bazılarını gördüm. Manzumelerini kaydetmek itiyadında olmadığını Hersek'li merhum söylerdi. Bir gazelinde:

"Nola eş'arımı fehmetmese her kimse Nihad
Tab'ı dûn anlıyamaz rütbei kadri sühanim"

diyorsa da "fehm" edebilenler ve "tabı dûn" olmayanlar, eserleri içinde hakikaten şiir denilebilecek söze tesadüf edemezler.

"Cüz'i eş'arımla makbuli sühandanım Nihad
Nazmı divanı hünerde mısraı bercesteyim"

sözü de iddiayı mücerredden ibarettir.

Hecviyelerinden görebildiğim parçalar da o vadideki şühretile mütenasib değildir. Bunların en iyisi, yukarıya yazılan 'mecalisde..." ve "öyle cahilsinki..." kıt'alarıdır.

Kübera ve ehibba meclislerinde güzel fıkralar, hikâyeler nakletmek ve nüktedanlık, hazır cevablık, bezlegûluk ile huzzare neşve vererek nedim unvanını ihraz eylemiştir. Nedimliği, şairliğine faiktir. Fakat nükteleri de, hecviyeleri gibi pek değerli şeyler değildi. Biraz zarafetten, biraz da edebiyattan nasibi olan erbabı zekâ, o nükteleri, hattâ daha ince, daha zarif ve lâtif surette ibda edebilir.

Kendine mülâki olanlar:

"Fakirlerle nişinim Nihad hanemde
Vezirlerle oturmakdan itdi gönlüm iba[2]
§ Serfüruyi çerh idub el açmadım dergâhına
İzzet ümmid eyleyüb zilletle pabus olmadım
§ Dehri denide mansıb ü mal istemem Nihad
Sermaye eyledim hünerim[3] kendi kendime"

Beyitlerinin kısmen nefselemre muvafık olduğunu söylediler.

*
**

---

[1] Beyit, Abdülhalim Efendinin mi, başkasının mıdır, bilmiyorum.

[2] Bu beyit, "Kibardan iba eyleyüb Nihad âhir   Fakirlerle nişinim fakir hanemde" suretinde de mukayyeddir.

[3] *Lâtife:* "*Dan dünyada yegâne hünerim   Hecv ile herkesi ürkütmekdir*".

Nihad [Bey] e aid bazı fıkralar:

Sadrı esbak Yusüf Kâmil Paşa merhum, Mısır'a giderken Fuad Paşa, — Kanlıca'da komşusu olan — Nihad'ı alıp birlikte teşyi ederler. Vedâ esnasında Kâmil Paşa, Nihad'a "Mısır'dan sana ne getireyim?" der. Nihad "Kanlıca'nın tepesindeki Mihrabad mevkii, gayet lâtif bir nüzhetgâh ise de oraya araba çıkmıyor. Buranın beygirlerile de ben çıkamıyorum. Bir Mısır merkebi ihsan buyurulursa minnetdar olurum" cevabını verir.

Paşanın avdetinde — yine Fuad Paşa ile birlikte — hoşamedî resmini ifaya giderler. Asrının en büyük zurefasından olan paşa, — Nihad'ı söyletmek maksadile — "Nihad Bey, benden eşek istemiştin. Nasılsa unutmuşum. Şimdi seni gördüm de hatırıma geldi" der. Nihad'da "Ne beis var, efendimiz avdet buyurdunuz ya" cevabını verir.[2]

§

Nihad, bir akşam Yusüf Kâmil Paşanın konağına gider. Vükelâdan bazıları da gelir. Paşa, Nihad'ı dalgın gördüğünden sebebini sorar. Nihad, "Efendimiz, kış geldi. Hâlâ odun, kömür ve çoluk çocuğa kışlık tedarük edemedim. Bu hal ile insanda neşve olur mu?" der. Paşa "Hele şu düşündüğün şeye bak. Kethudaya söylerim, yarın hepsini gönderir" demesile Nihad, teşekkür eder ve güzel fıkralar ve nüktelerle huzzarı zevklendirir.

Gece konakta yatar. Ertesi sabah kethudaya yanaşup o yolda bir emir almadığını öğrenince paşaya gider, akşamki vadini ihtâr eder. Paşa — tuhaf bir söz söyletüb eğlenmek için — "canım, akşam öyle bir haltettik, gerçek sen sanmışsın" demesile Nihad, "o haltı akşam etmediniz, şimdi ediyorsunuz" cevabını verir. Paşayı güldürür. Akşam üstü evine gidince istediği şeylerin fazlasile gelmiş olduğunu görür.

§

Yusüf Kâmil Paşa, "Sen herkese pezevenk diyormuşsun, bana da diyemezsin ya" der. Nihad, « استغفرالله efendimiz hakkında öyle bir söz söylemek haddim

[2] Bu fıkrayı nakleden Ârif Hikmet "İrfan Paşa* dan işitdim" demişdi. İhtimal ki Nihad, Kâmil Paşaya verdiği cevabı — hazır cevablılığına, nüktedanlığına delil olmak üzre — aşinalarına o suretle nakleylemişdir. Yahud İrfan Paşa, gayet müstehzi bir adem olduğundan belki fıkrayı bu şekle koymuşdur. Yahud Nihad, o sözü, Paşaya aynen söylemişdir.

Doktor Nâmık Paşa merhum da fıkrayı şöyle anlatdı: Nüdemanın meşhurlarından Hafız Ömer Efendi, Kanlıcada Yusüf Cemil Efendinin köşkünde müsteciren oturduğu esnada Kâmil Paşa, oraya nasıl çıkdığını sorduktan sonra "Sana bir Mısır merkebi göndereyim. Mısır merkebleri yokuşa pek kolay çıkar" der. Nasılsa unudur, vadini ifa etmez. Bir zeman sonra Hafız Ömer, Paşaya — bir münasib zemin bularak — "Efendimizi gördükçe — vaid buyurulan — Mısır merkebi hatırıma geliyor" der. Bu fıkra, Nihade aid fıkradan muktebes ve Hafız Ömere müsned olsa gerekdir.

* Tercemei hali 705 inci sahifededir.

mi?» cevabını verir. Birkaç gün sonra paşa, başının ağrısından bahsetmesile Nihad, "Şakaklarınıza iki boynuz çekdirilse faidesi olur" der. Paşa, maksadı teferrüsle güler.

Bu fıkra, şu yolda da menkuldür:

Mehmed Ali Paşa, bir gün baş ağrısından şikâyet etmesile Nihad, iki elile başının iki tarafını göstererek, "Şöyle iki boynuz çekdirmeli" der.

§

Mehmed Ali Paşa, Mısır'da sıcak bir günde nedimlerile diğer söz söyler ve anlar bendelerine işret bezmi tertib etdirir. "Birer beyit söyleyiniz de öyle içiniz" der. İçlerinden biri biraz düşündükden sonra,

"Zehrolsa da elbet içeriz verdiği âbı
Tek düşmiyelim pîri muganın nazarından"

beytini irad eder. Paşa, Nihad'e fanileden gayet dar bir kisve giydirmiş olduğundan biçare âdem, hararetin şiddetinden ve kisvenin kasvetinden bihuş bir hale gelmiş iken paşa, "sen de bir beyit söyle" diye icbar etmesile,

"Giydirse de elbet giyeriz cildi yilani
Tek düşmiyelim şahmeranın nazarından"

beytini söyler.

§

Nihad, Mısır'da bulunduğu esnada bir gün İbrahim Paşa, "Müddeti ömründe yediğin .... kların en büyüğü hangisidir" der. O da "darılmazsanız söylerim" diyüb darılmıyacağına dair teminat aldıkdan sonra der ki:

"Müddeti ömrümde pek çok ....k yedim. Bunların en büyüklerinden biri, İstanbul gibi cennetden farkı olmıyan bir memleketi bırakub cehenneme benziyen böyle .... k bir yere gelişim, ikincisi İstanbul'da birtakım zurefayı terk ile senin gibi kalın kafalı bir serhoşa dalkavuk oluşum, üçüncüsü de ...."

Bu fıkrayı nakleden mabeyin kâtiblerinden reji komiseri Nuri Bey merhum, üçüncüyü unuttuğunu söyledi Üçüncü, şübhe yok ki diğerlerinden daha hoşdur.

§

İbrahim Paşa, bir münasibetle "Nihad, ben unuttuğum şeyleri helâda hatırlarım, acaba nedendir" demesile, Nihad "Navarin de[1] aklınız .... kunuza karışdı da ondandır" cevabını verir.

§

[1] İbrahim Paşa, Navarin vak'asında Mora seraskeri idi.

Nihad, bir gün Mustafa Reşid Paşa ile Boğaziçi'ne giderken paşa, "Garib şey bir zemandanberi bana nisyan ârız oldu. Her şeyi unutuyorum" der. Nihad, "Bunu ben de tasdik ederim. Hattâ din ve imanınızı da Londra'da unutdunuz" diye mukabele eder.

§

Nihad, Mısır Kapı Kethudası Muhtar Beyin evinde bulunduğu esnada aşçılardan şikâyetle çokdanberi iyi yemek yemediğinden kendine güzel yemekler yedirmesini söyler. Muhtar Bey, memnuniyetle kabul eder.

Ârif Hikmet, bir gün Muhtar Beyin ziyaretine gittiğinde Nihad'ın geleceğini anlar. Biraz sonra üstünde büyük bir palto, altında keten hırka, bacağında geniş pantolon, ayağında mes olduğu halde Nihad gelir, yemek esnasında der ki:

"Mısır valisi İbrahim Paşa, işrete mübtelâ olduğundan geceleri birlikde çakar ve gece yarısına doğru yemek yerdik. Paşa, beni lâkırdıya tutardı, yemeğe vakit bulamazdım. Paşanın iltifat ve hürmetine nail olanlardan Hasan Paşa, gayet mütedeyyin ve o nisbetde ekûl olduğundan biz konuşurken yemekleri siler süpürürdü. Bu gidişle daima aç kalacağımı anladığımdan bir gün Paşaya işi anlatarak Hasan Paşaya bir oyun oynıyacağımı söyledim. Nasıl oyun olduğunu sordu. "Canım Paşa hazretleri, efendimizin huyu değişmiş. Fransa'dan bir aşçı getirtmiş. İki üç gündenberi yemekleri o pişiriyor. Emma nasıl pişiriyor biliyor musunuz? Etleri şaraba sokdukdan sonra..." diyeceğim, müsaade buyurunuz" dedim. "Herif, sonra bize suizanneder" dedi. "Zaten hüsni zannetdiği var mı" dedim. Paşa, birçok güldükden sonra müsaade etdi. Ertesi gece işret masasından kalkdım. Sofaya çıkdım. Hasan Paşa, yemeğe intizaren dolaşıyordu. Bir yolunu bulub keyfiyeti anlatdım. Âdemceğiz, istiğfar ederek kemâli nefretle oradan çekildi. Ondan sonra yemeğe gelmedi. Ben de istediğim gibi karnımı doyurdum".

Zemanın zurefasından Ârif Efendi[1], Hasan Paşa mütedeyyin olduğu için onu şarabla tebrid ve teb'id buyurmuşsunuz. Onun yerine Kâmil Bey[2] olsaydı ne buyururdunuz?" demesile, Nihad "Ona da etlerin zemzemle pişirildiğini söylerdim" cevabını verir.

§

Lebib Efendi[3] merhumdan naklen Ârif Hikmet söyledi:

Lebib Efendi, bir gün vükelâ vapurunda Nihad'ı görüb yanına oturur. Suhbet esnasında bir gazelini gösterir. Nihad, okudukdan sonra kâğıdı kapar, iade eder. Lebib Efendi "Nasıl Efendim, fena mı?" der. "Nihad "Pek fena" der. Efendi, "Canım efendim, hiç de mânası yok mu?" diye sorunca, beriki "Bir şeyin mânası olmak-

1 Recai zade Ekrem Bey merhumun amcası ve kayın pederi.

2 Boyunun kısalığından dolayı "Mahşer Midillisi" namile yadolunan ve alafrangada en ileri gidenlerden olduğu için mütedeyyinler arasında mat'un olan teşrifat nazırı Kâmil Beydir.

3 Tercemei hali 868 inci sahifededir.

la iyi olması icab etmez. Meselâ size "................ yiyorsunuz" desem bu sözün mânası vardır emma iyi bir şey değildir" cevabını verir.

§

Sadrı esbak Mehmed İzzet Paşa, mezalimi sabıkasını unutdurmak için her neden bahsetse "işte abdestimle söylüyorum" dermiş. Bir gün Reşid Paşa ile görüşürken def'atle yine o sözü söyliyerek bir maddeyi temine oğraşdığı sırada orada bulunan Nihad, Reşid Paşaya hitaben "Paşa hazretleri, bu işi abdestile temin etmek istiyorsa da efendimizin cünüblüğü, kendilerinin abdestli bulunmalarından evlâdır" der.

§

Kanlıca'lı Mustafa namında bir kayıkcı varmış. Nihad, nereye gitse onun kayığına binermiş. Kanlıca'dan Balıkpazarı'na çıkub rakı, meze alır, kayığa bırakır, ekseren Gülhane'ye giderek bir büyük ağacın altında otururmuş. Akşama doğru kayığa biner, rakı içerek Kanlıca'ya dönermiş.

Bir akşam yanında Ahmed Zarifi [Bey] olduğu halde işret ederek Rumelihisarı'nda — deli nâmile yâdolunan — İsmet Paşanın yalısının önünden geçerken Paşa pencereden seslenir. Nihad da rakı kadehini gösterir. Paşa "size meze yetişdireyim" diye bir büyük portakal atar. Nihad, mükerreren teşekkür edince Paşa, bir portakal için bu kadar teşekküre lüzum olmadığını söyleyince Nihad, "Delinin âdeti, âdemin başına oturak atmakdır. Zâtıdevletiniz ise portakal atdınız. Nasıl teşekkür etmiyeyim[1]" der. "Paşa, "şu pezevengi yakalayın" diye bağırmağa başlar. Kayık indirib arkadan yetişinceye kadar Nihad Kanlıca'yı tutar, evine savuşur.

§

Nakibüleşraf meşhur Tahsin Beyin Kanlıca körfezindeki yalısında Nihad ve Fuad Paşanın oğlu Nâzım [Bey] ve sair zevat otururlar iken Nâzım [Bey] huzzardan tek gözlü bir zatın kim olduğunu yanındakilere mükerreren sorunca Nihad, yüksek sesle "Körfezde kör Tahsin Beyin kör kâhyası" demiş.

§

Nihad, Mısır'da iken kız kardeşini bir şeyhe vermişler. Kadın doğururken şiddetli ıztıraba oğradığından şeyh, boynunu büküb düşünürmüş. Nihad, "Enişte, ne düşünüyorsun; peder merhum, bizim hemşireye "seni eşşekler........." derdi. Şimdi katır doğuruyor da onun için zahmet çekiyor" demiş.

§

---

[1] Bu cevab, şu şekilde de menkuldür:
"Efendimizden memul olan portakal değil, havruz atmakdır. Yapdığınız şey, hilâfı memul olduğu için teşekkür ediyorum".

Vükelâ vapurile Boğaziçi'ne gidilirken bazı zevat, bir münasibetle kıymetli saatlerden bahsederler. "Çingâne" nâmile yâdolunan ricalden biri "Benim de güzel bir saatim var" der. Nihad "Sizinki mutlaka maşalıdır!" cevabını verir.

§

Nihad, lüzumundan fazla olan ceblerinde bir şey arayıp bulamadıkca "Kaşkebim kadar param olsaydı" dermiş.

GAZEL

Getirdi başıma gerdun dimem hezar belâ
Ne oldu ise felekde gönülden oldu bana
O bivefadan ümidi vefa ederken dil
Cefaya dûş olub gördü dürlü dürlü cefa
Tabibi candan ederken mahabbeti canan
Bulur mu hasta gönül derdi aşkı yare deva
O mahı vermeden almış iken eder bin cevr
Ne verdi de alamaz bana çerhi minnet edâ
Fakirlerle nişinim Nihad, hanemde
Vezirlerle oturmakdan itdi gönlüm iba

Mesti Elset olan kişi câmı cem istemez
Bezmi şerabı âdem olan âdem istemez
Âşık değildir o ki deva cuyi derd olur
Aşk odur ki yaresine merhem istemez
Dünyavii âhiretten ider çeşmi canı puş
Âlemde aşkı görmüş olan âlem istemez
Can virsem almaz al deyu düşsem ayağına
Bin kerre payü damenini öpsem istemez
Gamnak kılma merhamet eyle Nihadını
Kendi gamı yeter ana, başka gam istemez

KIT'A

Vesahı cürmile alûde isem de faraza
Şüstü şu eyler anı âbı kerem ânide

İtiraf ehli içün affı cemile ruhsat
Kavli racih görünür mezhebi Nümani'de

⁂

Bedende kalmadı sıhhat, hücumı illetden
Tabib celbine yok çare derdi kılletden
Zelili her cihet oldum kemâli zilletden
Bu üç belâ ile düşdüm Nihad izzetden

⁂

Sükût edenler olur daima selâmetde
Belâye oğrama çok söylemekten olur
Cihanda şimdi zarafet müdaheneyle olur
Hamakat, olmaza olmaz dimekden olur

⁂

Ölmeden ölmüşe döndürdü beni sağ olsun

⁂

Dil karar eyliyemez aşk ideli dilde karar

NİHAD

Halil Nihad, Trabzon'da deniz ticaretile meşgul Hasan [Efendi] nin oğludur. 1880 de Trabzon'da doğdu.

Mahalle sıbyan mektebinde okudu. İki sene Islahhane mektebine, birkaç yıl Askerî Rüşdî'ye, iki sene kadar da Mülkî İdadî'ye devam etti. Daha sonra Fransızca okumak ve Türkce okutmak üzere Frerler mektebinde bulundu. Bir taraftan da Düyunı Umumî'ye İdaresine mülâzimet eyledi. "Forniye" namındaki muallimle karısından da Fransızca ve diğer muallimlerden biraz Gülistan ve Bostan okudu.

"Mahitab" daki "İfadei Hal" isimli manzumede:

"Umumen şahidim olsun ehali
İşitsün devri cümhurun ricali
Ne gördüm ezkaza tahsili âlî
Ne hattâ görmüşüm tahsili tâlî"

diyor.

1903 te Düyunı Umumî'ye Müskirat Şubesi mübeyyizliği ile İstanbul'a geldi. Tedricen terakki ederek Müfettişlik Kalemi kitabetine, Tuz Şubesi mübeyyizliğine, Komiserlik mübeyyiz ve müsevvidliğine, daha sonra Komiserlik Kalemi mümeyyizliğine, 1918 de müdir muavinliğine ve 1922 de müdirliğe tâyin olundu.

Düyunı Umumî'ye İdaresi'nin ilgasından sonra Osmanlı borçları meselesinin halli için gönderilen heyetle 1925 te Paris'e gitdi.

1927 de Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresinde Gümüşhane ve 1931 de dördüncü devrede Trabzon meb'usu oldu.

***

Meşrutiyetin ilânından sonra gazeteler ve mecmualarla intişar eden manzumeler ve Fransızcadan tercüme ettiği parçalar ile edebiyat âleminde tanınmağa başladı.

Şairliği, kendine meslek ittihaz etmediği halde isimlerine "Şair" unvanını takan ve taktırmağa çalışanlardan daha şairane, daha üstadane manzumeler yazarak emsâline rüchanını isbat etdi.

Gayet ciddî ve ağır başlı bir zat olduğu halde tabiati, daha ziyade mizaha mail ve o vadide daha ziyade muvaffaktır.

Aruz ve hece vezinlerinde yazdığı manzumeler, her yolda şiir söylemeğe muktedir olduğunu gösteriyor. Tab'ındaki sühulet ise başkaca şayanı nazardır. O, ıkınarak, günlerce deryayı teemmüle dalub çıkarak şiir söyliyenlerden değildir. Bu sebebledir ki manzumeleri nekadar uzun olursa olsun insan, sıkılmaksızın okur, dinler, safayab olur.

En nefîs eserlerinden olan "Ağac Kasidesi" birkaç yüz beyitten mürekkeb olduğu halde kemâli lezzetle bir hamlede okunabilir. Bazı şairlerimizin ise on onbeş beytini dinlemeğe zor tahammül ediyoruz. Dinlerken ruhumuzun kasvetler içinde kaldığını biz saklasak da yüzümüz izhar ediyor.

Üç sene evvel hükûmetimizin müsaadesile Mısır'a, daha sonra Hicaz'a azimetim[1] vesilesile yazdığı manzume, pek ince nükteleri, pek zarif mazmunları hâvidir. Nekadar sühulet ve sürat ile yazıldığını da her mısra ilân ediyor.

O değerli şairin sükûtı da, kudreti şairanesi gibi meşhurdur. Bir söyler, bin dinler. Ruhı okşayan o güzide şiirlerini galiba kalben okuyor, tasvir etdiği nazar pira levhaları temaşa ediyor da söz söylemeğe imkân bulamıyor. Kalemi gibi dilile de söylese kim bilir ne dilrüba, ne bedi sözler dinlerdik.

Her halde o, kârlıdır ki "Aklı çok olanın, sözü az olur" düsturuna riayet ediyor. Kaşki biz de onun gibi olsak..

"Halili Âli Nihad" nâmile yâdetdiğim bu üstadı edeb, hüsni ahlâkile bütün ehillâsının mahabbet ve hürmetini kazanmışdır. Ulûvvi cenabı, hayırhahlığı kendini tanıyanlarca malûmdur. O, herkese elinden geldiği kadar iyilik etmekle neşvemend olur.

Onun Düyunı Umumîye'deki faziletli arkadaşlarından Kâmil [Bey] merhumun tercemei halinde[2] söylediğim vechile İnkılâbı müteakiben bütün memurlarla beraber açıkda kaldığım esnada — hiçbir talebde bulunmadığım halde — Düyunı Umumîye

---

1 O sırada erbabı garazden biri — ne maksada mebni ise — bir gazeteye şu sözleri yazmışdı: "Mahmud Kemal, dün Mısıra gitmişdir. Orada kendi sahasında çalışabilecek bir iş arayacak bulamazsa oradan Kudüse geçecektir".

Hakka hamdederim ki ben, memleketimde kanaat ve rahat ile yaşiyan ve herkesin hürmetine nail olan bir âdemim. Ben, yabancı ellere baş vurub iş aramam. İş, kendi memleketimde beni arar. O fıkrayı yazan kim ise beni, galiba kendi zannetmiş. «کار پاکا را قیاس از خود مگیر».

2 Sahife 797.

idaresinde bir hizmete tâyinime delâlet eyledikden başka o hizmeti kabul etmem için de beni iknaa çalışmışdı.[1]

Ben, gödüğümün en küçük bir iyiliği ebediyyen unutmam. Kaşki başkaları da unutmasa..

ESERLERİ

"Sihamı İlham", "Âyinei Devran", "Mahitab"[2] isimli eş'ar mecmuaları basılmıştır. Alfons Dode'nin "Tartarin de Tarescon" namındaki eserini "Taraskon'lu Tartaren" ismile terceme ederek kitab şeklinde tabolunmuştur.

Diğer tercemelerinden "Değirmenden Mektublar", Şehbal mecmuasına ve "Küçük Efendi", Vakit gazetesinde tefrika edilmiştir.

Henüz basılmıyan eserleri de vardır.

Kütübhanelere, kitab sahiblerine baş vurarak toplıyabildiği eş'ar ile "Nedim" divanını ikmal ve tashih ve "Nedimi Kadîm" in divanile — muhteveyata aid — lûgatce ilâve ederek 1921 de basdırmışdır.[3]

GAZEL

Hak, bir cemal verdi ki ey dilrüba sana
Biihtiyar olur dilü can mübtelâ sana

---

[1] O dairede baş direktörden kapucıya kadar her ferdden gördüğüm fevkalâde hürmetin hâlâ müteşekkiriyim. İş olmadığı zemanlar — yukarıda bahsetdiğim — Merdi Kâmil, Halil Nihad, Fazıl Ahmed, Hüseyin Daniş ve Ahmed Haşim gibi en kıymetli edibler ve şairlerle geçen kıymetli anları unutamıyorum.

[2] Halil Nihad, Parisden bana gönderdiği nüshanın başına şu kıt'ayı yazmışdı:

"Kalemim yazdı düşündüklerimi
Zatıâlinizi taklid etdim.
Susmadım söylemeden son sözümü
Açarak ağzımı yumdum gözümü".
Paris 31 Ağustos 1925

Ben de şöyle cevab vermişdim:

"Yazdın evvelce! düşündüklerini
Şimdi! söyle sözünü varsa... tün
Zatı nacizimi taklid etme
Susmadın söylemeden son sözünü
Açarak ağzını yum da gözünü
A gözüm sonra üzersin özünü".
21 Eylül 1925

[3] Halil Nihad, divanın nihayetine dercetdiği makalede "Nedim'in Ayaspaşa'da müverrih Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağanın yanında medfun olduğunu, müverrih İsmet Efendiye atfen söylediğimi yazmışdı. Üsküdardaki kabrin — İsmet Efendinin zannı gibi — müderrisinden diğer bir Nedime değil, Ahmed Nedim'e aid olduğuna dair verdiğim malûmatı nasılsa kaydetmemişdi. 14 Temmuz 1932 de intişar eden "Edebiyat gazetesi" ndeki musahabede bu mes'eleden uzun uzadıya bahsetmişdim.

Reftar edince işve vü nazü edâ ile
Eyler niyaz işve vü nazü edâ sana
Ey nevnihal kimseye meyletmedim inan
Cular misâli akdı gönül ibtida sana
Bölsün ikiye cismimi tigi müjen senin
Eylerse başka âşık eğer iktıza sana
Ey mahpare bir gece mihmanım olmadın
Leylü nehar ömrümü ettim fida sana
Bahtimdir eyleyen bana heb bîvefalığı
Ey tılı naz yoksa demem bîveaf sana
Yazdın Nihad şivei diğerde bir gazel
Yaranı nazmı, etse gerek iktida sana
10 Teşrinievvel 1337

***

ŞARKI

Birlikte bir akşam yine mey nuş edelim gel
Cular gibi divane olub cuş edelim gel
Bir an gamı ferdayı feramuş edelim gel
Cular gibi divane olub cuş edelim gel

Ey servirevan eyle hıram ince belinle
Devreylesün ecramı felek heb emelinle
Gel sun bana bir camı safa kendi elinle
Cular gibi divane olub cuş edelim gel

Ben şevk ile didarını ettikce temaşa
Sen göz süzerek eyle benim sabrımı yağma
Bir ömre bedel olsun o bir lâhzai sevda
Cular gibi divane olub cuş edelim gel
13 Teşrinisâni 1336

***

Üstadın, hakkımdaki iltifatlarından biri[1] :

Bir madini kemâlü edebdir zemanede
Erbabı ilmü marifetin bihemalidir

[1] Bu menzume, "Sefinei ebrar" müellifi asfiyadan Hüseyin Vassaf merhumun tercemei haline dair "Kemalülkemal" namile yazdığı mufassal esere dercolunmak üzere tanzim edilmiştir. Medhime teallûk etdiği için buraya nakli muvafık değilse de benim mevhum olan kıymetimden ziyade Şakir Âli Nihadın — en büyük kıymet olan — kıymet şinaslığını teyid etdiği cihetle naklinde mahzur görmedim.

Bir harf yazsa hamesi, bir nokta koysa ya
İnsan sanır ki bir güzelin hattu hayâlidir
Meyyaldir tabiati mazmunü nükteye
Mânayı kali hikmetü irfan mealidir
Bezmi edebde kendisi miri kelâm olur
Tenşit eden gönülleri şirin makalidir
Bazan perii şiire eder atfı iltifat
Şairlerin de şairi zi irticalidir
Deverane minnet etmedi biran tabiati
Nefsi azizi bence gınanın misâlidir
Bir hali var ki hak sözü asla esirgemez
Meftun eden Nihad'ı da en çok bu halidir
Fazlü kemâli zatına hayran büyük küçük
İbnülemin zemanının İbnülkemâlidir

7 Teşrinisâni 1340

***

Hicaz'dan avdetimde söylediği manzume:

Maasselâme edilmiş Hicaz'dan avdet
Ziyaret etmeğe lâkin zeman aman mı verir
Gidiş değil yalnız ha duyuldu hem de geliş
Bu dürlü hacı oluş kâr mı, ya ziyan mı verir
Değildi Kâbe'ye niyyet müdebbirane bir iş
Aceb felek size bir dersi imtihan mı verir
Ne mazhariyetiniz var sizin de ey üstad!
Aleyhinizde bulunmak hasude şan mı verir
Nasıl yayıldı haber böyle çarçabuk, bilsen
Ki kim verir bunu yaran mı düşmenan mı verir
Gâvur bu jurnalı vermekde menfaat görmez
Ümidi hac ile hicranlı müsliman mı verir
Bilinmek elzem olur böyle işde cinsiyet
Ne dersiniz acaba bay mı ya bayan mı verir
Azimet etdi ve yahud da avdet etdi deyu
Çıkub minareye bir kaltaban ezan mı verir
O mel'unun yakasından tutub da sormalıyım
Ki harcırahı cebinden senin baban mı verir
Bu rahı hakda beraber imiş Fuad Şemsi
Çıkan havadisi bilmem o bed zeban mı verir
Şu ihtimal ile zihnim karışdı bir müddet
Zemane dilberi bir bîvefa cevan mı verir

Verub bu jurnalı bilmem ne aldı hane harab
O yadigâre bu devlet apartman mı verir
Diyordılar ki giderken vapur oturdu şaba
Bu bir oğurlu kademden aceb nişan mı verir
Nedir alâkası hac etmenin siyasetle
Tuhaf haber! bunu Taymis mi yoksa Tan mı verir
Benim bu söylenişim hüsni niyetimdendir
Mühibbiniz kötü bir şey duyar da yan mı verir
Bu yolda jurnal edilmek rakibi bedhahın
Baharı keyfine endişei hazan mı verir
Şunun bunun gibi lâkayd olub nasıl derdim
Adam! benim neme lâzım falan fülan mi verir
Bu piçü tabıma rağmen bir anlasaydım ah
O kaltaban mı verir ya bu kaltaban mı verir
Efendim, ah bugün böyle bir haber duymak
Kararü sabrıma dünyada hiç tuvan mı verir
Hicaz'a zâtını isal eden vapur bacası
Bugünkü âteşi âhım kadar duman mı verir
Dilerdi yapmayı dil süzinakden taksim
Efendi, destime devran bugün keman mı verir
Zemini vasfı kemâlinde oynatırdım at
Semendi hameye hiç hancılar saman mı verir
Nihad! odun gibi sözlerle çam devirme, fakat
Nihali şiirine benzer bu bir fidan mı verir
Adu ne derse desin, âşıkım faziletine
Aceb benim gibi herkes yolunda can mı verir
Cenabı Âkif'i görmüşsünüz ne mutlu size
Huda onun gibi bir yarı mihriban mı verir
Tavafe niyetimiz saf âbı zemzemden
Gelüb el öpmeğe emma işim zeman mı verir
Recayı afederim.. ermeğan ümid etmem
"Zemane hacisi yarane ermeğan mı verir."

NİHAD

Ali Nihad Tarlan, Dağıstan'lı Mehmed Nazif [Bey] in oğludur. 1898 de İstanbul'da doğdu.

Babasının Üçüncü Ordu Levazım Birinci Şube Müdürlüğüne tâyini üzerine Manastır'a gittiler. Orada "Rehberi Maarif" namındaki hususî mektebe ve Askerî Rüşdî'ye ve ordunun Selâniğe naklinde bir Fransız lisesine devam etdi.

Babasının tekaüd edilmesi üzerine İstanbul'a geldiler. "Bürhanı Terakki" mektebine, sonra Vefa İdadî'sine girdi. Sultanî son sınıfda iken umumî harbde mektebden ayrıldı.

Askerlik vazifesini, mülga Harbiye Nezaretinde sahra topcu şubesinde kâtiblik ve Farisî mütercimliği ile ifa etti.

Muahharen imtihan edilerek Vefa sultanî'sinden şehadetnâme aldı. Mülga lisan fakültesine girerek Fransızca ve Fürsce'den mezun oldu. Edebiyat fakültesinden de aliyyülala mezuniyet şehadetnâmesi aldı. Bir sene doktora sınıfında çalışub "İslâm edebiyatında Leylâ ve Mecnun mesnevisi" adlı tezi yazdı. İlk defa "Edebiyat Doktoru" unvanını ihraz eyledi.

Sultanî'lerde ve liselerde Fransızca, Türkce edebiyat ve Farisî muallimliklerinde bulundu. Şimdi üniversite Edebiyat Fakültesi "Metinler şerhi" doçendidir. Terbiyeli, nazük, halim ilim ile teveggulü sebebile dalgınca, meslekinde sai erbabı liyakatdendir.

***

BASILAN ESERLERİ

İran edebiyatın dair silsilei mekalat — "Serveti Fünun" da intişar etmişdir.

"Edebî Sanatlara Dair", "Şeyhi Divanını Tedkik", cilddir.

"Zerdüşt'ün Hataları", "Metin Tamiri", "Divan Edebiyatında Tevhid", "Divan Edebiyatında Muamma", "Metinler Şerhine Dair".

"Şiller" in "Mari İstuart" ından bir parçanın tercemesi — "Temaşa" mecmuasına dercedilmişdir.

*
* *

Babasının da nazm ile alâkası olub manzumelerini hâvi mecmuanın Fatih yangınında yandığını ve "Bedrekai Sadakat" isimli gayri matbu eserinin üniversite kütübhanesinde bulunduğunu Bay Ali Nihad söyledi.

*
* *

GELİN TEBESSÜMÜ

Dudaklarında işte o gelin tebessümü
O tebessüm değil mi alt üst eden gönlümü?
Gözlerin sanki süslü bir gelin odasıdır
İçinde ipek, ışık, genclik, ümid kaynaşır
Boynun biraz bükülmüş
Kumal saçın ensene dalga dalga dökülmüş
Bazan da dalıyorsun
Gözlerin hazin, yorgun
Boynun biraz bükülmüş
Kumal saçın ensene dalga dalga dökülmüş
Ben gelin gözündeki o hüzünlü sevinci
Ne kadar çok severim
İçin için parlıyan donuk, güzel bir inci
Dudağında parıldar
Boynun biraz bükülmüş
Bu bahtiyarlık yükü ağır mıdır o kadar?
Duvağından taşıyor iri, kara gözlerin
Duvağını kaldır da
O gözleri bir daha
Yana yana göreyim
Seni bir gelin gördüm ipek tüller içinde
Biyaz güller içinde
Ey gönül, artık uyan
Bu sevimli rüyadan
Kâbus olacak sonu
Ölürüm söyliyemem bana hiç sorma onu
Bükülmüş dudağın ince bir tebessümü
Bak nasıl yakdı yine başdan başa gönlümü

2 Haziran 1930

*
* *

GAZEL

Hemrahı saba aşk beyabanına düşsem
Kurban edüb amalimi niranına düşsem
Sermesti elem nuş ederek rahı firakı
Meyhanei aşkın deri viranına düşsem
Âfetzeni ahzan olurum gülşeni hüsne
Dilsuhte bir bülbülün efganına düşsem
Serkeştei ahenk iderim âlemi şemsi
Nayi elemin suzişi elhanına düşsem
Bir zılli hayat olduğuma yanmaz idim âh
Bir gölge gibi kameti nazanına düşsem
Göksünde o yârin gülü gördüm de dedim ki:
"Ben bir diken olsam da giribanına düşsem"
Yıllarca sehaib gibi âvare olurdum
Bir gamzeciğin neami gürizanına düşsem
Bin vadı emelzayı, nigâhında görüb de
Söylenmez emeller gibi çeşmanına düşsem
Fikrimdeki envarı sünühatı görürsün
Mehparelerin halei damanına düşsem
Elbet saçarım ben niçe nasüfte gevahir
Gönlümoe "Nihad" bir kere devranına düşsem

*
* *

KIT'A

دل زلفم بزیر تیغ ابروست   مراهقی وزیور سایهٔ اوست
زدستم دل رود در هرنگاهش   بیابان پایمال چشم آهوست

NİHAL

Hüseyin Nihal Atsız, Bahriye binbaşılığından mütekaid Mehmed Nail [Bey] in oğludur. 13 Kanunusâni 1905 de İstanbulda doğdu.

İlk ve orta tahsili bitirdikden sonra İstanbul Sultanî'sine girdi. Onuncu sınıfda iken Darülfunun imtihanlarında kazanarak Askerî Tıbbıye talebesinden oldu. Fakat tıbba karşı istek duymadığından çalışamadı. Üçüncü sınıfda iken Bağdad'lı bir mülâzime selâm vermediği için çıkarıldı. Merkez kumandanlığına gönderildi. Henüz askerlik yaşı gelmediğinden tahliye olundu.

Bir müddet Kabataş Lisesinde muallim muavinliğinde bulundu. Mekteb müdirinin lüzumsuz bir yerde istediği selâmı vermedi, istifa etdi. Seyri sefain idaresine kâtib muavini olarak girdi. Bir müddet sonra Darülfünun Edebiyat Şubesine ve Yüksek Muallim Mektebine kaydolundu. Bir hafta geçmeden asker oldu. Dokuz ay süren askerliğinde — kendi tâbirile — "Irkan çingâne olan bir baş çavuşla döğüşüb Divanı Harbe verilmek tehlükesini atlatdıkdan sonra" terhis edildi.

Yeniden Darülfününa devama başladı. 1930 da mezun ve Türkiyat Enstitüsüne asistan oldu. Mayıs 1931 de aylık "Atsız Mecmua" yı çıkarmağa başladı.

Hocalarından biri hakkında Ankara'da Tarih Kurultayı'nda söylediği bir sözden dolayı birkaç arkadaşile birlikde Maarif Vekili merhum Reşid Galib'e telgraf çekerek o sözü red eylemesi üzerine asistanlıkdan istifası için israr olundu. Kabul etmediğinden Mart 1933 de Malatya'da orta mekteb Türkce, yine o sene Edirne erkek lisesi edebiyat muallimliğine tâyin kılındı. Orada "Orhun" adında bir mecmua çıkardı. Bana gönderdiği tercemeihal varakasında "Tarih Kurumunun neşrettiği dört cildlik tarihdeki bazı hataları tenkid ettiğim için vekâlet emrine alındım" diyor.

Diğer yazılarından dolayı mecmuanın intişarı da men olundu. 1934 de Deniz Gedikli Mektebine Türkce muallimi oldu.

"Çanakkale'ye Yürüyüş", "Onaltıncı Asır Şairlerinden Edirneli Nazmi", "Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar" namındaki eserlerile Namık Kemal merhume taarruzundan dolayı Nâzım Hikmet'e yazdığı cevab basılmışdır. Aruz ve hece vezinlerile yazdığı manzumelerden bir kısmı, mecmualarda intişar etmişdir.

Zeki ve ateşin mizac olan ve atlıyı atından endirecek derecede şiddetli yazılar yazan Nihal Atsız bir nazmında:

"Koşmadayken bir cihan, ikbâle biz — Maceralar arkasından koşmuşuz"

dediği gibi bir koşmasında da:

"Ömründe gülmedin, rahat bulmadın — Hey Atsız yirmibeş yılda kocadın"

diyor ki her safhai hayatının fırtınalı geçdiği anlaşılıyor. Seferi hayatda fırtınalara oğramak, ezkiyanın ekserine nasibi ezelidir.

Nihal'in, aruz veznile yalnız iki, hece veznile hayli manzumesini gördüm. Hece vezninde daha ziyade muvaffakdır diyebilmek için öbür vezinde de daha fazla yazılarını görmek icab eder. İştigal ederse güzel manzumeler yazmak istidadını haiz olduğuna, eldeki nümuneler şehadet ediyor.

***

DÜN GECE

Dün gece ne kadar güzeldi âlem — Göklerin şanlı bir mehtabı vardı
Sevdanın toprakdan taşdığı bu dem — Günahı aşkında sevabı vardı

Dağlar birbirine yaslanıyordu — Kuşlar, çiçekler sesleniyordu
Tabiat gizlice süsleniyordu — Eşyada vuslatın serabı vardı

Gönlümü göklere açmak istedim — Dağları bağrımda koçmak istedim
Mehtabı doyası içmek istedim — Nurunda sevginin şarabı vardı

"O" nu duydum öten kuşun sesinde — "O" nu gördüm göğün mor çehresinde
Eczayı hilkatın her zerresinde — Mecnunun Leylâye hitabı vardı

Kâinat aşk ile gelmişdi dile — Bülbül şiir okurdu bir gonce güle
Ruzgârın hıçkıran sesinde bile — Sevdanın nağmei rübabı vardı

Bitmiyen yolların oldum yoldaşı — Dinledim uzaktan munis bir kuşu
Benimle konuşdu ayın on beşi — Sandım ki bana bir itabı vardı

Gözlerim esrarı hüsn ile şaşkın — Dolaşdım pürsükûn, bihuzur, coşkun
Gönlümde ezelî, lâyemut aşkın — Husuf kabul etmez mehtabı vardı

Gönlümde güneşler ve aylar batdı — Yıldızlar derdime yeni derd katdı
Ruzgârlar otlara beni anlatdı — Her şeyin neşvei şebabi vardı

Dün gice tabiat nasıl vakurdu
Yollarda bir garib dolaşdı, durdu
..... nabzı aşk ile durdu
Elinde sevdanın kitabı vardı

KOŞMA

Dumanlı gözlerim bir hayâl arar
Her güzel dakikam geçer çabucak
Tan vaktı ufukda güneş yanmadan
Tadını içübde gönül kanmadan

Benimde çok tatlı bir dünüm vardı
Ömrümde bir gecem bir günüm vardı
Bir elâ gözleri süzgünüm vardı
Onu da usandım artık anmadan

Gün olur ufuklar gönlümü sıkar
Şu yollar hep ayni gurbete çıkar
Gün olur ki gönlüm âhımdan bıkar
Bir pınar başında durub konmadan

Ömründe gülmedin, rahat bulmadın
Hey Atsız yirmi beş yılda kocadın
Ölsen de n'ola ki anılmaz adın
Başında saçların biyazlanmadan

1930

NİYAZİ

Mehmed Niyazi [Efendi], Kara hisarı sahibde [Afyon] doğdu. Babasının ulemadan olduğu, Şeyhulislâm Refik Efendiye yazdığı idiyede "Bulduğum irsi peder neşri ulumı âli" demesinden anlaşılıyor.

Sivrihisar'da, daha sonra Konya'da tahsili ilim etdi. 1847 [1263 H.] de İstanbul'a geldi. Ruus verildi. Tedris ile meşgul oldu.

29 Teşrinievvel 1868 [16 Teşrinievvel 1284] de Galatasaray Sultanî'si Edebiyatı Osmanî'ye ve Arabî muallimliğine tâyin olundu.

Yukarıda söylediğim idiyede ailesinin çokluğundan ve maaşının azlığından bahsettiği gibi Şirvani Zâde Rüşdî Paşaya yazdığı manzumede de şu yolda istitaf ediyor:

"Gârn alub gitti niçe sayede Efganlı ve Kürd — Kayrılub her biri bir vech ile kalmadı züğürd
§ Ukdei talii nasaz ise hiç olmadı hal — Çürüdü guyı mezelletde vücud, nabemahal
Fenni teşriha teni tebzede gûya ki model — Ayak altında bırakma beni ey kânı kerem
§ Sebzei nimetin ile unulur dil beresi — Yaramaz midei ihlâsa yabanın teresi
Şefkatin canıma açmışdır ümid pençeresi — Ayak altında bırakma beni ey kânı kerem".

Mayıs 1872 [Mayıs 1288] e kadar Sultanî muallimliğinde bulundu. O tarihde vefat etmiş olması melhuzdur.[1]

120 sahifeden ibaret olan divanı, vefatından sonra 1874 [1291 H.] de basılmışdır.

Salim Efendi namında bir zat, kızının velâdetine söylediği tarih manzumesinde diyor ki:

"Niyazii serefrazı cihan kim hakkına derler — Kemâli akl ile bezmi zarifane reis oldu
Mühibbidir tariki mevlevî vü nakş bendinin — Erenler himmeti zatı şerifile enis oldu
Cenabı mahiri revnak tırrazı nükte perdazan — Sözü cevher nissarı mayei tab'ı selis oldu
Zehi erbabı hikmet, nik haslet taki şayandır — Denilse ibni Hacib zatına Midhat nivis oldu".

Bu zatın "Ser efrazı cihan", "Kemâli aklile bezmi zarifane reis", "Ehli hikmet" ve "Nik haslet" olduğunu bilemezsek de sözünün "Cevher nisarı mayei tab'ı selis" olmadığını pek iyi biliyoruz. Çünki divanında bunu teyid edebilecek sözlere değil, aksini — envaı şühud ile — isbat edecek türrühata epk çok tesadüf ediyoruz.

---

[1] Süreyya Bey, "Sicilli Osmanî" de Niyazi'ye dair yazdığı iki satırda "Asrı Hazreti sultan Abdülmecid Han şuarasından idiler. Badehu fevt oldular" diyor. Ne mühim malûmat.

Nazımlarının ekseri,

"Lebi şirinin de kemâlin cana — Lezzeti ehlayi gülace sordum"

beyti gibi tatsız ve

"Çün zatınadır nazü niyazı heme hâlâ — Her zerrei eşya"

müstezadı gibi nazın da, niyazın da, hattâ "her zerrei eşya" nın da hoşlanmıyacağı lâflardır.

Çok defa cahillerin talii yar olduğu gibi cahilâne eserler de hüsni talie mazher olarak tab' olunuyor, zıyaa lâyık iken kurtuluyor. Âlimane eserler ise — fâzıl insanlar gibi — bir köşede unutuluyor, mahv oluyor.

İşte Niyazi'nin divanı da — cahiller gibi — taliin lütfuna oğrıyarak basılmak bahtiyarlığına nail olmuşdur. En düzgünce nazımları, aşağıya naklolunanlardır.

***

GAZEL

Çillei aşkı çeker biçare ister istemez
Gühu sahrada gezer âvare ister istemez
Bülbül âsa dil veren bir goncei nazüktere
Minnet eyler çaresiz bin hare ister istemez
Tâ ezel bir dilde yansa nurı Hak pervane veş
Âlem içre can verir ol nâre ister istemez
Halkai vusletde lezzetyab olan dervişi dil
Tâ seher mecbur olur ezkâre ister istemez
Ey Niyazi nuş eden camı meyi zevki müdam
Çillei aşkı çeker biçare ister istemez

***

Şeyhulislâm Ahmed Muhtar Molla Beyin ilk meşihatine söylediği tarih manzumesinin girizgâhı:

Bu aşk dedikleri dil bucağında — Tanrının tâ ezel bir kazasıdır
Kığılcımlar saçan can ocağında — Uyanık kulların hoş rızasıdır

O aşkın düşkünü cümlei eşya — Beraber katında şah ile geda
Kim ki âşıkdır bilinmez hâlâ — Bir edanın bu da bir muammasıdır

§ Nerkisler göz açmış baygın gözüne — Benzer dudakları şirin sözüne
Gül gül olmuş gonce güler yüzüne — Eğlencesi her gün şeb safasıdır

§ Aygın baygın gezer iken serseri
Dedi âşık yeter gezme dön geri
Göründü ansızın bir peri
Cümlenin bitmez maverasıdır

§ Uruldum çarpıldım bir şahbaza
Elâman dedikce ol oyunbaza[1]
Gösterir kendini gâh çeker naza
Derki daha işin ibtidasıdır

§ Günun sahrasına kurub otağı
Issız çöller içre taşile dağı
Şenlendim yakub dilimde ocağı
Dolandıran beni yar havsıdır

***

ŞARKI

Madmazelle baloya biz gidelim
Vuslatın suhbetini perkidelim
[2]
Verelim kol kola bir dans edelim
Suvare var bu gece geldi haber
Gidelim eğlenelim tabeseher
Orada sevdiceğim varsa eğer
Verelim kol kola bir dans edelim
Semti konkordiyeden gel geçelim
Zevkine bir iki bâde içelim
Sıhhatın üstüne fıstan biçelim[3]
Verelim kol kola bir dans edelim

---

[1] Çocuk oyuncağına benziyen bu acib kelimeyi okuyuncaya kadar — bir kaç saat oynamış gibi — yoruldum. Kimin hatırına gelir ki "Hokkabaz", "Şubedebaz", "canbaz" gibi bir de "oyunbaz" olsun?

[2] Divanda Üçüncü mısra yokdur.

[3] Anlayamadım.

NİYAZİ

Ahmed Niyazi [Efendi], Siroz dahilinde Kopaç köyü ahalisinden Bezzaz Abdi Ağa'nın oğludur. 1844 [Zilhicce 1259] de Siroz'da doğdu.

On iki yaşına kadar mektebde ve evde okudukdan sonra Siroz Tahrirat Kalemine girdi. Camide Arabî ve Farisî tahsil etdi.

Siroz'dan geçen Hersek mutasarrıfı Alâüddin Paşanın oğlu Hacı Tahir Beyin teşvikile babasının muvafakatini istihsal ederek Herseğe gitdi. On ay Tahrirat Kaleminde ve Paşanın hususî kitabetinde istihdam olundu. O sırada vefat eden babasının vasiyeti mucibince işlerini tesviye etmek üzre memleketine dönerken Alâüddin Paşa azledildi. Memleketindeki işlerini bitirdikden sonra 1864 [1280 H.] de İstanbul'a geldi. Rüsumat Tahrirat Kalemi mübeyyizliğinde, daha sonra Nevrekob kazası kitabetinde bulundu. Selânik valisi Âkif Paşanın tavsiyesile Babıâli Terceme Odasına memur oldu, bir sene devam etdi.

Maraş mutasarrıfı Veys Paşanın[1] kitabet hizmetile Maraş'a gitdi. Paşanın Adana'ya tahvilinde birlikde giderek Temyiz Baş Kâtibi oldu. Paşanın hususî kitabetini ve möhürdarlığını da ifa etdi. O esnada Fransızca tederrüs ederek iki senede tercemeye muktedir oldu. Muahharen istifa ve İstanbul'a avdet ile Terceme Odasına devam eyledi.

Bir sene sonra teklif olunan Londura sefareti baş kitabetini kabul etmemesi üzerine Petresburg kitabetine gönderildi. Oranın havasile imtizac edemediğinden dört ayda avdet etdi. Bundan dolayı Sadrıâzam ve Hariciye Nâzırı Âli Paşanın hiddetine hedef ve Terceme Odasına devamdan fariğ oldu.

1870 [1287 H.] de adliye mesleğine girdi. İstanbul Ticaret Mahkemesi zabıt, Divanı İstinaf Ticaret Baş Kitabetlerinde, Ruscuk ve Hudavendigâr Ticaret Mah-

---

[1] Zeynülâbidin Reşid ve şair Ali Ruhi merhumların babası.

kemesi riyasetlerinde, Musul, Diyarıbekir ve Harput adliye müfettişliklerinde bulundu.

Harput valisile maslahatca mugayiret eseri ve valinin kardaşının tasnii olarak gazetelerle genc uşak kullanmak gibi şahsa aid bir madde isnadı, — kendi tâbirince — "zaten aleyhinde vesilecuyan olan Adliye Nâzırı Cevdet Paşanın hoşuna giderek" bilâ tahkik 1882 [Mart 1298] de azledildi. Şûrayı Devlete müracaat etdi. Masumiyetine dair bir buçuk senede iki defa mazbata yapıldı.[1]

Bir müddet dâva vekâleti ile meşgul oldu. Sonra Sıvas Bidayet Mahkemesi Birinci Riyasetine, Cezayiri Bahrisefid İstinaf Müddaiyi Umumîliğine, İstanbul İkinci Ticaret Mahkemesi Âzalığına, Ticareti Bahriye Mahkemesi Riyasetine, en sonra Adliye Umuru Hukukiye Müdüriyetine tâyin ve ulâ sınıfı evveli rütbesi tevcih olundu.

1900 [7 Muharrem 1318] de vefat etdi. Eyub kabristanına defnolundu. Divanı, oğlu Bay Abdullah Reca'nın nezdindedir.

Niyazi Efendiye bir kere de Hersek'li Ârif Hikmet merhumun evinde tesadüf etmişdim. Aşağıdaki "Badı Saba" gazelini, ahengi acib ve sadâyı garib ile inşad etdikce Hikmet, iki elini birbirine vurarak inşadı takib etmiş ve gülmekden bayılmışdı.

Bir beytinde:

"Taşımı, meyle münakkaş eski küplerden dikin
Kabrimi reşkâveri âsarı behzad eyleyin"

diyor. Böyle bir vasiyetde bulunmak hakkını haiz olduğunu, zemanının mestanı tasdik ederlermiş.

***

GAZEL

Badı saba aheste es gülzare mihmandır gönül
Dağıtma yârin zülfüni zaten perişandır gönül
Hunabehayı dağı gam mevc aver oldu sinede
Hâlâ sinanı gamzeye hayranü atşandır gönül
Havfeylerim gülruhların tabaver olmaz âhıma
Cana civarımdan sakın aşkınla süzandır gönül
Ceyhun gibi eşkim revan ol şuh ise handandır
Canan kim hunrizdir hunbizlik şandır gönül

[1] Yapılan mazbatalar, genc uşağa bir şey yapmadığına mı, yoksa genc uşak kullanmak, azle sebeb olamıyacağına mı dairdir ve beyan olunan masumiyet, bu iki maddeden hangisine taallûk tercemei hal varakasında tasrih olunmamışdır.

Barid edâlarla rakib etmekde tebride şitab
Harik nevalar var iken her dem huruşandır gönül
Servi sehinin sayesidir istikamet tab'ıma
Bibar ise sayfü şita yekrenki sultandır gönül
Cismi Niyazi natüvan can suyi dildare revan
Yanımda aram et bir an derdim firavandır gönül

*
* *

Hüsni bin Yusüf lika rüyasını tâbir eder
Anı ol şuhun melâhat mısrını tamir eder
Kâbe name vechidir sürhü sevadı hat ile
Lebleri « ن والقلم » âyatını tefsir eder
Düşmesün mi âşıkan sevdayı bûsi payine
Sırrı beytullahı tarı kâküli tasvir eder
Rehgüzarından nice baş kaldırır erbabı aşk
Çeşmi « واسجد واقترب » fermanını tezkir eder
Ey havayi derdü sevda es yetiş imdadıma
Dilde ateşzar ıaşkı başka kim tevkir eder
Abdı mevlâna Niyazi de Celâl'in[1] şiirini
Âşikane tavr ile takdir eder, tanzir eder

*
* *

Gönül telâş ile hem hali bülbülân olalı
Şaşırdı rahını meyyali gülsitan olalı
Derunum ateşi tutdu cihanı sertaser
Ruun hayâli serimden alev feşan olalı
Senin gibi güzele, ben gibi bir ehli dile
Tesadüf etmedi zannım cihan cihan olalı
Yanaşdı kişveri hüsne hututı sevdadan
Teselsülile cünudı cünun revan olalı
Ne ruh, ne gül, ne çemen, ne cevandan memnun
Aceb ateşe düşdü Niyazî can olalı

---

[1] Ticaret ve Nafia nazırı Mahmud Celâlüddin [Paşa].

NURİ

Osman Nuri [Bey], "Hanya'da serefrazı âyan ve kibar ve ağayan Farsanı Yesar"[1] Ahmed [Bey] in oğludur.

1767 [1181 H.] de Hanya'da doğdu. 1800 [1215 H.] de Hanya muhafazasına memur yerli Yeniçeri ocağı zaametli kâtibi nasbolundu. Senelerce o hizmette bulundu.

1815 [18 Safer 1230] da Hanya'da vefat etdi. Hanya'lı Vehbi şu tarih manzumesini söyledi:

"Pertev efzayı meani lem'a paşı marifet
Nuri Osman Beyefendi Hanyanın nuru feri
Nagehan bedri müniri cismine erdi husuf
Kaldı âlem leylei tarut veş şimdengeri
Ehli hal, agâh dil, hem Arifi billâh idi
Tâ ezel olmuş idi ol hayli esrar mazharı
Rehnümayanı tarikı celvetinin erşedi
Bendegânı Hazreti Mellayı Rumun serveri
Ayeti nurı okurdu cebhesinden her kişi
Sanma anı sen tehi Kur'an içinde var yeri
Şairi sihraferinü rast gû, muciz beyan
Doğrusu yok idi böyle bir maarif perveri
Edhemi kilki salınca arsai kırtasta
Hep fezayı marifette eyledi cevlânkeri
Ah gittin iftirakın yaktı pürsuz dilim
Yandı nari firkate ben Vehbii nalişkeri
Hak ide nuru cemalile revanın şadman
İde cennet içre canın Hazreti Peygamberi
Bezmi illiyyinde olsun hemdemi gilmanü hur
Dembedem nuş ide tesnim ile abı kevseri
Seb'ai seyyare veş geldi mücevher tarihi
Lüccei nura gark ola o ruhu enveri"

"Lûtfü mürüvvet ile mâruf ve babı nimet meabı âmmei muhtacine mekşuf olup ahlâkı hamide ile âraste ve kemali rüşdü irfan ile piraste bir zatı huceste sıfat idi"[1].

1794 [1209 H.] de ehibbasının teşviki üzerine divanını tertib etti. "İntibah" gazetesindeki tercemei halinde "Divanı gayri matbu ise de manzurı fakir olup kütübhanei edebiyatımızı tezyin edecek âsarı nefîseden madud olmağa seza ve niçe kasaid, tevarih, gazeliyat, kıt'aat ve müfredatı müştemil bir eseri ranadır" deniliyor.

Divanın üniversite kütübhanesinde bulunan nüshası 552 sayfadır.

GAZEL

Cennetülme'va gerekmez âşıka didarsız
Nağmesaz olur mu bülbül mest olup gülzarsız

---

1 Giridde münteşir "İntibah" gazetesine — Girid şairlerinden bazılarının tercemei hallerile nazımlarını havi — bir mecmuadan naklounan muhtasar tercemei halinden.

Cevri yar eyler dili uşşakı puhte ham iken
Meyveler ermez kemâle mihri ateşdarsız
Ârifin bezminde lâbüd bir sakil eyler zuhûr
Gülisitanı dehr içinde gül olur mu harsız
Zahidi binur olur mu mürşidi erbabı aşk
Turı Musa'dan ne hâsıl şulei didarsız
Lâubali rind olanlar bir görür hakü zeri
Âlemi tahkika anlar vardılar bazarsız
Sırrı vahdetten eğer oldunsa ey Nuri habîr
Kesreti dünyayı terk it kûşegir ol yarsız

*
* *

Hanya muhafızı Hıfzı Paşanın gazeline nazire:

Ey mutrıbı gül çehre yine saze düzen ver
Mızrabın ile meclisi nasaze düzen ver
Mirati cemâlin gibi ruşen ola uşşak
Hey hey dediğin gamzei gammaza düzen ver
Bir vadii narefteden it arzı hüner, gel
Bir nağmei canerpveri mümtaze düzen ver
Ben eyliyeyim hali siyehfame niyazi
Sen ey nigehi mest görüp naze düzen ver
Tanziri behin nazmi teri hafızı Hanya
Maksud ise Nuri yine i'caze düzen ver
Ol kânı kerem valii zîşan senasın
Vird eyle yürü natıkaperdaze düzen ver

*
* *

Başladı tana yine âşıka sofii hasud
Gadabından gehi nasranî olur, gâhı yehûd
Ârifin kalbine gir dahili beytullah ol
Nuriya mahvi vücud it olasın tâ mevcud

*
* *

Yazsam safayı hicrini ben, bir kitab olur
Ey şuh sanma cevredeni kâmyab olur

*
* *

Çek bir iki piyalesini duhteri rezin
Akl öğredir cünununa re'yi rezin verir

NURİ

Osman Nuri {Paşa], Diyarıbekir eşrafından Şeyhzâde vezir İbrahim Hafid {Paşa} nın[1] oğludur. 1803 [1218 H.] de Diyarıbekir'de doğdu.

Tahsili ilim etti. Memleketinde bazı hizmetlerde kullanıldı. 1830 [1246 H.] da Bağdad'a gitdi. Vali Ali Riza Paşa, zekâsını takdir ile istihdam etdi. Mirimiranlık rütbesi tevcih ettirdi. Uzun müddet Bağdad ve havalisinde bulundu. Paşanın Şam iyaleti valiliğine tahvili üzerine Diyarıbekir'e döndü. Muahharen İstanbul'a geldi. 1848 [1264 H.] de Urfa mutasarrıflığına, 1850 [1266 H.] de Kars sancağı kaimmekamlığına, daha sonra Muş ve Mardin mutasarrıflıklarına tâyin olundu.

1856 [1272 H.] da Diyarıbekir'de vefat etti. Diyarıbekir'li Said Paşa, şu tarihi söyledi:

"Gülşeni adne mürur eyledi Osman Paşa".

Fatih Paşa Camiinin ittisalindeki kabristanda babasının yanına defn olundu.

Memleketinin malûmat sahiblerinden ve — tâbiri mâruf ile — kapusı açık hanedanından olduğu mervidir. "262" sahifeden mürekkeb olan divanı Fatih'de millet kütübhanesindedir.

Bir aralık nefyedildiği anlaşılıyorsa da hangi tarihte, ne sebeble o cezaye oğradığı malûm değildir. Kütübhanemdeki mecmualardan birinde valilerden Işkır Ali Paşaya gönderdiği bir manzume[2] mündericdir ki — lâyikile okunamıyan — bir beytinden Kütahya'ya nefyedildiği istidlâl olunuyor.

"Vacibdir efendim kuluna hayr dualar
Çok etdin efendim kölene lütfü atalar
§ Ezcümle bu defa kuluna etdiğin ihsan
Vallahi riyasızca kölen eyledi hayran
Sen eylemeseydin feleğin rağmına taltif
Eylerdi o gaddar bizi haylice tanif

---

[1] Diyarıbekir valisi iken 1813 {1228] de vefat etdi. Divanı eşarı, millet kütübhanesindedir.

Gelse obüti vahşi eğer haneye tenha   Candır verecek başka benim mahazarım yok"

gibi güzelce beyitleri varsa da

"Sanma payini muhanna riştei çeşmim hafid   Huni eşkimle boyanub eyledin ana çorab"

gibi acib sözleri de az değildir.

[2] Bu menzume. Millet kütübhanesindeki divanında yokdur.

.... Kütahye'ye bi vahime'vü bim
Kavvasları etdi herifin bizi teslim
Hâlâ burada mutekifiz hayr duade
Kalmış işimiz lütfun ile Bari Hüdaya
§ Bu ukdeyi hal etmez ise kilki şerifin
Müşkil görünür hali dili, abdi zaifin
Gurbetle kulun gerçi ki melûf mizacım
Gayret taşı kesretmededir tabı zücacın
İmdade irişmezse eğer lutfü mürüvvet
Çok bekleriz ey kâni kerem kuşei gurbet
Bu bendei dirinei ihlâs nümaye
Lâyıkdır edersen ne kadar hifzü himaye".

Yine o mecmuada "Osman Nuri Paşanın nefye gider iken söylediği" unvanile bir gazel yazılıdır ki matlaı şudur:

"Yollara düşüb semti dilârayı unutduk
Gurbet çekerek camı musaffayı unutduk".

***

GAZEL

Bezme gelmez saki, esbabı safa tam olmasa
İşrete meyletmez ol meh, camı gülfam olmasa
Ruzgârı bilmedir san'at suyun buldurmada
Kullanılmaz zevrakı sahbada eyyam olmasa
Bülbül âsa naliş etmezdim cefa vü nazdan
Şivekârım ol peri peyker gül endam olmasa
Dil olurdu hem cenahı tairi kuds âşiyan
Payi mürgi akla kaydi kâküli ram olmasa
Rahati vuslat bilindi mihneti hicran ile
Kadri subhi ruşen olmaz çünki ahşam olmasa
Çeşmi mesti nazenini şöyle bir müstağni kim
Bâde nuşi işve olmaz hayli ibram olmasa
Yüz kere kurbanı olmuş Nuri tiği gamzenin
Buseye vermez rıza ol şuh bayram olmasa

***

Bülbül nağamat ile gelüb gülşene kondu
Mutrıb de usul eyliyerek saze dokundu

Pesden bir iki hoşca saba beste okundu
Ol goncei sermest, sabah oldu uyansın[1]
Âyinei mül, gül ruhini görsün utansın

§ Bülbül gibi ibram ile çalışma visale
Bar olma sakın jale gibi ol ruhi âle
Göz yaşını şebnem gibi dök berki nihale
Ol goncei sermest, sabah oldu uyansın
Âyinei mül, gül ruhini görsün utansın

Destinde kadeh nuri, o gül, gülşene geldi
Mürgi seherin nağmeleri bağrımı deldi
Feryadı hezarın çemene velvele saldı
Ol goncei sermest, sabah oldu uyansın
Âyinei mül, gül ruhini görsün utansın

---

1 Bu beyit, mülkiye nazırı Pertev Paşa merhumun bir şarkısının nekaratıdır.

NURİ ŞEYDA

Mehmed Nuri Şeyda [Bey], Uzunçarşı esnafı kethüdası İğci Hafız [Efendi] nin oğludur. 1866 [1283 H.] da İstanbul'da doğdu.

Bir müddet Soğukçeşme Askerî Rüşdî'sinde okudu. Hariciye ve Adliye Nezaretleri Kalemlerinde, Ticaret İcra Dairesi Muavinliğinde bulundu.

Musiki üstadlarından Medenî Aziz ve Yeniköy'lü Hasan Sırrı Efendilerden musiki taallüm etdi. Pek zeki olduğundan az emekle çok şey öğrendi.

Fürs, Fransız, Alman ve İngiliz lisanlarına âşina idi. Güzel sülüs ve rik'a yazar, güzel şiir söylerdi. Sadâsı lâtif ve hazin idi, hoş terennüm ederdi. Otuz sekiz şarkı bestelediği mervidir.

Pek genc iken "Tercemanı Hakikat" gazetesine yazı yazdığım sıralarda bir gün idarehanede ona tesadüf ettim. Muharrem'de sokaklarda devreden aşura dilencilerinin bir ağızdan terennüm ettikleri "koy koy canım" nağmesini taklid etdi, zevklendik.

Son zemanlarında kendini büsbütün işrete verdi. Genc denilebilecek bir yaşta emsâli gibi yıkıldı, gitti. 1901 [5 Safer 1319] de vefat etdi. Medfeni Eyub kabristanındadır.

Sarı sakallı, orta boylu, güzel yüzlü, zarif âdemdi. Gazete ve mecmualarda mütenevvi' makaleleri ve manzumeleri vardır. "Tarihi Enbiya" ile İngilizceden mütercem "Barnom'un Milyonları", Fransızcadan mütercem "Manon Lesko", "Rafael", "Terane", Şekisper'in "Hamlet" i, "İhsası Kalb", "Âyinei Dil", "Kızlar Mektebi" namındaki romanları "Mukabele" ve "Mükemmel Sarfı Fransavî" basılmışdır.

"Kafilei Musikişinasanı Osmanî" isimli bir eser yazmağa başlamışsa da bitirememiştir. Musikî üstadlarına dair gazetelere yazdığı makaleler, hatadan hali değildir.

Uzun tedkikler ve derin tetebbulerle yazılmıyan yazılar, elbette hatalı olur. Bilhassa tarihten ve teracimi ahvalden bahsetmek istiyenler "ince eleyip sık dokumazlarsa" hem ilme, hem ahlâfa ihanet etmiş olurlar. Zira o ilimlere dair eser vü-

cude getirmek, avama mahsus hikâye yazmak, yahud kahvehane hikâyelerini tertib ve kaydetmek kabilinden değildir ki pek o kadar itinaye lüzum görülmesin. Vesikaları mazbut ve mebzul ve eşhası tarihiyesi bugün mevcud olmıyan bir milletin yazıcıları, — eserlerini ihkâm ve idame etmek için — çok aramalı, çok düşünmeli, çok oğraşmalı, az yazmalı.

Bir de "Dün mektebe vardı bugün üstad olayım der" mealine masadak olarak her eline kalem alan, müelliflik sevdasına düşmemelidir. Düşerse ortaya koyduğu "te'lif" olmaz, "telef" olur. Telef, yalnız müellife aid olsa zarar yok. Ahlâf, ilim deryası zannı batılile cehil batakhğına dalar, benim korktuğum zarar budur.

⁂

MÜEZZİN

Sipide dem ki ider ufka âfitab, nigâh
Cihanı garkai envar eder füyuzi ilâh
Vuhuş, kuşlar, ağaclar, bihar, cümle giyah
Zemini secdeye birden ederken arzı cebah
Müezzin eyler ezanı hakikati ilân
Dilinde vahdeti Hak لا اله الا الله

§

Gasunı terde durur berki taki gûnagûn
Ki her biri eseri feyzi Hak ile meşhun
Öbür tarafta vuhuşü tuyuru şeyhü benun
Huzuri Hazreti Hakka ederken arzı derun
Müezzinin de lisanında virdi ya Sübhan
Dilinde اشهد ان لا اله الا الله

§

Nesimi subhı safadan açub bütün güller
Behare bahşı safa eylemekte sünbüller
Cihanı nügehtine gark ider karanfiller
Sükût ider işidirken umum bülbüller
Müezzin etmede zira vücudi Hakkı beyan
Dilinde vahdeti Hak, لا اله الا الله

§

Sabah olub da semâ kesbedince zinetü fer
Uluvvi kudrete doymaz görünce didei ter
O demde his ederim ruhum iltilâ eyler

O vecd ile müteessir olur gönül ki, ider
Güzel sesile müezzin o demde bed'i ezan
Dilinde اشهد ان لا اله الا الله

§

Müezzin olmuş ise ol makama müsta'lâ
Münevver olmuş ise nuru Hakla sertâpa
Sadâsı itmiş ise tâsı arşa istilâ
Hased sana yakışır mı aceb aceb Şeyda
Müezzinin mi değil dilde hazreti vicdan
Bezikri vahdeti Hak, لا اله الا الله

14 Mayıs 1312

***

GAZEL

Ne çerh eyler teessür berkı âhı ateşinimden
Ne ol zalim teessüryab olur tavrı hazinimden
Enisim gizli gizli ahlerdir leyli yelda da
Ümidi rü'yet oldu çünki zail mehcebinimden
Hayâli yâre mahremdir gözüm, mehcurdur gönlüm
Dili mecruhuma geldi felâket en yakinimden
Rübabı kalbi mızrabı elem çak etse kim dinler
Neye sinem teessür eyler âhımdan, eninimden
Kurutdu sinei pürdagımı ol rütbe tali' kim
Eminim hakisar olsam çemen bitmez zeminimden
Beni duçarı ahzan eyliyen bahtımdır ey Şeyda
Şikâyet eylemem ölsem de asla nazeninimden

12 Nisan 1312

***

خوشا دمی که بدادی بدست یاسمنم   صراغ لطف توشد ای نگار شوخ شنم
کنون که رفت خجسته دم فرح اندوز   بلوح چله عشقت بجسم محم
ز هجرت آه دمادم چنان ضعیفم کرد   بجان و سرکه ندانم خیال یا که منم
بپای و دامن نازت برای رخسایی   ایا خریدت کلرو! چو خاک شد بدنم
زسوی من مگذر چون ترا بیازارد   بچشم نرگس مست رسد غبار تنم
ز تار زلف معنبر نخواهم آزادی   اسیر تله عشقم خوش آید این رسنم
چنین نزار ز هجر چمنستان رخش   عجب مدار که شیدا! هزار آن چمنم

۱۵ مارت ۱۳۰۰

NURİ Menapirzade

Mustafa Nuri [Bey], Gürci Yusüf Paşanın[1] oğludur. Babası Maraş mutasarrıfı iken 1844 [Zilhicce 1259] de Maraş'da doğdu.

İstanbul'da Sıbyan ve Bayezid Rüşdî mekteblerinde okudu. Hususî muallimden Fransızca ve bazı ulûm tahsil etti.

Annesinin saraya münasibeti cihetile 1853 [1269 H.] de Haremi Hümayun Dairesi Kitabetine alındı. Muahharen Muzikai Hümayuna kaydedildi.

1861 [1277 H.] de Meclisi Vâlâ Evrak Odası'na, müteakıben Mazbata Odası'na, Kavanin Dairesine daha sonra Meclisin Terceme Kalemine naklolundu.

1865 [1281 H.] de refikasının koleradan vefatı üzerine kayin validesile birlikde Hicaz'a gitti. Avdetinde yine terceme kalemine devam etdi.

Ziya [Paşa], Kemal [Bey] ve arkadaşlarının Avrupa'ya savuşduklarında o da arkalarından gitdi. Almanya - Fransa muharebesinde Paris'de muhasarada kaldı. Beş seneye yakın Paris ve Londra'da bulundukdan sonra Mahmud Nedim [Paşa] nın sadarete tâyinini müteakıben 1872 [1289 H.] de arkadaşlarile beraber Avrupa'dan döndü.

Yine onlarla beraber neşretdikleri "İbret" gazetesinin tatil ve muharrirlerinin birer memuriyetle taşraya izam edildikleri sırada Ankara Vilâyeti Mektubculuğuna tâyin olundu. Vali müşir Nusret Paşanın ahvali garibesinden dolayı pek çok zahmet çeküb nihayet istifaye mecbur olduğunu söylerdi.

"Akkâ" namındaki eserinde hikâye eylediği vechile Kemal, Halet[2] ve Âli[3] [Bey] lerle birlikde Güllü Agob'un idaresinde bulunan Gedik Paşa Tiyatrosunu

[1] Esad Muhlis* Paşanın silâhşorlığından neşetle vezir oldu. Harput valiliğinde bulunduğu esnada 1850 [1266 H.] de vefat etdi.

[2] Tercemei hali 512 nci sahifededir.

[3] Duyunı Umumiye direktörlerinden.

ıslah ve zeminü zemane muvafık oyunlar tertib etmek üzere bir komite teşkil ederek riyasetini Hariciye Nâzırı Raşid [Paşa] ya[1] kabul ettirdiler.

Komite âzası, bir yandan telif ve terceme ve bir tarafdan da eldeki eserleri tashih ve ıslah ile meşgul oldukları sırada Kemal "Silistire - Vatan" unvanlı eseri yazarak bir Çarşanba gecesi tiyatroda oynandı, seyircilerin pek şiddetli alkışlarına dair Nuri "İbret" in 131 numerolu nüshasına bir makale yazdı. Bir gün evvel hükûmetce gazetenin lağvine karar verildi.

İki gün sonra Nuri, Kemal ile beraber tiyatroya gitdiği esnada ikisi de tevkif olundular. Üç gün umumî habishanede kaldıkdan sonra — Namık Kemal'in tercemei halinde söylendiği vechile — Nuri ve — o vakit talebeden bulunan — Hakkı [Efendi] Akkâ'ya, Ahmed Midhat [Efendi[2]] ve Ebüzziya Tevfik [Bey] Rodos'a, Kemal de Mağosa'ya nefyolundular. Üç sene, iki ay menfada kalarak — Sultan Murad'ın culûsunda — azad edildiler. İstanbul'a geldiler.

Nuri [Bey], 1876 [6 Şaban 1293] de âzalık ve mütercimlik inzimamile Meclisi Umuri Sıhıyye Baş Kitabetine tâyin olundu. Sultan Abdülhamid'e nisbeti kadimesi sebebile 1879 [19 Rebiulâhır 1295] de Mabeyin üçüncü kitabeti ve ulâ sınıfı evveli rütbesi ile taltif edildi.

Padişah, aralıkda huzuruna kabul ve devlet ümuruna dair teatii efkâr ederdi. Bir gece suhbet esnasında Padişah, bilmünasibe "Tebeasının mesudiyetine çalışan hükümdar, bahtiyardır" demesi üzerine Nuri [Bey] "Bu bahtiyarlığa kavuşmak için dalkavukları, yalancıları nezdi hümayunlarına yaklaşdırmamağa dikkat buyrulmalıdır" mealinde mütalealar arzetdi. Ondan sonra huzura kabul ve iltifata nail olmadı.

1881 [22 Cümadelulâ 1297] de Cemiyeti Rüsumiye âzalığına, 1883 [25 Cümadelulâ 1300] de tekrar Mabeyin kitabetine, 1883 [4 Muharrem 1301] de ilâveten tütün rejisi komiserliğine tâyin ve 1888 [27 Receb 1305] de rütbei Bâlâ tevcih olundu. Muhtelif tarihlerde birinci rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarile altun ve gümüş İmtiyaz, altın Liyakat, gümüş Girid ve Hilâli Ahmer madalyaları verildi.

16 Temmuz 1906 [24 Cümadelulâ 1324] de Yakacık'da vefat etdi. Çamlıca'da Selâmi dergâhı haziresinde — on sene evvel vefat ile kendini envaı âlâma giriftar eden — ikinci refikasının yanına defnolundu.

***

Vefatını müteakıben "Nurülkemal" unvanile yazdığım eserde Nuri [Bey] merhumun tercemei haline ve menakıbine dair mufassal malûmat vardır.

---

1 1876 [1293 H.] de Midhat Paşanın konağında Çerkes Hasan tarafından yanlışlıkla katlolundu.

2 Menfa namındaki eserinde nefilerinin, neşriyatı muzirrede bulunmak ve bazı tarafa* münasibet peyda etmek gibi sebeblere mübteni olduğu işaa edilmiş ise de bu sebeblerin esası olmadığını söyliyor.

* Veliahd tarafına.

Merhum, âlicenab, müstakim, afif, zeki, hamiyetli, malûmatlı bir insan idi. Suhbeti lâtif idi. Güzel söylerdi. Fransızcayı suhuletle tekellüm ederdi. Edebiyatı ve musikiyi iyi bilirdi. Piyano ve flüt çalardı. Vaktile Çamlıca'nın en yüksek ve lâtif bir noktasında yapdırdığı köşke, zemanın en muktedir musikî erbabı gelir, kendi eseri olan güfteler bestelenir, okunur, çalınırdı. Refikasının vefatı üzerine — kâşanei saadet iken âşiyanı bûm olan — köşkünü terk etdi. Ne saz kaldı, ne söz. Daima "müsibet" diye yâdetdiği o vefat, biçare âdemi, her suretle perişan etdi, âdeta hayatdan usandırdı.

Senelerce musırrane vâki olan ihtarım üzerine serküzeştini mufassalen yazmağa başlamışdı. Casusların şerrinden korktuğu için bunu pek gizli tutardı. Bir kerre bana bir kısmını okumuşdu. İkmal edemedi. Vefatından sonra oğlu Bay Yusüf'den aldım. Bir müddet bende kaldı. O sırada pek yakın hısım ve hasımlarından bir küştenî "Nuri Beyin evinde evrakı muzirre var" diye jurnal vermiş. Ev aranub tarandı, muzir addedilen evrakdan bir şey bulunmadı. O eser, arayıcıların eline geçseydi epey işlerine yarar, diğer yüzsüzlerin de yüzlerini güldürürdü. Bir müddet sonra — maatteessüf istinsah etmeden — Yusüf'e iade eyledim, hata etdim. O, bende kalmalıydı. Sonra başkası almış. Ne olmuşsa olmuş, şimdi ortada yok.

Merhumun, o eserdeki mülâhazalarından birkaçını, nasılsa bir deftere kaydetmişim, bu satırları yazarken gözüme ilişdi, buraya naklettim:

"Bir millet, kendi saadetini kendinden beklemelidir."

§

"Tecribe denilen şey, tatbikatca vukua gelen hata ve savabların netayici ise erbabı hükûmet içün zemanımızda bilinmesi zarurî olan birtakım kavaidi nazariyeye ıttılâ olmaz ise o netayici anlamak da kabil olmaz. Binaenaleyh matlub olan tecribede husule gelmez".

§

"Tedkiki vukuat ile iştigal edenlerin malûmudur ki ekser zemanlarda pek sadedilâne muameleler, pek hâkimane ve fidakârane ef'al sırasında nezdi halkda mazharı takdir olur ve birtakım hafayayı ümura iddiayı vukuf edenlerde efkârı halkın akıntısına kapılmaktan kendilerini kurtaramazlar ve nefselemre ikttiran zehabile o daireden bütün bütün tebaüd ederler. İcrayı adalet niyetile niçe zulm ve itisafatın vukuuna meydan bırakırlar. Bunun içindir ki münevver fikirlerden mürekkeb olmıyan efkârı umumiye, şeytaneti galib olan erbabı garaza aldanmak muhatarasından kurtulamaz."

***

Hayli manzumesi ve şarkı güfteleri vardır. Birkaç tiyatrosu, İlimi servete dair bir kitabı ve "Akkâ" isimli eserinin yalnız bir forması basılmıştır. Galiba yazdığı da ondan ibarettir. "İbret" gazetesinde makaleleri mündericdir.

Vefatından üç dört sene evvel İngiliz ulemasından — ismini unuttuğum — bir zatın dinî ve hikemî bir eserini Fransızcadan Türkceye terceme etmeğe başlamışdı. İngiliz âlimi, kitabında Nebii âzam صلى الله عليه و سلم Efendimizi Âlemi insaniyetin velinimeti" unvanile yâd ve İslâmiyeti müdafaa etmişdi. Tercemede devamı için tergibatda bulunmuşdum. Terceme hayli ilerledi. Fakat merhumun me'lûf olduğu ihmal ve tesyeyübden başka o sırada şiripence yakasından, Basur eteğinden yakalıyarak biçare âdemi bir kaç ay yatağa serdi. Terceme yüz üstü kaldı. Terceme olunan parçalar da yok oldu.

Pek genc iken Hicaz'a, sonra Avrupa'ya ve Akkâ'ya gittiği, bahusus Çamlıca'daki köşk satılup eşya naklolunduğu esnada kıymetli kitablarla mühim evrakın, manzum ve mensur eserlerinin zâyi olduğunu söylerdi.

"Bak şu güzel köylüye"[1] şarkısı ve :

"Öyle bir sayyad çeşmin var ki cana, şübhesiz
Saydolursun sen dahi gel bakına şu âyineye"
beyti gibi şiir addolunabilecek güzel sözleri vardır.

Paris'te bulunduğu esnada bir Na't tanzim etmiş, Londra'da bulunan Kemal'e göndermiş. Kemal, yazdığı cevabda "Ben, senin hırsız olduğunu bilmezdim. Meğer sen de eser sariklerinden imişsin. Eserim dediğin Na'ti şerif, Kudemayı şuaradan fülân zatındır. Hattâ senin gönderdiğin kadar da değildir, altı üstü şöyledir" diyerek Nuri'nin Na'tine yirmi otuz beyt ilâvesile iade etmiş. Biçare âdem şaşmış kalmış.

Kemal'e tekrar mektub yazarak gönderdiği Na'tı görmediğine, kimsenin eserini çalmadığına, intihal vâki olmuş ise onu da bilmediğine yemin etmiş.

Bunun üzerine Kemal, "Sen hakikaten budala imişsin ya, Na'tini beğendim. Fülan şaire isnad ederek altına üstüne ilâve ettim. Sen inandın da yemin ediyorsun, ne tuhaf âdemsin" tarzında bir cevab ile hakikati bildirmiş.[2]

Nuri, Paris'te iken söylediği bir manzumede:

"Madilet kim dahili evsafı pakindir bugün"

mısraına ikinci bir mısra bulamamış. Ziya [Paşa] ya, Sağır Ahmed Bey Zâde Mehmed [Bey] e müracaat etmiş, birer mısra söylemişler, uymamış. Kemal, Londra'dan gelince Nuri, keyfiyeti anlatmış. Kemal, derhal "A, o mısraın altı şöyle değil miydi?" diyerek,

---

[1] Bu şarkı, Mülga muhacirîn komisiyonu memurlarından Rıza [Bey] tarafından Hüseynî makamından ve Rüsumat memurlarından Galib [Bey] tarafından da diğer makamdan bestelenmiştir. Nuri [Bey], Galibinkini begenirdi. Ben de Rızanınkini tercih ederdim.

[2] *Bu nâat, diğer âsar ile beraber zâyi olmuş.*

"İntikamı âcizin kalsun mu yarab yarine"

mısraını okuyuvermiş. Kemalin, kudreti şairanesini isbat etmek üzere ikame ettiği şevahid sırasında Nuri, bunu da ekseren hikâye ederdi.

"Hanya" adlı vapurla Akkâ zındanına giderken bir gece şiddetli fırtınaya tutulmuşlar. Vapurdakiler, hayatdan ümidlerini kesmişler. Nuri, yukarı kamarada yalnız kalarak — kendi tâbirile — "Amik amik fikirlere daldığı" sırada gözüne şamdan ilişmiş. İçindeki mumun bitmek üzere olduğunu görünce şu beyt tulû etmiş :

"Yane yane kalmadı cisminde kudret ey çerağ
"Sen de döndün ateşi hicranla yanmış gönlüme".

Kemal, uyuyamamış, kamaraya gelmiş, beyti okuyunca bu beyti söylemiş:

"Belki rahmeyler de sen mahzun olursun ey vatan
Bakma hicranınla gel kane boyanmış gönlüme".

***

Hakkımda fevkalâde mahabbet ve riayet gösterirdi. "Seni gördükce içim açılır, gamlerimi unuturum" derdi. Ben de onu hasbetenlillâh sever ve hürmet ederdim. Öyle olmasa — kimsenin kimseye faidesiz selâm bile evrmediği — bir devin menfaat perestide "Nurülkemal" namile bir kitab yazmazdım. Ekseri yâranı gibi vefatından beş on gün sonra ismini bile hatırdan çıkarırdım.

Merhum — hakkımdaki mahabbetinin derecesini anlatmak için — der ki :

"Müddeti ömrümde bir ferde medhiye yazmadım. Yalnız Resuli Ekrem Efendimize naat yazdım. Bir de sana bir kıt'a söyledim".

Kıt'a şudur:

"Hem vefakâr, hem de dindar, hem sahihan zivakar
Zatını bunlarla tezyin eylemiştir Zülcelâl
Kadrini takdir eder de eylerim böyle dua
Daima mes'ud ol hiç çekme gam miri Kemal"

***

Nuri [Bey] in pek sevdiği eviddasından Recai Zâde Üstadı Ekrem merhum, "Nurülkemal" i okumak istedi, müdekkikane okudu. Beni taltif için yazdığı makalei kadirşinasaneyi — ziyadan muhafaza maksadiyle — buraya kaydettim. Cenabı hak, ikisine de rahmet, bize de merhamet eylesün."

"Fani hayatü izzetü ikbalü fahrü şan Baki heman bu kubbede bir hoş sada imiş"

Müddetülömür herkese iyilik etmiş, iyilik etmek istemiş. Hiç kimseye fenalık etmemiş, fenalık etmek hatırından geçmemiş. Yad ve aşina, seza ve na seza cümleyi memnun ve mutayyeb etmeğe çalışmış bir insanı kâmil.

Bir zatı muhterem ki namusile yaşamış, namusu ile yaşamak en evvelki şartı insaniyet, en mutena şeref ve haysiyet, en büyük kadir ve meziyet olduğunu, meclisi fezailine mülâzimetle müstefidi irfanı olmak isteyenlere telkinden hali kalmamış.

Lâtif bir simayı mübarek, beşuş bir çehrei nuranî ki ruhı musavver gibi kulubı nazırini meclûb ve meftun idegelmiş. Kerimüttab, rekiklkalb, hoşgû, hoş meşreb, dakikadan, seriulintikal, hamiyetli, malûmatlı, zeki, edib, vefakât, hatırşinas, natuk ve halûk bir vücudı adimünnazir.

İşte bu kadar hasenat ve fezaili nefsinde cemetmeğe, o haysiyet ve meziyetle mahbubı kulub olmağa muvaffak olmuş olan Reji komiseri Nuri Bey, o adimülemsal vücudlardan idi ki onunla tanışmamak, onun şerfiyabı ülfeti olmamak, alelhusus onun ahbablığını kazanmamak, fezail ve kemalâtı beşeriye kadir aşinaları için büyük bir bahtsızlık idi. Hayfaki onu tanımak, onun şerfiyabı ülfeti, mazharı mahabbeti olmak daha büyük bir bahtsızlık oldu. Çünki o mestesna fıtratı neziheyi bu âleme çok gören devranı biaman, o vücudı kıymetdarı evvidayı sadıkasının kolları arasından alarak ateşîn dümu ile giryan gözleri önünde hufrei mezara atdı!

Fakat evvidayı sadıka müteselli olsunlar, zira bugün fenayab olmuş olan o ünmuzeci ulûvvi ahlâkı, en rakik hututı vechiyesinden en dakik alâimi tahassüsat ve infialâtına kadar hiçbir şey ihmal etmeksizin bütün şemaili hasene ve hasaili âliyesile enzarı im'an, ebsarı vicdan önünde teşahhus ve tecessüm ve hattâ tekellüm etdirmekdeki mehareti hurde nigâranesile canlı fotograflara reşk endaz olacak bir kilki icaz, o bahtsızlıkların ikisinin de tadiline lûtfen çaresaz oldu.

Filhakika şu kitabı okuyan bir kimse, merhumu tanımamış ise şimdi tanımış, demi hayatında fürsatyabı duhul olamadığı meclisi fezailine sellemehüsselâm girerek müsteniri nurı irfanı, müstefizı füyuzı kemalâtı olmuş olur. Zaten tanımış ise kaybubeti ebediyesinden mutahassıl teessürat ve tahassuratı kalbiyesini tahfife medar olacak büyük bir tesliyet bulur.

Hele ben, eseri fevkalâde bir tehalük ve iştiyak ile mütaleaya koyulduğum üç beş saat müddet gûya merhum ile hem bezmi ülfet imişim gibi onun hakikati gaybubetinden gafletle müstağrakı huzuz ve ezvak oldum. Ve nihayet lâtif bir hüzün ve helecan, amik bir hissi şükran ile kitabı kapadığım zeman, gerek müellifi olan edibi zi kemale, gerek menakıbı hayatı pakizesi "Nurülkemal" ünvanı liyakatile mazharı ibcal edilen sahibi tercemei hale derunı dilden dualar etdim..

طول الله عمره ، رحمة الله عليه .

Recai Zâde Ekrem

⁂

BİR MELEK

Zihnim eylerdi tahayyül daima
Bir güzel ki olmasun akran ana
Bir vücud olsun ki densün namına
Mutlak öğmüş de yaratmışdır Hüda
İşvebaz olsun da temkin eylesün
Eylesün nâzında varsun itina
Pembelik olsun fakat gayet hafif
Ruhlarında bazı kerre runüma
Gözeleri mahmur olup bakdıkca hem
Eylesün bin canı cisminden cüda
Hande etdikce tecessüm eylesün

Leblerinde gül gibi aşkü hava
Saçları örtdükce vechin dinmeli
Ebr içinde mah kılmış ihtifa
Böyle etmişdim tehayyül bir güzel
Kim ana olmuşdu gönlüm mübtelâ
Hiç vücudı olmıyan bu dilbere
Âşık oldum neyleyim hılkat bu ya
Zivücud etsen de yarab gelse o
Gönlümün masnuu maşukam bana
Böyle eylerken temenni dil aceb
Vuslatı ümmid ederdi âdeta
Nutka gelmiş derdi gönlüm ol güzel
Sem'ime gelse hazin ger bir sadâ
Ah edince zannederdim ben odem
Merhametden ihticab eyler semâ
İbtilâ var, aşk var, âşık da var
Nerde o maşukai şirin edâ
Cüstücuyi eyleyüb gönlüm emel
Eyledi atfı nazar her yer bana
Görmedi o dilbere benzer vücud
Öylesi tasvir edilmez bir daha
Âşıka bahşeyler ümmidi visal
Payine yarin düşüb etmek bükâ
Kimlerin dil, payini bus eylesün
Hiç görür mü buse her payi seza
Hâsılı bu mevkii müşkilde dil
Çaresiz kalmış iken bir mehlika
Eyledi bir tarz ile arzı vücud
Kim o tarza cânü dil olsun fida
Bir nigâh etdi bana ol demde kim
Kalbimi çâk oldu sandım biriya
Fartı dehşetden karardı gözlerim
Döndü sandım leyle ruzi ruşena
Kendime geldikde gördüm bir melek
Handesile kalbe ruh eyler ata
Böyle bir âlem değen ol payine
Yüz sürüb etdim kelâme ibtida
Ey mücessem nuru hande, göz seni
Görmeden keşfetdi gönlüm evvelâ
Bak neler çekdi neler biçare dil

Aşkının derdile ey nahli vefa
Sanma kim kasdım kerametdir benim
Eylemekdir tab'ımı ancak sena
Dil nasıl tasvir etmişse seni
Öyle buldu zerrece yoktur hata
Merhamet kıl sen de hüsni tab'ıma
Aşkını gör gönlüme lûtfen reva
Vadini aldım hele ben ol mehin
Güldü dil, ağlar iken âlem bu ya

***

ŞARKI

Bak şu güzel köylüye işte bu kızdır peri
Toprak ile oynamış belli güzel elleri
Böyle midir hep aceb köylülerin dilberi
Düşdü gönül aşkına terk edemem bu yeri

Köyde imiş anladım mayei aşkü heva
Dağlara bak sanki aşk olmada suret nüma
Cuylerin nağmesi ruha verir bin safa
Meskenim olsun benim terk edemem bu yeri

Elde kaval bak çoban eylemede hasbihal
Dinlemede hep sürü çünki hazindir kaval
Burda göründü bana naz ile ol gül cemal
Sevdi gönül neyleyim terk edemem bu yeri

Bak ne güzel söyliyor dalda şu âşık hezar
Burda bulur bâdesiz neş'eyi her gamküsar
Sen de gönül neş'elen işte budur küyi yar
Ben de anınçün gönül terk edememem bu yeri

Yerde çiçekler bütün handenin âsarıdır
Gökte güneş vechinin makesi envarıdır
Karşıki orman ise aşkının esrarıdır
Hepsi seni söyliyor terk edemem bu yeri

Gül yüzini parlatan ısmatının nurudır
Gönlümi sermest eden didei mahmurudır
Zannıma ol didenin kendi de meshurudur
Tutdu beni ah o köz terk edemem bu yeri

Goncelere kim bakar gül feminin çağıdır
Böyle yakan kalbimi gamzesinin dağıdır
Saçlarının telleri sanki gönül bağıdır
Gönlümi bendeyledi terk edemem bu yeri

Kalbe safa serpiyor hep şu bulutlar bugün
Başka bir ahenk ile ötmede kuşlar bütün
Zannederim eyliyor burda tabiat düğün
Neş'eye gark oldu dil terk edemem bu yeri

Buyi lâtifi veren gonce teni her yere
İşvesidir bahşeden derdini aşkın sere
Sen de mi sevdazede[1] söyle a mahzun dere
Ben de sana benzedim terk edemem bu yeri

---

[1] "Sende mi Sevdalısın" olsa daha hoş olur.

NURİ

Osman Nuri [Efendi], Cevahirci lâkabile yâdolunan Derviş Ali [Ağa] namında mevlevî ve ümmî bir âdemin oğludur. Onun babası da, çalgıcı Selânik'li Mustafa [Ağa] dır. 1842 [1258 H.] de Selânik de doğdu.

Hususî suretde biraz okudukdan sonra hükûmet hizmetine girdi. Selânik telgraf, muahharen tapu kâtibi oldu. Bir müddet kereste ticaretile iştigal etti. Daha sonra Manastır'da imtihan edilerek avukatlığa başladı.

Manastır'da mahkeme reisi olan Hersekli Ârif Hikmet merhumun meclisine devam etdi. Hikmet, bazan ondan bahseder, tuhaf nazımlarını okuyub gülerdi.

"Hayri Bey kütüğü" kabilinden Hicrî 1300 den 1340 senesine kadar doğacak kızların isimleri, velâdet tarihlerini göstermek üzere bir kütük tertib etmiş ise de zâyi olduğunu oğlu avukat Bay Abdürrahman Âdil[1] söyledi.

14 Haziran 1903 [1321 H.] de Viyana'da vefat etdi. Nâşı, Selâniğe naklolundu. Hayli manzumesi vardır.

*
* *

GAZEL

Aceb efsane kim habide vü bidar hayretde
Garib meyhane kim mestane vü hüşyar hayretde
Nedendir fikreder ceryanını âbı revan amma
Gider bir suye bilmez mansabın enhar hayretde
Gülü sünbül, benefşe bahse girmez rengü buyundan
Gülistan içre varsa cümlei ezhar hayretde
Değildir münhasır uşşaka mir'atı tecellide
Kalır seyreylese aksi cemâlin yar hayretde

---

[1] Abdurrahman Âdil, kırk yıl evvel yazdığı manzumeleri "Tasabbi" namı altında toplayub yazma bir nüshasını bana vermiştir. Harf sırası geçdikden pek çok zeman sonra verdiğinden tercemei halile beraber bu esere dercedilememişdir.

Beridir ehli takva ateşi suzanı duzahden
Halilullaha tesir etmiyen ol nar hayretde
Ne hoş bir hükme tâbi kâinatda cümle mevcudat
Bu sırrı bilmiyen nev'i beşer herbar hayretde
Değildir sade sun'ı halika pabesteler hayran
Temaşagâhı dehri seyreden devvar hayretde
Bizimçündür terazu vü tevazün, behtü hayretler
Değil bu kevni inşa eyliyen mimar hayretde
Yemiş gitmiş geçenler bağı nazmın puhte esmarın
Bulur napuhtesin hep sahibi eş'ar hayretde
Recaiye[1] nazire iktidarı var mıdır bilmem
Nedendir ictisarın Nuriya efkâr hayretde

***

23 Kânunisâni 1306 da söylediği kıt'a :

Ne idi bir zeman ol tavrı cihangirane
En sonunda baş eğub etdi Napolyon de beli
İttifak üzre iken Nemçe, İtalya, Aleman
Alamaz Avrupa'da ateşi pürhaş fitili[2]

Hersekliye dair:

Süal etme Huda'nın hikmetinden
Cevab al ayni dâvaya muvafık
Reisi mahkeme Ârif olunca
Eder her hükmi kanune tevafuk

***

Hali piride eder bir lokma def'i ihtiyac
Neyleyim vakti heremde genc iken genc isterim

***

Cihanda her ne çekdimse bütün halkın dilindendir[3]

***

Kavmi islâm, cehl ile dünyada olmaz payidar

***

Vazife, cümle işlerden mukaddemdir, mukaddesdir

***

Tabiatden ziyade Doktor eyler hastayı berbad

***

Avcıya lâzım olan çifte tüfenk bir de köpek

---

[1] Manastır Askerî İdadisi talebesinden Halil Recaî [Efendi].
[2] "Öyle bir aldı ki dünyayı yakub etti harab".
[3] "Cihanda her ne çekdimse bütün kendi dilimdendir" diseidi daha doğru söylemiş olurdu.

NURÎ

Mehmed Nuri, Yahya Efendi türbedarı, meşayihi Nakşbendiye'den — Damad Efendi namile mâruf — Mehmed Nuri [Efendi] nin oğludur. 1868 [1285 H.] de doğdu.

Beşiktaş'da Sinan Paşa Mülkî Rüşdî mektebinde okuyub şehadetnâme aldı. Üç sene Mülkiye mektebine devam etdi, hastalıkdan dolayı çıkdı. Bir müddet hususî suretde Arabî, Farisî ve tarih okudu.

1886 [1303 H.] de Şûrayı Devlete memur oldu. Şûrayı Devletin ilgası üzerine açıkda kaldı. 1925 [1344 H.] de kendi arzusile tekaüd edildi.

10 Kânunisâni 1938 [8 Zilkıde 1356] da vefat etdi. Yahya Efendi kabristanına defnolundu.

Divançe olacak kadar manzumeleri vardır. Bunların çoğu mütesavvifanedir.

***

GAZEL

Bu darı mihneti fâniyi girdabı belâ gördüm
Zuhûrı şivei takdirde çok macera gördüm
Aceb kimdir bu zılli zailin bir saye perverdi
Bütün mukbilleri ben derbeder bir mübtelâ gördüm
Bu matemgâhı gamde hangi âdem var ki gâm almış
Fena bezminde ruşen dil niçe derd âşina gördüm
Değil âzade, âlem, hükmi divanı meşiyyetden
Ne gördümse bütün mahkûmi kanuni kaza gördüm
Çizilmez hattı menşurı kaza tedbir ile hâşâ
Debiri kudretin fermanını fermanreva gördüm
Halâs olmaz kişi sehmülkazadan uzlet etmekle
Sipahı rayeti takdiri mansurülliva gördüm
Ne hikmetdir İlâhî hikmeti pâki hıred suzun
Ki her bir zerreden bin meş'ali nurülhüda gördüm

***

Görünmez çeşmi hasret bine âlem mergizar olsa
Hezar ender hezar ol gülsitanda mürg zar olsa

Medarü merkezinden âlemin bâlâ girift oldum
Felek yetmez rikâbı azmime çabiksüvar olsa
Dökülse ahteranı kubbei çerhı müallânın
Şerarı âhı dil ande nücumi şüledar olsa
Bu hüsni tabiş efza, dillere ateş düşürmüşdür
Açılsa taze gül haküsterimden nevbahar olsa
Beni mazur görürdün bahri ummani mahabbetde
Temaşaya müsaid lik bir haddü kenar olsa
Fütur etmez yine erbabı dil rahı mahabbetde
Eğerçi rehgüzarında cehennem aşikâr olsa
Şehidi gamzei âhu nigâhındır gönül, ruhum
Havâlin bağlasa suretde gelse türbedar olsa

NURİ

Mehmed Nuri, Genc Osman oğlu, 1897 de Keban kazasında Ağın nahiyesinde doğdu.

İlk tahsili Ağın'da ve orta tahsili Diyarıbekir, Elâziz ve Konya'da yapdı. Erenköy İhtiyat Zabit Talimgâhından, mülga Harbiye Nezareti Muamelâtı Zatiye Müdürlüğü Tahrirat Kalemine nakil ve umumî harbin sonunda ihtiyat askerî kâtibliğile terhis edildi.

Harbin müşkilât ve mevanii içinde yüksek tahsile imkân bulamadısa da bulanlardan daha iyi çalışdı, tenevvür etdi.

On beş yaşında iken Diyarıbekir'de çıkan "Dicle" gazetesine manzum ve mensur yazılar yazmağa başladı. Konya'da "Osmanlı" gazetesinde "Ocak" ve "Yeni Fikir", İstanbul'da "Donanma" ve "Serveti Fünun" mecmualarında manzumeleri intişar eyledi.

İstiklâl Harbi sıralarında baş muharriri olduğu "Mamuretülaziz" ve "Şark" gazetelerine makaleler ve "Yobaz" nâmile de mizahî manzumeler yazdı.

Muahharen Elâziz ve Ankara Nafia Fen mekteblerinin usuli tahrir muallimliğine tâyin olundu. Mektebin ilgası üzerine Divanı Muhasebata intisab etdi, şimdi orada mürakıbdir.

Bir kısım manzumelerini "Kırkından Sonra" unvanı altında topladise de henüz neşretmedi. Nazımde muktedir ve mizah vadisinde daha muvaffak olduğu görülen eserlerinden anlaşılıyor.

Bay Nuri, herkese iyilik etmekten, bildiği bilmediği âdemlerin işlerini kolaylaştırmaktan zevk alan insaniyetli ve gayretli memurlardan ve söylenilen sözü anlayan, anladığını anlatan liyaketli âdemlerdendir.

***

BAHARİYE

Âşıkın bayramı elbette bahar mevsimidir
Faslı sevdade bu dem vusleti yâr mevsimidir

Şu güzel kırlara bak dağ başı bağ oldu yine
Gezelim kol kola gel keştü güzar mevsimidir
Lâleler açdı kızıl renkli dudaklar gibi hep
Bırakub sünbüli güllerde karar mevsimidir
Şimdi bir taze çiçekle alınır taze gönül
Buseler yurdı Filorya'ya firar mevsimidir
İşi çakdırmayarak evdeki hatun kişiye
Yosma dilberler ile nakşu nikâr mevsimidir
Fakka basdırmadadır herkesi şuhanı zeman
Gafil avlanma fakat saydü şikâr mevsimidir
Bi vefalarla pilâjlarda safadan ne çıkar
Nideyim başka diyarı Sraıyar mevsimidir
Cennet olmuş boğazın her yeri âşıklar için
Hele âsude Emirgân'da çınar mevsimidir
Bebeğin nazını çekmezsen eğer Göksu'ya git
Durma Kandilli'de geç çünki Hisar mevsimidir
Şairin ruhuna ilham veremez başka hava
Kalalım baş başa bir gün Adalar mevsimidir
Zevki dilden haberin yoksa eğer ey sofî!
Sen de git Lânga'ya kim taze hıyar mevsimidir
Âşkı leylâ ile Nuri yine mecnune döner
Şimdi evden savuşup terki diyar mevsimidir

BENZETDİM

Tevekkül postunu seccadei şiraze benzettim
Rübabı şirü hülyayı kırık bir saze benzettim
Bu viran dilde aksetmez o muhrik nağmeler şimdi
Gönül âhengini artık makamı lâze benzettim
Bakınca inkılâbatı zemane çeşmi ibretle
Dumanlı dağlar üstünde esen poyraze benzettim
Usandım germü serdinden, çekildim uzlet abade
Şitayi bahti nagâmı sıcak bir yaze benzettim
Dolaşdım bir zemanlar hep hayalâtın semasında
Fezayı aşkı yer yer sahei pervaze benzettim
Ser azad olmadım lâkin cihanda kendi keyfimce
Zemanı bivefa bir dilberi gammaze benzettim
Açık göz bazı yaranı görünce sadrı ikbalde

Her ipde arzı endam eyliyen canbaze benzettim
Niçe aşk ehlini lâkin görüp metrükü avare
Kenarı Aynarozde çille keş papaze benzettim
Mevaidinde hiç yokmuş vefası bazı cananın
Yanıldım kargayı bir mürgi hoş avaze benzettim
Uçurdum lânei dilden perii şuhı ilhamı
Kör oğlundan cüda düşmüş garib ayvaze benzettim
Kalup erbabı matbuat içinde böyle cas cavlak
Humayi talii Nuri yolunmuş kaze benzettim...

NEFES

Hakiket denilen sırre irmişiz
Bir nure âşıkız gerçekcesine
Marifet bağından güller dirmişiz
Her söze kanmayız eşekcesine
Bekleyüp durmadan Sina dağını
Nefy ile isbatın çözdük bağını
Sofunun zındıkın kırdık zağını
Lâ diyüp kalmadık mertekcesine
Denize posteki sermeden önce
Gemiye yelkeni germeden önce
Hakkın deryasına ermeden önce
Soyunup girmeyiz tellekcesine
Kul olur taparız her güzel şeye
Ruh olur gireriz kamışa neye
Ummanı sığdırub bir katra meye
İçinde yüzmeyiz ördekcesine
Doğrudan şaşmıyan meslekimiz var
Âşıkız, ateşden gömleğimiz var
Hakkın sofrasında çömleğimiz var
Ocak da pişmişiz keşkekcesine
Ham sofu tekkede atsın taklayı
Zındıklar oynatsın dursun kuklayı
Ağzından çıkardın şimdi baklayı
Söylersin hey Nuri erkekcesine

NURÜDDİN

Mehmed Nurüddin Semin, Mülga Sadaret Şifre Kalemi Müdürü Ali Haydar [Bey] in oğludur. Annesi cihetinden Beşiktaş'da Yahya Efendi Türbedarı Şeyh Mehmed Nuri Şemsüddin Efendi merhumun torunudur. 1900 [20 Muharrem 1318] de İstanbul'da doğdu.

Robert Kollej'de ve Darülmuallliminde okudu. Harb Akademisinde, İstanbul Lisesinde İngilizce ve Feyziati Lisesinde Türkce muallimliğinde bulundu. Şimdi Ankara'da muallimdir.

Pek genc iken Tevfik Fikret'i takliden yazdığı manzumeleri "Mir'atı Şikeste" nâmile 1336 da bastırdı. Bu eserin başında manzum tiyatrolar, tarihî facia ve çocuk manzumeleri de yazdığı işaret edilmiştir.

"Mir'atı Şikeste" den :

TEBESSÜMÜN

Tebessümün ne kadar hoş bilir misin meleğim
Bilir misin ne kadar ruha ra'şe averdir
O gözlerinde gülen inciler ki haverdir
Tebessümün yine fevkimde titresin meleğim

Senin tebessümünün sayesinde ilhamım
Senin tebessümünün cilvesindedir ömrüm
Bugün tebessümünün busesile ben güldüm
Biraz tebessümünün sayesinde ağlıyayım

Hazane döndü hayatım şu nevbaharında
Tebessüm eyle de dinsin hayatımın elemi
Tebessümün ile gördüm baharı âfilimi
Tebessüm et yaşayım ben baharı bir parça

ZAVALLI ÇİÇEK

Nazlı bir dalda bir elem çiçeği
Daha bir goncacık iken solmuş
İlk baharında son bahar olmuş
Duymamış bir şebabı sevdavî
Aceba ey zavallı nazlı çiçek
Hangi hain nefesli badı hazan
Seni soldurdu, kırdı bi iz'an
İncinirken öpünce bir kelebek
Her sükûtunde ey şikeste nihal
Ağlıyan bir enini rikkat var
Ey siyeh renk zer şükûfei zâr
Ağlatır ağlatan semini bu hal

31 Mayıs 1335

NUSRET

Seyyid Mehmed Nusret Ali Han [Efendi], Hindistan'da "İmamı Fenni Manazara" lâkabile mâruf Ebülmansur Seyyid Mehmed Nâsırüddin'in oğludur. Takriben 1848 [1264 H.] de Delhi'de doğdu.

Memleketinde tahsili ilim etdi. «نصرت المطابع» nâmile bir matbaa tesis ve «نصرت الاخبار» isimli bir gazete neşr ile babası ve kendi, müslim ehaliyi ikaz edecek makaleler neşrettiler. Bu makalelerin mühimlerini "Hakkussultan" unvanile kitab şeklinde bastırdı.

Bilâhare İstanbul'a geldi. Maarif Nezaretinde Encümeni Teftiş ve muayenede basılmasına müsaade olunan eserler için verilecek ruhsatnamelerin kaydine memur oldu. Daha sonra Encümenin âzalığına tâyin olundu. Mütemayiz rütbesini ihraz eyledi. Meşrutiyetin ilânından sonra Encümen ilga edildiğinden açıkta kaldı. Hangi tarihde vefat ettiği öğrenilemedi.

Maarif dairesinde "Han Efendi" nâmile yâdedilirdi. Bu nam için dairedeki hafiyelerin jurnal vererek fitnekârlık etmediklerine taaccüb olunur.

Gayetle esmer, karabıyıklı, uzun boylu, yüzü gülmez bir âdem idi. Çocuk denilecek bir yaşda eser yazmak cür'eti cahilânesinde bulunduğumdan ruhsatnâme almak için Encümene gidüp — sandalyasında "han" tavrile oturan — bu zat ile görüşdükce hal ve kaline kızar, «پس طور عجب لازمهٔ عهد شبابت» mealine muvafık olarak çıkışırdım.

Kendini şu yolda tarif ediyor :

"Şükr lillâh ki bir kimseye ben bâr değilim
Kavlü filimle muziyü dil azar değilim
İyi sayarlar beni yahud kötü derler amma
Nikü bedlerle işim yok[1] han, riyakâr değilim".

---

[1] İyi amma, hem iyi ile hem kötü ile işin yok da kiminle işin var; insan, ya iyi olur, ya kötü olur. Bunun üçüncüsü yoktur ki işin onunla olsun.

Türkce, Fürsce ve İngilizce bazı manzumelerini "Sühani Devleti" ismile 1910 [1328 H.] de İstanbul'da bastırdı. Risalenin kabında "bazı küftan perişan ve rindanemi camidir" yazılıdır.

1897 [1314 H.] de basılan "Nevsali Asır" a — tercemei hali olarak — şu satırları dercettirmişdir :

"Hemalayadan nebean eden "Cümna" lebi sahilinde kâin Dehli şehrinde tevellüdümde şem'i ecdadı ziyalandıranlara benzer bir şanlı sipahi zâde idim. Tufuliyetimde, şebabımda seyyahı cihangerd idim. Şimdi ise ferahfeza Bosfor ve ticaret nüma قرن الذهب sevahilinde abad olan İslambol beldei tayyibesinde takriben şu yarım asırlık sinnimde ehli kalem sayılıyorum. Emma nefselemirde bende öyle bir sıfat ne gezer. Küttabe lâzım olan bidaa ve iktidara mâlik olmadığımı itiraf ile şu vatanı saniinde ahrarane ve muazzezane yaşamaktayım. Hayat ırmağının, ummanı bipayanı ademe dökülerek nabud olacağını hasbelkader bekliyorum."

GAZEL

Letafeti çemenü berkü barı seyredelim
Riyazı marifeti Girdigârı seyredelim
Nesimi ruhfeza, ebr cünbiş averdir
Medarı feyzi safayı baharı seyredelim
Hele şematei çerha sımahı vermiyerek
Hezarı dinleyelim abışarı seyredelim
Rakib rağmine bu mevsimi safa içre
Piyalekeş olalım lâlezarı seyredelim
Bu gün felâsife âsa kenarı cude durub
Şu mevci zindegii müstearı seyredelim
Misâli katrei baran kum içre düşmüş Han
Gelin gelin hele şu hakisari seyredelim

Perî cemâlini gördükde bimecal olurum
Ya görmesem anı bir gün harab hal olurum
Mezakı dehr cehalet pesend olunca heman
Kemalsizlik ile sahibi kemal olurum
Ararken ol beli hayran olur hıred emma
Makali hokkai lalinde ben de lâl olurum
Vüfurı derdi firakınla ey keman ebru
Eninü ah ile hem peykeri hilâl olurum

Kemali fahr ile Han rahı inkisaride
Karıncalar gibi bıkesce payimal olurum

***

شکر صد شکر رسیدم در جانانی را   دخل کاینجا نبود شاه بدخشانی را
میکنم وصف و ثنای شه خوبان اکنون   ای سروشان بکن آغاز گل افشانی را
من همه شیفتهٔ حسن و جمال یارم   التفاتی نکنم مهوش کنعانی را
اتفاقیست عجب طرفه بچشم افتاد   ابرو و گیسو و خال و دل حیرانی را
فخر بر سعدی و حافظ نکنم ازچه بگو   یا هم دلبر رعنای سخندانی را
ننمانند چو حسن و ادا و خوبی   گل نمودی تو من خار بیابانی را
لاف عشقت که زنم این اثر الفت تست   ورنه نسبت چه من بی سر و سامانی را
سجده بر پای تو ازصدق ارادات کردم   ترك تحدیث بر کفریست مسلمانی را
شاه عشاق شد از دولت عشقت «خان» ت   بند کی موجب فخر است هر انسانی را

NUSRET

Ali Nusret [Bey], Pilevne muharebesinde şehid olan binbaşı Osman Şehabüddin Efendinin oğlu ve Cenab Şehabüddin'in küçük kardeşidir. 1872 [Mart 1288] de Yenişehir'de doğdu.

İlk ve orta tahsilleri bitirdikten sonra Mühendis hanei Berriye girdi. 1891 de istihkâm mülâzimliği ile çıktı. Orduda hızmet etdi. Mühendishanenin Fransızca, kitabet ve tarih, daha sonra diğer askeri mekteblerle Vefa İdadî'si ve Darülmuallimin edebiyat muallimliklerinde bulundu. Tedricen kaymakam oldu.

Meşrutiyetin ilânından sonra askerlikden tekaüd edildi. Mekteblerdeki derslerile ve gazetelere makale yazmakla meşgul oldu.

1913 [31 Kânunisâni 1328] de Çarşamba civarındaki evinde veremi dimaği illetinden vefat etdi. Fatih Camii haziresine defnolundu.

Rusya'daki Nihilistlere müteallik "Sergüzeşti Hunin" namındaki hikâyeyi ve Düma Fisin eseri olan "Muallim Möstel" i terceme etdi. "Makalâtı Tarihiye ve Edebiye", "Küçük Bir Faciai Vatan Perverane" ile "Benefşe" adlı edebî bir risalesi ve "Serveti Fünun", "Şûrayı Ümmet" ile diğer gazete ve mecmualarda lisan ve edebiyata dair makaleleri ve 54 küçük sahifeden mürekkeb "Şahap" unvanlı şiir mecmuası vardır.

Pek genc iken şiir ile oğraşmış ise de bilâhare vazgeçtiği, "Şahab" tan sonra bir şiir mecmuası neşretmemesinden anlaşılıyor. O mecmua ise kendini şair addettirecek mahiyette değildir. Çünki çocuk denilecek bir yaşta söylediği mevzun sözlerden ibaretttir.

Münderecatın bir kısmı:

"Bakınca dideler bifer kalur ah
"İlâhi burci belâdır o gözler"
"Bakar timsaline âyine parlar

"Cilâsazı merayadır o gözler"
"Neden öyle tebaud ediyorsun
"Yılan mı, yahud akreb mi neyim ben"
"Sevda yedi iz'anımı divaneye döndüm"

kabilindendir.

Lisane itinası ziyade idi. Lisan ve yazı hatalarına müsamaha etmezdi. Nesirleri, Namık Kemal tarzındadır.

Küçük kardeşi Osman Fahri, Ali Nusret'in vefatı üzerine "Mersiyeler" unvanlı manzum bir eser neşreylemişdir.

***

BİR KIZ[1]

Şebabında nedendir ahü vaveylâ eder bir kız
Nikabı leylei yeldayı pertevza eder bir kız
Mahabbetten gönülde yareler peyda eder bir kız
Teessüryab olub durmaz vücud ifna eder bir kız

§

Güneş gühsare yaldızlar dökerken suzişi artar
Mahabbett sadmesi vicdanını rüyada da sarsar
Bu dem ahvali âlemden şikâyet eyleyüb ağlar
Figanü zar ile sevdasını ilâ eder bir kız

§

Şebi muzlimde biçare edüb feryadı hüznaver
"Harab ender harab olmuş cihan" der itilâ eyler
Meleklerden mübarektir bu dildarı safa perver
Zeminü asümanı garkai sevda ider bir kız

§

Müberradır kabahatden bu kız masumedir elbet
Bunun hüsnünde lâmi'dir mahabbet, nurı kudsiyet
Kapanmış secdegâhı Hakka eyler vecd ile taat
Gamı sevdasını Allahına isra eder bir kız

§

[1] Kardeşi Cenab Şahabüddine naziredir.

Karanlıkta münacat eyliyor vahdet nişinane
Nedendir âhı cangâh eyliyor her şeb hazinane
Süzerse müncezib çeşmanını şöyle yetimane
Kulubı âşikana nurunı ilka eder bir kız

§

Anın esrarını sorma müfadi çünki mübhemdir
Acınmaz mı "nemidane" emel bir derdi mübremdir
Nigâhı can fezasında dili zarı mücessemdir
Murad etse zalâmı âlemi imha ider bir kız

§

Diriga kevkebi bahtı devanasazı düşkündür
Bu kız subhi rebia, mihrü maha çünki küskündür
Bunun derdi benimkinden de mi heyhat üstündür
Ki handahand olup suzi dilin ima eder bir kız

§

Anın her haleti gûya seraser aşk ile malî
Bütün fikrü hayâli, kalbi lâkin hilkaten âli
Fakat çeşmanı hiç olmaz nedendir giryeden hâli
Özense kâinatı serteser ibkâ eder bir kız

***

GAZEL[1]

O handeler ki sinede lâtif bir bahar olur
Çiçekler açtığın görüp gönül de bir hezar olur
Aman amarı nigâhınız gönülde yareler açar
Zeman olur ki habgâhınız bana mezar olur
Gunude göz bebeklerimde bir güzel misâli var
O kisuvanınız ki koynunuzda tarümar olur
Fakat sizi tasavvur eylesem ne dem hazin hazin
Hayali gamzeniz gelir gözümde aşikâr olur
O aksi hüsnünüzle ey peri lika! verem gibi
Yavaş yavaş hulûl edüp sonunda ber karar olur

---

[1] *Abdülhalim Memduh'a naziredir.*

NÜZHET

Mehmed Nüzhet [Efendi] 1828 [1244 H.] de İstanbul'da doğdu[1]. Aslen tatardır.

Bir müddet Harbiye mektebinde bulunduktan sonra 1845 [1261 H.] de Maliye Mektubî Odasına girdi. Muahharen kitabet hizmetile Rumeli'ye gitdi. Bir aralık Ceridei Havadis kâtibi [muharriri] ve mektubii seraskeri muavini oldu.

Büyük kardeşi müşir Safvet Paşanın riyasetinde 1865 [Receb 1282 H.] de mütemayiz rütbesile Darışûrayı Askerî Baş Kitabetine nasbolundu.

1868 [1285 H.] de Maarif Nezareti Mektubculuğuna, 1871 [1288 H.] de Matbaai Âmire Müdiriyetine, 1873 [Safer 1290] de Matbuat Müdiriyetine tâyin kılındı. Ulâ sınıfı sânisi rütbesi verildi.

1876 [Cümadelâhire 1293] de Maliye Nezaretinde varidatı uşriye komisyonu âzalığına memur edildi.

Haiz olduğu mülkî rütbenin, ilmî rütbeye tahvilini Sultan Abdülhamid'e takdim eylediği arzıhalde istid'a etdi, müsaade olunmadı[2].

Şuurundan mükerreren muztarib oldu. Kıbrıs ve Sayda'da tebdili hava ettikden sonra Sivas'a gitdi. Orada 1887 [16 Ramazan 1304] de vefat ettdi. Hükûmet dairesi civarındaki kabristana defnolundu. Mezar taşında şu kitabe yazılıdır:

هو الخلاق الباقى

---

1 "Tezkerei Fatin" de bu suretle mukayyeddir. "Sicili Osmanî" de 1224 te Sıvas vilâyetinde doğduğu yazılıdır. Doğrusu, Fatinin kaydıdır.

2 Yıldız evrakı arasında tesadüf ettiğim bu arzıhalde tarih olmadığından ne zeman takdim kılındığı malûm değildir. Nüzhet [Efendi] diyor ki: "…. Köleleri kırk beş seneden mütecaviz niami celilei saltanatı seniyelerile perverde olmuş ve umuru mülkiye ve kalemiye ve askeriye ve maliyeye dair dahilen ve haricen ekseri hidematı seniyede bulunmuş olduğum halde meşagil ve vezaifi memuriyetten hali bulunduğum hengâmları bir dakika fevt etmeyüb ikmali levazımı ulum ve maarife bezli vücudü iktidar eylediğimden zihnü istitaati kemteranemin ihata edebildiği derece ulumı âliye ve aliyeye ve fünunu riyaziye ve hikemiyeye intisab etmiş ve ulumı mütedavilenin cümlesinden kuvvei istihraciye mekesile beraber elsinei selâsede nazmen ve nesren idarei kelâmda oldukca tefennün etmiş idüküm dahi başkaca bir lûtfı rayekânedir. "Mayei terkibi cismim nimeti şahanedir." Şu meziyeti mahsusaya istinaden bakıyei zindegânii kemternemi tarikati neciyei ilmiyede imrar eylemek üzere haiz olduğum rütbei kalemiyenin maalii himemat ve inayatı malânihayei tacdarilerine şayanü cesban surette bittahvil işbu ümniyei keminei hakisaranemin makrunı müsaafei celilei padişahileri buyurulmaklığı tadarruile takdimi istirhamnameye ictisar olunmuş ise de kâffei ahvalde…"

"Kudemayi bendegânı saltaneti seniyeden şairi nadirülemsal ve haizi fazlü kemel esbak matbuat müdiri olub Sivas'da ikmali hayatı müstear eden sezayi rahmeti rahman esseyid Mehmed Nüzhet Efendinin ruhı pürfütuhuna fatiha N 1304".

Üç lisanda nazm ve nesre muktedir ve âlim idi. «و معدالامالا», «مغني الكتاب مكمل الانشا», Hind'li Rahmetullah Efendinin "izharülhak" namındaki eserinin birinci cildinin tercemesi, terkibi bendi natamiz, "Muhtasar İnşa"[1], "Kirli Çıkı"[2] basılmıştır. "Letaifülmuhadarat" basılmamışdır.

24 Muharrem 1300 tarihli "Vakit" gazetesine yazdığı varakada « رهقاطا في لهجةالكتابة » ve "Tedibi Edebiyat" isimlerile yazmakda bulunduğu iki eserin bitmek üzere olduğunu söyliyor[3].

*
**

Büyük oğlu — 1906 [27 Muharrem 1324] da Göztepe istasyonunda şahsi garaz saikasile katlolunan — Şehir emini vüzeradan İsmail Ridvan Paşa ve küçük oğlu — 1925 [29 Cümadelâhire 1343] de vefat eden — birinci ferik Reşid Paşadır.

*
**

Mülga altıncı belediye dairesi müdir muavini Hafız İshak [Efendi], "Nüzhet Efendi merhum ve kirli çıkı" unvanile "Tercemanı Hakikat" ve "Serveti Fünun" nüshai fevkalâdesine yazdığı makalede der ki:

"Vaktimizin danişpenahanı fazlü kemalinden biri ki lâfzı vücuddan nüzhetyabı ubur ve müstağraki bahri manayı nurün alâ nur olmuş olan ricali devletten Nüzhet Efendi merhumdur, çarsuyi sa'yini zerbefti kâlâyı Arabî ve Faarisî ile donatmış ve hele âlemi şi'rü inşada "ense itnabı kelâm ol münşii mu'ciz rakam İmtidadı leylei vaslı nigârı andırır" medihasına mazhar bir edibi azam olmasile ömrünün faslı rebii cevanîsinden hengâmı hazanına kadar kameti tasavvuratı kâtibane ve şairanesine gâh baştan başa hil'ati zibayı areb ve gâh şahedi hoş lehcei mülâhazatına serteser piraheni dilcuyi acem ve çok kerre de kisvei hubii türkî giydirerek rüzgâre yadigâr eylemiştir. Merhumı müşarünileyhin mahsuli hamei i'cazkârisinden hangisi nazarı mütaleaya alınır ise ilmü edeb noktasından ziyaı ebedîsinin teessüri teceddüd ederek ömrünün ve âsarının âhırına tesadüf eden "Kirli çıkı" namındaki ber güzarı dahi hikâyeden ibaret gibi görünmekte olduğu halde hıfzı gevheri iffet, istikameti lisan, muhafazai namus, uluvvi cenab, veliyyini'mete sadakat, binayı bedeni ta temelinden yıkub harab eden işret hakkında gayet hakîmane bazı mütaleat ve muhakemat ve emri meşrui ticaretin mevkufün aleyhi üzerine bir takım ihtaratı menfaat âyat ile bazı ıstılahat ve tabiratı Türkiye ve acemiyeyi ve bunlardan başka umurı devletce tarihe müstenid olarak o vakitlere göre haylı malûmatı müfidei siyasiyyeyi muhtevi bir gencinei pakize unvandır...".

*
**

---

[1] Rüşdî mektebleri şakirdanına okutulmak üzere tertib edilmiştir. "Sicilli Osmanî" ve "Osmanlı müellifleri" nde "Nüzhetül münşeat" isimli bir eserinden bahsedilmekte ise de bu, Yenicami'de Valide mektebi yazı hocası sahhaf Mehmed Rifat Efendinindir.

[2] Tarihe müstenid, millî bir vak'ayı musavvirdir.

[3] Yine o varkada "açtırma ehli keyfe kutunun kapağını" mısraı kadimini tazminen "takdırma suhrekâre yine çıngrağını" mısraını tanzim ettiğini yazıyor.

Münif [Paşa] merhum[1] nakletmişti:

"İngiltere sefareti tercemanlığında bulunan bir zat, Türkce bir lûgat yazmış, erbabı marifetten birine tashih ettirmek istediğini "Ceridei Havadis" sahibi Çerçil'e söylemiş. O da gazetesinin kâtibi [muharriri] Nüzhet [Efendi] yi prezanta etmiş. Nüzhet [Efendi], lûgate bakub birkaç hata görünce tercemanı tekdir etmiş. Terceman, bu muameleden müteessir olmasile Çerçil "kusuruna bakmayınız, şuuru biraz muhteldir" demiş. Terceman "Özrünüz kabahatinizden büyük. Ben, lûgatimi tashihe muktedir, aklı başında, malûmatlı bir zat istedim. Siz, şuuru muhtel bir âdem getirdiniz, yüzüme karşı söydürdünüz" diyerek ikisini de yanından yürütmüş."

***

Terkibi bendinden:

Ol şem'i dilfüruzi kidem lemai hulud
Pervane suzi kurbgehi halıkulvedud
Devr ederek menazili bürci risaleti
Mişkâti hatemiyete çün eyledi vürud
Gark eyleyince nure tului, dü âlemi
Tevhidi zat anınla temam oldu ru numud
Ol nurdır mütemmimi icadı kâinat
Ol nurdır müemmini sermayei vücud
Ol nurdır bütün sekaleyne tavafgâh
Ol nur, melaikeye kâbei sücud
Ol nurdir hahikati sırrı Muhâmmedi
Ol nurdır ki hiç kabul eylemez kuyud
Ol nurdır cenabı huda barigâhına
Amali salihat içün süllemi suud
Ol nurudır saadeti ehli saadeti
Dergâhı zilmenende eden mazhari suud
Ol nurdır şekaveti ehli şekaveti
Temyiz ile şekavetine gösteren hudud

يانور نور حضرته كاشف الدجى
من يعتصم فتيلة اشراقه نجى

***

لم أدر ماتنفع من هذه الشئون

Ol gecrevi hataverü ol fitnekârı dun
Hiç devrü girdişinde devamü sebat yok

[1] Tercemei hali 997 inci sahifededir.

ماهذا الغراب عن قصد ام جنون
الجاهل السفه على هامة الكبار

Tahtelkadem sürünmede allamei fünun
İkmali intizam ile gülmekte nakısan

من عين كامل بدم فجرت عيون
الكلب فى فراش حرير مرفه

Şiri jeyanı kaydi hadid eyliyor zebun
Kör eylemek diler bütün ehli basireti

استرهم العمون جهاراً على العيون
النار قد نال بنفك الى العلى

Ciranı atdı ateşe bir iki katre hun
Hain kımıldadıkca bulur devleti karar

المخلصون فى نكبات يدحرجون
ان الظلوم قد يترقى ظلمه

Âdil belâyı rahm ile olmakda sernigûn

سبحان ذاته و تعالى عن اعتراض

Beyhudedir ne dürlü edersen sen itiraz

***

Didei âşıkda göstermez mevani, sûzi aşk
Kendini pervane urmaz görse fanus olduğun
Anlayub menetti ol zalim nigâhı hasreti
İhtilâsı vakt arzı hale casus olduğun

***

Çamlıca'da söylediği bir kıt'a:

Çam devirmekten ise Çamlıca'da sıklet ile
Camı sahbayı içüb menbaı dilcusundan
Yemeli içmeli varsa kolayı oynamalı
Teşne diller suya kandıkca lebi cusundan

***

Göster metaı nazmını kıymet şinasına
Maksud satmamaksa anı yok behasına
Arz et benatı fikrini ol haclegâhe kim
Vâkıf olan bulunmalı hüsni edâsına

***

Elâ ey bülbüli bağı belâğat
Nedir bu sendeki hali ferağat
Niçin durmaktasın mebhutü medhuş
Terennüm eyle artık olma hâmuş
Bu gülşende hezarı zar çokdur
Figansız bülbüle dildar yokdur
Şuyuı hüsni sıytınla zemane
Salarken her yere çenkü çeğane
Sükûtunda nedir hikmet beyan et
Nedir derdin bana şerhü ıyan et

NÜZHET

Hasan Nüzhet [Efendi], Darı Şûrayı Askerî âzasından Ahmed İzzet [Efendi] nin oğludur. Annesi, mecmua sahibi Süleyman Faik [Efendi] nin[1] kızıdır. 1826 [1242 H.] de İstanbul'da doğdu.

Aksaray'da bir sıbyan mektebinde ve Sultan Ahmed Camiinde tesis olunan Mektebi İrfanî'de biraz okuduktan sonra Takvimhane'ye girdi.

"Haddeden çekti beni gerçi bu Takvimhane
Hele bir himmeti vâlâye uyup çıktım ben
Cidde malkâtibi oldukda dedim tarihi
Haddenin altına bir nokta koyup çıktım ben"

kıt'asında söylediği vechile 1851 [1267 H.] de Cidde Mal Kâtibliğine tâyin olundu.

Bilâhare Meclisi Maliye Kalemi Mümeyyizliğinde ve o kalemin müdirliğinde, Meclisi Maliye ve Divanı Muhasebat âzalıklarında, Bursa, Haleb ve Sıvas Defterdarlıklarında bulundu.

Bağdad vilâyeti maliye müfettişi iken 1890 [1307 H.][2] de vefat etdi. İmâmı Âzam رضي الله in türbesi civarına defnedildi.

"Letaifi Esnaf" namındaki mizahi eseri basılmışdır, 55 küçük sahifedir. "Zırva" ismindeki manzum eseri, münşeatı ve eş'arı basılmamışdır.

Kardeşinin oğlu tarafından yazılan makalede deniliyor ki:

"Nüzhet Efendi, nihayet derecede sakin ve sükûtî bir ömür geçirir, letaifi tam yerinde sarfeder, sözlerindeki hecv ve tariz dolayısile zemanının bütün ekâbiri ricalini korkutmuş, kendini saydırmış bir zat idi[3]. Metrukâtı kalemiyesi arasında eş'arı rakika ve gazeliyat ikinci derecede kalır. En ziyade nazarı dikkati celbeden yazılar bilhassa tarihlerdir. § Mizahî tarihlerinde de pek çok san'at göstermiş ve üstadı Sürurî ile atbaşı beraber olmuşdur. § Birçok letaifi merviyesi elân hâtırai nüktepeerdazanda mahfuzdur. § "Deli Nüzhet" edebiyat tarihimizde diğer bir zatın daha lâ-

---

[1] Tercemi hali 351 inci sahifededir.

[2] Kardeşi Rifat [Efendi] nin oğlu Rıfkı'nın "Şair Deli Nüzhet" unvanile 19 Kânunısani 337 tarihli "Alemdar" gazetesine yazdığı makalede de vefat tarihı 1300 ve "Sicilli Osmanî" de Cümadelulâ 1306 olarak gösterilmiş ise de Nüzhet [Efendi] nin kızı, Hicrî 1307 de vefat eylediğini bildirmiştir.

[3] Bir şahsın, dilile ve kalemile halkı korkutub kendini saydırması, fazilet değil, fezahattır. Müslim, elinden ve dilinden halkın salim olduğu insandır.

kabıdır ki o da Matbuat Müdiri Deli Nüzhet Efendidir. Her iki Nüzhet arasında müvalât ve uhuvvetin pek ziyade caygir olduğunu Defterdar Nüzhet Efendiyi görmek üzere İstanbul'dan kalkub Sıvas'a kadar giden matbuat müdiri Nüzhet Efendinin seyahatinden anlıyabiliriz[1]".

*
* *

Nüzhet [Efendi] nin bazı letaifi:

Divanı muhasebat âzasından bazıları, bir gün ictima esnasında bir şey yazmak üzere hokkalarına kalem batırub "Mürekkeb kesik" demişler. Nüzhet [Efendi] "Benimki de kesik. Reis Efendininkine[2] bakın" demiştir.

*
* *

Sivas'a giderken Amasya'da bir kahvehanede oturmuş. Kahveci, kulbu kırık bir fincanla kahve getirmesile, "bunu, Meclisi İdareye götür de bir kulb taksınlar" demiştir.

*
* *

Bursa'da iken delilikle mâruf olan bir zat valiliğe, yine o suretle iştihar eden bir zat da kadılığa tâyin olunmuş. Sokakta jandarmaların, hal ve kıyafeti acib bir şahıs götürdüklerini görünce Nüzhet [Efendi] sormuş. "Delidir, bimarhaneye götürüyoruz" cevabını alınca "Meclisi İdare'ye götürseniz daha muvafık olur" demiştir.

*
* *

Ricali meşhureden bir zatı zen tabiat, Nüzhet [Efendi] yi evine davet etmiş. Orada — ev sahibinin hem hallerinden — birkaç şahıs ve işret sofrasında yemişlerin envaı mevcud imiş. Nüzhet [Efendi], odaya girüb huzzara ve sofraya baktıktan sonra "Hep yemişler burada" demiştir.

*
* *

Tarihlerinden bazıları:

Amcası Nuh Rıfkı [Efendi] nin vefatına:

"Nuh Efendi cismi pâki gönderüb Mevlâsına
Azmü reftar eyledi cennetteki mevasına
Badı âhı Nüzheta tarih ile ettim vezan
Nuh, cismi zevrakın sürdi adem deryasına"

*
* *

---

1 Nüzhet'in, seyahatinin sebebi, mahza namdaşını görmek ise "Divanelerin hemdemi divane gerektir" demek icab eder.

2 Erbabı danişden Ohanes Çamiç [Efendi].

"Kavanoz Zâde kırıldı ramazandan evvel"

*
* *

"Kavanoz Zâde ayak bastı dolabı ademe"

*
* *

Uryanî Zâde Ahmed Esad [Efendi] nin Meşihatine:

"Donub kaldı alıncak fervei beyzayı Uryanî[1]"

*
* *

Babıâli'de teşrifatcılık odasında asılı bir resmin çalınmasına:

"Hele siret[2] gibi suret de gitdi Babıâli'den"

*
* *

Gedikler muzafferiyetine:

"Canlar vakfeyledi asker gedikler mülküne"

*
* *

Şair Safvet [Efendi] nin vefatına:

"Tahzün ile lâfzan ma'nen oldu Nüzheta tarih
İki yüz seksen üçde göçdü Safvet darı fâniden"

*
* *

Bir hanikahın ta'mirine:

"Himmeti var ola ta'mir idenin — Zikrini hayreylesün Rabbi ilâh
Söyledim tarihini pir aşkına — Dilnişin oldu bu dilcu hanikah"

*
* *

KIT'A

"Mısrı teşrif eyleyince Hazreti Abdülaziz
Açdılar desti duayı halk babünnasr içün
Yerlere yatdı sevincinden karışdı kumlara
Ümmi dünya hakipay oldu azizi Mısr içün"

*
* *

"Yok iken Yusüf Ziya Paşanın[3] ayni var dimem
Varsa Fazıl Mustafa Paşa, o da nâdidedir".

---

[1] Mücevher tarihtir.
[2] Teşrifatcı Siret [Efendi] ye işarettir.
[3] Sadrıazamlardan "Kör Yusüf Paşa" namile ma'ruf olan zattır.

NÜZHET

Fehime Nüzhet [Hanım], Hacı Davud Han sülâlesinden Hakkı Paşanın kızı ve esbak Yemen valisi Ferik İsmail Hakkı Paşanın zevcesidir.

Oğlu Celâl Sahir[1] diyor ki[2] :

"Ben daha pek çocukken annemle babam, müşterek hayat rabıtalarını kırmışlardı. Annem, babamla ayrıldıktan sonra tekrar evlenmiştir[3].

§ Tahsili nakıs olmasına rağmen mâlik olduğu kuvvetli istidad sayesinde şair olmuştur. Eski vadide gazeller, şarkılar, manzumelerden mürekkeb olmak üzere küçük bir divan teşkil edecek manzum yazıları ve neşrolunmuş iki tiyatro piyesi vardır. Yazılarında bazan hassas bir ruhun in'ikâsları görülür. Bir gazelindeki şu satırlar bakınız ne kadar güzeldir:

Alırım karşıma üç saksı karanfil dizerim
Âlemin seyri gülüstanı vazifemde değil
Bir uzak yerdeki yangın gibi seyreyliyorum
Gönlümün ateşi suzanı vazifemde değil.

Şarkılarının pek çoğu, zemanının meşhur bestekârları tarafından bestelenmiş ve pek çok rağbet bulmuştur."

1925 [25 Rebiulevvel 1344] de vefat etdi. "İkdam" gazetesine[4] yazılan fıkrada deniliyor ki:

"Kıymetli bir şair ve heyecanlı bir vatanperverdi. 1324 yılında istibdad idaresinin yıkılışında etrafında topladığı münevver arkadaşlarile ilk kadın hareketini vücude getirmiş. Balkan muharebesinde, umumî harbde ma'lûl vücudüne rağmen geceli gündüzlü çalışarak ikamet ettiği Bakırköyü'ndeki hastahanelerin faaliyetlerinde devamı için para toplamış, onları idare ve yaralı askerlere hastabakıcılık etmişdir. Mütarekenin acı günlerinde o artık ebediyen köşesini terketmemiye mahkûmdu. Birkaç hastalıkla malûl geçen uzun yıllardan sonra harab vücudüne zatürree, son mühlik darbeyi urdu."

---

1 Tercemei hali 221 inci sahifededir.
2 "Sevdiklerimiz — Mecdi Sadrüddin".
3 *Muallim Mehmed Ali* [Bey] le.
4 15 teşrinievvel 1341.

NÜZHET

Mehmed Nüzhet Ortanca, Mevaliden Bulevî Zâde Hacı Nesib [Bey] in ortanca oğludur. 1874 de İstanbul'da doğdu.

İlk tahsili bitirdikten sonra Hacı İbrahim [Efendi] merhumun "Darütta'lim" inde okudu.

Mülga Düyunı Umumiye İdaresine girerek şubelerde ve kalemlerde istihdam ve bilâhare pul müdirliğine terfi' olundu. İdarenin ilgasında Damga matbaası müdirliğine tâyin kılındı. Yeni damga ve posta pullarını klişelerile beraber tertib ve tab'a muvaffak oldu.

Fasılasız otuz sekiz sene memuriyette bulunduktan sonra 1932 de kendi arzusile tekaüd edildi.

"Gerçi pek ihtiyar değilsem de
İhtiyarı tekaüd etdim ben
Kûşei inzivada rahat için
Hayu hudan feragat itdim ben"

Demişse de rahat durmayub İstanbul virgû tedkikı i'tiraz komisyonu âzalığını ihtiyar etdi. "Feragat itdim" dediği "hayu hu" ya müstağrak oldu.

Meşrutiyetin i'lânından sonra "Tercemanı Hakikat" ı akşam gazetesi olarak yeniden neşre başladı. Hayli zeman intişarını temin etdi.

Arkadaşlarile beraber teşkil eyledikleri "Donanma Cem'iyyeti" nde kalemen ve bedenen çalıştı.

İki devrei intihabiyede belediye meclisi âzalığında bulundu.

Ciddiyat ve hezeliyata müteallik manzumeleri ve tarihleri, Saibi Tebrizî ve Kelimi Hemedani'nin ebyatından ve Arabcadan müntehab, manzum tercemeleri vardır.

"Âyinesi işdir kişinin lâfe bakılmaz" demişler emma Bay Nüzhet, sözüne ve işine bakılanlardandır. Çünki hem söz, hem iş eridir. Hangi işin başına geçse becerir. Bilhassa yapı işlerinde bir mi'mar kadar vukuf gösterir. Marangozlukda da hü-

nerverliği müsellemdir. Bazılarının sanayii nefiseden saydıkları leziz ve nefis yemekler yapmakdaki maharetini ise yiyenler bilirler.

***

Hassan bini sabit رضى الله عنه in medhiyei memduhası:

واحسن منك لم تر قط عين — واجمل منك لم تلد النساء
خلقت مبرئا من كل عيب — كانك قد خلقت كما تشاء

TERCEMESİ

Hiçbir göz görmemiş senden daha sahib cemal
Hangi bir mader doğurmuştur daha senden güzel
Halk olunmuşsun maayibden, nevakısdan beri
Sanki dilhahınca halk itmiş seni Rabbi ezel

***

GAZEL

Hayatı âlemi bir şurezare benzetirim
Ne şurezar bunu harzare benzetirim

Cevanlık isteğini ihtiyar kalbinde
Demi hazande olan bir behare benzetirim

Uzandı gitdi zemanı visali yâr bana
Sabahı haşre kadar intizare benzetirim

Dimağı gafili tutmuş olan uzun emeli
Bir âşiyanı kebuterde mare benzetirim

Selefde vasle bedel nakdi can alınmasını
Bu günki hale bakub ihtikâre benzetirim

Vakıt, vakıt sızıyor ağlıyor gönül Nüzhet
Bu hali zahmimi ben inkisare benzetirim

Kuvaye zaf gelüb geldi zafıme kuvvet
Netice kendimi ben ihtiyare benzetirim

***

Meşbuı hava serde — Azade dimağ olmaz
Yüzlerce sitem vardır — Gönlümde ferağ olmaz
Kanunı mahabbetde — Ahkâm bütün başka
Kan içmek olur caiz — Şekvaye mesağ olmaz
Başdan aşağı yakdı — Gönlüm evini zalim
Mahşerde ise elbet — Davaye yesağ olmaz
Dünya bu, neler vardır — Bımislü bedel vardır
Her sinde güzel vardır — Hepsinde bu çağ olmaz
Senginü siyeh dilde — Aşk eylemez istikrar
Dirlerdi inanmazdım — Dağ üstüne bağ olmaz
Yaranı vefadare — Duygularımı yazdım
Dar kafiye üstünde — Bir başka belağ olmaz
Dil verdi esirindir — Nüzhet sana ey ahu
Azad kabul etmez — Bir kul ki çerağ olmaz

*
* *

Rahiki suhbetinden neşvedan feyz olur Nüzhet
Kemalin münhasırdır şahsına nev'i kemalâtı

İlâhi bir edibi muktedirdir Miri Tevfikın[1]
Ümidim böyledir meşhud olur bir gün keramatı[2]

1 Nisan 1331

---

[1] Kardeşim asfiyai ümmetden Ahmed Tevfik Merhum.
[2] "Sıdkı küftarı olunca sabit Nüzhetin keşfine hayran olduk".